Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonComercial 3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) **license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format
Adapt — remix, transform, and build upon the material

Lwq
930

6 NOV 2011

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ

Մ. ՊԷՇԻԿԹԱՇԼԵԱՆԻ

№ 1664
1372 մ.

ԳԱՆԳԱՐԱՆ

Կ. ՊՕԼԻՍ
ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Մ. ՓԻՓԻԶԵԱՆ ՈՒ ԸՆԿ.
1870

ՊՏՃ ԿՕՄ 4-

930-2012
(5)56-50/ Ա8925

ՀԱՅ Ս.Ե.Ռ.
ԳԻՏ-ՅԱՅՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅԱՆ
67

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆ ԱՌ ԸՆԹԵՐՑՈՂՍ

ՄԿՐՏԻՉ Պէշիկթաշլեանի գործերը ցան ու ցիր ինչ որ գտանք աս հատորիս մէջ բովանդակեցինք, իր ա-չակերտներէն ու իր բարեկամներէն ամանց՝ ու Մու-րատ-Ռափայէլեան ընկերութեան օգնութիւնը թէ որ չըլլար՝ աս հրատարակութիւնը չէ թէ միայն աւելի պակասաւոր կ'ըլլար, այլ թերեւս տեղի ալ չէր ու-նենար։ Ուստի անոնց ամենուն որ մինչեւ, Պէշիկթաշ-լեանի նաեւ մէկ փոքրիկ հեղինակութիւնը մեզի յանձ-նելին չնորհակալ կըլլանք, վասն զի ազգիս ծառայու-թիւն մը ըրած են իր ընտիր զաւակաց մէկուն մտաւոր ծնունդը ու յիշատակը իրեն պահելով։

Այս համառօտ յառաջաբանը գրողները, ան ազա-յական եռանդէն վեր կը փափաքին ըլլալ, որ գրաւոր գործ մը ընդհանրութեան ներկայացնելուն, ծաղիկնե-րով զարնիներով կը պսակէ զանի, չլացեալ ինք՝ շա-ղնել կ'ուզէ զաւնքը։ Գործը ինք կը խօսի, ու քննա-բանը կը դատէ։ Բայց Հեղինակին վրայ խօսելու փա-փաք ունէինք, մանաւանդ որ գինքը առաքինի, հա-յեաս, անշահասէր, ճշմարտասէր ու ճշմարտախոյզ անձ մը ճանչցեր էինք։ Տեսեր էինք գինքը վարժա-պետ որ առջիններուն մէկն եղած էր որ իր պաշտօնին վայլած պատիւը պահեց, ու բազմամիտ է վեր եղած մարդկան բարեկամութիւնը գրաւելէ՝ առանց բարե-կամութեան փոքրիկ արատ իջեցնելու։ Բայց այդ փա-փաքը լաւ խորհրդածութենէ ի վերջ մէկդի՝ ու ա-նոնց կ'ծանչնանք որ մեզմէ լաւ կը ճանչնան գինք հե-

ղինակը, եւ հարկաւոր համարեցանք խօսքը հեղինակին տալ եւ իր վերջին եւ երկարատեւ հիւանդութեան մէջ քանի մը նամակներէն քաղել քանի մը խօսք եւ ընթերցողաց առջեւ դնել այս քանի մը տողերս ալ՝ որ աւելի աղէկ կը ճանչցնեն ղինքը, քան թէ օտարներուն երկայն գրութիւնները։

Տարի մը եւ աւելի ժամանակ, երբ հիւանդութիւնը ղինքը գրեթէ անկողնին գամեց եւ որ ղինքը գերեզման պիտի իջեցնէր միշտ գրեթէ չդադրեցաւ իր բարեկամներէն՝ աշակերտակիցներէն եւ աշակերտներէն կեդրոն մը եղած էր ազգային հանճարոյն։ Հոն կը տեսնուէին չարունակ՝ իր ժառերիմ բարեկամը Գ. Օտեան էֆէնտին, Սագըզ Յովհաննէս էֆէնտին, Եուսուֆեան Տիգրան էֆէնտին, Համամճեան Սարգիս էֆէնտին, Տօքթորներ՝ Բարունակ պէյ, Մոզեան, Շիշմանեան, Ռափայէլեան, Քեաթիպեան, Տեարք, Տիկնայք եւ Օրիորդք, յարգոյ ընտանեաց՝ Ապտուլլահեանց, Արզումանեանց, Եսայեանց, Միսաքեանց, Նէվրուզեանց, Նորատունկեանց, Հէքիմեանց, Հիւրմիւզեանց, Վահանեանց, Փորթուգալեանց եւայլն, եւայլն, որոնց մէջ աւելի գործակից եւ աղնուական ձեռքեր ջանացին խեղճին վիշտերը սփոփելու։ Վահանեան Տիկնոջ համար խօսելով մտերմական նամակի մը մէջ տեսէք ինչպէս կը խօսի մեր բանաստեղծը։

✓ « Օրհնեալ ըլլան անոնք որ իրենց սրտին դանձերը
» աննախանձ կը բանան տառապելոյն առջեւ, սակայն
» ի զուր կը չողայ արեւը գօս արմատին վրայ, նա ոչ
» ոստեր ընձիւղէ եւ ոչ ծաղիկ բողբոջէ »։

Ահա քանի մը տող ալ Մուրատ-Ռափայէլեան ընկերութեան տարեկան խնջոյից վրայ, ուր գրեթէ միշտ

ինք նախագահ կը նստէր առողջութեան ժամանակ։

« Մուրատեան Ռափայէլեան աշակերտք ի յիշատակ
» Բարերարաց տարեկան տօնախմբութիւն մը կատարե-
» ցին անցեալները. ժողովականք ամենքն ալ չատ ցա-
» ւեր են իմ բացակայութեանս վրայ, հապա իմ սիրտս
» ո՛րչափ եւս չի կրնալուս ներկայ գտնուիլ հոն, ու
» իրենց հետ քամել զուարթաբար բաժակը, որուն խո-
» րը միայն պատրանք չի գտնուիր. երանի՛ այն բարե-
» կամաց, երանի՛ այն սիրելեաց որ ուրախական հան-
» դիսի մը մէջ կամ սեղանի մը չուրջը միրար համ-
» բելով ոչ զոք պակաս կը գտնեն։ Քանի մը ճառեր
» կարդացուեր են, ընկերներէն մէկը իւր ատենաբա-
» նութեան մէջ իմ յիշատակութիւնս ու իմ անձիս նը-
» կարագրութիւնը գրեր է. հանդիսականք չուզուեր
» եւ ուժգին ծափահարեր են, այս համակրութեանց
» ցոյցերը, ո՛հ յիրաւի չատ անուշ պէտք է ըլլան, ո-
» րովհետեւ ցամքած սիրտ մը կրնան դեռ վերստին դա-
» լարեցնել »։

Ապագայն իւր սրտին որդն էր, տկար ու հիւանդ՝ կարօտ ապրելու վախը ղինքը կը սարսափեցնէր։

✓ « Առնելիքներս, կ'ըսէ, կեցեր են այնպէս, ես քուա
» գտնուած ատակներս սկսայ ուտել, մէկ կողմանէ
» անունք հատնին, ու եկամուտ մը չի գոյանայ՝ իմ ա-
» պագայս ինչ կըլլայ, եթէ ապագայ մը ունիմ։ Տարի
» մըն է բոլոր բաղձանքս այն էր թէ վիճակի մը փոքր
» ապահովութիւն մը ստանամ, գիտնամ թէ ամիսը ո-
» չափ գումարի վրայ կրնամ վստահ ըլլալ. ընդունայն
» բաղձանք, անստուգութիւն, դարձեալ անստուգու-
» թիւն։

Բարեբաղդութիւն մ'է որ այնարհքիս վրայ եր-

» Իր դեղովը, այլ ինչ օգուտ, ուրիշ ժպիտ մը չունէր
» եւ իրեն փոխարինելու »։

« Օգոց ապառնալիքէն խուսափելու, փոքրիկ հայ-
» րենի չուքին տակ ապաստանիլ, չկայ գանգայն ա-
» պահովագոյն ապաւէն մը որչափ ալ ազքատին ըլ-
» լայ։ Ազքանուած աստրակը իր յետին եւ ամենէն
» աղէկկիպիկ վսեմ վանն արձակելով, մուսայից պղուելի
» պլխիկը գողգոջ թեւերուն տակ կը հանդչեցնէ, լսե-
» լի նորա արտասեռ ձնչիւնը եւ արձագանգն արդէն
» սկսաւ հնչիլ հոգւոյս մէջ »։

« Ո՛րչափ դեղեցիկ են օդերը, բայց ես չարժելու
» կարողութիւն չունիմ, որ գոնէ ձիով փոքրիկ շրջան
» մը ընեմ, որչափ երկայն տեւեց այս եղերական տրա-
» մը ու երբ պիտի գոյուն վարագոյրը »։

Վերջապէս վարագոյրը գոյուեցաւ նոյեմ. 29–1868
եւ ազգը որ խորութեանց նիւթին տարուած է, գոնէ
պէտքիմացանին գաղափարը ստացաւ էր, եւ իր մեծ ու զգալի մասին, եւ աւելն վիճակի մար-
գիկ յուզմունքը թեան փառաւոր հանդիսին պատե-
յան, գամբանականներ խօսուեցան եւ հանդուսակու-
թեամբ հաւնեաւ մահարձան մը գրուեցաւ գերեզմանին
վրայ ի Ֆերլի քէօյ։

Իր մտերիմ բարեկամը Գ. Օտեան էֆէնտի ի պա-
տասխանի իւր այս տողերուն,

(*) « Ի հանդիսան իմ հողոյ մըտից անդրէն ընդ-
կոզմանեալ,

. . . . . .

(*) Տես 117—118

բեին ազնուական անձինք կը գանուին սրտիս եւ վի-
ճակաւ։ Ամսպիսի մէկը իր անունը քօղարկելով, յի-
սուն վերա յուզարկած էր մեր հիւանդին գրուն այս
անակնկալելի օգնութիւնը փոքրիկ յոյս մը տուաւ, իւր
բարեկամաց քաջալերութեանցը հետ խառնուելով։ Ա-
ռանցմէ ոմանք գովելի եռանդեամբ, Նաւսմի Թատրոնը
ի նպաստ իրեն Արշակին ողբերգութիւնը ձեւացունել
տուին. եւ Մ. Ս. Հէքիմեան, իւր Ամերսոյ ողբեր-
գութեան առաջին ներկայացումը նոյն նպաստին նուի-
րեց. հասոյթը ինչ որ կրցաւ ըլլալ իրեն յանձնուեցաւ.
ասս փոքրիկ գուշարները իրեն դրա հաղորդեր սկսան
պատրաստել, երբ հիւանդութիւնը օր օրի կը զօրանար
եւ կ'ըսպառնար։

» . . . երէկ հալէն առանիկ տանջուեցայ . . . գո՛ք
» ողջ առողջ անցաւ ու անվիշտ ղէք միշտ, այսպիսի
» իղձեր որչափ աւելի եռանդեամբ կը սպանան մարդուս
» սրտէն երբ նա ցաւոց մէջ կը հնձէ »։

« Իմ առողջութեանս վիճակը մի եւ նոյնն է, կրնամ
» ըսել աւելի վատթար . . . կը սիրէի առեն մը կեանքը
» եւ իրաւունք ունէի սիրելու բայց հիմայ որ անհուն
» զգացումներս՝ անհուն պատրանքներ գարձեր են՝
» կեանքը ինծի համար ոչ հրապոյր եւ ոչ արժէք մը ու-
» նի, ուստի անոր կորուստն ալ՝ կամ կորուստեան եր-
» կիւղը չի կրնար այլ եւս երեւակայութիւնս վերր-
» դոլել »։

« Շատ հանգիստ ուզեւորեցայ ի Բերա, օդը գեղե-
» ցիկ էր ինչպէս գիտէի, պահ մը կառքին պատուհա-
» նէն անյագ նայեցայ մը նեռուցի երկինքց՝ տեսայ գին-
» քը վերջապէս իր ամբողջութեանը մէջ, որչափ առեն
» է որ գրեթէ զուրկ եմ իրմէ, ժպտեցաւ ինծի բոլոր

«Ո՛հ մերթ հոգիս ըզնչկեալ դայցէ վայրացն այն այցելու.
«Գայցէ ըզնարդ, գայցէ զգուբակ եւ զերկնելիսկըն խլուչիկ.
«Եւ զքնդ քաղցրիկ բարեկամ որ զիս միայնդ յիշեա եւ լար։

այս տաղաւորը իր հերթին ուղղեց։

«Յրատարաւս մատախլապատ ի վիմէդ
«Թող չոգ արիւն ցոյգ ակոս ցրնդհանուր
«Աչքն հոլովոյդ ճաճանչ հասեալ յարիւնոյն
«Ձար ցոլայրիկ ի թիթեռակոծ յերգս ազու
«Փնարաց ի քնարս իւր միշտ յոգեաց յալիս
«Աւանդեսցէ ապագայիդ գուսան քո,
«Պէշիկթաշեան այս քո բաժին յետ մահուդ
«Եւ այս քաղցունք խառնեալ յարտասու միտեր մով»։

Նոյնպէս Գեր. Երզուարդ Հիւրմիւզեան, այս տաղերը իր հերթին նա իրեց։

Աստ Պէշիկթաշեանն հանդչի Մկրտիչ,
Անուն անանիտի յանձուկս յայս ի կիճ.
Սիրելի ազգին, եւ ազգին ի սէր
Եղեալն անձնատուր բոլորանուէր,
Սիրտ ազնուագոմի եւ հանճար վըսեմ
Գեղապարելով ի նոսա ի ճահ ճեմ.
Ի մանուկ սիոյ խոնեմ եւ բզկծո
Բողոքատարեալ ի բարս եւ ի կրծո
Բերթող հոգեչարժ ի թատր եւ ի քնար,
Ամրիծ յերկոսին գաշնակեալ ղպար

Քառանամենի եղիք ըզկենցաղ,
Համազգեաց քնաւից ի սուգ եւ աւաղ.
Նոցին չնորհապարտ սէր եւ վարկ անկեղծ
Կանգնէ զայս նըմա յիշատակ անեղծ։

Մեզի պարտք կը համարինք այս համառօտ յառաջաբանը վերջացնել այս տողերով զոր իւր աշակերտաց առաջիններէն երգեց օրիորդն Սրբուհի Վահանեան (Տիկին Տիւ Սաքի)։

Ոչ եւս է նա՝ որ գիւր քընար ձօնեաց առ աղգ,
Առ հայրենիս. ոչ եւս է նա՝ որ երգ աղու
Ջարթուցանէր յաւերժակաց ըղդիւցազունս
Ի բաղմամեայ խորախորհուրդ նիրհմանէ,
Ի տալ ճառել ըզհայրենեաց փառս ի թատերս,
Ըզառաւտեան խորայատակ եւ գիւր վէրս։
Ոչ եւս է նա՝ որ նուագաւոր յաղերսանաց
Հարք պատառեալ ըզդալկացեալ պատանս իւրեանց
Մերկանային զարիւնթաթաւ լանջս կարեվէր
Յայտ առնել թէ արիւն իւրեանց չերջի ի մեզ,
Թ՛ենենոյն մեր քաջք, նոյն մեր ոտիք, նոյն մեր շահք։
Ոչ եւս է նա՝ որ մեղեդիք խանդաւառ
Ի ցրրտահար վառէին սիրտս կայծ սիրոյ։
Երգոյն ի լուր՝ առելութիւն, ոխ չիջանէր.
Աչկունք հրացայտք գորովանօք ժըպտէին.
Եւ գիրերօք փարէին սիրտք բաժանեալք.
«Եղբարք եմք մենք» խընդաբարբառ ձայնեալ չուրջ։
Ոչ եւս է նա որոյ մըրմունջք ողբական
Սողոսկէին ի ցաւահար ի հոգւոջ,
Ի նըւագս ըսփոփեալ զայն հեծութեանց։

Տըխուր էր ողբն՝ 'ի մըթութեան գերբի տապան
էր անուշակ իբրեւ ըզկոճս պըլպուլին,
Որք անկանին ատենաղարդ ընդ գիշեր։
Ոչ եւս է, ահ, լըռեայ տաւիղըն. լըռեայ Տէր . .
. . . . . .
. . . . . .
Մինչ լարէիր մուսայական ըզդաչնակ
Տալ 'ի յորդոր փորձել մատանց, ո քերթող,
Զըգիտէի թ'էր իմ քընար հընչելոց
Զայս սըգաւոր գիմ ողջոյն ահ առ քո տապան
Զըկարծեցի թէ այս քան չոյտ դու կանգնելոց
Էիր չիրիմ վերայ ձըրից սըրտիդ մըտացդ։
Քառատուն ըզքեւ գարուն՛ք բարդեցին փառս.
Զայն ամենայն 'ի մութ կայան թաղեցեր։
Ծանուն՛ք արդեօք թըւեցան քեզ սարդևոք
Որ ընտրեցեր ըզհողըն ցուրտ քեզ բնակարան։
Հանգիր ապա, Պէշիկթաշլեանըդ մեծագի,
Մինչ մըտերիմքդ ըզտապանաւըդ լացցեն։
Հանգիր, մանդիան մինչ Թորգոմեան զգեներգմանաւդ
Կախիցէ գիւր սեւահար լարս անմըրմունջ.
Հանգիր. անուն քո լիցի յօդ միութեան.
Հանգիր, յուշ քո կեցցէ ցորչափ աշխուն եւ լաւն,
Ցորչափ հանճարըն պաշտեացի. հանգիր ոգի։

ՏԱՂԿ

ԹԹԵՐԱՆՈՑ ՄԱՆԿԱՆ

ԱՒ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒՀԻՆ

Տէր, աղբիւր յորդ բարեաց,
Գեռաբոյս իմ կենաց
Գորովովըն աւրաւ
Հայրաբար գութ կալաւ.

Ո՛վ առատ պարգեւաց.
Զի կրկին չընորհեաց
Հրեշտակս պահապան՝
Հովանի մանկութեանս՝

Ինձ գուարթնոյն ըզտիպար
Զհակուհին տալով մայր.
Որպէս զով չաղ հեզիկ
Դալարեայըն փափկիկ՝

Անպակս գութ իւր եւ խնամք
Անուշիկ են ինձ կեանք.
Հէղ եւ դու քաղցրաբուղխ
Վեհ նորայն՝ ի գըլուխ՝

Շընորհաց քոց ըզցօղ,
Ո՛վ անմահդ Ըստեղծող,

ՅԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆ

Վ. Հ. ԳԷՈՐԳԱՑ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ԱԲԲԱՑ

ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՈՒԽՏԷՆ

Ո՛ Հայրենիք, ուրախութեան աւր երդ յոսկի ի քընար,
Եւ դու, ծընուընդք պերճ դիւցազանց, ելէք ի թինդ գեղապար.
Ոգի անման այսօր յերկիր ձայն հընչեցոյց աւետեաց,
Ըզտերտմութեան խաւարազգեաց քօղ փարատել ի դիմաց.
Խաղաղութեան աստ թեւաւոր զնփիւռ չընչեալ քաղցրաբուք,
Եւ ժամանել մեզ դարնայնոյ թըռչնոց ի հեչտ դայլայլիկ,
Փողեն ի մեզ ըղցանկալւոյն չըքեղ փառաց գաւետիս.
Օ՛ն ցընծութեան առեալ նըւագ ելէք ի պար հանդիսիս.
Աղէ եւ դու, մուսայդ անմահ, երգեա ձրպէս մինչ ի աւգ
Նըւաեալ Ոգին Հայաստանեայց դաւըն ցօղեր արտասուք
Ի լուր փառացըն Գէորգայ եւ ի նորայն պերճ համբաւ
Մերժեալ ըզաւուդն աղէտաբոյլ զըւարթ յոտին կանգնեցաւ:
Այբարառայ հանդէպ լերին է լսինաձիգ գաշտավայր՝

ՆՈՒԱԳ

Ի ՄԱՀԱՆ ՅԻՍՈՒՍԻ

Կայր բարձրացեալ անմեղն Յիսուս՝ յիւր փըրկական
ի խաչին՝
Բոստրատիպ յարեան թաթաւ գեղեցկագեղ իւր մարմին.
Այլ յայն տագնապ չարալըլուկ արտասուաթոր զաչս
ի վեր՝
«Հայր, թող դոցա» մեծաբարբառ առ Տէրունին աղերսէր
Զիւր մօտալուտ ըզդառըն մահ տարերք ընդ հուպ գուժեցին.
Թնդաց երկիր, որոտընդոստ ձայն արձակեաց ահագին.
Դըղըրդեցան լերինք հիմամբք, չանթիս տեղեալ հրացան՝
Երկրի սպառնան աչխարհաւեր կորուստ ածել անդարման:
Ընդէր աղէ, մահկանացուք, անիւ պակեալ մեծապէս՝
Միտք ալէկոծ եւ ի մըռայլ յուզիք խորհուրդս ի պէս պէս,
Ո՞ւր խուսափիք խիստ տագնապաւ՝ անքոյթ խնդրել
ձեզ դադար.
Ահա Աստուած մընայ մահու դիւին յաղթել չարաչար.
Հօր բարձրելոյն այն ինչ ի ձեռս զիւր սուրբ զհոգին
աւանդեաց՝
«Մահըն կորեաւ, զերծաւ Ադամ» գոչեաց հրեշտակն
ի բարձանց՝

Գեղազբաւրճ նըստեալ ի դիր, ծաղկեալ ի բոյս ի դա-
լար.
Մանուածաւալ անդ ի պըտոյտ դընայ երասխ սըրընթաց,
եւ ի ծաղկունս բազմաբուրեան պըճնին ափունք գե-
ղապանծ.
Ի միջավայր դաշտին այնմիկ լայնատարած է անտառ,
Ուր թաւոստեան նոճիք տրխուր երկայնաձիգ կան ի
շար.
Ամբարձուղէշ յաղթ եղեւ՛ն խոր կանդաղեալ ի յերկրի՝
Զբաւրթաւրար ի սիւք հեզիկ ձրգէ սխորժ հովանի,
եւ անդանօր յաւեժական հնչեալ զեփիւռ քաղցրաշունչ՝
Շարժէ զոտերեւըս վարսագեղ ծառոյըն մեզմ ի մըր-
մունջ.
Չտեստարած խոր լըռութիւն եւ մութ ահեղ եւ նըսեմ՝
Ո՛հ, ի տրխուր միայնութեան կան ի տեղին անդ վըսեմ.
Եւ հոյակապ պերճ մահարձանք, կոթողք չիրմաց մե-
ծասքանչ՝
Աստ անդ ի ցիր կիսակաւդուն կան ի տեսիլ վհատ-
պանծ.
Անդ դիւցազունք մեր, որ երբեմն արիական ի հանդէս՝
Կաղմեալ ի կռիւ ահեղատաստ գունդս պարայաղթ տա-
պարէզ՝
Գոռ նահատակք ընդ արքայից բերեալ ահեղ ի պայ-
քար՝
Յաղթահատակաց պըտակ ի գլուխ բոլորէին գերափառ,
Եւ մեծաշուք տիրեալ փառօք աշխարհակալ աթոռոյ՝
Յորոնընդոստ խոշիւն գինւոց զերկիր սարսեն ի խո-
րոց,
Եւ որ հըզօր երբեմն ի ձեռըս ունէին գաւազան՝
Աճիւն դգեալ են արդ ի հող, ի տեւս մահուն ի կայան.

Անդ կայծակունք չիջեալ ոչ եւս ճայթեն ի դաշտ
խաղմարար,
Արքունական թագք ի փոշի անկեալ դընին վայրապար,
Եւ պերճ համբաւ նոցին, աւազ, ծածկեալ է մութ
ի գիշեր.
Ոչ ոք տրխուր գայ արտասուս ձօնել չիրմացն ի նըւէր.
Եւ Հայաստան անփառունակ, թափուր յորդւոց քաջա-
զանց,
Անկարեկիր կայ ի տեսիլն, եւ ըզնոքօք առնէ զանց.
Այլ մենաւոր անդր ի նոճիս Հայաստանեայց վեհ թագին՝
Թափառական չըրջէր ի ճեմ, ի սուգ թաղձեալ տըրտ-
մագին,
Մերթ եւս նըստեալ անդ ուր երասխ թափէ պըղտոր
եւ զալիս,
Զեռն ի ծընօտ, եղերական հեզոյր արտօսր եւ լալիս
Եւ ըզնախկին փառս Թորգոմայ բերեալ աչացն յան-
դիման՝
Զաչխարհաւեր արդ ըզկորուստն ողբայր նորա ան-
դարման.
Մերթ յանտառին չիրմացն հանդէպ նըստեր թաղձեալ
եւ տրխուր,
Աղիողորմ ի ձայն ողբոց հընչէր ողջոյն տեղին լուռ.
«Աւաղ, գոչէր, կենդանարար կորոյս երկիրն իմ զարեւ,
Եւ սեւամաղձ մըթին խաւար պատեաց զնովաւ մըշ-
տաւեւ.
Ա՛հ, դու, Արամ, ընդ ծանրակիր հեծեծս չըղթայս ան-
մըռունչ.
Ո՞ր ձեռն անգութ ի քուս գըլխոյ ղչըքեղ զարդուց
կապտեաց փունջ.
Ըզգեղանըկ քոյ զայդ դիտակ եւ զայն երես վայելուչ՝

Ցարիւնացայտ կայլակ վիժեալ արդ տեսանեմ թա-
թաւուչ.
Ողբամ ըզքեզ, Հայոց աշխարհ, ըզքեզ ողբամ դառն ի
կոծ.
Վայ եւ եղեւկ քեզ եղկելւոյդ, աւաղ փառացդ անցելոց.
Ո՞ւր թագաւորք քո վեհափառ գեղապաճոյճ ի հանդէս,
Եւ քաջազանց վաչուից փաղանգ վառեալ փառաց յաս-
պարէզ.
Առտէն գոռոզ Ներրովղէքն Բէլ դիսթաւալ ի յերկիր.
Ի լայնալիճ աղեղանէ անկաւ Հայկայ գրկալիր.
Քաջակորովն անդէն Արամ գոռ ի մարտի նահատակ
Ըզժանտաժուռտ Նիւքար ի յօդ տայ աշխարհի նըշաւակ.
Դիւցա՛ ընանն անա Տիգրան գոռոյ ի մարտ զբժընդակ,
Ի ճապաղիս յարեան վըտակ զլինէ ի լիւղ զԱշդահակ.
Առաքինին աստ Վաղարշակ օրէնըսդիր գերիմաստ՝
Ըզցանկալին զիւր Հայաստան փութայր գործել բա-
րեբաստ.
Մեծն Արտաշէս ապառաժինօք ծածկեալ զերկիր պատ
ի պատ՝
Տիեզերաց ընդդէմ ահեղ վառեալ կաղմի ի ճակատ.
Աշխարհ հառայն երկիւղաբեկ դէտ առն ի նա հիքաւար՝
Ոչ խիզախէ ընդդիմամարտ բերել նըմա ի պայքար.
Տիգրան գոռոզ յաղթող զինուք չանթս արձակէ ի
յերկիր,
Անեղափրոխս սէգ թըշնամւոյն փառքըն դարձան ի
մոխիր,
Աբգար ըզգօնն իւր տէրունւոյն վառեալ ի սէր խանդ-
ակաթ՝
Ըզհաւատոյ կապեալ ի գլուխ գեղապարոյր ըզպըսակ.
Աստ Տըրդատէս հրակայազօր երազաթեւ ի յընթաց

Նոխէր զազինս, ե՛ի քայլ ոտին դողայր երկիր ի հի-
մանց.
Ի կռիւ ապա վառեալ զինու խաչին ընդդէմ անդընդոց՝
Զարագիւթից դիւացն ըզխուժ հոսեաց ի վիհ դըժոխոց.
Քաջըդ Վարդան, պըսակաւոր առաքինիդ նահատակ,
Դիւամոլից զաչխարհդ ընդդէմ դու կազմեցեր ի բա-
նակ.
Խաւարաբորբ Սանդարամետք հուր ժայթքեցին ի խո-
րոց,
Այլ չիջուցեր բոսորաբուղխ արեամբդ ըզհրոյն կիզիչ բոց.
Զարթիւք աղէ, ո Արամեան պերճ դիւցազունք քաջա-
յաղթ,
Զարթիւք տեսէք զաւազելին ըզթորդոմայ նըկուն բազդ.
Շիջաւ նորա աստղըն փառաց՝ որ լուսափայլ չողչողէր,
Եւ արդ յողորմ նըստի ի սուգ նըրանմաստուեր ի գիչեր
Ան որ պըճնէր վայելչագեղ երբեմն ի շուք իւր յաւէժ՝
Մերկ եւ թափուր անդընդախոր անկաւ ի վիհ դա-
հավէժ.
Եւ որ երբեմն իշխան գոռոզ մեծախարիսամ ճոխանայր,
Ի մեծաչուք կառատեալ փառաց արդ կայ տրնանկ ա-
պիկար.
Աւաղ նըմա, ըզ ցանկալին լըքեալ զերկիր հայրենի,
Կեայ խաւժդուժից ի մէջ ազգաց, ի տար աչխարհ վայ-
րենի:
Վա՛հ եղկելւոյն, որ հայրենեաց մերկ կենսաձիր յարեւէն՝
Թափառական ընդ անծանօթ չըրջի գաւառ տարագէմ.
Աղէ, զարթիւք... այլ, ա՜հ, նոքա զընին ի հող մահակիր,
Եւ Հայաստան անյիշատակ նըստջէ ի քուն անյարիր...»
Ա՛յսպէս Ոգին ի լուռ անտառն հանապազորդ էր
սուգ՝

Աչխարելի ի ձայն ողորմ եղերերգել մենաւոր.
Մերթ այս մերթ այն չիրմն վերայ ձօնեալ աղի արտասուս
Ըղնազելի գլուխն ի կախ ճեմէր ի վայրըն անկոյս.
Այլ միշտ անդ աստ հայէր տըխուր աչօքն յուսով ինչ բարեաց՝
Ծագէ արդեօք լոյս կենսաձիր յաճխնացեալ ոսկերաց՝
Մինչ արիւնին վեհ Մըխիթար ծագեաց յերկիր լուսազեղ,
Խընդաց Ոգին, եւ բերկրաձայն երգեաց ըղնա ի գեղգեղ.
Ետես զորդիս նորա, զաստեղս պայծառափայլ ի ճաճանչ,
Ծագեալ յաչխարհըն Թորգոմայ ղըւարթ ի լոյս գեղապանծ.
Այլ աստ մինչդեռ չողն արիւաւոր խաւարեցաւ աբեւուն՝
Ըզխարականն արկաւ զանձամբ ըզ մութ հանդերձ սեւազոյն.
Ողբաց ըղնա, ողբաց ցաւով զազգն ի հօրէն անտերունչ,
Լընոյր լալեօք զանտառն ողջոյն հանապազորդ ի մըրմունջ.
Այլ ոհ, ձեստի քաղցրանըւագ հընչեն քընարք օրհնաբան.
Ո՞ւր բազմամբոխ ժողովըրդոց պարըն դիմէ բերկրական.
Ահա տաճարն աստուածարնակ պըճնեալ ի զարդ գեղապանծ.
Փայլեն աստեղք անդ լուսալիր պայծառագեղ ի ցոլմանց.
Ֆահանայից դաս լուսերամ չուրջ պար առեալ երդեցիկ՝

Ըղնձաչուք հանդէս վեհին կազմեն ի կարգ գեղեցիկ.
Եկըն, տեսէք, մուտ ի փառս իւր առաքինին հանճարեղ՝
Հեզահաւրոյր ի կերպարան եւ ի տեսիլ փառահեղ.
Յաստուածարեալ կալեալ ձեռին ըղչնոր հազարդ դաւազան,
Ի քայլ վըսեմ եւ մեղրինթաց, մատեան ի բեմ սրբազան.
Եղեալ ի գլուխն ի խոհական գեղապաճոյճ վեհ ըզթագ՝
Եւ յօրինեալ պըսակաւոր՝ որպէս յաղթող նահատակ.
Ինոյն եւ փողք, վին եւ տաւիղ դաչնակաւոր յերգ յարբաւ՝
Հընչեն զանուն նորա չըքնաղ եւ հրաչակեն ի հառաբաւ.
«Կեցցէ» գոչեն միաբարբառ ազգ եւ աղինք հառաչէն.
«Կեցցես յաւէժ, եւ մեծաձիր ընկալ պարգեւս ի հօրէն.
Վ.ասաբախտիկ կացցես Հայկայ ակընկալելիք մեծայոյս.
Մատաղերամ եւ իւր որդւոց լիցիս ի մեծ ի խրախոյս.»
Զայս բերկրանաց լըւաւ նըւագ Ոգին, անդէն եւ յարեաւ.
Առաքինին ակընկատոյ՝ ասէ. «եկիր դու բարեաւ.
Ինձ զուարթարար քո է գալուստ, պըսակ փառաց Թորգոմայ.
Քանի արդեօք խինդ բերկրալիր ոհ յաւելցես դու նըմա»։
Որպէս յորժամ գորովազէտ մայր կողկողեալ ի թախանձ՝
Ողբայ զորդեակն իւր ի ժանիս ծախեալ գայլոյ մարդախանձ,
Յանկարծ նըմա թէ աւետեայ ձայն ո՛ չնայէ խընդական,
Եւ ըզմատաղն իւր ըզհանուկ տեսցէ աչացն յանդիման՝
Հըրճուեալ յոգին բերկրապատար մերժէ ըզկոծ մահաբեր,

Եւ մոռացօնք լինին նրմա ցաւքըն տաղտուկ վըշտըմբեր,
Այսպէս Ոգին վեհին ի տես, եւ չուք անմահ ճակատուն
Փայլեաց գեղով իբրու զպարզել իթուխ ամպոց արիեւնեւոյն.
Անդէն ի թաւ փայլակնացայտ լոյս ծագեցաւ յանտառին,
Եւ բարեբաստ Ցոյս ի յերկինից էջ ի յաշխարհ ըստորին.
Ինոյն եւ վեհն ձայնեաց. «Տեղի տուք հեռ, նախանձ վայրենիք.
Իսկ դու յաւէրժ կեցցես այր, ո իմ չըքնաղ հայրենիք.
կենդանարար ցորչափ զայեր չընչեմ կենաց քաղցրաչունչ
Ա՛հ, մի երբէք վատաբախտիկ լըքեալ թողցիս անտէրունչ.
Քեզ զայս ուրեմն երդումն անստուտ լինէն ընկալ ի նըւէր.»
Ասաց եւ յոյժ գորովեցան աղիքն ազգին առ ի սէր.
Զայս բան վեհին, ո քաղցրաչունչ տարէք գեփիւռք առ Ոգին,
Եւ կարեվէր ի սիրտ նորա ցօղ տեղասցէ գովազին.
Զայս ի գեղգեղ յեղանակել առէք թըռչունք բազմերանգ.
Աւետաւոր զայս բան յաւէրժ թող հընչեսցէ արձագանք.
Ի թինդ ոտին գեղապարեալ ձայն եւ Ոգին ցնծութեան.
Ի մահաւոյթ թըմբրութենէն զարթիր ի լոյս, Հայաստան.
Քեզ երանիս այսուհետեւ մեծապարբաս փողեմ արդ.
Ել ընդ առաջ աղէ վեհին՝ պճնեալ ի չուք գեղազարդ.
Քա մեզ անչուչա չըքնաղ պարգեւ ընծայեցաւ երկնատաւաք.

Անմահ ի գլուխ առաքինութեան բոլորեսցուք պերճ պըսակ.
Քեզ անձկայրեաց, վեհագըն դու, սիրտ իմ մընայր բազմատենչ.
Բիւր նըւագաց օրհներգութիւնք յառախեսցին առ ի միմեանց.
Դու զարտասուաց կայլակահոս սըրբեցեր գուխն ապաժոյժ.
Աբամաղնեայց ի մուխ սրտէն ցաւք մերժեցան մահագոյժ.
Հայաստանեայց երկնաբընակք, եւ դուք, հովիւք լուսաճեմ,
Իջէք ի տես այս վեհագին անմահ յերկինից ի գահէն.
Քա սրբատիպ վարուց ձերոց բերէ յանձին ըզ տիպար,
Լըւան անմահքն, եւ ի յերկիր իջին թեթեւ գարշապար,
Փայլակնաչող լոյս ախոեցաւ, ըզ վայրն ելից գեղապանծ,
Եւ ոսկեթոյր ամպք ծալ ի ծալ ծածանեցան ի բարձանց.
Հայրըն բարձրեալ յողիւմպոսէն որոտընդոստ հուր տեղաց.
Զուարթունք անդ չորք լուսապարփակ փայլին նըմանն աստեղաց.
Մեծըն Գրիգոր, Ներսէս, Սահակ, ոսկի մական ի ձեռին,
Սերաստիոյ ծընունդըն պերճ անդ Մըխիթար քաջարին,
Ի մեծայաղթ կալեալ յաջոյն ըզջահըն մեծ լուսավառ՝
Որով ի մէնջ զանգիտութեան մերժեաց զահեղն ըզ խաւար՝
Փակ ըզնոքօք բաղմագունին ոսկեկամար ծիածան.
Յօդ պարզեցաւ լուսացընցուղ երկնահանգեան ի կայան.

Ընման յորժամ գեղանըշոյլ չողք լուսասփիւռ արփենւոյն
կապուտագեղ չանթեն յալիս խաղաղանիստ ովկեանուն,
Ջեփիւռ քաղցրիկ շուրջ թեւածէ, լուռ են այերք եւ
անդոյր ;
Անդ վեռ ի վեռ գեղապարեալ չողան ալիքն ոսկեթոյր՝
Ախնպէս չողայր օդըն տարած եւ դիպ վեհիցն հոգեղէն
Եւ ճաճանչեղ յամպոյ միջի ցոլմունք ցայտեն բոցեղէն,
Ցայլեն նոքա հանդարտահնա՝ լոյս յառաջոյ փայլակէր՝
Որպէս թըռչնոյ հոյլք տարմաբար թռուցեալք թևթևեր
ընդ այեր.
Այն ինչ մինչդեռ զառաքինին ի յակն արկին յանդիման,
Սիրտք խայտացին հոգեզորով վեհիցն ի խինդ անպայման.
Ժըպլիտ ծաղու քաղցրահամբոյր նոցուն ի դէմըս փայլեաց,
Եւ չողչողեաց վայելչագեղ գոյն կարմրերփենան երեսաց.
Վեհք ընդ վեհին ողեխառնին խանդաղակաթ ի գորով,
Ջեղուն անձինք նոցին մաքուր՝ անմահական սերտ
սիրով,
Եւ անդ համբուն լեալ ըընծայղեաց հաւատոյ հայրըն
Գրիգոր՝
Արժանագով ի ներքոգեան չարժեաց չըրթունս երկ-
նաւոր.
«Ողջոյն վեհաղըն չնորհափայլ, չքնաղ պարգեւ երկ-
նաձիր,
Խաւարարգել Հայաստանեայց ծագել արփի լուսալիր.
Առ քեզ տարփամբ ըընծայ հոգիս երանութեանց գու
աղբիւր,
Համբաւդ ի լուր տիեզերաց տարածեսցի համասփիւռ.
Շուք պարծանաց զարմին Հայկայ գոլ եւ պըսակ գե-
ղապանճ,

Շուք եւ կրօնիցն աստուածաւանդ՝ գիմոյս բերեալ ըզ
նախանձ,
Ըզհաւատոյ վառեալ լինէն լոյսն յաչխարհի բերկրատար՝
Գեւ ի նըշոյլ ճաճանչաւէտ բորբոքեսցի վառ ի վառ.
Գեզ աչ Տեառն ամենազօր հովանացի ի բարձանց,
Ցարտարոսին գղորդեալ անդունդք սատանեսցին ի
հիմանց»։
Զայս լուսազգեաց Մեծն Հայրապետ մաղթեաց վեհին
բարեվաո.
Իսկ եւ Ներսէս, ժիր նահատակ, զայս հրճուանաց ետ
բարբառ.
«Ողջոյն վեհիդ, չնորհաց հոգւոյն վայելչազարդ յօ-
րինուած,
Պայծառագեղ գու Թորգոմայ ճառագայթեալ լոյս
փառաց,
Որ աղեկէզ ի հնձուքիւն վիրաւորեալ ի հոգի,
Եւ քրիստոսգեաց գընէր անկեալ հոգեթաւալ ի փոշի՝
Ի քեզ միայն ակընկատոյց վերամբառնայ ըզդըլուխ,
Եւ զապաժոյժ սրբբէ յաչաց ըզդերարտօսր յորդաբուխ.
Վերածնանի նորափետուր, զի մահացեալ յոյս նորա
Վերածնանին եւ հայրենիք աւերակացն 'ի վերայ.
Տեսցէ նա զքեզ ընդդիմազէն հանդիսացեալ ախոյեան,
Զաղիտաբեր մերժել չարիս ակնարկելովըդ միայն.
Ցանդորը ըզնա յանկուցանել վաստակաբեկ ի յոգի՝
Զաչ քոյ հրզօր լայնատարած կարգեալ նըմա հովանի.
Եւ թօթափեալ ըզթախծութիւն յանձնէ զաճիւն եւ
ըզքուրձ,
Զայն ըընծութեան բերկրապատար տացէ ազանցըն
հանուրց.
Առաքինեալդ յոյց եքանեաց, խոկ ես հիւսեմ քեզ պըսակ»

Բարբառեցաւ ասաուածարեալ Պարթեւազունըն Սահակ.
«Քեւ խըրթնացեալ վայելչութիւն պայծառասցի Թոր-
գոմայ,
Մասաղերամ հոյլք մանկըտեաց ըզլոյս տեսցեն գե-
րակայ.
Զի դու եղծեալ ըզբանդն ուր կան ի մութ ահեղ եւ
նըսեմ՝
Իմաստութեան ծաղկափըթիթ ածցես յուղին լուսա-
ճեմ,
Եւ ի նորայն բարձրագիտակ լուսաճաճանչն ի տաճար
Շոյտ սաւառնեալ թեւապարիկք դադարեսցեն ի կա-
սար.
Անտի 'մասոից եւ հանճարոյ վայլատակեալ ճառա-
գայթ,
Եւ յանընշոյլ երկիրն Հայկայ բոց վառեսցի հըրացայտ.
Ամպրոպայոյզ գնասցեն մըրրիկք եւ գառնաշունչ ձը-
մեռունք,
Եւ փըթթեսցին անուշահոտ յարապըւարճ նոր գա-
րունք.
Իմաստութեան վերընձիւղեալ նորաբողբոջ ծաղկանց
փունջ,
Թըռչունք ի յոստս ըզքոյդ անուն առցեն երգոց ի
մըրմունջ».
«Ո՛հ, ցիս քանի հոգեզբաւարճ զեղուն հրճուանք իըն-
դարար՝
Որդւոյս ի տես իմ անձկաւէտ, արին գոչեաց Մը-
խիթար.
Ի նորատունկ բուսեալ գրախտէն առնկըզդ մատաղ
աճեցուն,
Զի գեղեցիկ յանկարծ զղւոս բարձեր ի միրգ ակազճուն.

Յաւուր յորում պըտակազարդ ցուցար փառօք յերեւան,
Եւ պարզեցեր ըզվեհ ճակատդ ապչեալ ազանցն յան-
դիման,
Տօն խմբեցաւ հանդիսակիր առ խորանաւն առտեղեայ,
Մատուռք անմահ նըւագածուաց հարին զքնար տաս-
նաղեայ,
Եւ խընդակից ինձ երկնախուռն լուսերամից եղեն պարք
Զի դու որդեակդ իմ ծագեցար տանըս իմոյ չըքեղ փառք
Օ՜ն ըզբաժակ արբեալ հոգւոյն եղ՝ի հանդէս նահատակ,
Քեզ՝ի զընեն կացեալ յերկնից զալ կարկառեմ օժանդակ,
Մի բախտ դըժխեմ չարանախանձ կամ թէ աղէտք դըժընդակ
Քեզ՝ի դիմի արձանացեալ կայցեն ձեռինդ հակառակ.
Այլ աղջամուղջ տըգիտութեան եւ չարակնող խեղ նախանձ
Ի թուխ գիշեր դարանամուտ, ժանիս սրբեալ գիշախանձ
Յանկարծ՝ի դուրս արշաւելով ահեզատիչ՝ի գալար
Թոյն մահահոտ ամենատիւռ ճարակեսցեն քոյդ յաշ-
խարհ,
Եւ քեզ ընդդէմ նախանձարեկ թէ յուզեսցին տարա-
պարտ,
Արի եւ դու, գիմաստութեան գիր՝ի գըլուխդ սա-
զաւարտ
Կալ՝ի ձեռինդ զայս գիմ աւանդ, գիտութեան ջահ
լուսավառ,
Զանգիտութեան մերժել՝ի բաց զաչխարհակուըն ըզ
խաւար
Սուր հանճարոյդ հըրաբորբոք փայլակնեցոյ ըզսուտ
Անկցին ոտիքըն գիմազրաւք գոռ խնդասացդն՝ի
վըտակ.

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳԱ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ՀԱՄԱՐ
ՀՀ ԳԱԱ Գրադարան
ՀՀ-0010-Կհ
Հ 156-50
930-4012

Ցերկնից յայնժամ հանդիսատես Բարձրեալն 'ի քոյգ յաղթանակ,
Աստեղազարդ պըսակ 'ի գլուխըդ կշռեսցէ մրցանակ
Աչն հուվանի, աչք իւր անքուն լիցին հակող պահապան
Մենաբանիդ, ջեզ եւ ջոյոդ մընալ յաւերժ անսասան—։
Զայս ասացին, սաւառնաթեւ թռեան յերկինս լուսաճեմ,
Եւ Աւետիս բերկրեալ Ոգին սիրեաց յաշխարհ համօրէն։

Ի ՆԱՀԱՏԱԿՈՒԹԻՒՆ ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ

ԵՐԳ

Դըժոխք 'ի մարտ արշաւեն
Գոռ բանակաւ սեւազունդ,
Արիք ընդդէմ քաջազէն
Վառեալք յասպար 'ի մըկունդ
Թորգոմեան դիւցազունք
Նահատակք աննըկունք։
Ահա արին յարեաւ Վարդան
Դըռոմբ 'ի դաշտ տալ փառաց,
Գունդարարայաղթ քաջացն 'ի կռիւ
Որոտընդոստ ձայն գոռաց,
Վառեցարուք յասպարէզ
Հուր ըզգեցեալ բոցակէզ
Թորգոմեան դիւցազունք
Նահատակք աննըկունք։

Յարեաւ Աստուած 'ի յաթոռոյն
Ճշմարտութեան ախոյեան,
Եւ լուսաթոիչ Հաւատքըն սուրբ
Ձախարեաց վեհին յանդիման։
Վառեցարուք յասպարէզ
Հուր ըզգեցեալ բոցակէզ
Թորգոմեան դիւցազունք
Նահատակք աննըկունք։
Ահա ըզսուրն չարժեաց Վարդան
Եւ սեաւ անդունդք սարսեցին,
Ահա արին անկաւ Վարդան
Երկինք 'ի խինդ պարեցին։
Վառեցարուք յասպարէզ
Հուր ըզգեցեալ բոցակէզ
Թորգոմեան դիւցազունք
Նահատակք աննըկունք։

ԵՐԳ

Վարդ մի գունեան եւ յոյժ փափկիկ
Փթթեալ թերթիւք բոյր 'ի բոյր,
Նըւաղեցաւ մերկ 'ի գեղոյն
Ի տապ բոցոյ անմաքուր։
Վայրընկեցիկ 'ի փառաց
Ո՞ այլ դիցէ նըմին չուք,
Կամ պըճնեսցէ ըզգըլուխ
Թառամելոյ այն ծաղկանբ։

Պատանեկին՝ խանգաղակաթ
Եղուկ սիրոյն դժրանաց,
Գառըն լեղի էր ըմպելոց
Ոչ թէ վայելք գըգուանաց։
Վայրընկնեցիկ՝ ի փառաց
Ո՞ այլ դիցէ նըմին չուք
Կամ պըճնեսցէ ըզգըլուխ
Թառամելոյ այն ծաղկամբ։

ԵՐԳ ՀԱՅՐԵՆԻ

ԹԱՐԳՄԱՆՕՐԷՆ

Մինչդեռ յուսով խայտայ բնութիւն
Ցետ գառնաշունչ ձըմերայնւոյն,
Եւ՝ ի գաւառն իմ հայրենի
Գեղածիծաղ գառնայ գարուն,
Մինչ բոյր՝ ի բոյր վըթթիին ծաղկունք
Եւ ճըռուողեն նորևկ ծիծառունք,
Ի քեզ ևս գարձ առնեմ յայնժամ
Ո՛վ ցանկալիդ իմ Հայաստան։

Ոչ Հելուետեան ինձ դաշտավայրք
Եւ կամ պըւարթ մարգագետինք,
Ոչ քան ըզքեզ չքնաղագեղ
Իտալիան պայծառ երկինք.

Հեռի՝ ի քէն պանդուխտ գոլով
Ցոյսըդ յար տապիմ անձկով,
Ի խանձարուրդ իմոց կենաց
Ո՛վ Հայաստան առնեմ ես գարձ։

Գայցեն աւուրք ուր մանկութեան
Անկցի ախոյս իմ դեղ դալար
Եւ յինէն խոյս տացեն վայելք
Կենաց թեթեւ՝ ի գարշապար.
Ուր հէգ Մուսայս մատն՝ ի յերեր
Մոռանայցէ երգել ըզսէր,
Ըզնինջ՝ ի ծոցդ առնում յայնժամ
Ո՛վ ցանկալիդ իմ Հայաստան։

ՏԱՊԱՆԱԳԻՐ

ՎԱՂԱՄԵՌԻՆ ՄԱՆԿԱՆ

Ի գըրկաց գիրդ գորովոյ թըռեար հրեշտակդ՝ անմեղուկ,
Անչափահս՝ ի յերկրէս պահեալ զոտկունըդ փափուկ։
Ի գաւըն բաժակէ կենաց միայն զանուշակ
Մայրենի կաթին առեալ եւ գգուանացն ըզճաշակ
Հանգիր ասա, գերդ յօրոցիդ, քեզ երանի՛ մանկիկ,
Ոչ ծանեար զարտասուս, զոր մեզ հեղուլ ասա այժմիկ։

ԱՌ Հ. ՂԵՒՈՆԴ ԱԼԻՇԱՆ

Ո՛վ գերաթռիչ արծիւըդ վեհ օդապար,
Երկնասլացիկ բնակեալ Մասեաց 'ի կատար,
Անտի զօդոյն հատեալ զամբաւն յասպարէզ
Ձախր յանդիման առնուս արփւոյն բոցակէզ,
Զանմահն յերկնից ծրծեալ ըզսիւգ եթերաց
Հուր 'ի ծոցոյդ ժայթքես եւ չանթ կայծականց.
Դու ղբոցաչունչ պարզեալ քոյին ըզ լեզու,
Արիւնոռոգ թըռչիս ընդ դաշտն Արտագու
Անդ 'ի միջի դըժոխըմբեր արհաւրաց
Պաշտօնէից մռնչես ընդդէմ տարերաց.
Դու եւ երբեմն հեզամընչիկ աղաւնեակ
Ե- է-ա-ա-ն կա՞մ ընէ է-ղ-ե-ր-ա-կ,
Վրտակահոս 'ի վարդագոյն ճապաղիս
Ողորմ ողորմ մընչես մընչիւնս դառնաղիս.
Մերթ դու սոխակ քաղցրաձօսիկ 'ի մըրմունջ
Աւետաւոր գաս մեզ օդոց բարեչունչ,
Եւ 'ի կարմիր վարդին բուրեան տերեւոց
Ցարագըւարճ մաղթես գարունըս Հայոց,
Ո՛հ ցիրաւի հաս է-ր-ա-ն-կ-ե աւասիկ,
Ի փունջ վարդից պճնեաց Հայոց ա-շ-խ-ա-ր-հ-ի՝
Ցարեաւ սոխակդ որ քեզ ըղնոյն գեղգեղէ,
Ձի՛ըդ փախուկ ըղդայլայլիկն յօրինէ.
Մերթ դու հրեշտակ խաղաղութեան 'ի համբոյր
Մեռելատիպ պառեալ 'ի քօղ սեւաթոյր
Ի ա-է-ա-ս-ո-ե-ը սրխուր վիշն 'ի ա-շ-ա-ր
Ողբանըւագ եղերերգես 'ի քընար.
Նա ի՞նչ ասեմ, թողեալ զերկիր դու 'ի վեր

Թեւս 'ի թեթեւ սաւառնեցեալ ընդ եթեր,
Թըռեար 'ի գլուխ անդամանդեայ ա-ն-ա-կ-ի-ն
Եւ խօսակից եղեր ընդ վեհ դիւցազին.
Ըզհոյլս հոգեացն ըզմայլեցոյց անմահից
Քաղցրաձաւալ ծորանք երգոցդ անուշից.
Անդ 'ի տախտակ մըտացդ էիցըս տիպար
Հանեալ ճըշդրիտ գեղեցկաթոյր 'ի նըկար,
Անդ 'ի թաւալ խուժէ 'ի ներքս ովկիան,
Եւ վըրխրադէզ ցայտէ 'ի դուրս միւսանգամ.
Մերթ դու Հեղեղ ուղխահոս ճոխ աւարաւ,
Եռանդնաչարժ գըլես զալիս սուրարշաւ,
Եւ մերթ յանդորր ոլորտացեալ անապակ
Ջերդ բիւրեղեայն ծիծաղաժպիտ ջինջ վըտակ.
Եւ յայնժամ ոչ գեղեցկատիպ ըբնաւ էք
Քոյդ քաղցրութեան հաւասարեն ինչ երբէք.
Ոչ ծաղկասէր վրթթեալ չքնաղըն գարուն,
Գողտրիկ Շուշան, յասմիկ եւ վարդ ցօղաւուն,
Ոչ գեփիւռիկ գարնան խընդից պարաւոջ
Ոչ օդաթռիչ հաւուց մըրմունջք քաղցրաւաչ:
Այրարատեան ա՛վ դիւցազունք իմ Հայոց,
Զոյս ոսկերիմ ծածկէ գետ հող ցիւրն 'ի ծոց.
Ըն զաղջամուղջ լըքեալ մահուն ըղդամբան,
Անմահութեան վերաթեւէք յօթեւան.
Եւ ոսկեփունջ առէք 'ի գլուխ պերճ պըսակ,
Զոր Ձեզ Ղեւոնդ հիւսէ մատամբք գերունակ:

Ի ՎԱՂԱՄԵՒԿ ՄԱՀ

ՈՍԿԵԱՆ ՊԵՏՐՈՍԻ ՊԱՏԱՆԻՈՑ

ՁԱՐՏԱՐԱՐՈՒԵՍՏ ՆԿԱՐՉԻ

ԵՂԵՐԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

Ով, ով՛ ճարտար է մահ յընտրել ըզհունձս ի սայր գե-
րանդւոյն։
Ըզբարին եւ զգեղեցիկ միշտ ժանտ աչօքն որոնէ,
Մինչ չուշան եւ քնքուշ վրթիին ծաղկունք ի գարնան,
Արագ արագ խաւրէ զնոսին ի մահաոխ գոյն գալկան։
Ո՛վ գնարէ, միևչդեռ այն ինչ մրտեր կենացս յառ-
պարէզ,
Ձիա՞րդ բոլոր փափկութեամբ ծիծաղեցաւ քեզ կենցաղ
Վայելչութիւն եւ գեղ դիմաց, չուք հասակիդ եւ չքնորհ
Մանկութիւն գեղածաղիկ խաղապատեալ չուրջ ըզքեզ,
Ի կոչունս վայելից կենաց տային քեզ հրաւէր.
Այլ մահ ի դառն ժըպիտ կացեալ հեռուստ ծիծաղէր.
Դու ի պատրանըս փաղաքուչ հըրապուրեալ կենցաղոյս,
Ծաի ըզծաւիի պարելով ոստեար կենացդ ի պարտէզ.
Եւ լիաձեռն ծաղկունս անմեղ խընդից բերկրաւէտ,
Քաղէիր, այլ զի արդեօք զարդարեացես դու նոքօք,
Ըզգլուխդ, փուշէ երիվներանդ յօրինելով քեզ պըսակ։
Անպըղտոր երանութեամբ խայտալ սիրդ ի գարնան,
Եղուկ քեզ, նոքին հուպ մեռելակիր դագաղոյդ,
Եղեալ ի զարդ, ի սրխուր թաղամեացին ի դամբան,
Մահ ըզհեռուցդ ընթացեալ գիտէր զոտիդ գարշապար,

Զահեսեր գինա որ զանխոս սղոսակելով ծաղկանց մէջ,
Ընդ ոսխըքդ մահաչունչ իւր ըզվիշապ գալարէր.
Եւ մինչ դու վըրձինդ ի ծայր նըկարելով ըզբնութիւն,
Ջերկինս զերկիր ամիսոփէիր հառայն ի դոյդն ի տախտակ
Նա ի սուր սայր գերանդւոյն զչիրիմդ ի հող նըկարէր,
Եւ ապա քեզ ընդ առաջ յանկարծ ոստեաւ մոլեգին.
Կազմեցաւ ըզմահացուն ածել յետինն ըզհարուածդ.
Գութ չարկին ի նա հասակդ նորափըթիթ ի բողբոջ,
Ոչ կայտառ եւ գեղանի գէմքըդ չնորհաց օթևան,
Ոչ աչկունքդդ ծաւիք, ականողիք սեւաթոյր.
Եհար ըզքեզ անագորոյնն աւազ ի խոց կարեվէր.
Եւ յաղթ բազկաւ գըլորեցոյց իսոր ի մահիճըս ցաւոց,
Սեւափեսուր թեւօքըն սիրդ անդէն ըզքեւ պատեցաւ,
Փըչեաց ըզչունչ իւր ի քեզ ըզժահահոտն եւ զազիր.
Այլազունեաց ըզկարմրութիւն այդ վարդագեղ այտե-
րուդ,
Եւ մարմին նըւաղեցաւ մեռելատիպ ի գալկան։
Իսկ դու լըռես եւ անտրտունջ կաս եղկելի պատանիդ,
Եւ ոչ ի յողբ անմխիթար հեծես ի սուգ աղեխարշ.
Ոչ յողոք անկեալ մահու ըզգըթութիւն պաղատիս,
Ոչ յոգւոց հանելով ի վեր յերկինս բողոքես.
Կենացս անցաւորի խաբեպատիրն բաժակ,
Ա՜հ, թոյն մատոյց քեզ դառնորակ զուարճութեանցըն
փոխան,
Աղբիւր կենացըդ վըճիտ դառնայ ի հուն իւր ի հող,
Թօթափեցան եւ խաւրեցան ծաղիկք չքնաղ մանկու-
թեանդ։
Իսկ դու լըռես եւ անտրտունջ կաս եղկելի պատանիդ,
Այո, այո, ըզնաղելին խոնարհեցոյց իւր գըլուխ
Որպէս չուշանն ի հովսի հարեալ ի խիստ խորշակէ.

Ապչեցաւ մահ ինքնին մարդկան ոսխըն դժնեայ,
Ոչ այնչափ արիութիւն յառոյգ ոգւոջն յուսալով՝
Պետրէ, եղբայր իմ սիրելի, ոմ կէս հոգւոյս իմ հառոյր
Աւաղ ննջեաս արդ 'ի հող ըզքուն մահուն անյարիր.
Ո՞ տայր ինձ 'ի ժանիս լինել մահուն քո փոխան.
Ցանկացս ըզնա ոգոքեցի կըտրել ըզթել իմ կենաց
Եւ 'ի քոյդ հիւանել չըքնաղ երջանկաւէտ ընդ աւուրց,
Եւ կամ գէթ դիս մահակից դընել մահճիդ առ ընթեր.
Այլ ոչ այնպէս յերկինից մեզ վիճակեցաւ երկոցուն.
Ցեզ մնոանիկ, ինձ արտասուք՝ ողբալ ըզնահ քո յաւէրժ,
Ընդ գեղեցիկ երկնաւ ուսմանդ եւ իմաստից 'ի տաճար
Կըրթեցաք 'ի միասին 'ի գերապանծ ասպարէզ.
Եւ կապեցաք մըտերմական սիրով հոգի ընդ հոգւոյ
Այլ ինձ եղեւ, բիւրաւոր, զի կանխեցեր դու քան զիս.
Գեռ ոչ իսկ վայելեալ զարդիւնս անմահ վաստակոցդ,
Ցոյժ տարաժամ հասեալ վերայ մահուն մըռայլ աղջամուղջ.

Ըզգեղեցիկ ապագայից չիջոյց գճրագըն պայծառ.
Եւ արդ 'ի սիրտ ննջեաս երկրի ըզքուն յաւէրժ անյարիր.
Այլ ոչ, յերկինըս կենդանի չնչեաս դու զոդ կենսունակ.
Ո՛վ, Թեւապարիկք հոյզք անմահից լուսերամ,
Դուք ըզնա խառնեցէք 'ի խումբ դասուդ գեղապար
Անդ մանկութեան նորա զդարուն վըրթեցուցէք անթառամ,
Յանմահ ծաղկանց յօրինեցէք պըսակ 'ի գլուխ գեղափայլ.
Պետրէ, տեսցուք դարձեալ զիրեարս յերանաւետան յայն կայան։

Ի ՄԱՀ
ՅԱԿՈՒԱՅ ԶԱՄՅԶԵԱՆ

Եկու քընար աղէկըտուր թելերով
Զուարթ պըճնած երբեմն անոյշ վարդերով.
Ո՛ն այն փունջեր թաւիթըփեցան իմ չորս դին
Զի սիրելին իմ գոցուեցաւ 'ի չիրիմ։
Եկու կապեմ ճակատդ նոճեայ մի պըսակ,
Սեւ սխրութեանց ոգիք զարնեն քու նըւագ.
Քու մըրմընջիդ հետ խառնըւած գիփիւռիկ
Թող փըչէ ցուրտ հոն ուր հանգչի Յակոբիկ։

Ազնիւ հոգի ու սիրեցեալ ամենէն
Ինչպէս չուտով եղար կենաց պարտիզէն.
Ու հասակիդ ծաղիկներով զարդարուած
Ա՞յդպէս կանուխ իջեր 'ի հող տխրամած.
Ամբողջ գարուն մի չի տեսած այս կեանքին,
Մըթին գաղտնիք չիրմին ըզքեզ պատեցին.
Քոյդ մըտերմաց, որոյ էիր քաղցրիկ սէր,
Տես ինչ ասանդ Թողուցիր, սեւ կսկիծներ։

Գիրեզմանին զրնէն մտար դու երկինք,
Ուր անթառչամ կենաց բազմիս 'ի հարկինք.
Հոգիդ պատցաւ մաքուր մարմնէդ առ Աստուած
Ինչպէս անուշ հոտ մը ծաղկէն բաժնըված.
Փափուկ գըրկէն հէք քուրերուդ սրդաւոր
Թըռեար 'ի ծոց վաղամեռիկ հօր եւ մօր.
Բայց մինչ քեզմով խնդան հայրիկդ ու մայրիկ
Ա՜հ ինչ կընեն եղբարք ու քոյք նազելիք։

Երիցըս որք, նստած դարձեալ 'ի սեւեր
Այլ ոմ որպէ անոնց աչքին արցունքներ.
Սիրաբողբոջ տունկեր դեռ նոր ծաղկած դուք
Այս քանի հեղ զարնէ վրանիդ մահուան չուք.
Դու որ անոնց էիր եղբայր մի սիրուն
Ցիշէ, կրկին ունիս այժմիկ գողտր անուն,
Այդ արտակէզ հարազատացդ անբաժան
Հոլաթեւիկ եղբայր, հրեշտակ մի պահպան։

Եկէ լուռնակ գերեզմանաց այցելու
Քօղ մի դէմքին ձգած ճերմակ անպերու,
Մութ կամարին վերայ ժպտուն թափառկոտ
Տես գայ չկրծիդ, գերդ սրխուր կոյս ամբչկոտ
Մինչ գոլազին փըչէ հովիկ անուշակ
Ու չորս կողմէն բուրեն յասմիկ մանուշակ
Ո՛հ մօտ եկուր յայնժամ առ սիրտըս ցաւած
Հեղիկ թեւով հակէ 'ի քուն սիրելեաց։

Ծաղկէ նաեւ հոն միշտ չուշան բոպիտակ
Անմեղութեան արտիր ամբիծ նըշանակ.
Վարդըն կարմրիկ ծաղկէ հոն սուր փուշերով
Յայտնել ինչպէս քու կեանքդ էր լի խոցերով.
Խանդաղակաթ տեսեր ըզնոյց ծընողաց
Դառն հարուածով մահուն եւ դու զարնուած
Մընաս բարով ըսիր կենացդ արեւուն
Եւ մանկութեան ծիծաղալէմ օրերուն։

Ի ՄԱՀ
ԱԶՆԻՒԻ ԼՈՒՐՑԵԱՆ

Ո՞ւր ես Ազնիւ, տեսանք երթալդ
Ուրախ դարձիդ չառինք մենք լուր.
Քեզ դրկելով ճամբայ դըրինք
Գըրկերնիս բայց կ'ապաւենք զուր.
Ո՛հ, ամենուն տխուր ձայնիւ
Կը հարցընենք, ուր է Ազնիւ։

Ի՞նչ աւանդներ յանձնեցիր քեզ
Մօրդ ու քրոջդ արտասուագին
Հարազատիդ եւ մըտերմաց
Այրած սրտերն ու'ողջոյնն յետին՝
Երբ գաս մեզի ուրախ դարձիւ
Ի՞նչ փոխարէն բերես Ազնիւ։

Ու դեռ ինչեր ենք պատրաստեր
Թէ գքեզ նորէն դրկենք սիրով,
Քեզի նըման ծաղկի փունջեր
Ու հանդէսներ ցնծուն պարով,
Բայց սրտերնիս լի է անիւ
Ո՛հ կուշանաս, ինչու Ազնիւ։

Աւա՛ղ, տեսէք սուգ առաւ ծով,
Ձինքը տանող գարձաւ հովիկ,
Թեւերըն կախ փըչէ սրտաւ.
Ի՞նչ լուր բերիր մեզի հովիկ,
Այն ձեր սրտի հասորն ազնիւ
Թրաւ գընաց, մեռաւ Ազնիւ։

Վա՛ղ չունեցար սիրուն Աղնիւ
Գոնէ տրխուր հողին վրայ
Արցունքներով մէկ թաց չիրիմ
Այս խօսքերով կանգնէր վրկայ.
«Հոս իր բարքով դիմօքն ազնիւ
Ծաղկահասակ նընջէ Աղնիւ»։

Ու չը լըսես պիտի ափսոս
Քու սիրելւոց չորս դին բոլոր
Աղեկիզիկ հառաչանքներն,
Ոչ տխակին երգ սրգաւոր,
Եւ ոչ երկինք ու՛սատղունք անթիւ
Անոյշ ցօղով լան քեզ Աղնիւ։

Թառամեցաւ ծովընկեցիկ
Փախկաստն վարդ իւր հասակին,
Աղի ալեաց անդունդին մէջ
Շիջաւ արեւ այն կորիճին,
Յաւերժհարսնունք պիսակրուխ
Ծովուն մինակ լան քեզ Աղնիւ։

Ականակիտ աւազքդ յաւերժ պերճափառ,
Եւ մեր ի քոյդ ոլորանցն կենաց թելք.
Կեցցէ զգլխովդ երանութեան աստղն վառ.
Մընան յերկինս անմահութեան քեզ վայելք։

Համբաւդ պերճ բացցէ ուղի դիւրահոդ
Մանկականաց մերոց ոտից գայթ ի գայթ,
Ի բազմափայլ հոգւոյդ ձերից լուսայորդ
Որդւոյդ ի մեզ հատցի անջինջ ճառագայթ։

Ո՞վ երջանիկ դու նըժդեհ
Հիւր մեզ եկեալ պանծալի
Խաղաղութեան ոսկեփունջ
Փայլէ յայղոյդ ձիթենի։
Ձախարեն ըզքեւ թեւապար
Հաւատ եւ Սէր լուսաթռիչ
Ծագեալ Յուսոյ կենսաւէտ
Նըշոյլ ի սիրտ բոլորից։
Հայրըն հոգւոց մեր Գրիգոր
Սերկեան աւուր ի հանդէս,
Ջըւարթ ի քեզ ակնարկէ
Եկեալ իւրում տանն ի տես։
Ըզքեւ ակումբ լուսերամ
Առեալ խայտամբ գեղապար,
Առաջադարդ քեւ այս մեր
Ցնծայ ողջոյն սուրբ Տաճար։

Բացան դըրունք նոր տարւոյս հայր ցանկալի,
Բացցին եւ քեզ նոր դանձք չնորհաց անբասիր.
Հրեշտակք ըզքեւ կացցեն հըզօր հովանի
Ջի անսասան կեցցես բազում ամաց շար։

ԵՐԿՈՒ

ԹԱՐԳՄԱՆԵԱԼ Ի ԳԱՂԴԻԱԿԱՆԷ

Մի՛ ի չաւիղ ընդ մոլար
Ուր ընթանային մեղաւոր
Այլ 'նդ Տէրունեան ճանապարհ
Գնային որդեակ անխոտոր.
Լեր ուսանող եւ զբաղիմ
Զանմեղութիւն ի քեզ պահեա գեղազարդ։

Լիջիր խոնարհ եւ ցածուն,
Մի՛ մեծասան բազմագանձ
Եւ վեհից փառք անկայուն
Արկցեն ի սիրտդ նախանձ.
Զի այժ փառաց յաղթական
Սիրան անմեղիկ եւ անարատ մանկութեան։

Ղրկերդըս կուռ բարձրաձիգ
Տէր ընդ ոտիւք առապալէ,
Այլ մանուկան ի բունիկ
Միշտ հաչա ակամբ ակնարկէ,
Ուր մայրն ի յերգս հրճուալիս
Սքնուցանէ ամբիծ սիրոյն ըղձայրիս։

ՔԵՐԹՈՂԱԿԱՆ ՈԳԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒ

Ի ՔՈՒՆ

ԵՐԿՈՒ

Ապողոնի որդիդ նըմնջե՛ս ընդ ուռենեացն հովանեաւ
Պըսակաւորդ 'ի հիւս դափնեաց նորա յաւէժ անթառամ,
Քեզ ըզպաշտօն հարկանեն անմահ Մուսայքն անուշիկք,
Եւ 'ի մեղմիկ մընչէ աւազ կացեալ քընարդ առ ընթեր։
Գեղածաւալ որպէս աղբիւր զեղեալ 'ի սուրբ ականէ,
Այնպէս խանդից 'ի ծոցոյդ ցայտեն ծորանք քաղցրաբուխ,
Դաշնակութիւնք 'ի լեզուէդ կաթեն առատ մեղրածոր.
Եւ դու նըմնջես ընդ վարսագեղ ընդ ուռենեացն հովանեաւ
Ապողոնեան 'ի հիւս դափնեաց պըսակաւորդ 'ի ճակատ.
Օն արի, եւ 'ի հանդէս, աշխարհալուր հար ըզփողդ,
Հընչեցո՛ 'ի լուր հայկեան գուսպարայաղթ դիւցազանց
Քունելոց յանդընդայն 'ի վայր մահուն աղջամուղջ.
Եւ կանգնեացին միանդամայն խոր 'ի չիրմացն յարուցեալք
Քեզ ժըպիտ հրճուանաց հանեալ 'ի դէմս վեհափառ
Ձախրեացին լուսաթռիչ վեհից յաւերժն 'ի կայան
Անմահութեան ըմպել 'ի քէն մատուցակեալն ըզքաժակ։

ԳԻՇԵՐ

Խաղաղական ժամ պարապոյ էր անդորր,
Եւ տիեզերք պատեալ 'ի քօղ սեւաթոյր.
Բնութիւնն համայն անկեալ 'ի խոր 'ի թըմբիր
Վաստակաբեկ հանդչէր 'ի քուն եւ երկիր.
Համատարած սեւադէմ մութին ահաւոր
Բազմէր իշխան յաղջամղջին յիւր աթոռ,
Թեռայր ընդ լոյս եւ ընդ արփին լուսավառ,
Կամէր դի սպառ լիցի երկիր իւր աւար։
Մակաղէին խաչինք յարօրեան 'ի դադար,
Եւ օդականք առեալ 'ի յոտոտս ըզդալար.
Լըքեալ լերինք, լըքեալ եւ դաշտք ամայի,
Միայնութիւն բնակէր միայն 'ի յերկրի.
Փունջք խուռներամ ծաղկան վարդից կոտորակ,
Մարդարտաշար լըցեալ շաղով կենսաունակ,
Ի սիւք հեղիկ ծածանէին վէտ 'ի վէտ,
Բուրումն անոյշ ծաւալանայր խընկաւէտ։
Գիշերախօս անդուստ եւ այն երգեցիկ
Եղանակէր գեղգեղ 'ի յիւր դայլայլիկ.
Նա միայնակ արարածոց յանդիման
Ի լըռութեան ժամու կացեալ մեզ թարգման,
Օրհնաբանեալ հաստչին ըզվեհ սքանչելիս,
Ցերկինս նըմա վերառաքէր դըրուատիս,
Ո՛վ նազելի թըռչնիկ ճարտար երաժիշտ,
Ջոյդ երգ սիրոյ գիւրիչ ոգւոյ բազմավիշտ։
Ո՛վ ամոքիչ սըրտից գեփիւռ ըղձական,
Մինչդեռ զերկիր պատեալ է քօղ տըխրական,

Եւ բընութիւն համայն աքօղեալ 'ի մըթար,
Ո՛հ, դուք միայն, դուք աչխարհիս մըխիթար.
Սակայն երկին չողայր վըսեմ վառ 'ի վառ,
Ջահազդեստեալ եթերաճեմն էր կամար.
Արծաթափայլ դըշխոյն 'ի գահ բոյակէզ
Ձեմէր դաշտին լայնածաւալ յատպարէզ.
Անդ պաղպաջուն հոյլք գընդից չուրջ պարաւոր,
Բոլորելով ակումբ 'ի կարգ գեղաւոր,
Ոսկեճաճանչ ակնապարար 'ի զարդու
Պատուասիրեն ըզնա չըքեղ 'ի սպասու.
Ո՛հ, երկնաճեմ աստղունք 'ի փայլ լուսազգեաց,
Դուք ճառագայթք աստուածային վեհ փառաց,
Մինչդեռ 'ի խոր նընջեն 'ի քուն տիեզերք,
Լուռ են երկինք երկիր եւ ծով եւ այերք,
Դուք 'ի գովեստ անցեալ վեհին 'ի հանդէս,
Կապուտագեղ ընդ սըրարչաւն ասպարէզ,
Մըշտամըրմունջ երկնից քընարք բազմաղեայ
Երգաբանէք զարքայն յաւէժ Ոլիմպեայ.
Ո՛հ, ես 'ի թաւ յայս գարեւանդ հովասուն,
Ուր 'ի ծործորա խաղայ վըտակ կարկաջուն,
Ուր 'ի համբոյր ըղծաղկանց բոյըս քընքուշ,
Շուրջ թեւաձեալ զըգուէ զեփիւռ փաղաքուշ,
Խորհըրդազգաց առեալ ընկիատ ես աստէն,
Տէր, ամայի կացեալ երկրիս համօրէն,
Ի ձեզ աստղունք 'ի ձեզ յառեալ զաչս 'ի վեր,
Ի հոգեզուարճ թըմբիր պըշնուիմ ընդ եթեր.
Այլ դուք մարմինք արդեօք իցէք օդապարք,
Եթէ գուարթնոց լուսեղինաց հուլից պարք.
Աստղունք աստղունք, մինչ 'ի գիշեր զովագին.
Նըշոյլք 'ի ձէնջ կաթեն 'ի շաղ ցօղագին,

Ցարչաւասոյր լուսաչաւիղ ձեր 'ի ճեմ
Ի ձեզ զանմահ ծընունդս երկրի նըկատեմ.
Ո՛վ իմ Հայոց չըքնաղ երկիր դրախտավայր,
Տես զի որդւոցըդ դիւցազանց վեհից պար
Երկնապարիկ յեթերս աստեղք բազմահոյլ,
Ոսկեծըղի փայլեն յաւէժ 'ի նըշոյլ։

ԵՐԳ ՄԵՐ

Ի ՎԵՐԱՑ ՄԱՆԿԱՆՆ ՔՈՒՆԵԼՈՑ

Նընջեան մանուկս աչօք վըճիտ
Նընջեան անոյշ յօրորոցիդ։
Այդ հրաշագեղ գոհար բըրուն,
Որ յարթնութեանդ միշտ երերուն,
Ո՜հ, զի խաղաղ եւ անշարժիկ
Փակեալ 'ի նինջ են աւասիկ.
Շրթունքդ շուշանք լցեալ շաղով
Եւ գիրգ մարմինդ երկնից գեղով,
Նընջեան մանուկս աչօք վըճիտ
Նընջեան անոյշ յօրորոցիդ։—
Ցօղն 'ի վերայ վարդին թերթից
Իմ ցօղ աչաց վառ վառ այտիցդ
Թշուառ մանկիկ, քեզ մօր միակ
Ո՞հ անժըպիտ են դորովանք,
Ջուրկ դեռափթիթ 'ի տիպդ ամպիծ
Չօր կաթողին 'ի համբուրից

Որ 'ի գըգուանս իւր սիրակէզ
Ա՛յսպէս փափկիկ ծընաւ ըզքեզ.
Աւաղ 'ի մէնջ գընաց հեռի,
Թող ըզքեզ որբ եւ զիս այրի
Ջանդրանիկ իւր որդեակ չըքնաղ
Եւ զտարփալի հարանըն մատաղ.
Ոչ գեղանի քեզ այլ եղբայր
Լիցի ընկեր սիրապատար,
Անմեղուհակդ իմ աղաւնեակ
Դու ինձ միայն ճնացեր որդեակ.
Այլ մեք ըզքեալ թողաք անտէր,
Եւ մինչ ես մայրդ քեզ առընթեր
Ըզցայգ ցերեկ 'ի կոծ ամբաւ
Սրտահառաչ մաշիմ 'ի ցաւ,
Ժպտես ճըչես քաղցրաղրուցիկ
Կամ յօրօցիդ հանդչիս հեզիկ.
Եւ հայր քոյին 'ի հող տըխուր
Գերեզմանաց անդր 'ի բըլուր
Շուրջ պարառեալ նոճեաց 'ի սեաւ
Նընջէ մահուն ընդ ցուրտ չիրմաւ,
Արդ 'ի չրթունսդ իակ վարդաճոյղ
Ջըւարթութեան փայլէ նըշոյղ.
Ընդէր երեսըդ ժըպտեցան,
Հրեշտակք եղեն քեզ յանդիման
Որ յերազիդ քում ոսկեթել
Մօտին զայտերըդ համբուրել,
Ոմն զձիւնափայլ պարանոցիկդ
Այլ ըզթաթիկըս քո փափկիկ.
Կամ յանուանէդ ըզքեզ ձայնեն
Կամ լուրջ ըզքեւ պար բոլորեն.

Այլք խաղալով ընդ քոյդ օրոց
Ցունկնըդ մնչեն ձայնիւ երգոց
« Ի քո քաղցրիկ մօրէդ ծածուկ
Մանկիկ յերկինս ելիր փախիցուք։»
Եւ քո արդեօք թռեաւ հոգեակ.
Չարթիր զարթիր իմ աղաւնեակ.
Կաթին անուշիկ քընոյդ փոխան
Քեզ չամբեցից մեղրածորան։

ՈՂՔ ՄԱՆԿԱՆ

Ի ԹՈՉՆԻԿՆ ԻՒՐ ՎԱՂԱՄԵՒԿ

Ընդ խոպոպիս իմ խաղայիր,
Չիս աւր 'ի քիթ փայփայէիր.
Այլ ահ այժմիկ մեռանիր արդեօք.
Ահա սեւուկ քոյին աչկունք
Են նուաղեալ թեթաթացիկ.
Եկ նաղելիս տաց քեզ հողոյ
Ի' աղօթեցից վասն հեզ ոգւոյդ.
Չի 'ի պարտէզըն Ցիսուսի,
(Են են անչուշտ եւ անդ թռչնիկք),
Ոսկեճամուկ 'ի նոր փետուրս
Ասա անդ երգով թեւապարիկ
Ջունկն Ցիսուսի զմայլեցուսցես.
Սակայն խնդրեմ, անտի դարձեալ
Ծըւիկ ծըւիկ ինձ ձայնիցես։

ՀՐԱՒԷՐ Ի ՄԱՐՏ ԽՈՍՐՈՎՈՒ ՄԵԾԻ

ԵՐԳ

Ի գահոյս Արամեան
Պերճ առիւծ սիգախրոխտ
Խոսրով արքայ դիւցազանց
Մբռընչէ ահաւոր
Դող առին Սասանեանք.
Գուպարաւորաց չողան զէնք
Ի մարտամբոխ դրդին 'ի ռաղմ.
Ահագնատրոփ 'ի քայլ ոտից
Հեծեն կայանքն անդնդայինք,
Ցոլաց արփին 'ի դաշտ փառաց

Եվ հանդիսակից Հայ փառաց,
Շարժին ահեղ 'ի հողմոց
Ի բարձրութիւնս արծուեդրօշք,
Յարաւեան դահոյից
Ելանէր արքայն մեծ
Գոչիւնք փողոյն որոտանաց
Զարիւնոտուշտն հրաւէր
Հընչեցին առնական
Զարթեան արձագանք դղորդմամբ
Խորով արքայ նազէր 'ի ճեմ,
Խնդացին վաշտք նահատակաց
Լրեալ խաղմից զաւեսիս դոռ
Խնդացին վաշտք նահատակաց
Վեհագնոյն 'ի տես արքային.
«Հայկեան փառացն ախոյեանք
Ողջոյն ընդ Ձեզ իմ կորիւնք։
«Ընդ Ձեզ քաջք իմ եղից
Գոռոզին Սաւանեան
Առնել ըզդահ բոցակէզ.
Յաղթութիւն ճախրէ գլխօք
Պճնեացին առաւերք մեր
Բռռորակայլակ ճապաղեօք
Հալածեացին պիղծ մոխրաչունչք,
Ո՛հ իմ պայծառ փայլէ ճակատ
Տեսէք յեռանդ ձեր ապաժոյժ։
Ո՛հ իմ պայծառ փայլէ ճակատ
Ի շողիւն յաղթանակաց պերճ։
Եւ ոչ 'ի ծագս աշխարհի
Կացցեն անահ թշնամիք։

ԵՐԳ

Անույշ աշխույժ կերպարան
Շնորհաց սիրոյ բնակարան,
Բարքով հեզիկ Աղաւնի
Խօսքըն մընչիւն գեղանի,
Ո՞վ է արդեօք թող զրուցեն—
Եւփիմէն։

Ան երեսէն հուր ելաւ
Ան աչքերէն նետ թըռաւ.
Ձեմ դիմանար բիւր ցաւոց
Զանփորձ հասակս ծախէ բոց.
Ո՞վ դիս զարկաւ թող զրուցեն—
Եւփիմէն։

Ո՞վ երջանիկ Իւակիւտար
Ըզքեզ ալ թող չեմ 'ի տար
Անպէս քեզի կապուեցայ
Բաժնըւելու ճար չըկայ.
Ո՞վ դիս բըռնեց թող զրուցեն—
Եւփիմէն։

ԵՐԳ

Անմահ անուշ դու գինի
Շատ սիրելի ես քաջին,
Չի գոյնդ արեան նմանի
Պատերազմաց 'ի դաշտին.
Բոսորափայլ քո փրփուր
Որ մեզ 'ի կռիւ փըչէ հուր
Թէ հաչտութիւն գայ արդար
Փոխի 'ի ցօղ զովարար։

Դաւինիք քեզմով կառնեն այժ.
Կարմիր կրակոտ դու գինի
Քեզմով զբաւրթ եւ աչխոյժ
Կըլլայ հեզիկ ձիթենի,
Քեզմով վառի բոցապոյն
Օրիորդին համեստ գոյն.
Կեցցէն մեր քաջ պատանիք
Եւ նազելի դեղեցիկ։

ՀԱՆԵԼՈՒԿ

Թէ որ կուզես զիս ճանչնալ
Վերարկուէս մի խաբուիր.
Իմ մականունս չունեցող
Պըտուղք համով չեն ուտուիր.
Տաճկերէն ինչ ըսել եմ
Չանա աղէկ գիանալու

Առանց անոր կարկանդակ
Դուն չես կրնար թւտելու.
Երկրորդն յեօթանց բռնաւոր
Տիրէ սրտի իմ վրայ,
Ու ես անոր զօրութեամբն
Մատենագիր մը եղայ.
Իմ անուանըս խնամատունք
Ցիշեն արդար բարկութեամբ,
Սարկաւագունք երգելով,
Տգէտք անմիտ յարդութեամբ.
Անուանով մեծ ճգնաւոր
Ու եմ հովիւ պաշտօնով
Գործքով գիտնաս ինչ ըլլալս
Պիտի դողաս սարսափով։

ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ԱՇԱԿԵՐՏԱՑ
ԱՌ ՄԻՔԱՅԵԼ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՇԷՔԵԱՆ

ԲՈՂՈՔ

Մխիթարեանց եմք աշակերտ,
Վարժեալք նոցուն 'ի դասատակերտ
Չի զմեզ առնես արդ դասատիետ
Է՛ շէքեան դու վարդապետ։
Թէ ոչ վասատակ նոցին գրչաց
Կոփէր զանհարթ միտս հայազգեաց,
Էիք արդ դու եւ Պօրճոնեան
Բեռին բարձողք 'ի Նաւարան։

Անչուք ծնողաց 'ի խոր խաւար
Տգիտութեան, իմաստիւք վառ
Փայլեն որդիքն 'ի դարուց դարս,
Իբրու զվարսամ յաստեղաց պարս։
Դաստիարակ հանուրց ազգիս,
Զսոսա միայն գիտեմք յաստիս.
Իշխեա զուգել նոցին փայլմանն
Ընտանաստուեր դու ջ Շէքեան։
Անիծակուռ անկցին յերկիր
Որք չար իսկին անկարեկիր.
Թող կայենի առցեն բաժին
Եղբայրասպանացք 'ի հուր մաշին։
Ցորչափ չընչեմք զօդ 'ի ոընգունս,
Խաղայ արիւն մեր յերակունս,
Եւ ցորչափ զայս երգէ Պըւէտ,
Մխիթարեանք կեսցեն յաւէտ։
15 Օգոստոս 1852

✝ ԳՆԱՑԷ՛Ք ԻՄ ՏԱՂՔ

Գնացէք իմ տաղք, ոչ թէ յեթեր
Ուր չող եւ փայլ եւ հով ժպտին,
Եւ ուր զուարթնոյն վարսք լուսահեր
Ծալ ծալ 'ի ճեմս իւր ծածանին։
Գնացէք իմ տաղք, ոչ 'ի կամար
Ուր լուսափթիթ ծաղկունք երկնից
Իւր ըղդրասանդ ականց գոհար
Կախեալ ցոլան յոլորս վինջից։

Գնացէք իմ տաղք, ոչ թէ 'ի ծոց
Զարմանահրաչ սիրոյ բնութեան
Որ 'ի յաւիւն 'ի հուր եւ 'ի բոց
Վառէ, գրգէ տածէ զհամայն։
Գնացէք իմ տաղք, ոչ 'ի պարերգ
Օգաթըռիչ այն Սիլֆիտաց
Որ յասպարէզ կապուտաններկ
Կայթեն հողմոյն 'ի սոյլ նուագաց։
Գնացէք իմ տաղք. գնացէք առ կոյս
Գնացէք մեղմով եւ պատկառոտ
Ծաւի աչաց նորա 'ի լոյս
Զուարթացէք անձկակարօտ։
Եւ թէ անոյշ ձեզ ակնարկեաց,
Իբրեւ զերամ թռչնոց, յուշիկ
Դուք թառեցէք իւր խոպոպեաց
Վերայ, ձեռաց եւ յուս փափկիկ։
Եւ երգս աղու յօրինելով
Ցունկըն նորա ճռուողեցէք,
Թէ յարթմընի թէ գքընով
Միշտ ըզնովաւ թեւածեցէք։
Իցէ, յորժամ ոչ եւս իմ ձայն
Հասցէ առ նա՝ եւ կամ իմ չունչ
Ու 'ի մոռացօնս անկայց համայն
Գոնեա լըսէր ըզձեր մրմունջ։

ԱՇՈՒՆ

ԵՐԳ

ԱՌ ՆԷ

Ո՞ւր էք ծաղկունք դուք փայլփլուն.
Ո՞ւր ձեր այտեր անուշ հոտով.
Ո՞ւր ձեր պչրանք ու փափկութիւն
Եւ ծոց լցեալ չաղ մարգարտով։

Ինչու՛ հովիկ, անգութ հովիկ
Ցուրտ համբոյրներ կուտայ ձեղի,
Մոռցաւ արդեօք իւր սէր դողդոջիկ
Եւ իւր դդումնք փայփայելի։

Ո՞ւր թիթեռնիկ հոլաթեւեան
Ձեր բաժակին հիւթոց կարօտ,
Որ գայր թեւերից ձերոց գունեան
Տանել ըզբոյր հեռու եւ մօտ։

Ա՜հ, ձեր սոխակն իմ սիրակէզ
Որ տերեւոց նստած 'ի շուք
Հալէր կարմրիկ վարդին 'ի տես
Եւ կողկողէր արտասուաշուք։

Ձրկայ գեհիւռ, չրկայ ծաղիկ
Եւ ծաղկատարփ չրկայ թիթեռ,
Ձրկայ սոխակ, ոչ վարդենիք
Լցեալ ցօղով մարգրտաձեռ։

Սակայն կուսիկ մի կայ փափուկ
Բոլոր անձէն չնչէ գարուն,
Կուսիկ որ դեռ թըւի մանուկ,
Հրեշտակ 'ի թուխ վարս ոլորուն։

Այլ ինչ պիտին ծաղկանց փունջեր
Ցորժամ նորա այտերն հայիս,
Այլ ինչ պիտին վարդից հոտեր
Ցորժամ նորա մօտ գըտնըւիս։

Ո՜հ մի երթար դու տեսանելու
Ձերմակ չուշանն թէ յիւր ճիւղիկ
Ի՞նչպէս նազի գլուխըն ազու
Երբ հովէն իրեն տայ ողջունիկ։

Ցե՜ս թէ կուսին փափուկ ուլան
Վերայ ինչպէս կը տատանի
Հոյլ հոտոպեօք գեղածածան
Զքնաղ գլխիկ իւր նազելի։

Լուռ կաց գիշերց սիրուն խօսնակ
Լըսէ մէյ մ'ալ զիւր գայլայլիկ,
Լուռ կաց, կուսին երբ 'ի գաշնակ
Երթեւեկէն մանու թաթիկք։

Ո՛վ հրաշագեղ կոյս օրիորդ,
Ցիմ հայրենիս թէ դու էիր,
Հայոց չիրմաց՝ արտասուայորդ
Ուռենիներն թէ տեսնէիր։

Եւ իւր վըտակն ողբաձըռէր
Ի սըրբասիայլ իւր հայելի
Տայր որորել այն քոյ պատկեր
Որ հրեշտակաց է տարփելի։

Անընդմանեակ աչերդ մեղայշ
Նորա երկինք թէ տեսնէին,
Ու մէկ նայեաց, նայեաց մ'անոյշ
Արձըկէէր նորա հողին։

Ցայնժամ սոխակ չիրմացն Հայոց
Որ միշտ ողբայ հողմոց 'ի մռունչ
Գէթ մի անգամ լռեալ ըզկոծ
Քեզ ողջունէր յուրախ սըրմունչ։

ԱՌ ՉԵՓԻՒՌՆ ԱԼԷՍՏԱՂԻ

ԵՐԳԸ

Դու վաթսաթեւ մանկիկ զեփիւռ
Աղբերց վրայէն լուսակարկաջ
Անուշ հոտով ծաղկանց ըսփիւռ
Ի՞նչպէս թռչիս ինձ ընդառաջ,
Ու խունկ եւ զով ընծայելով
Ձիս ողջունես հեզիկ չնչով։

Ո՜հ կըսիրեմ ըզքեզ հողմիկ
Երբ դու փութաս ինձի գալու
Ի պար 'ի թռիչ 'ի սոյլ մեղմիկ

Այրած ճակտիս իմ այցելու,
Ծաղիկ հոգւոյս քեւ զովացած
Բացուի 'ի լոյս ախորժ կենաց։

Սլացիր վաթիկիկ դու սուրհանդակ
Լուր տար հովտին ու ծործորին
Ու անտառաց բարձրադիտակ,
Ուր երամով սոխակք թառին,
Թէ մըտերիմն իւրեանց եկաւ
Ի լուր ըզմայլմանց յիշատակաւ։

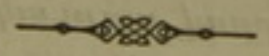
Ո՜հ կորսըւած իմ հաճոյքներ,
Հոս վերըստին գրանեմ ըզձեզ,
Ծառոց շըքով էք ծածկըւեր
Ու փըրփըրով առուակին հեզ.
Ահա կայտռէք 'ի յոյս ծըմակ
Ի յոյս թըփուտ հովանոցակ։

Հոս դառն հոգեր մէկիկ մէկիկ
Ձակտէս 'ի քաց հեռանային
Ու փոնջք ժամուց գեղապարիկ
Սիրտս թեթեւ օրորէին,
Եւ բընութիւն՝ մայր որդեաէր
Փնջուշ գրկաց մէջ զիս գըզուէր։

Հոս ճէմէին երեկոյեան
Ի զով ըստուեր պար մի կուսից,
Մազերն հովուն բազմաբուրեան
Սիրտք ընծայուած հեշտ վայելից.
Շող լուսնակին, կոյն ու ծաղիկ
Ձիրար չոյեն սիրատարփիկ։

Մըտերմութիւն, սէր կրակուբոց
Ի՞նչ անուշ էք յայս տեսարան,
Ուր բիւր զալարք ձեզ հանգըստոց
Ու՛ անհուն դաշտեր զբօսարան.
Մըտերմութիւն, ինձ երանի՛
Թէ հոս ծոցէդ հոգիս թռանի։

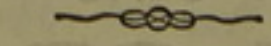
Դու փափկաթեւ մանկիկ զեփիւռ
Աղբերց վրայէն քաղցրակարկաջ,
Անուշ հոտով ծաղկանց ըսփիւռ
Թրոիր թրոիր ինձ ընդ առաջ,
Ու խունկ եւ զով ընծայելով
Պարէ չորս դիս հեզիկ չնչով։

ԵՐԳ

ՅԱչէմտաղըն այն դեղեցիկ
Գայլի ժուռ զալ անհոգ մոլար
Ուր բիւր վըտակ բիւրեղ ծոցիկ
Մատուցանեն անկոց դալար,
Երբ փայլփլուն ծագէ արեւ
Ոսկի ցանուի լերանց վերայ,
Շող արձըկէ ամեն տերեւ
Զեփիւռ թփոց հետ կըխաղայ։
Բայց քան զամեն հովիկ քնքուշ
Հրեշտակ մի անդ կըթեւածէր
Ու քան զամեն երգերն անուշ
Այն նազելուոյն ձայնիկն հնչէր։

Թրոիր ինծի, ահա միռայլ
Անտառին մէջ իջաւ գիշեր,
Կանչէ պըլպուլ լուսնին 'ի փայլ
Բայց անոնցմէ չունինք ընկեր։
Սա հովանիքն անուշաբոյր
Տեսնեն ըզմեզ թեւ ընդ թեւով
Աղիս ծաղիկ անդին համբոյր
Փունջ փունջ սիրոյ ընծայելով։
Պարանոցիս մարգրիտ մանեակ
Կախէ սպիտակ քուկին թեւեր,
Մաղերդ գըլխիս իմ հովանոցակ
Ու լուռ մընջիկ սահին ժամեր։
Երբ բընութիւն անխօս կենայ
Մահկանացուք ձայն չեն հաներ
Լուռ է ամեն ինչ որ չուրջ կայ,
Աւելի տակ խօսին սրտեր։
Շուշանափայլ բարձ մի փափկիկ
Ըլլայ քու ծոցդ ինձ առ 'ի քուն.
Բայց թէ այն սէրդ է խաբուսիկ
Լաւ է չտեսնամ ըզքոյս առաւուն։

ԵՐԳ

Ո՞ւր էր թէ զեփիւռիկ
Ըլլայի թափառիկ
Ոսկեթել մաղերուդ
Տայի համբուրիկ.

Ո՛ւր էր թէ վարդ դոհար
Ըլլայի վառ 'ի վառ,
Ընարէի ինձ բազմոց
Կուրծքըդ ձիւնափայլ.
Ո՛ւր էր թէ քանարիկ
Ըլլայի ես Թըռչնիկ,
Թռչիլ գալ ու չոյել
Դէմքըդ գեղեցիկ.
Կամ երազ խուսափուկ
Որ գայի մինակուկ
Քունիդ մէջ խըռովել
Քու սիրտըդ փափուկ։
Ինչ ըրի ես քեզի
Որ ցաւոց այդպիսի
Եւ անբոյժ հարուածոց
Ըլլամ արժանի։
Հըրեշտակ էր Թըռաւ
Երազ էր որ անցաւ
Այդ քու սէրըդ փափուկ
Շուտով թռուցաւ։

ԵՐԳ

Ի՞նչու երկինք որոտալով
Զարդարուեցար պայծառ ամպով,
Տեղան ամպրոպք կրակէ նիզակ.—
Չի բարձրացար յօդ աւազակ.
. . . . . .

ԱՐՏԱՍՈՒՔ ԿՈՒՍԻՆ

ԵՐԳ

Լաց ո՛ կուսիկ. դի արտասուք
Կուսին 'ի բիբ են մարգըրիտ.
Լաց ո՛ կուսիկ. դի տրտմասուգ
Զքնաղ եւս են աչկունք վըճիտ։
Ըզփափկամէջք սիրեմ ծաղիկ
Որ 'ի դաշտիկ կայ պատկառուկ,
Ըզնա գիշերց պճնէ ցօղիկ
Արտօսր ըզգլուխն առնէ կախուկ։
Սիրեմ ըզչողս ես լուսարփի
Որ 'ինամէտ ծոցոյ ամպոյն
Ի ծով ծաւալ փայլ ըզփայլի
Ոսկի հերաց ցոլան հանգոյն։
Զանմահ փափուկ սիրեմ հրեշտակ
Որ ըզդիմօքն ածեալ թեւեր
Մատունք 'ի քնար տխրահընչակ
Լայ ըզմարդկան և' երկրի զաւեր։
Լաց ո՛ կուսիկ, եւ գըթութիւն
Ոչ սրբէ զայն չիթս անուշիկ,
Այլ կայ յակճիռ եւ ըզմայլուն,
Անքան, թէ լաս, ես գեղեցիկ։
Լաց ո՛ կուսիկ, մինչեւ յերկինից
Իջցէ գալար երջանկութիւն
Եւ գգուեացէ զայտերդ ամբիծ
Եւ ըզդըլխիկդ այն գրգասուն,
Թուխ աչերոյդ տացէ համբոյր

Զարտօսր անտի սրբել 'ի սպառ,
Եւ իբր 'ի բոց անուշաբոյր
Հալեալ ցնդին չիթք լուսաւառ։

ԵՐԳ

ՄԵՐՁ Ի ՄԱՀՈՒՆ ԵՂԵՐԵՐԳԵԱԼ

Հեծեծից զերդ սօսափիւն գիշերական պաղեալ հողմոց,
Տուր ձայնիս ծաւալանալ հանգոյն ջայլից գուժաւորաց.
Ի գիրկս իմ ևկ եւ մրմնջեա հուսկ մրմունջ չեւ փըշրեալ ըզքեզ
Եւ ըզբեկորըս քո արկեալ կոխան ոտից անցաւորաց։
Արշալոյս ծիծաղուն կենաց 'ի մէջ մըռայլ կայ խորասոյզ,
Ապագայն իմ ըսքողեալ ընդ թուխս ամպովք փայլակնացայտ,
Եւ ներկայս որ 'ի ձեռին քամեալ 'ի փուշ եւ 'ի դժնիկ
Ո՛ ջրնար եւ սիրտիմ խոնջէ ընդ բեռամբք յիշատակաց։
Ի նախընծայ լարըս քոյին մինչ կայտառէին մատունք
Պարք հաւուց խայտանըկար պիտ ունէին ընկերնուագաց,
Մուսայն իմ լոգանայր 'ի ճախրահոս բնութեան աղբիւր,
Ինձ մեղր անտի մատուցանէր եւ ծաղկահոտ անուշութիւնս,
Մի եւ եթ օր անամպ փայլեցաւ այն երջանկութիւն
Եւ երկրորդն առաւօտ չունէր ըզնոյն գեղ դիտակի.
Ցանձնիւբ աւուրն 'ի ծոցոյ ծնեալ խաւար քարկ փոթորիկ,
Մէն մի ծաղիկ 'ի փընջոյս կապտեր, սուրայր յանհետ վախուստ

Արդ առաջի իմ սոսկագէմ արձանացաւ թշուառութիւնս
Ուղեւորն հէք 'ի տեսիլ արիւնըռուչտ հուղկահարին
Ըզբեռն 'ի բաց դընէ զումպէտ, մի սուսերին լիցի խափան,
Ի բաց ըզքնարն ես արկանեմ 'ի տես խոժոռ ախոյենին։
Հեծեծից զերդ սօսափիւն գիշերական պաղեալ հողմոց,
Տուր ձայնիս ծաւալանալ հանգոյն ջայլից գուժաւորաց,
Ի գիրկս իմ ևկ եւ մրմնջեա հուսկ մրմունջ չեւ փըշրեալ ըզքեզ
Եւ ըզբեկորըս քո արկեալ կոխան ոտից անցաւորաց։
Զի հանգոյն չողից լուսնի զորովք փարել ըզձայ մանուկ
Սրտահեշտ ձօնիք կենաց թօթափեցան յիմոց ձեռաց,
Ոյք զաշխոյժս իմ տածէին բոցանըշոյլ շիջան հրատք,
Հաս սեաւ գիշեր՝ յոր ըսպիտակ ուղիս հանդէպ տաճանի։
Ընթացայց մենաւոր ըզճանապարհն ամայութեան,
Ոչ եւս յԱդինն իմ դարձուցից ըզբիբս որ այլ չունին արտօսր։
Եւ զինչ պէտք նըւագաւոր երգոց անդարձ աքսորելոյն։
Փշրեաց Ջընար. ես լուռ ցաւեր խնդրեմ եւ լուռ դեղեցման։ —

ՎԵՐԱԴԱՐՁ

Աէր ոգեակ մանուշակին,
« Թերթք իմ անկան, բեկաւ ծղօտ,
Ջոյր իմ, երթամ, եւ ցօղապին
Լացցէ վաղիւ զիս առաւօտ,

Այլ ոչ ընդ բաղդն իմ հառաչեմ
Որ զիս ընկճէ 'ի դալարուղջ,
Յորժամ գարուն գայ ծաղկաճեմ
Նազիմ դարձեալ ես յիմ բողբոջ»։

Իսկ ես, ասէր, այդուց ցօղիկ
«Ի տերեւոց գդուիմ 'ի ծոց
Ինձ փարելի ծաղկանց ցեղիկ
Նոցա այտեր ինձ հանգըստաց.
Այլ զիս կիզու ահ, արեւակ...
Մի մի տխրիր վարդ սիրեցեալ
Գայցէ գիշեր եւ կարմրորակ
Ի քո ծոցիկ եկից դարձեալ»։

Անդուստ սոխակ 'ի պուրակին
Ցեսին նըւագ զայս յեղյեղէր.
«Ողջամբ մինայք ջուրք առուակին,
Ողջամբ ծըմակք նըսեմասուեր.
Այլ մինչ նորոգ գայ Ապրիէլ
Եւ զարթիցեն գեղ դալարիք
Ցիս հուսանիս եկից թառել,
Սլաացին դարձեալ իմ դայլայլիք»։

Եւ դու վըտակ տխրակարկաջ
Չի այդ տրտունջ քո սրտացաւ.
«Լըւարուք դաշտք ահ, զիս հառաչ,
Վըճիտ աղբիւրս յամաքեցաւ.
Այլ ձիւնարերք մինչ 'ի լերանց
Գայցեն զերկիր արբուցանել,
Ես 'ի միջոց փափուկ ծըղեաց
Եկից դարձեալ հեղիկ սահել»։

Շողն արիւնուոյն ընդ երեկոյս
Ցիւրն օրհասին ամպոց վերայ
Աղօտափայլ դողդոջմի լոյս
Տայր ընդ ոլորտս բացակայ.
«Սակայն, ասէր, երկիր ծաւալ
Ծով ծիրանի, առնուա ձեզ այդ.
Ընդ աչալուշ վաղիւ դարձեալ
Ցոյժ առաւել ես փայլեցայց»։

Այսպէս անա ծաղիկ եւ ցօղ
Սոխակին անոյշ, անոյշ առուակ,
Եւ արիւնուոյն կենսաբեր շող
Մեկնին, սակայն դառնան երագ.
Եւ դուն կուսիկ դու որ զեռ նոր
Ծաճկեալ 'ի հող մատաղ ըղտիս
Տարեր ըղդեղդ ըղբոյր եւ չնորհ,
Ա՛հ դուն միայն ոչ եւս դարձցիս։

ՁԵՄՔ Ի ԼԵԱՌՆ ՀՍԿԱՑԻՆ

ԵՐԳ

Ծովըն ցոլայր եւ ծըփծըփայր
Սուրայր ակաան 'ի մէջ ալեաց,
Հոլն հեզաթռիչ երթայր ու դայր
Վազվըռտելով ամեն դիտաց։
Բացէք հաճոյք փափուկ թեւեր
Տարէք ըզմեզ բըլուրն 'ի վեր։

Մրմընջէին մանրը ալեակք
Նաւուն կողից տալով հարքոյր,
Եւ կոյս՝ բաժիչա Ոգւոյս նմանեակ
Երդ ծաւալէր 'ի ծով անդոյր։
Բացէք հաճոյք փափուկ թեւեր
Տարէք ըզմեզ բըլուրն 'ի վեր։

Ի՞նչ չուտ հասանք եւ հանդարտիկ ...
Կարծես ծովուն վըհուկ գըթոտ
Մեզ գգուելով 'ի ծոցն յուշիկ
Բերաւ 'ի զով յայս ըստորոտ.
Բացէք հաճոյք փափուկ թեւեր
Տարէք ըզմեզ բըլուրն 'ի վեր։

Ջերդ գեղաւարս յաղթող հակայ
Որ խրոխտ նայի ընդ չորս բոլոր,
Այնպէս լեռն ալ մեզի մօտ կայ
Անտառներով պըսակաւոր.
Բացէք հաճոյք փափուկ թեւեր
Տարէք ըզմեզ բըլուրն 'ի վեր։

Թռչնոյ մը պէս կուսիկն անուշ
Տըւած մազերն հովուն 'ի ծուխ,
Կըթռչըտի ընդ քար ընդ փուշ
Դարէ 'ի դար թուփէ 'ի թուփ.
Բացէք հաճոյք փափուկ թեւեր
Տարէք ըզմեզ բըլուրն 'ի վեր։

Դար վէր դար վէր. ահ ինչ վըսեմ
Ընդարձակի կապոյտ եթեր.
Դար վէր, ահա ծովուն նըսեմ

Դիտեմ հեռուանց ահեղ պատկեր.
Բացէք հաճոյք փափուկ թեւեր
Տարէք ըզմեզ բըլուրն 'ի վեր։

Միտք իմ անժոյժ եւ սուրարշաւ
Թըռաւ յանկարծ իւր ալեաց մէջ,
Խաղաց, ծըփաց, թաւալեցաւ
Թուխ կոհակաց ընդ ել եւ էջ։
Բացէք հաճոյք փափուկ թեւեր
Տարէք ըզմեզ բըլուրն 'ի վեր։

Ու ձիւնափայլ այն փրփուրներ
Որ անդընդին ցայտեն մէջէն,
Կարծես ճերմակ վարդից թերթեր
Որ յիւր ծոցէն կըբողբոջեն.
Բացէք հաճոյք փափուկ թեւեր
Տարէք ըզմեզ բըլուրն 'ի վեր։

Հուր հեր արփւոյն կը ծաւալի
Ի դաշտ յարօտ գեղաժըպիտ,
Ծոմն 'ի յերկինըս կ'ըզմայլի
Երկինք 'ի ծով ծիծաղախիտ.
Բացէք հաճոյք փափուկ թեւեր
Տարէք ըզմեզ բըլուրն 'իվեր։

Ինչ սիրալի ես դու բնութիւն
Երբ կենսաւնակ քունկին չնչով
Գայ պարաւոր աղուոր գարուն
Գունակերպիկ ծաղիկներով.
Բացէք հաճոյք փափուկ թեւեր
Տարէք ըզմեզ բըլուրն 'ի վեր։

Ինչ գեղանի ես դու բնութիւն
Երբ շաղն ու ցօղ ծոցէդ տեղան,
Եւ քու մէջքիդ գօտի անհուն
Եօթնակամար կապես ծիածան.
Բացէք հաճոյք փափուկ թեւեր
Տարէք ըզմեզ բըլուրն 'ի վեր։

Ու երբ գիշերըն կը բանայ
Իւր աստղազարդ ամպհովանի,
Լուսնին զարդով ճակտին վերայ
Նայի ծովուն 'ի հայելի.
Բացէք հաճոյք փափուկ թեւեր
Տարէք ըզմեզ բըլուրն 'ի վեր։

Ինչ վեհ, ինչ մեծ ես դու բնութիւն
Որոյ նայուածքն է սուր փայլակ,
Իւր ձայն՝ մրրկոտ ալեաց մունչիւն
Երբ ամպերէն վազէ կայծակ.
Բացէք հաճոյք փափուկ թեւեր
Տարէք ըզմեզ բըլուրն 'ի վեր։

Ու այս ամէն ըսքանչելիք
Աւելի վեհ կուգան 'ի տես
Ու վառն պիտ սիրտ եւ ոգիք
Երբ 'ի բարձանց դիտեմ ըզքեզ.
Բացէք հաճոյք փափուկ թեւեր
Տարէք ըզմեզ բըլուրն 'ի վեր։

Ո՛հ, զայս բնութիւն երգէ կուսանն.
Իւր զարդերէն մէկն այլ դու չես.
Քեզնէ չքնաղ կ'ըլլայ դուսան

Որ ձայնիկովդ երկինք դիւթես.
Բացէք հաճոյք փափուկ թեւեր
Տարէք ըզմեզ բըլուրն 'ի վեր։

Ահա խօսի ... լըցան բոցով
Իւր սեւաթոյր ականողիք.
Ահա երգէ ... լըցաւ խանդով
Հովիտ ու մարգ ու՝ ամէն տեղիք.
Բացէք հաճոյք փափուկ թեւեր
Տարէք ըզմեզ բըլուրն 'ի վեր։

Շունչք եւ մրմունջք դադարեցին,
Միայն հողմիկ փըչէր համբոյր,
Ու 'ի վերայ մաքուր ճակտին
Օրորուէին հոպոպք ամոյր.
Բացէք հաճոյք փափուկ թեւեր
Տարէք ըզմեզ բըլուրն 'ի վեր։

Ու լուսափայլ ամպիկ բարակ
Գլխուն վերեւ հեղիկ խաղայր,
Եւ հովանին զով ու՝ ախորժակ
Դէմքին վերայ ծաւալանայր.
Բացէք հաճոյք փափուկ թեւեր
Տարէք ըզմեզ բըլուրն 'ի վեր։

Անշուշտ 'ի յայն ծածկեալ էին
Զոյգ մի հրեշտակ օդապարիկ
Որ իրարու վըսվըսային
«Ինչ անուշ մեր երգէ քուրիկ ...»
Բացէք հաճոյք փափուկ թեւեր
Տարէք ըզմեզ բըլուրն 'ի վեր։

ՄԱՀ ՊԱՆԴԽՏԻՆ

(ՆՄԱՆՕՂՈՒԹԻՒՆ)

Մի լայք հայր իմ ու մայրիկ
Կոյս մի լար. թէ երթամ
Ցօտար երկիր պանդխտիկ
Այլ չուտով ետ դառնամ.
Դառնամ առ քեզ Հայաստան
Եւ հովիտք ծաղկաբոյր.
Ո՛հ մէկ աւանդ սիրական
Տուր ինձ մայր քու համբոյր.
Առաւ համբոյրն ու գընաց.
Այլ 'ի տար աշխարհին
Թըռաւ արեւն իւր կենաց
Ի ծաղիկ հասակին.
Լացէք հայր իմ ու մայրիկ
Լաց ի կոյս պի երթամ
Ցօտար երկիր պանդխտիկ
Մեռանիմ ես անժամ։

ԳԻՒՑԱԶՈՒՆԴ ՀԱՑՈՑ

ԳԻՇԵՐ

Ժամ էր պարապոյ խաղաղական եւ յանկուցիչ.
Երկիր 'ի քօղ սեւաթոյր ըղձութեամբ վարեալ անոյշ
Խոր 'ի քուն թանձրութեան հանդչէր համայն վաստա-
կաբեկ։

Իբրեւ հսկայ թըխատեսակ յանդնդափոս վազեալ յայրէն
Սեւադէմ ոստեաւ գիշեր ծագաց 'ի ծագս տիեզերաց.
Ելոյր բնութիւն առ հեչտեաւ լըսել ըզսոյլ հովուին
սրնգի,
Ըզնուրբ չըշունչ շրթանց սիրոյ զերգ մօր յորոյն 'ի
քաղցրաձոռ ինչ
Ըզկարեւէրս սրտից հառաչ եւ զաղօթիկս մրմունջ ծերոյն.
Ի փարախս օթագայեալ մակաղէին հօտք եւ անդեայք,
Եւ օդականք սաղարթախիտ առեալ 'ի յոստս դադար.
Փունջք խուռներամ վարդից ծաղկանց մարգարտաչեր
լըցեալ շաղով
Ի սիւգ հեզիկ ծածանէին եւ խունկ անոյշ ծաւալանայր
Հնչէր անդուստ փափուկ նըսեմաստուեր ե'ւ թաւ մայրեաց
Գիշերախօս երգեցկին նըւագաւորըն դայլայլիկ,
Նա միայնակ լըռութեան ժամուն կացեալ ընդ մեր
թարգման
Ըզմրմունջն օրհներգութեանց երկրի յերկին վերառաքէր.
Եւ երկինք ջահազգեստեալ չողայր վըսեմ եւ վառ 'ի
վառ,
Լուսին ամպեղէն քող լուսաստիւռ արկեալ գիւրեաւ
Նաղէր 'ի պարս աստեղայց չուրջ ըզնովաւ ակըմբահոյլք։
Ո՛հ, ես 'ի յայս բուրաղուարթ եւ հովասուն 'ի դարեւանդ
Ուստ 'ի ծործոր խաղայ վըտակ սահուն ալեօքըն կար-
կաջոտ,
Ուր 'ի համբոյր զբոյլըս ծաղկանց գգուէ զեփիւռ փա-
ղաքչելով,
Խորհրդազդած առեալ ընկիատ, տէր ամայի կացեալ
երկրիս,
Միտք իմ ընդ քեզ ճեմեն լուանակ 'ի հրաշազարդ դաշ-
տս երկնից

Եւ ՚ի ձեզ Աստուածք փայլուածք, ՚ի ձեզ յակճիռս ակն-
կառոյց
Վասն լուսաւորչին ընդ կամար յառեալ պչնուամ հոգեզ-
արմ.
Այլ դուք մարմինք լեալք արդեօք, եթէ զուարճանոյ
պարք լուսեղէն.
Լու սատուք սիեզերաց միթէ լապտերք մշտաբորբոք,
29 Առակ ախեալք ՚ի դահլիճս Աստուածութեան օթարանաց,
30 Թէ բոցեղէն հովանոցք ուր մէն մի գահք են Անմահին
Մին չ ՚ի գիշեր զովագին, Աստղունք, աստղունք գե-
ղեցկաչարք
Նշդ ւլք ՚ի ձէնջ վայրաբերեն կաթիլք ՚ի չաղ ցօղատարափ
Ի ձ ւ ւզ զանմահական երկրի ծընունդս ես նըկատեմ։
Ո ՛վ դու դըրախտավայր երկիր, երկիր Թորգոմական
Կառ ւ ՚ի վեր զաչըս քո տես ըզդիւցազանց որդւոցդ
ըզհոյլս.
Եւ այնք աստեղք երկնապարիկք եթերականն ՚ի կամար,
Եւ այնք յաւէժ ՚ի նըշոյլ փայլեն չողչող ոսկեծըղի։
Ահա Ներսէս, Սահակ, Մեսրոպ, Տըրդատ, Վարդան,
Ղեւոնդ Սմբատ...
Այլ ձեր այժմիկ սըրտավարեալ, ասա երկիր իմ հայրենի
Ո՛ւր քահանդ եւ փառք ամենապանծք անցին ե՛ւ ապա-
անհետացան.
Արդ մերկացեալ ցըրտասարսուռ աւերակաց քնակեալ
՚ի մէջ.
Վայ թագաւոր անցաւորաց դողդոջ ըղձեռսըդ տատանես,
Որպէս էս այր մեծամարթամ մարդագաւ ճանապարհի
Աւա զակաց մատնեալ ՚ի ձեռս, պերճ ՚ի զարդուցըն կո-
ղոպուտ
Մահ ացու հարեալ վիրօք արիւնազանգ կայ ՚ի փոշւոջ

Հծծիւն նըւաղ աղեղորով միայն ոգորմ հընչեցուցեալ.
Ա՞յս է ազգին դիւցազանց յետին փառացըն արձագանգ.
Դու Ոգիդ հոլաթեւեան, դէտ հինաւուրց ժամանակաց.
Զայս մինուագ մաղթեմ պարգեւ ՚ի վեր ըզմուքըն վա-
րագոյր,
Իզձ ՚ի սրտիս կարօտակէզ անկաւ տեսոյն իմ հայրենեաց.
Ըզնախինին նորա տեսիլ ըզկերպարանըս վեհափառ.
Բացաւ, ահ... վերացաւ... լըցան սըրտիս տենչ եւ
անձուկք.
Ո՛վ անցելոյն ահեղահրաչ տեսիլ ծաւալ իշխանութեան.
Անպարագիծ Ովկիան յար ալեւոանջ ե՛անդնդախոր,
Յորձեւոանդըն պըտոյտաքեալ սուրայ վազիւք արշաւասոյր
Ի վիհ ինչ անյատակ յահեղ կարկաջ չառաչելով.
Դարք վաթսուն կոհակաւէտ ՚ի յուշնորա զրնան թաւալ.
Ամպրոպաձայն վոթոթիկ կայծակնացայտ հոլաթեւօք
Մըղէ անդուլ ըզնոսա յուզի անդարձ ճեպեցուցեալ.
Միթէ չունչ անմահական իջէ արդեօք նա բարձրելոյն.
Անդ վեհապայր չէնք եւ քաղաքք հըզօր եւ պերճ ար-
քայութիւնք
Մի ըզմիով թաւալագլոր հարեալք վըշըրին կուռ ըզ-
զօրդմամբ.
Եւ այն գոչիւն կականաւոր յանդնդայինն եւեալ վըհէն
Մըռընչիւնք են սոսկալի ազգաց յանխուռըն վարելոց.
Ահա եւ իմ Հայրենիք եւ դիւցազունք գուռարայաղթ,
Ահա գոռոզքն եւ ահադին Տիգրանակերտ, Վաղարշապատ,
Ահա հըսկայքըն Հայկազունք Հայկ եւ Արամ, Տիգրան,
Վահագն,
Ահա եւ քաջք Պարթեւազունք Արշակ, Խոսրով, Գոռն
Արտաշէս,
Զրահապիծուխ ալեացն ՚ի թեւս եւ նոքին ահվարեալ յապշոպ

Նլանան չոյտ եւ նըւաղեալ լինին յաչացս աներեւոյթ.
Ո՞ւր փախչիք, ով դուք պարծանք եւ փառք յաւիտ
Հայաստանեայց.
Ո՞ւր ըզնէք Հայրենիս Թողուք այսպէս վատաբախտիկ
Ամենակալ Տէր, աստուածեան այլ իմն չունչ յղեա մաղ-
թեմ,
Ցետս ընդ կրունկըն դիմեսցէ յաւիրշտակիչ այս Ովկիան
Սըփռեալ յերկիր գիմ դիւցազունս, ըզդաստակերսըն
հոյակապ,
Ըզփառատըն հայրենի նորոգ այսօրէն դարձուցանել:
Ընդունայն աղերս եւ իմ ամբոխեալ միաք բանդագուշեն.
Ի ձեզ Աստղունք Աստղունք Հայոց, վերամբառնամ զայս
իմ անդրէն
Զայսոսիկ ողոքաւոր հեղգով մաղթանս կողկողապին.
Զահք սըշտաւառք լուսատու լերուք Երկրին ձեր պան-
ծալի,
Փայլեսցէ անաղօտ ընդ ձեր լուսոյ եւ փառք նորին.
Բոցատիպ նըշոյլ եւ չաղ հեղէք աստէն քաղցրածաւալ,
Մի յանկոյս Ի գիշեր ծածկեալ երբէք խաւխասիեացի.
Տեղացէք հուր Ի յերկինից սիրաբորբոք վառարանէն,
Ցարիցեն ժառանգաւորք Ի ջերմ մոխրոց հին գիւցազանց
Նոր կենդանութիւն չնորհել Աղիս եւ Հայրենեաց:

ՋՐՕՍԱՆՔ ԱՐՏԱՇԷՍԻ ԱՌԱՋՆՈՑ

Ելէք Ի դաշտ սէգ իմ կորիւնք զուարթ տուք խաղից
յաստղարէզ,
Գոռ հրաձայից գոչէր հրաւէր հրաձայաղօրն Արտաշէս.
Ելին վաշտք վաշտք քաջաց ձայնին ըզհետ աշխարհաւեր

Վառեալք Ի բոցափայլ պըղընձակուռ յասպար Ի զրահ.
Այլ ղի այդչափ խուռն ամբոխ հուր Ի զայրոյթ բորբոքելոց
Եւ չըտնդն յուզեալ սաստիկ իրր ըզճայթիւնըս ամպրոպաց.
Ձի այդչափ դարիր Ի գետին դըրնդիւն յոխորտ երիվարաց,
Կամիցին պեղել ըզհող եւ մարտ դնել ընդ անդրնդոց.
Ո՞ր ըզվրէժ լուծցեն այս քաջք, կամ յո՞ր վըտանգըս.
դիմագրաւք.
Նազեսցին պար առեալ Ի ճաճանչի յաղթանակաց.
Մինչ զերկիր Ի հիմանցն յատակեսցեն
Կամ ծովուն ընդդէմ ցասման ահեղախրոխտ բերցեն
պայքար:

Ըզբօսանք Արտաշէսի ընդ աշխարհիս եւ ընդ ազգաց:—
Ինքն Ի կառըս վերելեակ, սանձն Ի ձեռին ձիոց վեցից
Արշաւէրնախընթացիկ մեզմ Ի ժըպիտ եւ զուարթադէմ.
Մերթ Ի ճախ ըզձիս ածէր եւ մերթ հեզիկ յաչխոյժ
Ի պար,
Որպէս կայծակն Ի մէջ ամպոց այնպէս անուագն որոտալով
Մերթ առ իւրըն դարձ ընդ կրունկըն հրամայէր դոյզն ալառուէր
Յարուցանել յանկարծօրէն կարկառակոյտ լեառըն վիհարդ
Կամ նետիցըն տարափով քօղ արկանել զարեգակամբ
Եւ խաղ առնել ըզնովաւ եւ զբոցակէզ ճառագայթիւքն:
Տևսին աղդք դիզացեալ վոչի յերկինս որպէս ըզծուխ
Ան էր նըշան գուժարեր պերճըն ճեմոց Արտաշէսի.
Անչընչացան Ի զոհալոյն զօրհասական տեսեալ ըզժամ:
Անցանէր Արտաշէս, տապալէին բարձրատարիսք,
Անցանէր մըրրկաբար, դաչտանային Ի դիւր քաղիք,
Անցանէր եւ ընդ քարչ ձըղէր զարքայս եւ զժողովուրդս.

ՍԵՐՆ ՎԱՆԱՅ

ԵՐԳ

Մուխ է գիշերս, ինչպէս սիրտս ալ
Եւ թուխ ալիք մշտափրփուր
Վանայ ծովուն ծիածաւալ
Հառաչանօք լի են տրխուր։
Գոց են ամպով աստղունք ... եւ յոյս։
Դեռ չատ հեռու է Արշալոյս։

Ո՛վ նազուհի դուստր իմ Մեհեկ
Շուշան եւ վարդ դաշտաց մերոց
Եկուր, ու հօրդ ծերուկ եւ հէք
Առաջնորդէ՛ ի Զորն Հայոց։
Գոց են ամպով աստղունք ... եւ յոյս։
Դեռ չատ հեռու է Արշալոյս։

Քու սիրատարփ կորիճ Արտակ
Տրխուր երգեց, ահ, այս գիշեր։
Սէրն էր երգող իւր նըպատակ
Բայց Թորգոմայ զաղէտն յիշէր։
Գոց են ամպով աստղունք ... եւ յոյս։
Դեռ չատ հեռու է արշալոյս։

«Ո՛հ, ինչուան երբ հաճոյք եւ սէր
Առանց սուգի պիտի չըլլան։»
Այսպէս՝ ի քնարն իւր նա երգէր
Ու արցունքով աչք մեր լըցան։
Գոց են ամպով աստղունք ... եւ յոյս։
Դեռ չատ հեռու է Արշալոյս։

Եւ ընդ քեզ ընդ վայրենւոյդ խաղաց, ո՛ ծով, եւ ըզբօսաւ
Իբրու գազան չըղթայակապ՝ ի զուր մոլեալ մըռընչեցեր
Ցիւր երկիր տեղափոխեաց ըզդիւցընկէց վհէից կայանս
Ձերթ հըսկայ Ոգի յաղթող թեւաւոտարած ճախրեաց՝ ի վեր
Կալաւ զաչխարհ՝ ի ձեռին որպէս մանկունք գընտակ
՝ի խաղ,
Խաղաց ծովաւ եւ ըզբօսաւ, այն էր իւր խաղ արքա-
յական։
Շատ է արդ Արտաշէս, աստուածացիս եւ զա-
հըզօրդ։
Զորս ընդ աթոռ կոխեցեր, քեզ մահացուք հարցին
պաշտօն։
Գարձեր՝ ի զբօսանացդ ... այլ ընդէր սուրք փայլա-
տակին,
Ձերթ Ովկիան ալետանջ ինքն ընդ անձին իւր ոգորի
Հիմնոթեթորկեալ զեռայ խուժան եւ յո՛ սուրայ Արտաշէս,
Չինչ այն աղմուկ խառնաղոչ ... ոչ մի չըլսուիչ ...
լուսթիւն մահու ...
Գիակնացաւ աչխարհակոյտ, տեսէք, բանակն յաղթո-
ղական։
Տեսէք կողք քաջազանցն են ապաժոյժ աղբերք արեանց։
Գործի փառացն Հըզօրին իւր արեւուն ած ըսաուերած։
Ո՞վ Մեծդ, ըզքոյդ յետին վըրեժութեան բարբառ
չըլթանց
Ա՛ ի խրատս աչխարհիս՝ որ ի յաչխոյդ ոտրսեալ դողայ,
Քանդակեցիր չիրմիդ վերայ. «Աւազ փառացս անցա-
ւորի»։

Հոս են չիրիմք մեր նախահարց,
Նոճ մի ունի ամէն դամբան.
Երբ փոթորիկ դուռայ յանկարծ,
Հնձեն, ննջող ոգւոց փոխան,
Գոց են ամպով աստղունք . . . եւ յոյս.
Դեռ չաս հեռու է Արշալոյս։
Հին են ցաւերս, հնձեմ եւ ես
Ժամ է իջնամ ի գերեզման
Երթամ վեհից Հայոցն ի տես
Վանայ կոհակք թող զիս ողբան։
Եւ դու Մեհեկ կուլպս անյոյս.
Ո՜հ, ոչ, կընամ . . . դայ Արշալոյս։

ՔՆԱՐ ԵՒ ՇԻՐԻՄ

Որպէս եւ սիրտ իմ փչրեցաւ եւ դու Քրնար բեկեիր Ջաղջախ.
Շատ իակ ի յողբս ու ի թախիծ վաստակեցար ի միասին.
Հանդոյն կոկերց ուռենեաց Թեքէդ արտասուաց լըցան ցօղով.
Ձեղերերդ ցաւոց միայն գտեալ առ քեզ յարմարադէպ
Ողորմ մահուան իմ սիրելեաց գնացեր յաճախ յուզարկաւոր.
Եւ կոծակից լեալ սոխակին հողմոց ի սոյլ ցրտաչունչ,
Առ արնարբս նոցին չիրմաց դու ընդ լուանին ցանդ հրակեցեր։
Ցետ անուշիկ ձայնին մօր առ մանկութեանն իմ որբանաւ,

Որ ըզմանկիկ հոգեակն իմ գրգէր ի ծոց սիրոյն անճառ,
Որպէս աղու աղաւնեակ գգուէ ըզձագ իւր նորաբոյս,
Ի հրմայս մայրենի անհուն գըթոյն զիս վարժելով
Թեւաձել անփորձ կենաց ի ծաղկաւէտն ի գրգարան,
Ա՜հ, էր ոչ այլ ձայն քաղցրութեան լինձ հրաւիրակ
չեղեւ ինդի.
Էր եւ դու Քրնարդ իմ ոչ պըրսակեցար յոլորս վարդից,
Ցակումբ պարու գեղեցկահոյլ ուր զուարթութիւն խայտայ ի թինդ
Եւ յոյզ ծաղկանց փրփրագէզ մասուրակէ քաղցր օշարակ,
Դու ոչ ընկեր հաճիս լինել այն հրճուանաց անապակին,
Ոչ երգարան ինչես յորդոր օրիորդաց ի պըրսակին
Որք ի խորան մատչին սիրոյ կապտեալ ըզթերթըս վարդենեաց.
Ձայն խորհրդիս թէ զերդ ծաղկունս են վաղանցուկք
հարսունք սիրոյ.
Ի խրախճանս իակ մըտերմաց եւ ի կայտիս փափկիկ ոտից
Ընդ որպիսիւմ դու սեաւ ոչուց լինիս արդիօք գաղտ խօսակից,
Չի յանկարծ նըսեմասուեր Թուխս փոխեալ յանուսաւ նոճեաց,
Հեռի ի ծաղկոցաց ուր կոյսք ճեմեն ե՛անբիծ աստրակք.
Հեռի յամենայնէ որ չնչէն սիւգ երանութեան
Եւ մօտ միայն աւր բու ի լուռ հեծէ կեղերջ մահաչըչուկ.

Ի սառնասոդ վերայ լերանց ե՛ի ծաղկածիր դաչտըս Հայոց
Քանիցս անժոյժ Թռուցեալ Թեւօք դորովալէտ դու գուան,

Երդս հայրենիս փորձեցեր · քեզ ղդարձուած եսուն ասէր
Եւ չիրիմք նոճեպարիսիկ սիրահնչակ կրկնեցին վանդ·
ՓՐՆար զո միանգամ եւեթ դադարեցին արտասուաց
չիքք·
Եւ կոյս մասամբ Յոյս ըղձալուր պատասէր զօղ ըղձա-
կատուդ,
Մինչ սէր ոսկի իւր թեւօք պարապածիկ եկեալ ըղքեզ
Շարժէր ըղլարդ յաղերձս յերդս ի մրմունջ սրտահանդ
Առ մեղուչըն Նաղենիկ առ աչագեղըն կոյս քնքոյշ·
Յայնժամ գիմրդ ի ծոցդ ծաւալեցան դաչնակութիւնք
Մշտահոսան իբր յաղբերէ յիմ սիրտ ցամաք եւ ծարա-
ւատ·
Չէ գեղեցիկ կոյսն էր ամբիծ եւ փարելի հոգւոյս իմոյ·
Այլ աւազ ի բարձրադէտ ի դարեւանդ Եդեմական
Տնկեալ էր նա վարդ անմահիկ, զոր կաթողիկն հրեշ-
տակաց
Խնամածուք նըմին ի լոյս ի ցօղ աստեղց պընանելում·
Իմ յոյժ նըրբին էին թեւք եւ բիւր անուշանք վառեալ
ի ծոց,
Ուստի զայս առ աստրեաւ ոգեմ ուղերձ սիրաստարիկ·
« Չէ խանդակաթ ես օրիորդ, զոսպերդ սիրոյ եւ փափ-
կութեան
Չէ տարփալի լոյնն երկինք ւ'աստղուանք թէ քո պէս
ծիծաղին
Եւ հրեշտակք արքայութեան թէ քոնըման լոյնն փափ-
կիկք·
Ո՜հ, Եկ Քըսիր աս իս Քոյր իմ, եւ յանապատ սրտի
իմոյ
Դու վիթխարիս անուշաբոյր, եւ գերդ պիւլպիւլ դիւ-
րատրոտ

Անդ մընչեսցէ սէր քոյին երջանկութեան ընծայարեր·
Եւ թէ ի քոյդ ի փափկալուր աս իս ի ձայն բարե-
բասանիկ
Ոգենորոգ զարթնու հոգիս ւ'աստղդ տիոցս իմ գալար,
Նուիրեցից քեզ ըղծաղիկս երիտասարդ իմոյ կենաց·
Վասըն զո իմոյ քնարիս զուարթասցին լարք տիրական
Ըղբոյդ միայն ցանկալի մրմունջելով անուն չքնաղ·
Եկ սպիտակ իմ նաղելիս, յորմէ հետէ տեսի ըղքեզ
Երանութիւն լուսածղի բաղկօք գինեւ փարեցաւ·
Ցոյժ առաւել լուսապայծառ զգեցաւ հանդերձ բնու-
թիւնն անհուն,
Առաւել քաղցր հնչեցին տիեզերաց դաչնակութիւնք·
Եւ սակեթոյր մանկութեան աւուրք կենաց գեղածաղիկ,
Հիւսեալք ընդ վարդս ի մի փունջ առաջնորդեալք ի
յուսոյ
Ինձ յանդիման եկեալ ըզհէք անձն իմ լըցին անուշու-
թեամբ·
Եկ քոյր իմ, թէ եւ ընդ հուպ ակնարկեսցէ ինձ մահ
խոժոռ
Ի մի հայեցուր եւ ի նայեացդ կեցից ես դարս բիւրա-
պատիկ·

Ցաւեաւ զըննարս ի գեղգեղել, այլ ոչ եւս էր նաղե-
լին այն
Մահկանացու այն հրեշտակ թէպէտ անթեւ, այլ չոյտ
փախեաւ·
Եւ ուր արդեօք ծածկեցար դու . . . լուռ է յոյժ յե-
րինն ողջոյն,
Որ անճառակ ի քաղցրութեան զընայ յետին համբուրիւ

Տրտմաղգեցիկ իմ Քրնար, ես ընդ քո այլ ոչ խաբեայիս,
Առաւել հաճոյ եւ անկ պիտեմ լցեն քեզ եղերերգք։

Ի խորշ ուրեք Վոսիորենի բըլուր մի կայ ապառաժուտ
Որ ջինքն 'ի ծովըն նայի ծիծաղ ծաւալ առ իւր ոտիք։
Ոչ առ նովաւ ոսկեհունձ ծածանին մարդք եւ արտորայք,
Ոչ վարսագեղ ծառոց չարք, ոչ արծաթի ջուրց խոխոջանք։
Հողմն որ անդէն փըչէ ըզթեւս թացեալ յալիս եկեալ պընտակ
Տխրագին թախիտն ի չէք ծաղիկ առ 'ի գգուել։
Ոչ անդ չըքնեղ դաստակերաք, ոչ հանդըրուանք անդորդոց,
Այլ 'ի գագաթըն մի ծառ եւ մի բնակիչ կայ ընդ ծառով,
Մի բնակիչ անդ ընդ ծառով, եւ այն ծածկեալ է 'ի հով,
Եւ այն եղբայր իմ է, աւազ, բարձեալ յինէն վաղահաւիկ
Եղբայր իմ, զոր ընդ այս ծառովս ախորժէիր բազմիլ ընակիլ
Որ զհովանին չնորհէր քեզ. ըզխուտ տերեւս իւր արդ արիւն
Ի վերայ չէրմիդ՝ ուր ես բազմիմ արտուտ եւ ժառխոն։
Նախանձեցայ քուռ հանգստեանդ, ընկալ եւ զիս, ահ,
ոչ Թողից
Վարսաւական տերեւոց լինել միակ ընկեր չէրմիդ . . .
Այլ այս ուսոյ յանկարծ հնչեն երգք 'ի ժամուն խաղաղական։
Ջինջ 'ինըչոյլ լուանակին որ ծիծաղի յերեսաց ջուրց
Բազմահոգի պիտեմ ամբոխ երկայնաձիգ առ ծովափամբ
Ձեմ զճեմի եւ զուարթաստաստ խայտան 'ի գիրկ զրօսանաց։

Առտեղք կաճառք լուսահոս որ 'ի կամար գոլան երկնից
Թըւին ըզխինդ եւ զբերկրանս տեղալ յերկիր ընդ չող իւրեանց,
Ի զեփիւռն մեղմիկ չունչ եւ 'ի գեղգեղս երաժշտաց
Սահարկեալ զընան մարդիկ երջանկութեան յալիս վըճիտ.
Առ ուր կամս չէրիմ մահու, եւ անդ հաճոյք բերկրապատար.
Այդ չափ մծծ իրերաց տուգ տրտմութիւն եւ հեշտ վայելք
Այլ գիշերըն ախորժած ահա պատէ տակաւ գերկիր
Ջերդ տեւապէմ թշուառութիւն զոսկեղինիկ աւուրց ըզդէմս,
Լռեցին հուսագք եւ աւետաբեր ընկալաւ 'ի խորըս մըթութեան։
Այլ դու կաց մընա լուսին. մի գտերիմդ թողուցուս զուրկ,
Մի եւ զայս վէմ ցրտահար. ահ, սիրեցի ես ըզլոյս քո
Ի մատաղ ակոց իմոց, զի գալիսհար ես իրրեւ գիս.
Իրր յիմ ճակատ եւ 'ի քոյդ մելամաղձիկ բնակին խորհուրդք.
Սիրեցի ըզփայլդ հեղիկ որպէս զայտից իմ Նաղենկան,
Եւ զճառագայթըս քոյին իրր ոսկեթել գիւր խոպոպիս.
Տես փչեմ առ գիմ Քրնար. լուսին՝ մաղթեմ յետին հայցուած,
Մի գուրկ թողուս ըզմտերիմդ ըզցուրտ գամբան մեհնաւոր։

ՅՂԹԱՅՐ ԵՄՔ ՄԵՔ

ԵՐԳ

Ի բիւր ձայնից բնութեան շրջեղ
Թէ երգք թռչին սիրողաբար,
Մասունք կուսին ամենագեղ
Թէ որ զարնեն փառաւոր քրնար.
Չունին ձայն մի այնքան սիրուն
Քան զանձկալի եղբայր անուն։
Տուր ինձ քու ձեռդդ, եղբայր եմք մենք
Որ մրրկաւ էինք զատուած,
Բաղդին ամեն ոխ չարանենք
Ի մի համբոյր ցրուին 'ի բաց.
Ընդ աստեղօք ինչ կայ սիրուն
Քան զանձկալի եղբայր անուն։
Երբ ալեւոր Մայրն Հայաստան
Տեսնէ զորդիս իւր քովէ քով,
Սրտին խորհնկ վերքըն դաժան
Քաղցր արտասուաց բուժին ցօղով.
Ընդ աստեղօք ինչ կայ սիրուն
Քան զանձկալի եղբայր անուն։
Մէկտեղ լացինք մենք 'ի հինաւ...
Եկէք զարձեալ յար անբաժան
Խառնենք զարտօսր եւ ըղձանք
Որ բաղձանուն ըլլայ մեր ջան.
Ընդ աստեղօք ինչ կայ սիրուն
Քան զանձկալի եղբայր անուն։

Մէկտեղ յոգնինք, մէկտեղ ցաւենք,
Մէկտեղ թափին մեր քրտինքներ,
Ըզհունձ բարեաց յերկինս հանենք
Որ կեանք առնուն Հայոց զաւակներ.
Ընդ աստեղօք ինչ կայ սիրուն
Քան զանձկալի եղբայր անուն։

Ի ՀԱՆԴԷՍ

ՊԱՐԳԵՒԱԲԱՇԽՈՒԹԵԱՆ ԱՇԱԿԵՐՏՈՒՀԵԱՅ

ՍՐԲՈՑ ՀՈՒՓՍԻՄԵԱՆՑ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻՆ ՕՐԹԱԳԻՂԻ

ԱՌ ՀԱՅԿԱԶՈՒԻՆ ՕՐԻՈՐԴՍ

ԵՐԳ

Շատ զարերու ցաւերով
Տրտում տխուր ողբական,
Ի գերեզմանս նստելով
Աղջունք Թափէ Հայաստան.
Ո՛ կոյսք փունջ մի քաղեցէք
Եկէք իրեն մօտեցէք։
Եւ զար առնայ վայելուչ
Ո՛վ դուք ժպիտք Հայ յուսոյ,
Երգեցէք յերգ սրտառուչ
Ըզդարձ բախտին եւ լուսոյ.
Ո՛ կոյսք փունջ մի քաղեցէք
Եկէք իրեն մօտեցէք։

Փունջ մ՚ալ անդին իմաստից
Եւ պիտութեանց ծաղկաւէտ,
Պարկեշտապեղ բարոյից
Որով պարծի նա յաւէտ.
Ո՛ կոյսք փունջ մի քաղեցէք
Եւ զայն իրեն մատուցէք։
Հրաւէր տուէք սրտաթունդ
Ու քաջալանջ պատանիք,
Թող սրլանան դունդ առ դունդ
Հոն ուր կոչեն հայրենիք.
Ո՛ կոյսք փունջ մի քաղեցէք
Նոցա ճակտին մատուցէք։
Ձարտար մատաւք ձեր յորդոր
Գնդեցկահիւս բանաւածով,
Դուք Հայ փառաց սրտաւոր
Յօրինեցէք թագ չուառով.
Ո՛ կոյսք իրեն մօտեցէք
Ու զայն իւր գլուխը դրէք։
Դաշտին նըւագք ողբերգու
Սրբէ արցունքն Հայաստան,
Չի յոյս պըսպրի օրերու
Աղջկունք Հայոց իրեն սան.
Ո՛ կոյսք իրեն մօտեցէք
Ու թագն իւր գլուխը դրէք։

Ա ԳԱՐՈՒՆ

Ո՜հ ինչ անուշ եւ ինչպէս գով
Առաւօտուց փչես հովիկ,
Ծաղկանց վրայ դուրդուրալով
Եւ մազերուն կուսին փափկիկ,
Բայց չես հովիկ իմ Հայրենեաց
Գընա անոյիր սրտէս 'ի բաց։ } կրկն.

Ո՜հ ինչ ազու եւ սրտագին
Ծառոց մէջէն երգես թռչնիկ,
Սիրոյ ժաժերն 'ի յանտառին
Ըզմայլեցան 'ի քո ձայնիկ.
Բայց չես թռչնիկ իմ Հայրենեաց
Գընա երգէ սրտէս 'ի բաց։ } կրկն.

Ո՜հ ինչ մրմունջ հանես վրտակ
Ականակիա եւ հանդարտիկ,
Քու հայելւոյդ մէջ անապակ
Նային գիրենք վարդն ու աղջիկ.
Բայց չես վրտակ իմ Հայրենեաց
Գընա հոսէ սրտէս 'ի բաց։ } կրկն.

Թէպէտ թռչնիկն ու հովն Հայոց
Աւերակաց չըմլին վերայ,
Թէպէտ պղտոր վրտակն Հայոց
Նոճիներու մէջ կը սողայ,
Նոքա հառաչք են Հայրենեաց
Նոքա չերթան սրտէս 'ի բաց։ } կրկն.

Ի ՍՐԲԱՆՈՒԷՐ ՕԾՈՒՄՆ

ԱՍՏՈՒԱԾԱՊԱՏԻՒ ՏԵԱՒՆ ԵՊՈՒԱՐԴԱԾ

ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ՀԻՒՐՄԻՒԶԵԱՆ

ԾԱՐԲԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՇԻՐԱԿԱՑ Ի ՀՌՈՎՄ

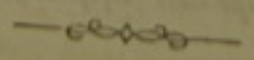
ՏԱՂ

Ո՞ւր ընթանաս երազաթեւ գու Հաճքաւ
Եւ ուր գըւարթ դիմէ խուժան այդ աւերաւ.
Ընդէր աստեղք չաղուսալ եւ ջահք լուսալսա
Ակընաթափիլ փայլեն շըքեղ ի տաճար.
Է՞ր քաղցրանուա հընչեն քընարք բազմազեայ,
Եւ վէտ ի վէտ խառնան ալիք Տիբերեայ.
Գու իցես Հայր որ մեծաշուք ի հանդէս
Ի պերահրաշ ելեալ կրծնիդ յատարկէդ
Պըսակաւոր մատչիս ի բեմ արբանեան,
Թագ ըզշնորհաց առնուլ եւ պերճ գաւազան.
Ահա երկնից աստեղազարդ ի գահէն
Աստուածապրեշտ փայլեաց կընիք բոցեղէն
Որ ի քոյին հարաւ վրաեմ ի ճակատ՝
Տըպաւորեալ զանուանդ անուան ճառագայթ,
Առաստաձիր պարգեւս օժիտ քեզ հարուստ
Կենդանատարած ձօնեաց Հոգին ի վերուստ
Եւ պըսակեալ իբր ըզյաղթող անեղծանեն,
Ի հիացումն ազգաց ցուցար յանդիման,
Ի լուր փառացդ այսօր ի կայք ի քընար,

ԵՐԳ

Ի ՄԱՂՁ ԽՈՏՐՈՎՈՒ ՄԵԾԻ

Վայ քեզ Խոտրով, գու աւազ յամայր
Ըզպըճղատիկըդ արկեր Հայոց,
Աւ քոյդ չիրիմ եղեալ ամայր
Անաւ ախտաբեկանցն ոգիդն ի կոծ
Գայժ անողորմ ապտն Մահուց
Մահաշըշուկ ըսպառնալեաց,
Պերճ Յաղթութիւն երկնապայծկ
Ըզգանկալին իւր օծեաւն
Անմխիթար եմոց եղէք
Չերանաւթեանցն իմ Հայաստան,
Յարիմն Հայոց անկ թըխամոյր
Էած լուաց այր անպժան,
Զանխու բազկին արշաւասոյր
Գլորեալ ի վիհ ձեռն պրուժան.
Խոտրով գու ոչ ի գաշտ արեանց
Վիրաւորեալ ի մահ փառաց.
Մինչ հաշտութեան կարկառեցեր
Զաջ պըւատոս ներողասրտի,
Փոխան ընդդէմ սուր կարճեցեր
Եղ մահատիպ կենաց քոյին.

Քոյդ մինասրան պարէ ՚ի քինդ գեղապար.
Աղջըս ցնծայ ՚ի խընդութիւն անմբիտար,
Հոգեզբաղ հրճուի յերկինս Աբեղիտար,
Այլ մինչ աչխարհ խընդայ ամեն բերկրալիք
Ահ, պի պոժեն ասակն քոյին սրբելիք
Զոր անակընջ գա ՚ի յերկիր ապրադէմ
Որը կայուցեր անոք եւ գուրկ առ ՚ի քէն.
Որք եւ ՚ի առօգ ժամանակի ՚ի տահման,
Զբջնաղ ՚ի գոյգ յակընկալեայ գըրկեցան
Որք ՚ի հանդէս ըսխոխանայ անճաշակ
Չկեսեն արբին արդ գառնութիւն բզբաժակ.
Չի գոյժեցին. յոյգ եւ յաչխարհ գառնացին,
Աղեխորով հիւծեալ ՚ի առօգ մեչեցին.
Ընդ առաջայ ուրախ երգոյին ՚ի հիւս
Նգերական խառնեալ ազի արտառս
Ընդ հոգակոյ ամեն ազգ բազդ մոլեցին
Ցանդ ի չշնամի հանդիսացան սխերիմ,
Եւ ահ ընդին, ահ չիշատակ վրչտալիք
Արիներուս կացեալ գահիճ առ ընթեր.
Վհհիչ կենաց հրնձեալ ըզմիլիոն չքնաղ,
Ամբ ապրուսբ արիւնազանդն ՚ի մահագոյ.
Գուք երկրին գերծալք անեղ ՚ի ժանեալ
Թերեւս ՚ի ձեզ խրոխտայր գիմել գուզակեալ.
Այլ չԱռաւաձեան պատուհասն լուսաքոյ
Երբեմն եւ չեռս գարձոյց գառիյըն լըզբալ.
Աիրեալ ամեն ինայիք գուք նեղուկբ,
Ձեզ ՚ի սրուէ բերելոյ ատրճանն եւ անձուկ
Կարօտակէզ սրբիկբ լոյսով անեչանոյ,
Ո՞վ գուք խնդ գրատրճատար լոյս աչոյ
Չեր երանի կարդաս նոյն ՚ի սրուէս,

Որ անձկաւէս գորովական ձեր ՚ի աես
Չեզ առ ընթեր առ ՚ի վայել կացեալ միշտ
Նեանրս վարէ բարեբաստիկ եւ անմիշտ։

ՎԻՊԻՒ Ի ՊԱՌՆԱՍԵԱՑ

Ա.Ն ԲԱԳՐԱՏՈՒՆԻՆ ՄԵԾ

Որ Աւանան վաղուց բնակ նուբր երկրապոժին նաա-
գոց գարձեալ
Հայկական գորձեալ երգս լսկէս վառայ իմ կապեցեր
Անանհականն ՚ի Պառնաս սուգ անուշիկ հնչեալ երգոցդ
Նաեւ իմ մայրենեաց առասածանաւէր հրճուեչեցին վարդ
՚ի գեղեզ։
Անդ ՚ի բազմութեան վարիկբեանց ՚ի գարեւանդն ու-
նանկոյ
Հոգ չունայ ՚ի գեղեցիկ երկիրն, երթեսկ գարձ-
բին աչք
Ուր կառսարն արծաթի գարագաչափալ ճեմի ակօք
Կանդնեալգոյբ կրճեալ առաջ Փեղ ՚ի ծագկանց պճնեալ
բոլոր
Առաւնբ քնքուչ Առալեց բուրեան բոլորչբն
կապեալն,
Շուրջ բլուրս ՚ի պարանդիկս երաժչտացն հանդէս
գարձեալ։
Ի գոլեան հնչեալն Փեղ նուագաւոր գաչնակաբիւնս
Աղգաց, Պինդարոս, Տիրաէ, Կառլ նախանձրնդդէմ,
Նա ՚ի կատարս պարապաչ, գրասկ ՚ի գլուխ իմ
գարձեալ։

Համասպրաւին ծաղկունս ծաւալեցից չուրջանակի.
Եւ բարձրագէտ ի ճակատուն քանդակեցից ի ա
ոսկ

«Գահ Արեանի ի Պինդոս ընծայեցաւ ի Վիրգիլէ»։

ԱՌ Հ. ԱՐՄԷՆ Ե. ԲԱԳՐԱՏՈՒՆԻ

Ի հալոցացըդ խանդից
Երգ մի եւ ինձ աղաչեմ
Կիզուլ ի բոցդ եւ ի հուր
Թռանիլ ընդ թռիչըդ վըսեմ։
Կամ թէ կասիս երգ ազու
Գորովանաց եւ սիրոյ
Թոթրակ տաւղիդ ի նուրբ թելս
Շարժեալ առ իս հնչեցո,
Ո՛հ ոչ այնպէս ի գիրդ ծոց
Ցունկըն փափկիկ քաղցրասըլ
Մանկանն ի քուն անուշիկ
Օրոր գըթոյն մայրենի
Ոչ ի կուսին յերդ ի քնար
Մանու մատանց քնքշենի
Ցակճիռըս կայ իւր տարփող
Սրտատրոփիկ պատանի,
Ոչ դայլայլիկք սոխակին
Ի պուրակին լուռ ըստուեր
Մելամաղձիցըն ոգւոց
Եւ կամ սրտից կարեվէր,

Ինձ քաղցրասցին որչափ քո
Դաչնակութեանցըդ ծորանք
Որ յիս յաւերժ հնչեսցեն
Զերթ մշտախօս արձագանք։

ԱՌ ԳՐԻԳՈՐ ՔՕՔԵՆՑԻ ՕՏԵԱՆ

Գիտեմ ազնիւդ, ըզդաւնութիւն գիտեմ անդարձ բա-
ժանման.
Գիտեմ հո, թէ ինչ կ'ըզգայ սիրտ բոցաթեւ որ կը թռչի
Գորովանացն յիւր բունիկ, ու զայն պարապ կը գտնայ,
Պարապ ծոցիկն հայրենի որ չէր հոգներ ի գգուելոյ
Ու անչէջ սիրոյն ջերմութեամբ միշտ տաքցընէր ըզսիրտ,
որդւոց,
Եւ ուր անժոյժ դիմէին գութ եւ կարօտ իւր նաղելեաց
Իղձք հարսին եւ զաւերաց եւ թոռնեկին մանրիկ ժըպիտ
Որ վարդափթիթ շրթունքներով կեանքս մաղթէր ա-
նուշ պապուն։
Գիտեմ թէ ինչ կ'ըզգայ սիրտ երբ որբ մնայ ի հասուբէն
Որ մի միայն չըքնեղ է վարձ եւ քաջալեր սիրայորդոյ,
Գան զոր պայծառ յաղթանակ չըկայ քրտանց իւր որդեկին
Եւ ոչ դափնիք այնչափ փառքեր թափեն անոր ճակ-
տին վըրայ։
Ա՛հ, մանկութեան իմ օրերուս անցայ լեղի այդ փորձէն
Եւ ար հաճոյք կրնան ըզքեզ դրկել երբ գոյ են հօր
դրկերն,
Հայրեր չունին իւր շրթներն, հայեաց չունին վառ-
վռուն աչկունք

Ո՞Ւ ԳՈՀԱՐԻԿ

Ո՞վ է պզտիկն այն աղջիկ
Սիրուն աղուոր եւ փափկիկ,
Սեւ մազերով սեւ աչքով
Ինքը բոլոր խաւտուտիկ.
Ո՛հ, այն աղջիկ
Է Գոհարիկ:

Երբոր լիճնայ պարտէզիկ
Քաղել ըզվարդ կամ յասմիկ.
Դու չես կրնար որոշել
Ո՞վ է վարդ, ո՞վ Գոհարիկ.
Ո՛հ, այն աղջիկ
Է Գոհարիկ:

Երբոր թռչուն ճըւճըւայ
Երբոր վառեակ կըտկըտայ.
Դու չես գիտեր թռչունն է
Զէ նէ Գոհար որ ձայն տայ.
Ո՛հ, այն աղջիկ
Է Գոհարիկ:

Գոհարիկն է այն ծաղիկ,
Գոհարիկն է այն թռչնիկ,
Որ այս տողիս փոխարէն
Ինծի տուաւ մէկ պաչիկ:
Ո՛հ այն աղջիկ
Է Գոհարիկ:

Ո՞վ է պզտիկն այն աղջիկ
Անհնազանդ չարաճճիկ:

եւ ուրիշ բան չի մընար իրմէ ... բայց սուրբ յիշատ
Սակայն ոչ թէ միայն սուրբ այլեւ անմեռ է յիշատ
Որով անեղծ եւ կենդանի 'ի չրջանակին իսկ տապան
Պիտի տեսնես ըղպատկեր քու սիրայնոյ վեհապըն հո
Պիտի տեսնես ըզկերպարանն եւ ըզճակատ լայնակամա
Ուր ձեռք ձեռքի վըսեմութիւն եւ հեզութիւն բընակի
Եւ ուր խորհուրդք առաքինիք կարծես 'ի գահ մի
բազմի
Եւ թէ երբեմն 'ի գիշերի նըսեմասաւուր նոճեաց մէջ
Զայն մի ականջդ զարնէ, ահ մի՛ կարծեր ոմ բարեկա
Թէ ողբական չըշունչ է այն հողմակոծիկ տերեւներուն
Զէ այն վըտակ որ հառաչէ, չէ այն թռչուն որ ճըւճը
Զայն հեշտալուր է ծընողին, ձայն որ ըզքեզ գի
դարձնե
Սիրել ինչ որ գեղեցիկ է, ինչ որ բարի եւ վըսեմ,
Վ՚եր կաց ուրեմն 'ի դամբանէն, նայէ չորս դի, չէ կա
քու հայր...
Բայց աղեկէզ կայ մայրիկ, բայց կան քուրեր արտա
ուաքո
Ընկերք ցաւոց կան քեզ եղբարք եւ պէս եղբօր մի
բարեկա
Ու առնցմէ չատ աւելի կայ սրտաւոր մէկ Հայրենիք...

Որ չատ անգամ տունին մէջ
Ցարուցանէ փոթորիկ.
Չէ, այն աղջիկ
Չէ Գոհարիկ։

Ի ՏԱՐԱԺԱՄ ՄԱՀ

ԳԱԲՐԻԷԼԻ ԵՐԱՄԵԱՆ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ՀԵՂԻՆԱԿԻ ՀԱՑԿԱԿԱՆ ՓՆԱՐԻ

Քու ցուրտ չիրմիդ վրայ ուր, վահ, կայ թաղուած,
Առոյգ հասակդ եւ սրտիդ հուր երկնասլաց
Չէ թէ միայն սփռենք ծաղիկ մի ձեռքով,
Չէ թէ միայն արցունք անհուն ցաւերով.
Այլ եւ ձօնենք վշտահար,
Երգերն անուշ Փնարին,
Որոյ փափուկ թելերը
Դու հիւսեցիր սրտագին,
Այն նուագներն որ քու բերնէդ սլացան,
Երթալ յոգիդն աւերակաց ցիր եւ ցան,
Լսեց զանոնք ի դամբանացն Հայրենիք
Եւ սփոփեցան Հայաստանեայց վհոհ ոգիք.
Լաւ զանոնք եւ դու այլ,
Մահուան քունէն արթընցիր,
Այն Փնարին թելերով
Զանմահութիւն ել թոխր.

ԹՈՅԼ ՏՈՒՐ

Եւ զի ընդ իս հաչտեցար բախան իմ եւ քաղցր ինձ ակնարկել,
Եւ առաջնոց դառն հարուածոց ի քաւութիւն ե՛ի մոռացօնս
Ըզձեռանէ իմմէ կալեալ, ընդ լոյս եւ չող հորդեալ չաւիղ
Նազելուդդ նազելեաց զիս առ ընթեր կացոյց գըթով,
Եւ զի այդքան ծանօթացար, ո կոյս, աչացս իմ եւ սրտիս,
Ա՛հ թոյլ տուր այն հէք սրտին, այն ցրտահար ճնճղուկին
Ի փոթորկաց մազապուր եւ փետրաթափ ի քուսմ սրտիդ
Գտցէ անքոյթ գիւր բունիկ եւ ջեռնուցու, եւ անդ նըմա
Քո կուսական գըթութիւնդ մայրօրինակ լիցի պաշտպան.
Թոյլ տուր աչացս իմ, ո կոյս, ի բոց աչացդ աննըմանեաց
Հայել ըզչիթս իւր դառնագին, զերկինս, ըզքեզ դիտել յաւակ,
Սիրել՝ գրկել ըզբնութիւն, զի դու ի նմա ես ամփոփեալ
Թոյլ տուր մատանցս իմ, ո կոյս, ի փափկաթել հերաց ըզդ հոյլս
Առնուլ գողարիկ երթեւեկ ունդ հովանեաւ նոցա ծածկիլ.
Թոյլ տուր չնչել զօդ զոր չնչես դինա միայն ապ անուն կենաց,
Թոյլ տուր ըզձայնըդ լսել զի խօսքդ եւ ձայն թըռչին գգուանք.
Թոյլ տուր հանդէպ պատկերիդ աղերսահայց կալ ուխտուր.

Տիեզերաց Հաստիչդ անմահ, թէ այլ աշխարհ ածե
'ի գո
Եւ 'ի նըմա յոյժ առաւել պայծառ արեւ փայլեցուսո
Եւ առաւել չքեղ աստղունս յիւրն 'ի կամար տա
ցոլ
Եւ առաւել բուրազուարճ յօրինեսցես զիւր ըզգարուն
Թոյլ տուր, Հաստիչդ անմահ, ինձ 'ի խոնարհ ընդ այ
երկնիւք
Կեալ եւ չնչել ուր եւ նա կեայ եւ չնչէ . . . ես անդ
մնայց

ՆԵՐԵԱ՛ ԻՆՁ ԿՈՅՍ

Ներեա՛ ինձ կոյս. մի՛ զտարիւելի զերեզդ յինէն դարձուցանէր.
Գիտեա, ըզդէմդ եթէ ծածկեա զիչեր լինի ինձ ո՛ կոյս.
Ընդող բըբացդ թէ ամիտիես աչկունքս իմ լոյս ոչ տեսանեն
Եւ դանդաչեմ յաղջամուղջ կայս, եւ կարկառեմ բազուկ դողդոջ,
Խնդրեմ ըզքեզ, խնդրեմ զերկինս, խնդրեմ զարեւ եւ զաստեղս . . .
Ա՛հ դու ոչ գոս, եւ մոլորեալ պանդուխտ որդին եմ ես բնութեան.
Զայնիկ մի՛ ինձ լըսեցո՛, եւ այն լիցի ինձ առաջնորդ.
Որպէս ոգիք զերեզմանաց երկնահնչակ նուագաց 'ի թեւս

Լըքեալ չիրանց ըզմութ մըռայլ 'ի վեր 'ի վեր ճախրեն մեզմով,
Զայնիկ մի՛ ինձ լըսեցո՛, ղորպիսի դու միայն ունիս
Եւ վերըսաին պըտանեմ ըզլոյս, զաստեղս, զամենայն ինչ:
Ներեա՛ ինձ կոյս, միթէ չիցես պըթած, քընքուշ, չիցես հրեշտակ:
Միթէ հրեշտակք բարկանայցեն, միթէ զեփիւռ սրբատ մըռիցէ.
Միթէ ծաղկունք բուրմանց փոխան ըզհուր եւ բոց ծաւալիցեն.
Ներեա՛ ինձ կոյս, ներեա հրեշտակդ, այն միանգամ թէ գիտէիր
Ցո՛ր աւերակս թշուառ սրտիս պիս նագելին եղիտ քո սէր.
Ցո՛ր փըշաքեր ամայութեանց պիս 'ի դրախտ վերադարձոյց,
Միթէ անդէն յետըս ընդ կրունկն ես 'ի չնորհացդ յաքսոր դարձայց
Եւ դու ըզչուս արտասուաթոր աւացիս աչօք անկաբեկիր.
Ներեա՛ ինձ կոյս, յերկինացեղիկ աւ քո ոգեակ ես ադերեամ
Ա՛րկ ըզբեհեզ զըթութեանդ որ ծածկեացէ ըզյանցանս իմ.
Ներեա՛ ինձ կոյս, եթէ սաստիկ բանք քո հարին յիս վրդովս
Չի խոր անդունդ է ծով սրտիս. վասն այն ուժգին փոթորկեցաւ
Ներեա՛ ինձ կոյս . . . . . .

Մեկնիմ 'ի քէն, եւ դու ըզգլուխդ չարժելով աղաւնակերպ
Վուվուա ըզտէ իմ չարկցես թէ «չո գընաս այ թըշուառիկ» . . .
. . . . . .
. . . . . .
Լաւ ինձ Հրանոյշ, ամպք բարձրադէզ զերթ սեաւ ճիւաղ թեւօք խաւար
Պատեցան ըզլուանիս եւ լրութիւն աներերուն
Տեղի տրեալ մըթութեան, հողապատեան կայանս էր ցուրտ.
Եւ թօթափեալ ըզնոդ չիրմիս՝ քեզ 'ի խընդիր եկի Հրանոյշ.
Զի ոչ մահուն ժանտ երես, ոչ գերեզմանն անդրնդափոս
Կորզել ըզքեզ ինչ կարացին 'ի սերտ գըրկաց իմ ոգւոյս.
Խորտ թիւնք յաւիտենից զիս ոչ 'ի քէն անջատեցին.
Արեւ կենացս իմ թըռեաւ. հարեալ անկայ երիտասարդ,
Ա՛յլ պինդ ըզաէր քո ունէի, այն ընդ իս էր երբ իջուցին
Զիս յաչխարհ բառուերաց մոռացութեան եւ մըռայլից.
Լաւ ինձ Հրանոյշ . . . այլ էր նըւազ ձայնիս չըտաս դու դարձուած.

Զեմ կենդանի, եւ էր փակիս զաչըդ զիս ոչ տեսանել,
Զեմ կենդանի, եւ էր 'ի բաց խոժոռ ըզդէմըդ չըրջես.
Եկեալ չեմ գիշերապըօս ձեր գըգուանաց գընել կըրճիմն,
Եւ ոչ համայն զօրութեամբ մեռելութեան եւ գամբանին
Ահրաւութեան իմոյ սիրոյս փոխան ըզաէր քո պահանջել.
Զոր կենդանեաւս ինձ գըլացար, միթէ մահուս տացես չնորհ։

ՅԵՏԻՆ ՀԱՒՈՒԶՔ

Որպէս այր օրհասական 'ի յանկողնոյն իւր 'ի ցաւոց
Ըզհուսկ ողջոյն եւ ըզկարօտ թըռուցանէ առ լոյս արիւնն,
Առ ծով, առ մարգարօտս, առ դաշտավայր եւ առ հովիտ,
Առ հովանիս անտառակին, առ զուլութիւնս վըտականուոյն,
Առ ամէնայն որ իսկոյս զարդու, գեղով, գաչնակութեամբ,
Առ ամէնայն՝ որ չընչէ, ցոլայ, ժըպտի եւ նըւագէ,
Հանդոյն եւ ես գիմ հուսկ ողջոյն, գիմ հուսկ կարօտ հըրաժեշտ
Տամ սանալ առ քեզ, ո կոյս, թոյլ տուր յետին եւ այս նըւագ
Հայել 'ի քեզ, պըշնուլ 'ի դէմդ, եւ աչերդդ լուղիլ 'ի լոյս,
Ի քոյդ խոպոպս գընալ ծածան, որպէս եւ այնք յայտերդդ 'ի վայր,
Յետոյ մեկնիլ 'ի նոցունց, արրտակըտուր մեկնիլ 'ի քէն,
Ըզպըտակն երջանկութեան իմոյ առ ոտըս քո եղեալ
Զոր 'ի քնքուշ ձեռանէդ եւ 'ի գըթոյդ ես ընկալայ,
Զոր պահեցի սրտիս կրակով, ցօղով աչացս ոռոգեցի,
Եւ արդ թաւուր յիւր 'ի գեղջն եւ լուսաթիթիթ կայ 'ի թերթիցն,
Ա՛ռ. քո ընծայն էր այն, աւդդ, սէս իցէ նոյն զոր ինձ եառուր . . .
Մեկնիմ 'ի քէն, եւ դու ինձ ոչ պանճառ նայեսցայդ յուզարկ գիցես,
Տեսանել թէ յո գընայ այն գալկահարն եւ որ պանդուխտ.

Լուր ինձ Հրանոյշ, գամ հարցանել թէ երանեա՞ք
իցես եւ գո՞
Բոցաւոքեաւ աչիւոյժք եւ խանդք քեզ ընդ ոտիւք փըթ-
թիւն դարձեալ,
Զբաւարթութիւն եւ խընծիդ գեռ փայլակեն 'ի դէմս քո.
Առաւել վըճիտ չողոյն աչկունքըդ զերծք ինձ դիպելոյ.
Ըզչորաթեակ տերեւիկս յիշատակիս 'ի քոյին սիրտ,
Քաջիկ 'ի բաց վարեցեր, զի անարգել եւ ընդարձակ
Մուտ տայեա նորոգ բաղձից դիպեալ յուզուողդ իմ
տագնեին,
Անժոյժ ոստեաւք ըզնոսաւ յայլուս 'ի ծոց սըլանալ չոյս.
Գեռ կենդանիդ մոռացաւր զայն՝ որ 'ի մահուն իակ յիշէ զքեզ
Ա՛յժ, Հրանոյշ, յիշեա՛մ ըզքեզ, հոգիս սիրոմբ է խաբուկեալ,
Ընդ թեւոմբ անմահութեան իւրոյ պատեաց սէրըն զայն.
Ոչ հանդարտիչ մըշտատոչոր ահեղ բոցոյն բունութեան,
Արագագոյն քան զաստեղս եւ քան ըզապայլ հրաչէկ
գընդին
Ընդ անդորր տապարէդ ոլեզերայց սրարշաւէ,
Եւ 'ի սլացս իւր առաւել բոցն այն վառեալ բորբոքի.
Ա՛յժ Հրանոյշ յիշե՛մ ըզքեզ, եւ ընդ ուրուխ մօրն իմոյ
Հանապազ ըզքէն խօսիմ, եւ զայսոսիկ առեա՛մ նըմա.
«Ներեա՛ ինձ մայր, թէ որպայեալ 'ի քէն՝ տակաւն եւ
ապրեցայ,
Եւ որք կացեալ 'ի նմանէ՝ հատաւ արեւս 'ի գերեզմանս.
Ըզաքանչելի էր, մայր, կոյսն այն քան զամենայն աքան-
չելիս.
Զոր ինչ երկինք եւ բնութիւն ունէին զարդեր եւ գեղ
եւ լոյս
Ցիւր դէմս էի քիրեան էլեն ամենեսեան, յիս 'ի նոցունց ցո-
լանային.

Շըրթունքն եւ վարսք մեղր ունէին վասըն բոլոր սըր-
տիս վիրաց։
Թըւէր ինձ, մայր, յանդարձական յինէն 'ի քում հրա-
ժեշտին
Դու բարեգութ մաղթեցեր զերկինս յըղել յիւր զուարթ-
նոց
Քան զամենայն տարփելին եւ գըգուելին եւ մանկա-
գոյնն
Ինձ մօր եւ քեռ լինել փոխան, փոխան ամենն սիւ-
վանաց.
Սիրոյ հրեշտակ ես կարծեցի, մահուամն հրեշտակ էր
նա, մայր իմ։

ՀՐԱԺԵՇՏ

(ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆ Ի ԳԱՂԴԻԱԿԱՆԷ)

Մեռանի՞մ ես, մանէ անժամ կենացս արեւ.
Պէտք է երթալ ևկ ընդունէ զիմ հուսկ բարեւ։
Դու որ լաս պիս, ով իմ աղօր հրեշտակ գըթած
Մէյ մ՚ալ դարձու ինձի, այդ քու անույշ նայեացդ։
Այդ աչերդդ լուսով թռչիմ յերկինս 'ի վեր
Ու հետ առնիմ հառաչդ որ ինձ գորովի տէր.
Ու երբ տեսնաս իմնան տերեւք չոր գալիահար
Թէ սիրեցիր պիս, աղօթէ ան ինձ համար։
Նորեկ գարուն ցանէ չիրմիս ծաղիկ ու բոյս
Վերջին անգամ ծագէ արեւ իմ աչերուս,
Մէն մի ծաղիկ փրթած ժպղոյն այս ծառերէն

Դժնէ մահուն ցուրտ կերպարանն ինձ ցուցանեն.
Ձըւճըւալով թոչնոց երամ անցնին երթան
Անոնց ձայնին ականջք իմ խուլ պիտի ըլլան.
Ու երբ տեսնաս իյնան տերեւք չոր գալկահար
Թէ սիրեցիր զիս, աղօթէ հոն ինձ համար։

Թէ չըլլայիր դու, այն փափուկ սէրդ չըլլար
Ես անտրտունջ թողուի զկեանս այս վշտահար,
Առոյգ հասակս զարնըվելով ընդ քար ընդ փուշ
Մահուան մըրկին մընար երթալ յափոնս անյուշ,
Բայց երբ ինձի դէմ ալանային բաղդին նետեր
Քու թեւերուդ մէջ կենայի ես անվեհեր.
Ու երբ տեսնաս իյնան տերեւք չոր գալկահար
Թէ սիրեցիր զիս, հոն աղօթէ ինձ համար։

ԵՐԳԸ

Ուստի յանկարծ ծագէ այս լոյս ՚ի յամայութ սրտիս խաւար
Զերթ արեւուն չող թափանց ՚ի թուխ անտառ գերեզմանաց։
Ցոյս գեղանի, ոսկեթեւ զբաւթաթիռիչ դու թիթեռնիկ,
Քանիցս արդեօք թեւածեալ զմեզամաղձիկ իմ սրտիս
Հարար ՚ի բախան իմ անողոք. եւ քընքըշեալ քու ծիրանիք
Հանդերձ զարդուքդ անպատմանդեայ աւազ յերկիր թօթափեցան.
Ընդվայր իմովըս ձեռամբ ես ըզճակատ քո պճնեցի,

Դամենիզեայ մի ընձիւղ ոլորեցի քեզ ՚ի պըսակ
Եւ նըշուլիս մի սիրոյ ըզքո թեւերդ զարդարեցի.
Չէք թիթեռնիկ, արդ անկենդան անկեալ դընիս յիմ սրտիկ.

Եւ կորուսեալ զամենայն ծածկիմ Ոգւոյս ՚ի վիհ մըռայլ.
Զաչըս վակեմ չըտեսանել եթէ գիարդ պարեն աատեղք
Զիարդ ծաղկունք փունջ կապեն եւ կամ բնութիւն նաղի յիւր գահ.

Իբրեւ ճըղիկ մի կիպարի ես խոնարհիմ ՚ի գերեզմանն
Ցուսից խոց եւ բաատից եւ լուսաթոյր երջանկութեան։—

Սակայն ուստի՞ ծագէ յանկարծ լոյս ՚ի խաւար իմ սրտիս...

Ո՛հ գինչ տեսիլ. միթէ հրեշտակ, կոյս, կամ մանուկ գեղաչնորհ
Որ յիս մօտի եւ մանանեխ առնէ զգաւառս ինձ լուսոյ
Որ առելի եւ անհանդոյրժ էին տիեզերք աչաց իմոց
Նա արդ բնութեան գեղով, զարդու, չըքով լինի ինձ յանդիման.

Ո՞ իցես դու արդեօք. զուարթունք անչուշտ դուք ճանաչէք,
Չի քոյր Բըւի նա հրեշտակաց. դուք ճանաչէք ըզմաքրափայլ
Ըզճակատն՝ ուր դայ նստի ժամն չիկնի պարկեշտութիւն,
Եւ զայն ծիծաղ իւր չրթանց ոյր չէք անուն յաղանց լեզուս,
Եւ զմանկունի իւր այտերն, եւ ըզխոպոպաըն գեղահոյլ
Եւ զերկինս որ ՚ի չողղող լուսապարեն ՚ի սեաւ աչկունս

Ըզսիրտ նորա եւ ըզհոգեակ անչուչտ հրեշտակը դուք
ճանաչէք,
Ամենեւին 'ի պատկեր չըքնաղ մարմնոյն ձեւեալ է այն:
Եկ ո՛ կուսիկ, որ 'ի փըշուտ յուղի կենացս երեւեցար
Հրեշտաւոյիկ երեւոյթ, եւ զճանապարհն իմ լցուցեր
Խնկով վարսիցդ եւ երեսաց. լուսով բըբացդ եւ նա-
յուածոց,
Մինչչեւ անցեալ, եկ ո՛ կուսիկ, չուշանաս իսկ զու-
լանդ
Կախեմ մանեակ ըզտաղս իմ զայս ընդելուզեալ յայն
մի արտօսր
Ապա անց գնա թըռիր, ո՛ կոյս, եւս մընացից յամայու-
թեան
Զի աննըշան միջատ չիք թոյլ յերկինից աստեղս թե-
լել։

ԵՐԳ

Ցիշեա զիս կոյս յորժամ պըլուխդ հանդչի 'ի բարձ մաք-
կիկ թեւոցդ,
Եւ զթոչնակին ննջեա ըզքուն. յիշեա զիս կոյս յորժամ
անուրջք
Աչիսդ եւ հոյլ երամով գեղապարին առ արնարուդ.
Ցիշեա զիս կոյս յորժամ զաչկունըդ մեծամեծ եւ լու-
սալիր
Բանաս յողջոյն չողից արփւոյն թողեալ ըզմահիճ
Ըզքոյնն զայն այնքան գեղոյ այնքան չնորհաց պար-
կեշտասուն

Ցիշեա զիս կոյս յորժամ յայգուն ճեմիս 'ի մարգ ցօ-
ղատարափ
Զի մնունդ տացես մըտացըդ քո եւ երկնաթռիչ խան-
դից հոգւոյդ
Չեփիւռիս առաւօտուց եւ արփենւոյն նըշուլիս,
Համասփիւռ բուրմամբ ծաղկանց եւ սոխակին նըւագաց.
Եւ ասասջիր, յորմէ հետէ եռես զիս նա՝ վասն էր
արդեօք
Ոչ եւս սիրէ ըզծաղիկ ոչ ըզզեփիւռ առաւօտուց,
Վասըն իւր ցօղատարափ պարտէզ չունին անուշու-
թիւն
Ոչ երկինք նըշուլազարդ, ոչ աղաւնեակ եւ ոչ սոխակ.
Ցիշեա զիս կոյս երբ նայելով 'ի հայելիդ գոչես խա-
բեալ՝
Զի գեղեցիկ զի սիրուն զի չարաճճիկ է այս պատկեր,
Եւ բիւր մանեակս յօրինես 'ի յոլորից սամոյր վարսիցդ
Եւ մանկական գողտրիկ ձեւօք ժպտիս խաղաս ընդ
պատկերիդ.
Ո՛հ ասասջիր եւ յայնժամ կոյս, Քանիցս անդամ ջա-
նացաւ նա
Համոզակեր զիս առնել եթէ աչկունքս են անըմման,
Եւ թէ մեղուք զայտըս իմ եւ ըզչըրթունս կարծեն
ծաղիկ,
Եւ հրեշտակաց եմ հանդոյն. արդեօք լրաւ զոր լինչ
ասաց.
Ցիշեա զիս կոյս երբ բերկրանք ձեռն 'ի ձեռին քեզ
տարփացեալ
Փարին ըզգիրգ քո մարմնով եւ փայփայեն զերեսըս քո.
Ցիշեա զիս կոյս, երբ տրտմութիւն ըզնազելի գլխիկդ
հակէ.

Ձևրթ ցօղալիր վարդից կոկոն, զաչքն իմ դընեմ այնվ
նեցուկ.
Յիշեա զիս կոյս երբ ըղվայրի ոհ տեսանես դու ըզծաղիկ
. . . . . .
Որ հրակէ 'ի վերոյ իմ մենաւոր գերեզմանին։

ԵՐԳ ԱՌ ՄԱՆԿԱՆ

Եկու բըչիկ եկու մընչիկ
Տուր երեսիկդ, առ մի պաչիկ.
Շէքէր կուգես կամ պատմիկ
Բայց դուն ալ տուր ինձի պաչիկ։

Պաչիկներու ձայնըն ինձի
Չ'գիտեմ ինչու անուշ կուգայ
Երբ քեզ պագնեմ սիրտս բացուի
Գեղմէ ինձի պաչիկ չիկայ։

Յառաւօտուց դեռ յանկողին
Մէկտեղ տեսնեմ պաչիկ ւ'արեւ
Երբ դիշերով 'ի քուն հանդչիմ
Թուչի պաչիկ դլխուս վերեւ։

Եկու պըտիկ եկու բըչիկ
Ա՛յ կը պօռաս, ինչու մընչիկ.
Վախ իմ աղջիկ վախ բըչըչիկ
Առ մէկ պաչիկ կեցիր լըռիկ։

ԵՐԳ

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆ ՅԻՏԱԼԱԿԱՆԷ

Մնաւցէք բարեաւ, սէր իմ սէր.
Հրաւէր մարախոյ որոտաց՝
Թէ չեմ քաջայց ես ընկեր
Զըկայ բաժին ինձ փառաց։
Մի լար հոգւոյս իմ հառոտ
Գուցէ դառնամ ոհ մի լար,
Թ' անկայց մարտին ես 'ի գոռ
Տեսցուք յերկինս մեք պիրեար։
Եղբայրադաւ չէ նախանձ
Որ բորբոքեալ յիս վառի.
Ի սուրբ հողոյ Հայրենեաց
Բառնամ ըզլուծ օտարի

ՀԱՑ ՔԱՋՈՐԴԻ

Ա.

ԵՐԳ

Ապառաժուտ լերան մը կող
Յեցեալ 'ի քար գերեզմանի,
Աչք մերթ յերկինս եւ մերթ 'ի հող
Խարտիշագեղ կայր պատանի.
Ո՛վ դու որդիդ լերանց հովտաց
Ի՞նչու այգպէս սիրտդ է ցաւած։

Կուզես որ մեծ փոթորկեալ ծով
Մատուցանէ քեզ մխիթար
Կոհակաշարժ իւր լարերով
Երգեալ ի չունչ մըրրկավար .
Ո՛վ դու որդիդ լերանց հովտաց
Ինչու այդպէս սիրտդ է ցաւած։
Կուզես որ քեզ ահեղաշուք
Խնդայ կամարն աստեղց անթիւ,
Եւ բընութիւն պայծառ զարդուք
Ժըպտի ծաղկամբ եւ զեփիւռիւ.
Ո՞վ դու որդիդ լերանց հովտաց
Ինչու այդպէս սիրտդ է ցաւած։
Կամ փափկագոյն այլ ըսփոփանք
Մխիթէ կուզես մօր քաղցունիի
Ու սիրուհւոյ անոյշ դգուանք
Որ քու կակիծըդ փարատի.
Դեռ ինչ կուզես, հն մի ծածկեր . . .
—Կուզեմ վառօդ եւ գնտակներ։

ՄԱՀ ՔԱՋՈՐԴԻՈՅՆ

Բ.

ԵՐԳ.

Դու զիս խնդրես մայր իմ անոյշ.
Ե՛կ, մի դողար, մօտեցիր հոս.
Անլաց աչօք դիտէ զորդիդ
Ու իւր վէրքերն արիւնահոս։
Թուժից մայրեր թող լան՝ ու դուն
Ուրախ լուրեր տար ի մեր տուն։

Ինչպէս երբեմն որդանիս մէջ
Կակուղ ձեռքով վայրիայելով
Մանկիկ մարմնոյս հանգիստս տայիր
Իրրեւ հրեշտակ նըւագելով,
Ջիս հանգչեցու ի հող՝ եւ դուն
Ուրախ լուրեր տար ի մեր տուն։
«Նորնկ որդւոյս կենացն արեւ
Ձեզի համար փայլի Հայեր»
Ակտակէս յայնժամ դու կերգէիր
Օրորոցիս նստեալ քովեր.
Անոնց համար չիջաւ, եւ դուն
Ուրախ լուրեր տար ի մեր տուն։
Կարմիր կայլակը ցայտին վէրքէս
Սակայն մայր իմ նայէ չորս դին,
Ջարհուրելուս ոտիքն տես
Հազարներով փուռած գետին,
Կերաւ զանոնք սուր մեր, ու դուն
Ուրախ լուրեր տար ի մեր տուն։
Մըռընչեցին ինչպէս վիշապ
Ու մեր վրայ յարձակեցան,
Ո՛վ Հայրենիք, ի հուր ի բոց
Քո համար մեր սիրտք վառեցան
Կարմիր ներկան ձորք մեր, ու դուն,
Ուրախ լուրեր տար ի մեր տուն։
Ու ծափ զարկին մեր հարց ոսկերք
Չի չէ մնռած Հայոց կըրակ,
Ու ցնծացին այնչափ զոհեր
Չի լուծաւ վրէժ յարեան վըրակ.
Խնամոց Մասիս, մայր իմ եւ դուն
Ուրախ լուրեր տար ի մեր տուն։

Վերջին համբոյր տամ քեզ մայրիկ
Հառուցանեմ զայն սիրուհոյս.
Վերջին անգամ դրկեմ մեր հող
Ոյր արդ կիջնամ 'ի ծոցն անլոյս,
Խաչ մը անկէ վերաս, ու դուն
Ուրախ լուրեր տար 'ի մեր տուն։

ԹԱՂՈՒՄՆ ՔԱՋՈՐԴՈՒՈՑՆ

ՊԱՐ ՀԱՑՐԵՆԱԿՅԱՑ

Ոչ փող զարկինք ոչ արձագանք լեռնասոյզ
Սարէ 'ի սար չարաչըչուկ տարին լուր
Ու չերեցինք ողբոց երգեր սրտայոյզ
Երբ պատանւոյն բացինք մրոայլ փոսին դուռ։
Գիշերական մունջ բառուերներ չուրջ կային
Երբ հրացանի կոթով ըզհող փորեցինք
Լուսին միայն դողդոջ չողայր մեր գլխին
Սուգ էր պառեր ըղձաչտ բըլուր եւ երկինք։
Պէտք չէր դադաղ, եւ ոչ ճերմակ պատանքներ
Որով գոյուէր ազատորդի քաջորդին,
Նա յետ մարտին կարծես հոգնած կուհանգչէր
Ու վերարկուն կարմիր բաւէր իւր անձին։
Անձայն ու կարճ ննջեցելոց մի զրուցեց
Մեր քաջ Ցէրտէրն, պինուար Հայոց ե'Աստուծոյ,
Գովեց ըզհանն եւ զքաջութիւնն իւր օրհնեց
Թոյլ չի տըւաւ հառաչ մ'ու ճիչ հանելոյ։

Բայց երբ գըլուխն 'ի բարձ գըրինք հողաչէն
Տեսանք ըզգեղ ճակտին ու վէրքըն պայծառ,
Ո՛վ պատանեակ, ըսինք ամենքս մէկ բերնէն
Վասն հայրենեաց մեռար, դու չատ ապրեցար։
Գրնա զրուցէ հայկազարմից մեծ ոգւոց
Որ կան այս տեղ ազատ ու քաջ դեռ Հայեր,
Որոնք 'ի բիւր պատերազմաց թէպէտ խոց
Մէջ ամպրոպաց 'ի ժայռ կանգուն են կեցեր . . .
Մէյ մ'ալ քամի յանկարծ փըչեց ցրտաչունչ
Լուսնին չողերն եկաւ գոցեց մըթին ամպ
Ու մեր սարերն գերթ ուրուականք անմըռունչ
Սեւ գլուխնին անկած գիտեն ապչութեամբ։
Ցայնժամ ցուրտ ցուրտ հող լեցուցինք իւր վրան.
Խաչ մը գրինք, ինչպէս իւր մօր պատուէր եւս.
Ո՛չ այլ չըքեզ արձանագիր ոչ տապան,
Ձինքըն մինակ թողուցինք իւր վառքին հետ։

ՀՂԻՑ ՔԱՋՈՒՀԻՆ

Ա յն ձեր կերթայ գըւարթադէմ
Եւ սուրալով լերանց վըրան
Փափուկ թեթեւ ոտից 'ի ճեմ
Ոսից վըրայ հերքըն ծըփան։
Արդեօք չքնաղ եկաւ գարուն
Կամ աւետիս եաս ծիծառնուկ
. . . . . .
. . . . . .

Եւ նա խնամուտ եւ զարդարուած
Ու նազելով աչխուժաբար
Կերթայ ընդ պարս ընկերուհեաց
Քաղել նարկիզ եւ նունուֆար։
Սակայն ոչ ոք կայ իրեն քով.
Զայն մը լսուի, բայց ծիծաղն չէ,
Թեւերը սակ չունի կողով
Ուր որ ծաղկի փունջեր չարէ։
Բօթ մի փըչեց ինչպէս մրրիկ,
Ու այն տեղի անտառներուն
Ցաղթահասակ դողան մայրիք.
Ցյուեց առիւծ բաշ գալարուն։
Այն բարձրաբերձ սարից պահպան
Ազատութիւնն՝ եւ արլացաւ,
Հովտաց դաշտաց հիւղից վըրան,
Թեւատարած հովանացաւ։
Արիք ’ի ղէն. խուժն ահարկու
Լողաց եղբարց յարեան ’ի ծով,
Արդ ’ի մեր կոյս վաղըս կառնու
Արիւնթաթախ ճիրաններով։
Ու կանգնեցան հակայաբար
Հազարաւորք աչք բոցահաս
Իրենց ահեղ սարից հաւասար
Բարձրացուցած գոռող ճակատ։—
Բայց ձեր կերթայ այն գեղադէմ
Աղջիկ Թուրցեալ լերանց վըրան,
Փակուկ թեթեւ ոտից ’ի ճեմ
Ուսից վըրան հերքըն ծըփան։
Ի՞նչ է այն որ կուրծքըն սրխոմէ
— Բոցանըշոյլ զրահն մի լայն

Ինչ գգուանօք նա համբուրէ.
— Ձակատամուղ երկաթին է այն։
Նա այլ գգուանք եւ այլ համբոյր
Կուսան անբիծ՝ դեռ չ’գիտէր,
Երախայրի սրտին ’ի բոյր
Ցոլաց միայն ազգին իւր Սէր։
Օրհնեալ անմահ դու քաջուհիւն
Պըսակ լանջաց Ազատութեան,
Որ զհերոսէն վառես Զուարթուն
Եւ զսիրտ քնքուշ Հայ աղջկան։
Դու մէկ օր մ’ալ յանհուն թեւեր
Պիտի թռչիս ’ի Հայաստան,
. . . . . .
. . . . . .
Տես ինչպէս քաջ կոյս Հայկուհին
Խրախոյս կարդայ դու բարբառով,
Յառաջ, մօտ կայ ժանտ թշնամին
Զինք վանեցէք կոտորածով։
Տեսին Հակայք զայն ահաւոր,
Ծափ ըզծափի մեծ աղաղակ
Որոտացին ցվիհըս խոր,
Կարծես բոմբիւն հանեց կայծակ։
Հայկուհին է. տեսէք ահա
Կրակիներ թափին իւր աչքերէն
Հայկուհին է որ թռչի գայ
Ինչպէս հրեշտակ ըսպառազէն։
Որպէս չանթից հրաշատ նիզակ
Զարնէ կառավ մեր յաղթ լերանց,
Այնպէս զարնենք այն աւազակ
Խուժին գըլուխն արիւնախանձ։

Ինչպէս մղեալ 'ի փոթորկաց
Գլորին ժայռից մեր հասորները,
Հնապա, այնպէս մէջ թշնամեաց
Իյնանք թաւալ օրհասաբեր։
Հայկուհին է, կարիճ եղէք,
Հայկուհին սայ խրախոյս յորդոր,
Ժանեակ վերայ հուր տեղացէք
Մինչեւ ժոխոր դառնան բոլոր։—
Ու չանթեցին. հարցէք, ուր է
Այն բազմամբոխ խուժից բանակ,
—Սեւափրփուր չունչն արձակէ
Հայոցերոյն ոտքերուն տակ։
Այդ կոյտ աղտոր ոսոխ կուգայ
Թուռցեալ զբաւարթ լերանց վերան
—Գառերազմէն նա կու գառնայ,
Հերաց վերայ գոփնիք չողան։

ՎԻՒԹՈՒՈ ՀՒԻԿՕՑԻ

ՈԽՐՈԽ ԱԳԱՆՔ

(ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆ)

Ա.

Քանիս աւազ տեսի ես աղջկունս ոտիժամ կենացրաս
Ձակատագրին են օրէնք, հարկ է մահուան իւր աւար.
Հարկ է խոտոր անկանիլ ընդ ապրուստս մանպաղաս
Հարկ է պարուց 'ի հանդէս գուարճ կեանքիս սրտալոր
Կոխել ըղխունջըս վարպից։

Հարկ է ուղխից բռպաուիլ յընթանալոյն 'ի ծործոր.
Հարկ է ցոլալ փայլակին, ւ'ի նոյն հապճեպ առնուլ վերջ.
Հարկ է Ապրիլ նախանձոտ դիցէ պաղիս 'ի տոչոր
Ըզգեղանին խնձորի աստղափրթիթ ծաղկամբ պերճ,
Անուշաբոյր ձիւն գարնան։

Զի այս են կեանք, յետ լուսոյ երիթասած գայ գիշեր
Ցետ ամէն ի զարթնուԹիւն 'ի վիհ գժոխոց կամ յերկին.
Աչխարհախուժքն 'ի խրախճան անյագ ակումբըն բազմէր
Սակայն քանի բազմական լըքեալ պարապ գիւր տեղին.
Եւ ևլ գընաց տարաժամ։

Բ.

Քանիս տեսի կենագրաս. մին վարդագոյն եւ ճերմակ,
Միւսըն թըւէր ականջել երկնահոսիկ նըւագաց.
Այլ ոք, կըթոտ, ըզմի թեւ գընէր ճակտին իւր խեչակ
Եւ զերթ թռչուն հոլաթեւ թեքէ գնիւղն յիւրն 'ի սլաց.
Հոգեւարն երեկ գիւր մարմին։

Մին 'ի նոսա չըջմոլիկ, ցնորակոծ, գալկահար,
Հձձէր յուշիկ անուն մի զոր ածէ ոչ ոք 'ի միտ.
Այլ ոք անկեալ թալանայր հանգոյն երգոց 'ի քնար.
Եւ այլն 'ի չունչ օրհասին ունէր գանոյշըն ժըպիտ
Ցերկինից նորեկ հրեշտակին։

Համայնք ծաղկունք վաղանցիկք, եւ կեանք, աւազ, կարճատեւ.
Աղկիոմեանք ծոխատոյղ հանդերձ բընկօքն երեքուն,
Աղու տատրակք զոյս երկինք տուեալ երկրիս էր պարգեւ,
Այք չընորհօք եւ սիրով եւ մանկութեամբ զարդարուն,
Ջանըն գարնամբք հաչուէին։

Զիարդ, ոչ եւս են նոքա, այդպէս կանուխ հողեցան.
Այդքան չքնաղ աղջկունք աներեւակ եւ անխօս.
Շիջելափայր այդքան ջահք, այդքան ծաղկունք ցիր եւ ցան,
Ա՜հ, թոյլ տուք ինձ առաքուր կոխեալ ըզդէզ թերթից գօս
Գրնալ յանտառըս մոլար։

Անոյշ ուրուք, անդ ի մութ մինչ մըտախոհ կամ դեգեր.
Նոքա անձնիւր գան, խօսիմ, խօսին ընդիս նոքա այլ.
Բեկբեկ ի լոյս մերթ ի յայտ գան, մերթ ծածկին ի յըստուեր
Եւ ի միջոյ կողերաց եւ սաղարթուցըն մըռայլ
Դիտեմ զաչաց նոցին ցոլս։

Ցոյր է հոգիս գեղագէշ ուրուատեսիլ այն ոգւոց.
Եւ մեք վազեմք զօրինօք գերեզմանին եւ կենաց.
Մերթ զուգաձեմ եւ մերթ բուռն հարուամ նոցին ըզթեւոց.
Անճառ տեսիլ, ուր ես եմ նոցա նըման մահացած
Այնք կենդանի ինձ նըման։

Ըզձեաս իւրեանց ընծայեն իմ խորհրդոցըս բոլոր.
Դիտեմ, դիտեմ ըզնոսա եւ ասեն ինձ ես ակ առ մեզ,
Ձեռն ի ձեռին կայթեն չուրջ յեռոյ գչիրսաւ պարաւոր
Ցեռոյ տակաւ սուզանին անհետ ի մութն առագարէզ
Եւ ես խորհիմ եւ յիշեմ . . . ։

Գ.

Մին մանաւանդ. —Հրեշտակ մի, պատանուհի Ըսպանիկ-
Ունէր թաթիկ ձիւնաթոյր ուռնոյր ի հեծ լանջըն յանմեղ
Աչք սեւորակ, յոր չողան գաղթածնի ակնարկիք.
Եւ անձանօթն այն հրապոյր, եւ այն պըրսակ լուսագեղ
Զարդ ճակատուց նորատի։

Եւ մեռաւ նա, ոչ առ սէր, զի ի ճակատն այն անամբ
Հաճոյք սիրոյ եւ մըրցմունք գեռ ոչ էին ազդեցիկ,
Զայնըր ամեն դիմեցմունս վանէր սըրտիկն ապստամբ.
Ի տես նորին մինչ հասայնք գոչէին, զի գեղեցիկ,
Զասէր ոք զայն յուշկանէ։

Նա յոյժ սիրող էր պարուց, այս է մահուն իւր պատճառ
Սիրող պարուց հանդիսին ակնախըտիղ եւ ցընծուն.
Գեռ խըլըրտի աճիւն իւր եւ դողդոջէ մեղմաբար
Մինչ ըզվըճիտ գիշերաւ ճերմակ ամպիկ մի փայլուն
Պարէ զերկնիցըն մահկաւ։

Նա յոյժ սիրող էր պարուց, մինչ ամենախուժ գայր ի խինդ,
Յայն մըրտաժուխ կայր ըզսիւս, այն գիշերացն էր երազ
Եւ երաժիշտք եւ բամբիշք եւ պարանցիկք յահուր թինդ
Աղմըկելով ըզքուն իւր եւ ըզգլխոյն առեալ վազ,
Բառնան քրքիջ եւ չըշուկ։

Ցեռոյ գոհար եւ մանեակ աչացն հանդէպ չողշողէր
Գօտի կամար բեհեզեայ կոհակակերպ ծըփալով.
Եւ անկուստծոյք նըրբաթել քան ըզմեղուացըն թեւեր.
Դրաստանք եւ ծոպք հոյլ ի հոյլ որովք լընոյր իւր կողով,
Տեղատարափ եւ ծաղկանց։

Յըսկըսանիլ հանդիսին ծիծաղադէմ ընդ իւր քորս
Գայր խոպալով, ւ'ի մատունս իւրն հովահար ծածանէր
Յեռոյ նըսաէր մեռաքսեայ փաղփուն ձորձոցըն յոլորս
Եւ սիրտ գըւարթ զերդ բամբիռս 'ի ծոյ խնդայր եւ վազէր

Ընդ բիւրաձայն կընդընդոցս։

Էր տեսանել զաղջիկն այն 'ի կայթ ոտին առաբարչաւ.
Ոսկիանիչ իւր գդանցք տան 'ի չարժ փայլ ըզփայլի
Եւ թոյրաթռուխս մեծ աչկունք ցոլան ընդ սեաւ կերպասեաւ
Որպէս գիշերց 'ի ճակատ աստեղաց զոյգ մի վառի
Ի ծոպս ամպոցըն մըռայլ։

Եւ խընդասիր էր աղջիկն, համայն խնծիղ եւ կայտիռ
Թուէր մանուկ. հիացումն էր մեր ժամուց տխրագրօս
Զի ոչ պարուց յակըմբին սիրտ բողբոջէ ցնծալիր.
Ո՜հ, անդ փոչիք մըրրկեալ ընդ ծիրանիս տան հըրոս
Եւ սեաւ տաղտուկք ընդ հաճոյս։

Սակայն կայթից ի' դոփիւն նա սրաթռիչ պարառաջ
Հոլաթեւէր դարձադարձ չառնէր շընչոյ տուր եւ առ
Եւ արբենայր մըրմընջով աղերսախից քաղցրաւաչ,
Ծաղկամբ մոգիչ հանդիսին ւ'ոսկի ջահիւք բոցավառ
Զայնից ւ'ոսից աղմըկաւ։

Զի հեչտալի 'ի յամբոխն յաղնոպ ընդոստ սըլանալ
Ըզգալ զի պարն յաւելու ըզկիրս հոգւոյդ բիւրաւոր
Եւ չը գիտել թէ արդեօք գընաս ընդ ամպն 'ի թաւալ
Թէ խոյս յերկրէն առնուցանել, թէ ընդ ոտիւք պարաւոր
Կոխես զալիս սըտոյտքեալ։

Սակայն աւաղ, զի հարկ էր 'ի դալ չողից այդածին
Մեկնիլ 'ի բաց եւ առ սեամբս մընալ լօդկին սընդուսոյ
Եւ էր յայնժամ՝ զի յաճախ այն կաքաւիչ աղաւնին
Ըզգայր 'ի դողդոջալով 'ի վայր մերկիկ 'ի յուսոյ
Սողալ այդուց չընչոյն գով։

Զի վաղորդայնն է տխուր, կայթառօնից հրճուականն.
Ողջմտիկ մընայք դուք զարդեր, պարք եւ ծիծաղք մանուկաց
Հաղն անողոք յաջորդէ դաշնակութեանցըն փոխան
Եւ վարդագէմ եւ դալար հաճոյից տէնդ կապուտակ.
Աչկունք չողչող նըւաղին։

Գ.

Մեռա՜ւ կենացն 'ի գարուն, աղուր, գըզուեալ, երանեալ.
Մեռա՜ւ, ելեալ 'ի պարուց որ զմեզ 'ի թուխս համակեաց.
Մեռա՜ւ, աւաղ, ւ'ի ծոյոյ խելայեղ մօրն անուշակ,
Իւր առնենայն զարդերով ցուրտ մահ ըղնա թօթափեաց՝
Դընել 'ի քուն 'ի դադար։

Դեռ չատ կայտիռս հարկանել յակուսի պարուց պատրաստ էր,
Մահ այդքան բուռն հալածելով էառ զչըքնաղ գիւր մարմին,
Եւ առօրեայ այն ծաղկունք որովք գըլուխ իւր պըճնէր
Որ դեռ յերէկ յերախանս առնենաբոյր փըթթէին,
Ի հող չիրմին խամրեցան։

Վահ եղկելի իւր մայրիկ որ անգիտակ իւր բաղդին
Ա՛նքան 'ի սէր կաթոգնէր 'ի դիւրաբեկին յայն ծըղօտ
Մինչ տըղայն էր՝ եւ հիւանդ, տըքնէր 'ի գլուխ իւր բարձին
Եւ զլալագին իւր մանուկ այնքան գիշեր՝ խընամոտ
Հանգուցանէր յորորան։

Զհուր մայրենի գորովանք, արդ այն աղջիկ վաղամեռ
Ընդ կապարեաւ դագաղին, կապուտակեալ, որդնահար
Նըմանէ, ե՛ւ փոս դամբանին ուր զնա ետին ձեռըքն մեր,
Մեռելական յինչ հանդէս եթէ զարթնու սառնահար
Զըմրան չըքնաղ գիշերով,

Դառնաժըպիտ հրէշ ճիւաղ գայ մունջ ըզնա զարդարել
Փոխանակ մօրըն քընքուշ· ասէ, եկ, ժամն է ահա.
Եւ սառնամած մի համբոյր տըւեալ չըրթանցն անեղեր
Խաղայ մատամբքն աճառուտ սողեալք ձեռացն յոսկրեայ
Երկայն ծըփուն իւր հերուկք։

Ցեղոյ ածէ դողդոջուն ըզնա 'ի պար դիւթաճեմ
Ցակըմբահոյլ օդային որ 'ի խաւար ճախրաալաց·
Եւ թլփայորդ կայ յորոտս լուսին ժժգոյն լայնադէմ
Եւ չափիւղեայ ներկեն չողք ծիածանին գիշերաց
Ամպոց ըզծոպս արծաթեայ։

Ե.

Դուք, զոյս 'ի խաղս իւր կոչէ պարահանդէսն եռանդուն
Զըսպանուածին յուշ ածէք որոյ չիջաւ կենաց լոյս·
Ծաղկահասակ աղջկունք, նա զիրգ ձեռամբ զըւարթուն
Կենաց ըզվաթղըս հընձէր, ըզմանկութիւն, ըզհաճոյս,
Ըզգեղ փափուկ եւ ըզսէր։

Թշուառ մանուկըն տօնից 'ի տօնըս յար դիմեցիկ
Զարմանազան յօրինէր զերփնիս սիրուն այն փընջին,
Ա՛յլ խիստ բախտին հարուածով զիւրդ եղեւ վաղանցիկ
Զերթ Ոփելիա 'ի յալեաց յափըշտակեալ գետակին
Մեռաւ ծաղկունս քաղելով։

ՄԵՐՁ Ի ՄԱՀ ԳՐՎԱԾ

Կարծեցի մոռանալ, ոչ գիտացի չափել ըստոյգ
Զանդունդ խորայատակ սրտիս որ լին էր երազօք·
Ո՛հ յիշատակք ոյք հանդոյն ահեղամռունչ սրրկոտ ալեաց
Խուժեն անդուլ յիս վերայ· 'ի վեր 'ի վեր տանիմ ըզցաւս
Եւ համարիմ թեթեւանալ, խոր եւս 'ի վիհ թաւալին նա,
Ընդ վայր բուռն ահուր սրտիս անհուն սրտիս եւ-
ռանդնազայր,
Ընդ վայր 'ի հող եւ 'ի վէմ անկանի գլուխըս մայրամած,
Ոչ դադարին խոյանք սրտիս, ոչ հովանայ հուր ճակա-
տուս։
Ա՛յս ընդ անձին դուպարած դրդռէ ըզցաւս որ զիս լափէ·
Ա՛հ զինչ առնել է ինձ ո՛ Տէր· յոյս իմ եւ ջահ իմոց
կենաց
Ի մի եւ եթ փայլէր նայեաց եւ այն յինէն ծածկեցաւ
արդ,
Թուխ աչկունք նորա ըզծիր կենացս յոսկի ներկանէին
Ընդ նա 'ի դանձըս երկնից ընտրեցի ես՝ զամենագեղն·

էր նա չունչ իմ չրթներուցս, հոգի էր նա ոգւոցս իմոց,
Նա իմ խորհուրդն էր անճառ յաւերժակաց եւ բարձրագոյն,
Զզոյր ուսանէք ինձ երկիւղ, զօդ այնքանի չքնաղ
է՛անոյշ
Մահուն դիմաց իսկ ընծայէր ին չըգիտեմ որպիսի գեղ.
Եւ թըւէր ինձ մահ կին մի խորհրդաւոր քօղածածուկ
Որ գալոց էր յաւուր միւսմ ժըմիտս ածեալ չրթանց
իւրոց
Շիջուցանել ըզսէր իմ յետ զգերանըշոյլ տալոյն ըզփայլ.
Դամ զիւր վըշէր չունչ ցրտիկ է՛անկանէին այլազունեալ
Երկու յիրար կիցվ արդենիք ըզքաղցրագոյնն արձակեալ
բոյր.
Աղու ցնորք իմ արտիս ան յո՞ գնացէք անհետացայք.
Արդ եւիք եթող նա զիս, հուր արտասուք են իմ բաժին.
Պատեցայ ի ծալըս սեաւ դառնահամբոյր թշուառու-
թեան
Չինչ առնել է ինձ ո Տէր, եւ ո երբէք հաւատայր
Չի հրեշտակն որ յիւր ձայնիկ վոքր ինչ յառաջ գըթա-
ծարար
Չիս յաւիտենից գերեզմանին անդրէն ի կեանս վերակոչեաց
Նոյն ինքըն արդ անզութ ձեռամբ զիս անդանօր գա-
հավիժէ։—

Այսպէս անձն իմ ընկճեցաւ ընդ բեռամբ մի եւ եթ մը-
տածման,
Միրանեփայլ ոլորտկենացս ահա ի գոյն հարաւ գալեան.
Շատ իսկ տեսի, շատ իսկ կրեցի, յոյս երթ վախիր,
չկամիմ ըզքեզ.

Մի ըզհանգիստան իմ խռովէք ով ձայնք սիրոյ եւ բերկ-
րանաց.
Ողջամբ մնացէք ոսկեակ անուրջք, լուսատեսիլ երե-
ւոյթք,
Որ այնքան բոյր եւ այնքան զարդս ածիք աւուրց իմ
գեղաչուք։
Սիրուն մոլորութիւնք, մեղըր անոյշ եւ մահածու,
Արբեցութիւն, որոյ զրկումն աղիտաբեր է սրտի,
Դուք ոչ եւս էք, ան ոչ եւս էք, փախեան երազք
քերթողականք,
Ողջամբ գնացէք. ախեաւ յուզւոջս ըզբիւր պատրանս
եւ յոյս զամէն
Դիմեմ յուշիկ՝ի գերեզմանն, այն հանգստոց զիս ոչ խաբէ.
Առ սիրելեօքըս վաղամեռ. անդ՝ի տեղի ինձ առանձնակ
Չանգեայց եւ ես գոհ է՛անտրտում, զէթ անդանօր չեմ
անոքիկ։

Այն վայրն է առանձին եւ անվնաս ինձանեմ անդ,
Եւ երբ հողմըն մեռելոց գայցէ զաճիւնն իմ խլրտել
Ըսպիտակն իմ ճակատ ձրմեռնական մրրկաց՝ի մոռնէ
ի բաց զպատանան արտոցէ, եւ բաղմելով չերմիս վերայ
Է՛կ, գոչելոյց առ նա է՛կ, չեմ նոյն յորմէ խորչէիր դու.
Տճա զիմարդ գեղեցկացոյց զիս մահ, արար զիս տար-
փելի.
Միթէ դարձեալ առիցես զիս եւ անդրագոյն քան ըզ
չերմիս . . .
—Ո՛վ բանդագուշանք, նա ոչ լըսէ, ոչինչ յիշէ—։
Ի հանգիստան իմ հողոյ մըտից անդրէն ընկողմանեալ,
Եւ՝ի խոխոջ վըտակին՝ի յուշ ածից զխաղաղութիւն

իմ հեզաշարժ օրորոցիս, եւ զարեգակըն մանկութեանս
Որ ի դաշտիկն իմ ցոլայր, զանոյշ իմ խաղս եւ զարշաւանս
Ընդ հովանեաւ ծառաստանին որ ղիւր տերեւս թափէր յիմ գլուխ
Եւ ուր ծոխակըն թագուցեալ երգէր առ իս ղիւր երգ դորով.
Ո՛հ մերթ հոգիս ըզմայլեալ գայցէ վայրացն այն այցելու.
Գայցէ ըզմարգ, գայցէ զպուրակ եւ զերդեցիկըն թըռչնիկ
Եւ զքեզ քաղցրիկ բարեկամ որ ղիս միայնդ յիշես եւ լաս։

ԽՕՍԵՑԵԱԼ Ի ԿԱՃԱՌՍ

ԸՆԹԵՐՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱԶԳԵԱՑ

Ժամանակը իր թեթեւ ընթացքին մէջ, առանց կեանալու փախչելու վրայ է միշտ. բայց ինքը միանակ չերթար, այլ իր ընթացքին մէջ ինչ բանի որ հանդիպի, մէկտեղ կը յափշտակէ կը տանի. ժամանակը ճարպիկ, մէկտեղ կը յափշտակէ կը տանի. ժամանակը ճարտար գող մըն է, որ միայն աչխարհքիս կողոպուտանեւտար գող մըն է, որ միայն աչխարհքիս կողոպուտանեւրովը կը հարստանայ. դարձնենք մէյ մը աչքերնիս անցնելոյն վրայ. ով, որչափ հզօր ու փառաւոր թագաւորութիւններ, մեծամեծ չինուածներ, հոյակապ քաղաքներ, մարդկային մտաց գեղեցիկ ծնունդները, որոնցմէ մէկ քանիին հիմայ հազիւ թէ միայն յիշատակը մնացեր է, կը տեսնամ ես հոն մէկզմէկու վրայ դիզուած։

Ա՛ս ամեն բաները մտքիս առջեւը բերելով կը վախենամ, կը դողամ որ չըլլայ թէ... բայց դուք սիրելի ընկերք իմ, դուք ինչու՞ զուարթ, աներկիւղ եւ ուրախ կեցեր էք. յոյսը ու վստահութիւնը կը տեսնամ ձեր դէմքին վրայ նկարած. սրտերնիդ անխռով ու լի գեղեցիկ ակնկալութեամբ. ա՛հ, չէք վախնար, ան տարին որ ահա անցաւ գնաց, ու ով գիտէ թէ քանի քանի մեծամեծ գործողութիւններ յաւիտենական մութին մէջ ծածկեց. ձեր յոյսն ալ, վստահութիւնը, ձեր ազգօգուտ խորհուրդները ու ձեռնարկութիւնները, իրեն հետ մէկ տեղ տանի ու անոնց վրայ անցնելոց մթամպատ վարագոյրը քաշէ, ու թողու զձեզ խռոված, սրտաթափ, ուշնայն ու զուրկ ամեն մխիթարութենէ, չէք վախնար...

ան, ոչ, մէկ բան մը կայ միայն ժամանակին յաղթող, Իմաստութիւն, եւ ահա ասոր անքակտելի հիման վրայ հաստատած է ձեր գերազանց գործքը, Ազգասիրութիւնը ու Միաբանութիւնը, իբր երկու մեծամուր պարիսպներ կանգնած են անոր գրկը, անոր համար ձեր սիրտը գուարթ է, վասն զի աղէկ գիտէք թէ ժամանակը կարող պիտի չըլլայ խախտել զայն տեղէն, այլ աւելի պիտի հաստատէ, ու միշտ ձեր ըրած բարերարութեանը յիշատակը առջեւնիդ պիտի ունենաք, վասն զի բոլոր կեանքերնիդ՝ բարերարութիւն ու երախտիք պիտի ըլլայ:

Բայց ես չեմ կրնար չզարմանալ ու սրտիս հաճութիւնը չի ցցնել տեսնելով առջեւս սա խմաստնախոհութեամբ ժողովը իմ հասակակից գեռահասակ ընկերներուս, եւ կամ արդոյ կատարելամիտ ու խորհրդաւոր արանց, բոլորն ալ հայրենեաց գեղեցիկ յոյսը ու ակնկալութիւնը. ու կաղաղակեմ հիացմամբ. ով գեղ միաբանից հոս, ով ձեր երիտասարդ սրտերը չարժեց ու դրդռեց մէկ տեղ ժողվըվելու, միակամ, միախորհուրդ ու միեւնոյն ճշմարիտ եւ օգտակար գիտամբ ու վախճանով, Հայրենեաց Սէրը, որով գիտեցիք տեսաք Հայրենեաց պիտոյքը ու կարօտանքը, ու իմացաք թէ, անոր պիտոյքը լեցնելու ու կարօտութիւնը հոգալու համար, Միաբանութիւնը պէտք է: Ուրեմն երանի այն տարուըն որ սկիզբն եղաւ այսպիսի արդիւնաւոր ընկերութեան, եւ բանի ներկային ալ, որ աւելի պիտի հասուսաք զայն ու ծաղկեցնէ, երանի ապագային ալ, որուն հասուննալու պտուղը պիտի վայելեն:

Ուսաի Սէր Հայրենեաց՝ ու Միաբանութիւնը են երկու կարեւոր ու առաջին պատճառ ազգի մը ծաղկե-

լուն ու երջանկութեանը: Հազար ու բիւր երանի լինի թէ որ իմ տկար ու նուաստ ձայնս կարենար այսօր ինչպէս որ պէտք է ցցնել Հայրենասիրութեան ու Միաբանութեան ազնուութիւնը, ու անոնց մեծաշահ օգուտները, ու աւելի բորբոքել զանոնք ձեր առաքինի սրտից մէջ. գարձեալ երանի լինի, թէ որ ասս իմ տկար եւ աղաւաղ խօսքերս ձեր ներողամտութեանը հանդիպէին, որուն վստահացայ ես, այսպիսի իմ կարողութենէս վեր պաշտօնի մը մէջ մտնելով:

Հայրենիք. որ ազգասէր սիրտը չի թնդար ասս գեղեցիկ ու վսեմ անունս լսելով, Հայրենիք, չիկայ ասկէ աւելի ցանկալի ու սրտի հաճոյական անուն մը. Հայրենեաց սէրը ասստիկ բոց մըն է որ կը բորբոքի ազգասիրին սրտին մէջը, որով կը մաշի անիկայ, չի կրնար հանդարտիլ, պատեհաւոր առիթ մը կ'ստասէ ան սրտին մէջի վառած բոցը դուրս թափելու, ու ասկից չի մարիր բայց միայն մահուամբ: Մէկը որչափ անպէտան անհանճար ու մարդկային կենցաղավարութեան բոլորովին անօգուտ անձ մը ըլլայ նէ ալ, իր Հայրենեացը փառաւոր անունը բաւական կը սեպէ իրեն, ու անով կը պարծի օտարներուն առջին. իսկ առաքինին ու հանճարաւորը միայն անով գոհ չըլլար, կը նայի որ բոլոր իր մտքին զօրութիւնը, կարողութիւնը, բոլոր իր ունեցածը ու ինչուան նաեւ իր անձը Հայրենեացը նուիրէ. ու անով կը ջանայ անոր անունը աւելի պայծառացնելու. իր ազգին ամէն մէկ թշուառութեանցը մէջ միշտ պատրաստ է օգնելու. թէ որ աղքատութիւն է նէ, կը բանայ իր բարերար գանձերը անոր առջին, կը հոգայ անոր ամէն մէկ կարօտութիւնը. ու կը ջանայ

որ որչափ կարելի է նէ հալածէ ան վնասակար թըշ-
նամին մարդկութեան, ան խափանարար արդելքը
աղգային յառաջադիմութեան, եւ այնպէս իր եղկելի
աղգակից եղբայրները կը մխիթարէ, ու աղգը ոտքի վը-
րայ կը կայնեցնէ. տեսնելով որ տգիտութեան թանձր
մշուշը պաշարեր է իր աղգը, ու խղդել կուզէ զան
սոսկալի խաւարի մը մէջ, միտքը կը դնէ չուտով դար-
ման տանիլ այն ահագին թշուառութեանը. ամեն տեղ
խնամատութեան՝ գիտութեան ճրագները կը վառէ, կը
փարատէ մշուշ խաւարը, տգիտութիւնը ամչնալով իրմէ
կը փախչի. ու աղգը կը խնդայ: Ճշմարիտ աղգասէրը իր
Հայրենիքին մէջ բնակիլն ալ մեծ երջանկութիւն կը սե-
պէ. ու թէ որ անողոքելի բախտին հրամանով ստիպուի
թողուլ իր ծննդեան տեղը, ու օտար երկիրներ պան-
դխտանալ, սիրտը հայրենեացը մէջ կը թողու. տըր-
տում աչքերը միշտ ան կողմը կը դարձնէ, ուր որ կը
բնակին իր սիրելի աղգակիցները, ու քանի որ պանդխտ-
տութիւնը երկննայ, այնչափ ալ հայրենեաց տեսու-
թեան տենչալի փափաքը կեւեղնայ սրտին մէջ: Ճշմա-
րիտ աղգասէրը Հայրենիքին պաշտպանութեանը, ու ա-
նոր փառքը եւ պարծանքը պահելու համար իր կեանքն
ալ բանի տեղ չի դներ, որով եւ յօժարութեամբ զոհ
կըլլայ անոր: Հայրենասիրին սիրտը անյաղթելի է. չը
կայ մէկ սոսկալի դժբաղդութիւն մը որ կարենայ ընկ-
ճել անոր հաստատուն ու ամուր միտքը եւ հոգին.
ուխտեւ վիշտ, նեղութիւնք, տառապանք, հալածումն,
իրեն անհաչա թշնամութիւն կապեն, ու սկսին անոր
հետ կռուիլ, ինքը անչարժ կը կենայ իբր մէկ քար
մը կատաղի ալիքներուն դէմ, երկայնմտութեամբ, ու
միայն աղգին բարիք ընելու նախանձովը, անխռով ա-

մեն բանին կը յաղթէ: Ա.ինպիսիները իրենց կենդա-
նութեան առենին բոլոր աշխարհքին յարգութիւնը
ու մեծարանքը կը վայելեն, հայր ու բարերար հայրենի-
ացը կը կոչուին. իսկ իրենց մահուան առենը, բոլոր
աղգին սիրտը, կսկիծը, ցաւը ու տրտմութիւնը մէկտեղ
գերեզման կը տանին, քաղցր ու երախտագէտ արտա-
սուք կը թրջեն ան ցուրտ քարը՝ որ անոր մարմնոյն վը-
րայ կանգնուած է իբրեւ վերջին պատկ անուանը, ու
յաւերժական նշանակ մը, որ կը ցցնէ թէ՝ հոն կը հանգչի
առաքինութիւնը. իսկ անունը. անմահ է անունը. ու
դարէ դար ընծայուելով յաւիտեան կենդանի կը պահուի:

Ձեմ կրնար յիշել հոս առանց արտասուաց, ան
հայրենասէր առաքինի երիտասարդը(1), որ իր դեռաբող-
բոջ հասակին մէջ, ողորմելի հնձուեցաւ անդութ մահ-
ուան մանգաղովը. եւ որուն տխուր գերեզմանին վրայ
առաքինութիւնը ու աղգասիրութիւնը ձեռք ձեռքի
տուած, անմխիթար կողբան իրենց ցանկալի ու մտե-
րիմ բարեկամը:

Բանանք մէյմը, աչքերնուս առջեւէն անցընենք հին
եւ նոր պատմութեանց գրքերը, որոնք մարդկային
գործոց յիշատակարաններն են, ոչ են անոնք որ դիւ-
ցազն քաջ ու արդար անուամբ կը զուարճին, ու մեր
առջեւը դրուած են իբր ընտիր օրինակներ առաքինու-
թեանց, եւ որոնց վարքը մի միայն ճամբայ է անմա-
հութեան հասնելու. ոչ են անոնք, որոնց փառաւոր
անունը լինչուան հիմա ամենուն բերանն է, ու ամէն-
քը գարմացմամբ ու մեծարանքով կը յիշեն զանոնք.
Հայրենասէրներն են. հոս կը տեսնանք մէկը որ ուրիշ

(1) Մանուկ Ալամդէրեան:

բանի չի ցանկար, բայց միայն ազգին բարիք ընելու, ու ազգը իրեն դէմ ապերախտ գտնուելով, անոր աքսորանացը վճիռը կը կարէ. բայց անիկայ անխռով կընդունի այն վճիռը, եւ ոմէ է արդեօք, Արիստիդէս. անդին մէկ ուրիշ մը, որուն բոլոր կեանքը անընդհատ բարերարութիւն եղեր է Հայրենեացը, չարաչար մահուան կը դատապարտուի, ու իրեն վերջի կտակը որ կը թողու որդւոյը, Անյիշաչարութիւնն է. ահ, առաքինին Փոկիոն։ Մէկ ուրիշ մըն ալ ինքզինքը կամաւոր զոհ կը մատուցանէ Հայրենեաց ազատութեանը համար։ Քանի քանի այսպիսի գեղեցիկ օրինակներ կը դանանք Հայոց առաքինի քաջերուն մէջն ալ. ոմէ էր այն որ երեքթեւեան նետը Թուրք քաջին Հայկայ ձեռքէն, ու ամբարտաւան հսկան գետինը վարսեց, սէր Հայրենեաց. ոմէ էր գոռոզ Նէ-քարը Արամայ ձեռքովը աչտարակին ծայրը դամելով, բոլոր աշխարհքիս առջեւը խայտառակեց՝ դարձեալ նոյն ազնուական սէրը. ասիկայ էր խմաստուն Վաղարշակին օրէնադրութիւններուն, ու կարգադրութեանցը առաջնորդը, ու վախճանը. ասիկայ էր Սրբոց Սահակայ, Մեսրոպայ, Մեծին Ներսէսի բարերարութեանց դերդիւռը, ու պատճառ. ոմէ է այն քաջը որ ղէնքերով զարդարուած, զրհատրատաքսմբ բանակի մը դուխը անցած, կը դիմէ անվեհեր ու զուարթութեամբ մահուան դիմացը, ան Վարդան առաքինի նահատակը, չեն տեսներ որ բոլոր դժոխք լրընց ահագին զօրութիւնը քեզի դէմ պատրաստեր են.

Ա՜հ, Հայրենասէր ուսկնդիրներս, աս սոսկալի մոլութիւնս չէր մի Հայաստանը կործանողը, ասիկայ չէր մի մեր Թշուառութեանց պատճառը. ատեն մը աղերսիս Հայրենասիրութեամբ ու Միաբանութեամբ կը ծաղկէր ու կը պայծառանար, իր հզօր Թագաւորութիւնը բոլոր աշխարհք կը դողացնէր, հինգ հատ մեծ Թագաւորներ գոռող Տիգրանին առջեւը բարեւ բրոնած գերիի պէս կը ծառայէին. Հայկայ ու Արամայ փառաւոր անունները ամեն տեղ յարգութեամբ ու մեծարանքով կը յիշուէին. ինչուան նաեւ ամբարտաւան ու փառամոլ Հռովման կը պատկառէր անոնցմէ. իսկատուն Թագաւորներ հետզհետէ բարի կրթութեամբ քաղաքավարութեամբ ու մեծագործութեամբ կը ծաղկեցընէին ազգը. ինչուան որ քրիստոնէութեան համատարած արեւը, փարատեց կռապաշտութեան խաւարը, [որ ատենն ալ գիտութիւնները եւ ուսմունքը իրենց լուսափայլ ճրագները վառեցին ան աշխարհին մէջ, ու միտքերը սկսան լուսաւորվիլ. իսկատութիւնը իր տաճարները կանգնեց, ու անգին գանձերը սկսաւ՝ անհամանձ բաժնել ամենուն. Հայաստան մէկ դեղեցիկ պարտէզի մը պէս զարդարուեցաւ զանազան գիտութեանց ծաղկընեովը, որոնց անուշահոտութիւնը ամեն տեղ կը բուրէր, եւ ուսմանց բարելից ծառերովը, որոնց քաղցր պտուղները անօթի միտքերը կը կշտացնէին. իսկատուն մշակներ ժիրաժիր մեղուներու պէս կաշխատէին, ու իրենց պատուական արդիւնքը բոլոր աշխարհքին չորս դին կը տարածուէր. Հայաստան նախանձելի երկիր մը եղաւ ամեն ազգաց, բայց աւաղ. ոչ երջանկութեան օրեր, գոնք շատ երկայն չտեւեցինք, Անմիաբանութիւնը ու Անհլութիւնը իս-

ժոռ աչքով կը նայէին աս աղուոր վիճակին վրայ. վերջապէս կատղած գազանի մը պէս վազեցին Հայաստան, կործանեցին գահը, ու երկիրը փլատակներու մէջ թաղեցին, իսկատութեան տաճարները փլան, մէկէն տգիտութեան թուխ ամպը եկաւ գոցեց Հայրենիքը, գիտութեանց ճրագները մարեցան, ու Հայաստան մը նաց մութ խաւարի մէջ. անկէ ետքը խեղճութենէ խեղճութիւն գլորելով, քանի գնաց թշուառութիւնը էվելցաւ. կամաց կամաց կորսուեան վէին կը մօտենար. այն զարհուրելի վիճակին մէջ հայրենիքը տկար գլուխը վեր վերցուցած, տողտոջուն ձեռքերը ապին անդին կը չարժէր. ահ մէկ օգնական մը... բայց խեղճը խաւարէն ուրիշ բան չէր տեսնար, կը հառաչէր սրտին խորունկէն ահ որդեակք իմ, դիս ասանկ կը թողուք. չէք տեսներ իմ ամենաթշուառ վիճակս... ձեզի կաղաչեմ որդեակք... բայց մէկ տեղէ մը օգնութեան ձայն չէր լսուեր. արդէն կորսուեան անդունդին եղերքը մէկ ոտքը դրեր էր. տգիտութեան մշուշը գինքը չարաչար խղդել կուզէր, առելութիւնը իր դիշաքը չարաչար խղդել կուզէր, առելութիւնը իր դիշատիչ ճանկերը անոր վրան նետած աղիքը կը կըրծէր. մէկ պզտի ընթացք մը, չարժում մը գինքը պիտի դաղէժ գլորէր. ահա ահա պիտ՝ իյնայ... կերթայ կոր... ծաղեցաւ Մխիթար, ու կը պատրաստուի այն չետին վտանգէն ազատելու Հայրենիքը. կատղեցաւ տգիտութիւնը տեսնելով իր սաստիկ ձեռքէ երթալը, որ կլլելու վրայ էր. գուարեց առելութիւնը, անմիաբանութիւնը, հալածումը, վիշտերը Մխիթարայ դէմ. իսկ անիկայ հաստատութիւնը, աղգասիրութիւնը ու իսկատութիւնը իրեն օգնական ունէր. գիտութեան

լուսավառ ջահ մը ձեռքը բռնած, վազեց մտաւ ան մութ խաւարին մէջ. հալածեց զանիկայ, գետինը զարկաւ առելութիւնը. Հայրենեաց չառնցմէ մարած ճրագը վառեց, բռնեց անոր ձեռքէն, մէկդի բերաւ ու հանդչեցուց զանիկայ. ու ազգասիրութեամբ Հայրենիքը ազատելէն առաջ, ուզեց օգտակար ու առաքինի միաբանութեամբ զանիկայ նորոգել ու առջի վայելչութեան մէջ խօթել. ասոր համար ժողվեց չատ ընտրեալ անձինք առանձին տեղ մը, ուսկից սկսաւ տարածել դիտութեանց սկզբունքները ու ազգը կամաց կամաց հոգի առաւ: Ա՛ս մեծին Մխիթարայ կանգնած միաբանութիւնը հետզհետէ այնչափ ծաղկեցաւ, որ արեւու պէս բարձր տեղ մը կեցած, սկսաւ զարհնքը լուսաւորել ու կենդանացնել. ու երբոր քիչ առնէն առքը Մուրատ ու Նափայէլ անմահական յիշատակի մարդիկները, ազգասէր սրտէ շարժեալ, ուզեցին հայրենեաց երախտիք մը ընելու, անոր լուսոյն պայծառութենէն չլացած, ոտքը բերին իրենց բարերարութեան նուէրը. անկէ մէկ ճառագայթ մըն ալ ձեր վրայ ծագեցաւ, սիրելիք, ու ձեր աղգասէր սրտերը ինչպէս չուսով բորբոքեցաւ հայրենեաց սիրովը. ու դուք ալ աս ցանկալի միաբանութեան հիմը դրիք. ահ, գովելի միաբանութիւն որ աւնն սրտերը, թէեւ օսար ալ ըլլան. մէզմէկու հետ կը կապէ, կը վառէ զանոնք աղնուական սիրով, որով աւնն տեսակ ցաւոց դեղ կըլլայ, դարման կը տանի թըշուառութեանց, ոգեւորութիւնը կը հալածէ, առելութիւնը կը մարէ ու բոլոր աղգի մը կանգնման ու պայծառութեան պատճառ կըլլայ. ասիկայ չէ մի աերութեանց մեծնալուն, մեծամեծ քաղաքներուն ծաղկման,

ազգայ բարեկրթութեան, դիտութեանց յառաջանալուն պատճառը. ասով չէ մի որ Եւրոպան հիմայ իսաւսուութեան լուսովը դեղեցիկ կը փայլի. ահ սիրելիք, ինչ աղէկ գիտցաք դուք ալ ասոր մեծաչահ օգուտները. այժ, հայրենիքը ինչուան հիմայ իրեն եղած մեծամեծ բարերարութեանց կարդը դնէ պիտի աս բազմօգուտ ընկերութիւնը, վերէն ազդեցնուս լուսաւորիչները աչքերնին մեր վրայ դարձուցած, կը խնդան կոր տեսնելով որ մենք գովելի եռանդով, միաբանասէր ջանքով, իրենց ճամբան կը քալենք. բոլոր ազգը մեզ կը դիտէ, ու սէրը կը թնդայ լի ակնկալութեամբ. ահ, քարինչան օրեր, հասաք դուք ուրիշին, եկան ուրիշին ան դեղեցիկ օրերը, որոնք երջանկութիւնը հետերնին բերած, մեր մտացը առաջարկութիւններուն կատարմանը կը սպասեն, վայելել տալու մեզ զայն. հապա, ջանքերնիս եւելցնենք. սկսանք, անշուշտ պիտի յինցընենք. միթէ մենք նախնի դիւցազն Հայերուն սերունդը չենք, միթէ մենք Արբոց Սահակայ՝ Մեսրոպայ՝ Մեծի Ներսեսի հայրենակիցները չէինք մի. մեր ճակտին վրայ Հայկայ անուան անունը գրած չէ մի. թող տեսնայ Եւրոպան, որ ճշմարիտ Հայուն սիրտը թէ որ մէյմը դիտութեան սէրը վառես, կրնայ իրեն հաւասարիլ: Բայց որպէս պի աս ատոիճան կատարելութեան հասնինք մենք, ու հասցնենք ուրիշները, մեր Միաբանութեան վախճանը ինչ պիտի ըլլայ, ու ինչ կերպով առաջ պիտի տանինք զանիկայ. աս միջոցները, սիրելի ընկերք իմ, թէպէտ ինծմէ չատ աղէկ գիտէք, բայց կարծեմ որ անհաճոյ չըլլար ձեր ազգասէր լսելեաց երկրորդել այն քանները, որ այնչափ փափաքելի է ձեղի՝. ուստի նախ եւ առաջ սկսածնիք մեր անձանց Հայ

ըլլանուս համար, ու եւաքը անոր ճշմարտութիւնը դժ-
զոյն ցըցընենք. այն վսեմ լեզուն որ Ադամ կը խոսէր,
այն դեղեցիկ լեզուն, Չանազանք տարածել մեր աղգա-
կից եղբարցը մէջ. վասն զի լեզուն հաստատուն կապ
մըն է միութեան եւ սիրոյ ու ազգութեան հիմը. Հայ-
բենեաց օգուտը՝ աս ըլլայ մեր առջեւի նպատակը, ու
անոր հասնելու համար՝ նեղութիւնն, նախատինք, ու
ուրիշ ինչ եւ լոկ արդելք բանի տեղ չի սեպենք. թէ-
պէտ մեծ ու վտանգաւոր է մեր առջեւի բացուած ա-
պարէզը, բայց գժուարընթաց ու տաժանելի կրնայ ըլ-
լալ, միայն մեր սիրտը անյաղթելի պիտի ըլլայ, միա-
քնութիւս ամուր ու աղգասիրութեամբ լեցուած, ան ա-
ռանը կրնանք յաղթել ամենայն գժուարութեանց, ու
մեր դեղեցիկ վախճանին կը հասնինք. ինչ պէտք է որ
ամեն մէկնիկս ալ մտանաւոր անուն ընելու Չանազանք,
իրը նոյն խակ Միաբանութիւնը, մեր ամենուն ալ ա-
նունը անմահացնել պիտի. մենք մեր անունը Միաբա-
նութեան ընծայենք, ու անիկայ ալ անմահութեան
ընծայէ զանունք: Այսու կերպով յաջողեցաւ Մեծին Մր-
խիթարայ հերկորդ լուսաւորիչ ըլլալ աղգին, այնպիսի
օգտակար Միաբանութեան հիմը դնել, ու ուսանող ու
պատրաստ աշխատասէր, ինչպէս Պօղոս, Պետրոս, Պատուա ու
ուրիշ բազում քաղաքականութեան կեդրոն:
Ասանկով հիմա ծաղկեալ ազգերուն ուսումնական ըն-
կերութիւնները չուտով սուաջ կերթան, ու մեծամեծ
օգուտ պատճառ կըլլան կոր. այսպէս մէկ օր մեր
մեր ընկերութիւնը պիտի ծաղկի, ու վերջի կատարե-
լութեան հասնի. ան, քանի բաղդատ գանուելնիս ենք
մենք որ սահմանք օգտակար գործքերու կանցնինք ժա-

մանակնիս ու ազգերնուս երջանկութիւնը կը պատրաս-
անենք. յիրաւի դեղեցիկ բաղդ. անգութ ժամանակը,
որ ինչպէս ըսի, ամէն բան կը կործանցընէ, ինչուան
նաեւ օգտակար գործքերը. պատկառի պիտի մեր վա-
ռառտր անուններէն, ու ոսկի գիրերով փորագրէ պա-
նունք հետզհետէ ապագայ ժամանակաց: Ա՛հ, ցանկալի
է ինձի հիմայ, մտքիս աչքին առջեւը բերել մեր բա-
րեկիրթ ընկերութեան վախճանը ու արդիւնքները. որ-
պիսի փոփոխութիւն, ահա ուսմանց ու քաղաքակա-
նութեան արեւուն ճառագայթներով ամէնքը տաք-
ցած, մտքերը լուսաւորված, խնամութեան տաճար-
ները ապիս անդին կանգնած որոնց ամենուն ճակտին
վրայ կը տեսնամ Համազգաց ընկերութեան չքեղ ա-
նունը. հոն գիտութեանց յատակ ու մաքուր ջուրը իբր
կենդանի աղբիւրէ մը կը բիսէ անդադար, ուր որ բո-
լոր ծարաւի ժողովուրդ մը կը վազէ, ծարաւը անցնե-
լուս հոս մէկը պիտանի պրութեան մը զբաղած, հոն
ուրիշ մը միտքը կը յօդնեցնէ նոր ու կարեւոր գիւտ
մը հնարելու, վերջապէս ամէն տեղ Միաբանութիւնը,
Ազգասիրութիւնը, ու Քաղաքականութիւնը տիրած,
Հայաստանի ոսկեղէն դարը նորոգված, Արբոց Սահա-
կայ՝ Մեսրոպայ ժամանակները հասած, հայրենիքը հան-
դրտացած խաղաղ երջանկութեան պտուղը կը վայելէ,
Հայու ազգը պատուաւոր ու մեծարոյ եղած ուրիշ բա-
րեկիրթ ազգերուն առջեւը: Ա՛հ, Հայրենիք, Հայրե-
նիք իմ, վերցուր մէյմը գլուխդ, տես, կը ճանչնաս
արդեօք քու հիմակուան վիճակդ առջինը չէ՞լով.
տես քու առաքինի որդիքներդ որ հայրենասէր ջան-
քով կը փափաքին երջանկութեան պատկը կապել գը-
լուխդ, զարդարել գքեզ խնամութեան զգեստներով,

պեղեցկացնել ուսումնքներով ու գրիչ կրթուած ու ծաղկեալ ազգերուն կարգը անցնիլ. անչուշտ պիտի սեռնան գրիչ մէկ օր մը այն աստիճան խնամատարեան բարձր դահը բազմած, ու չորս կողմէ պար առած սիրասուն որդիքներ, որոնցմով կը ցնծայ կառարեալ ուրախութիւնեամբ: Երանի՛ այն ժամանակին. բայց հիմակուընէ աս քու որդիքներդ քեզի կը նուիրեն իրենց քրտինքը ու աչխատութիւնը, քեզի կը նուիրեն իրենց բոլոր մտքին կարողութիւնը, քեզ կը նուիրեմ ես ալ այսօր իմ սկար ու անպօր ձայնս, որ անչուշտ քեզմով ազգու ես պօրաւոր եղար ես ընդունելի իմ սիրելեալ ընկերներուս:

Ողջոյն քեզի ալ բարենչան սարի, քանի՛ քանի՛ սեծամեծ դործողութեանց վկայ պիտի ըլլաս դու. որչափ սիրոյ ես հաւատարմութեան, մինչեւ ջանքերնիս պսակուի, փառաքնիս կատարուի, ու Համազգեաց ընկերութիւնը աւելի փառաւորուի ես պայծառանայ:

Ի ՆՈՐԱԿԵՐՏ ԺՈՂՈՎԱՐԱՆՆ ՀԱՄԱԶԳԵԱՑ

ԽՕՍՔՑԵԱԼ

Ինչ գեղեցիկ, ու ամէն դարու ժամանակաց ու մարդկանց փափաքելի բաղդ ակսուած է, անմահ յիշատակով անուն մը՝ անմեռնչ արձագանքի մը պէս հնչեցնել աչխարհքիս վրայ:

Բայց մերթընդ մէկմէկ աչքերնիս ան բարձր տաճարը փառաց ու Անմահութեան, որ այնչափ հեռուէն իր պայծառ լուսովը աչքերնիս կը չլացնէ. իրաւ է որ հոն կը սեռնանք Առաքինութեանց, ու Հայրենասիրութեան արժանաւոր վարձքը ու պսակը, բայց նայելէք կաղաչեմ հոն հլլելու ճամբուն սոսկալի դժուարութիւններուն վրայ. դիտեցէք սա փուչերը ու ժայռերը ներկած արեան նչանները, որ հանկից անցնող քաջ դիւցազուններուն սրբր Թողուցեր է. ճանչցէք ան տաճարին մէջ մեր դիւցազուններն ալ, մանաւանդ Տրպատը, Մեծն Ներսէս, ինչ վեհ փառքով կը փայլին. բայց ինչու է ան ձեռքերնին բռնած լի Թունօք մահու բաժակը: ճանչցէք հոն իր փառաւորութեանը մէջ նաեւ Սահակ մեծը. բայց ինչու համար երեսին վրայ ոդոյ ու արտունութեան նչաններ կան, որ կարծես թէ դեռ իր հայրենեաց Թչուառութեանը վրայ կուլայ, ու բոլոր ազգն մը ապերախտութեան ու սրտսեւելի անկրութեան խառնաղոչ ազաղակները դեռ իր ականջը կը հնչեն: Ա՛յսչափ թէ որ աստի մէկուն հարցնես թէ ինչ կերպով աչխարհքիս վրայ յաւերժական ու անջընջելի յիչատակ մը Թողուր այնչափ բարձրութեան հասեր է. մէկը կը ցուցնէ քեզի սուր մը որ իր կենացը

թեալը կարեր է, մէկալը մարդկանց կատարելութեան իր մարմնոյն վրայ թողած նշանները, մէկ ուրիշ մը իր անտանելի վշտաց պատճառութեան դիրքը կը բանայ աչքիդ առջին, ուր կը տեսնաս որ աշխարհքս իր բարեբարքներուն փոխարէն ինչ տեսակ հատուցմունք կրնէ։ Վերջապէս ամենքը մէկէն վերէն վար կանգնած անդորմ մը կը ցուցնեն քեզի որուն տառապանքներուն վրայ զերեզմանական ուրուականներուն պէս վայրագ ու անգութ դէմքով մէյմէկ թշուառութիւն նստած է։

Այսպէս դժուար է ուրեմն աշխարհքիս բարիք ընել եւ առաքինութեան գործքերով ճշմարիտ փառք ու հանրաւ տանուլ։ Եւ տակայն տեսնում է մեծանձն մարդկանց ճակատագիրը, մեծ ըլլալ, բայց դժբաղդ. ճրագին պէս ուրիշները լուսաւորելով իրենց հատնիլ։ Բայց միթէ տարտ հասար կը հրաժարին արդեօք իրենց ազնուական գիտաւորութիւնը ի գործ դնելէն, կամ քայլ մը եւս կառնեն ճշմարտութեան դուռը հանող չիտակ ու լուսաւոր ճամբէն։ ոչ երբէք. հրաման նմանին երկրիս անզուսպները այնչափ տասակ չեն տագնապներ որչափ որ աս երկնային հարը, այսինքն հայրենեաց ու մարդկային ազգին օգտակար սէրը մարդուս միտքը կը բորբոքէ եւ պէտք է ան բոլոր զուրկ թափել որ հանգչի. պէտք է որ այնպիսին մարդկութեան առհասին մէջ երկայն ճամբորդութիւններ ընէ որ գեր չտան անձնօթ կրքուած ու իրական բարիքներ գանազանելու ընդունակ անոր։ Եւ թէպէտ յաւէտ քան զճամբայ եղողը ճարտար ու խնամուն նաւապետ մը պէտ գիտէ թէ քանի անապին ժայռերու ու մոխորիկներու պիտի հանդիպի, բայց ինքը իր բազմափորձ հմտութեան վրայ ապաւինելով, կը գիմէ

անվերկիւղ ուրախութեամբ իր առջեւը բացուած միակալից ասպարէզին մէջ։

Զեն ուշանար անպակաս ու արիւն քրտինք թափել առողջ հազար ու բիւր տեսակ արգելքները մէկէն յարձրկիլ անոր դէմ։ Ու աս հակառակամարտ եւ անհաշտելի կռիւը, որ առաքինի կրնէ թշուառութեանց հետ ան անոնց վրայ վաստակած փառաւոր յաղթութիւնը աւելի պճնազարդ ու պանծալի է, քան թէ աշխարհակալ թագաւորներու անթիւ բանակով բրած արիւնահեղ պատերազմները, ու վաստակած կորստական յաղթութիւնները։ Փուճ տեղը մահը իր մանգաղը ու աւերը փայլատնելը։ Փուճ տեղը մահը իր մանգաղը ու աւերը փայլատնելը կրնայ պէտ կը ցոլացնել անոր դէմ. փուճ տեղը, աքսորը, հալածումը, նախատինքը, ու ամէն տեսակ վիշտեր՝ իրենց կայծակները կորստան անոր գլխուն վրայ. անոնք ուժգնութիւնը մը կը բերէ ճակտին վրայ, ու իրը թէ Աստուծմէ ձառրանան ձայն մը կը հնչէ իրեն թէ, գնա քարոզէ ժողովրդոց խնամատութիւնը, ու միաբանութիւնը. համակրութիւնը, որ չղթայակապ բերէ է զմարդիկ։ Ամէն ազիսութիւնը ու նախանձու կրակները, բոլոր մարդկային զօրութիւնը ու անձին ուժը կը ժողվէ իր բարձր պաշտօնին արժանի ըլլալու, եւ իր գիւցազնական գործքերովը ան ձայնին պատասխանելու համար. եւ ինչպէս որ հետեւէն ծագած լապտերին լոյսը գիշերային մթութեան մէջ ակնթարթիւ նաւուս մը աչքերուն կը կապտակ գան կորսուան վտանգէն, ասանկ ալ այնպիսին իր մտքին վրայ գիտաւորութիւնը որ իրեն նպատակն է լապտերի պէս առջեւը կանգնած, ոչ երբէք աչքէն կորսնցնելով աննկուն չի մոլորիր ու չի

վախնար ոչ ալեաց կատաղութենէն եւ ոչ խիստ հողմերու բռնութենէն, նա մանաւանդ այնպիսի ժամանակի մը, ուր չորս կողմէն պաշարուած է զառն որոգայթներէ, աչք մը կը նետէ անցելոց վրայ ու կը տեսնայ որ բոլոր անոնք որ ինչուան հիմա աշխարհքիս յարգութիւնը ու մեծարանքը կը վայելէն, սա ճամբէն անցեր են. աչք մին ալ կը նետէ հանդերձեալ ժամանակայ վրայ, կը տեսնայ որ սոնէն խնամուն ու առաքինի մարդիկները իրեն ծոփ կը պարնեն ու անոնց միաբերան գովութեանց աղաղակները իր ականջը կուգան կը հասնին: Այս սոնէն քաջալերական երեւոյթներով խրախոյս ու զրդիռ առած, վերջապէս ոտքի տակ կառնէ իր թշնամի արկածները ու կառարեալ յաղթութեան նշանը կը կանգնէ. բայց ինչպէս, կը տեսնաք սա քաջ դիմառորը որ սեւ մոխիրներուն մէջ պարապէն վեր կելլայ: Հազար մահացու դնդակներ կը թռչին դէմառն վրայէն. զինքերը կատր կատր եղած, ինքը արիւնլուայ ու խոց վիրաւոր, ահա ահա թռաւ պառկին վրայ, ինկաւ... ու արեանը մէջ կը տապալկի, բայց յաղթութեան նշանը կը ծածանի օդոյն մէջ անոր մարմնոյն վրայ իբր արձան կամ կոթող կանգնուելով:

Առանց ալ շատ անգամ առաքինին իր անձնանուէր հառնդեանը զոհ կելլայ, երբոր հաւատարմութիւնը մատնութիւն կը սեպուի. երկայնամիտ ու անցաղթելի ոգւոյն արիութիւնը, պնդապլուխ յամառութիւն. բարիք ընելու նախանձը, անոյշ փառաց ցանկութիւն մը. Սակրատին պաշտօնասիրութիւնը՝ անապատաժուժութիւն կը համարուի, Մեծին Ներսեսի երկնային ու անմեղ համարձակութիւնը լերդ յանդգնութիւն:

Բայց երբոր ժամանակը հեղհեղի պէս քշելով անդարձ կը տանի զմեզ ու Անցելոց Ովկիանոսին մէջ կը խառնէ, երբոր մենք չոր տերեւներու պէս մահուան խիստ հողմէն կը յաւիշտակուինք կերթանք, ու մարդուս իրմէ եաքը միայն իւր բարի կամ չար յօժարութիւնները ու գործերը կենդանի կը մնան: Այն առեն Ազգան կելլայ արդար կշիռը ձեռքը անաչառ ու խիստ դատաւոր. ով, ինչ առակալի վճիռ է կտրած վրայիս, երբ անաւոր ձայներ ինչուան մեր պերեզմանները բուն մէջ հասցնելով հարցնէ պիտի. ըսէ ով մարդ, ինչ յիշատակ Թողուցիր երկրիս վրայ ուրիշներուն, վայ է անոր երբոր իր անկարող բազձանքները, ընդունայն փառասիրութիւնը, առերեսութիւն ու անիրաւ վերժիտրութիւնն կիրքերը, զինքը յետին անարգանաց ու ամօթոյ մէջ ձգեն, ու բոլոր գարերուն յաւիտենական նախատանաց անջնջելի կնիքը դրոշմեն անուանը վրայ. բաւ է անոր անձանօթութեան մոչուն մէջ Թաղուիլ, եւ կամ մեռացութեան առկէն բոլորովին ծածկուիլ: Խակ երանի ու բիւր երանի այն հաւնոտ բարերարին, այն բազմավիշտ առաքինուհին, որուն բոլոր մարդկութեան ու հայրենեաց Թողուցած առատ ու պատուական հունձքը ու զանազան բարերարութեանց յիշատակները, իրեն հաւիտեան այնպիսի արձան մը կը կանգնեն, որ աւելի բարձր, վեհ ու անուական է, քան թէ պուճնին ամպերու մէջ ծածկող հսկայաձեւ բուրգերը:

Այսպիսիներն են, որ երբ Թշուառ մարդկութիւնը բազմին պատճառներէն հոգին բերանը եկած կը տառապի օրհասական ազեկէզ հառաչանքներով, Աստուած կը հարթէ պէս կենաց ու մահուան մէջ տեղը կը կանգ-

նին, եւ որոց ձեռքը Աստուածային սիրոյ երկնահոս բուրվառը կը ծխայ։

Այսպիսի եղան մեր սուրբ ու բազմերախտ Հայրը, Ներսէս, Սահակ եւ այլն։ Ո՛հ երանի մեզի եթէ անոնց սրտին անսասանելի արիութեան մաքուր բոցին մէկ պղպջի մասը ժառանգեցինք, մենք որ առանց ծանր ու դժուարին պաշտօն մը վրանիս չունինք առեր ենք. ուսոի գուցէ անհնէն աւելի մենք պարտական ենք Ազգային հանար տալու, թէ արդեօք ինչուան եռքը սուրբ ու մաքուր պահեցինք այն կրակը որ սրտերնիս մէջ վառեց Հայրենեաց Ոգին, եւ թէ ինչ չահառու արդիւնքներ հանեցինք անկէ, այդ կողմանէ կարծեմ մինչեւ հիմա խիղճերնիս հանգիստ, ճակատնիս պայծառ, ու դէմքերնիս զուարթ եղած է։ Վասն զի երբ մեր ընկերութեան նաւը. իբր թէ հայրենեաց գեղեցիկ բաղդը բնակուած, ազգասիրութեան անուշ հովին փչելով յարատեւութենէն ու յոյսը երեն խարխափ առած ապահով կը քալէր, այն չանկարծահաս փոթորկին առեր որ անոր յետին վտանգ ու կորուստ կը սպառնային, մեր սրտաուալից ու սրտեռանդ ուխտերնին էր որ ճշմարտութեան առաջը ոչ երբէք պլխտնուս վրայէն կորուսեցաք, ու քիչ առենէն հաշտութեան ծիածանը ձգուեցաւ։ Յոգնած նաւասէն հետուէն անոնելով իր քաղցր հայրենեաց ցանկալի ափունքը, երկինքը երկիր աղաղակելով այնպիսի ցնծութեան չը զգար, ինչպէս մենք, հայրենիք հայրենիք կանչելով ինքզինքնիս հոս կը նետենք հիմայ եւ ուրախութեան արցունքներով կը թրջենք ու կը համբուրենք այս գետինը։ Վերջապէս գանք ուրեմն դարձեալ մէկմէկու մէկըմէկու առաքով կրնանք ուրեմն երկարառաք ու միշտ

ալէկոծեալ ուղեւորութեան մը վիշտերը բոլորն ալ մոռնալ. ան, հոս ուրախութեան չափազանց պատճառը կը կապէ ու դժուարաւ խօսքս առաջ կրնամ տանիլ Այս նորակերտ ժողովարանին մէջ, որ մեր անցողողղ ջանքովը ու աշխատութեամբը կանգնեցինք, կարծեմ թէ բոլոր հայրենիքս աչխուժած է, այս պատերէս չեմ դիտեր ինչ ազդու ձայն մը կազդէ սրտիս խոնչեմ բունկը. կը կարծեմ թէ հոս գիտցող Հայրենեաց Ոգին աւերակաց վրայ նստած Հայոց ազգին կենդանութիւն կը փչէ։ Թող աւելը ուրիշն որ պատառ Թուխիմ մեր դժբաղդ բայց ամենասիրելի Հայաստանին սխուր գետնախորը մէջ ուր վէհ քուն մը կառնեն Հայկ, Արեմանացը, Տրդատ, ու անոնց ոսկերաց աճիւնը երկրին հողին հետ առնեմ բերեմ, ու հոս իրր անպին աւանդ մը պահեմ, ան, այն մեռած հողը, արչաւի պատարեր պիտի Հայաստանին ամեն փառացը ու ցանկալի յիշատակներն ալ հովերը չունեն հետ իր գերեզմանց մոխիրներն ալ հովերը վերչատկեր ցրուեր են. պանէ անոնց վրեմ կերպարանքը հարատար ձեռք մը աս պատերուս վրայ կենդանի նկարել, որպէս զի միշտ վկայ ու ականատես ըլլան մեր ամեն գործքերուն ու խորհրդոցը ու մեզի արիութիւն, երկայնամտութիւն, խոնհեմութիւն, ու խնամատրութիւն քարոզեն իրենց բազմախոս լռութեամբը։ Անոնք աղաչեն մեզի այդչափ ծանր փորձերէն խրատուիլ ու վեհանձն մեզի այդչափ ծանր փորձերէն խրատուիլ ու օգուտ քաղել։ Անոնք մատով ցուցնեն մեզի վտանգաւոր ժայռերը, սուր քարերը ու ծանծաղը. վերջապէս անոնք պրծուն ու քաջալերեն զմեզ բան մը չկարենալ անոնք պրծուն ու քաջալերեն զմեզ բան մը չի խնայել, ամեն բան գոհել ազգին բարօրական եւ

ասուածնական կոմիտը նոքին կանգնելու համար։

Վանդի կարծեմ ալ ժամանակը հասած է։ Ինչ, երբ աներեւ ազգեր արեւ ուղղ կը վայելեն, մենք միայն մեռ- թեան մէջ կենանք. ուրեմն միշտ առելութեան ոգին մեր մտքին որոշանը եւ գործակրութեանը մէջ անա- պին պատ մը պիտի դնէ, ու Հայոց ազգը կայնի նման, չէ թէ Աստուծոյ, այլ բազդին անջնջելի անէծ- քը միշտ ճակտին վրայ բերելով, խնամութեան ճամ- բէն մոլորեալ, թափառական պտրտի միշտ. ու վեր- ջապէս ուրիշ բան պիտի չըլլայ բայց եթէ ճամբանե- րու մեզմէ աս ախտը մոռնալը, որ մարդասպան- քին ատեան եւ յաւահատութիւն կը բերէ։ Չէ, կը- ուզեմ դարձեալ, փուճ տեղը չաշխատեցան ներսէս մը, Սահակ մը, Մխիթար մը, որ ատեն ատեն բարերար բազդին եւ ազիատութեան հարուածներուն դէմ իրենց արիական կուրծքը վահան կանգնելով, փշրեցին զանոնք. եւ ան կորսուեան վիճը, ուր հայրենիքը էնուալու վտանգի մէջ էր, իրենք նետուելով, պոցեցին զան իրենց վրայ։

Մեզի ուրիշ բան չի մնար՝ բայց եթէ չի կորնչե- նել անոնց բազմադատակ ոտից հետքերը, անոնց գա- նած բարերար ակունքը ցանել, ու մոքերնուս մէջ թաղ ու հատատել որ հայածմունը ու վիշտ, բարե- բարութիւնը, երախտիքը, եւ օգտակար ջանքը, իրր մէկ անգին պոհարնելով կը պարպարին, ու անոնց յար- դը կեւ եղիներ։

Ահա ապագայ երջանկութեան մը պեղեցիկ հորիզոնը աչքերնուս առջեւը կը փայլի, ահ, փութանք փութանք հոն հասնելու։

Թող աս ժողովարանիս վրայէն ծածանին օդոյն մէջ Խաղութեան, Միաբանութեան, ու Խոհեմութեան դրօշ- ները, ու ազգը իսաստութեան կոչունքին հրաւիրեն։

Բայց նախ եւ առաջ ձեռքերնիս երկինք վերցնելով խնդրենք մեր վրայ Աստուածային օրհնութիւնը ու աէ- րը. այդ աէրը, որ երկինքի մէջ աներեւոյթ մնած երջանկու- թիւնն է. այդ աէրը, որ աներեւոյթ բարեաց աղբիւրն է, եւ առանց որոյ սիրելիք կատարած քարի նման ոչ կարող եւ ոչ պաշտպանութիւն ունին. այդ աէրը կըսեմ, ինջ- նայ վերջապէս մեր մէջն ալ ու հալածէ անբարեմիտ նախանձը, որ այդչափ պարերէ՝ ի վեր չի դադրիր իւր բոյն ու թոյնը չնչելէն ազգերնուս սիրտը։ Անիկայ հնացեալ սխալութեան խորտնկ վէրքերուն վրայ իւր անուշիչ դեղերը թափէ, ու հաշտութեան ձեռք եր- կինքի ամենատես, անիկայ մեզի նոր ու պայծառ եր- կինք մը բանայ, ու երջանկութեան արեւը փայլեցնէ միշտ պէտնուս վրայ։

ՕՐԹԱԳԻՒՂԻ ԱՂԲԱՏԱԽՆԱՄ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

Ի ՆՊԱՍՏ

ԻԱՂՑԱՒԱՒ ՅԱՏՈՂԻՆ ՀԱՆԻՒՍԻՆ ՎԵՐՋԻ ԽՕՍԵՑԵԱԼ

Տեարը եւ Տիկնայք.

Յառաջ քան վերջին ողջոյն մը տալու այս փոքրիկ թատերասիմին, հաճելի ունկնդիր ըլլալ քանի մը խօսքերուս՝ զոր կը թելադրեն ինձ սրտիս վսեմիր ըղգացմունքը, եւ նախիմոյն կարեւորութիւնը։

Փոքրիկ ըսի այս հանդէսին. բայց որպիսի խորհրդաւոր մեծասքանչ տեսարան մը բացաւ մեր մտքին եւ մտաց առջեւը. վերածիր անմահներ երեսաստղք, ոչ ի հոր եւ ի սուր արշալոյսի արեւոտայտ գաղտնիք ի գլուխ կը մասչին առ հայրենիս, եւ ոչ մնասմարտ խաղոց եւ մրցանաց մէջ յաղթականք զրանահար ճամբան կը մասուցանեն մեր մի խանդագասանելի համբոյրի. այլ են սուգ խաղերը, ուրիշ կերպով թանիւան սուգ զրահներ, այլ են սուգ յաղթանակին ու գոհունակ. նոյն կողոպտած գանձերն եւ ճոխ աւարներն չը հանդնեցին եւ չը զարդարեցին բարձրաբերձ պարիսպներ եւ պալատներ, փարթամ վայելից եւ շռայլութեան ճարակ չեսասուցին, այլ աղքատին գաստարկ վերկը լեցուցան, նորա արցունքը գադրեցուցին, թշուառութեան ճերմակներէն յաւիտականեցին գնա որ հեռացանիք կը հարցնէք, թէ ուսոյ եկան երեն այս նոր բարեբարենիրը։ Ուսոյ եկան.—պիտեան ողին զրկեց գերեզման.

այն որ իր երկնային բնագաւառներէն իջնալով երկրիս վրայ կը գեղերի միշտ թշուառ մարդկութեան գողգող քայլերը առջեւ տոյս եւ մխիթարութիւն կը սփռէ, անողոք բաղդին հարուածները կը գադարեցնէ, արեւանց վրայ ծաղիկ կը տանէ, եւ աւերակաց վրայ լոյս կը ծաւալէ. ուր որ ինքը կերեւայ, ամենայն ինչ կը ժպտի, ամենայն ինչ նորոգ կը ծաղկի ու կը կենդանանայ. ինքն է որ վախուկ ու վհատ սրտերը իրեն օթևան ընելով՝ մարդկային ցեղը տապնապող աղետից դէմ խնամակալու անձինքներ կը յարուցանէ, որ չեն ապաստ իրենց գաղթաւոր երկնից գաղ, երկնք աղբատին կերթան, հոգը ձեռքերնին, անուշ եւ սիտիչ խօսքեր՝ ի շրթունս. այսուհետեւ աղքատը պիշերն ի բուն յուսահատութեան եւ հեծութեանց մէջ սիտի չգտնէ, կամ յաւոյ անկողնոյն մէջ տարաժուամ խղճապատ կանխելին աւկայծեալ տոյսը միտակ սիտի չհանէ իր վրան. ահ, երէկ երկինքց աչքին քան զընտուր սիտալի եւ հաճելի տեսարան մը կայ, մարդոյ առ մարդն ցոյց առած գիտութեան տեսարանն է. մէկը որ կիշնայ եւ միւսը որ անոր ձեռքը կը կարիսուէ, մէկը որ կուլայ եւ միւսն որ նորա արցունքը կը սրբէ, մէկը որ վիրաւոր կը հնձէ եւ միւսը նորա վերքը կը պատէ. այսպէս գիտոյ եւ իմաստութեան, յաւոյ եւ մխիթարութեան, խորհրդաւոր եւ անքննելի յոտրոգութեամբն եւ հակադրութեամբը կը վերականգնի կը վսեմանայ եւ բարձրագոյս յառաջ կը քալէ առ նպատակն իր սիտեղերաց ներդաշնակութեանց մէջէն։

Բայց միտակ մարդասիրութեան օրինակը ու գողափարը չէ որ ընծայեցին մեզ այս երեսաստղները, այլ անցելոյն սիտին վարագոյրն ալ բացին մեր մտաց առ-

ջնե, եւ տեսա՛ք, բա՛ղէ, տեսանք հոն մեր աղջն ալ, մեր հայրենիքն ալ, իւր դիւցազունքը իւր թշուառութիւնքը, իւր փառքով մեծութիւնը։ Արշակայ նման թագաւորէ եղեռնագործ՝ ի վէհ կոթառեան կը պլոկին աղջը, եւ Անդուլ բնդդին արհաւրացը մէջէն իրենց խղճին, անզուսպութեան եւ չղթայից ձայները կը խառնեն հանակործան խորտակմանց չառաչմանցը. առլութիւն, նախանձ, մատնութիւն, կը դաշնակցին արասաքին թշնամիոյ հետ, ի գուր Վահան եւ իւր նմանները հրաշալի քաջութեան եւ հայրենասիրութեան սիրոյ վայել մը կը ցոլացընեն այդ սեռը ժամանակաց վրայ. Հայ աղջը պարերու հոսանքին մէջ ապատաժէ ապառաժ գտնուելով ոչնպատ մնալ, եւ մօտ էր իւր ազգութիւնը խառնելու ընդ ազկես այնքան մեռեալ ժողովրդոց, որք աստուածային խորհրդոյ ակնարկութեամբ երեւցան վայրկեան եւ անհետացան. սակայն նոյն գարուց մէջէն ձայն մը լսուած է, թէ «Պէտք չէ յուսահատիլ ազգի մը փրկութենէն եթէ յանձն առնու կրթուիլ, եւ թէ նախախնամական եւ բարոյական մեծագոյն օրինաց մէկը գաստիարակութիւնն է եւ անոլ Աստուած բժշկիչի բրաւ ազգերը»։ Այդ վերաւէտ ձայնէն չսասլ արթնցաւ ու չարժեցաւ Հայութիւնը. եւ յանկարծ կանգնեցան վարժարանք եւ ուսումնարանք, յորոց մին է նաեւ այս յարկը որ զմեզ հոս հաւաքեր է, եւ զոր կառուցին բազմերախտ ձեռքեր որպէս զի գաստիարակութիւնը իր ամենէն քաղցր եւ ամենէն մաքուր աղբիւրներէն բղխի այսինքն մայրենի որմէն։ Այդքան ճիշ եւ այդքան գոհ, որ՝ ի գործ կը դրուին այժմ ազգին մէջ կրթութեան բարիքը ու լոյսը ընդհանուր ծաւալելու, մեծ հրաշխատութիւն

մ'են ուրեմն որ հին քաղաքականութեան փլատակաց վրայ նոր քաղաքականութեան մը չէնքը պիտի բարձրանայ ընդ հովանեաւ մեր բարեխնամ եւ մեծագոյր Տէրութեան. եւ թէ սէրն ու միութիւնը պիտի քաւեն նախանձու եւ ատելութեան ոճիրները, եւ ձեր Հայասան՝ նման Յակոբայ Նահապետին՝ աքանչելիօք աչքերն ի լոյս բացուելով, իւր ծոցը պիտի դգուէ վերջապէս իրարու հետ հաշտուած իւր ամեն որդիքը։

Իսկ դուք, ազնիւ երիտասարդք, որոնց այս գործը մեզի համար մեծ դաս եւ յիշատակելի դէպք մ'է, մի կարծէք որ ձեր անձնուիրութեան հանդէսը անվարձ պիտի մնայ. երբ ազգասէն չնորհապարտ սրտէն ու շրթունքէն հրավառ մաղթանքներ պատան երկինք իրենց խնամակալութեան համար, երբ օրհնութեանց ձայներ միանգամ անմահութեան աթոռը բարձրանան, յիշեցեք, որ ձեզի համար ալ անոնց մէջ մեծագոյն բաժին կայ. յիշեցեք, որ աղքատին սրտին մէջ անկեղծ արձան մը եւ ազգին մէջ նախանձելի օրինակ մը կանգնեցէք։

ար խրատանց եւ բանականութեան պիտուքը յաղթա-
նակելով։ Անոնցմէ ոմանք Սինայի որոսմունքներէն օ-
րէնքներ կընդունին. ոմանք լիքեական աւազանին
մէջ բրգանց վրայէն ապագայ ժամանակաց աստարէդ
կը կարդան, այլք Աղէքսանդրի՝ Կեսարու՝ Մեծին կա-
րոլոսի ու Նաբոլէոնի հետ պերանդազին կառքով երկ-
րիս շրջանը կընեն. եւ ուրիշները անդնդոց վրայ ու-
րիս չրջանը կընեն. եւ ուրիշները անդնդոց վրայ ու-
ղեւորեալ վոհմոկաց մէջէն նոր աշխարհներ դուրս
կը հանեն. մերթ բանութեան լուծին տակ ընկճելով,
եւ մերթ բանութիւնը չանգիտարելով, ու տուեալեան
եւ բանութեան միջմանքով մարմրած բոցերն ու լոյսը՝
միշտ իրենց գործառոյ չնչովը կենդանացնելով յառաջ
քալած են ազգերն. վասն զի ամենքեան օրէնքին մէջ
դատարման կամ հանգստեան միջոց չկայ. անընդհատ
կաց այժ մը կը մնէ գիրենք դէպ՝ի յառաջ. ու քանի
որ յառաջացեր՝ այնչափ ալ մարդկութեան հորիզոնը
ընդլայներ ընդարձակեր է աչքերնուն առջին ու իրենք
չեն ընկերցած անցաւութեան դիմաց։ Այդ ազգերուն
մէջ մէկ ազգ մը կայ, ու այդ ազգը Հայոց ազգն է։
Վանայ ծովուն հանդիպակաց դաշտէն սկսեալ ուր հա-
յու արիւնը առաջին անգամ վազեց ամենատուրբ ի-
րաւունքի մը համար, ու դերեզմանաց բլրէն, ուրիկ
ազգութիւնը բարձրացաւ բանութեան հոգեամած դիա-
կին վրայ, մինչեւ Կասպեան ծերպը, ու անկէ մինչեւ մեր
օրերը ինչ չարժուած, ինչ ժամանակի չրջան, որչափ
դիւցազունք, որչափ արիական գործեր ու վեհ առա-
քինութիւնք, որչափ փառաց ու զարմանաց յիշատակ-
ներ. բայց եւ որչափ թշուառութիւնք եւ ոճիրք, որ-
չափ արիւն արտասուք, կործանումն եւ աւերակք...
բայց ես արտասուաչ ձայնիս կը հրաւիրեմ գձեզ, կը

ԽՕՍԵՑԵԱԼ Ի ԽՆԶՈՑՍ

ՄՈՒՐԱՑԵԱՆ ԵՒ ՌԱՓԱՅԷԼԵԱՆ

ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

Տեարք.

Երկրիս վրայ ամենայն ինչ մշտաշարժ եւ յառաջա-
խաղաց ազդեցութեամբ տնօրինեալ է։ Մարդկային
սերնդոց անցած ճամբաներուն վրայ յայտ յանդիման
կը տեսնեմք այս անխոտոխս օրէնքը։ Այս օրինաց հը-
պատակելու համար ազգերն ամեն կողմ ծաւալելով,
ամեն կողմ ցանուելով եւ ամեն տեղ խոր արմատներ
ձգելով, բողբոջելին, աճեցան ու բարձրացան. սերունդ
սերնդոց յաջորդելով՝ ազգ ազգ մղելով լեցուցին գաշ-
խարհ, կանգնեցին քաղաքներ եւ պետութիւններ, լե-
ռները հարթեցին եւ հարթացատակ պետնէն երկնաչափ շին-
ուածներ բարձրացուցին. անդունդները հետազօտե-
ցին, եւ ծովը սանձելով անհուն սահմաններն համա-
ռատեցին. ի դուր մահը զանոնք կը հնձէ. ի դուր ժա-
մանակը զանոնք իր ոտքին տակը կը ճմլէ, հակայա-
կերպ կոթողներն ու շէնքերը հող կը դարձնէ, ու իր
թեւերուն վրայ կը յափշտակէ կը տանի վերատակաց
յոշին. անխոնջ եւ անընկճելի գործառոյք միշտ գար-
ձեալ կը կանգնին ու դարձեալ կը կանգնեն, երբեմն
տուեալեան պաշտելով, երբեմն ճշմարտութեան ծուն
դնելով, երբեմն արով ու կրակով արիւնահեղ ճամբայ
մը բանալով, երբեմն ալ քան զդուր եւ զկերակ գործա-

հրաւիրեմ բոլոր ազգը, ու ծունր դնելով մեր պատմութեան անհուն դամբանին առջին, կը յորդորեմ զանոնքն ալ մէկ դի դարձնել աչքերը աւերակաց վրայէն, ուր առնուլ գլուխները անցելոց վէրէն ու դիմաց նայիլ ու յառաջ քալել. յառաջ. այս է մշտաթաւալ աստեղաց ձայնը, բոլոր բնութեան ձայնը՝ վերջապէս Աստուծոյ ձայնը. յառաջ ժամանակիս լուսովը. յառաջ դէպ՝ի այն ճամբան ուր առաջնորդ կեցած են այնչափ վսեմ հանճարներ՝ ու բարերարներ, ուր առաջնորդ կեցած են նաեւ Մուրատ եւ Ռափայէլ. հարկ էր այս երկու անուններուն դիմաց մեծարանօք կանգ առնուլ ու խօսիլ մինչ որ ժամանակը ու երախտապէտ պատմութիւնը պիտի խօսին իրենց վրայ. հարկ էր յիշել մեր մանկութեան երջանկաւէտ օրերը օտար բայց բարեբար աստեղաց տակ. սակայն անոնց վեհապուն ոգիքը ժամանակ չ'են ի տար ինծի ու յետս կը կոչեն, յառաջ առ գարգացումն եւ առ լոյս. ու այդ անեզր ճամբորդութեանց դժուարութեանց ու վտանգացը մէջ գիրար աւելի աղէկ ճանչնալու համար իրարու եղբայր անունը տուէք. աւելի ապահով կոխելու համար ձեռք ձեռքի տուէք. աւելի զօրաւոր եւ աննկուն ըլլալու համար ամենքնիդ ալ մէկ սիրտ եղէք. եւ եթէ վտրձանք եւ արգելք քուն զօրութեամբ կանգնին ձեր դիմացը մի երկնչիք անոնցմէ. ալեկոծմունք եւ վտիտորիկք աւելի յառաջ պիտի մղեն զմեզ ժամանակաց ճամբուն վրայ. մինչեւ հասնինք Աստուծոյ մեզի մատնանիշ ըրած լուսաւոր ժամակէտը. ու երանի մեզի եթէ ետ մնացողներէն չ'ըլլամք, մենք որդիք Հայկայ՝ ծնունդք երախտեաց Մուրատայ եւ Ռափայէլի։

ԿՈՌՆԱՊ

ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԻԻՆ

ՀԻՆԳ ԱՐԱՐՈՒԱԾ

ԱՆՁԻՆՔ

ԿՈՒՆԱԿ.	Նախարար Բզնունեաց
ՆԵՐՍԷՍ.	Նախարար Մանաւազեանց
ՀԵՋԻԿ.	
ՅՈՒԱԿ.	Որդիք Ներսէսի
Վ.ԱՂԱՐԾ.	
	Ներսէսի, դաստիարակ և վերակացու տանն Ներսէսի
ՋԱԽԷՆ.	Խորհրդական Կոռնակայ
Վ.ԱՀԱՆ.	Իշխան մեծ Ամատունեաց

Ջօրականք՝ Կոռնակայ և Վահանայ.

ՀԱՏՎԱԾ Ա.

ՏԵՍԻԼ Ա.

ՏԵՍԱՐԱՆՆ Է ԲԵՐԴ

ԳԻՇԵՐ

ԿՈՌՆԱԿ ԵՐԿԻՆՔԸ ԴԻՏԵԼՈՎ

Տխուր է գիշերատան երեսը, վայրակներ կը ցոլան ու ամպերուն վրայ, փոթորիկը կը գոռայ, կարծես թէ երկինք թշնամւոյս դաշնակից Բզնունեաց վրայ ժողմեր են իրենց բարկութիւնը. բայց իմ ներսի պիս աւելի կատաղի փոթորիկ մը կը գոռայ. բաղդը իր երկաթի ձեռքովը ինչուան հոս մղեց պիս ու քայլ մը անդին վիհ կայ գահավէժ, ան խարխուլ բերդս ինծի պաշտպան, գահ ու վերջին ապաւէն թողուց, ու թագաւորական արեանց հեղեղներ, պատերազմաց խառնակութիւն, հակայաձեւ բարաններուն հարուածները որ բերդիս հիմունքը կը խախտեն, գերանդապէնները կառաց անիւներուն որոտալը: Ա՛ս գիշեր աւսայ, ահռելի տեսիլ, աւսայ դարձեալ ատ արիւնաթաթաւ ատուերը իր սարսափելի ողջոյնը ինձմէ դարձեալ ատկանջա ու արթնցուց պիս: Այսչափ ուրեմն մեծ զօրութիւն ունի ոճիրը, որ երկինքէ մարդկանց ու գերեզմանական ոգիներուն բոլոր կատաղութիւնը իրեն դէմ կը շարժէ, (Երբեմն կը նայի քեզի ըսուածդէն) ատա ան-

հուն դաշտին երեսը ու բլուրներուն վրայ ասդիս անդին վառուած կրակները ու խարոյկները դիչերուան թանձր մթութիւնը փարատելով կխնացնեն ինծի՝ որ իր հանդստեան քնոյն մէջն ալ թշնամւոյն կատաղութիւնը միշտ արթուն է։ Բայց Չաւէնը դեռ չի դարձաւ, ոչ իմ քաջ առիւծս Չաւէնն, փուճ տեղը խարխուլ նախապարոսթեանս սիւները կուզես բռնել, Բգնունեաց ուռոնակայ հոգի ժամը հասած է. գուցէ վերջի անգամն արեւը Բգնունեաց վրայ կըծագի եւ կամ ասկէ հոգը անոր տխուր աւերակները պիտի լուսաւորէ, բայց անա իմ Չաւէնս։

Բ.

ՏԵՍԻԼ Բ.

ՉԱՒԻՆ, ԿՈՌՆԱԿ

ՉԱՒ. Տէր, ուրախացիր, աս դիշերս մեր դիւցազնական քաջութեան հրաշալիքներովը վայելեցաւ. վառ թշնամիք որ չէին դիտեր թէ մեր ձեռքը Հայկայ սուրը կը ցոլայ, արեւուն ճառագայթիցը կտպաւէին իրենց կացինները ու դէնքերուն ձայնը մեր ականջը թնդացնելու ու յաղթութեան պօշները մեր բերդին վրայ ունկնդրելու համար. բայց դիշերը կանխեց աս դեղեցիկ յոյսերնին կլլեց ու մահուան դիրկը արթնցան։

ԿՈՌ. Ըսէ ինծի Չաւէն, ուսկից կուգայ քեզի աս յանկարծական մտաց յափշտակութիւնը. ըսէ ինծի նայիմ ինչու երեսակայութիւնդ այդչափ բորբոքեր է. ես կամ ինչ բարեզուշակ լուրեր կը բերես ինծի։

ՉԱՒ. Մոխկ ըրէ Տէր իմ ու դատէ. մտաց յափշտակութիւն է չէնէ փառաւոր ճշմարտութիւն մը. գիտես տէր իմ, քանի քանի անգամ գանգատեր եմ քեզի թէ ինչուան երբ, երբ փակուած պիտի մնանք աս բերդիս մէջ չորս կողմէն պաշարուած, ինչուան երբ թշնամւոյն նախատանացը համբերենք. թող տուր մէյ մը գոնէ դաշտին մէջ ցցնենք ճակատնիս անոնց. բայց դուն փու վատ խոհեմութեամդ ձայնին մոխկ ըրիր. անով մեր վտանգը մխիթարեցիր, անով թշնամին յանդգնեցար ու գոռոզացար։ Ա՛յս դիշեր երբ իմ առիթական պահպանութեանս ընելու գացէր էի պարսպին այն կողմը որ բանտերուն հարուածներէն քայքայեր ու լայն խրամատ մը բացուեր էր, միտքս հակառակ խորհուրդներու մէջ կը ծփար. Հայրենեացս ներկայ ու ապագայ թշուառութիւնները աղիքներս կը կեղեքէին, ու պահ մը լեղի արցունքներս վազելին աչուըներէս. լուռ ու մութ էր աստղերուն վազելին աչուըներէս. լուռ ու մութ էր աստղերուն վազելին աչուըներէս. լուռ ու մութ էր աստղերուն

դիակներուն ծածկենք զանիկայ, լրենց արեանը մէջ թող խղդուին. երթանք ու մեր վառաց ու քաջութեան գարող եւ վկայ Մասիսը թողունք որ անա իր վեհ գլուխը վեր վերցուցած ամպերուն մէջէն գմեզ կը դիտէ: Ոբրախութեան աղաղակներով ընդունեցան ամենքը աս իմ հրաւէրս. ամենուս ձեռքը մէյ մէկ ջահ վառուած բայինք բերդին դռները ու յարձակեցանք սասունցիներուն թշնամեաց վրայ որ խորունկ քունի մէջ թաղուած կը խորտային, ու սկսանք զարնել, կոտրտանել, եւ րել. լսելով բոլը՝ արեանց հեղեղները ու թանձր ծուխը մէկզմէկու խառնուելնան. ալ ոմ կրնայ աս պիշերուան ահռելի տեսարանները նկարագրել չէտէութիւնը, խառնապոչ աղաղակները, վիրաւորաց ողբն ու վայնասունը. շատ գարեր պիտի ողբան Մանուսպեանք աս պիշերուան մէջ լրած կոտորանին, բայց պատն տէր իմ, ինչու լուռ տրտում գլուխ կախեր ես:

ԿՈՌ. Ա՜հ Զաւէն, նայէ արշալոյսը ինչպէս ազօտ վայլեցաւ, արեւուն երեսը արիւնագոյն ներկուած է, մահաբեր օր մը ծագելաւ մեզի. ան, աս օրս կուզէի որ ժամանակին մութ ծոցին մէջ յաւիտեան ծածկուած մնար:

ԶԱՒ. Ո՞վ գիտէ. գուցէ քու աթոռդ աւելի հաստատելու, ու պայծառացնելու համար ծնաւ մեզի աս օրս:

ԿՈՌ. Ի՞նչ կը կարծես Զաւէն, որ ազգիս բնաթարմ ջնջումը ու գահիս կործանումը բանի մը տեղ կը սեպեմ ես. էհ, դուն չես գիտեր թէ իշխանական թագին զարդերը՝ նայթոցներ վուշեր նեղութիւն հոգն ու տապնապն է, ու իշխան ըսածդ ընծայներով զարդարած գոհ մըն է. չէ չէ, աս մտածութիւններդ չեն

որ իմ սրտիս վրայ երկաթի պէս կը նստին. չի տեսար ջաւէն, քանի քանի անգամ ձեռքս ճակտիս վրայ տարբեր եմ, ու հոն մէկ անհաղի յիշատակ մը, նշան մը քանի ուղեր եմ ասրել. այսչափ տարուընէ ի վեր չեմ գիտեր ջաւէն որ ամենուն աչքէն ու ինքզինքէս ալ կուզեմ պահասրել, ամեն քանի վրայ տրտմութիւն ու տարտամ կը տեսնամ. աս արեւուն լոյսն ալ կասեմ ես որ բոլոր բնութեան երեսը կենդանութիւն ու զուարթութիւն կը փայլեցնէ:

ԶԱՒ. Սիրտս ան քաջալերուէ. մի այդչափ ինքզինքդ նուաստացներ. ուր են Կոռնակայ անընկճելի արիութիւնը, անյաղթելի սիրտը ու քաջութիւնը:

ԿՈՌ. Ամեն բան կորսուած եմ՝ քաջութիւն, սիրտ ու փառք, զօրութիւնս ու լսախտս. հինայ երկինքէ առելի ու մահկանացուաց յետին անարգ արարածն եմ:

ԶԱՒ. Կը տեսնամ Տէր իմ որ մէկ սեւ մտածմունք մը կամ դաղտնիք մը կը պահես ինձմէ:

ԿՈՌ. Այո՛ Զաւէն մէկ սեւ մտածմունք մը ու չես գիտեր թէ որչափ դառն ու տռնալի է, աչուընիդ պիտի չտեսնեն անոնիկ ու չես տեսնար որ մէկ ահասրտիս մէջ չ

մեն ծաղկանց մէջ թունաւոր օձեր կը տեսնայ, ամեն մէկ քայլ առնելուն կարծէ թէ վէրոս մէջ պիտի լսնայ. ամեն գեղեցիկ գոյն ու լոյս սեւ ու գալկահար կը բեւայ իր աչքին։

ԿՈՌ. Երանի թէ առանկ ըլլար. բայց կը ճանչնաս դուն թէ ինչ եմ ես. գիտես թէ աս ձեռքս որչափ արեանց մէջ լողացեր է. տեսեր ես դուն դերեզմաններ բուն բացուիլը ու մեռելոց ոգիներուն դուրս ցատկելը գիս գահէս վար գլորելու ու գլխուս վրայէն թագս յափշտակելու համար. կը լսես դուն ամեն օր մէկ ձայնի մը կայծակի պէս որոտալը, մեռիր արիւնարբուղ. այո, պիտի մեռնիմ, պատրաստ եմ. ահա քեզի իմ կուրծքս, զարկ, թափէ արիւնս որ մէյ մըն ալ չի տեսնամ զքեզ ինչ անզութ ուրուական, ու նախարարուհանս թագը գեղինը զարկէքը, կատր կատր ըրէքը, եղբեղէք մոխիր դարձուցէքը ու փոչին աչխարհքիս չորս կողմը ցրուեցէք ու քարոզեցէք որ անիրաւութիւնն ու ոճիրը... բայց ինչ կը խօսիմ ես։

ՋԱՒ. Քու խօսքերդ սարսափով կը լեցնեն գիս Տէր. կը տեսնամ որ խղճմտանքիդ խայթոցը զքեզ սաստիկ կը տանջէ. բայց որն է աս ոճիրը ու անիրաւութիւնը որ երկնից բարկութիւնը քեզի գէմ դրդուեր են։ Տէր, քաց քու սիրտդ, հաւատարիմ Ջաւէնիդ, որ միայն քեզի ու Հայաստանին համար աս օդս կը շնչէ. որ քու վրադ իր կեանքը դնելով այնչափ արիւնալից յաղթութիւններ վաստկեցաւ, ու քու եւ Հայաստանի փառացը համար այսչափ թշնամիներ զոհեց. մի ծածկեր ինձմէ քու թշուառութեանցդ պատճառը, գիտես որ աղեկէդ վշտաց Թոյնը զանոնք ուրիշի հաղորդելով միանակ դուրս կը թափուի։

ԿՈՌ. Իմ վիշտերս ուրիշի յայտնելով աւելի պիտի ծանրանան սրտիս վրայ. ահ, մի ստիպեր գիս սոսկալի դաղտնիք ու ճշմարտութիւն մը դուրս հանելու. անանկ մէկ դաղտնիք մը որ դիշատիչ հրէշի մը պէս ներսի դիս կուտէ ու կը փճացնէ ու աս աուելի կեանքս հատցնելով կը անանի. անանկ մէկ դաղտնիք մը որ եթէ դուրս հանեմ զարհուրի պիտի բնութիւնը ու քու արիւնդ երակներուդ մէջ պիտի սառի. մի բռնադատեր թող գիս Ջաւէն, կաղաչեմ։

ՋԱՒ. Ինձի ամենէն սոսկալի բանը քու եւ իմ Հայրենեացս թշուառութիւնն է, ուրիշ բանէ մը չի վախնար Ջաւէն. յայտնէ ինձի քու գաղտնիքդ Տէր, ու անկէ ետքը թող գիս իմ առիւծներուս հետ թշնամւոյն դէմ. բայց ահա քու ոտքերդ իյնալով կաղաչեմ քեզի Տէր, կարէ աս մահաբեր լռութիւնդ, չէ նէ հիմա հոս աս սուրս իմ կեանքս կը վերցնէ։

ԿՈՌ. Կուգես, կը խնդրես Ջաւէն, ելիր ոտք։ (Կը հանէ ոտքը։)

ՋԱՒ. Ո՛հ, ինչ սուր է անիկայ։

ԿՈՌ. Սուր մահուան, ու գիտես թէ որոնց արիւնովը կը մնայ։

ՋԱՒ. Որոնց արիւնովը, Տէր։

ԿՈՌ. Լաչ ու սոսկացիր, աս սուրս է որ փոխանակ օտար թշնամեաց սիրտը խոթելու իմ հզաւտակներուս արեանը մէջ չողայ, աս սուրս է որ կամսարականաց ցեղը արմատէն կտրեց ձգեց. ասիկայ է որ եղբօրորդւոյս Վասակին կեանքը վերցուց. աս սուրս է որ Հայաստանին վրայ զազան թշնամիները, թշուառութիւնները սոլն ու գերութիւնը հրաւիրելով աւերակներուն տակը թաղեց զանիկայ. աս սուրս է որ իմ

իշխանութեանս պատմութիւնը արիւնագին տառերով պրկեց Հայաստանին պարխանները դաշտերուն ու քաղաքայը վրայ. եթէ մէյ մը չարժելու ըլլամ կը տեսնաս որչափ կարմիր կաթիլներ կը սրակէ. վերջապէս առաւօտ է որ երկինքը անէծքը յաւիտականելով ճակտիս վրայ անջնջելի դրոշմից. լսեցիր խնացած Զաւէն, լուռ կը կենաս, չես խօսիր։

ԶԱՒ. Լսեցի խնացայ. բայց կաղաչեմ տուր ինձի առաւօտը։

ԿՈՌ. Գնալի մի տան, Թող առաւ առդաղանը իմ քովս, դեռ կշտացած չէ։

ԶԱՒ. Ա՛ւ ինչ բանի կրնայ ծառայել քեզի, Տէր։

ԿՈՌ. Ի՞նչ բանի կրնայ ծառայել ինձի, երբոր յաւիտականութեան մէջ մահուան հրեշտակը դժոխքին կառապիններուն առջեւ տալով կենացս վերջի ժամը պարնէ, առ առաւ գահիճ պիտի դրկեմ աղիքներուս։

ԶԱՒ. Ո՛հ, ահով ու սարսափով կը լեցուիմ ես։

ԿՈՌ. Դեռ բան մը չի լսեցիր Զաւէն ու կը սարսափիս, վասն զի լսածներդ թեթեւ ու դրեթէ ոչինչ բաներ էին. բայց որովհետեւ առիւծիդ պիտ, մարդ ըրէ ինչուան վերջը ու տես թէ իմ իշխանութեանս էն վտանգաւոր գործքը որն եղած է. երբոր ես բոլոր Առաւաձայնն ու մարդկային լրատուները տալէ տակ առնելով անոնց սեռակ չարիք ու անպիտանութիւն ինձի գտնելը ու հաճոյք ըրեր էի, հօրս Աչտանն Թագէ մը ընդունելով. պիտու որ պահապետութեան վտանգով վտառած մերժեր էի հայրս աքոռէն, որ սրտին ցաւէն աչուքները կուրցած ներսէսին գոմ տպաւիներ էր. ես խնդրելի ներսէսէն որ չընդունի գինը, անիկայ պիտու որ մարդ չըրաւ ու անկէ բռնկեցան մեր թշնամութիւնները ու

մէկ հատիկ սիրական զաւակս պատերազմի տուրը հընձանց ծաղիկ հասակին մէջ։

ԶԱՒ. Այո՛ պիտեմ ասոնք. բայց ըսէ ինձի Թղթին մէջ ինչ գրուած էր։

ԿՈՌ. Թղթին մէջ մոլորական գրերով տասնակ գըրած էր. «Կը լսեմ որդեակ որ դուն ալ անօրէնութեան ճամբուն վրայ կը քալես. ահ, կը դողամ, կը վախնամ որ ինծմէ աւելի չար չըլլաս, ու աւելի չարութեան մէջ չի թագնես Հայաստանը. լսէ որդեակ քու հօրդ ձայնին որուն աչուքները յաւիտենական մութի մէջ դողդղած մատանչներով աս խօսքերս քեզի կը գրէ, ու խնամ ուշ ընդունելով իր ըրածներուն վրայ կաղաչէ քեզի որ իր հաջալով իր ըրածներուն վրայ կաղաչէ քեզի որ իր հասցած վնասները անդարմանելի չընես. ետ դարձիր աս ճամբէն, անոր ծայրը վիհ կայ որուն մէջ բոլոր աղէտ քեզի հետ քաշքրտելով կրնաս իյնալ դուն». պիտես ինչ ազդեցութիւն ըրին սրտիս վրան աս խօսքերս, ու աս Թղթիս ինչպէս պատասխանեցի։

ԶԱՒ. Ի՞նչ, Տէր։

ԿՈՌ. Ծանր նեղ ու հօրս պիս իրաւամբ կշտամբելը ու հայրական սիրոյ խրատները փոխանակ ընդունելու պիտ՝ Թոյն ու լեզի խմցուցին ինձի, անոր ուժոյին կառապետութեամբ ցնորած հօրս պահապանին կաշառք կերուցի ու անոր ձեռքովը խղդել տուի հայրս։

ԶԱՒ. Ի՞նչ կը լսեմ ես. սրեմն հայրասպան, մարդկութեան նախատինք հրէշ մըն ես, ու ես քեզի համար այնչափ արիւն քրտինք թափեցի։

ԿՈՌ. Տես թէ իմ թշուառութիւններս ինչպիսի դառն աղբիւրներէ կը բխին։ Տես թէ Առաւածայինն պարտութեան վրէժխնդրութիւնը աս բերդիս մէջ իւր բոցերէն թեւերովը պիս պաշարեր է, չէ թէ վատ Մա-

հաւազեանք։ Անկէց ՚ի վեր է որ դիշեր ցորեկ ուր որ երթամ ինծի հետ մէկտեղ կը տանիմ անմեռ թռնատուր որդ մը որ սրտիս պղպեաձ ուրախութիւնը երակներէս կը ծծէ, ծաղրը երեսէս կը կորզէ, ու աւելն զուարճութիւն լեզի ու մաղձ կը դարձնէ ինծի համար։ Անկէց ի վեր է հօրս ուրուականը աւելն օր աւելն ժամ աւելի վայրկեան աչքիս առջեւը կը տեսնամ, որ ինծի անէծք մահ կը պոռայ. դիշերուան անհանդարտ խռովայոյզ քունիս մէջն ալ, վասն զի կայ մի անօրէնին հանդարտ հանգիստ քուն, կը տեսնամ զինքը որ գերեզմանէն դուրս եկելով ճերմակ պատանքներովը կամաց կամաց ինծի կը մօտենայ, ու նորանչան գեհենաբնակ հրէշի մը պէս անիսղինիս վրայ կը տարածի, պաղած ու ոսկոր դարձած թեւերը վիզս փաթթելով կուզէ խղդել զիս, անիկայ մահուանս յուրտ դառնանին վրայ ալ նստելով պիտի սպասէ ինծի ինչուան վերջի ահաւոր օրը ու երբ յաւիտենից քունէն արթննամ ես, մաղերիս բռնած պիտի քաշքշրտէ զիս արդարութեան դահին դիմացը ու վրէժ վրէժ պիտի պոռայ։

ՋԱՒ. Տէր, քու խօսքերդ անանկ սարսափով ու ապշութեամբ լեցուցին զիս, որ ինչուան հիմա լսածներս անհաւատալի կերեւնար ինծի. անդութ բաղդը աչուըներդ կուրցուցեր ու ձեռքիդ առաջնորդեր է. բայց աւելի լաւ չէ որ աս սոսկալի պատմութիւնները մեռթ քովի մը սակ ծածկենք. իրաւ մեծ եղեր են քու յանցանքներդ, սակայն անշուշտ անկեղծ զղջումդ ու խղճմահանքիդ տանջանքները երկինքէ արդարութեան գութը շարժեցին քու վրադ. թող տուր մեռելները հանգիստ իրենց գերեզմաններուն մէջ. աւելի հարկաւոր նկատենք քու վրայ դարձնենք մտածութիւնիս. պատերազմի

կրակը մեր չորս կողմը կը վառի, անշուշտ թշնամին դայ պիտի իւր աս գիշերուան մէջ կրած վնասներուն հատուցում պահանջելու. բայց կը յուսամ...։

ԿՈՌ. Ի՞նչ յուսալ. Էհ, մէկդի, մէկդի դրէք աս խաբեբայ յոյսերը, ամենքնիդ ալ լացէք, գլուխնիդ հողդու ու մոխիրներու մէջ թաթխեցէք. վասն զի Հայաստանի վերջի օրհասական հոգեվարքի ժամը հասաւ. մութ ամպ մը բերդիս վրայ իջաւ, թանձրացաւ. կը լսէք կայծակներուն որոտալը որ իւր սեւ ծոցէն մեր վրայ կը թափէ. լսեց արքինեցաւ մահուան ոգին, ձայն ուաւ իւր պաշտօնէից ու վազեցին մէկտեղ սրեանց ու դիակներու կոչունքին. ահա բերդիս չորս կողմը ձեռք ձեռքի առած մռնչելով ուրախութեան պար կը բռնեն. միայաակայանները դիզուեցան, քոցը բերդիս հիմունքը կը լզէ, քարձրացաւ, վիշապի պէս վեր դոփեկեց. թող տուէք որ ես ալ մէջը մոխիր գառնամ...։

ՋԱՒ. (Բռնելով դինուէ) կառնամ ինքզինքիդ եկաւ. սեւ քու հաւատարիմ Ջաւէնդ քու քովդ պատրաստ ինչուան վերջի կաթիլը արեան պաշտպանելու զքեզ. ես ալ քեզմէ աւելի կը փափաքիմ մահուան, Տէր իմ, բայց ինչպիսի մահուան. երթանք հոն պատերազմի դաշտը ինչպիսի մահուան. երթանք հոն պատերազմի դաշտը նիլ։

ԿՈՌ. Ա՛ս ինչ ձայն է որ դիս ՚ի կը կանչէ, ա՛ռ ես ես Ջաւէն. ա՛ռ փախան աս սեւ ամպերը ու մահուան եւ պատերազմի տեսարանները. երեւակայութեանս ցնորքները ա՛ռ դիս տարեր յափշտակեր են. ա՛հ, իմ Ջաւէնս եկաւ գրկեմ զքեզ. երբոր երկինք ու երկիր դիս անիծեր ու երեսէ թողուցեր են դուն միայակ ինծի ես գարշիր. դուն միայակ ինծի ձեռնտու ու պաշտ-

պան կը կենաս. բայց ըսէ ինծի Զաւէն չատ թշուառ չեմ մի եռ։

ԶԱՒ. Այո՛ ուէր իմ թշուառ ու չատ թշուառ եմ. բայց կաղաչեմ մէկդի թողունք առ ուեւ մնացածութիւնները. երթանք մեր քաջ զօրականներուն քով. գուցէ հիմա փողերուն ձայնները պատերազմի նշանը տան, բայց չըլլայ թէ ախուր դէմքով անոնց սիրտը կոտրես, այս քանի օր է որ մեզի համար այնչափ վտանգներէ անցար ու դուն դեռ մէկ ժպիտով մը՝ մէկ քաջալերական խօսքով մը լրենց քաջութիւնը չի վառեցուցիր։

ԿՈՌ. երթանք. բայց թշնամւոյն բանակը մարդ խրկեցի հաչտութեան ճար մը գտնելու յուսով. պատասխան մը չեկաւ. հոգ չէ, երթանք պատրաստ վրայ. այսօր կը յուսամ որ իշխանի արժանի մահ պտնեմ. առնն մը կեանք ու մահ միանգամայն գառն ու անուշ նկելի կերլուսյին ինծի, բայց չեմ գիտեր ուսկից ծնաւ հիմա սրտիս մէջ առ փափաքը։

ԶԱՒ. երթանք ուէր. բայց երբ թշնամիին մեզի բաց անպարզանացը հասուցանենք ու վատութեան կեղտը արեանբ պրենք, ան առենը պերեզման իշնանք. ան առեն պեղեցիկ ու փառաւոր է մահը. մեռնինք վրէժխնդրութեան ժպիտը մեր շրթունքներուն վրայ. մեռնինք մահուան վտո երկիւղը թշնամւոյն սիրտը ձգելով։ Բայց ահա ես քեզմէ առաջ երեւնամ գօրքդ պատրաստելու համար գանուք։

ՏԵՍԻԼ Գ.

ԿՈՌՆԱԿ ԵՒ ԶՕՐԱԿԱՆ ՄԸ

ԶՕՐ. ՏԷՐ, ներսէսի կողմանէ պետպանու թեամբ պատգամաւոր մը եկեր ձեր առջեւը ներկայանալ կը խնդրէ։

ԿՈՌ. Թող գայ։ (Զօր-կ-ը կերթայ)։

ՏԵՍԻԼ Գ.

ԿՈՌՆԱԿ ԵՒ ՆԵՐՍԷՍ ՄՊՏԵԱՂ.

ԿՈՌ. Մօտեցիր. նայինք ինչ լուր կը բերես մեզի. սուր անպզրիմ՝ չէ նէ խաղաղութեան ձիթենի. թէպէտ եւ. Ներսէսի կողմանէ ուրիշ բան չսպասուիր, բայց միայն պատնութիւն ու պատերազմ։

ՆԵՐՍԷՍ. Կը խաբուիս. Ներսէս խաղաղութիւն կը ցանկայ, ու իմ ձեռքովս կը մատուցանէ քեզի հաչտութեան ձիթենին. կը փափաքի որ առ արիւնահեղ քշտնամութիւնները դադրին վերջապէս, որոնց պատն սրտդը կոտրատ եւ ապականութիւն է հայրենեաց, ու ազգը կորուստ եւ ապականութիւն է հայրենեաց, ու ծանր կուգան իր ճակտին վրայ հանապզի եղբարց արիւնովը գնուած դափնիները։

ԿՈՌ. Այսպէս չէր մտածեր առեն մը Ներսէս, կը թուայ թէ առ պիչերուան դէպքը կերպարանափոխ բերեր է գինքը եւ խրատուեր է փորձէն աւելի հեղ ու մարդասէր ըլլալու։

ՆԵՐՍԷՍ. Ոչ երբէք. աւազակաց գիշերախառն յարձակումի մըն էր այն, չէ թէ քաջերու օրինաւոր պատերազմ. երբ արեւուն լոյսը ծագեց վայրի գազաններու նման հալածուեցան դարձեալ իրենց որջը, ու պիտի չի կրնան երկայն աւեն դիմանալ. բայց մէկդի թողունք անօգուտ խօսքերը ու փութամ իմ պաշտօնս կատարել։ Որովհետեւ այսչափ նեղը ինկած էք ու չորս կողմէն սաստիկ պաշարուած՝ ալ յիմարութիւն է դէմ դնելը ու անձնատուր ըլլալը իմաստութիւն. սա է ահա հաշտութեան պայմանը Ներսէսին որ չուզեր ձեր կոթռատը։

ԿՈՒՌ. Թէ որ Ներսէս կարեկից կըլլայ մեզի, իմացուր որ ինքն է մեր թշուառութեանց պատճառը. թէ որ հաշտութիւն կը փափաքի թող ետ քաշէ իր բանակը ու վերցնէ պաշարումը։

ՆԵՐՍԷՍ. Ցաղթողը ուրեմն յաղթուողին խոնարհի, նորաձեւ կարգ. մոռցար արդեօք որ դուն եղար առաջինը հաշտութիւն ուզելու։ Ներսէս թէ որ սուրը ձեռքը առաւ՝ հայրենիքը պաշտպանելու եւ բռնութիւնը վանելու համար էր չէ թէ աշխարհակալութեան փափաքով. եւ ինչպէս կարենայ վատահիլ ուխտադրուժ թշնամւոյ մը որ պինքը ազատ թողու։

ԿՈՒՌ. Սանձէ լեզուիդ խրոխտալը. նայէ չորս կողմդ դեռ աս բերդիս տէրն եմ եւ որուն պատերը ձեր աբեաքը ներկուեցան. ես անձնատուր ըլլամ Ներսէսին, չըլլայ թէ աս անմիտ յոյսը խաբէ պինքը. դեռ աս բերդս կանգուն կը կենայ ու իր փլատակներուն տակը պիտի թաղէ պիս, դուցէ պինքն ու իր բոլոր բանակն ալ. բայց ոչ, որովհետեւ Ներսէս ուզած հաշտութեանս շուտով խոնարհեցաւ, ուրեմն ճանչցաւ իր տկարութիւնը, ուրեմն վատին մէկն է, ուրեմն դուն ալ անպիտան ծառայ մըն ես վատազգի տիրոջ մը ու անարժան իմ դիմացս երեւնալու. ելիր դուրս, ընէ՛ քու տիրոջդ որ կոռնակին առուրը իշնայ պիտի իր գլուխը ու լափէ պինքը ու իր ամեն զօրքերը։

ՆԵՐՍԷՍ. Բայց նախ եւ առաջ բոց ու մոխիր պիտի դարձնէ զքեզ քու բերդիդ հետ, կատաղի գազան որ կը խածնես քեզի բարերար ձեռքը ու պիղծ բերնովդ նախատինք կը պոռթկաս խաղաղութեան պատգամաւորի մը դէմ. ահ, վրէժխնդիրն Աստուած մեր ձեռքովը պիտի մաքրէ երկիրս քեզի պէս մարդակերպ հրէշէ մը որուն ձեռքը արիւն կը թաւիէ, ոտուընները արեան մէջ կը թաթխէին, արիւն կը չնչէ, արեան հօտէն կ'ախորժի ու արեան մէջ պիտի խղդուի վերջապէս։

ԿՈՒՌ. Եւ ով ես դուն որ իմ դիմացս այսչափ կը յանդգնիս։ Էհ, չեմ խաբուիր դուն ես Ներսէս, ուրիշ մը չէր կրնար այս աստիճան լրբութեամբ խօսիլ. այո՛ իմ ոխութիւնս ու կատաղութիւնս կիմացնեն ինձի որ դուն ես Ներսէս իմ անհաշտ թշնամիս. եկեր ես ուրիշին մատնութեամբ բերդիս տիրելու. վայ ու հաղթի վայ քեզի։

ՆԵՐ. Այո՛ ես եմ Ներսէս, ինչու պիտի վախնամ ըսելու (վ՛ույէն ԷՆԷՒ վԷրիո՛ն) դուն ահագին բանակի մը գլուխ եղած աւեղտ ու արձակ դաշտի մէջ քանի քանի անգամ դողացիր իմ անունէս ու փախար, ու հիմայ պիտի դողամ ես քու առջեւդ. չէ, մի՛ յուսար, պզտիկ վնաս մըն ալ չես կրնար հասցնել ինձի առանց քու խոստմունքդ ու ազգաց իրաւունքը ոտքի տակ առնելու։

ԿՈՒՌ. Խօսք չտուի ես մատնիչ դաւաճանի մը. ես

քեզ ապաթողում, էն մի կարծեր. առջի անգամ երբ քեզ տեսայ, թէպէտ անծանօթ երեւցար ինձի բայց բոլոր ոխս վրէժխնդրութիւնս ու կատաղութիւն արթնցան ու մանչկին սրտիս մէջ ու սիրտս ճանչցաւ զքեզ, զքեզ իբր առելի մահացու թշնամին. ալ իմին ձեռքս ես դուն. դու ինքնիրենդ որոգայթ ինկար, ոչ երկինք եւ ոչ դժոխք կրնան ազատել զքեզ իմ ձեռքէս. գծրականք տարէք զինքը բերդիս բանտին մէջ։

ՆԵՐ. Անիրաւ հարուածդ քեզի դէմ պիտի դառնայ ու զարմէ դլուխդ. մի տարակուսիր. կորուսած մօտ է։ (ԿԵՐՒՈՅ ՀԱՐՈՒԹԵՒՆ)։

ՏԵՍԻԼ Բ.

ՀՈՌՆԱԿ ՄԻՆԱԿ

Անկարծելի բաղդ. ես որ ինքզինքս թշուառութեանց անդառնակ վիհը կը կարծէի եւ յուսահատ խորհուրդներ միտքս պաշարեր էին, խաբուած եմ եղեր։ Ներսէսը իմ ձեռքս ինկաւ. ուրեմն բաղդս ինձի կը խնդայ դեռ. ալ մոռնամ հայրս ու քիչ մնաց ալ որդիս մոռնամ, որուն արիւնը վրէժ կը բաղդէ։ (ԿԵՐՔԻՑ)։

ԶԳԻ ՎԱՐԱԴՈՑԻՆ

ՀԱՏՎԱԾ Գ.

ՏԵՍԻԼ Ա.

ԿՈՌՆԱԿ ՄՏԱՅՈՅՁ

Այո որոշեցի, անդառնալի է վճիռը. փուճ աեղը Ջաէին կուզես համոզել դիս. մեռնի պիտի, արիւնը պիտի զովացնէ ծարաւի սիրտս. ասիեն բան կանցնի կը մոռնամ, բայց վրէժխնդրութիւնը միշտ արթուն է սուրը ձեռքը, որ ինչուան արեան մէջ չթաթխուի, չկը նար դնեմ։ Տեսայ դարձեալ աս գիշեր որդուդս բանտարկուելը, իր կողին վրայ բացուած վէրքերէն արեան կայլակները ցաւակեցին վրաս, ատրամիլի ձայնով որոտայ ականջէս վար, կատարեցիր վրէժը. ան, աս ձայնը անողոքելի է. ուր որ երթամ, ուր որ նստիմ, քունի եւ արթնութեան մէջ միշտ մահ վրէժ կը պատուիրէ ինձի. երբեմն երբեմն սիրտս հանգարտ սարդութեան մէջ կը գտնուի, առելութեան տեղ գութ ու ոչ կը վախանակէ ու ես իմ անձիս այսպիսի փոփոխութեանը վրայ կապշիմ կը զարմանամ. բայց ահա յանկարծ աս պուժալեր ձայնը կը հնչէ, խաղաղութիւն ու հանդարտութիւն մէկէն անհետ կ'ըլլան. այնպէս մէկ կողմանէ խղճիս խայթոցները, մէկալ կողմանէ վրէժխնդրութեան բոցը առկախ անասարանները ասպարէզ բերեր են սիրտս. ճար չկայ, պէտք է ազատիլ աս տագնապէն. Ջանամ մէյմը աս դահիճ անգութ խղճմտանքին ձայնը խղդել. թափուի արիւնը։

ՏԵՍԻԼ Բ.

ՋԱԻԷՆ, ԿՈՈՆԱԿ

ՋԱԻ. Ընտրեցիր, տէր։
ԿՈՈ. Այո՛ ընտրեցի։
ՋԱԻ. Ի՞նչ, տէր։
ԿՈՈ. Մահ։
ՋԱԻ. Երկնից անէծքը ընտրեր ես գլխուդ վրայ։
ԿՈՈ. Ա՛լ վերջանան Ջաւէն հոգերն ու մաւածութիւնները. հնացեալ ոճն ու վրէժխնդրութիւնը թող կշռանան, թող հանդչի միտքս իր ալեկոծ խոհուրդներէն, թող հանդչի սուրս իր պատեանին մէջ. բաւական եղաւ ներթեւեին իմ ոխերիմ թշնամւոյս մութ ու անդնդային բանտին մէջ երկարատեւ բնակութիւնը, ազատենք ալինքը։
ՋԱԻ. Չեմ կրնար անտարբեր աչքով նայիլ այդ քու հիմակուան ցաւալի վիճակիդ վրայ. տէր իմ ձեռքս սուրը ու լեզուս ճչմարտութիւնը գործածներ է միշտ. այն ճչմարտութիւնը յաղթող է միշտ ամէն բանի, ու կատաղի խաւարային կիրքերը չեն կրնար անոր լուսաւոր ճառագայթները ծածկել. անով հիմայ պիտի խօսիմ քեզի հետ, եւ որուն ձայնը արդէն վարժած ես լսելու. կը տեսնամ քու վրադ տխուր ու դառն հանգիստութիւն մը աոաքինի անձի մը թշուառութեանը վրայ, զոր որ դուն քու ոխերիմ թշնամիդ կը կոչես. բայց ըսէ ինծի կ'աղաչեմ, մէկ վրէժխնդիր ձայն մը չի հնչեր սրտիդ խորունկը, ինչպէս առաջ, թէ վայ անիրաւած, ըսէ ինծի կ'աղաչեմ, խղճմտանքիդ սուր խայթոցը . . . ։

ԿՈՈ. Է՛հ դեռ չես ճանչցեր ուրեմն թէ ով է կոռնակ. գիտես մանկութեանս խաղալիքները եւ զբօսանքները որոնք եղեր են. պատերազմ, արիւն եւ խառնաշփոթ խռովութեանց աղաղակ. սրոյս փայլակը հազարաւոր թշնամիներուն աչքը չլացուցեր է. բոլոր կեանքս վիթխարիկ մը եղած է. ուստի կրնաս իմանալ թէ՝ ոչ այդպիսի ձայն մը ականջս կը զարնէ եւ ոչ խայթոցներ . . . ։

ՋԱԻ. Մի՛ տէր իմ, մի՛ խօսիր այդպէս. այդ խայթոցը առեն մը կատաղի գազան մը դարձած քու սիրտդ իրեն որջ ընելով երբ անիրաւութիւններդ ու սոսկալի ոճիրներդ կը գրգռէին դի՛ւքը, ի՛սկաէր կրծել ու խածատել զքեզ. այդ ձայնն ալ՝ որուն վրայ կը ծիծաղիս, առեն մը գիշեր ցորեկ անդադար կը գոռար ու կը սարսէր զքեզ. այդ ձայնը աստուածային արդարութեան ձայնն է, որ հիմայ ալ պիտի հարցնէ քեզի թէ ինչ ըրաւ այդ թշուառ Ներսէսը որ դինքը այդպէս կ'առնես ու կը տանջես։

ԿՈՈ. Պէտք չէ ինծի քննել իւր յանցանքը. բաւական է որ իր ցեղը միշտ իմինին թշնամի եղած է. բաւական է որ իմ որդիս մահուան անկողինին մէջ ինծի ան ցեղին դէմ յաւիտենական ատելութիւն ու ոխ ժառանգութիւն թողուց ու աս սուրս որ պատին վրայ կախուած էր, զոզոջուն մատներովը ինծի ցուցնելով, ասով ջնջես հայր իմ, բառ, Մանաւազեանց ցեղին դարշելի կորիւնները. ու ես ալ երդում ըրի անոր. գիտես որ իմ որդիս Ղնձակ պատերազմի մէջ Ներսէսէն առած վէրքէն մեռաւ դեռաբոյս հասակին մէջ. այն որդեակ իմ, հաւատարիմ եմ ու պիտի ըլլամ երդմանս վրայ, ուրախանայ ու դո՛հ ըլլայ ուրուականդ

դերեզմանին մէջ, ուսկից դի քու եղբէր պատուէրդ կատարելդի։

ՋԱՒ. Բայց սակայն դիտցիր որ երկնից բարկութեան կայծակը չուշանար անիրաւին գլուխը գտնելու. թէ եւ ան չըլլայ՝ երկրիս վրայ մարդկային արդարութիւնը դատաւոր կելլայ անօրէնութեան դէմ։

ԿՈՒ. Լ՛ո, ուր է արդարութիւնը. մեռաւ Հայաստանին առիւծը Տրդատ, ուսկից միայն կը վախնային ու կը դողային ես, ու անոր հետ մէկտեղ Հայկեան փառաց արեւը ծածկեցաւ ու անհերեւոյթ եղաւ. անիշխանութիւնը կը տիրէ հիմայ. ամէն մարդուն իր կամքն ու հաճոյքը իր իշխաններն են, մէկը մէկալին գործոյը հաշար չի պահանջեր. կարելի բան է, որ այդպիսի խառնայոյզ միջոց մը յարմար առիթ մը չի տեսնէ վրէժ հանելու, երբ անդին Սանատրուկ ինքնագլուխ Արշակունեաց թագը իր գլուխը կը դնէ, երբ Բակուր Աղձնեաց բդեշխը իր գաւառին ազատութիւն կը պարգեւէ։

ՋԱՒ. Գոնէ քաջութեամբ ու պատերազմական խրատուք կշռացնէիր քու անցած ոխակալութեանդ ցանկութիւնը, եւ ոչ թէ վատութեամբ թշնամեդդ կեանքին զարհուրական ըլլալով, գթով ու բոլոր ցեղիդ պատիւը աղաղէիր։

ԿՈՒ. Ի՞նչ, վատութիւն, միթէ աչքիդ առջեւը չեն մի այն սոսկալի ու անհաշտ կռիւները. երկուքնիս ալ ես ու Ներսէս, սուր ու հրդեհ ձեռքերնիս առած էինք, աւերն ու ապականութիւնը մեր ոտքին նշաններն էին. աս սուրս Մանաւազեանց ցեղին ընտիր ընտիր քաջերը հնձեց անողորմ. գնաց հարցուր անուց մօրեղբայրս, ու երբ անոնց գոռում գոչումն, ողբն ու վայները քեզի

պատասխանեն՝ ալ մի տարակուսիր որ Կռունակին ճակատը վատութեան նշան մը չկայ. իրաւ է որ այդչափ պատերազմաց ու արիւնհեղութեանց վերջ տալու համար ճարտար խորամանկութիւն քաջութեան հետ խառնեցի ու Ներսէսը դիւրութեամբ ժանիքներուս մէջ բռնուեցաւ. թէպէտ այդ խաբէութեանս վրայ չնորհակալ ըլլան Մանաւազեանք, եթէ այդ չըլլար, կառավարութեան ու բարկութեանս բոցը այրեր մրկեր պիտի բոլոր իրենց գաւառը։

ՋԱՒ. Ուրեմն ինչ է հիմայ քու միտքդ։

ԿՈՒ. Իմ միտքս Ներսէսը թշուառութեան վէրին յատակը գլորելն է։

ՋԱՒ. Եղբի . . . ։

ԿՈՒ. Եղբը եղբը անոր թշուառութեամբը զուարճանալն է, եւ կամ եթէ հաճոյքս այնպէս պահանջեն, անոր արիւնը խմելն է։

ՋԱՒ. Ո՛վ արժանի ըսելդիք բռնաւորաց։

ԿՈՒ. Դուն չես գիտեր Ջաւէն, թէ ինչպէս վրէժխնդրութեան ոգին իր բոցն ու թոյնը կը չնչէ մարդուս սրտին մէջ. պարիսպներ պատնէշներ կանգնէ առջեւս որքան դէմ, վէրը անպատճառ բաց ոտքին տակը, փուճ նորդէմ, վէրը անպատճառ բաց ոտքին տակը, փուճ հնարք. պէտք է ամէն բան տապալուիլ, ամէն բանէն վրայէն ցաթիւտաէ թուչի անցնի. սուր, հուր, թոյն ու մահ իր գործիքներն են. բայց երբ միանգամ իր վարձին հասաւ, կը հանգչի կը զովանայ, գոհ կ՛ըլլայ ու այնպիսի ճաշակ ու համ կ՛ղգայ, որ չատ անգամ արիւնահոտ սուրին բերանը կը հոտոտայ ու կը լսէ որ այն քաղցրութիւնը նորոգուի իր լեզուին վրայ։

ՏԵՍԻԼ Գ.

ԿՈՌՆԱԿ ՋԱՒԷՆ ՋՕՐԱԿԱՆ ՄԸ

ՋՕՐ. Տէր, ժողովուրդը ապստամբեցաւ. ամէնքը դինուած ներսէսին բանտը կը վազեն զինքը ազատելու համար, մօտ են դռները խորտակելու. պահապանները չի կրնան պիտի երկար աոնն դիմանալ սաստիկ յարձակման դէմ. փութա վազէ Տէր, մեռցի բռնաւորն ազգակը չորս կողմէն կը հնչէ։

ԿՈՌ. Մեռցի մանաւանդ ամբոխն անմիտ. բայց կառնակին միայն նպատակը բաւական է զանոնք ամէնն ալ գետինը զարնելու, կը վազեմ ես։ (կերթայ ընթանալով դէպ ի դէպ)։

բեւոյթ եղան մեր աչխարհքէն։ Թշնամիք որ քու առջեւդ խաղալիք էին, հակայ կերեւնան հիմայ մեր աչքին։ Հայաստան որ քու առենդ գազանակերպ թշնամեաց գերեզման եղաւ, հիմայ իւր որդւոց դիակները ծածկելու չունի բաւական տեղ. մեղք ինծի որ ասանկ բռնաւոր հայրասպանի մը նուիրեր եմ իմ կեանքս ու արիւնս։

ՏԵՍԻԼ Ե.

ԿՈՌՆԱԿ ՍՈՒՍԵՐԱՄԵՐԿ, ՋՕՐԱԿԱՆՔ, ՋԱՒԷՆ

ԿՈՌ. Սուզ գնացին անմիտները լրենց լիրը յանդգնութիւնը։

ՋԱՒ. Բայց Երբ պիտի հանգչի սուրդ, Տէր։

ԿՈՌ. Քանչաց սուրը չի կրնար աւհնուելին անգործ կենալ։

ՋԱՒ. Այո պատերազմի դաշտին մէջ, եւ ոչ անմեղ արիւն խմելով։

ԿՈՌ. Ներսէսը ազատել ուր որ Կառնակ մը առիւծի աչուըներով անոր վրայ կը հսկէ. Ներսէսը ազատել. այո պիտի ազատի։

ՋԱՒ. Քու բարեյոյզ ցանկալով ու քու սիրոյդ համար կըսեմ Տէր իմ, մէկդի թող սա աոելութեանդ կիրքը որ զքեզ մարդկային բնութենէ հանելով գազանային վիճակի մէջ դրեր է. թող ազատ սա Թշուառ Ներսէսը։

ԿՈՌ. Բաւական է Ջաւէն. կը ճանչնամ քու խիստ բնաւորութիւնդ ու վարքդ. համարձակախօսութիւնդ

հաճոյ է լինել. պիտեմ որ անկեղծ սէրն ու հաւատարմութիւնն է որ կը չարժեն զքեզ կարծեցեալ ճշմարտութիւն մը քարոզելու. բայց ես ալ ունիմ իմ պատճառներս. հրաման քեզի, ողբա, լայ, ցաւակից եղիր ներսէսին վրան. բայց կեցիր հոն ու ալ անդին չանցնիս, ապա թէ ոչ կը ճանչնաս կոռնակը։ (կերթայ)

ՏԵՍԻԼ Զ.

ՋԱՒԷՆ

Ի՞նչ, կը կարծես որ քու ապառնալիքներէդ կը դողամ ես. Հն ոչ. երանի թէ ինչուան հիմայ պատերազմի դաշտին մէջ ինկած ըլլայի քան թէ այսչափ չարեաց վկայ ըլլալին աչուընիս. բայց երթամ տեսնեմ խեզճ Ներսէսը. գոնէ աս միսիթարութիւնը ունիմ որ բռնաւորը ինձի չանճնեց անոր բանտին պահպանութիւնը, ու երբեմն երբեմն կրնամ թեթեւցնել իր ցաւերը. բայց ոյժ է աս ծերունին որ հոս կը մօտենայ։

ՏԵՍԻԼ Է.

ՎԱՂԱՐՇ, ՋԱՒԷՆ

ՎԱՂ. (Ա—ն պեղելը— Զ—էնը) Ո՛վ ամենակալ Աստուած, դուն ինձի առաջնորդեցիր մինչեւ աս որխուր տեղս հասնելու. ամէն վերցներ կազաչեմ վրայէս ամենազօր պաշտպանութեանդ հովանին. հոս կը բնա-

կի անգութ իշխան մը ու իմ թշուառ Տէրս ներսէսը. կամ ոյվ պիտէ դուցէ ինչուան հիմայ գոհ եղած է բռնաւորին կատազութեանը. ան... (կը պեղանայ Զ—էնը) ըսէ ինձի ոյվ ես դուն։

ՋԱՒ. Առաքինեայ ու թշուառացելոյ բարեկամ։

ՎԱՂ. Եկուր ուրեմն զիրկս առաքինիդ Զաւէնն։

ՋԱՒ. Բայց դուն ալ ոյվ ես որ անվախ ու միայնակ հոս կը մօտենաս։

ՎԱՂ. Չեն ճանչնար ծերունին վաղարշը ներսէսին մտերիմը ու անոր տանը վերակացուն։

ՋԱՒ. Ո՛վ խնամատուն վաղարշ հիմայ կը ճանչնամ զքեզ, գեռ աս ընտանի կռիւները չսկսած քեզի հետ սիրալիր բարեկամութեան կապով կապուած էի. բայց սրտալիր բարեկամութեան կապով կապուած էի. բայց սաստիկ տուն մը ուր որ հայրը որդուն, որդին հօրը, եղբայր եղբօր սպեղին ու թշնամի է, ինչ զարմանք որ բարեկամներն ալ մէկզմէկ չկճանչնան, մանաւանդ դուն որ այսչափ փոխուեր ես հիմայ. ծերութիւնը վրադ ծանրացեր է ու ժամանակէն առաջ մօրուքներդ ճերմկցեր են։

ՎԱՂ. Թշուառութիւնք ու վիշտք պիս աս վիճակիս մէջ դրին։

ՋԱՒ. Ի՞նչ է քուկին հոս գալուդ պատճառը։

ՎԱՂ. Եկայ իմ տէրս ազատելու եւ կամ անոր հետ մեռնելու։

ՋԱՒ. Չես պիտեր ուրեմն թէ ոլ է կոռնակ. չես պիտեր ուրեմն որ աս բռնաւորը թշնամի է առաքինի մարդիկներու, մանաւանդ երբ լսէ որ ներսէսի ցեղէն մարդ մը... ան կը դողամ քեզի համար. փախիր հոսկէց կազաչեմ, փախիր աս մահարեր տեղէն. չըլլայ թէ բռնաւորը կասկածի երթայ։

ՎԱՂ. Ըսի քեզի որ մահէն առնեւէն չեմ վախնար, թէ որ դուն ալ առնեն օր ողբ ու վայ լսէիր, ու մատաղ անօգնական մանկանց խղճալի լացերը ականջդ զարնէին որ իրենց հայրը կը վնասուեն. դուն ալ անատեղը մահը կը վախաքէիր. բայց ըսէ ինծի կատակեմ կենդանի է պեռ Ներսէս, չէ նէ . . . .

ՋԱՒ. կենդանի է Ներսէս, բայց իր կեանքը մահէն առելի դառն է։

ՎԱՂ. կրնամ ուրեմն տեսնել զինքը։

ՋԱՒ. Ինչու չէ, ինծի յանձնուած է անոր բանտին պահպանութիւնը։

ՎԱՂ. Ո՛վ առաքինիդ Ջաւէն. ըսէ ինծի աս չըսողջա։

ՋԱՒ. Եկուր ինծի հետ ու երանի թէ մէկը չիմանար։ (կ՚երթան)

ԶԳԻ ՎԱՐԱԳՈՑՐՆ

ՀԱՏՈՒԱԾ Գ.

ՏԵՍԻԼ Ա.

ԲԱՆՏ

ՆԵՐՍԷՍ ՇՂԹԱՅԱԿԱՊ

Սոսկալի բանտ, մահուան սպառնալիք ու առ ծանր չղթաները ընդունելոյ ես փոխարէն իշխանական պատուոյս ու փառացս, տխուր բանտ, գրկուիլ կենդանի լուսէն ու գերեզմանական մթութեան մէջ ապրիլ իրրեւ անարդ որդ մը՝ գետնի վրայ սողալ քիչ մը հանգիստ առնելու համար. ու այդ դառն յիշատակը որ սիրտդ կատր կատր կ՚ընէ, թէ հայրենիք մը ունիս, ընտանիք ու որդիքներ թշուառութեան մէջ. ան է ուրեմն իմ վիճակս. ինչու, վասն զի ձեռքս անմեղ արիւն չթափեցին, նենգութիւն դաւ ու ոճիր սրտիս մէջ առնեւին տեղիք չտան ու խղճմտ չդողդջեր ինծի դէմ անիրաւութեան մը համար. բայց թող բռնութիւնը, նախանձն ու առելութիւնը չաղթանակեն, թող արդարութեան ձայնը ինչուան բարձրագոյն առեանները մէջ խղդուի, թող ճշմարտութեան ու իրաւանց վրայ կրթբնողները իյնան կործանին. կուգայ վերջապէս վրէժխնդիր ժամանակ մը բոլոր ազգին զարմացման լուսեղէն սրսակը արդարոյն գլուխը կապելու ու անիրաւին ճակատը դրոշմելու բոլոր գարերու անէծքն ու նախատինքը. բայց ինչ օգուտ. հիմա թշուառութեան յաւտակը գլորեր եմ ես ու ազգս. ահ, ինքզինքէս առե-

ւի գրել ողբամ բշտամս ազգ. օտար աուրը մեկ կոտանել կուտ գրել, մեկ կոպանել ազգուրայ տառնջնելու ձևով տանուտած հայուհեան դատաստիք, սիրտ կը կրծեն ու կը լսեին, ու խառնափոթ բռնատիրի ձամ գլուխ գալ ուրիշ կողմ կը սողայ ու կը սուլ, ձի բշտամս ժանիտակ, բշտամս ազգ։ (Կոչ ՅՈՒՍԻՍԻՑ, Տպագրված)։

ՅԵՍԻԼ Ա.

ՎԱՂԱՐՇ, ՋԱՒԵՆ, ՆԵՐՍԷՍ

ՎԱՂ. Ձէր խոհրդոց աշխարհի, քոյ հաստատութիւն . . .

ՆԵՐ. Ո՞հ աս ինչ ձայն է որ ականջս կը պատի. Ձայն մը որ կարծեմ իմ ինձի անծանօթ չէ. Ձայն մը որ ինչուան սրտս խորունկը ի՛ազդէ. բայց ինձի ոմ ծերունի, ոմ են դուն, արդեօք երկիւղելի հրեշտակ մը որ եկեր ես զիս ազատելու աս ցաւալի կեանքես, արդեօք . . .

ՎԱՂ. Ճանչցիր քոյ հաստատիչդ Վաղարշակ Ձէր խոհրդոց

ՆԵՐ. Վաղարշ . եկուր գրկես. ահ, ներէ ինձի, ապշութենս վրայ ցաւոց խանձր ունէր ինձ պատած է. միտքիս ու գիշերային զարհուրելի երեւոյթներ անոնց աւելի վարժած, քան իմ մարդկային կերպարանք . ևիմ յանկարծ լոյս մեր ալ աչքս զարնէ, զրկուած վրայ աւելի չոգալը կը կարծեմ. ասիկա ամենայն Ձայն գանձին գալուստը կենացիններ ինձի . բայց գուն

ինչպիսի հրաշքով անվտանգ ինչուան հոս եկեր ես, անշուշտ բարեբաստ ոգի մը գրկել իր քեռերուն ասկաներ է եւ կամ բռնատիրին աչքերը մութ գողով ծածկեր է։

ՎԱՂ. Ձէր իմ քոյ վրայ ունեցած սէրս ու հաստատութիւնս չպրժեցին գիս մահը ու գամանդները քոնի մը սեղ չի անգել ու իրարանցս մը աւելի ինձի սարսափելի գրեցին հոս քոյ ազատութեանդ հասնելս։ Ձանաւանդ բոլոր գիտցիր ընտանեացդ ու օրդուդ։

ՆԵՐ. Ո՞հ, սիրուն որդեակք. ինչ կրնան արդեօք հրեայ, ոմ է իրենց պաշտպանը, կը չիշեն արդեօք իրենց հայրը։

ՎԱՂ. Իրենց պաշտպան ու օգնական Աստուած է ամենուս հայրը. բայց կարելի բան է որ չիշեն գրկեր ոմն որ խեղճերուն ողբն ու հառաչանքները ամենուն սիրտը կը ծակեն. հեղեղի պէս արցունք թափելը իրենց սեռը ամբողջութիւն մը եղած է. այդ մեղադրանքի պատմանը եւ այդ ալ իմ սիրտիդ պղտանդները կրնան քիչ մը մխիթարել գիրենք։

ՆԵՐ. Վայ ինձի. ոմ Վաղարշ Վաղարշ, իմ անձիս քշտամութիւնը ամենեւին չեմ հաւատար. բայց ան սիրուն արդարացի ոգոմելի վիճակը որ իրենց մասին հասակին մէջ որ ու անտեսանջ մեղքին չպատճառեցին գան արդարեւ պաշտպան. ահ, աս է որ իմ սիրտս անդաշինքի խոցերով կը վիրաւորէ. ոմ, ինչպէս փոխանական ու խաղաղութիւն է քսիտ, որ քաղքենիներն ալ անգութ գրկեցիր, երբ խաղաղութեան ու պատ սրտով հանդիսա կեանքը ու կը վայելէի իմ սրինաց ու իշխանութեանս ու նախարարութեանս սարը ու բլուր երջանիկ ընելս մինակ գոհանալով, աշխար-

հաւեր պատերազմ մը բռնկեցաւ, ու անօրէնն թշնամի մը սրով ու կրակով երկիրս կոխեց. իմ անձիս պատիւը ու հարստութիւնս փրկութիւնը կը պահանջէին որ ես ալ սուրը ձեռքս առնեմ, սակայն ու քաջութիւնս չդատ- ուցի թշնամուդս դէմ. իմ ձեռքովս բռնաւորին գահ- ոյքին վերանալուն իջեցուցի, կորիճ դիւցազներս չա- րաչար զարկին առնականին բռնակը երկու անգամ ու դինքն ալ քիչ մնաց պետի բռնէին. բայց չարերը միշտ վատասիրտ են, ու իր ահաբեկու- թիւնը փրկեցին դինքը իր բերդին մէջ. Տեսնելով որ իր բռնութիւնը ու կատաղութիւնը փշրեցան իմ քաջ բռնակիս զօրութեանը դէմ, կեղծաւորեցաւ անօրէնը ու հաշտութիւն խնդրեց. ու պէս, երբոր վատաս- իեանը ու քիչ մնացած իրեն գայլի անձամբ խօսելու խոստացութեան վրայ, բռնեցին ու շղթայի զարնելը հաշ- տութեան առաջին պայմանն էրաւ. առանիկ անա դառնութեան նորէն բաժակը խմեցի. առանիկ անա նէն մեծ անպատիւները ինձի իմ կեանքս չնորհեցին կ- դաւ. Ո՛վ ակը, դուն գիտէ դիս ինձի իմ կեանքս չնորհեցին կ- ինձմէ ան ողորմելի կեանքս. վասն զի ապագայ միշ- ակը որ կը դուշակեմ, հեռանալուս քաշածներուս չա- րան մը չեն. կը տեսնամ բոլոր իմ ցեղս ու Վահագ- նաց գաւազը բոլորս ոչնչացած. կը տեսնամ երկու դեսպանութեան որդիքներս, որ իրենց անունը արեանը մէջ կը լոգան. ահ, սիրտս կը դողայ տեսնելով զարհուրելի զառակները, վասն զի ալ չեմ կրնար դիմանալ. ճակատս սառ քրտինք մը կը վազէ. կարծես թէ մահուան ձեռ- քը դպաւ հոն.

ՎԱՂ. Ո՛վ ակը իմ, ակը իմ, մի այդչափ յուսահա- տութեան խորը ձգուիր.

ՋԱՒ. Ինքդինքիդ եկուր ներսէս, գոռայիր, յիշէ որ ճշմարիտ քաջութիւնը դժբաղդութենէ չի յաղ- թուիր է.

ՎԱՂ. Սիրտս ուռաւ, քաջալերուէ, վասն զի գեռ ամէն յոյս կտրած չէ.

ՆԵՐ. Ըսէ ինծի, ինչ քանի վրայ կրնամ ալ յոյս ունենալ.

ՎԱՂ. Առաւծոյ, իմ ու սա տասնիւն Զաւէնեան վրայ.

ՆԵՐ. Այո. Առաւծմէ, իր ամենակալ ալքը հաս- տատելով որ գլխուս վրայ ծանրացեր է, իմ մահս միայն կը խնդրեմ. կը ճանչնամ քու անմնացուն էրս հաւատա- րմութիւնդ ալ Վաղարշ. իսկ քեզի, ով Զաւէն, սիրտս պարտական եմ քու բարերարութեանդդ համար՝ որ չատ անգամ խիստ գերութեանս դառնութիւնը քաղց- րացուցեր ես. երկինք վարձահատոյց լլլան քեզի.

ՎԱՂ. Ահա սա Զաւէնը օդնական ու բարերար ամ- ուր ըլլայ ինծի ու քեզի. կը կարծես ակը իմ, որ ձե- րութեանս գժուար հատակին մէջ այնչափ փառասի- րութիւն անցնելով, եկայ հոս միտակ քու յաւերժ նորոգելու. չէ, չէ, ուրիշ աւելի մեծ ազգասիրական օգտակար գիտումնդ մը ունէի. այն է քու ազատու- թիւնդ. Այո Զաւէն, քեզի տանելու եղած ատաքի- նութիւններդ կը պահանջեն քեզ ի որ օգնես ինծի ու զօրանալիս ըլլաս իմ սիրտս ապահովելու.

ՆԵՐ. Ինչ կը խօսիս Վաղարշ, քէնս իրար կիջնայ ազատելիդ, կարծես որ ես չօժաւրիւ կիյնամ կռնակին կատաղութիւնը տանելով.

ՋԱՒ. Ո՞ւր էր քէ իմ ձեռքս ըլլար ատ ինծ չնորհ- քը ընելու. կեանքիս կորուստը ինծ ցաւ մը չեմ հա- շտիր, բայց չեմ կրնար հաւատարմութեանս ապա-

քիս դէմ մեղանչել։ Ինչ ազաչանքներ չըրի սիրոջս քարացեալ սիրտը կակղցնելու համար. քանի անգամ առուները ջերմ արցունքներով թրջեցի քու ազատութիւնդ խնդրելով. հիմայ ալ կրնամ դարձեալ նոյնը ու աւելին ընել. կրնամ իմ կեանքս քեզի համար տալ, կը դաւճամ իմ սիրոջս կատարելութիւնը վրայ, կը դաւաճառեմ իր անբիծ վրէժխնդրութեան փափաքն ու անդորութիւնը, բայց չեմ կրնար մոռնալ դինքը։

ՆԵՐ. Արդար կը խօսիս Զաւէն. Քու վաղարչ, մկկի քու աս մտածմանդը, աննեն ջանդը անօգուտ պիտի ըլլան. դարձիր որդիներուս քով, մխիթարութիւն, պաշտպան ու ճշմարիտ հայր եղիր անոնց։

ՎԱՂ. Կամ քեզի հետ կը գաղնամ, կամ քեզի հետ կը մեռնիմ հոս, եւ ան աստնը որդիներդ։

ՆԵՐ. Ա՜հ, մի կեղեքեր սիրտս . . . .

ՎԱՂ. Ան աստնը որդիներդ անգութ պայմանակութիւն. ան աստնը կոտոռակ կտաղած վագեր նման կուղայ քու երկիրդ ու անոր քնակչաց ոգորմելի ճնշողդը լսելու, ան աստնը . . . .

ՆԵՐ. Մի, ալ մի տանիր առաջ։

ՎԱՂ. Քեզի կը գաղնամ հիմայ Զաւէն, պիտի որ քու պարտքդ ու հաստատութենդ պահպանիլը քեզ մեծ բարերարութիւն ընել ասդ պիտի քեզի. միթէ այքիչ առջեւը քան մը չէ անմեզ անձի մը պիտոյ բոլոր բնաւնեաց ու պատի մը երեսը վրայէն ապա ու սրտմտութեան քողը քու ձեռքովդ փարատելը։

ԶԱՒ. Մեծ երախտիք են անոնք, կը ճանչնամ վաղարչ, քայց երբ կը յիշեմ . .

ՎԱՂ. Ցիշէ որ այնչափ քշտատապեալ անձինք երբ յանկարծ քեզմով կատարեալ երջանկութեան ծայրը

հասնին, ոչնախ օրհնութեան ցօղեր պիտի թափին գլխուդ վրայ, ոչնախ երախտագիտութեան ձայներ պիտի բաչին երկինք քեզի համար. յիշէ որ երբ առաջին անգամ քու ոտ ըլլալդ հարցուցի, առաքինեաց ու քշտատապելոց բարեկամ կոչեցիր ինքզինքիդ. ահա քշտատապեալ մը չղթայներով կապած, ցցուր պարծքով որ պիտանի եա առ անուանը կրելու վրայ. դուն ալ ինպէս հետ փախիր Զաւէն, Քու առ պարշելի բնաւորութիւնը, փախիր դաժան ու անգութ իշխանի մը գործիչն. աչուըներդ դեռ չեն ձանձրացեր աներն ոճիր, անիրաւութիւն ու ապանութիւն տեսնելով։

ԶԱՒ. Այո, քայց չեմ կրնար։

ՎԱՂ. Ձեռ կրնար. ուրեմն ահա ոտար ծնողաց պատիւը կը խոտարհիմ, առ քեզի արցունքներս որ ձերական սրտիդ վրայէն կը վազեն, կ'ապաչեն քեզի։

ԶԱՒ. Ի՞նչ կ'ընես վաղարչ, ելիր ոտք. (ՔԵՉՇԻԼԵՎ ՀԻՒԸ)։

ՎԱՂ. Չէ, ինչուան որ . . . .

ԶԱՒ. Ելիր կ'ըսեմ, բաւական է ալ, սիրտս չի պահանար. ապառեմ պիտի տէրդ։

ՎԱՂ. Ո՛վ առաքինի սիրտ։

ՆԵՐ. Քայց ասկայն . . .

ԶԱՒ. Աւելորդ խօսքերով ժամանակ չանցընեմ. առ սիրտս որ քու Քշտատութեանդդ վրայ կը հայէր ու կը ճանչէր, քոլորովին յաղթուեցաւ ու անձնատուր եղաւ առ խնամատուն ծերունւոյն Քախտանձանապդ. երթանք. (կը Տ-կէ ՆԵՐ-Ե-ՔԻՆ ՀԱՊՇՅՆԵՐԸ -- ԵՐԵՏԸ ՀԵՒՈՒԵՆ ԿԸ Ֆ-ԽՒՆ)։

ԶԳԻ ՎԱՐԱԳՈՅՐՆ

ՀԱՆԴԷՍ Ը.

ՏԵՍԻԼ Ա.

ՀԵՋԻԿ, ՅՕԼԱԿ

ՅՕԼ. Սրբէ առ արցունքներդ եղբայր իմ, ամեն օր լալէն ու հառաչելէն ուրիշ բան չես գիտեր. բաւական է ալ, ան, երբ արդէօք պիտի վերնայ մեր տանը վրայէն առգն ու լացը։

ՀԵՋ. Սիրելի Յօլակ, միթէ անծանօթ է քեզի մեր թշուառութեան պատճառը։

ՅՕԼ. Ի՞նչպէս կարելի է որ անծանօթ ըլլայ. գիտեմ եղբայր իմ, գիտեմ որ սիրական հօր մը կորուստը առ ամեն կսկիծներուն պատճառն է. միթէ ես ալ չառ անգամ իմ արցունքներովս քեզի հետ ցաւակից չէի մի. բայց առ պիշեր չեմ գիտեր, կարծեմ աղուոր հրեշտակ մըն էր որ ինծի երեւցաւ լուսաւոր դէմքով, ու անուշ մը ժպտելով, ինչու այդչափ արցունք կը թափես Յօլակ ըսաւ, քու հայրդ դեռ կենդանի է ու քիչ առեն կը տեսնէք զինքը։ Սրտիս չափազանց ուրախութենէն քունս կտրեցաւ ու մէկէն արթնցայ։ Մխիթարուէ ուրեմն. անշուշտ ան բարի հրեշտակը ղիս չի խաբեց։

ՀԵՋ. Երանի քեզի Յօլակ, որ այդպիսի մխիթարական երեւոյթներով սրտիդ ցաւը քիչ մը առնն կը մոռնաս։ Ես ալ տեսիլք մը տեսայ առ գիշեր. բայց ով անոնք էր, ոչինչ տարբեր քու կինէդ. կը տեսնայի

հայրս մութ բանտի մը մէջ երկաթներով կապած. միւսն ալ յանկարծ փայլակի նման լոյս մը յղացաւ ու զանի դէմքով դահիճ մը տեսայ արիւնոտ սուրը ձեռքը որ ինչուան իմ վրաս արեան կաթիլներ ցաթկեցին. առ տակալի տեսիլքէն սարսափած, մէկէն արթընցայ ու մօտս գիրկը վազելի որ ան ալ արթուն ծառուկ արցունքներ կը թափէր. ինչ ունիս որդեակ իմ բառ. մէն, մայր իմ մայր իմ. իմ հայրս, սիրելի հայրս... լեզուս կապուեցաւ ու ալ չի կրցայ առաջ տանիլ խօսքս։

ՅՕԼ. Փարատէ մաքիդ մէջէն առ տխրական միտքը։ Աստուած ամենաբարին որ պզտիկ թռչուններուն ու անմեղ գառնուկներուն վրայ հոգ կը տանի, անշուշտ մեզ ալ երեսէ չի ձգեր ու ան դուխ գայլերու ձեռք չի մատներ։

ՀԵՋ. Ո՞ւր էր թէ ըսածիդ պէս ըլլար. բայց ես...

ՅՕԼ. Եկուր սիրելի Հեզիկ. ծունկ չոքենք ու մեր հօրը հասնար աղօթենք. կրանն թէ Աստուած անմեղներուն ձայնը չառ կախարժի ու հաճութեամբ մտիկ կընէ. (ՀԵ ՀԵ)։

ՅՕԼ. Ո՛վ Աստուած ամենաբարի. նայէ մեր արցունքներուն, գթա մեր հօրը վրայ ու պարգեւէ մեզի սիրական հայրիկնիս։

ՀԵՋ. Այո, դարձուր մեզի մեր հայրը, ով հայր աշխարհի. կամ թէ որ զանիկայ քու քովդ առեր ես, մեզ ալ կանչէ քեզի շուտով կաղաչենք։

ՏԵՍԻԼ Ե.

ՎԱՂԱՐԾ, ՅՕԼԱԿ, ՀԵԶԻԿ

ՎԱՂ. Ո՛վ սիրելի որդեակք. ինչ կրնէիք կոր հա սիմակ։

ՅՕԼ. Մեր հօրը համար կաղօթէինք։

ՎԱՂ. Շատ աղէկ. անշուշտ լսելի եղան ձեր ա-ղօթքները։

ՀԵԶ. Բայց դուն ուրկից կուգաս բարի Վաղարշ. ինչու ապշած տանն է հետացար մեզմէ. թէ որ դուն ալ մեզ թողուս, ով է ան տանէր մեր հայրն ու պապաքեր։

ՎԱՂ. Կարելի բան է որ զձեզ թողում ես. ան չէ չէ. սիրտս ոչխաբ սէր ու գութ ունի նէ աւելին ալ ձերինն է. պապած երամներուս մէջ ոչխար սրիւն կայ նէ, ձեզի համար ապրս պատրաստ եմ. բայց մխիթարուելէք, ձեր անմեղ կեանքը մի՛ մահէք անդադար հառաչանքներով. մի որդեակք իմ. թանձր ուսոք առերուն մէջէն արեւուն պեղեցիկ ճառագայթները կըրնան ծագել. ամեն բանի վերջ կայ. նեղութիւնք ու վիշտ ալ վերջանալս կանցնին։

ՀԵԶ. Ի՞նչ կրսես Վաղարշ. ինչուան որ մեր հայրը չի դառնայ, ինչպէս կրնանք ուրախանալ մենք, ու մեր վիշտերը ինչպէս կը դադրին։

ՅՕԼ. Ո՛հ, ուր է արդեօք անիկայ. կարաչենք Վաղարշ ամբ զմեզ ալ անոր քովը, թէ որ երկինք է նէ, հրեշտակներու պէս թեւեր առնենք ու թռչինք. եթէ երկրիս վրայ ու աշխարհքիս մէկ ծայրը, ամբ գտնեալ զմեզ. թող չի սեւնայնք աս պեղեցիկ արեւը, միայն թէ իր քովը ըլլանք. իսկ թէ որ մեռած է նէ, ան, ա-

գոչէ գուն ալ հրեշտակներուն որ մեր հոգիները ալ առնեն, բայց մեր սիրելի մօրը բան մը չըսես։

ՀԵԶ. Ես կամ գոնէ մեզ իր պերեզանին քովը տար. թրջենք արցունքներով իր մաքուր վրայի հողը. աղուոր ծաղիկներ սեւեռնք պերեզանին վրայ, խօսինք իր հետ ու լսենք. սիրելի հայրիկ, մեր եկուր քովդ, ինչու հեռացար մեզմէ։

ՎԱՂ. Բաւական է որդեակք իմ. ձեր ուզածը հաս է, եկէք երթանք։

ՏԵՍԻԼ Գ.

ՆԵՐՍԷՍ

Ոզջոյն քեզ ով իմ հայրենի բնակութիւնս. վերջապէս ձեր ցանկալի տեսութիւնը կը վայելեմ դարձեալ. բայց ուշ, ինչ վիճակի մէջ թողուցի զձեզ ու հիմայ ինչ վիճակի մէջ կը գտնեմ. ան, հայրենիք չէ մնացեր ինծի. Կոնտակին կառավարութիւնը բոլի պէս պարզեր է հոս, կը ճանչնամ իր ոտքին նշաններէն. Ո՞ւր է իմ հաւատարիմ ժողովուրդս. ինչու ուրախական երգեխմ հաւատարիմ ժողովուրդս. ինչու ուրախական երգեբով դիմացս չելլեր զիս ընդունելու համար. ուր են իմ քով զբօսականներս. ինչու չեն փութար իրենց իշխանքէ զօրականներս. ինչու չեն փութար իրենց իշխանները քով գալու ժողովելու զուն ձայնը կը հրաւիրէր երբեմն զիրենք պատերազմի ու յաղթութեանց դաշտը. ձայն չկայ. մահուան լռութիւն մը չորս դին կը տիրէ հոս. հայրենի երկիրս իրեն որդւոցը զերեզման եղեր է. Ան աւերակներու վրայ հառաչանք ուրուականի խանութիւնս սիրտը. չէ. ան աւերակներուն մէջէն

կելլէ պոռալով իմ մահացու վճիռս ալ. հոս, ուր ժողովուրդս ու ծօրքերս ինկան իրենց արեանը մէջ, պէտք է ինամ ես ալ։ Ո՞ւր է արդեակը իմ. ուր մնացիր վաղարշ որ պիտի բերէիր ինծի զանոնք. եկէք. ո՛հ, դեռ ամպերը պլխուս վրայ չի ժողվուած. դեռ կայծակը պլխուս չի զարկած դրկեմ զձեզ մի անգամ մը ու անկէ ետքը դոհ սրտով մասնեմ ինքզինքս թշուառութեան ինչպէս անմեղ մահապարտ մը դահճին ձեռքը. ուր է Հեզիկ ու Ցօլակ։

ՀԵԶ. (ՆԵՐՍԷՍ) Հեզիկ ու Ցօլակ կը կանչէ. ըսէ մեզի վաղարշ ոմէ է ան մարդը։

ՑՕԼ. Ձըլլայ թէ մեր հայրն ըլլայ։

ՎԱՂ. Ա՛յո արդեակը. անիկայ է, վազեցէք իր քովը։

ՏԵՍԻԼ Գ.

ՀԵԶԻԿ, ՑՕԼԱԿ, ՎԱՂԱՐՇ, ՆԵՐՍԷՍ

ՀԵԶ. ՑՕԼ. (ՎՐՔԸՎ ՆԵՐՍԷՍԻՆ ԴՄ) Հայր, հայր, դուն ես, ուակից կուգաս։

ՆԵՐ. Ո՛հ, արդեակը իմ. (ՀԸ ՊԱՉԻ)։

ՀԵԶ. Մենք այնչափ լացինք, այնչափ լացինք քու վրադ ու այնչափ աղօթեցինք քեզի համար, որ բարին Աստուծոյ գութը շարժեցաւ ու զքեզ պարգեւեց մեզի։

ՑՕԼ. Բայց չըլլայ թէ մեզմէ հեռանաս դարձեալ. կամ չէ նէ պիտի ալ քեզի հետ տար ու որ կուգես ինչու այնչափ աստն մոռցար մեզ։

ՆԵՐ. Ի՞նչ մոռնալ, ինչ կըսէք սիրելի արդեակք, ո՛հ, բանտս սոսկալի մթութիւնը չաս անգամ ձեր ա-

նուշ յիշատակը իբր լուսաւոր ճրագ մը կը փարատէր. չաս անգամ սիրտս այդ դժբաղդ հեռաւորութենէն անհամբեր ձեր քովը կը թռչէր. չաս վիշտեր ու նեղութիւններ քաշելն արդեակք. Աստուած ատանկ կարպատորեց. բայց հիմայ որ զձեզ տեսայ ու գրկեցի, ալ ամեն բան մոռցայ. ամեն ցաւագին յիշատակ մոքէս հեռացաւ անսերեւոյթ եղաւ. ալ ասկէ ետքը բանէ մը չեմ վախնար. կրնամ հանդիստ սրտով ոտքս դերեզմանն դնել։

ՎԱՂ. Ինչու համար այնպիսի խօսքեր կը խօսիս Տէր. բաւական չէ որ քու հայրենիքդ ու արդիքներդ ատացար դարձեալ. փոխանակ այդպէս ինքզինքդ սըխալութ մտածութեանց տալու ու անմեղ արիւնդ սրտրը պատռելու, վերցուր աչուընեդ դէպ 'ի երկինք, չնորհակալ եղիր ու համբուրէ ատ բարերար ձեռքը որ քու խիստ գերութեանդ չղթաները քակեց ու կոտրեց։

ՆԵՐ. Ո՞վ իմ հաւատարիմ վաղարշս. դու չես գիտեր որ կինացս վտակը պղտորեցաւ մէյմը. ան օրուընէ 'ի վեր որ բախտս դիւրախոտոխ անիւը բռնաւորին ձեռքը մատնեց դիս, ան օրուընէ 'ի վեր սեւ ու չարաշուշակ նշան մը տպուեցաւ ճակտիս վրայ. աչքս որ կողմը դարձնեմ, մահուան պէտքը միշտ դիմացս կը տեսնեմ. ու հիմայ ալ որ սիրելի արդւոցս գրկախառնութեանց մէջ ինքզինքս երջանիկ կը կարծեմ, չեմ գիտեր ինչ բօթաբեր ձայն է որ ականջս կը զարնէ, վայ քեզի Ներսէս։

ՎԱՂ. Մի կասկածիր սէր իմ, ես ամեն բան պատրաստեցի. ժողովուրդը խմանալով քու գալուստդ ուբախութեամբ լեցուեցան, ու ամենքը, պատրաստ ենք ըսին, մեր սիրելի տէրոջը կեանքերնիս գոհելու։

ՆԵՐ. Եկէք սիրելի որդեակք, մէկ անգամ մըն ալ զձեզ գրկեմ, զուցէ աս վերջինն ըլլայ։

ՏԵՍԻԼ Ե.

ՋԱԻԷՆ ՈՒ ԱՌՋԻՆՆԵՐԸ

ՋԱԻ. (Վ֊ՂԼ֊Վ ֊֊ Շէ֊Ր֊Ձ)· Վ֊այ մեղմ, բանկրնիս լմնցաւ։

ՎԱՂ. Ի՞նչ կայ, ինչ եղար։

ՋԱԻ. (ՆԷ֊Է֊ՆԻ) Կառնակ բազմութեանէ զօրաց վիշապի նման հոս մեր վրայ կը յարձակի ու ամէն տեղ զբնդ կը փնտռէ։

ՆԵՐ. Ա՜հ, որդեակք իմ,

ՋԱԻ. Փախիր սէր, քանի որ ժամանակ կայ։

ՆԵՐ. Ե՞ս փախչիմ ու հայրենի երկիրս քոյդ հեռուէն տեսնամ. չէ, անոր մոխիրներուն տակ կուզեմ թաղուիլ։

ՎԱՂ. Տէր, բռնաւորը չի հասած փախիր ու ազատ քեզի հետ քու որդիքներդ։

ՋԱԻ. Ա՛լ ամէն յոյս կորաւ։

ՀԵՋ. Ի՞նչ կ'ըսեն ասոնք, հայր, ինչու լուռ ու տրտում կեցեր ես։

ՅՈՒ. Զքեզ տանելու համար կուգան զարձեալ հայր, ան, փախչինք, փախչինք։

ՆԵՐ. Ձեզի պիտոյ ինչ ընեմ. մութ ամպ մը միայն պաշարեց, ծնկուբներս կը դողան, բաղդին ձեռքը կը ծանրանայ ճակտիս վրայ, ուրախութեանց զուռը մահ-

ուան մչուշը գիմացս եղաւ։ Եկէք որդեակք, երթանք հոն, ուր որ աստուածային ձեռքը մեզի կ'առաջնորդէ։ (Ձեռքերնէն բռնած երթալու ատեն դիմացը կելլէ յանկարծ կառնակ զինուորներով)։

ՏԵՍԻԼ Զ.

ԿՈՒՆԱԿ ԵՒ ԱՌԱՋԻՆԸ

ԿՈՒ. Ո՞ւր կը փախչիս անօրէն վատասրտի. զօրաւոր կանք, չղթայներու զարկէք աս մարդն ու մատնիչ Ջաւէնը. կարծէիք դուք իմ սրամտութեանս կայծակէն աղատ մնալ. զբնդ, Ջաւէն, քու հաւատարմութեանդ փոխարէն մարմնիդ դաղաններու կերակուր պիտի տամ, ու զբնդ Ներսէս բոցերու կենդանի պոհ պիտի ընեմ, ու վրէժխնդրութեանս կրակները կարկառուն պէս պիտի թափեմ քու անիծեալ երկրիդ դաշտերուն ու քաղաքացը վրայ։

ՆԵՐ. Կեցիր հոն այ հպարտ դաղանամիտ. դուն որ Սադայէլի նման դժոխային բանակովդ երկինքէ ու ինծի դէմ կը դուռաս ու սպառնալից ձայնովդ չորս դին կը դողացնես, ոչ ես դուն, ուրկից տակի փոշիէն անարդ որ վաստութեամբ գինուած սկարներուն ու անմեղաց թշուառութեամբը ու անունդ արիւնը խմելով կը պարծիս. ելլանք պատերազմի դաշտը եթէ կրնաս յանդգնիլ, ու երբ պարշելի արիւնդ որդերդ արեանը հետ խառնելով հողին տակը ինջեցնենք զբնդ, հոն հանդարտիս դազանութենէդ. բայց հիմայ ալ կըսեմ քեզի,

վախցիր սոսկացիր կոռնակ. դուն որ չարութեան մէջ քարացեր պնդացեր ես, ու նենգութեամբ խարդախ հնարքներով եւ անհաշտ առելութեամբ իրաւանց եւ արդարութեան դէմ կը պատերազմիս, ու ժպիրդ ձեւքովդ թոյն կը սերմանես ազգիդ մէջ, մի պարծիր ա- նարդ յաղթանակովդ. վասն յաղթութեանդ պատկները կայծակէն զարնուած մոխիր պիտի դառնան ճակտիդ վրայ. բռնութեամբ յափշտակած աթոռէդ կրակներ ու- գոցեր պիտի ցասկեն զքեզ լափելու համար. անունդ դարշելի պիտի ըլլայ յիշատակդ յետագայ դարերուն։

ԿՈՌ. Չծրականք սուրը աս ամբարտաւանին խօս- քերուն թելը ու գլուխը կտրէ մէկտեղ. (դէնուրբէն մէկ ուրիշ նետուելով վրայ կը յարձակի. նայ ատենը կը վախնայ նեղուելէն)։

ՏԵՍԻԼ Է.

ՋՕՐԱԿԱՆ ՄԸ ԵՒ ԱՌԱՋԻՆԳ

ՋՕՐ. Տէր, Հայաստանի պահին վրայ Խոսրով Մեծին Տրդատայ որդին նստեր է. ամեն բան կարգի դրեր է, ու Վահան մեծ իշխանը զօրաւոր բանակով քու- վրադ կուգայ ու մօտ է։

ԿՈՌ. Ո՞ւսկից խմացար։

ՋՕՐ. Հեռուէն ամպի նման փոշի մը երեւցաւ ու ղէնքերու ձայներ լսուեցան, ու գունդ մը ձիաւորներ դէպ ի հոս կը վազէին, յաղթութիւն, յաղթութիւն պօռալով։

ԿՈՌ. Ի՞նչ կը լսեմ ես։

ՎԱՂ. Տէր Աստուած, օրհնեալ ըլլայ քու անունդ։

ՀԵԶ. ՅՕԼ. Հայր հայր, բարի հրեշտակ մը հասեր է մեզի։

ՆԵՐ. Արդարութիւն, իմ իր անհաշտ կշիռդ ձեռքդ։

ՋԱՒ. Յուսոյ ճառագայթ մը ծագեցաւ արտիս մէջ։

ՏԵՍԻԼ Ը.

ՎԱՀԱՆ ԻՇԽԱՆ ՋՕՐՔԵՐՈՎ ԵՒ ԱՌՋԻՆՆԵՐԸ

ՎԱՀ. (Ապշութեամբ շուրջ դին նայելով) Ի՞նչ կը տես- նամ աչքերս. ով են ատոնք չղթաներով կապած։ Հա- յաստանի ընդհանուր խաղաղութեանը ատենը ով է ան յանդուգն մարդը, որ խռովութեամբ ու անիրաւու- թեամբ աս գաւառս տակն ու վրայ կընէ. զօրականք, քակեցէք ատոնց չղթաները։ (Զօրքերը կը կենան)

ԿՈՌ. Եւ դուն ով ես որ գոռոզաբար ինծի դէմ կը խրոխտաս. ով դրաւ զքեզ տէր եւ իշխան մեր վրայ. միթէ օրէնք տալու համար եկար հոս։

ՎԱՀ. Ո՛վ դրաւ զիս տէր եւ իշխան, իմ ու Հայաս- տանի օրհնաւոր թագաւորը Խոսրով Բ. ինքզինքիդ ե- կուր Կոռնակ, Հայաստան առջինը չէ. անիրաւութիւնք եւ չարիք անպատիժ չեն կրնար մնալ հիմայ. անիշխա- նութեան եւ խռովութեանց վոհմորիկը անցաւ գնաց մեր վրայէն, եւ Մեծին Տրդատայ սուրը իւր որդւոյն ձեռքն է. ապստամբութիւնները ու ապստամբները ջըն- ջուեցան ամեն տեղէն, ու քու անիրաւութիւններդ միայն իրենց արդար հատուցումը պիտի չընդունէին.

չէ, չէ· լսից, խնացաւ թագաւորը որ դուն ինքնիշխան եւ անսահման ուզածիդ պէս մարդ կ'սպաննես, բանտ կը դնես, կը յափշտակես, կաւրըշարկես, ու դիս խրկից այդչափ պրկանաց ու բռնութեանց վերջ տարու· ըսէ ինծի նայիմ, որով իշխանութեամբ եւ ինչ իրաւամբ...,

ԿՈՒ· Արդար եւ օրէնութեան իրաւամբ։

ՎԱՀ· Արդարութիւն չես ճանչնար ուրեմն։

ԿՈՒ· Արդարութիւն, իմ կամքիս ուզածն է։

ՎԱՀ· Բայց յիշէ՛ որ ևկած հասած է քու պատիժդ։

ԿՈՒ· Պատիժը աւրիս բերանն է, փորձով կրնաս տեսնալ։

ՎԱՀ· Օրէնք եւ իրաւունք...

ԿՈՒ· Օրէնք եւ իրաւունք ոտքիս տակն է,

ՎԱՀ· Ինչ բանի վրայ դրեր ես քու յոյսդ որ այդչափ կը յանդգնիս։

ԿՈՒ· Ու դուն ինչ բանի վրայ։

ՎԱՀ· Իմ թագաւորիս ու արդարութեանը վրայ։

ԿՈՒ· Ես ալ իմ զօրքերուս քաջութեանը վրայ։

ՎԱՀ· Չես ճանչնար աւրեմն Խորով թագաւորը։

ԿՈՒ· Ըսի քեզի, դիս ու իմ կամքս կը ճանչնամ միայն։

ՎԱՀ· Չօրականք, հանեցէք աւրերնիդ ապտատը է, զարկէք։

ՀՈՒ· Չօրականք վատին մէկիկ մի վախնալ զարկէք։

(Վահան ու Կոռնակ կը պատրաստին. Կոռնակ կը յարձակի, ու պեռնէլով որ կեռանը վրան է, յանկարծ նեղութեան ատրճեղը ձեռը յափշտակելով ուրիշը կոխելէ դնէ ու կը պատայ)։

ԿՈՒ· Մէկը չի մտանեայ ինծի, ապա թէ ոչ աղիքները դուրս կը թափեմ։

ՀԵՋ· Հայր, հայր, ինչ կուզեն ընել դիս։

ՆԵՐ· (Վահանին) Կ'աղաչեմ, ազատէ որդիս ու ես մեռնիմ։

ՎԱՂ· Ո՛վ անզութ գազան· փութա՛ տէր իմ, հնար մայ իր որսը պատառ պատառ կ'ընէ։

ՎԱՀ· Կոռնակ, ճանչցիր հիմայ թէ ամեն գործի արդար հատուցում կայ· բաւական է ինծի որ քու արարքութիւնդ իմացար· դարձիր ինքզինքիդ տակէ ետքը, ու մարդավայել վարմունք մը ստացիր ու փոխանակ անմեղները առնու ու տանջելու սիրէ զանոնք, կը չնորհեմ քեզի քու կեանքդ, ու կրնամ թագաւորէն քեզի համար կատարեալ թողութիւն խնդրել ու զքեզ քու իշխանութեանդ մէջ հաստատել դարձեալ, միայն թէ թող առ անմեղը։

ԿՈՒ· (Տէշ ընդվզելով) Այո՛, հիմայ կը ճանչնամ իմ չարութիւնս ու ինքզինքս արժանի կը սեպեմ մեծամեծ պատժոց· վրէժխնդրութեան ոգին դիս կուրցուցեր էր· ներէ՛ առաքինիդ ներսէս, իմ քեզի հասուցած այնչափ չարեացը· տակէ ետքը պիտի ջանամ եթէ կարելի է, մոռցնել տալու քեզի անոնց յիշատակը յաւիտենական սէր ու բարեկամութիւն պահելով հետդ։

ՎԱՀ· Հիմայ կը գովեմ զքեզ Կոռնակ· վասն դի կը վայլէ որ մենք մէկ ազգ՝ մէկ արիւն ըլլալով մէկզմէկու կորստեան գուբը փորենք ու հայրենիքը ընտանի պատերազմներով թշուառութեամբ ան ու դողով լեցնենք, ու ան սուրերը որ թշնամեաց արեանը մէջ կրնանք փառաւորել, մեր ազգայնոց սիրտը խոթելով պղծենք բոլորովին։ Ո՛վ ցաւալի ու սիրելի Հայոց ազգ· տառապութիւնն ու նախանձը ինչ փոսերու մէջ ձգեցին զքեզ, եւ ինչուան ձեր կրնայիր բարձրանալ սիրով եւ միու-

ՀԱՏՎԱԾ Ա.

ՏԵՍԻԼ Ա.

ՃՐԱԳՆԵՐՈՎ ԵՒ ԾԱՂԻԿՆԵՐՈՎ ԶԱՐԴԱՐՈՒԱԾ

ՓԱՌԱՒՈՐ ՍԵՂԱՆ

ՎԱՀԱՆ, ԿՈՌՆԱԿ, ՆԵՐՍԷՍ, ՎԱՂԱՐՇ, ՋԱՒԷՆ,

ՀԵՋԻԿ, ՅՕՀԱԿ, ԱՄԵՆՆ ԱԼ ՆՍՏԱԾ

ՎԱՀ. Փաղցր ու ախորժելի են այս կերպակուրները վասն զի մեր սիրելի հողին բերքերն են. անուշ են այս ծաղկի հունձքներն ալ վասն զի մեր Հայաստանին հողէն բուսեր ու անոր օդովը սնաներ են. պայծառ կը վառին այս ճրագները, ասանկ ալ պայծառ փայլին քու վրադ երջանկութիւնն ու փառքը ով Հայաստան։

ԿՈՌ. Ո՜վ քաջ հայրենակիցք իմ, չէք դիտեր որչափ ուրախութեամբ լեցուած է սիրտս ձեզի պէս առաքլին ու դիւցազն անձանց հետ անդանակից ըլլալու պատիւը ունենալուս համար. այս առաջին անգամ է որ Կոռնակը հանգիստ անդանի կը նստի, ուրիշ առեն պըրթէ միշտ բանակներու ու պատերազմի մէջ կուռէր կերակուրը, երբ Տրդատ, որուն յիշատակը անմահ ըլլայ, բոլոր աշխարհք կը լեցնէր իր ու Հայաստան ի փառաց հռչակովը. իրաւցնէ մեծ մարդ էր Տրդատ ու այնչափ գործաւոր՝ որ Կոռնակ մին ալ կը վաստակէր իրմէ. ով փառաւոր ժամանակներ, ուր էք դուք հիմայ, ու

թեամբ. այո հայրենակիցք իմ, առելութեան ու նախանձու բացած վէրքերը պէտք է որ սէրը բժշկէ. ու րնմն Թօթափեցէք հեռացուցէք ձեր վրայէն աս կոյր Թշնամութեանց ու վրէժխնդրութեան ոգին եւ ազգակործան երկպառակութիւնները. Հաշտութեան ձեռք առէք միկդմիկու ու միկմիկու գիրկը նետուելով մոռցէք մարեցէք ձեր սրտին մէջի ոխութեան ու առելութեան բորբոքը. (կոռնակ — նէրսէս հաշտութեան յետոյ ջնջէլու) ինծի մեծ պարծանք կը սեպեմ որ այսպիսի դժուարին գործք մը յաջողութեամբ իմ ձեռքովս լմնցաւ. երթանք ու զուարճութեան խնջոյք մը հաստատէ ձեր մէջի խաղաղութեան, հաշտութեան ու սիրոյ կապը. (Ամէնը կերթան բացի վահանէ —ից ջրտերեն).

ՏԵՍԻԼ Բ.

ՎԱՀԱՆ

ՎԱՀ. Եւ սակայն կը կասկածիմ ես դառաճանութենէ մը. զօրականք զգոյշ կեցէք պզտիկ ակնարկութեանս ալ ու չորս դին դարանի կեցէք. (կերթա).

ՁԻՒ ՎԱՐԱԳՈՑՐՆ

բոլոր Հայաստան պատերազմի դաշտ մը դարձեր էր ու սարսափելի որոգայթ մը, ուր կը բռնուէին Պարսիկք, Բասլանք եւ Սկիւթացիք, ու մենք անոնց վրայ հսկաներու պէս կը ցատկէինք. ան ատենը Հայութիւն ըսելը, քաջութիւն յաղթութիւն ու փառք ըսել էր։

ՎԱՂ. Հիմայ ալ հայութիւն ըսելը ատելութիւն անմիաբանութիւն ու նախանձ ըսել է. ջանանք ուրիմն հայրենակիցք իմ չի մոռնալ մեր նախնեաց առաքինութիւնները, այլ նոր առաքինութիւններով պարծանք ըլլանք թէ մենք մեզի եւ թէ մեր անմահ դիւցազանց։

ՎԱՀ. Անուշ է գինին որ պատերազմի մէջ կրակ կը փչէ քաջերուն սիրտը ու խաղաղութեան ատեն զուարթալար ցօղ մը կը դառնայ. կեցցէ ուրեմն գինին, բայց մանաւանդ կեցցէ խաղաղութիւնն, կեցցէ դիւցազուն ժողովուրդ Հայկայ։

ՆԵՐ. Քաղցր է գինին եթէ կրնայ վրէժխնդրութեան բոցը մարել ու սիրոյ զուարթալար հով մը փչել մարդուս սրտին մէջ. կեցցէ ուրեմն գինին եւ կեցցեն սէր եւ միաբանութիւն։

ՀՈՌ. Անուշ է գինին վասն զի կրակի պէս կը փայլի եւ գոյնը արեան կը նմանի ու պատերազմի բոցին մէջ իբրեւ ծաղիկներու վրայ խաղալ կուտայ մարդուս. կեցցէ ուրեմն գինին, բայց մանաւանդ կեցցեն անմահ քաջութիւն ու պատերազմ։

ՋԱՒ. Քաղցր է հաշտարար գինին կեցցէ ուրեմն հաշտութիւն, բայց հալածուին նենգութիւնք եւ չարութիւնք։

ՎԱՂ. Քաղցր է գինին եթէ կրնայ մարել ատելութեան բոցը ու սիրական արտերը հաշտեցնել. բայց մանաւանդ կեցցէ ճշմարտութիւն որ Աստուծմէ կը բղխի, վարձահատոյց եւ վրէժխնդիր է միանդամայն։

(Դինին կը խմեն երգելով — կերգեն, երգուցուի կը ընեն, ելեհը կը վերցնեն, անդրադառնալով որ ելեհը չունին)։

ՏԵՍԻԼ Բ.

ԿՈՒՆԱԿ ԶՕՐԱԿԱՆՕՔ

Ահա կերթամ ես... բայց ոչ. կենամ քիչ մը ու անդամ թէ ինչ համ ունին վրէժխնդրութեան պատուղները. ահ, ինչ փառաւոր անդան էր, ինչ փառաւոր լուսաւորութիւն. անմիա նետաչս որ այնչափ կանխելաղաց ու ճրագներու լուսով, չի տեսաւ անդանին վրայ սեւադէմ մահը որ իր քովը նստեցուցեր էր... ոմ սեւադէմ մահը որ իր քովը նստեցուցեր էր... ոմ սոսկալի բազմական. կը կարծէր որ աս սիրտս, որուն վրայ երկաթի պէրեզով վրէժ ու արիւն պրուաժ են. իրեն գթայ ու ներէ. ինչ. գթալ, ներել. աս չէ կոնակին բնութիւնը եւ սովորութիւնը. չատ անգամ աս սիրտս ինձի դէմ բողոքեց. երբ, երբ պիտի հասնի ժամանակը. էհ, ժամանակը հասաւ, աս է, հոս է աս ժամանակը. քիչ մը եռքը կխմանաք, բայց ինչ երկար ես. արդարութեան Աստուած մը սրտիս մէջ կը խօսէր ու կը գոռար ու ես յանդգնեցայ մեղքերով գինեալ ապտամբել ու խրտխտալ իրեն դէմ. ինչուան որ չատ գործքերս երկաթի չղթայ մը այս վիճը քաշկռտեց գետնի ակէց անդին դժոխքն է բոցավառ. բայց ալ ուշ է ես գառնալը. ալ ատեն չկայ խօսելնիլ ու մոխիր ընել իմ ճմռանքին ձայնը. ինչուան ատ ազեատալի ճամբան

Նկողը, պէտք է ալ անդին դիմել գահավէժ. երթանք ուրեմն, վախչինք, քանի որ չփոթած են երկինք ու մարդիկ արժանի պատիժ մը գտնալու կոռնակայ. մնաք բարով Մանաւազեանք. մնաս բարով Ներսէս. Կոռնակը կը սանակ նշան կը թողու, այսպիսի կոթող կը կանգնէ իր գացած տեղը. ես կ'երթամ իմ հայրենի երկիրս. դուն Ներսէս, դուն ալ պիտի երթաս քու հայրենի երկիրդ, Երթանք. բայց աւելի լաւ չէ որ քիչ մ'ալ հոս սպասեմ ու հանդիսակից ըլլամ բացուելու տեսարանին. ինչ տեսարան. գարշելի դիակունք. ժողովուրդ մը սգոյ ու սրտմտութեան մէջ թաղուած. մահուան հառաչանք, ողբ, աղաղակ ու վայ. ահ, ինչ անուշ դաշնակութիւն, ինչ քաղցր ձայներ սատանաներու ականջին համար. բայց ոսոխի ձայն է, մէկը կը մօտենայ հոս (Դէպ ընդ ինձ) այո մէկը կը մօտենայ հոս. Ներսէսին որդիքներն են, խնդձ ողորմելիները, կը ցաւակռանն կուրախանան կը լանդան, բայց քիչ մը ետքը... (Սերնոյ ֆլոխը ընծեղեց ետոզը-ընեմբ):

ՏԵՍԻԼ Գ.

ՀԵԶԻԿ, ՅՕԼԱԿ

ՅՕԼ. Տեսար սիրելիդ Հեզիկ. ինչպէս հաչտուեցան մէկզմէկու հետ հայրս ու կոռնակը. տեսար որ իմ բարի հրեշտակս պիտ չի խաբեց։

ՀԵԶ. Իրաւունք ունիս սիրելիս. ահ, հիմայ իմ սիրտս այնչափ ուրախ՝ այնչափ ուրախ է, որ ինքզինքէս դուրս

կելլամ. երբ կը մտածեմ որ մեր ամեն օրուան ողբերուն ու արցունքներուն տեղ կատարեալ ուրախութիւն, զուարճութիւն, խաղ խնդում պիտի ունենանք մեր սիրելի հայրն ալ միշտ մեր քովը ըլլալով։ Ես մանաւանդ քեզմէ աւելի իրաւունք ունիմ ուրախանալու, վասն զի անզուգ մահուանէ մը ազատեցայ. տեսար դուն, երբոր ատ սարսափելի մարդը որուն կոռնակ կըսեն, դիս յափշտակեց, սուրը կուրծքիս վրան դրաւ, ու մօտ էր դիս կլլելու ինչպէս չար կենդանի մը պզտիկ թռչուն մը կուտէ. տեսար կըսեմ... բայց ինչու համար ատանկ տխրական բաներ կը խօսիմ, անոնք ամենը անցան. ուրախանանք ուրախանանք հիմայ, անանկ չէ մի Յօլակ։

ՅՕԼ. Այո այո, ուրախանանք սիրելի եղբայր, անոնք ես ոչ միտքս կուգան հիմայ։ Բայց ինչ աղուոր հանդէս էր, ինչ փառաւորութիւն, ինչ ծիծաղ ու զուարթութիւն. կանթեղները ատաղերու պէս կը փայլէին նուագարանները երգերը ես ուրախութեան ձայները անանկ անուշ կուգային ականջիս որ ինքզինքս հրեշտակներու մէկ փառաւոր հանդէսի մը մէջ կարծեցի. ես մանաւանդ ատ բարեմաղթութիւնները որ ամենքը լեցուն բաժակներ ձեռքերնին մեր հօրը համար կընէին, կեցցես յաւերժ որդեսիքդ, պօռալով։ Ամենէն տարօրինակ ալ կոռնակ, երբ ոսկիէ բաժակին մէջ փայլուն դինին լեցնելով հօրս տուաւ, ու ինքն ալ ուրիշ գաւաթ մը ձեռքը կենդանութեանդ ըսելով մէկտեղ խըմեցին. ան ատենը ատ կոռնակը սիրելս եկաւ. ան ատենը կարծես թէ նոյն կատաղի ու դաժան մարդը չէր։

ՀԵԶ։ Սակայն ես քեզի բան մը ըսեմ, սիրելի Յօլակ, ես ամենեւին չի կրցայ հաչտուիլ ան մարդուն

հիա. Թէպէտեւ հայրս հաշտուեցաւ։ Սեղանին վրայ աաեն աաեն մեր վրայ այնպիսի ծանրալի աչքեր կը նետէր, որ կարծես Թէ կրակ կը ցանկեցնէին. որ կողմն որ երթայի միշտ անոր նայուածքին կը հանդիպէի. նաեւ հօրս պինիով բաժակը տալու աաենը, դիտեցիր Յօլակ, այնպիսի ժպիտ մը արձակեց որ կարծես Թէ ակռայ կը կրճատէր։

ՅՕԼ. Ես սրտիս չափազանց ուրախութենէն աաեն չունէի քու երած գիտողութիւններդ ընելու. կը պատմեմ եղբայր իմ, որ ինչպէս դուն չի կրցար երեւակայել ու մտքիդ չտպաւորել. ուրախանանք ուրախանանք կըսես, ու դուն ինքիրմէդ տխուր մտածութեանց մէջ կ'ինյաս. բայց ահա հոս կուգայ մեր սիրելի Վաղարշը։ Եկուր Վաղարշ, ու հանդէպ եղբայրս որ մէկդի Թողու իւր դէշ մտածութիւնները որ մեր ուրախութիւնը կը Թունաւորէ։

ՏԵՍԻԼ Դ.

ՎԱՂԱՐՇ, ՀԵՋԻԿ, ՅՕԼԱԿ

ՀԵՋ. Վաղարշ, ուր է մեր սիրելի հայրը։

ՎԱՂ. Ալ ինչ բանի վրայ կը կասկածիս որպեսզի բաւական չէ որ քու հայրդ գար, ու դուն եւ բոլոր ընտանիքդ անգութ մահուան վտանգներէն հրաշքով ազատեցաք։ Ալ մի տարակուսիր. ամէնութեան բոլը մատնցաւ, ու մահաչունչ վիշտին կատարութիւնը փճացաւ։ քու հայրդ մեր թագաւորին ու Աասուծոյ հզօր

պաշտպանութեանը տակ անվրկիւղ ու ապահով է։ Բայց սիրելի որդեակը անասելի այլայլութիւն մը կը տեսնամ ձեր վրայ. ինչու համար երեսներնուդ գոյնը նետեր է ու աաեն աաեն կը դողդողաք։

ՅՕԼ. Բան չկայ, բան չկայ Վաղարշ. քու աչքիդ անանկ կերեւայ կոր. կը տեսնեմ որ դուն ալ չէիր ես։

ՎԱՂ. Եկէք գրկեմ զձեզ որդեակք. անչուշտ այնչափ ահաւոր դէպքերն ու սոսկալի մահուան մը վտանգները ձեր մտաաղ սրտին վրայ ցաւագին տպաւորութիւններ ըրած են. ահ, հայրապետով սիրոյս բոլոր ջերմութեամբը տաքցնեմ զձեզ. որդեակք իմ, դուք իմին պողպջուն ծերութեանս մէկ հաաիկ յոյսն ու մխիթարութիւնն էք։ Բայց ահա կուգայ ձեր սիրելի հայրը. գուցէ իւր տեսութիւնը բոլորովին ջնջէ ձեր մտքին մէջէն աա դառն յիշատակները։

ՏԵՍԻԼ Ե.

ՆԵՐՍԷՍ, ՎԱՀԱՆ, ՋԱԻԷՆ, ՋՕՐԱԿԱՆՔ

ԵՒ ԱՌԱՋԻՆՔ

ՅՕԼ. Ի՞նչպէս ուրախ ենք հայր որ ալ չի բաժնուիս պիտի մնաս։

ՀԵՋ. Այո հայր. աա ինչ մեծ հրաշք էր որ եղաւ աա անգութ մարդուն քեզի հետ հաշտութիւը անկարելի կերեւնար ինծի։

ՆԵՐ. Աա մեծ հրաշքը Աասուծոյ մեր վրայ ունեցած

պիտի արդիւնքն է սիրելի որդեակը. չնորհակալ ըլլանք իրեն որ զմեզ յանկարծ Թշուառութեան դուքէն երջանկութեան ծայրը հանեց։ Շնորհակալ ու երախտապէտ ըլլանք նաեւ մեր Խոսրով Թագաւորին որն որ նախախնամութիւնը իրեն գործիք առաւ բոլոր Հայաստանը ու զմեզ ազատելու համար. նոյնպէս աս քաջ ու առաքինի Վահան մեծ իշխանին որուն անունը ու սուրը, Հայաստանի Թշնամեաց հարուած ու սարսափ կը բերէ։

ՎԱՀ. Ես Թէպէտեւ պարտքէս աւելի բան մը չըրի, սակայն եւ այնպէս քեզի մատուցած աս պզտիկ ծառայութիւնս կեանքիս էն վսեմաւոր գործքը պիտի համարիմ. քեզի պէս առաքինի անձի մը փրկութիւնը կարեւոր ու օգտակար էր մեր հայրենեաց. կեցցես ուրեմն մեր Թագաւորին ու որդւոցդ. ու վայելէ հանդիստ խաղաղութեան ցանկալի պարգեւները. ալ չի զարնեն ասկանջդ պատերազմական փողոց սոսկալի ձայնները, եւ ոչ արեան ծարաւի սուսերք չողան պլխուդ վրայ ու ապահանեն քու երկրիդ վայելչութիւնը։ Ահա կերթամ ես Խոսրով մեծ Թագաւորին աս բարեգուշակ լուրը տանելու։

ՎԱՂ. ՋԱՒ. ՋՕՐ. կեցցէ տէրս Ամատունի Վահան իշխան մեծ։ (Նոյն ատենը Հեղինէ ու Ցօլիկ դուրէն կը վազեն, Հեղինէ ալ Զուենին կ'երեւնայ)։

ՆԵՐ. Ի՞նչ կայ. ինչ եղաւ որդեակը։

ՀԵՋ. Ձիւտեմ հայր. ներսիդիս կարծես թէ կրակ կը վառի։

ՑՕԼ. Իմ սիրտս ալ կարծես թէ որդ մը կուտէ։

ՀԵՋ. Ո՜հ, չատ կը տանջուիմ հայր։

ՑՕԼ. Օգնէ ինձի սիրելի Վաղարշ. ինչու համար...

գլուխս կը դառնայ... ու պաղ քրտինք մը... կը վազէ... ճակտէս։

ՆԵՐ. Ի՞նչ եղաւ սիրելի որդեակը. չըլլայ թէ... բայց կարելի բան է... մահաբեր դուշակութիւն մը...

ՎԱՀ. Դաւաճանութիւն դաւաճանութիւն. զօրականք վազեցէք չուտ մը բռնաւորին տեսնէն, ու չըղթաներու զարկած բերէք հոս։

ՆԵՐ. Բայց դուք արթնցէք սիրելի որդեակը. ինչ կը քնանաք. չէք ճանչնար ես ձեր հայրն եմ. առջի անգամ երբ բանտէս ձեզի եկայ, այնչափ ուրախացաք ցատկըռտեցիք, վիզս պլլուեցաք. իսկ հիմայ անչարժ, քարի պէս ցուրտ, բերաննիդ լուռ, աչուընիդ գոց. ինչու, ինչու ըսէք ինծի. ով դրաւ ձեզ ասվիճակս. ով կոռնակ, մեր տանը սոսկալի հարուածը. բայց ձեզմէ ինչ կուզեր աս գազանը, դուք անմեղ էիք, անմեղ հրեշտակներու պէս. պիս թող ուտէր, թող զիս լափէր, ուրախութեանց հանդէսին մէջ խաժաս զձեզ աս օձը ու մահ փչեց ձեր սրտին մէջ... ալ ինչու կապրիմ ես ձեզմէ ետքը (ի+չի+ը կ՚ուզէ ըսել Վահան կը բառնէ չէ+ին ու ուրը կ՚ուտէ) Անէծք քեզի կոռնակ. գժոխքն ալ քու սրտիդ մէջը բլլայ... բայց ոչ.. ներեցէք յաւահաւութեանս...

ՑԵՍԻԼ Զ.

ԿՈՌՆԱԿ ՇՂԹԱՅԱԿԱՊ ԵԻ ԱՌԱՋԻՆՔ

ՎԱՀ. Մօտեցէր, մօտեցէր այդ անօրէն, տես վայելէ դժոխային անպիտութեանդ պտուղը, ու քիչ

առնէն պատիժը. վրէժխնդիր սուր մը դարչելի կեռնացդ թելը կտրէ. ու արիւնալից գլուխդ մեր յաղթականն նիզակներէն կախուի որ ամէնքը տեսնան ու իմանան որ արդար վրէժխնդրութիւնը կատարուեր է ու գազանային ոճիրը իր հատուցումը ընդուներ է։

ԿՈՈ. Չի կարծես որ քու փուճ սպառնալիքներէդ կը դողամ ես. բախտը զքեզ յաղթող ըրաւ. բայց սրտիս քաջութիւնը իմ քովս է դեռ ու անյաղթելի է։ Այո՛ կը ճանչնամ հոս իմ ոխութեանս արժանի հարուածները. բայց դուն նեղսէս դեռ կենդանի ես։

ՆԵՐ. կենդանի եմ ես. բայց երանի թէ չըլլայի ու քեզի պէս նողկալիակ հրէշ մը աչքերս չի տեսնային. կենդանի եմ ես, բայց չկարծես թէ քեզմէ վրէժ առնելու համար. չէ, արժանի չես առելութեանս. չէ, գնա, կորիր բոցեղէն անդունդներու մէջ ու սատանաները սարսափին ու զզուին քեզմէ. մեռելոց ոսկորները գարշին ու վախչին ոսկորներէդ. գնա կորիր հոն որ սակէ եղբը քեզի վայելուչ բնակութիւն է ու մէկտեղ սար բոլոր աշխարհքին անէծքին հետ նեղսէսին նեղութիւնը. այո՛, վկայ են հոս անմեղ որդւոցս դիակները որ ես կը նեղեմ քեզի չի կրնալով ու չի դիմանալով անիծելու կերպը. այդ նեղութիւնը ճակատիդ վրայ խորունկ պիտի տպաւորուի ու բոլոր Կոռնակի մը կատաղութիւնը չի կրնայ պիտի գիշատիչ ժանիքներովը աւրել ու քերել դանիկայ։

ԿՈՈ. Ես գերեզմանէս անդին ալ պիտի տեսեմ զքեզ. ու դժոխքին մէջ իմ ուրուականս քու ուրուականդ միշտ պիտի տանջէ ու հալածէ. ինչ, քեզի խնայեցի, չմեռցիր ուրեմն աս բաժակը. (յանկարծակի ալեալ-ելեալ) բայց ներսիդիս հրդեհ մը կը բորբոքի. կարծես թէ բո-

լոր դժոխքը սրտիս մէջ փոխադրուեր է. վայ ինծի, կոռնակ, ձեռքիդ հարուածը քեզի դէմ դարձեր է. ուրախացիր նեղսէս. աս օձը որ քու վրադ նետեցի դարձեր է իս խածեր է ու հիմայ երակներուս մէջ կը սողայ. մահուան բաժակը աղիքներուս մէջ ծաւալեր է։

ՆԵՐ. Ո՛վ սոսկալի արդարութիւն Աստուածային։

ՎԱՀ. Արժանի պատիժ գազանային կատաղութեան։

ԿՈՈ. Բայց ահա երկրիս անդունդները կը բացուին. ահ են անո՛ր որ գերեզմանական ահ քողերով երեսնին ծածկած, արիւնաչաղախ մազերնին իրենց գլխուն վրայ անկած ինծի կը մօտենան... ինչ կուզէք ինծմէ անգութ ուրուականներ... ահ, աս ինչ ձայն է որ կը լսեմ «Մեռիր մեռի՛ր անօրէն, ան՛ա, կը ճանչնաս աս վէրքերը որ քու ձեռքդ մեր մարմնոյն վրայ բացաւ» փախչիմ, փախչիմ... բայց աս գիւղն ալ ինչ աղաղակ ու ելևէջի ասքերու պղպջիւն կելլայ... սարսաւորոսին կատաղիքներն են. դժոխային ջահեր ձեռքերնին բռնած... ահա, ահա կը մօտենան ինծի. մազերէս բռնած կուզեն քաշկռտել գիս... ահ, ինչ կատաղութիւն. ես մեռնիմ ու դուն կենդանի՝ ներսէս. եկու մօտեցիր ինծի, որ բոցախառն շնչովս երեսդ մոխիր դարձնեմ զքեզ, ու մէկտեղ դժոխք իջնանք. ատոնցմէ վրայ չեմ կրնար կենալ. աչուըներս թանձր մշուշ մը պատեց... անէծք ձեզի երկինք... անէծք քեզի ալ ներսէս... (կենդանի կը մեռնի)։

ՎԱՀ. Քաշկռտեցէք սա պարշելի դիակը աչքիս առջևէն։

ՎԵՐՋ

ԱՐԵԱԿ

ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

ՀԻՆԳ ԱՐԱՐՈՒԱԾ

ԱՆՁԻՆՔ

ԱՐՇԱԿ	Թագաւոր Հայոց
ՍԻՍԱԿ	Ոբդի Նորա
ՎԱՂԻՆԱԿ	Զօրավար Հայոց
ՇԱՊՈՒՀ	Թագաւոր Պարսից
ՈՐՄԻԶԴ	Ոբդի Նորա
ՄՈՒՇԵԿԱՆ	Զօրավար Պարսից
ՆԵՐՍԷՍ	Հայրապետ
ԲԱՆՏԱՊԱՀ	Սիսակայ

Զօրականք Հայոց և Պարսից

ԱՐՇԱԿ

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Ա.

ՏԵՍԻԼ Ա.

ԱՆՏԱՌ ՈՒ ՀԵՌՈՒԷՆ ՏԱՃԱՐ ՄԸ

ԱՐՇԱԿ, ՍԻՍԱԿ, ՎԱՂԻՆԱԿ ԵՒ ԶՕՐԱԿԱՆՔ

ՍԻՍ. *Գացէք ցրուեցէք անտառին մէջ, բաւական կուռեցանք բոլոր օրը, հանգչեցէք քիչ մըն ալ. դուն Վաղինակ, քանի մը զօրականներով անդուն հակէ բոլոր դիշերը։* (ԿԵՐԹՈՂԸ ՁՐԽԵՐԸ)

ԱՐՇ. *Ո՞ւր ենք Սիսակ. թանձր մթութիւնը պատեր է դիմաց. աստղ մը չի փայլիր երկնքին երեսը, եւ ոչ փայլակի մը լոյսը, որ առաջնորդէ փախստական թափառականի մը մոլորեալ քայլերուն, ուրիշ լուսոյ արժանի չեմ ես. երկինք երես դարձուցին ինծմէ, ու դժոխք իրենց խաւարն ու սարսափները տարածեցին ոտքիս տակը։*

ՍԻՍ. *Մի կասկածիր հայր. Նպատ լեռան տարօրոյն ապահով տեղ ենք. Պարթեւները ու Մերուժան փախուցին որսերնին իրենց ժանիքներէն. հոս, աս անտառիս մէջ մեր սակաւաթիւ բայց ընտիր զօրաց խումբը, ու աս բարձր նոճիներն ու ժայռք պիտի պաշտպանեն զմեզ երկայն ատեն։*

ԱՐՇ. Բախտիս արժանի է իմ յետին ապաւէնս. ան, ուր էր թէ աս սեւ նոճիներուն տակը հանդչեցնէի դլուխս, կայծակ մը զարնէր զիս, ու վերջի չունչս ու մոխիրներս ընդունէր այս սքանչատես անտառս։

ՍԻՍ. Բայց ինչ պիտի ըլլան մեր հայրենիքն ու աղգը։

ԱՐՇ. Մինչ հայրենիք մնաց ինծի. դարձուր Սիսակ աչուըներդ Հայաստանին վրայ. տես արքունի դահս որ արեանց ծովու մէջ կը լողար, անողորմ բախտին ժայռերուն դէմ փշրեցաւ. սարսափն ու թշուառութիւնք ու Պարսիկք պատեր են Հայկազնեան երկիրը. թշուառական ու անմխիթար ժողովուրդը մոխիրներու մէջ նստած չղթայակապ ձեռուըները երկինք վերցնելով ինչուան Յաւիտենականին աթոռը կը թողնէ վրէժխնդրութեան բողոքը ու սարսափելի անէծք մը որ յուսահատութեան վերջին հառաչանքն է, անէծք ու մահ Արշակայ դէմ։

ՍԻՍ. Մինչ ան անիծից ու մահուան վրայ պիտի խօսիս հայր։

ԱՐՇ. Բաւական ապրեցաւ Արշակ. ան, ինչպէս ահարկու է կենաց ճամբան, երբ աչքդ կտրած ասպարէզիդ վրայ դարձնելով կը տեսնաս որ անիրաւ ձեռքով սերմանած դառն հունտերդ իրենց հունձքը բարձրացուցեր են ինչուան երկինք. թոյն ու ժանտախտ է պատղինին, ու մահացու չունք մը կը տարածեն ժողովըրդոց. Արշակին ձեռքովը Հայաստան գերեզման կիջնայ, ու դուն կուզես որ ապրի Արշակ։

ՍԻՍ. Ո՛ւ կուզես թողուլ զիս մինակ երկրիս վրայ. ով հայր իմ. Պապ մեծ եղբայրս Պօղոս մէջ պանդուխտ կը տառապի, ես միայն մնացի քեզի. ինչուան հիմայ սիրտս, արիւնս, ու սուրս քեզի ու Հայաստանին չի նը-

ւիրեցի ես. քու անձիդ տառապիներն ու թշնամիները անգութ ղէնքերնին սրտիդ դէմ դարձուցեր են. վրէժխնդիր երկինք կը մռնչեն գլխուդ վրայ. ու դուն կուզես որ ես անտերունչ թողուլ քու որդիդ, որ գուցէ մինակ կրնայ Աստուծոյ ու մարդկանց բարկութեան նետերը դարձնել գլխուդ վրայէն իւր սիրտը ընդունելով ես ինքնասպանելով ինքզինքը հայրական ու աղգային սիրոյ սեղանին վրայ. ան, հայր, թող որոտան երկինք, իւր կայծակները չի կրնան պիտի պահել քու գլուխդ ինչուան վերջի չունչս։

ԱՐՇ. Սիրուն որդեակ. որչափ կը վշտանաս դուն ալ ինծի համար. ան, ուր էր թէ կեանքիս առնեն ոճիրներն ու չարիքները հետս գերեզման թաղէի, ու վաստանուն համբաւս քեզի ժառանգութիւն չի մնար. թշուառ պատանի, փոխանակ երջանիկ ու արքայազուն որդւոյ արժանի փառաւորեալ կեանք մը պատրաստելու քեզի, նայէ, ինչ փուշերու մէջ պատառոտուց հայրդ քու երիտասարդ ծաղիկ հասակդ. ինծմով քու առաքինութիւններդ ոչինչ ու անօգուտ եղան. անիծաբեր չունչս թոյնեցուց խղդեց հոգւոյդ պեղեցիկ ձիրքերը ու իմ թշուառութեանս մէջ պատեցար դուն ալ. բայց դուն կօրհնես զիս ու անոխորճ ես անմեղ կեանքիդ վարդերը կուզես ոտիկ իմ ճամբուս վրայ որ գերեզման կը տանի. ան, ոտկից կուգայ քեզի աս օրհնական երեւոյթը. ես ալ հայր մը ունէի, բայց ով սոսկումն, ով անլուր ես անօրէն ոճիր, ով զարհուրելի յիշատակ, իրեն հայրական յորդորանացը փոխարէն, դութ, սէր, ու օրհնական յարգութիւն չի մատուցի. սիրտս ու ձեռուըներս չի բարձրացուցի զինքը օրհնելու, այլ զինքը խղդել տալու համար։

ՍԻՍ. Մի՛ նորոգեր կ'աղաչեմ սրտիդ մէջ ատ հին վէրքերը։

ԱՐՇ. Ո՛վ սիրելի ձայն, ինչպէ՛ս անուշ հոգւոյս մէջ կ'իջնայ ու կը հանդարտեցնէ սրտիս փոթորիկները. խօսէ՛ որդեակ, խօսէ՛ դուն, որ լուէն ու դադրին խղճիս տանջանքները. դիտեմ որ ինծի համար ալ փրկութիւն չկայ. կործանեցի Հայաստանը ու իր փլատակներուն տակ պէտք է որ անհետ ըլլամ ես ալ. անցեալ կեանքս խղճի խայթոցներով լի է ու ապագան սարսափով. բայց երբ դուն կը խօսիս յուսահատութեան տխուր երեւոյթներն ու Հայաստանին ծխաշունչ աւերակները կը ծածկուին աչքերէս եւ աւելի թեթեւ օդ մը կ'սկսիմ շնչել. ահ, ինչ անուշ բան է սիրելի որդւոյ մը վրայ կռթընկիլ, վէրքի մէջ ցաւակերու առնոտ ալ։

ՍԻՍ. Յոյսդ մի՛ կորսնցներ հայր, դեռ քաջութիւն ու սուրբն չեն պակսիր մեղի պարսիկները վանելու ու քուկին դահոյ աւելի ամուր հաստատելու համար. հին մայ լեզի բաժակ մը կը խնդնէ Աստուած Հայաստանին. բայց ոչ պիտի դուչ մեր արտասուաց ու արեանց ծովը ինչուան երբեք աթոռոյն առջեւը հասան. դուչ դադրեցաւ բարկութենէն. ու բարեգուշակ օրերու հաշտարար ծիածանը դուչ քիչ առենէն պիտի անդունդը Մասեաց պազատը ձգուած։

(Հեռուէն պատրէն մը երգելու ձայներ կը լսուին)

ԱՐՇ. Ո՞ւսկից կուգան աս ձայները։

ՍԻՍ. Բլուրին վրայի եկեղեցիէն։

ԱՐՇ. Ի՞նչ կլսես, Աստուծոյ տաճար մը. ահ, դուչ մարդասէր ըլլայ ինծի Աստուած. դնա՛ չուտով հոն... ո՛չ, կեցիր... վայրկեան մը քեզմէ հեռու չեմ կրնար կենալ. կը վախնամ որ ցաւերս ու գիշերուան մթու-

թիւնը աւելի ծանր կիջնան սրտիս վրայ. դուչ ատ սրբազան չէնքը ուր Աստուած կը բնակի իմ ցաւերուս... ահ, գերեզմանէն մինակ խաղաղութիւն կը խնդրէ Արշակ, չէ թէ խորհուրդներէն։

ՍԻՍ. Թող տուր հայր որ փափաքդ կատարեմ. երթամ տեղեկանամ թէ ինչ սրբազան անձինքներ կը բնակին ատ տաճարին մէջ։

ԱՐՇ. Գնա՛ որդեակ ու փութով ետ դարձիր։

ՏԵՍԻԼ Բ.

ԱՐՇԱԿ

Հեռացաւ գնաց, մինակ մնացի ես. ծրչալի գառն է միայնութիւնը թշուառ ու մեղապարտ անձի մը. առաքինիդ Սիսակ, ինչու այդչափ գորովանօք կուզես անբաժին ընկեր ըլլալ հօրդ անտանելի բաղդին. քու հօրդ, որուն սրտին մէջ դժոխքին կատաղութիւնները կը բնակին. իրեն համար մեռած է յոյսը, ու բոլոր աշխարհք գերեզմանի փոս մը. ահ, թէ որ ապագայից վերհին մէջ մէյ մը գլուխս երկնցնելու ըլլամ, ինչպէս սոսկալի պիտի ներկայանայ ինծի Արշակին յիշատակը մանակին թեւերուն վրայ ու Հայաստանին աւերակացը մէջ. գլխուս վրայ երկինքց կայծակը իջաւ. արցունք ու որդիական սիրոյ զգուանքները չեն կրնար զովացնել բոցակէզ ճակատս. գարձիր որդեակ, Արշակ ընդունելի չէ աստուածներուն. գուչ իր անբծութիւնը կը սոսկայ ու կը տանջուի. գուչ իր անարատ կենացը ինքզինքէն աւելի արժանի գահիճ մը չը կարենայ գտնալ. աս գիշերային խաւարէն աւելի մութ

են խորհուրդները. գարձիր որդեակ, ատուրներս անդունդի մը քովերը կը պարտին. ահ, երկնցուր ինծի սիրելի ձեռուընիդ։

ՏԵՍԻԼ Գ.

ԱՐՇԱԿ, ՍԻՍԱԿ

ԱՐՇ. Եկուր որդեակ, միսիթարէ հայրդ. լսեմ բերնէդ աւետաբեր լուր մը. ըսէ ինծի, ով տեսար։

ՍԻՍ. Ո՜հ, հայր իմ, մի հարցներ։

ԱՐՇ. Պարապ տեղը կուզես ծածկել ինծմէ. Արշակին գլուխը գալու ուրիշ չարիք չի մնաց, ինչ բանէ կը վախնաս։

ՍԻՍ. Ո՜վ Աստուած, քեզմանս առաջ չերթար...

ԱՐՇ. Ըսէ, ով տեսար, ինչ է իւր անունը։

ՍԻՍ. Ֆեզի ահաւոր, ու Հայաստանին սիրելի անուն մը։

ԱՐՇ. Ցրուցէ։

ՍԻՍ. Ձեմ կրնար։

ԱՐՇ. Կը հրամայեմ քեզի։

ՍԻՍ. Փախչինք հայր, աս անտառէն։

ԱՐՇ. Աաթնակ կը հնազանդիս քու հօրդ. կ'ատեմ քու գթութիւնդ. ան որդի չունի Արշակ. հոս մինակ պիտի մնանիմ։

ՍԻՍ. Ներջ հայր...

ԱՐՇ. Մտիկ ըրէ հօրդ։

ՍԻՍ. Պիտի ըսեմ...

ԱՐՇ. Ո՞վ է։

ՍԻՍ. Ներսէս։

ԱՐՇ. Ա՜հ, ինչ սարսափ պատեց գիս։

ՍԻՍ. Ո՞ւր կը փախչիս հայր։

ԱՐՇ. Ինքզինքէս կը փախչիմ. դժոխքին մէջ կը յուսամ պահուըտիլ ու չի տեսնալ անոր դէմքը. ահ, մեռած աչուըները կը բացուին. որդեակ ծածկէ իմ դէմքս. կը տեսնամ, կը տեսնամ ինքն է. սեւ պատանքով գոցած է երեսը. արքունական ծիրանին կատր կըտոր եղած, ու ճերմակ մազերը արիւնով ներկուած. ահ, կը ճանչնամ գքեզ հայր իմ, ես սպաննեցի գքեզ։

ՍԻՍ. Հանդարտէ, եկուր գիրկս։

ԱՐՇ. Դողայ ինծմէ. մի մօտենար, փախիր, ես Արշակն եմ։

ՍԻՍ. Գթացէք երկինք մեր վրայ։

ԱՐՇ. Հեռացէք ինծմէ ամենքդիդ ալ. ուր է հոս գերեզմանական տուրտ քար մը. ան պէտք է մինակ գրկեմ ես. կամ երթամ նստիմ Հայաստանին արիւնոտ ապառաժներուն վրայ. տեսնամ իմ թագաւորութեանս երիկը. իմ չնչուս առատկացնեմ քոյը. մէկ ձեռքովս հայրս խղդեցի, մէկալ ձեռքովս Հայաստանը. անոր մուխին մէջ խղդուիմ ես ալ ու Հայաստան իմ խարոյկս ըլլայ։

ՍԻՍ. Ա՜հ, ուսկից օգնութիւն մը գտնամ. որու հետ կը խօսիս հայր, մինակ ենք հոս։

ԱՐՇ. Ո՞ւր էր թէ մինակ ըլլայի. դժոխքին կատաղիքներովը լեցուն է աս անտառս. դուն փախիր Սիսակ, մի վախնար, թող գան Պարսիկները. չեն կրնար կենդանի գտնել Արշակը։

ՏԵՍԻԼ Գ.

ՆԵՐՍԷՍ, ԱՐՇԱԿ, ՍԻՍԱԿ

ՆԵՐ. Ո՞վ է անիկայ որ ողբաձայն աղաղակներով կը խռովէ աս սրբազան անտառին լռութիւնը. դուն ես Սիսակ. իսկ այն մարդը ով է. ինչու դէմքը ձեռուըներովը գոցեր է։

ՍԻՍ. Թշուառ անձին մէկն է Տէր։

ՆԵՐ. Եւ ով թշուառ չէ աս աղետալի ժամանակիս մէջ. Արշակին ձեռքովը կը վշտի Հայաստան. ու իմ ձեռուընս որ կարող չեղան Արշակը ու հայրենիքս կորստեան ճամբէն հեռացնել, հիմայ միայն առ Աստուած կը բարձրանան իրենց համար. անդադար աղաչանքներով կը խնդրեմ իրմէ յիշել իւր ողորմութիւնը, ու մոռնալ իւր արդար բարկութիւնը. եկէք դուք ալ ինձի հետ, ծունր դնենք Ամենակալին դիմացը հոն իւր տաճարին մէջ, ինչուան որ իւր փոթորիկը անցնի մեր գլխուն վրայէն. եկուր դուն ալ վշտակեալդ անձանօթ, երթանք հոն ուր որ ցաւերը սասդ մխիթարութիւն կը գտնան, ուրչափ ալ ծանր ըլլան։

ՍԻՍ. Թող տուր գինքը հայր. անմխիթար են իւր խղճին վիշտերը։

ՆԵՐ. Խղճմտանքն է գինքը տանջողը. Թող գիտնայ որ Աստուծոյ դիմացը անքաւելի յանցանք մը չէ կայ. թէ եւ, բայց կը դողամ ըսելու, անզուսպ ձեռուընները իւր ազգին ու հօրը արեանը մէջ թաթխած ըլլայ։

ԱՐՇ. Ե՛ս եմ ձեռուընս հօրս ու ազգիս արեանը մէջ պղծողը. ճանչցիր ու դողա, Արշակն եմ ես. եւ

ուր կուզես տանիլ զիս հետդ. Աստուծոյ տաճարին մէջ. չես վախնաս որ ոտուընուս տակը սասանի եւ կեղեցուոյն յատակը. պատերն ու գմբէթները իյնան կործանին ու սրբոյ պատկերները խոժոռ նային քու եւ բնագ, որ կը յանդգնիս պղծել իմ ներկայութեամբս խաղաղութեան ու սրբութեան բնակարանը որ քիչ առենէն Շապուհին արիւնախանձ զօրքերովը լեցուի, վասն զի Արշակը հոն է. եւ ով պաշտպանէ այն տաճարը զիս ու զքեզ։

ՆԵՐ. Աստուծոյ ծառան ներսէսը. ինչ կը կարծես Արշակ. Աստուծոյ ընտրելոյն դիմացը չկան վտանգ ու արդելք. իր ոտուընուն տակը պարիսպներ բերդեր ու բարձր լեռները կը չտկուին, դիւրագնաց կըլլան. ու սպառազէն բանակներու սուրերն ու նիզակները կը խոնարհին։

ԱՐՇ. Ես ոչ Աստուծոյ ընտրեալն եմ, ոչ ծառան. միայն քու անուանէդ ու ձայնէդ դողացի եա. ինչ պիտի ըլլայ ինձի քու անաչառ Աստուծոյդ ահաւոր ներկայութիւնը։

ՆԵՐ. Դուն իմ ձայնէս դողացիր. ինչու համար. միթէ չի ճանչցար ան ձայնը որ քեզի թշնամի թագաւորաց անողոքելի սիրտը կակղցուց, անոնց ձեռքէն քու գլուխդ գարնելու կայծակները յափշտակեց. չի ճանչցար աս ձեռուընները որ գքեզ շատ անգամ վէրքերու բերնէն սպին առաւ ու քու ձեռքիդ բացած խորունկ վէրքերը այնչափ խնամով բժշկելու կը ջանար. ան, ինչու չի ճանչցար այն ձայնը որուն նիթէ միշտ ականջ դնելու ըլլայիր, հիմայ դուն ու Հայաստանը այս վիճակիս մէջ չէիք գտնուեր։

ԱՐՇ. Անողորմ ճակատագիր մը ու իմ ոճիրներս մեծ

փոսերու մէջ դահավիժեցին դիս. մնացածը քու անխծիդ պատուհներն են։

ՆԵՐ. Ո՛վ կուրացեալ Արշակ. ինչուան երբ աչուքներդ պիտի չի բացուին ճշմարտութիւնը տեսնալու համար. Վաղենդիանոսին ու Թէոդոսին բարկութենէն զքեզ աղատողը ձվ էր. ձվ էր որ քեզի համար վայրենի ու անմարդաբնակ կղզիի մը մէջ խիստ աքսորականց տառապանքները կրեց. առելութեան ու վրէժխնդրութեան ժանիքներէն այնչափ անգամ զքեզ ցավերչտակողը ձվ էր. միթէ Ներսէսը չէր. բայց աւազ. այնչափ երախտիքը որ Աստուած իմ ձեռքովս քեզի կընէր՝ դուն անպատուղ ըրիր. երբոր ես հայրապետի սիրով զքեզ քու մոլորական ճամբէդ ետ դարձնելու համար եռեւէդ կը վազէի ու քաղցր ձայնով զքեզ կը կանչէի, դուն ինչպէս կը պատասխանէիր ինծի. կատրիլ կուզէիր ան ձեռքը որ քու չղթաներդ քակել կուզէր. ու երբ խաղաղութեան ձիթենին քեզի բերելով կաղաչէի որ դուն ալ քու աչխարհիդ խաղաղութիւն ու հանգստութիւն պարգեւես, դուն սուրը ձեռքդ առեր ու քաղաքական պատերազմայ նշան կուտայիր իմին դէմ ամէն վէրքերս անգութ ձեռքով նորէն կը բանայիր կը պատռէիր. ու աս ամէն չարիքները կը յանդգնիս իմ անէծքներուս պատուղը կոչելու. ճշմարիտ քահանայից սուրը, զէնքը, վահանը ու բոլոր սպառազինութիւնը Աստուծոյ խօսքն է. անով կը խոնարհեցընեն ամբարշտին գոռոզ ճակատը, որ դլուխը վեր բարձրացուցած երկինքէ դէմ պատերազմ կը հրատարակէ. ճշմարտութիւնը հալածողին ու չարեաց մէջ պընդացողին դլուխը աստուածատատ անիծից կայծակը կորոտան։ Արշակ, լսէ ուրեմն. ես ըսեմ քեզի թէ

ճակիդ կը բխին քու վրադ ատ ամեն չարիքները. քու անօրէնութեանդ բարձրութիւնը ու անպարտ արեանդ վրիժառներ բողոքը ինչուան երկինք հասան. Աստուած տեսնալով որ իր անսպառ երկայնմտութեան ու զթութեանց աղբիւրները հատան քու վրադ, արհնցուց իր ահաւոր բարկութիւնը ու յաւիտենական դահէն թռուց կորստեանդ արագաթեւ վճիռը։ Արշակ, գոնէ խոնարհեցիր գլուխդ ու ղղջական շրթունքներով համբուրէ այն ամենակալ աջը որ կը փրկէ զարնելու ատենն ալ. ուրիշ ինչ բան կրնայ օգնութիւն մատուցանել քեզի։

ԱՐՇ. Սուրս որ դահիս փոչւոյ մէջ գլորելու ատեն դեռ ձեռքս մնաց. սուրս որ վարժած է արիւն թափելու՝ կրնայ արտիս ճամբան ալ գտնալ, թէ որ յուսահատ կատաղութիւնս չիկարենայ Հայաստանին ամբարիշտներէն քանակներ յարուցանել Պարսից դէմ։

ՆԵՐ. Այսպէս ուրեմն Արշակ, ճշմարտութեան եւ աստուածահաճո պատգամայ ձայնին միշտ խուլ պիտի ըլլաս, անօրէն է քու յոյզ ու խաբէական է վստահութիւնդ՝ երբ երկինքէ վրայ չէ. Աստուծոյ հրաբորբոք բարկութեան դիմացը, ամեն բերդեր, պարիսպներ ու լեռներ մոմի պէս կը հալին. մի մերժեր Արշակ իմ քեզի մատուցած եղբօր օգնութիւնս։

ՍԻՍ. Ո՛վ հայր, եթէ այնչափ հզօր է միջնորդութիւնդ Աստուծոյ քով, եթէ կուզես վերջին օգնութիւն մը մատուցանել թշուառ հօրս, պաղատէ երկինքէ, որ իմ գլխուս վրայ դարձնէ իր հարուածները. ահա կեցեր եմ ես, պատրաստ եմ արտիս վրայ ընդունելու ամեն կերպ մահեր, որպէս զի ապրի հայրս. ու անմեղ որդւոյ մը գերեզմանին վրայ թող հաշտութի երկինքը վրէժխնդիր արդարութիւնը։

ՆԵՐ. Ո՛հ, եթէ գիտնայիք որ աս սիրտս ծրչափ սիրով, կարեկցութեամբ ու գթութեամբ կը մորմոքի ձեր վրայ. եթէ գիտնայիր ծրչափ ցաւով ու դառնութեամբ կերի ու կը հալի քու ու Հայաստանի թշուառութեանցը վրայ. տես Արշակ, տես մէյմը աս Հայաստանը, քու գեղեցիկ թագաւորութիւնդ ինչ վիճակի մէջ մտեր է. Հայաստան երկիր երանութեանց, դիւցազանց ու վեհից տառապեալ այրիի մը պէս իւր ամեն փառքէն մերկացեր է. դրախտանման վայելչութիւնը թոռմեր անհետացեր է. անմահութեան օդը շնչող երկիրը արիւնոտեր ապականեր է. թշնամիներէն ոտնակոխ՝ իբր թէ գազաններու որջ դարձեր է, իւր իսկ որդիքները, որ իւր մայրենի սիրոյն գգուանքներով ու կաթամբը սնան, անոր սիրտը կը կրծեն։ Մերուժան, ազգը ու Աստուածը ուրացող Մերուժանը, գայլի նըման անտերունչ մնացած հօտը կը ցրուէ ու կը դիշատէ. ա՛լ ինչըսեմ. Աստուծոյ վրէժխնդիր բարկութիւնը բոցի պէս կը պոռտի Հայաստանին վրայ, ու իւր արդարութեան սուրը արեալ է, ո՛հ Արշակ. եթէ գքեզ միայն կարենայի փրկել ընդհանուր պատուհասէն, եթէ գքեզ, իմ մոլորեալ սիրելի ոչխարս, կարենայի դրկել ու բառնալ ուսերուս վրայ, ու իմ փրկչիս, իբր հաճոյական ընծայ նուիրել գքեզ... վաթսունը հինգ հատ տարի իրենց ցաւագին կեանքը ճակտիս վրայ ձգելով անցան գնացին. կեանքիս դառնահամ ծովը ահագին փոթորիկներով անցուցեր եմ. քու ու ազգիս սիրոյն համար հայրապետական աթոռէս չատ անգամ թշնամի սրտմտեալ բռնակալներու ու անկէց ալ կայսերաց ու արքայից գահերուն դիմացը վազեր եմ. ու հիմայ ո՛վ գիտէ, գուցէ մօտ է այն ժամը որ իմ դժբաղդ, բայց սիրելի Հայաստանս թողում երթամ յաւիտեան. քայց երանի ինձի, եթէ կենացս վերջի չունչը տալուատենս Հայաստանին երջանկութեան աւետեացը ձայնը հնչէր ականջս. ու դեռ հոգիս մարմնէս չելածատ վայելքը անմահական երջանկութեանս մէջ խառնուէր։

ԱՐՇ. Կ'աղաչեմ քեզի Ներսէս, թո՛ղ ղիս հեռացիր ասկէց. քու խօսքերդ սաստիկ հողմոյ մը պէս չարժեցին ու խռովեցուցին սիրտս. ա՛հ, չեմ գիտեր որո՛ւ դիմեմ. անհնար է ինձի Աստուծոյ դառնալ. երկուքներուս մէջ տեղը հայրս ու բիւր անիրաւութիւնք ահագին պատնէշ մը կանգնած են. չեն կրնար թափանցել զայն արցունք, հառաչանք ու աղջկան աղաչանքներ։ Տես թէ ինչպէս խաւարային սիրտս յուսոյ եւ մխիթարութեան գոցուած է. տես, ցաւէ իմ վրաս, յուսահատէ ու թո՛ղ ղիս։

ՆԵՐ. Կը թողում գքեզ. բայց գիտցիր դուն ալ որ ցուրտ երակներուս մէջ ազգիս սէրը բոլոր իր սաստկութեամբը կը վառի. անոր համար թէպէտ դուն մոլորեալ կոյր ու մեղապարտ ըլլաս, թէպէտ ձեռքերդ անմեղ արեանց մէջ թաթխուած ըլլան, թէպէտ երկինք քու վճիռդ կտրած ըլլան, սակայն եւ այնպէս դուն իմ Արշակունի թագաւորաց արիւնն ես, ու գիս քեզի դորովալից հայր կը ճանչնամ. ինչուան վերջը քեզի նեցուկ, ամրութիւն, յոյս եւ խորհրդատու ըլլալը սուրբ պարտք մը ըրեր եմ ինձի. փուճ տեղը Արշակ, պիտի մերժես, հալածես ու արհամարհես գիս, պիտի տեղը մահուան սպառնալիքները պիտի գոռացընես ինձի դէմ. մէյ մըն քանտերու ու խորունկ վիրապներու մէջ պիտի իջնամ քեզի հետ. մահուան անկողնիդ քովը պիտի հասնիմ անքուն, ու աղօթեմ հառա-

չանքներով անմահութեան լոյսը կախեցնելու միտքն-եալ աչուըներուդ ու սրտիդ վրայ. եթէ կարելի է ին-չուան գերեզմանիդ մէջ ալոտ պաչտպանեմ գքեզ բո-լոր դժոխոց զօրութեանը դէմ։

ՏԵՍԻԼ Ե.

ԱՐՇԱԿ, ՍԻՍԱԿ

ՍԻՍ. *Ի՞նչ զարմանալի անձ է աս Ներսէսը հայր, որ երբեմն սպառնալից մարգարէի մը պէս ահաւոր պատգամներ կորոտայ. երբեմն ալ կարծես թէ հեզու-թեան հրեշտակ մըն է յուսոյ ու խաղաղութեան աւե-տաբեր։*

ԱՐՇ. *Ա՛հ, ինչու կուշանայ առաւօտը ծագելու. իմանայի մէյ մը թէ Ներսէսին հոս ինծի հանդիպիլը, յուսոյ չէ նէ սպառնալեաց նշան էր։ (Ներսէն յոյնէ կը լսուի։)*

ՏԵՍԻԼ Զ.

ԱՐՇԱԿ, ՍԻՍԱԿ ԵՒ ՋՕՐԱԿԱՆՔ

ՋՕՐ. *Տէր, Պարսիկները բազմութեամբ անտառը իջեցին ու մթութեան մէջ զարնուելնուդ անունց հետ. կեանքդ վտանգի մէջ է, գնա փախչելու առնն կայ ատէր։*

ԱՐՇ. *Փախիր դուն Սիսակ, ու թող գիս մինակ։ Պարսիկք կը գանան հոս Արշակին դիակը։*

ՍԻՍ. (*Սուրը կը հանէ*) *Կերթամ ես, բայց քեզի հետ (Ընդէն բռնելով) Հայաստանին աւերակացը մէջ, անոր վերջի սիւնին կռթընած, սուրը ձեռքս պիտի սպասեմ թշնամւոյն. թող Հայաստան իր վերջի չունչը իմ քերնէս տայ։ (Արշակին ընդէն բռնած դեկ կոդին երթալ-գեն պարսիկք վրայ կը հասնին)։*

ՋԳԻ ՎԱՐԱԳՈՑՐՆ

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Ը.

ՏԵՍԻԼ Ա.

ԲԱՆԱԿԱՏԵՂԻ ՊԱՐՍԻՑ

ՄՈՒՇԿԱՆ, ՈՐՄԻԶԴ

ՄՈՒ. Ո՞ւր էիր ինչուան հիմայ որդիդ մեծի արքային. պատերազմին առեներ զքեզ աչքէս կորնցուցի, ու մեր սիրտը վախով լեցուեցաւ։

ՈՐՄ. Ո՛վ Մուշկան. մահաբեր վտանգէ մը ազատեցայ եւս, ու չեմ գիտեր որու ձեռքով։

ՄՈՒ. Մինէ փախստական Հայոց ձեռքը ինկար անտառին մէջ։

ՈՐՄ. Այո՛, ու անոնց մէկուն վեհանձնութեանը պարտական եմ իմ կեանքս։

ՄՈՒ. Ի՞նչպէս։

ՈՐՄ. Պատերազմի մէջ անուն մը հանելու փառասէր եռանդը մղեց զիս ալ անտառին մէջ, ուր գիտէի որ Հայոց թագաւորը պահուըտած էր իւր հաւատարիմ որդւովն ու զօրականներովը։

ՄՈՒ. Ի՞նչպէս, դուն մինակ։

ՈՐՄ. Ոչ, այլ ձայն տուի մէկ քանի խումբ քաջ զօրականներու որ ինծի հետ գան։ դեռ արշալոյսը չէր սկսեր ծագիլ, մտանք անտառին մէջ փառաւոր որս մը ընելու յոյսով. ու յանկարծ կոխեցինք ապստամբ թագաւորին յետին ապաստանը. Հայերը սարսափած զէնքի վազեցին. ու թէպէտ քիչ թուով, բայց յանդգնեցան սաստկութեամբ պատերազմիլ մեղի դէմ. խառնդիչերուան մթութեան հետ երկարեցաւ կռիւը. ու ես իմ օրինակովս քաջալերելով իմիններս, վերջապէս կատարեալ յաղթութիւն մը պիտի վաստկէի, ու Հայերը սկսեր էին արդէն փախչելու, երբ յանկարծ պատանի զինուոր մը դէպի իրենց վազելով, ուր կը փախչէք, ինծի հետ եկէք, ըսաւ ու այնպիսի կատաղի զօրութեամբ յարձակեցաւ մեր վրայ, որ մերինները չի կրնալով դիմանալ՝ ցիր ու ցան եղան անտառին մէջ. ամօթով ու բարկութեամբ լեցուած պարապ տեղը ջանացի սիրտ տալ անոնց. մինակ մնացի քաջերու բազմութեան դէմ. մինակ մնացի, բայց չի փախայ. արքայից արքային որդւոյ մը չէր վայլեր այդպիսի վատութիւն մը. սուրը ձեռքս միտքս դրի յուսահատ քաջութեամբ սուղ ծախել իմ կեանքս. ու անչուշտ էր իմ կորուստս, թէ որ նոյն երիտասարդ զինուորը պատերազմողներու մէջ նետուելով չարդիլեր այն մահացու հարուածները որ սրտիս վրայ չակուած էին. մի զարնէք, ով զօրականք, ըսաւ իրեններուն. Հայերը պիտի նէք քիչով բազմութեան յաղթել, բայց կը չնորհեն անօգնական մնացող քաջի մը կեանքը. ըսաւ, ու հետացուց ինծմէ իւր զինուորները. իրեն պարգեւն է կենացս չունչը. բայց ափսոս որ ինքը հոս իմ քովս ինծի ընկեր ու բարեկամ չէ։

ՄՈՒ. Ինչու՞ չառիւեցիր զինքը թողուլ իւր վատաբախտ թագաւորն ու ազգը, ու քեզի հետ լաւագոյն վիճակի մը արժանի ըլլալ։

ՈՐՄ. Ամեն հնարքներս փուճը եկան. երբ մինակ մնացինք ու տեսայ իւր աղնիւ ու կորիւճ կերպարանքը,

պարմացմամբ ու երախտագիտութեամբ լեցուած՝ սիրտս կապուեցաւ անոր հետ. հարցուցի իրեն ալ ըլլալը, ինքն ալ ինծի նոյնպէս. բայց երբ իմացաւ որ Շապուհին որդին եմ, գոյնը նետեց ու դէմքին վրայ նկարուեցաւ բարկութիւն գթութեան հետ խառնուած. ինձ, ըսաւ ինծի, ազատեցի ես քու կեանքդ որ պէտք էր կորսնցնել. մի՛ հարցներ իմ անունս, գուցէ աւելի յարմար առիթ պիտի ճանչնաս զիս. տուր ինծի մէկ յիշատակ մը որ նշան ըլլայ մեր ծանօթութեանը. մէկզմէկու հետ փոխեցինք մեր սուրերը. պարապ տեղը ջանացի համոզել զինքը հետս գալու. քիչ առնէն անհետացաւ անտառին մէջ։

ՄՈՒ. Անշուշտ եմ որ այդ անծանօթը երախտագէտ ու վեհանձն սրտիդ շնորհքները պիտի վայելէ շուտով։

ՈՐՄ. Ո՞ւր էր թէ այդ բաղձանքս կատարուէր. բայց դուն հրաման տուր պահապաններուն, եթէ տեսնեն մէկը որ իմ ոսկեզարդ սուրս կը կրէ, չըլլայ թէ թշնամանեն զինքը, այլ թոյլ տան համարձակ իմ վրանս մտնալու։

ՄՈՒ. Ա՛յնպէս ըլլայ. երթամ քու հրամանդ կատարելու, եւ իմ սիրոջս արքայից արքային առեն բան պատմելու։

ՏԵՍԻԼ Բ.

ՈՐՄԻԶԴ

Զարմանալի դիպուած. սիրտս բարեկամութեան քաղցր սիրովը այնպիսի մէկու մը հետ կապուի որ

թշնամի է իմ ազգիս ու հօրս. դեռ աչքիս առջեւն է իւր սիրելի ու վեհանձն կերպարանքը. երբէք այդպիսի զօրաւոր ու անծանօթ զգացում մը տիրած չէր սրտիս մէջ. մանկութենէս ի վեր սիրեցի պատերազմին ահեղ տեսարանները. ղէնքը գործածել առնէն հաճելի զբօսանքս էր. բայց հիմայ կզգամ որ աւելի քաղցր հաճութիւն մը կայ եղեր մարդուս համար. բարեկամութիւնն ու սէրը. ահ, ինչու ուրեմն մարդիկ այնչափ կատաղութեամբ իրար կատեն ու կը պատուեն թէ որ այնչափ անուշ է մէկզմէկ սիրելը. ով օտարականդ բարեկամ, թէ որ դուն հիմայ իմ քովս ըլլայիր, արդեօք ինչպիսի կարօտով պիտի գրկէի զքեզ, ու այս ձեռուբներդ սեմելով, քեզի հետ անլոյծ բարեկամութեան դաշինք կը դնէի. քու սիրոյդ համար կը սիրէի նաեւ քու ազգդ, որուն քաջութեան յիշատակը երբէք պիտի չի մոռնամ. ինչու այդչափ թշուառ է այս ազգը, որ այնչափ կտրիճ է. բայց ահա իմ հայրս հոս կուգայ,

ՏԵՍԻԼ Գ.

ՇԱՊՈՒՀ, ՈՐՄԻԶԴ, ՋՕՐԱԿԱՆՔ

ՇԱՊ. Զուարթ եւ գոհ սրտով կողջունեմ իմ յաղթական վրաններս, որ ոսկեզօծ զարդերէն աւելի Հայոց եւ Յունաց աւարներովը կը փայլին. այս քանի անգամ է որ կը կոխկռտեմ Հայաստանը, ու դեռ առ ժողովուրդը չի կրցայ փոշի դարձնել ոտքիս տակը. սուրս իւր

կողը մնեցի, ու դեռ կենդանութեան նշան կուտայ ու կը տապլտըկի աչխարհակալ ձեռուըներուս մէջ. դեռ Արշակը չղթայակապ իմ դիմաց չեն քաչկռտեր. ու վախտական հայ զօրքերու ողորմելի մնացորդ մը կը յանդգնի իմ որդւոյս կեանքը վտանգի մէջ դնել. կերդնում մեր սքանչելին Աստուծոյ բարձր Արեւուն վրայ, որ իւր ճառագայթները պիտի յայտնեն ինձի Արշակը ուր որ ըլլայ. ու ձեռքս պիտի հասնի իւր եռեւէն անդընդոց մէջ ալ. բայց դուն ինչու անտառներու մէջ անխոհեմութեամբ անոնց ձեռքն ինկար։

ՈՐՄ. Երիտասարդութեան կրակոտ եռանդը որ վախ չի գիտեր ամենեւին, դրդեց զիս հայր, պատերազմի վտանգ մէջ քեզի արժանի որդի ըլլալու. բայց ով կը կարծէր, թշնամիներէն պարգեւ ընդունիմ ես կեանքս, որ անոնց կենացը դէմ սուրս վերուցեր էի։

ՇԱՊ. Աւելի է ինձի թշնամիի պարգեւը քէեւ կեանց լոյսը ըլլայ. վրէժխնդրութեանս կայծակները մարելու բաւական չէ այն. քանի որ Արշակը կենդանի է, քեզի է յաղթութիւնս, ու ջնջուած չէ Տապուհին նախատինքը։

ՈՐՄ. Քու վեհ խորհուրդներդ պիտի կատարուին բոլանդակ, ով հայր գիւցազուն. Թող քու անձիդ Բշնամիները պատն ահեղ զօրութեանդ չափը. բայց տես նայ նաեւ աչխարհք որ քու արդար վրէժխնդրութիւնդ վառող արքայական ցասմանդ կը հաւասարի նաեւ մեծամիրա ու մարդասէր գթութիւնդ։ Զարերն ու բարեգործք տեսնան որ մեծագոր ձեռուընդդ միեւնոյն չափով գիտեն պատուհասել ու վարձատրել։ Իսկ Արշակին շուտով ձեռք ի՛նալուն վրայ քնաւ մի տարակուսիր. մեր զօրքերը տիրած են Հայաստանի ամեն կողմին, ու անտառը պաշարուած՝ ուր փախեր է Արշակ իրենցովը. իւր ազգը իրեն չարագոյն թշնամին է. ու Պարսիկներէ առաջ գուցէ Հայերը մատնեն գինքը քու ձեռքդ։

ՇԱՊ. Ինծի մէյ մը իմ ձեռքս ու իմանայ թէ Տապուհին սուրը պարապ տեղը չի փայլատակեր ու խոստացանց թագաւորի մը դէմ. իմանայ որ պարապ է կոթնիլ Յունաց կայսերաց երերուն ու տկար գահին որ կրնայ իրեն հետ մէկտեղ փլչիլ. Հայաստան պէտք է ջնջուի. հոն պէտք է ահագին հարուածով մը սասանեցնել Կոստանդիանոսի քաղաքն ու բոլոր աչխարհք, ու իմ աչխարհակալ գինուցս հռչակը անմահ Արփւոյն ճառագայթներուն հետ տարածել տիեզերաց ամեն կողմը։

ՏԵՍԻԼ Գ.

ՄՈՒՇԿԱՆ ԵՒ ԱՌԱՋԻՆՔ

ՄՈՒ. Կեցցէ Տէր իմ արքայից արքայ։

ՇԱՊ. Ի՞նչ լուր կը բերես ինծի։

ՄՈՒ. Արշակը մեր ձեռքն ինկաւ։

ՇԱՊ. Արշակ։

ՄՈՒ. Այո, նոյն ինքն։

ՇԱՊ. Ո՞ւր բռնուեցաւ։

ՄՈՒ. Անտառին մէջ. ուր Հայերը ամեն մէկ ծառը մէյմէկ պատնէշ դարձնելով ահագին դիմակալութիւն մը ըրին մեզի. ու հարկ եղաւ մեծ մասը մեր բանակին ճակատ հանել գլխովին նուաճելու համար։

ՇԱՊ. Բանուեցաւն ամենն ալ։

ՄՈՒ. Երկայն դիմադրութենէ վերջը ոմանք ձեռք ինկան ու մեծ մասը ցրուեցան անտառին մէջ. անոնց մէջն էր երիտասարդ զօրապետ մը, որ դլուխ էր այն պղտիկ խումբին Պարսից արիւնովը կշտացուց իր սուրը. այնչափ կատաղութեամբ կը պատերազմէր մինչ դէմ։

ՇԱՊ. Ու չի կրցաք բռնել զինքը։

ՄՈՒ. Կուռին ժամանակը հազիւ թէ արշալոյսը սկսեր էր ծագիլ, մթութեան օդնութեամբը փախաւ ինքը, սակայն մեր ձիաւորները կը հալածեն զինքը. ու անշուշտ եմ արքայ որ քիչ առնէն Արշակայ չըղթաներուն ծանրութիւնը պիտի զդան իր ձեռուընեն ալ։

ՇԱՊ. Թէ որ ինքը ազատի մեր ձեռքէն, կորսուած է աւարին դեղեցկագոյն մասը. անշուշտ անիկայ է ապըստամբ Արշակին անօրէն որդին. իր հօրը դառդութեան պատուարն ու նեցուկը. զօրավարդ Մուշկան, Թոդ Հայոց Բագաւորը բանակը գալուն պէս չղթանեղով կապած իմ դիմացս բերուի իբրեւ վառ գերի մը։

ՄՈՒ. Կատարեացք հրաման տեառն իմոյ արքայի. բայց ուրիշ գերի մըն ալ, եթէ կը հաճիս, տէր արքայ, բերեմ հիմայ քու դիմացդ։

ՇԱՊ. Ո՞վ է եւ ուսկից ձեռք ինկաւ։

ՄՈՒ. Անտառին կոնակը բլրոյ մը վրայ քրիստոնէից եկեղեցի մը տեսանք. վազեցինք հոն, կոտրեցինք դռները. ու տեսանք խաչապաշտներու քահանաներ, որ անխռով ծունկի վրայ եկած բարձրաձայն երդերով կ'աղօթէին. Թրէ անցուցինք զամենն ալ. բայց իրենց գլխաւորին ահաւոր եւ սպառնալից կերպարանքէն ակ-

նածելով, կենդանի պահեցինք զինքը քու դիմացդ բերելու համար։

ՇԱՊ. Կուզեմ տեսնալ զինքը, չուտով թող պայ հոս. գնէն ալ Որմիզդ, գնա բանակը Արշակը դիմաւորելու։

ՏԵՍԻԼ Ե.

ՇԱՊՈՒՀ

Այսպէս մէկիկ մէկիկ պիտի կատարուին վաստայ եւ վրէժինդրութեան խորհուրդները. ու իմ անխախտելի պահիս լոյս ու ջերմութիւն տուող աստուածային կրակը, մոխիր պիտի դարձնէ Նազովրեցւոյն կրօնքն ու ժողովուրդը։

ՏԵՍԻԼ Զ.

ՇԱՊՈՒՀ, ՄՈՒՇԿԱՆ, ՆԵՐՍԷՍ

ՄՈՒ. Ահա, տէր արքայ, ձեռքակալ քահանայն։

ՇԱՊ. կարծեմ դուն ես Ներսէսը, կը ճանչնամ զքեզ. քու մեծ համբաւդ չի կրցաւ ազատել զքեզ գերութենէ. ինչ կընէիր, ես ուր էիր դուն, երբ Շապուհին տակը ողողուելի դիակի մը պէս տարածուեր է Հայաստանը։

ՆԵՐ. Թէ որ Հայաստան իմ ձայնիս մոխիկ ընէր, ու խերիմ թշնամիք չէին կրնար կոխելու տեղ մը գտնալ

իւր հողոյն վրայ, եւ ոչ հպարտանալ անոր կործանմամբը. կը հարցնեմ ինծի, թէ ինչ կընէի, եւ ուր էի, յաւիտենական Աստուծոյ տաճարին մէջ կը խնդրէի իրմէն իւր բարկութիւնը դարձնել վերջապէս իր անուանը թշնամիներուն դէմ. ու չի մտանել Հայաստանը բռնութեան եւ թշուառութեան ձեռքը. ահ, դաղանաւիրտ զօրաց մունչիւններուն ու մահուան հառաչանաց մէջ խղդուեցան մեր աղօթից ձայները։

ՇԱՊ. Վասն զի ինծի դէմ էին։

ՆԵՐ. Եւ որո՞ւ դէմ կրնային ըլլալ. դուն չըսիր հիմայ գոռոզութեամբ, որ ողորմելի դիակի մը պէս տապուեր է Հայաստան ոտքիդ տակը. ո՛վ է այն որ կենդանութեան չի փափաքիր, եւ մարդասպանին դէմ չի բողոքեր երկնից վրէժխնդրութեան. ո՛վ է այն որ արդարադատ Աստուծոյ գթութիւնը չի հրաւիրեր այն խոց վիրաւոր ու ողորմելի դիակ մը կարծուող աղջին վրայ, որ կենդանանայ կանգնի, զօրանայ ու վրէժխնդիր հսկայ մը դառնայ, զինքը ոտքի տակ առնողին դէմ. այսպիսի բաղձանքով վառուած են ամէն ճչտացիտ հայերը, եւ ամենէն աւելի Ներսէս։

ՇԱՊ. Պարապ տեղը կը խրոխտաս ինծի դէմ. խմացար փորձով որ անզօր էին քու աղօթքներդ եւ կամ անզօր էր քու Աստուածդ զանոնք կատարելու. Շապուհ ինչուան հիմայ ապառնալիքներ գոռաց ուրիշի դէմ, եւ ոչ երբէք ուրիշին ապառնալիքներէն դողաց։ Մեռայ Հայաստան իրրեւ թշնամի, վասն զի չուզեց ճանչնալ զիս իրրեւ Տէր. մեռայ հոն սրոյս վրայ կոթնած, եւ ո՛վ պիտի յաւիտեան զայն ձեռքէս։

ՆԵՐ. Աստուած, որուն մատուռներուն գործն է այն արեւը զոր կը պաշտես դուն։

ՇԱՊ. Ուշացաւ քու Աստուածդ օգնութեան հասնելու քեզի. Շապուհին հրամանովը ինկան կործանեցան իւր տաճարները, ու պիտի պադրին այսուհետեւ իւր անունը յիշելու Հայաստանին մէջ։

ՆԵՐ. Ո՛վ թագաւոր, սրոյդ վրայ կոթներ ես դուն, չէ նէ անզթութեան. ահ, իրաւ ես, սարսափելի ճըշմարտութիւն մը ելար. բերնէդ. Հայաստանին մէջ չի մնաց քար մը, բոյս մը ու ծաղիկ, որ հայ արիւնով կարմրցած չըլլայ. բայց թէեւ բոլոր ժողովուրդ մը իր արեանը մէջ խղդուի, թէեւ Աստուծոյ անուան արձագանգները լռեն կործանեալ եկեղեցիներու մէջ, միթէ կը լռէ անմեղ արիւնը. մանկ ըրէ՛ ո՛վ թագաւոր արեան բողոքանաց ձայնը արդարութեան թեւերուն վրայ բարձրանալով ահագին կը զարնէ երկնից դուռը, ու չի կրնար Աստուած խուլ ըլլալատ ձայնին։

ՇԱՊ. Իմ յաղթական սրոյս պէս, զօրաւոր է նաեւ բախտս. ո՛վ քահանայ, դուն վարժած ես խորաններու դիմաց անունէն ծառայի մը պէս խնամարհ աղօթքներ մրմնջել քու աստուածոյդ, որուն պարապ տեղը կը յուսաս. կուգես որ Շապուհն ալ քեզի պէս մտածէ. ասանկ կը ճանչնաս դուն Շապուհը։

ՆԵՐ. Աստուծոյ բարկութեան հարուածը կը ճանչնամ ես զքեզ Հայաստանին վրայ. բայց մի պարծիր յաղթանակներովդ. մի պարծիր բաղդիդ ու սրոյդ վրայ. բաղդին անիւը շատ անգամ փուսերու մէջ կը մտնի, ու սուրդ կրնայ փշրիլ քու ձեռքիդ մէջ. թագաւոր էր նաեւ Արշակ, տես թէ ինչ է հիմայ, տես թէ որչափ մօտ են իրարու արքունական գահազանն ու գերութեան շղթաները։

ՇԱՊ. Դուն համարձակ կը խօսիս ո՛վ Ներսէս. բայց

մի կարծեր անով գրգռել զիս քեզի դէմ. քանհանայ մը ես դուն ու սուր չես կրեր. ուստի ապահով ես արքայից արքային բարկութենէն. ազատ ես դուն, դնա ուզածիդ չափ երկնից վրէժխնդրութիւնը գրգռէ իմ գլխուս վրայ. բաւական է ինձի իմ սուրս, Արշակն ու Հայաստանը. զօրականք, թողուցէք զինքը որ երթայ. զօրութիւնս ճանչցաւ ինքը, ճանչնայ նաեւ գթութիւնս

ՆԵՐ. Ազգիս վրայ ցրցուր սա գթութիւնը, ու ներսէսի մը երախտագիտութեանն ալ արժանի ըլլաս. ինչ օգուտ ինձի անձիս ազատութիւնը, թէ որ ազգս թշուառ ու գերի է։

ՏԵՍԻԼ Է.

ՇԱՊՈՒՀ, ՄՈՒՇԵԳԱՆ

ՄՈՒ. կը հիանամ ինչ Տէր, քու մարդասէր վեհանձնութեանդ վրայ։

ՇԱՊ. կը զարմանամ ես ալ սա մարդուն աներկիւղ համարձակութեանը վրայ. իւր խօսքերը աւելի ազդեցին սրտիս, քան թէ բոլոր Ցունաց եւ Հայոց բանակները։

ՏԵՍԻԼ Ը.

ՇԱՊՈՒՀ, ՄՈՒՇԵԳԱՆ, ՈՐՄԻԶԴ

ՈՐՄ. Հայր իմ վեհազուն, լրտեսները լուր բերին մեզի որ Հայաստան դեռ բոլորովին նուաճեալ չէ. Մուշեղ Մամիկոնեան եւ Սմբատ Բագրատունի իշխանները բազմաթիւ գնդերով կը պտրտին Հայաստանին մէջ ու յանկարծակի յարձակումներով կը զարնեն մեր յառաջապահ զօրքերը. ինչուան հոս, քու բանակիդ մէջ ալ յարձակելու դիտաւորութիւններ կան, Արշակը ազատելու համար։

ՇԱՊ. Թող գան ամենքը, որ ամենքը մէկտեղ կորսուին. երթանք, ու պէտք եղածը կարդի դնենք. ու դեռ Արշակը չի տեսած, Արշակին ազատիչները դիմաւորենք։

ՈՐՄ. Ո՛րչափ բարեբաղդ պիտի ըլլամ ես ալ, թէ որ իմ ազատիչս կարենամ դիմաւորել։

ԶԳԻ ՎԱՐԱԳՈՅՐՆ

ԱՐԱՐՈՒԱԾՔ Գ.

ՏԵՍԻԼ Ա.

ԱՐՔՈՒՆԻ ՎՐԱՆ

ՇԱՊՈՒՀ, ՄՈՒՇԵԳԱՆ, ԱՐՇԱԿ.

ՄՈՒ. (Ածշ-կէն) Տ՛ես, մեծազօր արքայից արքայն Շապուհը որուն բարկութեան ձեռքն ես դուն։

ՇԱՊ. Վ՛ըր վերցուր գոռոզ ճակատդ, ով Արշակ. տես թէ ով է այն որ այնչափ յանդգնութեամբ ժպըրհեցար նախատել. մի՛ նայիր ինծի իբրեւ աչխարհքիս յաղթականը, այլ ապատամբ թագաւորի մը դատաւորը. թագաւորի մը, որ սոսկալի ապերախտութեամբ աղատանց իմ բարերարութեան պարգեւները. կը ճանչնաս զիս. ես եմ այն որ արքունի թագ մը ու գահ ընծայ ըրաւ քեզմէ. ու ես եմ այն, որուն դէմ դիմեցար դուն, իմ բարիքներս թշնամութեան գործիք մը դարձընելով, եւ երդումն ու հաւատարմութիւնը ոտքի տակ առնելով. կը ճանճնամ ես զքեզ, կը ճանչնամ քու վատ եւ ուխտազանց ժողովուրդդ. բայց կը յուսայի որ եթէ բոլոր աչխարհքս, որ դիմացս ձայնէն կը դողայ ու քու նախորդացդ տխուր օրինակը, չի կարենան խրատ ընդալ քեզի, գոնէ մեծապարգեւ երախտիքներս պիտի յաղթեն ապերախտ սրտիդ. բայց դուն ամեն յոյսերս պարապը հանեցիր. քեզի ընծայ ըրած թագս ցունայց ձախեցիր. գահիդ չորս կողմը ժողուեցիր բիւր ոճիրներ եւ անթիւ չարիք, ու վերջապէս ինծի դէմ, քու մեծ բարերարիդ Շապուհին դէմ համարձակեցար զէնք վերցնել. ու իմ բարերարութեանցս մեծութեանը հաւասարել քու անօրէն ապերախտութիւնդ. հիմայ դադրեցան բարիք եւ գթութիւն. վրէժխնդրութեան ատենն է ալ, դուն եւ Հայաստան իմ ձեռքս է՛ք. յոյսը վիճաւ քեզմէ, ու Շապուհին բարկութիւնը քու դիմացդ է. Մուշեղ եւ Սմբատ իշխանները աներեւոյթ եղան երբ ես երեւցայ. բայց չի կրցան զքեզ հետերնին տանել. մինակ մնացիր դուն Արեւուն դիմացը, որ ամենէն մեծ Աստուածն է. եւ նախատեցիր դուն երդումդ ոտքի տակ առնելով. մինակ ես Շապուհին դիմացն ալ որ ամենէն մեծ թագաւորն է, որուն բարիքները չի տեսնալու համար աչուընիդ դողեցիր. հիմայ երկուքն ալ վրէժ կը պահանջեն քեզմէ, երկինք եւ Շապուհ ու երկուքին ալ արժանի պիտի ըլլայ ահագին պատուհասը, իսկէ, թէ որ կրնաս ինքզինքդ արդարացնել։

ԱՐՇ. Ինչո՞ւ կ'ստիպես զիս խօսելու ով անգութ, երբ բաղդը քու կողմդ է. Աստուած մինակ կրնայ համար պահանջել թագաւորէ մը, եւ ոչ ուրիշը. եւ դուն ով ես. ինծի պէս թագաւոր մը. կշտացիր իմ արիւնովս, դուն որ հայ արիւնով թաթխած ես, չեմ հակառակիր քեզի. բաղդէս ու կատաղութենէդ մեծ է իմ արիութիւնս. անարգ շղթաներով կապած են ձեռքերս, բայց մոռցած չեմ որ արքունի գաւազան կը կրէին տաեներով. մի կարծեր որ իբր յանցաւոր մը գթութիւն եւ ներումն խնդրելու համար քու դիմացդ կուգայ Հայոց թագաւոր մը. կը համարձակիմ իմ թագաւորական վիճակս իբր յանցանք երեսս զարնել ինծի, որ իմ պաշտպանութիւնս է. ան է ատ թագաւորութիւնը որուն ինքնա-

իշխան տէր կը կարծես ինքզինքդ. թէ որ Հայու թագաւորութիւնն է, իմ ժառանգութիւնս է անիկայ ու դուն չես կրնար երակներուս մէջէն Արշակունի արիւնը պարպել. թէ որ առ հզօր իրաւունքս այդպէս չուտիլ մոռցուցին քեզի իմ չղթաներս, թող յիշեցնեն քեզի Արտաշէս, Խոսրով, եւ Տրդատ, որոնց անունն ու սուրը դողացուցին Պարսից դահը. ու դուն վաթսուն կը կոչես իմ ազգս, վատ կը կոչես այն ազգը որ իւր տէրութեան գահը սանձեց աւելի Պարսից դէմ երթած յաղթանակներովը զարդարուց. ուխտազանց կը կոչես զիս, դուն որ միշտ նենգութեամբ ու խաբէբայ հնարքներով աւերեցիր Հայաստանը. դուն որ խարդախութեամբ բռնելով իմ հայրս Տիրանը, զինքը իւր աթոռէն, ազատութենէն ու աչքին լուսէն զրկեցիր միանգամայն. թէ որ ես յանցաւոր եմ քու առաջդ Աստուծոյդ արեւուն, ու մոխրաշունչ Պարսկի մը դիմացը. դուն որուն դէմ յանցաւոր ես. ճշմարիտ ու աներեսակալ Աստուծոյ, որուն անունը կը հայհոյես, որուն տաճարները կը կործանես, ու իւր ժողովուրդին մարդակուռոր դահիճներես. թէ որ արդարութիւն եւ իրաւունք այդչափ արբշռան եւ մեծարոյ են քեզի համար, դարձիր ուրեմն ինծի իմ գահս, կանգնէ նորէն հիմնայատակ եկեղեցիները, քակէ իմ ժողովուրդիս գերութեան կապերը. կշտացիր քու տէրութեանդ միահեծան իշխանութեամբը, ու աչք մի՛ բանկեր օտարին ազատութեանը: Անմեղ չեմ ես, բայց չէ թէ քեզի, իմ Աստուծոյս դէմ յանցաւոր եմ ես, ու իմ ազգիս, որ պարսկական անբերելի լուծին տակը կը տանջուի իմ պատճառովս. ահ, ինչու իւր թագաւորին հետ միաբան չէր առ ազգը, որ գուցէ ուրիշ վիճակի մէջ կը տեսնայիր հիմայ Արշակը քու դիմացդ:

ՇԱՊ. Բաւական է այդչափ մնոտի ամբարտաւանութիւնդ իմ համբերութեանս դէմ, Յաղթութիւնը, տէրութիւնը ու գահը կորնչցնող գերի թագաւորի մը ինչ կը մնայ չղթաներու հետ. ընդունայն գոռոզութիւն, ու նախատական մեծաբանութիւններ. լեզուիդ կուգես յաղթել անոր, որուն դէմ փճացան բանակներդ. կը յուսաս խրոխտապանծ յանդգնութեամբդ քերել ու աւերել խիստ ճակատագրդ, որ Շապուհին ձեռքերը դրոշմեցին գլխուդ վրայ. մահացու խայթոցդ ոտքիս տակը ճզմուեցաւ, ու գալարիլ կուգես դուն ոտքիս տակը. ինչու կը յիշեցնես ինծի Խոսրովին ու Տրդատին յաղթանակները Պարսից դէմ, դուն որ քու նախնեացդ ամօթն ու նախատինքն ես. եթէ իրաւ է որ անոնք սրով ու կրակով Պարսից գահը դողացուցին աւերով, ուրեմն աւելի վրէժ մը ունին պահանջել Շապուհ իրենց յաղթողէն ու ազգէն. սրով պիտի բանամ առ սրտերը որ աստուածը ինծի դէմ գոցեց. տակաւ եղեգի մը պէս խորտակեցաւ արքունի գաւազանդ. այսուհետեւ չղթաներ կը վայլեն ձեռքիդ. գծրականք, տարէք զինքը ու պահեցէք բանտին մէջ:

ԱՐՇ. Չղթաներու մէջ գուցէ աւելի մեծ պիտի երեւնայ Արշակ, քան թէ Շապուհ իւր մեծապանծ գահին վրայ:

ՏԵՍԻԼ Բ.

ՇԱՊՈՒՀ, ՄՈՒՇԿԱՆ, ՋՕՐԱԿԱՆՔ

ՇԱՊ. Գոռոզութիւն լուսաճաճանչ Արեւուն, որ այդպէս պայծառ փայլեցուց գլխուս վրայ յաղթութիւնն

ու փառքը. վրէժխնդրութիւնը միայն դեռ կատարեալ չեղաւ, ու Արշակին կենացը բաղդը ձեռքիս մէջ դեռ կը դողդողայ. բայց նախ եւ առաջ բոլոր Հայաստան ուրներուս առջեւ խոնարհի, ինչպէս որ Արշակ խոնարհեցաւ. ընդունի ձեռքէս գերութեան չղթաները, ինչպէս որ Արշակ ընդունեցաւ. ու անկէ ետքը ապստամբ ու ապերախտ թագաւորի մը կենաց վճիռը Շապուհին անկարկուհելէն կախում ունենայ. կերթամ ես հանդչիլ իմ վրանիս մէջ. դուն Մուշկան ժողվէ բոլոր բանակը. քիչ առեղէն պիտի քալենք Հայաստանին ամեն կողմը. տեսնենք ինչպէս պիտի դիմաւորէ զմեզ այդ անգլուխ մնացած ազգը։

ՄՈՒ. Փառ բարձր հրամանիդ ծառայ է Մուշկան։

ՏԵՍԻԼ Գ.

ՄՈՒՇԿԱՆ, ՋՕՐԱԿԱՆՔ

ՄՈՒ. Ճշմարիտ է. չաղթութեան պարծանքը ուրախութեամբ կը լեցնէ բոլոր Պարթեւներուն սիրտը. բայց կարծես թէ մինակ Որմիզդն է որ անզգայ է ընդհանուր խնդութեան. անհաւատալի բան. Հայաստանին նուաճութիւնն իրեն աւելի ցաւ, քան թէ ուրախութիւն կը պատճառէ։

ՏԵՍԻԼ Դ.

ՄՈՒՇԿԱՆ, ՍԻՍԱԿ

ՍԻՍ. Զօրավարդ Մուշկան, կը խնդրեմ որ արքայորդւոյն դիմացը հանես զիս։

ՄՈՒ. Ո՞վ ես դուն. ահ, ճանչցայ զքեզ. Պարսից արիւնովը թաթխուած կը յանդգնիս մեր բանակը գալ. Շապուհ արքային դիմացը պիտի տանիմ ես զքեզ չէ թէ արքայորդւոյն։

ՍԻՍ. Ձեռ տեսնար որ ես չօժար կամօքս ակեր եմ հոս. ինչ հարկ բռնել զիս. հեռու լինիմ. անպաշտպան չեմ ես. այս սուրը որ Պարսիկք աղէկ կը ճանչնան, անպատիժ պիտի չի թողու ինծի դէմ բռնութիւն գործողը. տես ու ճանչցիր դուն ալ։

ՄՈՒ. Արքայորդւոյն սուրն է. դուն ես ուրեմն իրեն կենաց ազատարարը. ինչպէս պիտի ուրախանայ երբ զքեզ տեսնայ հոս. կերթամ իրեն աւետել քու գալուստդ։

ՏԵՍԻԼ Ե.

ՍԻՍԱԿ

Ո՛վ հայր իմ Արշակ, վերջապէս անողոքելի թշնամիներուն ձեռքը ինկար դուն. ու ես փուճ տեղը ոչնչացի իմ կեանքս ողջակէզ ընել քու փրկութեանդ համար. այն թեւերը որ պիտ այնչափ անգամ գրկելով կը

մոռցնէին քեզի բաղդիդ դառնութիւնը, հիմայ երկաթներով կապած են. ահ, ինչպէս պիտի կրնաս գրկել զիս ուրեմն, թէեւ տեսնաս զիս դարձեալ. ով է հիմայ զքեզ միխիթարողը Սիսակին տեղը. որ ձայնն է հիմայ սրտիդ փոթորիկները հանդարտեցնողը. ահ, բանտիդ տխրամած բնակութեանը մէջ անչուշտ հիմայ դուն Սիսակը կը մտածես. ու դառն աղետիդ ալիքներուն մէջ ընկղմած, ձեռուըներդ քու որդւոյդ կերկնցնես, ու քու որդիդ հոս է. եկաւ ինքը քեզի հետ մեռնելու, վասն զի չի կրցաւ աղատիլ քեզի հետ։

ՏԵՍԻԼ Զ.

ՍԻՍԱԿ, ՈՐՄԻԶԴ

ՈՐՄ. Դուն հոս ես բարեկամ. ահ, ինչ բարեբաղդութիւն որ ազատիչս տեսնալով կզմայլին իմ աչուըներս. ուրչափ կարօտով կը փափաքէի տեսութեանդ. քու յիշատակովդ ես անձիդ թշուառութեանը վրայ սիրտս կոտրած դառն կերեւնար ինծի իմ կեանքս որ դուն չնորհեցիր. բայց ինչու այդպէս տխուր ես. միթէ կը տհաճիս որ զիս վերստին տեսար. մի՛ կասկածիր աղնիւ բարեկամ. մոռցած չեմ ինծի ըրած բարիքդ. փարատէ այդ տխրութիւնդ ու երջանիկ պիտի ըլլաս։

ՍԻՍ. երջանիկ. չատոնցուընէ 'ի վեր անծանօթ է ինծի երջանկութիւնը։

ՈՐՄ. Եւ ով է արգելքը։

ՍԻՍ. Բաղդը ու քու հայրդ՝ երկուքն ալ հաւասարապէս անպութ իմ աղէտս դէմ։

ՈՐՄ. Կը տեսնամ որ չատ կը սիրես դուն քու ազգդ։

ՍԻՍ. Կը սիրեմ իմ ազգս, վասն զի ինքը ծնաւ ուսմնծցուց զիս. կը սիրեմ իմ հայրենիքս, վասն զի քաղցրութեան եւ փառաց գեղեցիկ հայրենիք էր առենօք. ու թէ որ հիմայ ամեն փառաց յիշատակները անցեալոց մէջ ծածկուեցան գացին, թէ որ իւր անմոռանալի դիւցազունքը չիրմներու մէջ փակուեցան, սակայն անունց ոսկորները քարձրաբարբառ կը խօսին Հայկայ ճշմարիտ եւ հարազատ որդւոց սրտին մէջ, ու կը յորդորեն զանոնք սիրել Հայաստանը, ինչպէս որ իրենք սիրեցին. սրբազան հող սեպել այն հողը որ իրենց ոսկրաց արիւնովը թրջած է. կը գրկեմ ու կը սիրեմ իմ ազգս, վասն զի ինծի պէս թշուառ աքսորեալ ու փառասէր է։

ՈՐՄ. Միթէ կը հաղնիմ որ դուն թշուառ եւ փառասէր ըլլաս. քեզի համար բաց են անլոյծ բարեկամութեան փափուկ թեւերը. անոնց մէջ պիտի գըտնաս գեղեցիկ հայրենիք մը եւ մոռացութիւն վշտագին աքսորանաց. իմ երկրիս մէջ ու պարակական մեծափառ գահուն չուքին տակը, բարեբաստիկ կեանք մը պիտի պատրաստեմ քեզի. թէ որ հայրենիքդ բաղդ ու երջանկութիւնդ կորուսիր, վասն եղիր մոերիմդ իմ, որ բարեկամիդ սիրտը անկորուստ պիտի մնայ քեզի։

ՍԻՍ. Սիրելի ու մեծարոյ են ինծի ազնուագոյն որդիդ մտերմական զգացմունքները. բայց դուն չես գիտիդ մտերմական զգացմունքները. բայց դուն չես գիտիդ որ ոչ մի որչափ անուշութիւն ունի հայրենի երկիրը. եւ որչափ փափաքներ կը մնուցանէ աքսորը, Հայաստանը, եթէ ստիպուիմ ալ թողուլ, սակայն ոչ երբէք կրնամ մոռնալ. փառաւոր երկիր է քու հայրենիքդ, բայց չունի յիշատակ մը որ սրտիս հետ խօսի, ու թէեւ պան-

դրխտիմ հոն, ինծի համար աւելնէն սիրելի երկիրը այն պիտի ըլլայ, ուր որ կը դառնան միշտ մտածմունքներս, հոն քալեցին ու կընկնջեն իմ նախնիքներս. կրնամ Պարսկաստան անունց սուրբ մոխիրները տխուր սափորի մը մէջ ժողուելով, իմ համբոյրներուս ու արտասուացս յանձնել զայն. միթէ քու երկրիդ հողն ու ջուրը, օդը, լեռներն ու ծառերը նոյն անուշութիւնը կրնանն ունենալ ինծի համար. Շապուհի գահին չուքէն չատ քաղցր է իմ սրտիս, հայրենեացս ծառերուն չուքը, Պարսկաստանի վարդերէն աւելի, սիրելի են ինծի Հայաստանին փուշերը. ահ, օտարութեան մէջ լեզի ճաշակ մը ունին աննն հաճութեանց վայելքները, ու արցունքները միայն անուշ են։

ՈՐՄ. Չիս ալ կ'ատիպես լալու ոմ բարեկամ. աւաղ ինծի. այնչափ կարօտով ապասելէն վերջը, կը տեսնամ զքեզ, թէեւս կը բանամ զքեզ ընդունելու, ու դուն կը մերժես իմ բարեկամութիւնս. փոխանակ սիրալիր խօսքերու հառաչանքներ կը լսեմ բերնէդ. փուճ տեղը ուրեմն ես այս վայրկեանին կը փափաքէի, երջանկութեան վայրկեան մը կարծելով զայն. թէ որ այնչափ կարհամարհես զիս ինչու ազատեցիր իմ կեանքս։

ՍԻՍ. Դուն ապրէ, ոդիդ վնհաղուն. կը վայլէ քեզի կեանքը. ինծի պէս քու յոյսերդ կտոր կտոր եղած չեն. կենաց արշալոյսը քեզի համար առանց մթաբեր ամպերու կը փայլի. փափկութեանց ու վայելից մէջ կը սահին ծաղիկներով հիւսուած օրերդ. բայց ինչ ալիքներու վրայ կը սահի իմ կենացս ծովածուփ բաղդը... հանգստութիւն եւ փառք եւ իշխանական պերճութիւնք չորս կողմդ պատեր են. քու հօրդ ձեռքը կը չողայ արքունի հզօր գաւազանը. իսկ իմ հայրս...

ՈՐՄ. Ի՞նչ խօսքեր են սոնք. մինակ ազգիդ թշնամութիւնը չէ ուրեմն որ կը խոցոտէ քու սիրտդ. հայր մը ունիս դուն որ ցաւոդ ու արցունքներուդ գլխաւոր պատճառն է։

ՍԻՍ. Այո՛։

ՈՐՄ. Ո՞ւր է անիկայ։

ՍԻՍ. կորսուած է։

ՈՐՄ. Միթէ անդարձ է իւր կորուստը։

ՍԻՍ. Ա՛հ, ինչպէս չըրլի զինքը ազատելու համար։

ՈՐՄ. Ի՞նչ ընեմ ես ալ քու վիշտերդ մոռնալու համար. թէ որ զքեզ միայն սիրելը բաւական չէ, պիտի սիրեմ քու ազգդ. պիտի սիրեմ Հայաստանը որ մայր է քեզի պէս դիւցազանց. պիտի սիրեմ քու երկրիդ ջուրը, օդը, լեռները ու ծառերը, միայն թէ անոնց չուքին տակ մէկտեղ բազմինք. պատերազմի վտանգը մէջ ալ մէկտեղ ալանանք, ու մահն անգամ չի կարենայ զմեզ իրարմէ բաժնել։

ՍԻՍ. Ի՞նչ կը յիշեցնես ինծի. պատերազմ. ատեն մը երբ պատերազմաց փողը որոտաձայն հնչելով վառաց ասպարէզը կը հրաւիրէր քաջաց խումբերը, զուարթութեամբ կը վազէի արիւնոռոգ դաշտը. պարապ տեղը փուչով մրրկի մէջ բիւր ահարկու ձեւերով կերեւութանար ինծի խոժոռադէմ մահը. հօրս աչքերը իմ վրաս անկուած, լոյս եւ առաջնորդ էին ինծի այն չըվթութեան ու կոտորածոց մէջ. ու գիակներուն վրայէն անմոլար ճամբայ մը բանալով, կը վազէի սրտաթունդ հօրս եւ հայրենեաց ոսքը բերելու յաղթութեանս մրցանակները. աւաղ, ուր են սոր փառաւոր օրերը. ուր են իմ հայրս ու հայրենիքս։

ՈՐՄ. Երբէք անփոփոխ չէ աշխարհքիս բաղդը.

բայց երանի քեզի որ ճչմարիտ բարեկամի մը եռանդուն սիրտը վահան մը կը գտնաս քեզի բաղդին հարուածոյը դէմ. գեղեցիկ են պատերազմի փառաց մըրցանակները. գեղեցիկ է հայրենի ազատութեանը վրայ թափուած արիւնը, բայց աւելի գեղեցիկ է մէկզմէկ սիրելը. ահ, հաւատա ինծի, սիրտս երբէք չի խաբուիր երբ սիրելի գլխուդ վրայ երջանկութեան եւ յուսոյ օրեր կը մաղթէ երկնքէն. բայց ահա իմ հայրս կուգայ, ու ինքը կատարէ քու վրադ իմ ամեն բաղձանքներս։

ՏԵՍԻԼ Է.

ՍԻՍԱԿ, ՈՐՄԻԶԴ, ՇԱՊՈՒՀ

ՇԱՊ. Լսեցի Մուշկանէն որ հոս է քու կենացդ ազատիչը. ուրախ եմ ով անծանօթդ Հայ, զքեզ տեսնելուս. բաւական եղան ինծի պատերազմի ու փառաց ծանր հոգերը. ձեռքս հոգնեցաւ յաղթական կառքս կառավարելէն. որուն սրարշաւ անիւները ազգայ ու աչխարհայ վրայէն կոխկռտելով անցան. վարժեցաւ Հայաստան դողալու ինծմէ. ալ քիչ մըն ալ գթութեան համար բացուին ձեռքերս. ու արքայական մեծապարգեւ չնորհներ թափին անոնց վրայ որ արժանի են գըթութեանս. ըսէ ինծի, ինչ կը խնդրես ինծմէ։

ՍԻՍ. Ոչինչ։

ՇԱՊ. Ո՞վ ես դուն։

ՍԻՍ. Հայկայ՝ Արամայ ու Տիգրանայ որդիքներէն եմ ես։

ՇԱՊ. Սակայն որդւոյս սուրը կախուած է մէջքդ, կը ճանչնամ զայն։

ՍԻՍ. Իմ սուրս աւելի ծանօթ էր Գարսից։

ՇԱՊ. Կը մեծարեմ քու արիական համարձակութիւնդ, ըսէ ինծի, որոնք են հիմայ արտիդ բաղձանքները։

ՍԻՍ. Ազատութիւն հայրենեաց եւ կամ մահ։

ՇԱՊ. Ազատ ըլլաս դուն, բայց ոչ հայրենիքդ։

ՍԻՍ. Ինչո՞ւ ըլլայ ուրեմն գթութիւնդ, ով թագաւոր։

ՇԱՊ. Ի՛նչ, կը մերժես դու զայն։

ՍԻՍ. Պէտքը չեն ինծի կեանք, քէ որ հայրենիքս կորսուած է։

ՇԱՊ. Այդչափ ապերախտ կուգես ըլլալ արքունի բարերարութեանս։

ՍԻՍ. Բարիք չընդունեցայ երախտագէտ ըլլալու համար. չեկայ ես հոս գթութիւն մուրալու. բաղդը մատնեց զիս, բայց չի կրցաւ յաղթել ինծի. չեմ կրնար համբուրելատ ձեռքը որ չղթաներով կապեցին իմ հայրենիքս. վարժած չեմ իրր վատազգի ծառայ մը հպարտ տիրոջ մը ծնկուբներուն պլլուիլ ու աղաչանաց խօսքերու բանալ շրթունքներս. գիտես ով արքայ, ինչ ճամբաներու մէջէն քալեցի, հոս գալու համար. պարսիկներու դիականց վրայէն անցնելով եկայ դիմացդ։

ՈՐՄ. Ներէ հայր, թշուառ պատանւոյ մը յանդըգնական խօսքերուն. մոռցաւ ըսելու որ եկած է ցոյց ընելու համար թէ ինքն է Շապուհի որդւոյն ազատիչը։

ՇԱՊ. Ու պիտի ընդունի արժանաւոր վարձքը. թըշնամւոյս գէնքերը լռեցնելէն եառքը, թող կուտամ որ քեռանը խօսի. ով դու, պատանիդ Հայկազուն, անվախ համարձակութիւնդ, արի կերպարանքդ ու ամե-

նէն աւելի որդւոյս կենացը ազատիչ ըսուելու իրաւունքդ, արժանի են իմ մեծարանացս ու վեհանձնութեանս պարգեւներուն. միեւնոյն չափով, որով կը պատուհասեմ ապստամբ ու գոռոզ գլուխները, պիտի վարձատրեմ արդիւնքն ու քաջութիւնը. դուն ազատ ես, ու արքունի պալատիս մէջ ինծի սիրելի պաշտօնեայ որդւոյս ընկերութեամբը. արիւնդ թափեցիր, կռուեցար իբրեւ քաջազն, հայրենիքդ պաշտպանելու համար. բայց հայրենիքդ մէլ չկայ, ոչինչ եղաւ. վայելէ ուրեմն ասկէ ետքը բաղդին բաղմաչնորհ ընծայները. բերէք հոս Արշակը, թող տեսնայ թէ ինչպէս կը վարուիմ բարեկամի հետ. ու աս տեսքը իրեն ամենէն մեծ պատիժը սեպուի. գուշակէ թող ասկէց թէ ինչպէս պիտի վարուիմ ուրեմն թշնամիներուս հետ։

ՏԵՍԻԼ Ը.

ՇԱՊՈՒՀ, ՈՐՄԻԶԴ, ՍԻՍԱԿ, ԱՐՇԱԿ

ՍԻՍ. Ա՛հ, հայր իմ։

ԱՐՇ. Սիրուն որդեակ։ (էր-ր-- կը դալ-ին)

ՇԱՊ. Ի՛նչ կը լսեմ։

ՈՐՄ. Ո՛վ զարմանք։

ԱՐՇ. Դուն ուրեմն դեռ կենդանի ես, ու կուլաս գրկիս մէջ։

ՍԻՍ. կենդանի եմ քեզի համար. կուլամ այո, բայց ուրախութենէս։

ՇԱՊ. Աամնկ ուրեմն կը խաբէք ու ծաղր կընէք զիս ու չէք վախնար բարկութենէս. դուն գերի թագաւոր, ու դուն վախճանական ապերախտ Հայ։

ՈՐՄ. Հայր, մտիկ ըրէ որդւոյդ, յիշէ խոստումնքդ։

ԱՐՇ. Ի՞նչ բանէ կուզես որ վախնամ. ինծի հետ է որդիս. յաղթեցի քեզի Շապուհ, տես ու ամչցիր. ըրած կորուստներէս չատ աւելի մեծ է այս վայրկենական ցանկալի գիւտը. յաղթեցի քեզի Շապուհ, զօրավարք. զօրականք ու արքունի չքեղ զարդեր պատեր են զքեզ. տես իմ որդւոյս սիրական թեւերը պատեր են վիզս. ահ, այս վայրկեանը աւելի փառաւոր ու երջանիկ է ինծի, քան թէ բիւր յաղթութեանցս յիշատակը Գարսիոյ դէմ։

ՍԻՍ. Մեռցուր զմեզ. աւելի ուրախութեամբ պիտի մեռնինք իրարու հետ։

ՇԱՊ. Ակ կատաղութեանս չափը լեցուեցաւ. աչխարհք պիտի լսէ դողալով վրէժխնդրութեանս համբաւը. զօրականք, բաժնեցէք գիրենք մէկմէկէ։

ՍԻՍ. կը հեռանամ քեզմէ հայր, ոչ վաղանցուկ երջանկութիւն։

ԱՐՇ. Արիացի՛ր որդեակ, տեսնայ Շապուհ ու աւելի կատղի։

ՈՐՄ. Անզօր ու ոչինչ են ուրեմն քու դիմացդ հայր, որդւոյդ յորդորներն ու աղաչանքները։

ՇԱՊ. Լռեն թող ամենքը, իմ բարկութիւնս է որ կը խօսի. տարէք Արշակը Անյուշ բերդը ու իւր որդին խոր բանտի մը մէջ. քիչ մը աւտեն ալ դեռ ապրին, ինչուան որ մտածեմ թէ ո՛րն է ամենէն չարաւանչ մահը արժանի այդպիսի եղեռնաւորաց։

ՍԻՍ. Մնաս բարով հայր։

ԱՐՇ. Ընդունէ վերջին ողջոյնս որդեակ։ (կերթան դէ-ր-ընե-լ)։

ՏԵՍԻԼ Թ.

ԵԱՊՈՒՀ, ՈՐՄԻԶԴ

ՈՐՄ. *Հայր. Թէ որ մէկը Արշակայ որդւոյն մազին դպչի, ալ որդի չունիս դուն։*

ԵԱՊ. *Ապառամբ որդի. սաճիկ կը մեծարես դուն քու հայրդ. սպանիկ պաշտպան կը կենայս իմ փառացս ու պատուոյս։*

ՈՐՄ. *Իմ պատիւս, իմ կեանքս ազատողին փրկութիւնը կը պահանջէ. ինչպէս քեզի, նոյնպէս ալ իրեն պարտական եմ իմ կեանքս։*

ԵԱՊ. *Անիկայ իմ թշնամին է։*

ՈՐՄ. *Անիկայ իմ ազատիչս է։*

ԵԱՊ. *Բաւական է ալ. զսպէ յանդգնութիւնդ, ապա թէ ոչ՝ գիտեմ ես սանձել զքեզ։*

ՈՐՄ. *Մեռցուր զիս ալ անոր հետ. թէ որ այդչափ անշնան մէկն եմ ես քու դիմացդ. անա գետինը կը զարնեմ սուրս, որ չի կրցաւ բարեկամիս պաշտպանութեանը համար գործածուիլ. ինքզինքէս դուրս ելած եմ հայր. կրնայ ըլլալ որ զղջաս ետքէն, բայց անօգուտ տեղը։* (կ՚երթայ)

ՏԵՍԻԼ Ժ.

ԵԱՊ. *Ես չեմ զղջար, ու զղջալ կուտամ ուրիշները։*

ԶԳԻ ՎԱՐԱԳՈՑՐՆ

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Գ.

ՏԵՍԻԼ Ա.

ԲԱՆՏ

ՍԻՍԱԿ, ԲԱՆՏԱՊԱՀ

ՍԻՍ. *Մինակ եմ ես. ինծի հետ չեն ոչ հայրս, ոչ սիրելիներս եւ ոչ սուրս որ պատերազմաց մէջ ինծի անբաժին ընկեր էր միշտ. գոնէ բանտիս ահարկու պատերուն մէջ յանկարծ բարեկամ հրեշտակ մը երեւնար, աւետեաց լուր մը բերանը առած ինծի բերելով, ու ըսէր, դուն Թշուառ ես Սիսակ. բայց հայրդ ու հայրենիքդ ազատեցան ու երջանիկ են. ահ, ինչպէս անուշ պիտի երեւնար ան առենը իմ բանտս. ու վարդէ պըսակ մը դառնային ինծի ձեռքերուս պլլուած ծանր շղթաները. Ո՛վ ծաղկալից եւ արիւնով կարմրցած հայրենի դաշտեր ու բլուրներ. դուք աւելի գեղեցիկ կերեւնաք Թշուառ բանտարկելոյն. աւա՛ղ ինծի, որ ալ պիտի չկարենամ շնչել ձեր մաքուր եւ կենսաբեր օդը. Գեղեցիկ ես հայրենիքդ իմ, պայծառ ու ծիծաղկոտ է քու արեւդ որ կը շողայ աւերակացդ ու գերեզմանքու արեւդ որ կը շողայ աւերակացդ ու գերեզմաններուդ վրայ. մինակ բախտդ տխուր ու սեւ է. ալ չտեսնամ պիտի Հայաստանին երկինքն ու ցանկալի հողը. հոս երիտասարդ հասակս պիտի թոռմի, վանդի հայրենեացս արեւուն ճառագայթները չեն ծագիր իմ վրաս. փառաց ու յաղթութեան դաշտեր, ինչո՞ւ իմ

արիւնով ալ չկարմրեցաք դուք. ձեր վրայ այնչափ հայկազուն քաջեր պառկեցան ու սիրտի չարթնանան մէյնի ալ. ինչուան մահուան մէջ իրարու ընկեր մնացին անոնք ու մէկ մէկու քով կը քնանան. ահ, ես միայն, ես միայն մինակ մնացի։

ԲԱՆ. Մինակ չես դուն։

ՍԻՍ. Ո՞վ ես դուն, իմ քանտապահս, կը ճանչնամ ղքեզ։

ԲԱՆ. Ես ձեր Հայ պինուոր մըն եմ։

ՍԻՍ. Դուն Հայ ես, եկուր գիրկս. ահ, մէյմըն ալ հանչ բերնէդ այդ սիրելի անունը. այնչափ կարօտ եմ ազգակից եղբօր մը տեսութեանը. սիրտս ծարաւի է հայրենի լեզուովս բացատրուած անուշ ու վսեմ խօսքերու. բայէ, ինչ անկարծելի երջանկութիւնք կան, անմխիթար կարծուած թշուառութեան մէջ ալ. դուն Հայ ես, բայց ինչպէս հոս։

ԲԱՆ. Պարսից ձեռքը գերի ինկայ պատերազմի մէջ. Որմզդին հրամանովը զիս պահապան դրին քու քովդ. չեմ գանգատիր բաղդիս վրայ, որովհետեւ կրնամ դեռ ծառայել թագաւորիս քաջազուն որդւոյն. կրնամ դեռ ինչուան դողդոջուն ծերութիւնս իմ նչխարեալ օրերս ազգիս նուիրել. ասիկայ է բուն կեանքը, վասն զի ով որ մինակ ինքզինքին համար կ'ապրի, փուճ տեղ ծնաւ։

ՍԻՍ. Առաքինի ու գթած ծերուկիդ, երանի՛ քեզի որ այդ հասակը հասեր ես ու դեռ երիտասարդ ու զօրաւոր է սիրտդ հայրենեաց համար։

ԲԱՆ. Սակայն մարդուս ամենէն դառն օրերը իր վերջին ծերութեան օրերն են. թշուառ մահկանացու, որ կամ ծաղիկ հասակին մէջ պիտի մեռնի, կամ իր սիրելեաց մահը պիտի տեսնայ միշտ երկայն ապրելով։

ձեր փախան իմ երիտասարդ գեղեցիկ տարիներս, երբ պատերազմի դաշտերու մէջ կը վազէի վառվռուն սրրտով ու զօրաւոր հարուածներով, ան ատենը մարած չէր սրտիս բոցը, դանդաղ չէին ոտուընե՛րս, ճակտիս վրայ վշտահար կնճիռներ չկային, ուրախութիւնս վկայ չէին հայրենեացս կործանմանը։

ՍԻՍ. Ես քեզմէ աւելի վատաբաղդ եմ, որ գրեթէ միշտ ազգիս թշուառութիւնը տեսայ աչուըներս, ու անծանօթ են ինծի համար փառաւորութեան ժամանակները։

ԲԱՆ. Ո՛հ, տեսայ ես Հայաստանին գեղեցիկ օրերը. բայց ով Աստուած, տեսայ նաեւ անոր սեւ օրերը. երբ պլուխս ճերմկցաւ ու կրակոտ հասակին աչխուժը տարիներուն քեռանը տակ մարեցաւ։ Ի՞նչ բան է աշխարհք, եթէ ոչ մթին ձոր մը, ուր այնչափ փուչերու մէջ, հազիւ թէ մէկ ծաղիկ մը մինակ կրնայ քաղել մարդս. ինչու՞ այսչափ երկայն ապրեցայ, թող չի տեսնայի գազան թշնամիներու հեղեղներու պէս Հայաստան արշաւելը, չի տեսնայի եղբայր եղբօր սիրտը պատառելը, աստուածեան արեալ սուրերով. ամեն ազգ օրհնելը, աստուածեան արեալ սուրերով. ամեն ազգ օրհնելը, աստուածութեամբ կը կործանի։ Հատարին ղէնքերուն ու բռնութեամբը կը կործանի։ Հայաստան, որդեակ, Հայաստան եղբայրասպանութեամբ ինկաւ. իւր որդւոց ձեռքերը նիւթեցին ու պատրաստեցին գինքը կապող շղթաները. ահ, եթէ ինչուան վերջը այսպէս պիտի տեսնամ գինքը, աւելի աղէկ է որ հիմակուընէ ճերմակ մազերս գերեզմանին մէջ թափուր հիմակուընէ ճերմակ մազերս գերեզմանին մէջ թափուր թըմփին։

ՍԻՍ. Աւելի աղէկ է որ տարաժամ մարի իմ կենացս արեւը։

ԲԱՆ. Որդեակ իմ, ահ, ներէ՛ք ինծի այսպէս կոչել

դքեզ։ անդաւակ մնացի ես, չորս կարիճ որդիքներս պատերազմաց մէջ ինկան, ու հետերնին տարին իմ ամենէն քաղցր յոյսերս. մնացի, բայց ես ուրախ եմ, վասն զի հայրենեաց համար մնացի. անոնք ալ քեզի պէս ծաղկահասակ տարիքի մէջ կը փայլէին առաքինութեամբ ու քաջութեամբ ... ահ, արցունքներս կ'անձրեւեն։

ՍԻՍ. Ո՛րչափ կը նախանձիմ քու որդւոցդ վրայ. ես իրենց պէս չկրցայ մեռնիլ։

ԲԱՆ. Սիրտ առ որդեակ, մարդուս ճշմարիտ քաջութիւնը այն է որ բախտին փոխուելու առեն ալ ինքն անփոփոխ մնայ. ու միեւնոյն աչքով դիտէ կապանքները ու փաւիլիոնները. աչուընիս թող արցունքներ թափին հայրենեաց համար, վասն զի արտասուաց արժանի է. բայց արտերնիս անշէջ բոցերու վառարան ըլլան զաղգը վառելու ու կենդանացնելու համար. վասն զի աւելի կարօտ է իւր որդւոց սիրոյն ու ձեռնտուութեանը։

ՍԻՍ. Ո՛վ վեհ ծերունիդ. քու վեհ խօսքերուդ թեւերուն վրայ կը բարձրանայ հոգիս. դրախտ մը կերեւայ ինծի տխրաբնակ բանտս. արագընթաց կը սահին գերութեան տխուր ու դանդաղ ժամերը, ու այնպէս կը կարծեմ որ ազատ եմ ես, ու ընդարձակ օդի մէջ կը թռչիմ. չկան ինծի համար սոսկալի պատեր ու կամարներ որ դէխուս վրայ ծանրանան. երկնէից գեղեցիկ կապոյտը տարածուած է աչուընիս առջեւ. ահա հոս է Հայաստան. հոս են մանկութեանս զբօսանաց տեղերը, զուարճալի պարտէզք ու հովիտներ. հոս են պատերազմի դաշտերը ուր այնչափ դափնիներ ժողվեցի. հոս են ... բայց ձեր է հայրս։

ԲԱՆ. Գիտեն երկինք թէ ձեր է։ (Կ'ելլէ)։

ՍԻՍ. Բայց ես չեմ գիտեր. ահ, սիրելի անձէ մը յաւիտեան բաժնուելէն դառն բան չկայ երկրիս վրայ. ասիկայ միայն փորձելէ անփորձ տառիքիս մէջ. ու զասիկայ անհուն սիրով կը սիրէի ես. ու թէպէտեւ յանկարծաւոր, բայց դարձեալ չկայ մէկը որ իրմէ աւելի սրտիս մօտիկ ըլլայ։

ՏԵՍԻԼ Բ.

ՍԻՍԱԿ, ՈՐՄԻԶԴ

ՈՐՄ. Մոռցար ուրեմն Որմիզդը։

ՍԻՍ. Դուն Որմիզդ հոս։

ՈՐՄ. Այո եկայ հոս մեծ պարտք մը հատուցանելու քեզի։

ՍԻՍ. Միսակ միայն մահուան կ'սպասէ, չէ թէ վարձքերու։

ՈՐՄ. Թող տուր որ արցունքներուս թրջեմ չղթայներդ։

ՍԻՍ. Դուն արքայորդիդ, գերիի մը վրայ այսչափ գութ ունենաս։

ՈՐՄ. Քու առաքինութեանդ ու քաջութեանդ զարմացողն ու նախանձոտն եմ ես. կրկին անգամ չաղթեցիր ինծի. մէյ մը ղէնքով, մէյ մըն ալ անչաղթելի սրտովդ։

ՍԻՍ. Իմ գերութեանս է այդ մեծ չաղթանակը։

ՈՐՄ. Ճշմարիտ է. երբէք զքեզ այդչափ վեհագոյն տեսած չէի, ինչպէս որ հիմայ կապանքներուդ մէջ կը

տեսնամ. չատ անգամ յաղթանակներ կանդնեցիր թըշնամեացդ դէմ. հիմայ յաղթական ես անձիդ ու բաղդին. քու դաւինիներուդ վրայ կը նախանձէր սիրտս, հիմայ չղթաներդ ինծի պատկառանք կազդեն։

ՍԻՍ. Բաւական է ով քաջ. ամենէն հաստատուն առաքինութիւններն ալ չեն կրնար դիմանալ չափազանց դովութեանց. երախտապէտ եմ սիրոյդ որով կ'ոգիւիս կենացս վերջին օրերը։

ՈՐՄ. Քու վերջին օրերդ. պիտի ապրիս դուն բաւական, վասն զի Որմիզդն ալ դեռ կենդանի է ու մոռցած չէ որ քեզմով կապրի. բայց թէեւ այդ պարտականութիւնն ալ չունենայի, կը կարծես որ անտարբեր աչքով նայէր Որմիզդ քեզի պէս անձի մը կորստեան վրայ։

ՍԻՍ. Ո՞ւսկից կուգայ քեզի այսչափ սէր եւ գութ թշուառ օտարականի մը համար։

ՈՐՄ. Դուն ինծի օտարական. պարսպ տեղը ուրիմն իմ սիրտս քու սրտիդ հետ կապեցի. պարսպ տեղը Պարսից եւ Հայոց բանակները ու այդ սեւ անտառը մեր բարեկամութեանը եւ սիրոյն վկայ եւ ականատես եղան. պատերազմը, որ մահաշունչ աւերութեան կրակները կը թափէ ժողովրդոց վրայ, անիկայ իրարու մօտեցուց զմեզ ու փափուկ սիրոյն թելերովը պնդեց մտերմութեան գեղեցկահիւս կապը. հիմայ աւելի կը սիրեմ իմ կեանքս, վասն զի քեզի պէս դիւցազնի մը ընծան է. ահ, ինչ քաղցր յոյսեր ծագեցան սրտիս մէջ զքեզ ճանչնալէս ի վեր. ինչպիսի զուարթութեամբ քեզի համար երջանկութեան պարտէզներ կը չինէի մտքիս մէջ, ուր ձեռք ձեռքի տուած, պիտի քալէի քեզի հետ քաղցրաշունչ հովերու եւ անուշահոտ ծաղկանց բանալով մեր

սրտերը, իրարու կոթնած արհամարհելով նախանձոտ բաղդին նետերը։ Դուն իմ կենացս ճամբուն առաջնորդն ու ընկերը պիտի ըլլայիր. ահ, ուրեմն երկինք կը նախանձին անմեղ բաղձանքներուն վրայ, որ անկատար թողուցին իմ յոյսերս, ու դուն հոս ես։

ՍԻՍ. Ո՛վ առաքինիդ, որ զարմանալի բաղդով յանկարծ ինծի բարեկամ դուայ, ու պիտի կորսնցնեմ դարձեալ չուսով. երկինք չենն նախանձիր մարդկանց վրայ, որովհետեւ կը պթան ինծի, ու զքեզ խրկեցին երկնաւոր հրաշագեղ ոգի, որ անուշութեամբ լեցնես դերեզմանիս եղերքները. ահ, ինչուան վերջը հաւատարիմ ողիր վեմ պաշտօնիդ, ու դարձուր աղնիւ սրտիդ մարդասիրութիւնը հօրս վրայ. թէ որ բարերար ձեռուընդ տարածես ինչուան իւր բանտին վիհը ուր կապուած է եւ կը տանջուի, թէ որ վիշտերով ծանրացած գլուխը քեզմով բարձրանայ ու միխիթարուի, մահուընէ եառքը Սիսակին ոսկորներն անպատմ երախտապէտ պիտի ըլլան քեզի։

ՈՐՄ. Ի՞նչ. ես զքեզ կորսնցնեմ։

ՍԻՍ. Ի՞նչ կը կարծես բարեկամ. մարդիկ երբ իրարու քով են, ան աստենը միմեանք իրարմէ բաժնուած չենն սեպուիր. ոչ, դուն դիս չես կորսնցներ. մահուընէ եառքն ալ աներեւոյթ ու խորհրդաւոր կապ մը կայ սիրելեաց մէջ որ անհնար է քակուի. մեռնելէս եառքը թող ապրիմ մտքիդ ու սրտիդ մէջ. դուն դիս յիշէ անմոռաց սիրով աւուն վայրկեան, աւուն տեղ. ու երբ պատերազմի ձայնը դուայ ականջիդ ու կանչէ զքեզ, մխիթարի զիս որ ես ալ կը յուսայի մեռնիլ փառաց ասպարէզին մէջ, ղէնքը ձեռքս, քու քովդ փառաց ու դեղեցկութեան թեւերուն մէջ։

ՈՐՄ. Բաւական չարժեցիր ալեկոծեալ սիրտս. լէ՛ ալ. չէ՛, դուն պիտի չի մեռնիս. հայրս չի կատարեց իւր խոստումնքը, Որմզդին կիյնայ հատուցանել ինքը իւր պարտքը. դուն ինծի պարգեւեցիր իմ կեանքս, ընդունէ՛ վոխարէն, կենացդ հետ ազատութիւնդ ալ։ (Կը փաթթէ ղմնոնեբը)։

ՍԻՍ. Ի՞նչ կըննես Որմիզդ. հօրմէդ չես վախնար։

ՈՐՄ. Անշուշտ վայրկեաններ կան, ուր մարդս իւր սրտին ազդարար ձայնը միանակ պէտք է լսէ։

ՍԻՍ. Սակայն պէտք է անկեղծ խօսիմ քեզի հետ, ինչպէս որ քաջերու կը վայլէ. գիտցած ըլլաս վեհապունդ որ քեզմէ ընդունած ազատութիւնս Պարսից վնասուն պիտի գործածեմ. ձեռուընիս չղթաները ձըդելուն պէս, զէնքը պիտի առնեն. ձայն պիտի տամ Հայոց քաջերուն որ դան ժողուըվին իմ քովս, ու անոնց գլուխը անցած պիտի վազեմ ջնջելու Հայաստանին թշնամիները։

ՈՐՄ. Ախպէս թող ըլլայ. եթէ բարեկամութեանդ պատուոյն արժանի սեպեցիր զիս, կը յուսամ որ անարժան թշնամի մըն ալ չըլլամ քեզի. փութա՛. բանց են բանտիդ դռները։

ՍԻՍ. Չարմանալի բարեկամ, դրկեմ զքեզ. չնորհեն ինձ երկինք կամ միշտ ազատարար ընել զիս քու թանկագին կենացդ եւ կամ քեզի համար մեռնիլ։

ՈՐՄ. Շնորհե՛ն ինձ երկինք, որ չի ղղջաս քու ազատութեանդ վրայ։

ԶԳԻ ՎԱՐԱԳՈՑՐՆ

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Ե.

ՏԵՍԻԼ Ա.

ԱՆՅՈՒՇ ԲԵՐԴ

ԱՐՇԱԿ ԻԲՐ ՓԱՒՍՆԷՆ ԱՐԹՆՆԱԼՈՎ

Ի՞նչ անուշ տեսիլ էր այն որ քունիս մէջ երեւցաւ. հոգի անգամն էր որ Սիսակը տեսայ. անոր սիրուն երեւոյթը հալածեց ահարկու ուրուականները որ գլխուս չորս կողմը թըռչտելով երկայն թեւերնին սեւ պատանքի պէս կը տարածէին երեսիս վրայ. լուսապսակի պէս կը տարածէին երեսիս վրայ. լուսաւոր էր երկինք Սիսակին կեցած տեղը. դէմքը կը փայլէր արիութեան յուսոյ եւ ցնծութեան նշաններովը. ու քաղցրախօս շրթունքներէն ձայն մը թռաւ ինծի, որ աւազ, բանտիս չարաչուք պատերուն զարնելով ինաւազ, մարեցաւ. անշուշտ աւետեաց երջանիկ ձայն մըն կաւ, մարեցաւ. անշուշտ աւետեաց երջանիկ ձայն մըն էր այն. ինչո՛ւ զօրաւոր չի հնչեց ականջս. ինչո՛ւ այդչափ չուտով արթնցայ ... ո՛ւր եմ ես ... ո՛ւր է Սիսակ ... ո՛ւր են իմ գահս ու թագաւորութիւնս։ Ա՛հ, կենդանի թաղուեցայ ես, այս խաւարամած բանտին մէջ։ Անյուշ բերդն է ասիկայ. Արշակին հակայաձեւ գերեզմանը. ասկէց պիտի նետեմ ինքզինքս յաւիտենականութեան անդնդին մէջ, ու ոչ ոք պիտի լսէ զիս, ու պիտի խնդան դժոխք. աս բերդս բաժնած է զիս աշխարհքէն. ինծի համար լուռ եւ անկենդան են տիեզերք, մարդկային ձայն մը ինծի չի հասած՝ կը կորտիեզերք, մարդկային ձայն մը ինծի չի հասած՝ կը կոր-

սուլ անապատներու անհուն տարածութեանը մէջ որ կը պատմեն իմ բանաս. սակայն բիւր ոճիրներուս գուժաբեր ձայնն ու ժողովրդոց անիծից ու վայոց սարսափելի աղաղակը, դիւրաւ կը թափանցեն աս հասուր պատերը ու յուսահատութեանս մունչիւններուն հետ խառնուելով կը դիշատեն զիս, ու փուճ տեղը կը տապալկին իրր չղթայակապ վիշապ մը իմ քարեղէն վանդակիս մէջ. ահ, ինչ վիհեր բացուած կան եղեր անիրաւ գահին տակը... հայր իմ, Տիրան, գուցէ դուն ես այս անյիշատակ բերդիս կառավղի պահապանը, որ անոր դռանը քով կեցած կ'սպասես ինծի. գուցէ քու կին ձայնդ է ու անիծաբեր բողոքդ հեղեղին մունչիւնը, որ ժայռերէն վար կը գլորի բերդիս մօտ. գուցէ քու կին հառաչանքներդ են դիշերապէմ Թոչնոյն չարաղուշակ վուվուները որ անդադար կը լսեմ... ան, ուր փախչիմ այս զարհուրելի ու մութ երեւոյթներէն. լոյս մը, մէկ լոյս մը բանտիս խաւարին մէջ, լոյս մը որոնս միթուխիւնը փարատելու... բանտիս պէս սեւ ու անողոքելի է աս բերդս. ոչ գիտէ գաւրը ինչպէս գեղեցիկ կը փայլի երկինքը. արեւն ու աստղք մարդկանց հետ գաղտագարտեցին զիս, ու մէկուն դէմքը չեմ տեսնար. Անգուշ բերդն է ասիկայ. բայց պիտի չի կարենայ անյիշատակ ընել Արշակը. Անգուշ բերդն է ասիկայ, բայց ասկէ եաքը պիտի հռչակուի ու պիտի յիշեն զայն ամենքը, վասն զի Արշակին բանտն ու գեղեցկութիւնը եղաւ. երկինք, երկիր ու դժոխք գաղտագարտեցին զիս. ամենէն առաջ Արշակ ինքզինքը գաղտագարտեց ու ինքը իւր անձին գահիճը պիտի ըլլայ. ելլէր ուրեմն ծոցէս սուր, գործէ անխրաւութեան, այլապէս աստն ալքեզ օձի պէս սրտիս վրայ կը պահէի

որ մահաբեր ըլլաս կենացս, եւ որոշեալ ժամուն Արշակը ինքզինքէն ազատես. գոհ եղիք դուք վրէժխնդիր երկինք. ծափ զարկէք դժոխք, կշտացիր եւ դուն արիւնուռա, հայր։ (ինչպէս ըրնես որ չանկուծ կը մռնէ նեղուես)։

ՏԵՍԻԼ Բ.

ԱՐՇԱԿ, ՆԵՐՍԷՍ

ԱՐՇ. (Սուրը յերան կէնայ ու սրսփոշ) Ո՛հ, ինչ տեսիլ է այս. ես քեզի կուգայի Տիրան հայր իմ. գեհենական ու մահուանէ աւելի սոսկալի ես դուն. ահ, թէ որ չիրմիս մէջն ալ պիտի չի կարենամ աղատիլ ձեռքէդ, չէ, չեմ ուզեր մեռնիլ։

ՆԵՐ. Մոիկ ըրէ ինծի, չես ճանչնար զիս։

ԱՐՇ. Մոիկ ընեմ քեզի. միթէ բաւական չեղաւ կեանքիս մէջ ամեն օր՝ ամեն ժամ ու վայրկեան մոիկ ընել քու ուրուականիդ անէծքները, ես զքեզ չեմ ճանչնար. դուն ես Տիրան, ես եմ Արշակ, զարհուրելի պատմութիւն մը կայ այս երկու անուան մէջ։

ՆԵՐ. Ինքզինքիդ եկուր Արշակ, ես եմ...։

ԱՐՇ. Մի մօտենար ինծի. չըլլայ որ վիրս պլես ազ ձեռքերդ որ անշուշտ գերեզմանի քարէն աւելի դառնաբեն ու խղդես զիս. խաւարեցան աչուըներս, երակներուս մէջ պաղեցաւ արիւնս. ահ, դուն միանգամ զթած ինծի հայր, տես սա ծնկուըներս որ երբէք երկնից դիմացը չի խոնարհեցան, քու առջեւդ կը խոնարհեցնեմ ու գթութիւն, գթութիւն կը պաղատիմ։

ՆԵՐ. Ինչ կրնես Արշակ, ճանչցիր, ես Ներսէսն եմ, Հայաստանին, քու եւ սիրելի որդւոյդ Սիսակին բարեկամը։

ԱՐՇ. Դուն Սիսակը կը սիրես, ուրեմն եկու դիրկս, ան, ներչ յուսահատ եւ խռովեալ միտքս չփոթութեանը. բեր ինձի Սիսակը հոս, ու անապատներու մէջ կանգնուած այս ահագնակերպ բերդս երջանկութեան բնակարան մը դառնայ ինձի. նայէ գլխուս ծերունիդ, կորնցուցի ազատութիւնս, աէրութիւնս, թագս, հայրենիքս ու ամեն յոյսերս. խղճիս տանջանքները միայնակ մնացին ինձի. բայց դարձուր ինձի Սիսակը. ուրիշ բարիք չեմ ուզեր քեզմէ. անիկայ է իմ թագաւորութիւնս, հայրենիքս, յոյս ու պաշտպանս ինքզինքիս դէմ. անիկայ է մի միայն անուշահոտ ծաղիկ սրտիս խաւարային փոսին մէջ. ան, գուցէ Պարսից աղորիմ սուրը ինչուան հիմա կերաւ անոր գեղեցիկ կեանքը. գուցէ մեռաւ իր հօրը անունը տալով ինչուան վերջի չունչը. ու գուցէ իր մաքուր հոգին էր որ երեւցաւ ինձի այս պիշեր ու պիտի մօտենար անկողնոյս քով, բայց սարսափեցաւ իմ խղդուած հօրս մեռելատիպ ուրուականէն, որ Արշակին միայնակ ընկերն է քունի եւ արթնութեան մէջ, ու թռաւ անեծքի եղաւ. թէ որ կուզես ազատել զիս գերեզմանէն, հանէ նախ անկէ իմ որդիս. դարձուր ինձի Սիսակը։

ՆԵՐ. Բայց նախ դարձիր դուն առ Աստուած։

ԱՐՇ. Ես Աստուծոյ դառնամ. աւրէ երէկ կրնաս նախ Աստուծոյ ճակտիս վրայ դրոշմած անիծից քոյնէն գրերը. պատռէ դատապարտութեանս սեւ մատեանը, որ երկրիս ու երկինից մէջ կանգնուած բարձրացած կեցեր է. դարձեցուր Հայաստանին մշտամռունչ

հեծութեանց եւ հառաչանաց ձայները, որ հոգեվարք գլուխը գերեզմանէն վեր վերցուցած կը պահանջէ ինձմէ իւր կորուսեալ ազատութիւնը, կործանեալ դահը, հիմնայատակ քաղաքներն ու արեան հեղեղները մէջ խղդուած քաջազուն որդւոց բազմութիւնը։ Ես Աստուծոյ դառնամ. երկուքներուս մէջը լայն, մթապատ ու ահագին վիհ մը կայ, որ իմ ոճիրներս մինակ կրցեր են լեցնել. անկէց անդին չեն կրնար անցնիլ ոչ Աստուծոյ գթութիւնք, եւ ոչ յուսոյ ճառագայթները։ Ես երկնքին գիրկը նետուիմ. արշաւակն եմ ես, գիտես դու. Թող լսէ աշխարհք սարսափելի խոստովանութիւնս՝ որ յանիսնականութեան ախտնքին մօտեցած, դատապարտեալ գլուխս բերդիս պատերուն զարնելով, կը տարածեմ ամենուն դիմաց. ես եմ Արշակ, որ ոտքի տակ առի արդարութիւն, իւրացի ես եմ Արշակ, որ ոտքի տակ առի արդարութիւն, իրաւունք, աղգ ու խիղճ, ու փոխարէնն այս կորստեան ու անյուսութեան վիհը ընդունեցայ. ես եմ Արշակ թագաւոր, սուրն էր իմ արքունի դաւազանս, սաղարտն էր իմ թագս, ու ամեն մէկ խօսքերս մահուան վճիռներ. ինծմով անորդի մնացին մայրերը, ու անդամ դաշտերն ու քաղաքները. լսէ Հայաստան ու սարսափէ. լսէ դուն ալ Հայոց ժողովուրդ. ով որ ինծի պէս իւր աղգին վերատուը կուզէ բարձրանալ, ով որ ինծի պէս առելութիւնն ու նախանձը ձեռքը դորձիք առած, ընտանի կռիւ, թշնամութիւն ու քայքայումն կը պատճառէ իւր հայրենեացը մէջ, ու օտարներուն ձեռքը կը մատնէ իւր աղգը, իրեն բաժին ու ժառանգութիւն կը թողում ճակտիս վրայի անէծքը, ինքնագատ խիղճս ու անդարմանելի կորուստս, ուր գահավէժ կը կործանիմ ես։

ՆԵՐ. Մէկ խօսք մը միայն Արշակ, բաւական է քունել գլուխ անդնդին եղերքը, ուր յուսահատութիւնը անհակառակելի բուռն զօրութեամբ կը մղէ գլուխ. ան, հանէ ապ խօսքը բերնէդ, ու ինքիրենիդուն իյնան բերդիդ լայն պատերը, քակուին, կտորին չղթայներդ, դառնան քեզի ազատութիւնն ու դահը, ու մխիթարուի Հայաստան։

ԱՐՇ. Հայաստան ինձի պէս անյոյս ու անկանգնելի է։

ՆԵՐ. Ինչո՞ւ։

ԱՐՇ. Ես զարկի գինքը, ու երբ Արշակ կը զարնէ մահացու են իւր հարուածները։

ՆԵՐ. Ո՛վ Տէր, դուն պատասխանէ իմ բերնով այս յանդուգն մահացուին որ իւր յուսահատութեան խաւարին մէջ կուզէ խղդել Հայաստանն ալ. Նինուէ, Բաբելոն, Կարթեդոն եւ Տիւրոս ժամանակին ոտքին տակը փռուած կեցեր են. իսկ Հայաստան ուր է եւ ինչ պիտի ըլլայ, Տէր։

ԱՐՇ. Արշակ դերեզմանական անապին քար մը թաւալեցուց Հայաստանին վրայ որ պիտի չի շարժի յաւիտեան։

ՆԵՐ. Հայաստան բարձր ու կանգուն կեցած է իւր հակայակերպ Մասիսին պատճառ պէս ապառաժներով ու սառոյցներով պատած դրսէն, բայց ներսիդին կենդանութեան բոցեր կը վառին ու անեղ որոտմունքներ կարձակէ արտին բորբոքեալ հնոցէն. ան Աստուած, երկնային ճառագայթ մը փայլեցուր նաւաղեալ աչուքներուս վրայ, որ տնտեսեմ գանաւ մայրենի երկրիս կորուսեալ երանութիւնը. ուր կերթայ, ան Տէր, Հայաստանին նաւակոծեալ յոյսը, ժայռէ ժայռ զարնուելով,

անդնդոց մէջ ընկղմելու մօտ է. բայց քու աչուքներդ լուսավառ աստեղաց պէս կը չողան անոր վրայ. դուն ձեռքէ պիտի չի թողուս այն երկիրը որ այնչափ անդամ աքանչելացդ հանդիսարան եղաւ. մի պարձներ գթութիւնդ անոր թագաւորէն ալ...։

ԱՐՇ. Արշակին անունը մի տար, թէ որ չես ուզեր որ աւելի թշուառ ըլլայ Հայաստան։

ՆԵՐ. Բարէ. Հոգւոյս դիմացը կը բացուի ապագայն լայնատարած վարագոյրը, ու աչուքներս արձոյ պէս կը թռչին, կը թափանցեն անոր մթին գաղանիքներուն մէջ. երկու անգամ Հայաստանի ճակտէն փոչւոյ մէջ կը թաւալի թագը. կը տեսնամ գինքը, գերեզմանները բու, աւերակաց ու մոխրոյ մէջ նստած է խոց վէրաւոր. ըսէ ինձի, ան իմ հայրենի երկիրս, որ վէրքերդ աւելի չատ են, թշնամիներդ, չէ նէ նոյն իսկ քու գիղեցիկ դէմքդ, պէս թոռմած ու գալկահար է քու գիղեցիկ դէմքդ, հայրենիք իմ. աղեկէզ ողբոյդ արձագանքը կը հնչեն հեռաւոր դարեր. ու ամենէն ցաւագին գանգատներդ քու ժողովրդիդ. քու իշխաններուդ, եւ քու քահանայիդ դէմ կարձակես. հրաշալի գիւցազուններ անհնար քաջութեամբ կը մեռնամարտին ընտանի եւ օտար հարուածներու դէմ, բայց չեն կրնար արգիլել հայրենի սիներուն կործանումը. դուն, ամենակալդ Աստուած, դուն պիտի դարմանես ու բժշկես Հայաստանը. աստ է որ երկնքիդ մէջ ամենէն մեծ երջանկութիւնն է, եւ աստղ որոյ ոսկեղէնք կտորած քնարի նման ոչ կարող ոչ դաշնակցութիւն ունին, իջնայ վերջապէս Հայոց սըր-

տին մէջն ալ, ճղմէ ազգին երակներուն մէջ դարան-
եալ բաղմադարեան օճաձեւ նախանձուն գլուխը, մոռ-
նայ Հայաստան հին ցաւերը իր ամեն որդիքը հաւասա-
բապէս գգուելով իւր մայրենի ծոցը, վարդեր բուսնին
ու ծածկեն այնչափ բազմաթիւ գերեզմաններուն հողը,
որբուին արեան նշանները որ հեղեղի պէս վազեց հոն,
ու երջանկութիւն յաջորդէ թշուառութեան։ Եւ դուն
Արշակ, որդեակ իմ եւ թագաւոր, դուն որ ինքզինքդ
Հայաստանին կը բաղդատէիր, տես, անիկայ կորսուած
չէ. մի կորնչիր ինքզինքդ խղճիդ անդունդներուն
մէջ, անիկայ պիտի ապրի, ապրէ դուն ալ. անոր յոյսը
մեռած չէ, բայց քու սիրտդ ալ յուսոյ ճառագայթնե-
րուն, վերջուր ձեռուըներդ ինծի հետ դէպի երկինք։

ԱՐՇ. Ես ձեռուընիս դէպի երկինք վերցնեմ, այս
ձեռքերը որ մինակ մահեր ու չարիք թափելու համար
վերցուցեր եմ միշտ։

ՆԵՐ. Արշակ, խնայէ ալեւոր հասակիս. խնայէ ինք-
զինքդ. ինչուան հիմայ քեզի եւ Հայաստանին համար
ապրեցայ, ձեզի համար ալ պիտի մեռնիմ. գերեզմանի
մօտ են աստուընիս, մահուան հրաւէրը՝ երկնային հր-
բաւէր է ինծի համար, ու գերեզմանը երկնից դուռ,
բայց . . .։

ԱՐՇ. Դժոխքին դուռն է ինծի համար գերեզմանը։

ՆԵՐ. Կը տեսնամ յոյսը, խաղաղութիւնը որ պսակ
մը կը կազմեն ձեռք ձեռքի տուած։

ԱՐՇ. Հուր, ծծումբ, օձեր, կորուստ, ապականու-
թիւն ու մահ կը տեսնամ ես։

ՆԵՐ. կերդուընցնեմ զքեզ սիրելի որդուդդ Սիսա-
կին վրայ։

ԱՐՇ. Սիսա՞կ, ահ, ինչ անուն եղաւ բերնէդ։

ՆԵՐ. Դարձիր դուն Աստուծոյ, ու դառնայ քեզի Սիսակ։

ԱՐՇ. Ա՛հ, աս անունը կը գիշատէ աղիքներս, սիրտս կը տոչորի ու կրից վտիտրիկը կը յափշտակէ զիս. ուր է Սիսակ, կը խաբես ու ծաղր կընես զիս. Սիսակը մե-ռած է. գնաց, բաժնուեցաւ ինծմէ յաւիտեան ու մի-նակ թողուց զիս ինքզինքիս ձեռքը. ահ, եթէ իրաւ մէյմը տեսնելու ըլլամ զինքը, եթէ միանգամ գրկեմ զինքը այս թեւերուս մէջ ու իւր սիրտը բաբախէ իմ սրտիս վրայ, ան ատենը գուցէ դառնամ . . . բայց ինչ կըսեմ։

ՆԵՐ. Գուցէ դառնաս Աստուծոյ, հանէ ադ խօսքը բերնէդ, ու Սիսակ թերեւս հոս է։ (Նէյ-էն ուղղ կը լու-է)։

ԱՐՇ. Պարսիկներն են. անէծք իմ բախտիս . . բայց դաշոյնը իմ քովս է դեռ. մեռնիմ Արշակայ արժանի մահուամբ։ (Կը ջրնէ ինքզինքը)։

ՆԵՐ. կեցիր, ինչ կընես. այ անօրէն հարուած։

ԱՐՇ. Լմնցաւ ամեն բան։

ՏԵՍԻԼ Գ.

ԱՐՇԱԿ, ՆԵՐՍԷՍ, ՍԻՍԱԿ, ՋՕՐԱԿԱՆՔ ՋԱՀԵՐՈՎ.

ՍԻՍ. Կեցցէ Հայաստան. յաղթութիւնը մերն է. հալածեցինք Պարսիկները. գրկեմ զքեզ հայր իմ. որդ-ւոյդ ձեռքով ընդունէ ազատութիւնդ. բայց ինչ վի-ճակի մէջ կը տեսնամ զքեզ։

ԱՐՇ. Դուն դեռ կենդանի ես ուրեմն. եկու դրկէ հօրդ դիակը. անողնրմ ճակատագիրը. անիծեալ հարուած. եթէ վայրկեան մըն ալ ուշանար, որդիս ու դանս սիրոյ առանցքի դարձեալ։

ՍԻՍ. Ո՞վ զարկաւ զքեզ հայր. արիւնս թափելէն ես կենացդ համար, ու քու արիւնդ դեռն պէս կը վազէ. աւաղ։

ԱՐՇ. Անգութ վրէժխնդրութիւն երկնից, կշտացիր իմ արիւնովս. որդեակ, քու անուշ անուրթիւնդ չի կրնար վարատել գերեզմանին մթութիւնը որ կը պատէ աչուընիս. հիմայ անտանելի է ինծի մահը, վասն զի կը բաժնուիմ քեզմէ . . . կեանքիս ու յիշատակներդ . . . մէյմէկ սոսկալի դիմակ առած, աչքիս առջեւէն կանցնին ամէնն ալ . . . ։

ՍԻՍ. Ա՛հ, ինչո՞ւ չինակայ՝ չի մեռայ ես պատերազմի դաշտին մէջ հոս հանելէս առաջ։

ԱՐՇ. Մինակ ես պէտք է մեռնիմ. մինակ իմ վրաս գոցուի գերեզմանին վիմը. հոն կսպասեն ինծի Տիրան իմ հայրս եւ արիւնոտ դալկահար առուերներ. Արշակ իւր վերջի չունչը . . . կարձակէ . . . թող չունչ . . . առնէ . . . Հայաստան ու աշխարհք։ (Կը մեռնի)։

ՍԻՍ. Հայր, քեզի հետ կը մեռնի որդւոյդ յոյսն ու ուրախութիւնը. յոյսը, որ պիտի չի ծագէ Սիսակին արցունքներով թրջած գերեզմանիդ վրայ. ա՛հ, ահա նոճիով պսակուեցաւ իմ յաղթութիւնս։

ՆԵՐ. Տէր, Արշակին վրայ դոն ըլլայ արդարութիւնդ. քեզմով մխիթարուի ու զօրանայ նոր Հայաստանը ու Հայկեան երիտասարդութիւնը։ (ՁԵՌԸ ՍԿՍՀՆ ՓԼԻԼԸ ԴՆԼԻՎ)։

ՎԵՐՋ

ՎԱՀԱՆ

ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

ԵՐԵՔ ԱՐԱՐՈՒԱԾ

Անջինք

ՎԱՀԱՆ ՄԱՄԻԿՈՆԵԱՆ

ՍՈՒՐԷՆ,
ՋԱՐԵՀ,
ԳԱՐՋՈՅԼ,
ԴԱՒԱԿԻՑՔ
ԱՏՐՎԵՇՆԱՍՊ, Մարզպան Պէշտիկ

} Որդիք Նորա

} Նախարար

Ջօրականք Հայից և Պարսից,

ՎԱՀԱՆ

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Ա.

ԳԼՈՒԽ Ա.

ՁՈՐ ԵՒ ԼԵՐԻՆՔ

ՎԱՀԱՆ, ՋԱՐԵՀ

ՎԱՀ. Մօտեցաւ վախճ ու ահաւոր վայրկեանը. ա-
րեւը իւր եռաքի ճառագայթները այս լերանց պապաթ-
ներէն ժողուելով, խորհրդաւոր ու մութ ասպարէզ մը
կը թողու ազատութեան որ իւր չղթաները կոտրէ, ու
ամէն սրանալով Հայաստանեայց ամէն կողմերը աւետաբեր
ձայն մը հնչեցնէ, թէ խորտակեցան չղթայք ու հալա-
ծեցաւ բռնութիւնը. ըսէ՛ իմծի, Ջարեհ որդեակ, պատ-
րաստ են մեր քաջերը հոս գալու ժողովուելու։

ՋԱՐ. Ինչ առնէին պիտի տեսնես զիրենք հոս,
հայր. երբ քու հրամանդ տարի իրենց, ուրախութեան
աղաղակներով ինդացուցին օդը ու դրկեցին զիս բիւր
ցնծութեան նշաններով. հայրենի ազատութեան աւե-
տաբեր սուրհանդակ կոչելով քու որդիդ. տերերն ու
նիզակները երկինք բարձրացան, ու ողջունեցին ատ հը-
րամանը, անոպարտ արեանց վրիժառեր պիտի ըլլայ, ու
պիտի կանդնէ Թորոսայ վտառաց կործանեալ պատը։

ՎԱՀ. Որդեակ իմ Ջարեհ, ինչ երջանիկ լուրեր կը
բերես ինծի. ահ, ուր էր թէ իմ ամէն զիւցազունք ընդ

կերներս կարեւոյր անհուն սիրով գրկել այսպէս. բայց ձեր է Սուրէնն որդեակս. ինչո՞ւ ինքն ալ չեմ կրնար գրկել. ա՜հ, անիկայ անարժան սիրոյ դերի եղած, մանչիկ իւր հայրենեացը եւ փրկաւէտ աւուրը կրօնին, Պարսից բանակին մէջ կը թափառի, ուրացելոյ վատ անուան սեւ նշանը ճակտին վրայ բերելով. ո՜վ երկինք, պէտք էր մի Վահանայ սրտին անմխիթար կսկիծ ու խոց ըլլար իւր որդին, երբ ինքը կը ջանայ ու պատրաստուելը է հայրենեաց երեսին վրայէն սրբել ցաւոց ու արտասուաց նշանները։

ՋԱՐ. Սակայն մի՛ յուսահատիր հայր, մոլորեալ է Սուրէնն, բայց ոչ երբէք ղուրկ առաքինութենէ. Պարսիկ օրիորդի մը կապուած է իւր սիրտը, բայց չէ բաժնուած բոլորովին իւր հայրենիքէն. մոլեգին սիրով կը սիրէ իւր տարփածուհին, բայց չատեր Հայաստանը։ Ո՞վ գիտէ, որ մէկ օր մը չի դառնայ նորէն մեր գիրկը, ու դիւցազնական քաջութեան գործքերով չի քաւէ իւր մոլորութեան յանցանքը ու ուրացութեան կեղտ անունը վերցնէ իւր վրայէն։

ՎԱՀ. Ուրացութեան կեղտ անունը. ինչ դառն յիշատակ զարթուցիր մտքիս մէջ. ես ալ առեն մը դժոխային մթութեան մէջ խարխափելով, յանդգնեցայ երկինքէ դէմ ապստամբ գլուխ մը վերցընել. ու թէ որ Արտազու դաշտին մէջ ինկած մեր անմահ դիւցազանց հոգիները իրախուսանաց ձայները սրտիս մէջ չի գոռային անդադար, հիմայ Վահան, ո՜հ, կը սոսկամ ըսելու, հիմայ Վահան, երկնի ու երկրի նշաւակ դառապարտութեան հրէշ արձան մը պիտի կանգնուէր Հայաստանի մէջ կորստեան ճամբուն վրայ։

ՋԱՐ. Ես չեմ ուզեր յիշել հայր, քու յիշատակած

թշուառ օրերդ. ինքզինքս ճանչնալէս ի վեր, միշտ փառք տուեր եմ երկնից, քեզի պէս դիւցազնի մը որդի ըլլալուս. բիւր երանի թէ որ անարժան որդի չի գտնուիմ այնպիսի հօր մը։

ՎԱՀ. Ո՜վ սիրելիդ որդեակ, աչքիդ առջեւը ըլլայ միշտ քու հայրենիքդ իւր թշուառութեամբն, բիւր խոցերովն ու կիսակործան աւերակներովը. դուն ալ միշտ ինծի պէս սլացիր մտքովդ Աւարայրի դաշտին մէջ, ուր Տղմուտ գետը արիւնով կարմրցած լալով կը պտտի։ Ուրացութենէս ետքը երբ մէկ գիշեր մը յուսահատ դալկահար եւ կէսմեռեալ դէմքով նաւեր կը ձգփայլի մրրկալից խորխրդոց մէջ, չեմ գիտեր ինչ անեւրնութ զօրութեամբ յաւիտենական Աւարայրի դաշտը. դալկահար լուսնին մթնշաղ լուսովը ու երեւեալ ոտուըներով կը պտտէի արիւնաներկ դիականց մէջ, որ կարծես թէ ուրախութեամբ գրկեր էին հայրենի հողը ու անոր վրայ կը քնանային. մէյմըն ալ փառահեղ ու լուսատեսիլ ձերունի մը աչքիս երեւութացաւ. Թրջեց մատը գետինը թափուած արիւնին մէջ ու ճակտիս քսելով, Դիւցազանց արեան ցօղը սրբէ դքեզ ուրացութեան ադտեղութենէն ըսաւ. ապա սուրն ալ, որ մեծին Վարդանայ ձեռքը չողաց Պարսից դէմ, ձեռքէդ մի՛ ձգեր ինչուան որ նորէն կանգնուին հայրենի կրօնիդ սրբութիւնն ու ազատութեան դահը։ Անկէց ի վեր է որ երդում ըրի յաւիտենական սէր առ Աստուածն իմ եւ ազգն, եւ անհաշտ առեւլութիւն Պարսից դէմ։ Դուն ալ որդեակ իմ, թէ որ ինծի պէս ցաւագին պիշերներ անքուն կը հակես, թէ որ կախարժիս թափառիլ դիւցազանց չիրիմներու քով, թէ որ վրէժխնդրութենէ ի զատ ուրիշ զգացում մը

չունիս արտիդ մէջ, եկուր գիրկս, ինծի արժանի որդի ես. ինծի ալ անծանօթ է հանգիստ քնոյ քաղցրութիւնը, բայց պարապ տեղը չէ իմ հակումս, հիմա որ մեր բռնաւորները անկասկած քնոյ մէջ թաղուած են։

ԶԱՐ. Հայր վեհազուն, որչափ անհամբերութեամբ կսպասեմ այն օրուան որ առաջին անգամ պիտի կոխեմ վառաց ու առաքինութեան ասպարէզը. արիւնս կը բռնկի երակներուս մէջ, անհամբեր հայրենեաց ու քեզի համար թափուելու. քանի որ կենդանի ես դու հայր, թող չի յուսահատի Հայաստան, ու անկասկած չըլլան Պարսիկք. բայց ահա կուգայ Գարջոյլ նախարարը մեր քաջ ընկերներով։

ՏԵՍԻԼ Բ.

ԳԱՐՋՈՅԼ, ԴԱԻԱԿԻՑՔ ԵՒ ԱՌԱՋԻՆՔ

ՎԱՀ. Առաջ եկէք Հայոց քաջազունք. աս մութ գիշերուան մէջ ուղեցի ժողվել զձեզ, մութ ու սոսկալի՛ ինչպէս վրէժխնդրութիւնը. այս ահարկու լեռները իրենց հսկայ գլխուն վրայ պահեն մեր խորհուրդները սպառնալից ամպերու պէս, ինչուան որ ժամանակը գայ որոտալու բռնութեան դէմ. ու իրենց անդնդային հիմանը պէս յաւիտենական ու անխախտ ըլլայ մեր երդումը. հոս, աս գիշերուան ահաւոր լռութեանը մէջ, կը բարձրանամ ձայնս, ու թող արձագանք տան Հայոց լեռներն ու դաշտերը. Ազատութիւն ու Հայրենիք, եկէք ձեր գերեզմանէն. թող դաշրին արցունքները, ու ար-

իւնը վազէ անոր տեղ. թող դաշրի եղբայր եղբօր դէմ պատերազմը, ու մեր դահիճներուն սիրտը դարձնենք սուրերնիս, ու վաղուան արեւը ազատ երկրի մը վրայ ծագէ. չէք լսեր, Արտազու դաշտէն նուաղաձայն աղաղակներ կելլան կը բարձրանան. վրէժ դոչելով կխղաղակներ կելլան կը բարձրանան. վրէժ դոչելով կխնամն կը կործանին մեր հոյակապ քաղաքներն ու գետնատարած կը թաւալին փառաւոր եկեղեցիք ու դեռ բռնութիւնը կանգուն կը կենայ. ո՛չ, առաքինի նահատակաց չիրիմներուն վրայ երդում ընենք պատերազմ ու մահ պարսից դէմ։

ԶԱՐ. Այո՛, պատերազմ ու մահ կը պահանջեն ծնողաց արցունքները, փափկասուն կուսանաց աղեկոտոր հեծութիւնները, որ չղթայակապ դերի կերթան պիղծ թշնամեաց բանակներու մէջ. անմեղ տղայոց ողբական ձայները, ու այնչափ անպարտ արիւնը որ ծածկեց մեր երկրին երեսը։

ԳԱՐ. Ինչուան հիմայ ծածուկ քօղի մը տակ ծածկուած էին ձեր խորհուրդները. հիմայ կը հաճիք յայտնել մեզի զանոնք. բայց երանի թէ Պարսիկք չիմանային ունոր թշուառութեանց մէջ չգլորէր դարձեալ Հայաստան։ Մինչ բաւական չեղաւ մեր երկրին աւերն ու կործանումը. մինչ բաւական արիւն չի թափուեցաւ. ինչու համար Աւարայրի դաշտին մէջ թնկած քաջերուն ուրուականները միշտ անհանգիստ կընէք իրենց գերեզմաններուն մէջ, վրէժխնդրութեան ու աւերութեան խորհուրդներ ընծայելով անոնց. ես կարծեմ որ աւելի պէտք էին խրատ մը տալու ձեզի որ մէկդի դնենք ապստութեան ու յաղթութեանց ընդունայն յոյսերը. եթէ վաթսուն հազար քաջերու բանակ մը ընկճեցաւ Պարսից զօրութեանը տակ, մենք ինչ պիտի ըլլանք

մէկ քանի հարիւր անձինք, անթիւ բազմութեան դէմ։ Իրաւ է կործանեցան քաղաքներ ու եկեղեցիներ, բայց մենք չատ քիչ ենք զանոնք նորէն կանգնելու համար. չատ մը անպարտ արիւն թափուեցաւ, բայց ով է անկայ որ թափուածէն աւելի արիւն վաղցնելու տխուր պարծանքը կուզէ յափշտակել. թէ որ աւերակ աւերակի վրայ աւելցնելը ու սուրը ձեռքը արեան աղբիւրներ բանալ մեծ փառք մըն է, Թող ուզողը փառաւորուի։

ՉԱՐ. Թող ուզողը փառաւորուի ու քու ճակտիդ վրայ տպաւորուի աւօքին ու արհամարհութիւնը. ով վառասիրտ եւ նենդաւոր լեզու. ու ինչպէս չամչյար մեր քաղքերու ժողովքին ներկայ գտնուելու. ինչու չի մացանք մենք ալ որ օտար թշնամիէն չարագոյն ընտանի թշնամի մը կայ մեր մէջը, ու անիկայ դուն ես, դուն վատ ծնունդ, որդիդ անարգութեան։

ԳԱՐ. Ժամանակ մը կուգայ որ գուցէ փոխել տամ քեզի քու լեզուդ. բայց որպէս զի իմանաք որ ես վատն մէկը չեմ, հոս, բացարձակ ու անվախ կը հրատարակեմ ձեր դիմացը. որ ձեր հայրենասիրութիւն ու քաղաքութիւն ըսածը, ես յիմարութիւն կը կոչեմ. ձեր կոխած ճամբան առոյգ կորսուեան կը տանի ու ես մաս չունիմ ձեզի հետ։

ՎԱՀ. Ու չես կրնար ունենալ. գնա ուրեմն անօրէն Գարջոյլ, գնա, խոնարհեցուր պարանոցդ բռնաւոր գաւազանին տակ, ու հաւքուրէ անունդ ոտքին փոշին որ քեզմէ աւելի վատ չէ. վասն զի գերիները արժանի չեն արեւուն երեսը նայելու. ով դժբաղդ Հայաստան, քու ամեն ժողովքներուդ մէջ ուրեմն միշտ մատնիչք ու գաւաճանք պակաս պիտի չըլլան վաեմ ու

մեծամեծ խորհրդոց հակառակելու, սիրոյ եւ միութեան կապերը քակելու. վաթսուն հազար Հայոց քաջերու սուրերը եթէ չի կրցան Պարսից լուծը թօթափել տալ, քեզի պէս անօրէնի մը չարութիւնը եղաւ արգելք, ու նղովելի վաճառակ մը մեծին Վարդանայ բազդին անիւը կոտրեց, բայց մենք կը հետեւինք անոնց, հայրենիքը զմեզ կը կանչէ, չենք հարցներ կեանքց եթէ մահուան, թէ որ ինքը հիմնայատակ կործանի, թէ որ մեռնի գերեզման իջնայ, մենք ալ իրեն հետ կործանինք ու թաղուինք իւր մոխիրներուն տակը։

ԴԱՒ. Այո կը մեռնինք հայրենեաց համար։

ՉԱՐ. Բայց Թող չի տանք որ մատնիչք ու բախտանան մեր մահուան վրայ։

ԴԱՒ. Պարսիկներէն առաջ պէտք է ուրեմն այս դաւաճանը սատկեցնել. (Ս–ըբ–ջ–ի–ն հը հ–ա–ն–ի, հը յ–ո–յ–կ–ի–ն գ–ը–լ–ա–կ–ի վը–յ, –– վ.–հ–ո–ն կ–ը–ե–ն–ք գ–ի–ր–ե–ա–ր–)։

ԳԱՐ. Մեռցուցէք զիս, ու իմ գլակիս վրայ կոխկրտուելով վազեցէք աս արիւնապից ազատութեան որ իր Թեւերը բացեր է զձեզ խղդելու համար։

ՎԱՀ. Ո՛չ, պիտի ապրիս դուն վկայ ըլլալու համար չքեղ յաղթանակաց եւ կամ մեր փառաւոր մահուանը. ինչ ալ ըլլայ մեր վիճակը, քաջութեամբ պիտի դիմանանք, առաքինութիւնը Թող անմահ պատկներ հիւսէ մեր կենդանի ճակտին եւ կամ մեր չիրմին վրայ. բայց դաւաճան վատերուն դլուխը երկնից վրէժխընդրութեանը կը նուիրենք. գնա ուրեմն, եղիր դատաւ եւ երանի Թէ քու հետդ կորսուէին ամենայն մատնութեան խորհուրդներն ու ազգակործան չարութիւնք։

ԳԱՐ. Դուրս կելլամ ես. կը հետամտամ ձեզմէ. բայց պիտի գտնաք զիս, ու կը տեսնուինք դարձեալ։

ՏԵՍԻԼ Գ.

ՎԱՀԱՆ, ՋԱՐԵՀ, ԴԱԻԱԿԻՑ

ՎԱՀ. Երթանք մենք ալ, ով քաջք ընկերք իմ. Հայաստան մեզի կսպասէ. երթանք անոր արցունքը սրբելու եւ կամ մեր արիւնը թափելու։

ՏԵՍԻԼ Գ.

ՋԱՐԵՀ

Ո՛րչափ աւելի պիտի ըլլար իմ խնդութիւնս, թէ որ եղբայրս ալ, մոլորեալ, բայց սիրելի եղբայրս, կարենայի մանաւանդ ընել հայրենի ազատութեան համար պատերազմելու ու զոհուելու փառացը. ահ, եղբայր իմ Սուրէն, ուր էր թէ կարենայիր լսել առ սիրալիր ձայնը որ զքեզ կը կանչէ. արիացան վրէժխնդրութիւնն ու քաջաց առաքինութիւնը. Հայաստան իր պատկառելի ու վիրաւոր գլուխը վեր վերցուցած զարմացմամբ իւր չորս կողմը կը տեսնայ առաքինի որդւոց բազմութիւնը. ու դուն միանակ անոնց մէջը չես, ինչ կը տեսնամ. կը խոստովի արդեօք։

ՏԵՍԻԼ Ե.

ՋԱՐԵՀ ՍՈՒՐԷՆ

ՍՈՒ. Ձէ, չես խաբուիր եղբայր իմ, պրկեմ զքեզ սիրեցեալ Ջարեհ։

ՋԱՐ. Դուն ուրեմն չես մոռցեր զմեզ, եղբայր իմ, ես կըսէի որ դուն չես առեր Հայաստանը։

ՍՈՒ. Եւ ով կրնայ առել Հայաստանը. այո, զօրաւոր են ով Ջարեհ, մարդուս արտին մէջ հայրենեայց զգացմունքները. բուռն ու բորբոքեալ սիրոյ մը վայելքները չկրցան մոռցընել տալ ինծի հայրենեայց քաղցրութիւնը։

ՋԱՐ. Մանաւանդ տարաբաղդ ու կիսամահ հայրենեաց, ով Սուրէն. եթէ գիտնայիր ինչ տառապանաց մէջ անցուցինք օրերնիս, երբ դուն Պարսից քովը թոյլ ու հանգիստ կեանք մը կը վարէիր...

ՍՈՒ. Հանգիստ կեանք, ահ, Պարսից քովը անցուցած օրերս ազեատալի օրեր էին. հաւատա ինծի, եղբայր իմ, աչքիս առջեւը ունէի միշտ հօրս ու հայրենեացս բարկացայտ դէմքերը ու իւր որդւոյը չդիմացած կսկիծ զերութիւնը, հայրենիք, սէր, առաքինութիւն, ոճիր ու հազար իրարու հակառակ զգացմունքներ կը կեղեքէին զիս. գաժան բռնաւորներու մատակարարաց կերպարանքները միտս առնուիլ կը ծածկէին առ աբեւը որ հրաշագեղ Աթինէին ճակտին վրայ կը ծագէր ինծի համար. ահ, օրհնեալ են այն տեղերը ուր սուրբ են հայրենիք ու համարձակ կրնաս սիրել զայն, Ո՛վ Ջարեհ, զքեզ տեսնելով առին զգացմունքներս՝ որ ժամանակը չէր կրցած չնչել, կարթնանան սրտիս մէջ. կը

կարծեմ որ Թերեւս ծանր չղթայներէ ազատուելով քու Թեւերուդ մէջ կը գտնան ու կը գրկեն բոլոր Հայաստանը. անիկայ է իմ խանձարուրքս. հոն քեզի հետ անցուցի իմ մանկութեանս երջանկասահ ժամերը. դուն, հաւատարիմ քու պարտուդդ, քու Աստուծոյդ, հօրդ ու ազգիդ, երբէք չի կրեցիր սրտիս կրած տանջանքները. ու երանի Թէ միշտ անծանօթ մնային քեզի. երանի Թէ դանդաք միայն սիրէիր, եւ ուրիշ օտար աչք մը չի գրաւէր ու չի լափէր քու սիրտդ։

ՋԱՐ. Եթէ հայրենեաց սէրն ու ազգակիցներուդ կարօտը այդչափ զօրաւոր կերպով կապդեն քու վրադ, կարէ ուրեմն ամէն օտար կապանքները որ զքեզ կը հեռացնեն քու սիրելիներէդ. դարձիր նորէն մեր դիրկը, ու դարձուր տուրդ մեր անգութ բռնաւորներուն դէմ. քիչ մը առաջ հոս չատ մը քաջեր մեր հօրը ազատագրութեամբը ժողվուելով, երդում ըրինք բնաջինջ ընել Պարսիկները Հայաստանէն, ու ազատութեան դրօշը բանալ. ահա ժամանակը, ոչ Սուրէն, սրբելու արեան մէջ ուրացութեանդ յանցանքը. չէ, չի կրնար ըլլալ որ Պարսիկ աղջկան մը գոհես քու հոգիդ՝ ազգդ ու պատիւդ։

ՍՈՒ. Ես ալ առեն մը կը սիրէի հայրենեաց համար պատերազմիլը, ու հայրենի փառաց նուիրել սուրս ու արիւնս, ու պատերազմի մէջէն ծագեցան իմ կենացս ամեն գառնութիւնները։ Մեծին Վարդանայ մահուընէ ետքը, իւր եղբօրը քաջին Համազասպայ զօրավարութեամբը յարձակեցանք մէկ օր մը Պարսից քաղքի մը վրայ. կոտորածն ու ասրսափը սիրտս մէկէն թշուառ քաղքին մէջ. առեն մէկերնիս կատաղի առիւծ դարձած չէինք յոգներ արիւնահեղ հարուածներէն. ու ես առ-

րըս վերուցեր էի Պարսիկ իշխանի մը գլուխը իջեցնելու համար, երբ յանկարծ աղջիկ մը հրաշալի ու անման գեղեցկութեամբ, հերարձակ ու թուխ աչուըները արցունքով լեցուած, փափուկ ձեռուընները դէպի ինծի վերցնելով, ոտքս ինկաւ, ու, մի զարներ, մի զարներ, անիկայ իմ հայրս է ըսաւ, ինայէ իմ հօրս, ու ես քու գերիդ ըլլամ։ Տեսայ գինքը, կատաղութիւնս մարեցաւ, սուրը ձեռքէս ինկաւ. արեանց ու կոտորածոց դաշտը, ամենազուարճ դրախտ մը երեւցաւ ինծի. լռեցին վողերու, նիզակաց ու չփոթութեան աղաղակները. իրեն քաղցրալուր ձայնէն 'իզատ ուրիշ ձայն մը չէի լսեր. պատերազմին անեղ տեսարանները անհետացան աչքէս, ու գինքը միայն տեսայ գիմացս, գեղեցկութեան ու պարկեշտութեան ամեն հրապոյրներովը գինուած գիս գերելու համար. այն՝ չեմ գիտեր ազետալի եւ կամ երջանիկ ժամէն 'ի վեր, երդում ըրի իրեն համար միայնակ ապրելու։ անլոյծ չղթաներով կապուած եմ իր հետը, բայց կը սիրեմ իմ չղթաներս։

ՋԱՐ. Ինչու՞ ուրեմն եկար հոս։

ՍՈՒ. Ա՜հ, սիրոյ մէջ երբ տեսնուած է տեւական ու անպղտոր երջանկութիւն. խղճի տագնապներ քիչ մը ետքը ալեկոծեցին սիրտս՝ որ սիրաչունչ հովերու յանձներ էր ինքզինքը. ու երբ գորովալիր խանդաղատանք եւ վայելից հաճոյքներ կը պպուէին գիս, դառն էր ինծի հօրս գրկէն գրկուելուս յիշատակը. Թող ընդունի գիս իմ հայրս, ընդունի իմ կենացս ու բախտիս կցորդ պարկեշտագեղ օրիորդն ալ։։։

ՋԱՐ. Ահա ինքը։

ՏԵՍԻԼ Զ.

ՎԱՀԱՆ, ՋԱՐԵՀ, ՍՈՒՐԷՆ

ՍՈՒ. Ո՛վ հայր...

ՎԱՀ. Ի՞նչ կը տեսնամ. ես Ջարեհը կը վիճտուէի, ու Սուրէն հոս։

ՋԱՐ. (Ս–բէնէն) Սիրա ըրէ, մօտեցիր։

ՍՈՒ. Ցանցանքները քաւելու համար եթէ բաւական է պղծումը, կը յուսամ որ պիտաս ինծի. քու տեղդ իմ սիրտս վրէժ խնդրեց ինձմէ, ու ոչ երբէք դադրեցաւ երեսս դարնելէ իմ ոճիրներս, անօրէն ու մատնիչ կոչելով զիս. չես պատասխաններ հայր, հայրական դուխը չի շարժեր զքեզ որդւոյդ ձայնը մոխիկ ընելու. ինչու՞ երեսդ կը դարձնես ինձմէ. ահ, ադ խիստ ճաշատ պայծառացուր հայր, ահա քու ոտքերուդ կիյնայ ցաւագնակ ու պղծացեալ որդիդ... կը մերժէ զիս... փուճ տեղը եկայ ես հոս... երթամ, փախչիմ ու յաւիտեան բաժնուիմ ձեզմէ։

ՋԱՐ. Ո՛չ, թող չեմ տար որ հեռանաս դուն։

ՍՈՒ. կը տեսնես, սիրան ու թեւերը զոց են ինծի համար. անխօս են շրթունքները. ոչ սպառնալից ու սոսկալի լռութիւն. ինծի՞ք բարով... քանի իրեն եղբայր իմ, որ ես անբախտին մէկն եմ, ու պարապ տեղը մնացեր էս առաջ հայրական ներումը խնդրեցի. խնդրէ իրմէ արցունքներով... քու արցունքներդ անմեղ են, խնդրէ իրմէ որ եթէ թողութեան արժանի չեմ, գոնէ հօրս ձայնը արժանի ըլլամ լսելու։ (Կ–լայ)։

ՎԱՀ. Քու հօրդ ձայնը կուզես լսել. ուր էիր դուն

երբ ադ ձայնը բարձրացաւ Հայոց քաղքերուն սիրտը վառելու պարսկային բունութեան ու ամպարշտութեան դէմ. կուլա դուն. լաց Հայաստանի վրայ. լաց ինքզինքիդ վրայ որ ուրացար զայն, լաց քու հօրդ վրայ ալ որուն կեանքը դառնացուցիր այսչափ ատեն. յառաջ քան քու հօրդ գիրկը, հայրենեաց գիրկը նետուէ, ու ինձմէ առաջ հայրենիք ներսէն քեզ։

ՍՈՒ. Պատրաստ եմ հայր։

ՎԱՀ. Պատրաստ ես ուրեմն երդնուլ մեղի պէս յաւիտենական աստւածութիւն բոլոր Պարսից դէմ։

ՍՈՒ. կատեմ բոլոր Պարսիկները բացի մէկէն։

ՎԱՀ. եւ ո՞վ է այն։

ՍՈՒ. Պարկեշտութիւն Ասթինէ։

ՎԱՀ. Ի՞նչ կը լսեմ. դեռ Պարսիկ աղջկան մը անունը բերանդ կը պտըտի. ու դուն Հայաստանի հողը կը կոխես. դուն Վահանայ որդին ես ու անոր հետ կը խօսիս։

ՍՈՒ. Ո՛հ, եթէ գիտնայիր որչափ առաքինի ու գթութեանդ արժանի է հայր։

ՎԱՀ. Արժանի է իմ անհամ աստւածութեանս այդ կախարդ աղջիկը որ մոռցընել տուաւ քեզի քու ամէն սուրբ պարտքերդ, ու ամօթապարտ ճամբու վրայ առնեցուց զքեզ. ու դուն դեռ զինքը կը յիշես, դեռ սրտիդ մէջ...։

ՍՈՒ. Սրտիս մէջ ինչուան վերջը պիտի ապրի ինքը։

ՎԱՀ. Զմեզ ծաղր ընելու համար ուրեմն եկար դուն հոս որդիդ ապաշնորհ. չէ, իմ որդիս չես դուն. անօրինաց հետ է քու բաժինդ. դուն որ ազգուրաց ու հայրասպանաց չարիքներու գահավէժ խորխորատ մը բացիր մեր երկրին մէջ, գնա, այ յանդուգն, կապաս

քեզի քու հրապուրիչդ, ու քիչ առնելէն կտպասէ քեզի արագահաս պատիժը։

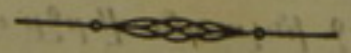
ՋԱՐ. Հանդարտէ հայր իմ, դադրեցու բարկութիւնդ. թէ որ չես առներ զիս, մի անարգեր Սուրէնն ալ. յանցաւոր է, բայց քու որդիդ ու իմ եղբայրս է։

ՎԱՀ. Որդեակ, հաւատարիմ որդեակ, քու վրադ հանգչի հօրդ ու նախահարցդ օրհնութիւնը. իսկ ապիկայ... ահ, հայրենի չրթունքներս չեն կրնար անիծել իւր մեղապարտ գլուխը. բայց անիծեալ ըլլայ այն մոլորեցուցիչ կինը որ օձու պէս սողալով որդւոյս սրտին մէջ, ապականեց ու թունաւորեց զայն։

ՍՈՒ. Ա՜հ, մի՛ անիծեր այն ամբիծ ճակատը որ առաքինութեան հրաշակերտ հայելին է. քու բարկութիւնդ յուսահատութեան աղջամուղջ մը պատեց աչուըներուս վրայ. անողորմ ձեռքով գոցեցիր ինծի երկինքը. դժոխային ծուխ մը կը խեղդէ զիս. ով անմեղ ու թշուառ Աթինէ. սիրոս ինչուան հիմայ բաժնուած էր հօրս ու քու սիրոյդ մէջ, անիկայ մերժեց, ալ ամբողջ քուկդ է, քեզի կուգամ։

ՋԱՐ. Կեցիր, ուր կը փախչիս։

ՉԳԻ ՎԱՐԱԳՈՑՐՆ

Ա.ՐԱՐՈՒԱԾ Բ.

ՏԵՍԻԼ Ա.

ԳԱՐՋՈՅԼ

Ուրացաք զիս ու անարգեցիք. կուրանաք գձեզ ուսման թշնամութիւն կերդնուք ձեզի դէմ, Ունայն է առաքինութիւնը. անոտի է հաւատարմութիւն, ու ընդունայն բառեր են ազգասիրութիւնն ու հայրենիք։ Դառնացեալ սրտի մը կրած նախատինքը, վրէժ անարգանաց, կատաղի ատելութիւն ժայիրն գոռոզաց դէմ, այս կիրքերը միայն ատոյգ են ու կը տիրեն սրտիս մէջ. հոս քիչ մը առաջ թունալից բերանները թշնամութեան սլաքներ թոռան ինծի դէմ, ու Վահան իւր անբարեսաքներ թոռան ինծի դէմ, ու Վահան իւր անբարեսաւանութեան պահին վրայ գլուխը բարձրացուցած սպառնալից պատուհասներ որոտաց ինծի. մահացու ղէնքեր չակուեցան կուրծքիս վրայ, ու մահ պատային, մահ Գարջոյլին դէմ. բայց կենդանի են ատելութիւնս ու վրէժխնդրութիւնս, ու մահ ձեր գլխուն վրայ. հրապարտութեան ու փառասիրութեան գոռոզ ամբարտաւանութիւն կը քու վրադ սիտի փլչի Վահան ու քու վատ ընկերներուդ վրայ. Գարջոյլն է քեզի բռնող, Վազեցէք սրտիս մէջ, կատաղիք գժոխոց, ու ձեր բոցավառ ջահերովը բորբոքեցէք կատաղութիւնն ու ոխը, որպէս զի լափեն ու մոխիր դարձնեն ատելիներս։

ՏԵՍԻԼ Բ.

ԱՏՐՎԵՇՆԱՍՊ, ԳԱՐՋՈՅԼ, ՋՕՐԱԿԱՆՔ

ԱՏՐ. Հոս ուրեմն ժողովեցան ապստամբները. նեն-գաւոր խորհուրդներ նիւթելու արքայից արքային աչ-խարհակալ իշխանութեանը դէմ. կուզեն ուրեմն ար-թընցնել դարձեալ քնացած առիւծը, ու արքունի գե-թուխեան ու մարդասիրութեան գաւազանը խիստ պա-տուհասի երկաթէ գործիք դարձնել իրենց գլխուն վը-րայ. գիտեն արդեօք թէ զո՞վ կը գրգռեն, եւ որո՛ն բարկութեան դիմացը յանդգնաբար իրենք զիրենք կը նետեն. Բայց դուն նախարարդ Գարջոյլ, արքայից ար-քային քաղցր ակնարկութեանը արժանի պիտի ըլլաս, որ այսպիսի վտանգաւոր դաւակցութիւն մը ժամանա-կին յայտնեցիր մեզի, մեծապարգեւ չնորհք ու փա-ռաւոր պատիւներ պիտի ընդունիս փոխարէն հաւա-տարիմ ծառայութեանդ.

ԳԱՐ. Անհետ ըլլան, կործանին ու գետնի տակ անցնին իմ թշնամիներս. կշտանայ վրէժխնդրութիւնը, Գարջոյլ կարենայ ոտքին տակը ճզմել դինքը նախա-տող արիւնահաճ գլուխները. ահա իմ վարձքս.

ԱՏՐ. Իրենց կորուստը անշուշտ է, բայց բոլոր Պարսկաստանը բանակին իմ քովս չգտնուիլը կը տագնա-պէ զիս. Հեփթաղներուն դէմ պատերազմը եւ Վախտան-կայ ապստամբութիւնը, շատ կը վախնամ որ Վահա-նին դաւաճանութեանը չի նպաստեն ու ծանր խռովու-թիւններ չի ծագին Հայաստանին մէջ.

ԳԱՐ. Ո՞ւսկից կը վախնաս տէր. մէկ քանի հարիւր խառնիճաղանճ զօրականք ինչ կրնան ընել Պարսից զօ-

րութեանը դէմ. հոս է իրենց ապստամբութեան որջը. քիչ մը եռքը հոս պիտի դան դարձեալ. Պաշարէ զի-րենք ամէն կողմէն, ու կորնչուր զամէնն ալ.

ԱՏՐ. Քիչ են այո. բայց Վահանը իրենց հետ է.

ԳԱՐ. Աւելի աղէկ. յանկարծ կը բռնուի ու կը սատ-կի Վահան ու ապստամբութիւնը անգլուխ դիակ մը կը դառնայ.

ԱՏՐ. Քաջ է խորհուրդդ. բայց ըսի Սուրէնին որ հոս գայ. հօրը եւ աղգին դէմ քեզի պէս առնելու-թեամբ վառուած, անշուշտ անոնց դէմ պիտի դարձնէ իր քաջութիւնն ու սուրը. Ահա ինքը. դուն հեռա-ցիր քիչ մը, ու աչուընդդ Վահանին ու դաւաճանաց վրայ ըլլան.

ՏԵՍԻԼ Գ.

ԱՏՐՎԵՇՆԱՍՊ, ՍՈՒՐԷՆ

ԱՏՐ. Ողջոյն Հայկազն քաջիդ. խնացար Վահանին ապստամբութեան խորհուրդները. պէտք չէ ժամա-նակ տալ որ անօրէն դաւակցութիւնը ճարակի բոլոր Հայաստանի մէջ. քու սուրդ որ Հեփթաղաց դէմ չը-քեզ յաղթանակներով փառաւորուեցաւ, առիւծն է որ զոռոզութեան դէմ փայլատակէ, ցրուէ դաւաճանաց խումբը, ու երբ արքայից արքային Պերոզ Հանաստան դայ, իւր պալատին ճամբան Հայոց գլուխներովը սըփ-ռուած գըտնայ. Արդարի գեղեցիկ պիտի ըլլայ այդ յաղ-թանակը. Ինչ փառաւոր վարձքեր պիտի ընդունիս իմ քաջութեանցը. փութանք ուրեմն, առաջնորդէ

պատերազմի մեր քաջ զինուորները՝ ու քու օրինակդ յառաջ վարէ զիրենք։

ՍՈՒ. Մեծախորհուրդ ու քաջասիրտ իշխանի մը պէս խօսեցար. բայց ով կրցաւ յաղթութիւնը ծառայ ընել իւր զինուցը. պատերազմաց բախտը անստոյգ կշիռքի մը մէջ կը տատանի միշտ. յառաջ քան թշնամւոյն վրայ յարձակելը, նայինք թէ ով են անոնք. Հայոց սակաւաթիւ խումբ մը ապստամբութեան դրօշը բացեր է. բայց Վահանն է իրենց առաջնորդ. ու ով գիտէ թէ բոլոր Հայերը չեն լսած արդէն Վահանայ ձայնը, ու մէկ քանի հարիւր անձանց պզտիկ դունդը քաջերու բանակ մը չէ դարձեր. մենք թշնամի երկրի մէջ ենք. զօրքերնիս ցրուած, ու Վիրք մեզի դէմ զլուխ վերցուցած. պէտք է ուրեմն արթուն կեանալ ու սպասել։

ԱՏՐ. Ի՞նչ կը լսեմ. ուսկից է քու վրադ այդ յեղակարծ փոփոխութիւնը. դուն որ այնչափ վառուած էիր առելութեամբ ու բարկութեամբ Վահանին ու Հայոց դէմ, հիմայ ինչո՞ւ համար խոհեմութեան թելադրութիւնները պատերազմի փառքէն նախանձոտ կը համարիս, ու հանգստութիւնը աւելի ցանկալի է քեզի քան թէ պերճ յաղթանակը. ուր են քու երդումդ ու խոստումնքներդ. երբ արքայից արքային այնչափ ճոխութեամբ ու պատիւներով կը փառաւորէ զքեզ, դուն կը խորշիս իրեն համար պատերազմիլէ. չէ թէ պատիւներուդ այլ քու քաջութեանդ վրայ կը նախանձին Պարսիկք. արժանացիր ուրեմն արքայական վեհ բարեբարութեանց ու էջ այն ասպարէզը ուր վառք կը հրաւիրեն զքեզ։

ՍՈՒ. Ինչուան երբ պիտի տառապին երկու դրացի

հզօր ազգեր անդադար պատերազմաց մէջ. իրաւ է որ բախտը ինչուան հիմայ Պարսից կողմն է, բայց ոՐչափ սուղ կը գնէք ձեր անպատուղ յաղթանակները. այս քանի տարի է, քաջաց արիւնը հեղեղի պէս վազեց Հայաստան, ու որո՞նք եղան ձեր աշխարհակալութիւնները, աւերակներ ու անապատներ։ Նուաճեալ է Հայաստան՝ բայց ոչ երբէք յաղթուած, ազգաւէր մատնիչներու հայրենիք է, բայց աւելի չատ առաքինի ու անպարտելի դիւցազանց։

ԱՏՐ. Կը յանդգնիս իմ դիմացս պաշտպանել Վահանը ու Հայերը։

ՍՈՒ. Վահան իմ հայրս է, ու Հայերը իմ ազգս են։

ԱՏՐ. Կը մոռնաս Պարսից վեհանձնութենէ ընդունած պատիւներդ։

ՍՈՒ. Ո՞ւր էր թէ հայրենեաց համար ընդունած վէրքերով զարդարուէր կուրծքս։

ԱՏՐ. Չմեղ դաւաճանելու համար Պարսիկ ձեւացեր ես դուն. բայց չի կարծես որ անպատիժ կը մնայ նենգութիւնը. կը վազեմ պատերազմի Հայոց դէմ, բայց աչքերս քու վրադ են. պիտի ընդունիս իրենց պատիժը ապստամբք, ու որոնք որ սրատակից են ապըստամբաց։

ՍՈՒ. Վահանայ սրտին անձանօթ են ու պիտի ըլլան երկիւղ ու վատութիւն. գիտցիր որ այդ կողմանէ անարժան որդի չեմ ես Վահանայ։

ՏԵՍԻԼ Գ.

ԳԱՐՋՈՅԼ, ԱՏՐՎԵՇՆԱՍՊ, ՍՈՒՐԷՆ

ԳԱՐ. Վ՛ահանեանք կը մօտենան հոս. վուխա՜ Տէր, արժանաւոր կերպով ընդունելու զիրենք։

ՍՈՒ. Ու՜ Հայ մըն է աս լուրը բերողը։

ԳԱՐ. Ու՜ Հայ մըն է հոս ինծի մտիկ ընողը։

ԱՏՐ. Չօրականք ու դուն Գարջոյլ նախարար, դարանի կեցէք ամէն կողմը, լրտեսէնք քանի հոգի են, ինչ կը խօսին ևւ ձր հիման վրայ հաստատեր են իրենց գոռոզութեան չէնքը. երթանք, կոյր վստահութիւնը պատէ զիրենք, ու աներեւոյթ թշնամիներէ պաշարուին։ (Կեցնաձ)։

ասոկալի ժայրերուն վրայ խորտակած, մենք միևնակ ազատեցանք իւր ահագին նաւաբեկութենէն. վերին անքննելի նախախնամութիւնը գերի մատնեց զմեզ մաքննելի հաղէմ թշուառութեան ձեռքը, ու արցունքներով կը թրջենք մեր ժանգահար չղթաները... կուլամ այո՛, բայց կատաղութեան արցունքներ են թափած արցունքներս... սակայն, սակայն կը խնդան մեր թշնամիները, ու պարելով կը ցաթկտեն դիւցազանց ոսկորները ծածկող հողին վրայ. ա՜հ, չի տեսնան մեր արցունքները, որպէս զի իրենց խնդութիւը աւելի չըլլայ. մեր վրէժխնդրութեան ու զինուց որոտմունքներուն մէջ խղդուին իրենց ծիծաղներուն բարձրագոչ աղաղակները. վրէժ գոչեն թող արքայազուն իշխանք ևւ նախարարք, որ վոխանակ մեծագործ պալատներու՝ հողու ու մոխրոց մէջ կը նստին. վրէժ պօռան մայրերը որ անորդի մնացին, վրէժ, մանկունք դեռահասք, որ անտերունչ ևւ որբ մնացին. վրէժխնդրութիւն պօռան երկրագործք, որոնց քրտնաթոր ճակատը անդութ թշնամիներու համար հողու վրայ կը խոնարհի, ևւ որոնց սերմանածը բռնաւորք կը հնձեն. վրէժխնդրութիւն կը պօռայ հայրենիք, իւր խորունկ վէրքերը մեղի ցուցնելով. ա՜հ, այն վէրքերը պատելու համար, երթանք, յարիշտակենք Պարսից դրօշակները։

ԴԱՒ. Մենք Արտազաւ դաչտին քաջաց մնացորդներն ենք. տեսանք այն ահեղ պատերազմը, ուր Վարդան քիչ մնաց պիտի մարէր Պարսից արեւը. դեռ աչքերնուս առջևեն է այն սոսկալի տեսարաններու տատասկերտուած մարմինները որ ևւս ազգ մէջ թագուց Հայաստանը, ու դժբաղդ քաջութեան մահարձաններ կանգնեց իւր հողոյն վրայ. ինչո՜ւ չինկանք մենք հոն. ինչո՜ւ մեր ար-

իւնն ալ չի խաոնուեցաւ պսակաւոր նահատակայ արեանը հետ. բայց ահա ժամանակը. խնայեցէն մեզի երկինք որ երկրորդ անգամ վկայ ըլլանք հակայաղօր հայրենասիրէժ քաջութեան, ու Հայկազուն արիագունդ բանակին երկրորդ անգամ ոտքի տակ առնելը Պարսկական խրոխտ բռնութիւնն ու լուծը։

ՋԱՐ. Բայց ձեր է Գարջոյլ. ձեզմէ դուրս պիտի ելլայ արդեօք այս գիշատիչ վիշապը ու պիտի գալարի մեր ոտուըներուն. զգուշանանք, հայր, իր կատաղութենէն, ու աոնէն աւելի իր անօրէն մատնութենէն։

ՎԱՀ. Մերժեցէք ձեր սրտին ինջէն ամեն կասկածներն ու երկիւղը. Գարջոյլ կորսուեցաւ. բայց անոր տեղ նոր, քաջ ու հաւատարիմ գնդեր եկան միացան մեզի հետ. աոենն է ուրեմն մեր խորհուրդը՝ի գործ դնելու. դուն Կամսարականդ Ներսեհ, ու դուն Արշաւիր, պէտք է Դուին քաղաքը կենաք ու պաշտպանէք զայն. իսկ ես Զարեհին հետ կը յարձկինք Աղբվընասպին վրայ, որ յանկարծակիի գալով չի կրնար անշուշտ երկայն դիմադրութիւն ընել մեզի. երկինք խրախոյս ու վահան ըլլան մեզի, ու դու անյաղթելի անմահ ու սուրբ հայրենասիրութիւն, առաջնորդէ ու ցոյց մեզի փառաց եւ յաղթութեան լուսաճեմ ճամբան. իյնան թշնամիք մեր սրտմտութեան նիզակներուն ու աղեղամբը, ու անոնց դիակներուն վրայ անկենդան տարածուինք մենք ալ. մեր մահարձաններուն վրայ զուարթերես բազմին միշտ դարնեպսակ աղջատութիւնը եւ կրօնք, ու պատկառանք եւ սարսափ ազգին բռնաւորաց. հապա, եկէք, վազեցէք ինձի հետ։

ՏԵՍԻԼ Զ.

ԱՐՏՎԵՆԱՍՊ, ԳԱՐՋՈՅԼ, ՎԱՀԱՆ, ՋԱՐԵՀ, ԴԱԻԱԿԻՑՔ ԵՒ ՋՕՐԱԿԱՆՔ ՊԱՐՍԻԿՔ

ԱՏՐ. Դողացէք ապստամբք, Աղբվընասպ հոս է։

ՎԱՀ. Դողան անոնք, որոնք որ բռնաւոր են ու դաւաճան։

ՋԱՐ. Մենք զձեզ կը վնասուէինք, աղէկ աոենին հասաք. սուրը թող խօսի ձեզի հետ։ (Կը հանէ սուրը)։

ԴԱԻ. (Նոյնպէս սրինքն ալ)։ Սատկին Պարսիկները։

ԱՏՐ. Սուրէն ու նիզակներէն առաջ թող դիմութիւնը ու ձեր անձանց օգուտը խօսի ձեզի հետ. ձեր կը վազէք գահավէժ կատաղութեամբ, պարսկական յաղթող զինուց դիմացը։

ՎԱՀ. Պարսկական յաղթող զէնքերը դաւաճանութիւն է, ու մատնութեան վրայ կոթնիլ. վարձքով բռնել անզգամութիւնը, ու զէնք տալ անոր ձեռքը, եղբայրը դաւելու ու սպաննելու համար. թեւերը բացողայրը դաւելու անօրէն որդին, որ երթայ իր հայրը խըղճալ ու գրկել

կաբար իւր տէրը ապահովելու ու կողոպտելու հա-
մար։

ՎԱՀ. Դուք Հայաստանին տէրը. ով տուաւ ձեզի այդ իրաւունքը։

ԱՏՐ. Ցաղթութիւնը։

ՎԱՀ. Մահուիթիւնը տուաւ ձեզի գայն ու մեր ղէնքերը պիտի յաջխտակեն ձեզմէ. վասն զի մերն է Հայաստան. մերն են իւր լեռներն ու դաշտերը որ իւր բռնաւոր որդւոց ոսկորներովը ծածկուած են. մեր են իւր աւերակները որոնց վրայ կը պարտի արտասուել վրէժխնդրութիւնը. մեր են իւր դերեզմանները ուր կը ննջեն մեր դիւցազունք, անէծք մրմռալով ձեզի դէմ. մեր են իւր քաղաքները ու եկեղեցիք որոնց ա-
ւերն էն ամուր ու անվանելի պարիսպները մեր կուռ-
քերը պիտի ըլլան։

ԱՏՐ. Պատերազմ կուզես ուրեմն. պատերազմը թող ձայթէ ձեր վրայ իւր ամեն աչխարհաւեր կայծակնե-
րը. արիւն կուզէք. ձեր գլխուն վրայ ըլլայ որչափ արիւն որ պիտի թաւիի. սուրը սուրին դէմ ելլայ. վրէժխնդրութիւնը վրէժխնդրութեան. աւերմանց ու կոտորածոց մէջ վազէ ցաւակելով մարդախառնձ աւե-
լութիւնը. ու Պարսկաստան իւր նիզակը դարձեալ մը-
ղէ Հայաստանին սիրտը։ Դարձուցէք աչուընիդ Արտա-
զու դաշտին վրայ, նայեցէք ինչ կը տեսնաք հոն։

ՎԱՀ. Մեր Հայկեան քաջերու ոսկից փառաւոր հետ-
քերը կը տեսնանք հոն, ու հազարաւոր Պարսից գի-
ակներ. սակայն լսէ դուն հիմայ իմ բերնէս Հայաս-
տանին հոգի խօսքը. թէ որ հիմայ, մեկէն, չուտով
ետ չի քաշուիք ու չելլաք Հայաստանէն անգութ սա-
տակումն կսպառնանք ձեզի. մի յուսար երկայն տանն

դիմանալ բոլոր ազգի մը համաչխարհական բորբոքեալ
եռանդեանը դէմ։

ԱՏՐ. Քիչ մը եռքը աւելի ընդարձակ դաշտի մէջ պէտք եղած պատասխանը կուտամ քեզի. բայց թէ որ աւելի կատիպէք . . . ։

ԳԱՐ. Թէ որ աւելի կատիպէք, Սուրէնին գլուխը կը խրկենք ձեզի որ պատասխանէ։ (Կերթա Պուրուէ)։

ՏԵՍԻԼ Է.

ՎԱՀԱՆ, ՋԱՐԵՀ, ԴԱԻԱԿԻՑՔ

Ի՞նչ էր լսածս . . . Սուրէնին գլուխը . . . Սուրէն. Սուրէն յանցաւոր է, բայց իմ որդիս է. ով անակնկալ հարուած. ով հայրենիք. հայրապետով զգացմունքներ կը վրդովեն սիրտս. Զարեհ որդեակ ու դուք ով քաջք, քիչ մը առեն մինակ Թողուցէք զիս։

ՏԵՍԻԼ Ը.

ՎԱՀԱՆ

Ամենակալդ Տէր, քու իրաւանցդ ու փառացդ հա-
մար սպառազինեալ Աստուածամարտ բռնութեան դէմ,
ինչպիսի արգելքներու վրայէն պէտք է անց-
նիմ. որդւոյս արիւնաթաթաւ գլուխը յաղթութեանս
ճամբուն վրայ կը նետեն. եթէ աչուընիս դողալով

մէկդի դարձնեմ այն աղեկտուր տեսարանէն, հայրենի աւերակներու վրայ պէտք է որ թափառին. բնութիւն եւ հայրենիք անզուգ զէնքերով կը պատերազմին սրտիս հետ. ո՛վ աէր քու յաւիտենական աթոռէդ խրկէ ինծի լոյս եւ արիութիւն զերմարդկային։

ՏԵՍԻԼ Թ.

ՎԱՀԱՆ, ՍՈՒՐԷՆ

ՍՈՒ. Հայր, մի ուշանար հոս երկայն առեն. Ատրվըշնասպ ու Գարջոյլ կը ժողվեն բոլոր Պարսից զօրքերը. ահ, սիրտս կը դողայ քեզի համար։

ՎԱՀ. Իմ սիրտս ալ առաջին անգամ կը դողայ. կը դողայ այո, բայց չէ թէ Պարսից բանակներէն, ահ, քու վրադ, միայն քեզի համար կը դողամ ես, անարժան՝ բայց դեռ սիրեցեալ որդի. մեծ յաղթանակ մը յաւիտեանական ինձմէ այսօր. բնաջինջ կորսուեր էին այսօր Պարսիկք, թէ որ քու վառնդդ ձեռուընտս չի կապէր։

ՍՈՒ. Ինչու՛ հայր, ինչու՛ իմ վառնդս դողացուցիր քեզ. գնա, զարկ առնարիշանները. ցրուէ ու հալածէ թշնամիները. բայց մի՛ յուսար որ քու որդիդ նորէն դառնայ քեզի. յաղթութիւնն ու վառդ քեզ կապասեն, ու ինձի կապասէ անոյշ բախտ մը ու վառանուն մահ. անօրէն որդի եմ ես, ու անարժան Հայկազուն. այսպիսի որդւոյ մը կորսուեանը վրայ չըլլայ որ ցաւիս Հայր։

ՎԱՀ. Քեզի հետ կը մեռնէի ես ալ հոս, թէ որ հայ-

րենիք մը չունենայի. որպիսի յուսահատ կիրք մը զիս ըրեր է դքեզ։

ՍՈՒ. Սէր, աէր, անհուն ու ամենաթշուառ սէր, չէ թէ այն սէրը որ երջանկութեան ծաղկեփունջ պատկերովը լեցուած է, այլ սէր մը որ արցունքներով, տրտմութեամբ, որտի խայթոցներով կը սնանի. սիրելւոյս չրթունքներուն եւ դէմքին վրայ կարօտեալ աչուըներով պարապ տեղ կը փնտռեմ այդ խաղաղութիւնը որ անդարձ գնաց, հեռացաւ ինձմէ. երկնային պարզութեամբ փայլող աչուընիր ահագին փոթորիկներ կը յարուցանեն սրտիս մէջ, ու անոր մէկ ժպիտը, յուսահատութեան մէջ կը թաղէ զիս. հայր, տես իմ դառնագին վիճակս. տես, արշալոյս կերպարանափոխ եղեր է որդիդ... կրնայ փոթորիկը կը յաւիտեան քու զիրկդ տանը ինձի ապաւէն մը հայր։

ՎԱՀ. Թշուառ պատանի. խաղաղութիւն կը փընտռես այն սիրտը ուր որ կինկան մը խաբուսիկ սէրը սիրեր է. եկուր զիրկս, եկուր, զարձիր քու հայրենեացդ ու ազգայնոցդ զիրկը. հոն կը գտնես խաղաղութիւնը վառդը ու քու պատիւդ. քեզի կ'սպասեն հայկեան քաջազունք. քեզի կ'սպասեն պատերազմական համբաւը, արիութիւնն ու ազատութիւնը. ահ, որդեակ, Սուրէն որդեակ իմ, անկասար մ'ընես քու հօրդ յաղթութիւնը. մի տար Պարսից քու ձեռքովդ Վահանին սիրտը խոցելու պարծանքը. թէ որ կ'ուզես մեռնիլ, չեմ արգիլեր զքեզ, մեռիր այո, բայց Հայ մեռիր. խաբեբայ է սէրը ու պղտասալի են արդիւնքը. բայց առաքինութիւնը որդեակ իմ, առաքինութիւնը առյդ եւ անարատ վառդ կը պարգեւէ մեզի։ Դարձիր ու բնեմն, դարձիր մեզի, ու թօթափէ անարժան սիրոյ մը

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Գ.

ՏԵՍԻԼ Ա.

ՍՈՒՐԷՆ

Բոլոր բանակը քունի մէջ թաղուած է. իմ աչուքներս միայնակ չեն կրնար դոցուիլ։ Ինչպէս հանդարտ ու գեղեցիկ են երկինք. ինչպէս անուշ կը փայլին աստեղք. ինչու իրենց ճակտին վրայ ցոլացող երջանկաբեր խաղաղութիւնը սրտիս մէջ չի ծագեր. ինչ, խաղաղութիւն, երջանկութիւն. ահ, ինչ որ Աթթիլէին աչուքներն ու սիրտը չեն կրնար չնորհել ինծի, պարապ տեղը երկինքց աստեղներէն կը խնդրեմ ես։ Սէր, աղբիւր դառնութեանց, երանի թէ միշտ, ինչուան վերջը անծանօթ մնայիր ինծի. վաղը դարձեալ տապալըէզ պիտի իջնայ Հայաստան. նոր դիւցազուններ իրենց արիւնովը պիտի պռակեն յաղթութիւնն ու փառքը, ու իմ ձեռուըներս միմիայնակ կապած պիտի մնան. ձեռուըներս կապած են, վասն զի սիրտս դերի է։ Թշուառութեան հետ աս ըրած կռուիս վերջը Թող մահը ըլլայ. մահը լափէ Թող կենացս ծաղիկը, ու ծածկէ հողին տակը իմ տարաբաղդ սէրս ու յանցանքներս։ Բայց ո՛վ կը տեսնամ, ո՛վ բախտաւոր տեսութիւն, դո՛ւն ես Զարեհ. ինչպէս անցար այդչափ մահաբեր ճամբաներէ. այո՛ դուն ես, Թող տուր որ քու գիրկդ նետուելով . . . . ։

վանդատուր հրապոյրքը։

ՍՈՒ. Դուն անիծեցիր զինքը հայր, սա սնէծքը իմ գլխուս վրայ ժողվեցի ես. ինքը անմեղ է հայր, ու սիրոյ եւ գթութեան արժանի։ սա անէծքը անդառնալի կերպով յափշտակեց դիս ձեր գրկէն. ու մահը, մահը դուցէ ջնջէ զայն իմ ճակտիս վրայէն անոր տեղը հայրական օրհնութիւնն ու արցունքը թափել տալով, ուրիշ բաղձանք չունիմ հայր, մեռնիլ միայն, ու հայրենի հողոյն տակը Թաղուիլ. անոր ծաղիկները միայն կարեկից ձեռքեր սիտեն գերեզմանիս վրայ։

ՎԱՀ. Ո՛չ, Թող չեմ խտար որ կորսուեանդ վաղես դուն. տե՛ս քու հայրդ է որ քեզի կ'աղաչէ, կրնաս ինչուան վերջը անգթութեամբ չի լսել իւր ձայնը։

ՍՈՒ. Իւր անողորմ բախտին յանձնէ քու ապերախտ որդիդ . . . ղէնքերու ձայներ կուգան. հեռացիր հայր, դուցէ Պարսից բանակն է որ կը մօտենայ. սոսկալի վտանգի մէջ ես. Թէ որ դուն կորսուիս, կորսուած է Հայաստան։ գնա, հեռացիր. մնաս բարով հայր (կ'երթայ)։

ՎԱՀ. Ո՛հ, չատ Թշուառ հայր եմ ես, բայց Թող բարեբաղդ ըլլան հայրենիք։

ԶԻՒ ՎԱՐԱԳՈՑՐՆ

ՏԵՍԻԼ Ը.

ՋԱՐԵՀ, ՍՈՒՐԷՆ

ՋԱՐ. Այդչափ մի՛ վուխտար. դիտցիր որ մաքուր են ձեռուբներս մասնուխեան պղծուխենէն, ու ինչպէս երկնցնեմ զքեզ գրկելու համար. քու քովդ եկայ ես, բայց հեռու ենք սրտով, մէկ խօսք մը միայն բաւական է այդ սխուր հեռաւորուխեան միջոցը մեր մէջէն վերցնելու։ Ըսէ ինծի, Հայր մը դիմացն եմ ես, չէ նէ Թշնամուդ մը. միթէ վանս սորուկ մըն ես դուն արիւնռուչտ բռնաւորաց ու անարդ լուծի մը տակ գըլուխդ ծռելով. մոռցար արդեօք բոլորովին որ դուն ազատ ծնած ես, հայրենիք մը ունիս ու եղբայրներ։

ՍՈՒ. Անգութ Զարեհ, ինչու յանդիմանուխեանդ նետերովը անդադար վէրքեր կ'աւելցնես սրտիս մէջ. վախճառական հայրենիքէս, եւ օտարուխեան դառնաճաշակ հացը ուտելով որ միշտ արցունքներով թրջած է, անցեալս եւ ապառնիդ, երբ յուսահատուխեան անդունդին քովերը կը պտըտիմ, տէս իմ վիճակս եղբայր իմ, ու դիպած ինծի։

ՋԱՐ. Տէս դուն Հայաստանը որ արեանց ու արցունքներու մէջ կը լողայ. մոխիկ ըրէ աւելի մեծ թըշուառուխեանց եւ յուսահատուխեան ձայները որ կը բարձրանան իւր ծոցէն. տէս իւր վիճակը, ո՛ Սուրէն եւ դիպած մեղի։

ՍՈՒ. Ա՜հ, ինչու աչուըներդ չեն կրնար թափանցել սրտիս մէջ. կ'իմանայիր ան ատենը թէ արչաւի կարեկցուխեան արժանի եմ ես. երբ անթիւ թշուառու-

թիւնք կը պաշարեն զիս ամեն կողմէն, երբ հայրենիք եւ բոլոր աշխարհք ինծի դէմ կը բողոքեն, դու միայն, դու միայն մի՛ մերժեր զիս։

ՋԱՐ. Ո՛վ մերաւի վատաբախտիկ Սուրէն. կրնաս մտքէդ անցնել որ անկարեկիր աչքով կը նայիմ քու վրադ. քեզի համար թշնամուդն բանակին մէջէն գաղտուկ անցայ եկայ հոս. քեզի համար աչքս ատի մատուկ անցայ եկայ հոս. քեզի համար աչքս ատի մատուկ անցայ եկայ հոս. քեզի համար աչքս ատի մատուկ անցայ եկայ հոս։ եկու՛ ինծի հետ. երկինք կ'ախորժին ու կը պսակեն վսեմ քաջուխիւն մը. երկուքնիս ալ հեռանանք ասկէց եւ կամ երկուքնիս ալ մէկտեղ մեռնինք. ամեն ճամբայները կը ճանչնամ ես. մեր յառաջապահները չատ հեռու չեն մեզմէ։ Ըսուրէ, հոն պիտի գտնես վարքը, հոս ամօթն ու վատուխիւնը. հոն պիտի գտնես փրկուխիւնը, հոս անդունդի մը քովերը կը պտըտիս. հայրենիք իմ ձայնովս կը կոչեն զըզքեզ, ու մէկ մօր մը որդիք կ'ապառնեն իրենց եղբօրը։

ՍՈՒ. Անհակառակելի զօրուխիւն մը կապած է զիս հոս, սխուր ճակատագիր մը կը մղէ զիս սիրասատ փափկուխեանց ծոցը, որոնց սակը վիհ մը ծածկուած է դիտեմ, բայց հարկ է դիմել յուսահատ. աւելցուր զիս հայրենիք, աւելցուր զիս երկինք. ահ, թող տուր, թող տուր որ գոնէ չատէ զիս Աթթիլեն. թող տուր զիս, տուր որ գոնէ չատէ զիս Աթթիլեն. թող տուր զիս, տուր որ գոնէ չատէ զիս Աթթիլեն. թող տուր զիս, տուր որ գոնէ չատէ զիս Աթթիլեն։ ու դուն փախիր Զարեհ, փախիր, քու վտանգդ աւելի կը պայրացնեն վիշտերս։

ՋԱՐ. Ի՛նչ ըսեմ ուրեմն մեր հօրը, որ արցունքներով պատուիրեց ինծի առանց քեզի չի դառնալ բանակը. սիրուխեան մէջ թափառելով հինայ անհամբեր նայիր կ'ապառնէ ու չգիտեր, ահ, չգիտեր որ դուն իւր որդւոյն կ'ապառնէ ու չգիտեր, ահ, չգիտեր որ դուն մոռնալ կ'ուզես զինքը յաւիտեան։

ՍՈՒ. Թէ որ քիչ մը առաջ հայրական արցունքները

բաւական չեղան համոզելու զիս իրմէ չի բաժնուելու, ինչպէս չի մտածեց որ դուն պարապ տեղը մահաբեր վտանգի մէջ կ'իյնայիր ինծի համար. դարձիր իրեն, ո՛ Զարեհ, հոս աննշան մահ մը կ'ապառնայ քեզի, եթէ կ'ուզես մեռնիլ հոն իրեն քովը կռուելով քեզի արժանի փառաւոր մահուամբ մը վերջ տուր կենացդ. իմ կեանքս, մեղք որ անդրժելի երդմամբ ուրիշի նուիրած եմ։

ԶԱՐ. Անդութ Սուրէն. մինակ կը թողուս զիս յաղթութեան պարծանաց եւ կամ մահուան վտանգներուն մէջ. չի կրնամ պիտի ուրեմն քեզի հետ արիւնոտ դաշնիներ ժողվել պատերազմի դաշտէն, ու երբ թշնամեաց կառաղութենէն ու զէնքերէն պաշարուիմ, պիտի չի կրնամ օդնութեան կոչել քու յաղթական վահանդ. դուն պիտի չարգիլես սրտիս զէմ վազող հարուածները. փուշտ մէջ պիտի թաւալի Զարեհ եղբայրդ, ու դուն հոն պիտի չըլլաս որ կիսամեռ գլուխը ծնկուըներուդ վրայ հանդչեցնես ու արբնես արիւնը. Զարեհ չի կրնայ պիտի, աւաղ, քու սիրալիր ծոցոյդ մէջ աւանդել քեզի իր եղբ ոդջոյնը ու եղբ չունչը։

ՍՈՒ. Մի խռովեր աւելի. եղբայր իմ, մրրկեալ սիրտս քու խօսքերդ մէյմէկ մահուան սլաքներ են ինծի համար. ահ, ինչ ընեմ... քեզի հետ դամ... փախչիմ ...ինչ, թողուա՞մ ես զինքը. երկինք, ինչ թալկահար երեւոյթ է որ կը տեսնամ. տես, միայնութեան, ցաւոց ու հառաչանաց մէջ նաղելի կեանքը մաչեցնելով, նուաղեալ աչքերն ու թեւերը երկինք վերցնելով, կ'աղիծէ այդ ժամն ու տեղին, ուր որ տեսաւ ու սիրեց զիս. կ'իյնայ կը տարածուի անկենդան, ու ես իր քովը չեմ, իր եղբ ոդջոյնը ու չունչը ընդունելու

համար. ահ, չէ չէ, չի կայ զօրութիւն՝ մը որ զիս բաժնէ քեզմէ. դուն ալ հառաչէ ու լաց ինծի հետ եղբայր իմ. երբ սիրելոյդ համար ալ չես կրնար ապրիլ, միմիայն մխիթարութիւն անոր քովը մեռնիլն է։ Դուն մինակ, դուն մինակ ապրէ իմ հօրս համար. փութա Զարեհ, փութա, թանկագին են վայրկեանները....

ԶԱՐ. Ուրեմն անդարձ պիտի կորսունցնէ զքե՛զ իմ հայրս։

ՍՈՒ. Ու զքեզ ալ մէկտեղ թէ որ աւելի ուշանաս հոս, գէշ կը կատարես որդիութեանդ պարտքը. քանի որ դուն հոս ես, հօրս միտքը տարակուսանաց մէջ կը ծխայ. ձեռուընները կապած են ու կը փախցնէ գուցէ Հայաստանի ազատութեան ցանկալի առիթը. գնա, դարձիր իր քովը, ըսէ իրեն որ ալ չկայը կարէ ինձմէ. ու աւելի բարկութեամբ կայծակնաթաւ դիմէ Պարսից վրայ. դուն իմ տեղս իրեն կրկին որդի եղիր. անդարձ չէ իմ կորուստս. ահ, պիտի գտնաք հոս Սուրէնը ...ցուրտ դիակ մը դարձած...

ԶԱՐ. Ինծի՞ աւելի գուժկան կը հնչէ զիս իմ հօրս. ալ չեն կրնար շրթունքներս խօսք մը արտաբերել. արցունքներս թող խօսին... գրկեմ զքեզ եղբայր իմ, երկինք, եղբ՞նը չըլլայ այս...

ՍՈՒ. Ինչ աղաղակ է, ժամանակ մը կորսունցնենք, ով Զարեհ, ահ, կուգան, կը հասնին, փախիր...

ԶԱՐ. Սուրա ինծի ճամբայ կը բանայ անոնց մէջ։

ՏԵՍԻԼ Գ.

ՍՈՒՐԻՆ

Երկինք, ազատէ իմ եղբայրս ու իմ վրաս թափէ բոլոր բարկութիւնդ։

ՏԵՍԻԼ Գ.

ԳԱՐՋՈՅԼ, ՋՕՐԱԿԱՆՔ, ՍՈՒՐԻՆ

ԳԱՐ. Ահա մատնիչը. բռնեցէք զինքը։

ՍՈՒ. Առաջ մի դաք յանդուգն մարդասպաններ. սուրիս ծայրը կեցած է մահը ու պիտի հնձէ զձեզ, եթէ յանդգնիք ձեռք վերցնել ինձի դէմ. ինչ կուզէք ինձմէ. ոմ զձեզ խրկեց հոս. եթէ արեան ծարաւի էք ինչու այդչափ բազմութեամբ միանակ մէկ հոգիի դէմ կառաղաբար կը յարձակիք. թշնամիք աղատ դաշտի մէջ բանակին կանգնած են. հոն ցուցուցէք ձեր արիութիւնը. հեռացէք անմիտ զօրականք որ ամօթոյ ու վատութեան մէջ կը պղծէք ձեր զէնքերը. հեռացէք, չըլլայ թէ ծանր դնէք ձեր յանդգնութիւնը։

ԳԱՐ. Ատրվշնասպ մարդպանն է զմեզ հոս խրկողը. սուր աչուընիդ չի փախաւ քու նենգութիւնդ. եղբօրդ հետ ինչ դաւաճանութիւն կը լարէիր հոս, գիշերային խաւարը ձեզի պաշտպան կարծեցիք. չէիք գիտեր որ Գարջոյլին աչուընները փայլակի պէս մթութեան մէջ կը ցոլային ձեր վրայ։

ՍՈՒ. Ո՞րն է մեր յանցանքը։

ԳԱՐ. Վահանայ որդի ըլլալդ. զօրականք կատարեցէք մարզպանին հրամանը։

ՍՈՒ. Ուրեմն սատկեցուցէք զիս հոս վատ զօրականք աւելի վատ առաջնորդի մը. զարկէք ձեր զինուորակիցը որ այնչափ անգամ հարուստ աւարներով ու բարեօք լեցուց զձեզ, որուն կեանքերնին պարտական են ձեր մէջէն չատերը. ձեզմէ ամենէն քաջասիրտը թող առաջ գայ, ահա իմ սիրտս. ձեղի ըլլայ իմ արիւնս. ինչու լուռ կեցեր եք, ձեր է ձեր կատարելութիւնը։

ԳԱՐ. Ահա Ատրվշնասպ զինքը։

ՏԵՍԻԼ Ե.

ԱՏՐՎՇՆԱՍՊ, ԳԱՐՋՈՅԼ, ՋՕՐԱԿԱՆՔ

ԱՏՐ. (Զօր+էրս՝ն) Ի՞նչ է այս. անչարժ ու լուռ կեցեր էք. սաստիկ կը կատարէք ձեր իշխանին հրամանը։

ԳԱՐ. Յանդիմանէ իրենց վատութիւնը ո իշխանդ. ես կերթամ կը հաւնիմ նենգաւորին դաւաճան եղբօրը։ (կերթայ)։

ՍՈՒ. Ո՛ Ատրվշնասպ, ձեր աւենէ ի վեր է այդ սոսկալութիւնդ, զօրաց գունդ մը խրկել միայնակ անձի մը դէմ. պատերազմի վտանգներուն ու փառացը մէջ վարժեցայ ես միշտ զանոնք տեսնելու. ձվ սորվեցուց իրենց վատութեան ու անարդանաց նուիրել սուրերնին։

ԱՏՐ. Անիկայ որ վտխանաւորդն է հոս արքայից արքային, եւ իրաւունք ունի տիրաբար հրամայել բոլոր

Հայաստանի. անիկայ, որուն աչուըները սեւ մատնութեան մը դաղանիքներուն մէջ կը թափանցէ, ու առաքինութեան քողին տակ կը տեսնայ ոճիրը, անիկայ է դանունք խրկողը. առեղն է ալ անսպասո խաստութիւնը ձեռք առնելու. բաւական եղաւ այսչափ առեղն նենդամիտ խորհրդոց վրայ աչք գոցելու. դողա, անհաւատարիմ Սուրէն, յանդգնութեանդ չափը լեցուցիր։

ՍՈՒ. Այո յանցաւոր եմ ես, յանցաւոր եմ որ փոխանակ ազգիս համար զոհուելու իւր ոխերիմ թշնամիներուն մատուցի իմ ծառայութիւնս. յանցաւոր եմ որ ապերախտներու համար պատերազմաց մէջ արիւնս թափեցի. բայց արդարադատ են երկինք, ու կը հատուցանեն հիմայ ինձի արժանի պատիժը. իմ բարիքներս վայելող երախտամոռաց Պարսիկք հիմայ իմ երեսս կը զարնեն անհաւատարմութիւնս. ալ ինչ կուշտանան. ապառնալիքդ կատարէ. ամենէն սոսկալի մահը իրը մեծապարգեւ չնորհք մը պիտի ընդունիմ քու ձեռքէդ։

ԱՏՐ. Ձես կրնար յանդուգն ամբարտաւանութեամբդ յանցանքներդ ծածկել. մատնեցիր հայրենիքդ ու հիմայ կուզես մատնել Պարսիկներն ալ ամօթալի վախըտաեամբ. բայց ինչ աղաղակ է։

ՏԵՍԻԼ Զ.

ԳԱՐՋՈՑԼ, ՋԱՐԵՀ ԿԱՊԵԱԼ, ԱՏՐՎԾՆԱՍՊ, ՍՈՒՐԷՆ, ՋՕՐՓ

ԳԱՐ. Տէր, աղէկ առենին հասայ ես. այս անօրէն կապեալը որ կը տեսնաս հոս զօրաց բազմութենէ պա-

շարուած իւր փախստեան առենը սուրը ձեռքը անոնց մէ չատերը գետինը գլտորելով արիւնոտ ճամբայ մը կը բանար իրեն ու մօտ էր ազատելու, երբ ես ուրիշ զօրաց գնդով մը վրայ հասայ ճամբան կտրեցի, ու բռնուեցաւ. ահա ինքը, թող քու բերնէդ լսէ իւր դատապարտութեան վճիռը։

ԱՏՐ. Դուն ես որ նենգութեամբ այս գիշեր յանդգնեցար Պարսից բանակը մտնալու, քու բերնովդ պատմէ ինծի քու ոճիրներդ։

ՋԱՐ. Արեանց գետերը որ վազցուցի Պարսից բանակին մէջ, թող իմ տեղս պատասխանեն քեզի։

ԱՏՐ. Անգութ պատուհաս, ու սարսափելի մահ մը կախուած է գլխուդ վրայ եթէ ծածկես խորհուրդներդ։

ՋԱՐ. Ուրախութեամբ կը մեռնիմ, վասն զի մահէն աւելի սեւ ու առելի են ինծի բռնաւորաց ու մատնիչներու դէմքերը։

ԱՏՐ. Անամօթ ու վերք խօսքեր մեզի դէմ ժայթքելու համար եկար դուն հոս։

ՋԱՐ. Վսեմ դիտաւորութիւն մը դրդեց զիս հոս գալու։

ԱՏՐ. Ո՞րն է։

ՋԱՐ. Դարձուր ինծի իմ սուրս, ու կը գրուցեմ քեզի։

ԱՏՐ. Չի կրնալով յաղթել, մարդասպանութեամբ կուզէք ուրեմն փառաւորուիլ դուք. այս է Հայ զօրականի մը քաջութիւնը։

ՋԱՐ. Համարձակէ նախ միայն պարսկական զէնքով կռուիլ մեզի հետ. բայց դուք Հայը Հայու դէմ կը զինէք, եղբայրը եղբօր ու մատնութիւնը առաքինութիւն մը ըրեր էք. նայէ ով կեցեր է քու քովդ. ան,

ազատեցէք զիս ձեր ներկայութենէն, բաւական եղաւ ինծի դժոխագէմ դաւաճանի մը երեսը տեսնելու պատիժը։

ԳԱՐ. Համբերէ քիչ մըն ալ ու տեսնաս թէ անկէ չատ տռսկալի պատիժներ կրնան ըլլալ. ինչու կուչ ըլնես, իշխանդ քաջդ, կատարելու իր փափաքը։

ԱՏՐ. Նախ խաւարային բանտի մը մէջ ձեռքերն ու ոտուընները չղթաներով թող կապուին, ու վաղը զարհուրելի տանջանքներուն մէջ հրապարակաւ գլուխը կտրուի։

ՋԱՐ. Չի խոնարհիր ճակատս քու բարկութեանդ դիմացը. տռսկալի տանջանքներուն մէջ ազատ եմ ես. Թող Գարջոյլ մը իւր սեւ ճակատը քսէ կոխկռտած փոշիի. ես ու ինծի պէս դեռ հարիւրաւոր Հայկազունք զուարթ դէմքով կը դիմենք մահուան դէմ։

ՍՈՒ. Տէր, այսչափ խիստ պատիժ մը...

ԱՏՐ. Շատ թեթեւ է իրեն համար։

ՋԱՐ. Ինծի համար միջնորդութեան կը խոնարհիս, ո՜ Սուրէն. ձեր է քու արիութիւնդ. մոռցար ուրեմն որ Վահանայ որդիք ենք մենք. մի դառնացներ իմ եղբի վայրկեաններս քու վատութեամբդ. մեռնինք. մեր արեանց ծուխին մէջէն աւելի ահեղ փայլատակէ վրէժխնդրութիւնը աստնց գլխուն վրայ. իմ եղբի ողջոյնս կը խրկեմ քեզի ո՜ Հայաստան. Ջարեհ քեզի համար իւր առոյգ կենացը արեւը մարեց հոս. քեզի համար իւր արիւնը կը թափէ. վաղէ, եկուր հոս իւր վրէժը առնելու։

ՍՈՒ. Անարժան եղբայր չեմ ես քեզի Ջարեհ, ահա Սուրէն քու քովդ. Թող գայ հիմայ մահը ու իրարու գիրկը գտնայ զմեզ, ու մեր աստղիներն վախի ու ապշութեան մէջ վարանեսցի։

ԱՏՐ. Ինչուան գերեզմանին դուռը հայհոյանքներ կը պոռթկաք մեզի դէմ. գնացէք, կատարեցէք չուտով իմ հրամանս, տարէք երկուքն ալ. իրենց գլուխները ձեր նիզակներուն ծայրը կախեցէք. տեսնեն, սարսափին Հայերը ու իմանան որ այսպէս պիտի ըլլան բոլոր տիրապրուժ ապստամբները։

ՏԵՍԻԼ Է.

ՊԱՐՍԻԿ ՋՕՐԱԿԱՆ ՄԸ ԵՒ ԱՌԱՋԻՆՔ

ՋՕՐ. Իշխանդ մեծ. Վահան յանկարծ կոխեց մեր բանակը. պատերազմը արդէն սկսած է, փութա տէր։

ԱՏՐ. Ա՜յդ աստիճան հասաւ իրենց յանդգնութիւնը. փութանք, վազենք գործականք. մէկ վայրկեանէն կը ջնջուին ապստամբք ու կը դառնամ ձեզի։

ՏԵՍԻԼ Ը.

ՍՈՒՐԷՆ, ՋԱՐԵՀ

ՍՈՒ. Ահա փափաքելի ժամը եղբայր իմ. երկինք պսակեցին քու առաքինի քաջութիւնդ. իյնան չղթաները։ (Կը ի՜նէ)։

ՋԱՐ. (Գէ՜ն ը՜ր՜ն՜ե՜վ չղթա՜ն՜ե՜ր՜ը)։ Աստնկ պիտի կոտրին Հայաստանին չղթաները։

ՍՈՒ. Պատերազմը կը սաստկանայ. փութա, խառնուէ քաջայց վրէժխնդիր բանակին մէջ։

ՋԱՐ. Ա՛հ, անգէն եմ; ու սուբ մը չունիմ մէջքս. բայց հոգ չէ, կերթամ կը բարձրացնեմ Հայաստանին դրօշը. տեսնան զայն Հայք ու բոց տեղան թշնամւոց վրայ. տեսնան զայն Պարսիկք ու սարսափին։

ՍՈՒ. Ո՛չ, սո՛ւս քեզի իմ սուրս, քեզմէ աւելի քաջագունի մը չեմ կրնար յանձնել զայն. քու ձեռքդ իւր առջի փառքը առանայ, ու Պարսից արիւնին մէջ մաքրուի մատնութեան ժանգէն։

ՋԱՐ. Եկո՛ւ եղբայր իմ, եկո՛ւ ինծի հետ. եթէ գէնք ալ պակսին մեզի Պարսիկներէն յափշտակենք։

ՍՈՒ. Զէնք պէտքը չեն ինծի. կուգամ քեզի հետ. պատերազմի կրակին մէջ կը նետեմ ինքզինքս. հարուած մը ընդունիմ Հայոցմէ ըլլայ կամ Պարսիկներէն, հոգ չեմ ըներ. միայն թէ մահացու հարուած մը ըլլայ. ով թշուառ Աթինէ, ասկէ ետքը իմ չիրիմս գրկէ։ (Կերթան)։

ՏԵՍԻԼ Թ.

ԳԱՐՋՈՅ.

Ո՛վ անհատատալի դիպուած, ամօթալի պարտութիւն. իրեք հազար Պարսիկք ցիր ու ցան ըլլան ու ջնջուին չորս հարիւր Հայոց դիմացը։ Ո՞ւր էք իմ կատաղութիւնս ու բոցալառ վրէժխնդրութեանս կոր կոր եղած յոյսերը. Շաւարշանի դաշտը լաքեց զամէնն ալ ու Գարջոյլը մինակ մնաց. մինակ մնայ Գարջոյլ հալածական ու դատապարտ։

(Ներս է) կնայէ Վահան, սատկեցան Պարսիկք։

ԳԱՐ. Կը մօտենայ Վահան. ահ, թէ որ ազատութեան ամէն գռները գոց են ինծի համար, բացուեցէք ինծի դժոխք։ (Փախչելու ելլէ)։

ՏԵՍԻԼ Ժ.

ՎԱՀԱՆ ՋՕՐԱԿԱՆՆԵՐՈՎ

ՎԱՀ. Զօրականք, բռնեցէք դաւաճանը. ուր պիտի փախչէիր մեր վրէժխնդրութեան ձեռքէն. պարսկական բռնութեան գահին կոթնած՝ անոր հետ մէկ տեղ կործանէ դուն ալ. քու վրադ գոցուի կորստեան խորխորատը որ հայրենի հիմանցը տակ կուզէիր փորել. դուն պիտի սատկիս Գարջոյլ, քեզի կապատանն գետնի վրայ տարածուած Պարսից դիակները։

ԳԱՐ. Ա՛հ, անիծեալ ըլլան այս ձեռքերը որ քեզմէ առաջ չի կրցան վերջ տալ աւելի կենացս. անիծեալ ըլլան աչուըներս որ չի կրցան տեսնալ քու կորուստդ. կերթամ ես մեռնելու, արիւնածարաւ սուր մը պիտի պատռէ սիրտս. բայց լսեցէք դժոխք եղբի խնդիրքս. Վահանայ արտին վրայ ալ ինչնայ հարուած մը, հարուածն մը չատ աւելի խորունկ ու կատաղի սրոյ հարուածներէն, որ Գարջոյլին ոսկորները խնդան հողոյն տակը Վահանին յուսահատ հառաչանաց ձայները լսելով։

ՎԱՀ. Զօրականք, տարէք անօրէնը. իջնայ տապարը իւր գլխուն վրայ ու լսեցնէ հայհոյիչ լեզուն. այս է ձեր բաժինը ազգաւէր մատնիչք ու հայրենաւեաց ժանտ գլուխներ. (Կը տանին Գարջոյլը)։ Այդպէս բնա-

ջինջ եղան վաստերը. Հայաստան, ուր իրենց քոնութեան գահը կանգներ էին, անոնց գերեզմանը եղաւ. մէկ օրուան մէջ հարիւր տարուան վրէժը լուծեցինք. բայց ուր է Զարեհ, չատ կը վախնամ որ ուշ հասայ ես. ինչ կրսեմ, ժամանակին հասայ Հայաստանին բարերարդութեանը համար։

ՏԵՍԻԼ ԺԱ.

ՍՈՒՐԷՆ ՎԻՐԱՒՈՐ ՈՒ ԶԱՐԵՀԻՆ ԿՈԹՆԱՒ

ՎԱՀ. Ինչ ողբալի տեսարան է այս։

ԶԱՐ. Տէս հայր իմ, տէս Սուրէնը արեանը մէջ թաթխուած, զարնուեցաւ, ու կը մնռնի իմ կեանքս աղատելով։

ՎԱՀ. Ի՞նչ բանէ կուգես։

ԶԱՐ. Աղատեց զիս կրկին անգամ. նախ Ատրվըշնասպին չղթաներէն, ու հիմայ ալ ան փառաւոր պատերազմին մէջ, ինծի դէմ չակուած հարուածի մը իր կուրծքը վահան ընելով. ա՛հ, եղբայր իմ, ասանկ պիտի դառնայիր դուն մեզի. ով դառն հարուած....

ՍՈՒ. Երջանիկ հարուած, ո՛ Զարեհ, որ քու սիրելի կենացդ փրկութեան պատճառ եղաւ. ահ, որովհետեւ երկինք արժանի ըրին զիս այս ցանկալի բաղդին. ուրեմն հաշտուած են ինծի հետ. դուն հայր իմ, դուն դեռ սրդողած ես որդուդ. աչուըներդ դաձցուր ինծի, ու եռքի անգամ լսեմ ձայնդ. ձայն մը... գթութեան ու սիրոյ...

ՎԱՀ. Ա՛հ, ձեր դարձնեմ աչուըներս. արիւնլուայ որդւոյս վրայ. յաղթեցէք Պարսից, բայց կը յաղթուիմ քու ցաւէդ որդեակ իմ. հայրական ներումս ու գութը ինչպէս կրնամ ժխտել որդւոյ մը, զոր վերստին գտայ. բայց ինչ վիճակի մէջ. աւաղ, երկինք չուզեցին պարգեւել ինծի անարատ յաղթութիւն մը։

ՍՈՒ. Կուլամ իմ վրաս, հայր իմ, ո՛հ, այդ արցունքները թող ցօղին ճակտիս վրայ ու թեթեւցնեն զայն... անիծից ծանրութենէն... բայց ո՛չ, մի ողբայք աստան

ՊԱՏՀԱՆ

ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԻԻՆ

ԵՐԵՔ ԱՐԱՐՈՒԱԾ

ԱՆՁԻՆՔ

ՎԱՀԷ, Թագաւոր Հայոց.
ԶԱՐՄԱՅՐ, Որդի Վահէի.
ԱՐԴՈՒԱՐԴ, Իշխան Սիւնեաց.
ՎԱՐԱԺ,
ԱՐՇԱԿ,
ՏԻՐԱՆ, } Նախարարք Հայոց.
ԱՐՏԱՒԱԶԴ, Մեծ Իշխան Հայկազունեաց.
ԼԻՒՍԻՄԱՔՈՍ, Զօրավար Մակեդոնացի.

Զօրականք Հայոց և Յունաց.

ՎԱՀԷ

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Ա.

ՏԵՍԻԼ Ա.

ՍՐԱՀ ՍԻՒՆԱԶԱՐԳ ԵՒ ԳԱՀ

ՎԱՀԷ, ԶԱՐՄԱՅՐ

ՎԱՀ. Ի՞նչ լուր, որդեակ իմ Զարմայր, ինձ կը բե-
րես Արտաւազդեն։

ԶԱՐ. Սօսեաց դիւցանուէր անտառին խորհրդաւոր
չուքերը ծաւալեցան իւր կուսապեղ ճակտին վրայ.
հոն վախճաքեցաւ ծածկելու իւր արտասուքը, հառա-
չանքներն ու թշուառ սէրը. իւր ցաւոցը սփոփանք մը
գտնելու համար մնաւոր անտառին ամայութեանցը
դիմաց, որովհետեւ մարդոցմէ կտրեց իւր յոյսը, ու ոչ
ոք կրցաւ բուժել Հայկեան օրիորդին կսկիծէր սիրտը։

ՎԱՀ. Վահէին նիզակը դիտցաւ ինչուան հիմայ
Հայաստանին լերանց ու դաշտացը վրայ ախոյեան
կանգնիլ թշնամւոյն խրոխտ արձակմանցը դէմ. ինչ-
ուան հիմայ հաշտ ակամբ նայեցան ինձ դիք երկնից
կամարէն. ու յաղթանակօք պսակեցին իմ ասպարս որ
միշտ Թորգոմական բախտին վրայ տարածելի անհնարին
բաղխաւ. ինչու անոր հովանւոյն տակ չուզից ապաս-
տանիլ իմ օրիորդս արքայազուսոյն Արտաւազդ. ինչու

անտառներու մթութեանցը մէջ խուսափելով պարապ կը թողու հօր մը, այս սիրալիր հօր մը թեւերը, որ այնչափ ատեն սովորեր էին պինդը գտնելու. իր մէկ ղրկածութեանը մէջ կը մոռնայէ ես միահնձան թաղին տաղնապը ու վատառնչ սրտի մը վրդովը. իր մէկ ժպիտը, մէկ նայուածքը, մէկ համբոյրը քրանահար ճակտիս վրայ, կարծես թէ պատերազմայ չունդը կը լուծեցնէր ու այնպիսի երջանկութիւն մը կազդէր սրտիս՝ որն որ վատքը ու չողշողուն դահը չեն կրնար ընծայել. բայց Արուսեակ կը մոռնայ հիմայ իր հայրը.. ան, ապերախտ աղջիկ։

ՁԱՐ. Հայր, Արուսեակին վատնուկ սիրտը միշտ կը խանդաղատի դիւցազուն հօր մը սիրոյն վրայ ու երբէք անզգայ չէ Թորգոմեան աշխարհին բախտին ու պարծանացը. ով իրմէ աւելի վատնուն հոգւով կը հուչակէր ու կերգէր քու յաղթանակներդ, պինուցդ համբաւը ու մեր արիագունդ բանակին քաջութիւնները. ով իրմէ աւելի սրտագին աչք մը կը նետէր առ առանգարհայլ կամարն, մաղթելով երկնաբնակ առուածներէն յաւէրժ բարեբաստութեան ու մշտայաղթ վատաց պահներ Հայաստանին. բայց վերջապէս իր քնարին թելերուն մէջ խառնուեցաւ սրտաառոչոր ձայն մըն ալ, բոցավառ զգացումի՝ սէրը, որ իր ծաղիկ կեանցը աղետաբեր եղաւ. հայրենիք ու սէր իրարու հետ մենամարտեցան մահացու հարուածներով այդ դիւրազգոյն սրտին մէջ ու արիւնլուայ ըրին զայն. զոհեց ինքը սէրը ու անոր հետ մէկտեղ իր կենաց երջանկութիւնը հայրենեաց ազատութեան վրայ, ու նեռատար Թշնոյ մը պէս ինկաւ Սօսեաց անտառին սրբազան առուերացը մէջ, երկու սիրելի անուններ

միշտ բերնին մէջ մրմնջելով, Վահէ եւ Արտաւազդ։

ՎԱՀ. Վահէ եւ Արտաւազդ. երկու անուններ որ առելութիւնը եւ անողոք վրէժխնդրութեան բորբոքը իրարմէ բաժներ ու անհուն խորխորատով հեռացուցեր են, կը միանան իմ աղջկան շրթունքներուն վրայ. Արտաւազդ, որ արիւնաթոր նախատինք մը քաշեց Վահէի ճակտին վրայ ու բոլոր իր արեամբը պիտի չկրնայ սրբել. Արտաւազդ, որ Մակեդոնական դառդութեան ամբարտաւկին կըոթնած, կը խրոխտայ Հայկեան վահանին վատքը խրտամատել, որուն սրտին մէջ մատնութեան ճիւաղները որջացեր, Հայաստանին վրայ թռչն, աղէտք, աւերած ու կործանումն կը վըչեն. այդ անուններ, ան, ինչպէս անոյշ աղջկան մը սիրոտը իր ճիրաններուն մէջ որսաց. ինչպէս իւր հրապուրանաց սեւորակ բաժակը արբոյց ու կախարդեց պինդը. բայց մոռցաւ անմիտը որ առ աղջկան հայրը Վահէ մըն է, արեամբ չափ վրէժխնդիր իր զարմին ու աշխարհին վատացը ու պատուոյն. այո, անեղ պատերազմի մը խառնամբոխ դղորդմունքը կը լսեմ հեռուէն։ Յուսոյ մատան մօտ է Հայաստանին վրայ չատաչելով դիւցազն մը բերու ընկճելու համար պինդը դատադրուժ մատնչի մը օգնութեամբ. բայց ոչ Արտաւազդ, ոչ Մակեդոնիա, ոչ անվանելին Աղէքսանդր կրնան սարսափ մը ազդել ինձի, ու ատիկա պիտ անիրաւել Արամեան պահուն վատքին դէմ։

ՁԱՐ. Սակայն կաղաչեմ հայր, քու վրիժուդ եւ վատաց արիական խորհուրդներուդ մէջ, պճած աչք մը նետէ այդ օրիորդին վրայ որ ազգ եւ միացութեան մէջ իւր դեղաժպիտ կեանքը պիտի մաշեցնէ։

ՎԱՀ. Որովհետեւ իւր հօրը կամացը դէմ ընտրեց

այդ մեհեաւոր կեանքը, նուիրական անտառին պահապան աստուածոց պաշտպանութեանը կը յանձնեմ զինքը։

ՋԱՐ. Ու երկրիս վրայ ես ուրեմն մենակ մնացի անձկալի քրոջ մը օգնական ու մտերիմ. այո, քոյր իմ, թող պիտի չի տամ որ մութ անտառի մը ապրուստները եւ հողմակոծ տերեւոց աօսաւիւնքը քու մենակ ընկերներդ ըլլան. իրեն հետ մէկտեղ երիտասարդ կեանդ ամբիծ հաճոյքները վայելեցի. իրեն հետ մէկտեղ չնչեցի մեր հայրենի լերանց հովտաց ու պարտէզներու օդն ու անուշահոտութիւնը. իրեն հետ վարժեցայ մեր մանկութեան օրերը Հայկազանց նախնի քաջերու փառաւոր յիշատակաց մէջ անցընելու, իրեն հետ մէկտեղ միեւնոյն վեհագին հօր մը վրայ կը պարծիմ, ու հիմայ իրեն հետ կարեկից պիտի ըլլամ նոյն հօրը սիրոյն կորստեանը վրայ, եւ ուրիշ սիրոյ մը թշուառութեանը վրայ. ներէ, հայր իմ, Վահէ եւ Արտաւազդ իր սիրոյն եւ թշուառութեանը ամէնեքեան են. Վահէին եւ Արտաւազդին տեղը հիմայ եղբայր մը միայն մնայ իրեն։

ՎԱՀ. Դուն Արտաւազդին տեղը. բայց գիտես որ Արտաւազդին տեղը ըլլողը պէտք է Վահէին թշնամի ըլլայ, եւ մահարեր թշնամին։

ՋԱՐ. Ա՜հ, հայր իմ։

ՎԱՀ. Գիտես որ Արտաւազդ Վահէին բարերարութեան պարգեւներովը անչուք վիճակէ իշխանական պերճութեան բարձրանալով յանդգնեցաւ իր փառամոլ բաղձանքները ինչուան Թագաւորական գահուս ոտքը հասցնել. յանդգնեցաւ իր դառը աչքերը մինչեւ Թորգոմեան օրիորդին վրայ վերցնել։

ՋԱՐ. Սակայն Արտաւազդ...

ՎԱՀ. Գիտես որ Արտաւազդին տեղը Հայոց Թագաւորութեան մէջ է, գահաճանութեան եւ տիրապետութեան դրոշակին տակ եւ անոր տեղը դուժ մահութեան դրոշակին տակ եւ անոր տեղը բռնել ուզողը իրեն պէս ապստամբ, տիրադաւ եւ մահընչ կըլլայ։ (Կը նայի դահլիճ վրայ)։

ՋԱՐ. (Ոտքը էնելով) Բաւական է հայր. մի՛ զարներ զիս քու բարկութեանդ չանթերովը, որոնց արժանի չեմ ես. երբ պատերազմը բորբոքի՝ իւր ահեղ վտանգներուն մէջ պիտի տեսնաս քու որդիդ, որ քեզի համար արիւնը տալով պիտի բողոքէ իւր վրայ եղած անիրաւ կասկածներուն դէմ։

ՎԱՀ. Լաւ է Ջարմայր, ելլիր ոտք. բայց չըլլայ որ Արտաւազդին անունը տաս եթէ չես ուզեր հօրդ բարկութիւնը գրգռել քեզի դէմ. թագաւորի մը կամքն ու խորհուրդները անտանան եւ զօրաւոր պէտք է ըլլան ինչպէս իր սուրը, եւ ոչ թէ դիւրաբեկ ինչպէս սոփորական մահկանացուաց խորհուրդները. Թող սուր ուրեմն Վահէն որ անվկանդ հաստատութեամբ յառաջ քալէ բախտին իր դիմացը բացած ասպարէզին մէջ՝ ի պայծառութիւն իր գահուն... հիմայ հոս պիտի դուրս ելլեմ իմ իշխաններս մնծամեծ իրաց վրայ խորհելու համար. դուն դուռդ մը պահապան զօրքով դիտ եւ ղղուշացիր Սօսեաց անտառին եւ Արտաւիկին վրայ. անա կուգան։

ՋԱՐ. Ուրախութեամբ կընդունիմ այդ պաշտօնը քու ձեռքէդ հայր, բայց երբ պատերազմին փողը հնչէ, դիտցիր հայր որ առաջինը պիտի ըլլամ քու քովդ վազելու։

ՏԵՍԻԼ Ը.

ՎԱՀԷ, ԱՐԲԱԿ, ՎԱՐԱԺ, ՏԻՐԱՆ ԵՒ ՋՕՐԱՎԱՐՔ

ՎԱՀԷ. Իշխանք եւ զօրավարք Հայոց. դիտէք որ բոցածաւալ պատերազմի մը հրդեհը բոլոր Ասիա ճարակէր ահով ու սարսափով պաշարեր է ամեն ազգերն ու թագաւորութիւնները. բազմադարեան ինքնակալութիւնք կը դղրդին կիյնան. փառաւոր դահեր անապին կործանմամբ իրարու վրայ կը թաւալին. թագաւորք աւերակներու վրայ կը պտըտին եւ ժողովուրդք գերութեան շղթաներու մէջ կը հեծեծեն. զօրազօրեալ աշխարհակալ մը մէկ ձեռքը սուր՝ միւս ձեռքը շղթաներ իւր խրոխտութեամբ երիվարաց սմբակներովը կը կոխէ արքայից եւ ազգաց հոգատած գլուխը. Ջախջախեալ դահերու եւ թագերու վրայէն՝ իւր թագին արեւը կը փայլատակէ. Հայաստան դեռ ազատ մնաց համակործան աւերածէն, եւ բացառութեան մը միայն անոր արշաւասոյր կառաց՝ որոտմունքը. վերահաս ապագան քունքին երակը խորտակելու համար քառասուն հազար հեռեւակ եւ հինգ հազար հեծելազունդ Պարսից Դարեհ թագաւորին օգնութեան փութացուցի, քանի Արդուարդայ Սիւնեաց իշխանին զօրավարութեամբը. ուրախութեամբ դիմացին այդ դիմադրաւ արշաւանաց վտանգաց մէջ, որպէս զի հայրենի ազատութիւնը աներկիւղ ճախրէ մեր նահապետաց լերանցը վրայ. եւ թերեւս հիմայ անոնք դիւցազնաբար չահասակելով Սանք բռնակալին դէմ, անոր՝ գոռոզութեան կոթողը կը տապալեն, եւ բոլոր Ասիոյ նախա-

տանաց վրէժը կը լուծեն իրենց արեանը հեղեղներուն մէջ. բայց երբ անոնք հեռաւոր աշխարհքներ պատերազմին աղետից եւ վտանգներուն հետ կը մաքառին, մենք հոս անփոյթ պիտի կենանք, ու ան առենը միանակ պիտի չարժինք երբ Թշնամւոյն երիվարացը մարտոտ խրխինջները յանկարծ մեր ականջը զարնեն, ոչ. ես հաստատ որոշած եմ Հայկական բանակին միանամուռ զօրութեամբը դիմել Պարսկաստան Աղէքսանդրի Մակեդոնացւոյն դէմ. մանկակից ըլլալ մեր քաջազուն օժանդակ գնդին փառացը կամ անոնց արեանը վրէժը պահանջելու. Թող Թշնամին մեր գիւղականցը վրայէն անցնելով կոխէ Հայաստանին բլուրներն ու դաշտերը. խօսեցէք դուք ալ եւ համարձակ յայտնեցէք ձեր կարծիքները։

ՎԱՐ. (Յոտն ելնելով) Արքայ քաջ. քու քաջութեանդ եւ խնամատութեանդ արժանի խորհուրդներ յայտնեցիր մեզի. այո. Հայաստան աշխարհին ազատութիւնը պատերազմի մէջէն ծնաւ. պատերազմներուն մէջ մեծցաւ եւ թեւատարած հովանացաւ Այրարու մէջ մեծցաւ եւ թեւատարած հովանացաւ Այրարատեան դաշտերու վրայ, եւ մեր հակայազօր նահատակներու վրայ, եւ մեր հակայազօր նահատակներու վրայ, եւ մեր հակայազօր նահատակներ

ռաձ է իւր նախնեաց արիւնը. միթէ մոռցաւ ազգութեան եւ ազատութեան հետ դրած դաշինքը եւ ձեռները ինքիրեն պիտի երկնցնէ գերութեան չղթաներ ընդունելու համար, ո՛չ, քաւ լիցի հետու մեզմէ այդպիսի վատութեան խորհուրդները, անիծոյթ, անդարձ եւ պաղարիւն ժողովրդոց կը վայելեն գերութիւնն ու թշուառութիւնը. Հայը ջանքով եւ զոհութեամբ իւր քաղաքական կեանքը ճարեց. վա՛յ իրեն թէ որ ձեռները կապած նստի. Աղէքսանդր Մակեդոնացին կուզէ բոլոր ազգերն իւր կառքին առեւը կապած քաշկռտել. Թող Հայաստան Թումք մի կանգնէ ու խորտակին այն կառքին անիւները. ուստի իմ խորհուրդս պատերազմ է եւ յայտնի պատերազմ, (Նոթէ):

ԱՐԹ. Խաղաղութիւն է իմ խորհուրդս, արքայ քաջ, միթէ չենք տեսնար, եւ դու ալ վկայեն ասէր, միթէ քիչ մը առաջ չինկարագրեցիր մեզ պատերազմայ ազէտքը, թագաւորաց անկումը, ժողովրդոց թշուառութիւնքը. միթէ խնամատութիւն չէ անագին վտիտորիկի մը դիմացը քիչ մը առնել ծռիլ, ինչուան որ անցնի զբխուդ վրայէն. բնաւ չեմ տարակուսիր Հայոց գնդին հայրենասէր արիութեանը վրայ. եւ կը զարմանամ ու կը պարծիմ Հայկայ, Արամայ, Տիգրանայ ու Վահագնի վրայ. չեմ տարակուսիր որ Հայաստան զօրաւոր Թումք մի կրնայ կանգնել մոլեգին թշնամեայ դէմ. բայց որ անկործան Թումբ ու պարիսպ կայ բախտին դիմաց. եւ եթէ մեյմը անունք կործանելու ըլլան ինչ ազէտից եւ թշուառութեանց մէջ կը թաղենք մեր երկիրը. եւ դու տէր, քու գինուդ տարտասիր տարածելիր անդր քան զկովկաս, եւ յաղթական դափնիներ կը հոդան ճակտիդ

վրայ. ուրեմն պատերազմը ալ կարող չէ նոր փառք աւելցնել այն պսակներուն. խաղաղութիւնը միայն, այո՛ խաղաղութիւնը միայն նոր եւ աւելի չքեղ փառք պատրաստեր է այսուհետեւ քեզի եւ Հայաստանին։ (Նոթէ)։

ՏԻՐ. (Յոտս ելնելով) Ի՛մ խորհուրդս ո՛չ յայտնի պատերազմ է եւ ո՛չ բոլորովին խաղաղութիւն. երբ բոլոր Ասիոյ ազգերը, եւ մանաւանդ թէ աշխարհս, վերի՛ վայր կը վրդովի եւ հրդեհ մը բորբոքեր կը լափէ թագաւորներն ու թագաւորութիւնները, խնամատութիւն է հետու մնալը սպառնացող վտանգէն, բայց ո՛չ թէ թուլատուկ խաղաղութեան եւ անպործութեան վրանները տակ, այլ գործունեայ խոհեմութեան արիութեան եւ զգուշութեան. յանձնապաստան եւ պահպանվէժ ընթացք մը կրնայ մեծամեծ գործքերն ու խորհուրդները ժայռերու դէմ փշրել. նոյնպէս թուլութիւն մը, անհոգութիւն մը կրնայ խուլ ընել ազգի մը ականջները ժամանակին ազդարար ձայներուն, որ մի անդամ միտակ այնպիսեաց համար իւր բարերար պաշտօնը կատարելով անդարձ կը կորսուի դարերու հոսանքին մէջ. ժամանակը իւր արագաթռիչ թեւերուն վրայէն բազմաբեղուն հունտեր կը ցանէ աւելն ազգայ վրայ. անոնց կիմնայ քրտամբք երեսայ ոռոգել, արդասաւորել եւ բարգաւաճել իրենց բաժին ինկած սերմունքը ու յարմար առնելին անհուն հունձք մը քաղել. ժողվենք ուրեմն մեր ամեն զօրութիւնը, զէնքը ձեռնարկ ասպանդ մեր հայրենի սահմանացը վրայ միշտ ապաստանդ մեր հայրենի սահմանացը վրայ միշտ ապագային վրայ աչուընիս անկած, ու պատրաստ հնազանդելով ամեն յեղակարծ դէպքերու դիմաց։ (Նոթէ)։

ՎԱՀ. Պատերազմէ հրաժարիլ ո՛չ Վահէին յօժարու-

Թիւնը եւ ոչ ժամանակիս դիպաց հարկը թոյլ կուտայ. պատերազմը արդէն սկսած է Հայաստանի եւ Յունաստանի մէջ. քառասուն եւ հինգ հազար զօրաց բանակ մը հիմայ Ասիոյ լայնածաւալ դաշտերուն մէջ Պարսից հետ Աղէքսանդրի սպասարկը կը կարդան. Հոնք, Աղուանք, Վիրք, Կորդուացիք եւ Տմորեաց աշխարհը, իմ սուրհանդակներս ընդունած են հիմա ու իրենց դրնդերը կը պատրաստին իմ բանակիս մէջ խառնուելու յորդաջուր գետերու նման. առանց Արդուարդին լուրերուն սպասելու եւ վասն յօգնականութիւն Ողիմպեան Աստուածոց պիտի դիմեմ իրեն ձեռք երկնցնելու որ . . . . (Յոփս ելանէն —ՀՆԵԼՔՆ):

ՏԵՍԻԼ Գ.

ԱՐԴՈՒԱՐԴ ԵՒ ԱՌԱՋԻՆՔ

ԱՐԴ. Կեցցէ Տէր իմ արքայ։

ՎԱՀ. Ինչ կը տեսնամ. դուն Արդուարդ հիս։

ԱՐԴ. Այո՛, եւ մինակ եմ։

ՎԱՀ. Ու իմ քաջերս։

ԱՐԴ. Ինկան ամենն ալ։

ՎԱՀ. (Յոփս ելեալ) Ինչ կը լսեմ. ինկան իմ քաջերս ու ես դեռ չեմ վստահ իրենց վրէժը առնելու։

ԱՐԴ. Ինկան ու իրենց մահուանը վրէժը առին կոտորածն ու մահուան սարսափը թշնամւոյն բազմամբոխ բանակին մէջ սփռելով. զուարթութեամբ թողուցին հայրենի դաշտերը Աղէքսանդրի դէմ սլանալու համար, ու զուարթութեամբ մեռան պատերազմի դաշտին վրան

Հայ անուան հռչակովը Ասիոյ արձագանքները լեցնելով։

ՎԱՀ. (Ե՛փէ) Լաեմ քու բերնէդ իրենց դիւցազնական չահատակութեան պատմութիւնը ու այն քաւական մխիթարութիւն ըլլայ ինձի իրենց կորստեանը։

ԱՐԴ. Յետին ողջոյնը տալով մեր քաղցր հայրենեացը, կանանցը եւ որդւոցը խօսք չտուինք իրենց կենդանի դառնալու. բայց խոստացանք Հայ անուան պատիւը մինչեւ գերեզման անարատ պահելու. եւ այդ խոստումը ամբողջ կատարուեցաւ. մտանք Պալ սկասան. եւ Աղէքսանդրի անուանէն սարսափած ժողովրդոց մէջէն անընդոստ եւ բարձրագլուխ անցնելով յառաջայանք դէպի երկրին խորերը, գետերը, ձորերը. դանակէժ լեռները դիւրաւոտ ճամբայ մը հորդեցին մեզի եւ բնաջինջ ընելով Յունաց յառաջապահ գնդերէն մէկը, որ կուզէր արգելք ըլլալ մեր արշաւանացը, հասանք եւ միացանք վերջապէս Դարեհին աշխարհախումբ բանակին, եւ Իսոս պատին քով ճակատեցանք Աղէքսանդրին դէմ. սոսկալի եղաւ խառնուրդը, եւ հզօր դիմակալութենէ վերջը խորտակեցան Պարսիկք, եւ ցիր ու ցան եղած սկսան փախչիլ. այդ ահեղ ճակատամարտը անհնարին հարուածներով սասանեցոյց պարսկական դահը. սակայն մեր զօրքերը ժայռի պէս անսասան մնացին թշնամւոյն բուռն յարձակման դէմ. յիշեցին Հայաստանը, աչք մը դարձուցին դէպի հոն, ու իրր թէ նոր ոյժ եւ նոր կրակ մը ժողվելով անկէ իրենց սրտին մէջ, ինկան առիւծաբար մակեդոնական խուժանին վրայ եւ սկսան բիւրաւոր մահեր ցանել անոնց բազմութեանը մէջ. մոնչեց բարկութենէն Աղէքսանդր ու կարծեց որ այն առաջին անգամ յաղթութիւնը իրմէ երես կը դարձընէ, որոտագոչ ձայնով մը խրախուսեց իւր բանակը

իւր չորս կողմը պատեցան անուանի զօրավարներ, Սելեւկոս, Պարմենիոն, Եւմենէս, Կղիտոս, եւ ինքը անոնց մէջ իբրեւ պատերազմի սպառազէն Աստուածը արամեան գնդին վրայ փայլատակեց. սակայն մեզմէ ոչ ոք դողաց, ոչ ոք սասանեցաւ, բաղդէն եւ Աղէքսանդրէն պաշարուած իրենց յաղթանակին մէջ թաղուեցան ամէնն ալ. դոյզն մնացորդք զօրաց, աւազ, միայն կենդանի մնացինք եւ հայկական դրօշակը թշնամի եւ բարեկամ աղգաց գլխուն վրայէն փառաւորապէս անցնելով, ահա հոս ենք, մեր հայրենեացը ու քու դիմացդ արքայ քաջ։

ՎԱՀ. Ձեմ ցաւիր բանակիս կորստեանը վրայ. այդ հարուածը նոր խրախոյս մը կազդէ ինծի վրէժխնդրութեան եւ փառաց. Հայոց ռազմիկներով լեցուեցան ասիոյ դաշտերը. ոչ, արդունք չեմ թափեր. կը վազեմ ես ալ հոն առաջը ձեռքս կարճ ընելու մեր թշնամեաց ուրախութիւնը. վրիժառիս յաղթանակ մը թող չքեղ մահարձան մը սեպուի Հայաստանի որդւոցը դիականցը վրայ. ապա թէ ոչ՝ լաւ է իրենց հետ մէկտեղ իջնալ հողին տակը։

ԱՐԴ. Ժամանակը ասիպողական է արդէն եւ իրաց հարկը տագնապող. դիտո՞ր արքայ, որ Աղէքսանդր մեծ բանակ մը Հայաստանին վրայ յարուցած է որ մեր նահանգն կը հաւնէր. եւ Հայ մէն է այս բանակին զօրավարը, Արտաւազդ մատնիչը։

ՎԱՀ. Ա՜հ, անօրէնը ինքը անձամբ ուրեմն կը նետուի իմ կատաղութեանս ճիրաններուն մէջ. գոհութիւն ձեզ անմահ դիք. Հայաստանին եւ Վահէին վրէժխնդրութեան վայրկեանը հասաւ։

ՏԵՍԻԼ Գ.

ՁՕՐԱԿԱՆ ՄԸ ԵՒ ԱՌԱՋԻՆՔ

ԶՕՐ. Տէր արքայ, մակեդոնացի դեսպանները ներս մտնել կուզեն։

ՎԱՀ. Թող ներս մտնան։ (Զօրականը կերթայ)։

ՏԵՍԻԼ Ե.

ԱՐՏԱՒԱԶԴ, ԼԻՍԻՄԱՔՈՍ ԵՒ ԱՌԱՋԻՆՔ

ԼԻՍ. Աղէքսանդր քաջագործ ինքնակալն մակեդոնացւոց իւր Արտաւազդ զօրավարն ու դեսպանը Վահէին կը խրկէ. իրմէ պիտի լսէք իւր պատգամները։

ՎԱՀ. Թող կու տամ իրեն որ խօսի. միայն թէ կարճառօտ ըլլան Աղէքսանդրի զօրավարին խօսքերը։

ԱՐՏ. Առաւաժամտաւ ինքնակալն եւ յաղթողն աշխարհի Աղէքսանդր զիս կը խրկէ քեզի՝ համար պահանջելու Պարսից հետ ըրած դաշնակցութեանդ համար։

ՎԱՀ. Աղէքսանդր նախ զիս իրեն ծառայ ընէ, եւ ետքը ինծի ծառայ մը խրկէ համար պահանջելու իմ դործոյս։

ԱՐՏ. Աղէքսանդր իւր ահեղերասաստ զօրութեամբը կարող է պատուհասել իրեն դէմ եղած յանդուգն թշնամանքը. վշրել ձեռքիդ դաւազանը եւ իւր ծառայները քու վրադ տէր ընել։

ՎԱՀ. Թոյլ կու տամ ըսի խօսելու եթէ կարճառօտ ըլլան խօսքերդ. վուխթ ուրնին ու մի զեղծանիր իմ երկայնմտութեանիս։

ԱՐՏ. Այո կարճ են Աղէքսանդրին պատգամները եւ չանթահար զանոնք մոխիկ չընողին, եւ ասոնք են. դուն յանդգնեցար իրեն դէմ զէնք վերցնել Պարսից հետ նիզակակից ըլլալով. վոխարէն այդ ձեռներէց յանձնապաստան խրոխտութիդ, Աղէքսանդր կը պահանջէ քեզմէ անթերի հնազանդութիւն եւ հարկատուութիւն առ մակեդոնական գահն. մի միայն հակառակ խօսք այս իր անզարմ պատգամին դէմ աւելի ծանր նախատինք մը կը համարի իրեն, եւ կրնայ գահավիժել զքեզ այդ գահին վրայէն որ հիմայ մեծանձն ներողամտութեամբ կը հաճի չնորհել քեզի։

ՎԱՀ. Իմ նախնեացս գահն է ասիկայ, որ ամեն օտար եւ անիրաւ յարձակումները վանելով ատացեր են իրենք. թշնամի ձեռքեր ասոր չի հասած կոտրեր ինկեր են ինչուան հիմայ. եւ իր վրայ նստողները երդում ըրած են թող չի տալ որ եւ իցէ մէկուն մը անպատուհաս մերձենալ իրեն. կարօտ չեմ Աղէքսանդրի չընորհքներուն. եւ մէկը չի յուսայ որ իմ ձեռքովս ծառայական լուծը անցնեմ այդ ազգին պարանոցը, որ մինչեւ ցարդ արեամբ չամի պաշտպաններ եմ ոխերիմ թշնամիներուն դէմ. ազատութիւնը նախ եւ առաջ մեր անհատոյց լեռներուն մէջ ապաստան մը գտաւ. եւ Հայերը անոր անդրանիկ ծնունդներն են. վահէ չի կրնար մատնիչ ըլլալ իր ազգին բախտին ու փառացը. ազատութեան կործանմանը տակ կը ճնշի, բայց ճակատը չի խոնարհեցներ հարստահար բռնութեան դիմացը։

ԱՐՏ. Ապստամբի մը խօսքեր են ասոնք։

ՎԱՀ. (Աչքերէն ե յոտս ելլելով) Ապստամբ. ես դեռ իմ տէրոջս ու ազգիս դէմ նիզակս չեմ վերուցեր. սուրը ձեռքս հայրենիքս չեմ արշաւեր թշնամի բանակներու գլուխ անցած. աշխարհաւեր թագաւորի մը դերի եղած իր բռնակալ բաղուկը չեմ ողոքեր, որ բնիկ թագաւորիս գլխուն վրայ ծանրանայ. դեռ մատնութեան եւ դաւաճանութեան սեւ նշաններ աղտոտած չեն իմ վահան ու լեզուագար լրբութեամբ չեմ յոխորտար իմ տէրոջս դիմաց։

ԱՐՏ. Կը մոռնաս որ մեծին Աղէքսանդրի դեսպանին հետ կը խօսիս։

ՎԱՀԷ. Իմ ապստամբ ծառայիս հետ կը խօսիմ. դուն յիշեցուցիր ինձի. Աղէքսանդր ինձմէ հնազանդութիւն կը պահանջէ. ես ինչ պահանջեմ իրմէ այս ամբաւ նախատանաց վոխարէն. անօրէն մատնիչ մը ինծի դեսպան խրկել. գնա պահուըտէ մակեդոնացւոյն թեւերուն տակ. դողա, չըլլայ թէ ինչուան վերջը խրթեւքու տէրդ խօսիմ ու վարուիմ հետդ։

ԱՐՏ. Հին նախատանաց վրայ աւելի դառն նախատինքներ կը յաւելուս, մէկ անիրաւութեան վրէժը առնելու եկայ ես հոս, ու դուն բիւրաւոր վրէժխնդրութեանց ճարակներ կը մատուցանես իմ կատաղութեանս. Աղէքսանդրի թեւերուն տակ չեմ ծածկուիր ես, անոր բանակներուն առջեւէն քալելով Հայաստան մտայ ու պիտի չելլամ անկէ, ինչուան որ Իսոսի ճակատամարտին մնացորդները բնաջինջ չըլլան Հայաստանի մէջէն։

ՎԱՀ. Իսոսի ճակատամարտին մէջ Հայոց բանակին մէկ պզտիկ մասն էր միայն որ այնչափ առուղ դնել Աղէքսանդրի յաղթութիւնը. հոս բոլոր Հայաս-

ման զրահաւորեալ ձեր դիմացը պիտի կանգնի, ու այդ մնացորդները պիտի սորվեցընեն իրեն թէ ինչպէս կ'ապաննուին մակեդոնացիք։

ՏԵՍԻԼ Զ.

ԶՕՐԱԿԱՆ ՄԸ ԵՒ ԱՌԱՋԻՆՔ

ԶՕՐ. Տէր արքայ, Հռնաց եւ Աղուանից զօրքերը հասան բազմութեամբ լսա քում հրամանիդ։

ՎԱՀ. Իմ ձեռքիս տակը ժողովեցաւ ուրեմն հայկական համախումբ զօրութիւնը ու պատերազմի կը հրաւիրէ զիս. (ասոր կռնէլով, նոյնը կընէին ասոնք ալ) պատերազմ ո՛ Արտաւազդ, անիրաւ թշնամւոյն դէմ, եւ պատուհաս դաւաճանաց դվնուն վրայ կը մաղթեմ ամենայն բազդից տէր անսասանելի ձակատագրէն. Մանաւանդ աղաւաժնելուն կոխնած կարհամարհելք բռնութիւնն ու աղտաւոտ մահնութիւնը։

ԱՐՏ. Աղէքսանդրի բարկացայտ չանթերը պիտի չուշանան Մանաւանդ խրոխտ կառափնելը զգնելու իմ ձեռքս։ (կերթայ Լիւսիմաքոսին հետ)։

ՎԱՀԵ ԵՒ ԱՅԼՔ. Պատերազմ, պատերազմ։

ՉԳԻ ՎԱՐԱԳՈՅՐՆ

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Բ.

ՏԵՍԻԼ Ա.

ՎԱՀԷ ՔԱՆԻ ՄԸ ՋՕՐԱԿԱՆՆԵՐՈՎ

ՎԱՀ. Ո՛հ, թշուառ արշալոյս. խորտակումն դժբնդակ. անօգուտ եղան ամենայն քաջութեան հանդէսներ անթիւ բազմութեան դէմ. կարծես թէ դժոխք նոր զօրաց գնդեր դուրս կը ժայթքեն ինձի դէմ. դառնամ Արմաւիր, ու ինչուան վերջին շունչս պաշտպանեմ հայրենի պարիսպները։

ՏԵՍԻԼ Բ.

ԼԻՒՍԻՄԱՔՈՍ ԵՒ ԳՈՒՆԴ ՄԸ ՄԱԿԵԴՈՆԱՑԻ ՋՕՐԱԿԱՆՔ

ԼԻՒ. (կը յուզուի վահէն դէմ) Զգէ՛ սուրդ, ու անձնասուր եղիր։

ՎԱՀ. Ո՛չ երբէք. (կը կռուի ընդդէմ, Հայր կը փախչի)։

ԼԻՒ. (ե՛ր բոլոր զօրքերը վահէն վրայ կը վերցնէն ասոր բերդնէն) Խոնարհեցո՛ւր ճակատդ Աղէքսանդրի անուան դիմացը։

ՎԱՀ. Վահէին ճակատը մահուան դիմացը անգամ չի խոնարհիր։

ԼԻՒ. (ե՛ր զօրակռիւ) Մեռի՛ր ուրեմն։

ՏԵՍԻԼ Գ.

ԱՐՏԱԻԱԶԴ ԵՒ ԱՌԱՋԻՆՔ

ԱՐՏ. (Հեռուէն) Ի՞նչ կընէք. միմեակ թշնամւոյ դէմ բազմութեամբ կռուիլ չի վայլեր Մակեդոնեան քաջերուն. ինչ կը տեսնամ. դուն վ.ահէն,

ՎԱՀ. Ինչ ձայն է որ կը լսեմ,

ԱՐՏ. (Կոչելով) Ո՛վ ուրախութիւն, դուն իմ ձեռքս ես. մի միայն արժանիդ մահու մահկանացուաց մէջ. հպարտ թագաւոր, կործանիչ Հայաստանի, անդորոյն հայր, որ յաւէրժ արտասուաց դատապարտեց իւր միակ աղջիկը. չարեացապարտող իմ ցաւոցս եւ աղեսից. այո, դուն ես այն որ նպաստակ պիտի ըլլաս ղինուցս կատաղութեանը։

ՎԱՀ. Ես դու թշնամի հայրենեաց, հրոսակաց գլուխ եւ առաջնորդ, քու անզդամ մանուքեանդ վրայ կը պարծիս։

ԱՐՏ. Իմ երիտասարդական աշխոյժ եւ բարեբաստ տարիքիս սիրեցի այդ հայրենիքը, որ հիմա կոտորածով եւ արեամբ կը լեցնեմ, պատանի հասակէս ի վեր քեզի հետ մէկտեղ պատերազմներու մէջ ուսայ, փառաց ասպարէզներու մէջ արշաւել. քաջ անունը որ ինձի կուտային ամենքը, անլուր քաղցրութեամբ մը կը լեցնէր սիրտս. քու թշնամիներդ ինձմէ աւելի ահաւոր հակառակորդ մը չունէին, եւ դքեզ կը մեծարէի իբրեւ դիւցազն թագաւոր մը։

ՎԱՀ. Ու կը մոռնաս իմ մեծագործութեանս բարիքները, որով վարձատրեցի քու քաջութիւններդ։

ԱՐՏ. Ննջեցեալիս թագաւոր, իրաւ է դուն ան ատեն չի համարձակեցար երեսս զարնել իմ անչուք ծննդես. բայց խաբեբայ էիր դիտումներդ. կապաստիր յանցանք մը գտնելու իմ վրաս, թշուառութեան բաժակը խմել տալու համար ինձի. քու աղջկանդ Արուսեկին համար ամբիծ սիրով մը վառուելս մեծ ոճիր մը համարեցար դուն, եւ Հայոց քաջազունը շղթաներով կապուած անարգաբար խոր բանտերու մէջ նետուեցաւ. եւ ով ան ատենը սուրը պատեանէն հանեց իմ պաշտպանութեանս համար... ոչ ոք. ան ատենը մշտաբորբոք աւելութիւն մը երդուեցայ իմ ազգիս դէմ, օգնականութեամբ դից եւ իբր թէ աքանչելեօք փախայ իմ բանտէս. Ցունաց աշխարհը հիւրընկալեց զիս. իմ ազգէս աւելի օտարները մարդասէր գտնուեցան ինձի. Աղէքսանդրին նուիրեցի ադ սուրը, որուն դէմ այնչափ ապերախտ գտնուեցան հայրենիք. ու տես թէ ինչպիսի հզօր բանակի մը զօրավար եղած՝ իւր եւ իմ վրէժս կը լուծեմ միանգամայն։

ՎԱՀ. Ո՛վ ժպիրդ յանդգնութիւն. ու դքեզ յաւիտենականելու համար չի բացուիր գետինը. ննջեցեալդ սուրդ կը մղես ազգիդ սիրտը, ու ամօթը ճակատիդ վրայ դալկահար նշան մը չի դրոշմեր. Հայաստանի բախտին վրայ չեմ դողար ես, երկինք թերեւս պաշտպան կենան իրեն. արեանդ մէջ յաղեցուր քու չարաճանչ ծարաւդ. կենացս գործերը բաւական վկաներ են իմ փառացս. քեզի պէս մահաթոյն իժ մը ծոցիս մէջ մնուցանելը մի միայն ոճիրն է որ կը պղծէ իմ համբաւս, մի միայն խայթոցը, որ չարաչար պիտի տագնապէ վերջին օրհասական չունչս, գնա՛, ով կարդիլէ բաղուկդ. մէկ հարուածով պատուհասէ առատաշնորհ պարգեւները որ

այնչափ առեն անօրէն գլխուդ վրայ Թափեցի. տես, սառնաք են ան տեղերը ուր դուն դեռ ցածազգի զօրականն մը խառնիճաղանճ ամբոխի մը մէջ խառնուած էիր. այս ապառաժները լսեցին իմ ձայնս երբ զքեզ այդ անշուք վիճակէն բարձր պաշտօններու կոչեցի. խաբուեցայ քու անվեհեր կերպարանքէդ ու քաջութիւններէդ, եւ քեզ հաւասարապատիւ ըրի Թորգումեան բարձրագահ իշխանաց. Արտաւազդ մինակ չի կրնար մատնել զիս կըսէի, վասն զի քաջ ու անկեղծ սիրտ մը ունի եւ չատ վայելուչ իմ բարիքներս. աւազ, աղետալի կուրութիւն. երբ դուն մոռնալով քու վիճակդ, մոռնալով իմ արքայական վիճակս, աստիճանս, յանդգնեցար իմ աղջկանս վրայ աչք վերցնել. ան առեղծը բացուեցան աչքերս ու տեսայ փառամոլ խորհրդոց նպատակը. մերժեցի քու խնդիրքդ ու դուն մէկէն դաւաճանութեամբ եւ մատնութեամբ ուզեցիր վրէժդ առնուլ:

ԱՐՏ. Վատ Թշնամիներուս նախանձաբեկ չարութիւնը ժպրհեցաւ արատաւորել իմ համբաւս, ու դուն այնճափ դիւրահաւան գտնուեցար որ չեմ գիտեր թէ քու՝ չէ նէ ուրիշին անզգամութիւնը առաւել թշուառացուց զիս, գաղտնի ղգացում մը կարծես թէ կը դրդէ զիս մեծարել դեռ իմ Թագաւորս, զքեզ անմեղադիր ընել խաբուած կարծելով, կարեկցութեան քան թէատելութեան արժանի կուզեմ դատել զքեզ, սակայն, աւա՛ղ, զքեզ ատելու կատիպէ զիս քու աղջկանդ յիշատակը. ուրախացիր սրտիս տանջանքները տեսնալով... չեմ համարձակիր անոր վրայ լուրեր հարցնելու քեզի. կը վախնամ մահաբեր ցաւոց եւ կատաղութեան մէջ կորնչելու. ո՛ւր է ինքը. որ գազանին ճիրաններուն մատնուեցաւ այդ փափուկ սիրտը. արդեօք ո՞ւր է

նէ Թոյնը ցամքեցուց իւր աչուըներուն արցունքները որ իմ յիշատակիս վրայ կը հոսէին. խօսէ, մեռած է ինքը ու պէտք է որ իւր գերեզմանին վրայ քու արիւնդ ցօղեմ:

ՎԱՀ. Կենդանի է ինքը. բայց քեզի համար չէ:

ԱՐՏ. Կենդանի է. ա՛հ, պիտի տեսնամ զինքը, պիտի յափշտակեմ զինքը խաւարային բանտերուն մէջէն ու բերեմ քու անգթութիւնդ զինքը Թաղեր է:

ՎԱՀ. Իւր ամենազօր պահապանները մէկ ակնարկութեամբ կրնան մոխիր դարձնել զքեզ քու բանակովդ հանդերձ. անլուծանելի եւ ահաւոր կապով մը...:

ԱՐՏ. Ո՞րու հետ միացած է:

ՎԱՀ. Աստուածոց հետ:

ԱՐՏ. Ո՛վ երջանկութիւն, Արտաւազդէն ի զատ ոչ ոք ուրեմն արժանի գտնուեր է Աստուածկին սիրոյն:

ՎԱՀ. Ո՛չ, անոտի յոյսերով մի խաբեր քու ամբարտաւանութիւնդ, Աստուածկ կատէ զքեզ այն օրուընէ ի վեր որ դուն իւր հօրը դէմ անօրինեցար, ու հարս պիտի երթար Ալանաց Թագաւորին, Թէ որ անիկայ յանկարծադէպ մահուամբ գերեզման չինջնար. ուրիշ արքայական ամուսնութիւն մը առաջարկեցի իրեն, բայց ոտքս իյնալով արտասուալից, ա՛հ, հայր իմ դոչեց, Թոյլ տուր որ Աստուածոց նուիրեմ աս կեանքը որ երկրիս վրայ երջանկութեան համար ճակատագրեալ չէ. երկայն ատեն դէմ կեցայ իւր խորհրդոցը. բայց վերջապէս անհնար եղաւ փոխել զինքը իւր մտքէն. Աստեաց անտառներուն մէջ առանձնացած լեզի տրտմութեամբ իւր օրերը կանցնէ, մոռնալով զքեզ ու յիշելով քու ոճիրներդ,

ԱՐՏ. Իմ սէրս միայն կը յիշէ ինքը, ու անոր յիշատա-

կովը կապրի. այդ սեւ անտառներուն մէջ իւր ողբական մրմունջները Աստուածոց կը թռցնէ ու սիրան ալ ինծի։

ՎԱՀ. Իւր սիրտը մի միայն Աստուածոց նուիրեալ է. փուճ տեղը ուզեցի համոզել դինքը դառնալու աշխարհիս բերկրութեանցը մէջ, ոսկեհուռ զարդեր եւ գոհարներ կը փայլէին իւր դիմացը. պարապ տեղը նկարագրեցի իրեն դշխոյութեան չքեղ վիճակը, եւ մայրական քաղցրութիւնները, սիրուն որդեկաց գըգուանացը մէջ. բարկութեամբ ոտքի տակ առաւ այդ փառասիրութիւնները, սեւ սգոյ զգեստ մը առաւ վրան ու գնաց վրայ ապրածուելով երկայն տանն լուռ կեցաւ ... ետքը լսեցի իւր շրթունքներուն խրատաբախիլը ... Թշուառ աղջիկը իւր հօրը գլխուն վրայ Աստուածոց օգնականութիւնը կը մաղթէր ու իրեն համար ալ մահ ... (ՅԼՅԼԾ)։

ԱՐՏ. Դուն գինքը հարսանեկան վարդերու մէջէն յափշտակելով սգոյ եւ մահուան տրտմութեանցը մէջ թաղեցիր. ես կը հասկընամ այդ անմեղ շրթունքներուն խօսքերը. կը բողոքէր յերկինս անգութ հօր մը դէմ որ իւր գեղեցիկ օրերը թունաւորեց. կը փախչէր իւր բռնաւորին ձեռքէն ներելով անոր, ու մահը կը խնդրէր. մահը, այն յետին ապաւէնը անյոյս տարփաւորին, որ սիրով կը տոչորի ու չի կրնար խօսիլ. վաստակաւոր օրիորդ, չէ, թող պիտի չի տամ որ տոկալի անտառները յափշտակեն քնութեան ձեռքէն քու ծաղիկ երիտասարդութիւնդ, գեղեցկութիւնդ ու սիրոյ համար առեղծուած այդ ամենաափսեփուկ սիրտդ. դուն իմս պիտի ըլլաս, ո Արուսեակ։

ՎԱՀ. Յառաջ քան քուկդ ըլլալու, գերեզմանին ապար պիտի ըլլայ Արուսեակ, թէ որ բազուկներ պակսին գինքը քու ձեռքէդ ազատելու, բոցերը կը լափեն անտառին ծառերը ու անոնց հետ միկտեղ Արուսեակն ալ։

ԱՐՏ. Իմ Արուսեակս բոցերու մատնուած, ահ, ծանօթ է ինծի քու կատաղութիւնդ. գնա վազէ ու Լիսիմաքոս Սօսեաց անտառը, հնչեցուր Աղէքսանդրի անուանը Հայոց պահապան զօրաց մէջ. գրուցէ որ յանձնեն քու ձեռքդ Արուսեակը, դողան իմ ապառնալիքներէս. ըսէ որ սուրս կախուած է Վահէին գլխուն վրայ, հինինայատակ պիտի կործանեմ Արմաւիրը, ծերն ու մանուկը, այր եւ կին ոչ ոք պիտի գերծանի սոսկալի բարկութենէս. փութա՛ ժամանակ մի կորընչցընես։

ԼԻԻ. Կը վազեմ քու հրամանդ կատարելու. (ՀԵՐՈՅ)։

ՎԱՀ. Վահէին որդին հոն է ու պիտի գիտնայ իւր պարտքը կատարել։

ՏԵՍԻԼ Գ.

ՋԱՐՄԱՑՐ ԵՒ ԱՌԱՋԻՆՔ

ՋԱՐ. Հայր իմ ...

ՎԱՀ. Ինչ կը տեսնամ, այդպէս կը կատարես հօրդ պատուէրը, այդպէս անպաշտպան կը թողուս քոյրդ անօրէն թշնամւոյց ձեռքը։

ՋԱՐ. Իւր կողմանէ ձեզի կուգամ ես հայր իմ, պատերազմին սարսափը հնչեալ Սօսեաց անտառներուն վրայ. այն աւերները որ այնչափ Հայ քաջերու արիւնը խմեցին, աւելի սուր հարուածներով մեզմեան Արուսե-

կին սրտին մէջ. ան չուզեր ապրիլ իր հօրը եւ Հայաստանին թշուառութեանը վրայ. ապառնեցան արտասուք աչուըններուն մէջ, ու ցաւոց բռնութենէն կիսամահ դիրկս իյնալով, գնաց ըսաւ, ո Զարմայր, գնա իմ հօրս ու Արտաւազդին, ըսէ իրենց որ իրարու արեան ծարաւը չի յագեցուցած, թող գան, տեսնան Արտաւեկին մեռնիլը, վկայ ըլլան իր օրհասական ցաւոցը, ու անկէ ետքը անոր դիակին վրայ արիւնարբու սուրերնին իրարու սիրտը մխեն. ան, թէ որ տեսնայիք այդ թըշուառ օրիորդին աղեկէզ վիճակը, իր դալկահար ճակատը, դունատեալ շրթունքը, այդ երկնային գեղեցկութիւնը որ թառամելու վրայ է յուսահատութեան ժանտաբեր շնչովը, ան, անշուշտ եմ որ ատելութիւնը սիրոյ եւ գթութեան պիտի փոխուէր սրտերնուդ մէջ։

ԱՐՏ. Ո՛ Արտաւեակ, Արտաւազդին օգնութիւնը չուշացաւ հասնելու քեզի. Լիւսիմաքոս ժամանակին պիտի հասնի։

ՎԱՀ. Ու այս ամէն աղետից դու ես չարեացապարտ, եղեռնաւոր եւ անզգամ գլուխ, եթէ տունս փլաւ ու դահս կործանեցաւ, բայց ատելութիւնս կենդանի է սարսուռ վազցնելու համար քու երակներուդ մէջ։ Ու չիմացար Արտաւեակ (Զ–ր–յէն դ–ռ–ն–ը–վ) որ իր հօրը եւ Հայաստանին թշուառութիւնքը այս դաւաճանին վատ սրտէն դուրս առղացին. չիմացար որ անիկայ է իր ճակտին վրայ յուսահատութեան ժանտաբեր շունչը փչողը, իր դեղեցկութիւնը թառմնցնող դարանամուտ օրդը, ան է որ Արտաւեկին կենաց վառնդովը կուզէ սարսափ ազդել ինծի, ու անոր ցուրտ դիակին քովը կը հրաւիրէ զիս ու հայրենասպան չարագործ մը. եւ սակայն չէ թէ մէկ աղջկան, Հայոց

ամբաւ դիակներ տարածուած են բոսորանիւրկ գետնին վրայ, ու անոնց վէրքերէն ելած ծխախառն արիւնց չոգին կայծակնացայտ կը պատեն ամպարշտին գլուխը ու անիծից փուշեր կը խայթեն իր սիրտը։

ՋԱՐ. Հայր իմ գթած . . .

ՎԱՀ. Մէկդի գնա, անարժան օրդի Վահէի. հիմայ Արտաւեակ քու պատճառովդ թերեւս դազան թշնամեաց ճիրաններուն կը մատնուի։

ՋԱՐ. Փեզի կը դառնամ ո Արտաւազդ, եթէ հայրս այսչափ կանգթանայ իր օրդուոյը դէմ, գոնէ դուն գթած մեզի, յիշէ որ Արտաւեկին եղբայրն է քեզի պաշտողը։

ՎԱՀ. Կը մոռնանա ուրեմն Վահէի օրդին ըլլալդ. Արտաւազդին պաշտողը իր հօրը ու հայրենեացը մատնիչ է։

ԱՐՏ. (Զ–ր–յէն ը–ն–դ–ը–վ) Եկո՛ւթշուառ պատանի, Արտաւազդին բազուկը պիտի պաշտպանէ զքեզ անգութ հօր մը մոլեգնութեանը դէմ։

ՎԱՀ. (Մէ–ս ը–ն–դ–ը–վ) Հրապուրէլ կուգես նաեւ իմ օրդիս, այ անզգամ։

ԱՐՏ. Դողայ իմ բարկութենէս . . .

ՎԱՀ. Ո՛չ, թող չեմ տար . . .

ԱՐՏ. Զօրականք։

ՎԱՀ. (Ս–ր–ը Զ–ր–յէն կ–ր–ճ–ւէն վր–յ դ–ռ–ը–վ) Մէկը չի մօտենայ. եթէ չեմ կրնար ազատել օրդիս դաւաճաններու ձեռքէն որ կուզեն մատնիչ ընել զինքը իրենց պէս, եւ անշուշտ սուր մը պիտի տան ձեռքը իր աղդին դէմ դարձնելու համար զայն, լաւ է որ հիմակուընէ իր արիւնը թափուի։

ԱՐՏ. Կեցիր Վահէ, հեռացէք դուք իրմէ զօրա-

կանք, միմիայն Արուսեակին սէրը բուռն զօրութեամբ կատիպէ դիս քիչ մը ատեն սանձել իմ բարկութիւնս, որպէս զի նոր խոցերով չի վիրաւորեմ իր սիրտը. բայց չէ թէ կաղաչեմ քեզի . . .

ՎԱՀ. Ձնա աղաչելը ինձի. այո, ծունր դիր քու թագաւորիդ դիմացը, աղաչէ իրեն, աղաչէ Հայաստանին որ ներուն անհուն ամբիրներուդ ու դժոխոց խաւարին մէջէն զքեզ ի լոյս վերակոչեն. աղաչէ Աստուածոց երկնից որ արդար վրէժխնդրութիւնը գինաթափ ըլլայ ու բանան իրենց գթութեանց աղբիւրները քիւր եղեռանցդ ապականութիւնքը սրբելու համար։

ԱՐՏ. Խրոխտ Թագաւոր, որ պահիդ բնակորներուն մէջէն խիղախելով կը գրգռես աւելի զքեզ պատուհասող ձեռքը, թէ որ կատաղութեանս բոցերը ինչուան հիմայ զքեզ մոխիր չի դարձուցին, ահ, Արուսեակն է միմիայն պատճառը. սոսկացիր, չըլլայ թէ մոռնամ վերջապէս իրեն հայրը ըլլալդ։

ՏԵՍԻԼ Ե.

ԼԻՍԻՄԱՓՈՍ ԵՒ ԱՌԱՋԻՆՔ

ԱՐՏ. Մինակ կը գտնես Լիսիմաքոս։

ԼԻՒ. Ինչպէս որ հրամայեցիր, դուռդ մը զօրքով հասայ Սօսեայ անտառը, Աղէքսանդրի անունը հնչեցուցի, ու ըսի որ չուտով յանձնեն ինձի Արուսեակը, ապա թէ ոչ Արտաւազդին բարկութենէն վախնան։ Անտառին սակաւաթիւ պահապան զօրքերը առ ոչինչ գըրելով իմ սպառնալիքներս, սկսան նետեր ու նիզակներ տեղալ մեր վրայ. ան ատենը յարձակեցանք անոնց դէմ ու սաստիկ պատերազմով վանեցինք զիրենք ու փախչողներուն ետեւէն մտանք մինչեւ անտառին խորերը. մէյ մըն ալ աղջիկ մը տեսանուելուս հետեւէն որ մարդերը ուսերուն վրայ թողուցած յուսահատ կերպարանօք, ես ցաւագին հեծութեանց ձայներով խռոված ու սարսափած ատդիս անդին կը վազէր ցնորեալի մը պէս. իւր աղնուական ու չքնաղ դէմքէն իմացայ որ ինքն էր Արուսեակ։

ՋԱՐ. Իմ անձկալի քոյրս։

ԱՐՏ. Առաջ տար խօսքդ, Արուսեակ։

ԼԻՒ. Հրամանն տուի զօրացս որ վազեն բռնեն զինքը. բայց յանկարծ անտառէն դուրս փողերու ձայներ լսուեցան, ու ձիերու ոտից արձիւնքը. տերեւք ու ճիւղեր չատաչեցին, ես մոլեգին աղաղակներ երկինք բարձրացան. ետ դարձուցինք աչունիս ու տեսանք որ պաշարուած էինք կռնըկէն Արդուարդայ ու Վարաժայ զօրքերէն. հարկ եղաւ մեզի անոնց մէջէն արով ճամբայ մը բանալ, բայց աւա՛ղ, մեզմէ շատերը ինկան քաջութեամբ ատ արիւնահեղ կռուոյն մէջ։

ԱՐՏ. Ո՛վ կատաղութեանս, քու վրադ պիտի թափեմ նախ վրէժխնդրութիւնս, ետքը Արմաւիր մոխիր պիտի դառնայ. կորսուի անմեղը յանցաւորին հետ, անհետ ըլլայ Արուսեակին յիշատակն ալ, բարկութիւնը միայն իսօսէ մահաղէն քաջին սիրտը. իմ սիրոյս ձեռքէն յափշտակեցին զքեզ ի Արուսեակ, անոնց հետ պիտի կարիս իյնաս դուն ալ. թէ որ դուն խմինս չես, ոչ ոք, ես ոչ իսկ Աստուածները պիտի վայելեն զքեզ. մեռիր դուն . . . ինչ կըսեմ, իվ գառնութիւն. ան,

չէ, ապրէ Թշուառ օրիորդ, ու աս անգութը միևնակ հասուցանէ բոլոր վրէժը. զօրականնք, տարէք դինքը բանակին մէջ, վաղը Աղէքսանդրին քերնէն պիտի լսէ իւր յետին վճիռը։

ՏԵՍԻԼ Զ.

ՑՈՅՆ ԶՕՐԱԿԱՆ ՄԸ ԵՒ ԱՌԱՋԻՆՔ

ԶՕՐ. Իշխանդ քաջ, Հայոց զօրաց բազմութիւն մը հոս մեր վրայ կը յարձակի, ու բանակին մէջ ձայն մը տարածուեցաւ Թէ քաջայաղթ ինքնակալն մեր Աղէքսանդր մեծ բանակով ինքը անձամբ Հայաստան կուգայ։

ԱՐՏ. Զօրականնք Մակեդոնացիք, վաղեցէք կրկին անգամ յանդգնութիւնը պատժելու, վաղեցէք դարձեալ փառաց ու յաղթութեան, (ցուցնելով նետը ձեռին, հոյ հոյ կը յորդորէ)։

ԶԳԻ ՎԱՐԱԳՈՑՐՆ

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Գ.

ՏԵՍԻԼ Ա.

ԲԵՐԴ

ԱՐՏԱԻԱԶԴ, ԼԻԻՍԻՄԱՔՈՍ

ԼԻԻ. Հոս քիչ մը ոգի առնունք ի Արտաւազդ, պատերազմաց յոգնութենէն։

ԱՐՏ. Ինձի համար սակայն հանգիստ չկայ. անծանօթ է խաղաղութիւնը յուսաբեկ սրտիս, մանուիչ հայրենեացս, ապստամբ իմ սիրոյս դէմ, ձեռքս եղբայրասպան սուր մը կրելով, դահիճ արիւնարբու հայրենեացս աւերակներուն վրայ մահ դառալով. այս ամէն ոճիրները կը յուսայի վառաց չողչողուն քողին տակ ծածկել, եւ սակայն ոխերիմ բաղդը զայն ալ նախանձեցաւ ինձմէ. վ՚ահէ կապտեց յափշտակեց Արտաւազդին ձեռքէն ադ վառքը, ու Արուսեակը հոս չէ որ ափոփիչ ըլլայ այնչափ աղետից։

ԼԻԻ. Սակայն Աղէքսանդրը պիտի չուշանայ մեր պարտութեան վրէժը առնելու։

ԱՐՏ. Ի՞նչ պիտի պատասխանեմ Աղէքսանդրին երբ խնդրէ ինձմէ իւր քաջագունդ բանակը, զորն որ խոստացայ յաղթական դաշնիներով իրեն դարձնելու. վահէին սուրը հնձեց զամենն ալ. Աղէքսանդր գիտեմ որ իւր զօրաց կորսուանը վրէժը պիտի առնէ, բայց յաղթութիւնը իրը պիտի ըլլայ եւ ոչ Արտաւազդին. իմ

գլխուս վրայ եղբայրցատելութիւնը պիտի աւելնայ սորին անարգութիւնն ալ։

ԼԻԻ. Յաղթութիւնը քուկդ էր եթէ յանկարծ չհետանայիր դուն պատերազմի դաշտէն. մեր զօրքերը անդրեւս մնալով չփոթեցան ու չի կրցան դէմ դնել Հայոց։

ԱՐՏ. Օրհասաբեր մառախուղ մը պատեր էր միանգամ պատերազմին ահեղ խառնուրդին մէջ. խառնաձայն աղաղակք, նիզակներու եւ սուսերաց չառաչմունք երկինք կը բարձրանային գլխուս վրայ փչելու ու գիս բիւր անէծքներով ու մահերով անհետ ընելու երկրիս երեսէն, գող առին ոսկորներս, քաջութեան մաղերս, գողգոջ քայլերով հեռացայ բանակէն. անողոք ճակատագրին երկաթէ ձեռքը կը հալածէր գիս, բաղմութիւն մը ձերոց եւ տղայոց, կանանց եւ օրիորդաց ողբական ձայներով չուրջ պատեցին գիս. տուն քու ծննդեանդ տեղերն են ատոնք, կըսէին ինծի, զոր թշնամիին ոտքերը կը կոխեն հիմայ. մեր երիտասարդ որդիքը եւ նորապսակ ամուսինք ինկան գունդագունդ հայրենեաց պաշտպանութեանը համար. փութա, վազէ, խառնուէ դուն ալ նահատակաց խմբին մէջ. ինչ, ես անոնց խմբին մէջ խառնուիմ, ես որ իրենց արեամբը թաթխուած եմ. ան առենը իմ ամէն ոճիրներս դժնեատեսիլ իմ դիմացս կանգնեցան։ Արուսեակ, գոչեցի, քեզի համար աս սեւ անդնդոց մէջ դլորեցայ. ան, դուն ինծի գթած ձեռք մը կարկառէ. ու ցնորեալ կատաղութեամբ վազեցի Սօսեաց անտառը, ուսկից Արուսեակը գետնի վրայ տարածուած ու չորս կողմը պատեր էին քրմերը. ան, իւր կուսական ճակտին վրայ մահուան ձեռքը գպեր էր, անմռունչ էին կապուտակ շրթունքները, ու իւր ամբիծ հոգին օրհասական ժամուն հետ

կը մաքառէր. նուաղեալ աչուընները ինծի դարձուց, տեսաւ զիս, սարսուռ մը պատեց զինքը, ու աչուընե-րը դոցուեցան յաւիտեան. ան, չեմ գիտեր թէ զիս ճանչնալուն ուրախութիւնն՝ թէ տրտմութեան անոնն ղգացումն էր որ օգնեց իւր կեանքը առկայծեալ լոյսը չիջուցանել քոլորովին. չեմ գիտեր թէ այս յետին նայուածքը սիրոյ եթէ դառն կշտամբանաց նայուածք մըն էր. խոյս ետու ահաբեկ մահուան դիմացէն, ու յուսահատութեանս մռնչիւնները հնչեցին խոր անտառին մէջ։

ԼԻԻ. Փարաւո՛, ո Արտաւազդ, մաքիդ չիտիթութիւնը. իրաւունք ունէիր սուրդ Հայաստանին վրայ վերցընելու որ այնչափ նախատեց զքեզ, ու ամենայն չարեաց պարտական Վահէն է, չէ թէ դու։

ԱՐՏ. Երանի թէ ինչուան վերջը հաշտ մնայի Հայաստանի ու Վահէնի հետ. երբ անտառէն դուրս ելայ՝ մտայ Հայոց գերեզմանաց դաշտը, ծանրաբեկ գլուխս հանգչեցուցի մէկ գերեզմանական քարի մը վրայ. ով աղետից, ճանչցայ իմ ծնողացս չիրիմը, կարծեցի որ հողուն տակէն անէծքներ կարձակէին ինձի դէմ, ու ահա իւրաքանչիւր դամբաններուն վրայ հակայաքար կանգնեցան գալկահար ուրուականք դիւցազանց Հայոց, որ իրենց սեւ պատանքները օդոյն մէջ ծածանելով մահ կը սփռէին գլխուս վրայ. ուրիշ բիւրաւոր արիւնոտ ստուերներ հետամուտ կըլլային ինձի ողբաձայն աղաղակներով, մայրերը իրենց դեռահասին որդեկաց դիակները գգուելով կը ջանային զանոնք արթնցնել 'ի լոյս կենաց. իմ սուրս հնձեց քոլոր ազգի մը այդ դեղեցիկ բողբոջները ու դեռ կենդանի եմ... ան, պէտ էի իմ ոճիրներուս, խաւարային ոգի մը պատեր

էր միտքս. ով հայրենի՛ քնապատառաք, նուիրական օթեւանք իմ հարցս եւ ազգայնոցս, զձեզ ծուռ դնեւլով կը պաշտեմ ես. (Ծոնի կը ըլլէ)։

ԼԻԻ. Ի՞նչ կընես, կը մոռնաս ցառնաց հետ ըլլալդ։

ՋՕՐ. Մանուիչ մըն է, թող մեռնի։

ԼԻԻ. Ձու հաւատարիմ գինուորներդ տես ինչպէս պրպտելիր քեզի պէս. ձեզի կըսեմ, յարգութիւն աս զօրավարն մեր, վշտաց դառնութիւնն է իւր չրթանցը թելադիր։

ՋՕՐ. Ա՛լ ինքը Աղէքսանդրի զօրավարը չի կրնար ըլլալ։

ԱՐՏ. Անէծք իրեն, ձեզի, իմ անձիս, աստելութեանս ու քինախնդիր ոխութեանս, պատառուցէք զիս հոս, դաւաճանը դաւաճաններու ձեռքով թող սատկի. դարկէք։

ԼԻԻ. Ոչ ոք մերձենայ իրեն. ելիէ յանցաւոր է՝ Աղէքսանդրին կեցնայ զինքը պատժելը. տանինք զինքը մեզի հետ. պատերազմայ աղմկին մէջ կը յուսամ որ վերատին կը յիշէ իւր քաջութեան ու հաւատարմութեան պարտքերը։

ԱՐՏ. Ինչ, զիս յաւիշատակել կուզէք այս տեղերէն որ Արտաշէսին հայրենիքն է եւ ուր որ ինքը իւր վերջին չունչը արձակեց. մի մօտենաք ինձի անօրէնք, ահա ոտքիս տակը կառնեմ Աղէքսանդրին ձեռքէն ընդունած զօրավարութեան ծիրանին որ մանուածեան ծալքերուն մէջ պատեր զիս. Աղէքսանդր իւր ազգին տէրութիւնը տիեզերաց վրայ տարածեց, ես իմ ձեռքովս ուզեցի քանդել իմ ազգիս տէրութիւնը։

ՋՕՐ. Մեռիր։

ԼԻԻ. Ո՛չ, երդում ըրած ենք իրեն հնազանդելու։

ԱՐՏ. Կը լուծեմ զձեզ ամենքիդ ալ ազ երդումին. միաւսութիւնս անյաղթ ցանկութիւնը անսպառ դիմի մատուցանող սիրոյս քոյերն ամէնուցան. հոս կորնթոսի Արտեմեակը, հոս գադմեացան իմ ամէն յոյսերս, զօրութիւնս եւ միսուց ու արեան ծարաւը. Ճահկատպիրս կատարուեցաւ, պէտք է որ մեռնիմ (Խօսք ընդնէ քիւզինէը, Լիսիմախոս կառնէ սրտէը յիւրեն) անպատճառ քարեկամ, կուգես որ հոս անխուսափելիք մահուան սիրոյ տամ իմ կեանցս, եւ հրկիզեալ քաղաքին լուռ ոգորապայծը վրայ հոգեթաւալ ուրուածալի դիակս, եւ դուն օդը ցնդին իմ մոխիրներս։

ՅԵՍՈՒԼ Բ.

ՅՈՅՆ ՋՕՐԱԿԱՆ ՄԸ ԵՒ ԱՌԱՋԻՆՈՒ

ՋՕՐ. Ազէքսանդր ինքնակալն մեր մեծ բանակով հասաւ յանկարծակի եւ յարձակեցաւ Հայոց վրայ. պատերազմը սկսած է. քաղաւորը կը հրամայէ ձեզի իրեն հետ գալու միանալու։

ԼԻՒ. երթանք, ուր որ մեր ինքնակալին ձայնը ըզմեզ կը կոչէ. Հոն է յաղթութիւնը։

ԱՐՑ. Հոն պիտի գտնամ ես մահը։ (Ինքն։)

ՅԵՍՈՒԼ Գ.

ՋԱՐՄԱՑՈՒ

Պատերազմը սկսաւ, դուք վերջինը, որ պիտի որոշէ իմ հօրս ու Հայաստանին բաղդը, ու հայրս թոյլ չի տար ինձի որ ատ ահեղ վայրկենին իր քովը գըտնուիմ, թշնամուոյն դիմացը Արտաշեան որդուոյ մարտակից որ իրենց արիական ձանձացը վրայ կընդունին դուշմարհակալի մը կայծակնացայտ հարուածները, ու կուզէ որ Արմաւիրը պաշտպանեմ սակաւաթիւ զօրաց գնդով. պիտի կատարեմ իմ պարտքս, անոր պարապացը տակ պիտի ապահովեմ թշնամուոյն թէպէտեւ քանի զօրութեամբ եւ յաղթական ըլլայ. ով անմահ դիք, եթերական կամարին հովանացէք Հայաստանին վրայ, եւ դուք Տորգոմեան նախնի դիւցազունք, թող միտաք որ ձեր համբաւով ու փառքովը լեցուած երկիրը կործանի, եւ ժանտ ոտիին ոտուընեը կոխեն ձեր փառաւորեալ փոշին. Թշուառ հայր, որ արեանց վրատակներու մէջ ողողեալ, իր կենացը, գահուն եւ հայրենեացը համար Եերեւս հիմայ օրհասական ճիգը կը թափէ, ու չի գիտեր իր բոլոր թշուառութիւնը. Արտաւազդին ալ չի կայ. մեր վերջին յաղթութիւնը կատարելէն վերջը վազեցի արիւնաներկ Սօսեաց անտառը աւետելու իրեն ազ բերկրաւէտ լուրը. բայց իր վերջին շունչը քաղելու համար հասայ ես. երանի թէ իմ մահս երջանկութեան գոհ մը ըլլար Հայաստանին, հօրս ու Արտաւազդին համար, բայց, ու եղբօրը դիրկը Թառ իր մաքուր հոգին . . . ահ, անձկալի եւ

Թշուառ քոյր ... բայց պատերազմին չչուկը կը սասսիանայ, դինուց չառաչմունքները կը մոռենան, վազիմ մոռնամ Արմաւիր։ (կեցցե՜ս)։

ՏԵՍԻԼ Գ.

ԱՐԴՈՒՀԱՐԴ, ՎԱՐԱԺ

ԱՐԴ. Ցաղթանակից դարձեալ Աղէքսանդր. ինկաւ Հայաստան ու տապալեցաւ տիեզերայց բաղդը. աշխարհի երեսանակները, մէկ անձի մը բռնակալ ձեռքերուն անցան, ու մենք յետին ախոյեաններն եղանք ազգաց նուիրական իրաւանց. մեր Արտաւազդայ դէմ կանգնած յաղթանակը վերջին փայլն էր որ զուարթացուց Հայոց բլուրներն ու դաշտերը. հոն ինկան մեր քաջերը, ու վահէ արդէօք անոնց դիականցը մէջ խառնուելցաւ, յաղթանակներու սովորած դիւցազնի մը աւելի է կենայ լոյսը պարտութենէ ետեւ. երթանք Արմաւիր Զարմայրին քով. իւր վրայ միայն մնաց Հայաստանի յոյսը։

ՎԱՐ. Այո՛ երթանք Արմաւիր. քանի որ դեռ օդը կը շնչենք ու սուր մը կը կրենք ձեռքերնիս, հարկ է մինչեւ ցմահ չդադրիլ պատերազմելէ հայրենեաց համար։

ԱՐԴ. Թշնամւոյն զօմարտակները հոս Արմաւրայ պարապացը տակ պիտի խուժեն անշուշտ. մօտալուտ կործանումն հասած է հայկազանց հոյակապ Մայր քաղաքին վրայ, մեր տեղը հոն է. վազենք ուրեմն։

ՎԱՐ. Վազենք հոն, դեռ արիւն ունինք թափելու։ (կեցցե՜ս)։

ՏԵՍԻԼ Ե.

ՎԱՀԷ ՎԻՐԱՒՈՐԵԱԼ

Իմ քաջ զօրքերուս բազմակոյտ դիականցը վրայէն դողդոջաքայլ կը թափառիմ ու լսեցի իրենց մահուան վերջին հռնչիւնները. գետնի վրայ տարածուեր էին ամենն ալ, սուրս ձեռքս չէր, որ նշան տար իրենց, եղայրին ու յարձակէին պատերազմի դաշտը. սուրս փչրեցաւ, քայց Թշնամւոյն արեանը մէջ ... սակայն իմ արիւնս ալ կը վազէ ... պիտի չի կրնամ հասնիլ Արմաւիր. քոցերը պիտի լափեն անոր պալատներն ու պարիսպները. ու Վահէն հոն չէ, որ կռուի, թէեւ մինակ ու անզէն, սուրերու, նիզակաց, եւ քոցերուն հետ ... Զարմայր, դուն հոն ես, դուն Վահէին որդին ես. մեծիր անոր պարապացը վրայ, ու քաղաքին աւերակներուն տակ թաղէ Թշնամիներն ալ. սակայն աչուըներս մթագնեցան ... կը կոչեն գիս դիահաւաք քաջազունքս ... (կեցցե՜ս)։

ՏԵՍԻԼ Զ.

ՋԱՐՄԱՅՐ ԱԴԱՆՑ ՏԵՍՆԵԼՈՒ ՎԱՀԷՆ

ՋԱՐ. Արմաւրայ մէջ են Թշնամիք, կը լսեմ իւր ազգականները քաղաքացւոց մահուան հեծութիւններուն հետ. քոցերու մատնուած է արքայանման քաղաքը, փուճ տեղը իմ զօրքերս ու ես, մեր արեամբը ներկե-

ցինք իւր փողոցներն ու պատերը. բայց ուր ես վահէ, հայր իմ, անչուշտ պատերազմին սուրը հնձեց անոդորմ քու փառաւորեալ կեանքդ. երանի՛ քեզի որ քաղաքիդ անկումը չի տեսար... ինչ, իմ հայրս մեռած, ա՜հ, դառն է այս մտածմունքը. ո՛չ, ապրէ՛ դուն հայր իմ, ապրէ՛ Հայաստանին ու քու որդւոյդ Ջարմայրին համար. քեզի հետ մէկտեղ կը վազենք Հայաստանին ամէն կողմը, նոր գնդեր յարուցանելու թշնամւոյն դէմ, նոր բանակներ կազմելու հայրենիքը կանգնելու համար. ապրէ՛ դուն հայր իմ։

ՎԱՀ. Ի՞նչ ձայն է որ կը լսեմ։

ՋԱՐ. Ո՞վ է այն, չըլլայ թէ... ով իմ հայրենիքս լափող բորբոքեալ բոցեր, արդեօք զի՞ պիտի տեսնամ հոն ձեր նշոյլներովը. (կը ծօթենայ) կը դողան ծնկունքներս... ով տեսիլ, իմ հայրս... դեռ շունչը վրան է, արիւնաթաթաւ գետնի վրայ տարածուած. բայց դուցէ մահաբեր չէ վէրքը. սիրտս կը բաբախէ, ով ուրախութիւն, ձեռքս կը սիրէ, այո կենդանի է։

ՎԱՀ. Ո՞վ ես դուն։

ՋԱՐ. Քու որդիդ, քու սիրեցեալ որդիդ։

ՎԱՀ. Աղօտաձայն հառաչանք մը... ականջս զարկաւ... իմ որդւոյս անունը տուիր դուն. ա՜հ, ուր էր թէ իւր գրկացը մէջ կարենայի փչել իմ հոգիս։

ՋԱՐ. (Ուր ընթերցողն կը ընդհատէ ձեռքը վրայ հետաքրքրութեան) Լաւ, դեռ չի ճանչնար զիս. այդպէս ուրեմն գոհ ինկար դուն Հայաստանին համար։

ՎԱՀ. Ե՛ս... այո ինկայ... գոհ Հայաստանին համար... որպէս զի ամէն Հայոց օրինակ ըլլամ. (կամաց կամաց ուժ կառնէ) բայց ինչո՞ւ դադրեցաւ պատերազմը. արեւմտեան հեղեղներ վազցուցի ես թշնամեաց դէմ

դէրուն մէջ, երբ յանկարծ վէրք մը արիւնազանգ դիւականոց մէջ թողուց զիս. բայց զօրութիւնս կարծեցի... ուր է, ո՞ւր է իմ սուրս. վահէն ես եմ ես, կուզեմ պատերազմի մէջ մեռնիլ. (Ջ-ր-յ-ր է ---ը ի---ժ-ց ր-ո-ն վր-ց ի-ն-ե-լ-վ վ-հ- ո-ե վր-ց ի-ւ-ա ե-ւ-ը-ն) բայց զինուց չառաչմունքները ալ չեմ լսեր. փառքն ուրեմն թշնամիք, ազատ է ուրեմն իմ գիւղացւոյս նախահարցս հայրենիքը... ով ցնծութիւն, քնքշանալուդ ձեռքը չէ մօտեցեր իմ գահուս. թող տուէք որ երթամ բազմիմ անոր վրան, Հայկազանց աէրութեան պանծալի գահն է անիկա. ա՜հ, գնամ... սակայն կը նուաղիմ դարձեալ...

ՋԱՐ. (Կը ծոփենայ զինուը ընդ ը-ը) Հոս նստէ հայր իմ ու հանգչեցուր ցաւոդ ապաղնապը. բայց ինքզինքդ կորնչեցուց դարձեալ... հայր իմ, անձկալի հայր, ինչ կրնամ, ասկէ լաւ չէ որ ինչուան վերջը չգիտնայ իւր թշուառութիւնը, կը կարծէ որ իւր գահը ու քաջասրտութիւնը գետ իր ձեռքն են, գետ չի գիտեր Արուսեակին մահն ալ։

ՎԱՀ. Հո՞ս է իմ արքունիքս։

ՋԱՐ. Արքունիք մահուան։

ՎԱՀ. Ջարմայր... որդեակ իմ Ջարմայր... գիւն ես.

ՋԱՐ. Հայր իմ, գրկէ՛ քու որդիդ։

ՎԱՀ. Ո՞ւր են իմ զօրքերս։

ՋԱՐ. Հոն գաշտին մէջ։

ՎԱՀ. Անչուշտ Արսաւրայ մէջն են։

ՋԱՐ. Արսաւիր մեր դիմացն է հայր։

ՎԱՀ. Ա՜հ, փարատեցան մտացս ցնորքները. ինչ բոցեղէն լոյս է որ աչուներուս կը զարնէ. ինկան զօրքերս, կործանեցաւ գահս, Արսաւրայ մուխերը երկինք

կը բարձրանան . . . ով Հայաստան, Հայաստանդ իմ. (ֆեթինը կ՚իյնայ)։

ՋԱՐ. Ո՛վ հայր իմ, տալէ՛ք իւր վրէժը առնելու հանար։

ՎԱՀ. Ես պիտի մեռնիմ, ու դուն յաջորդէ՛ ինծի, իմ ու աղգիդ վրէժը առնելու. եթէ չի յաջողիս՝ մեռի՛ր դուն ալ քու հօրդ պէս. ահա՛հաս է առաքինի քաջութիւնը, ու անիծեալ են Արտաւազդի պէս հայրենեաց դաւաճանները . . . որդեակ, երկնից անէծքը անոր գլխուն վրայ կը պտըտի կայծակի պէս, ու Արտաւազդ . . .

ՋԱՐ. Ա՛հ, հայր իմ, մի՛ անիծեր Արտաւազդը, այլ լոյս անոր վրայ։

ՎԱՀ. Ես չեմ Արտաւազդին վրայ։

ՋԱՐ. Ա՛յո՛, մեռա՛ր ու սիրոյ եւ առաքինութեան մաքուր գոհ թռա՛ր երանութեանց գրգռարանը, կրկին անգամ իւր սիրոյը քու յիշատակիդ վրան բարախնդ եւ Հայաստանին. (Լայ)։

ՎԱՀ. Ներէ՛ դուստր իմ . . . քիչ մը ետքը քեզի կուգամ ես. թէ որ Արտաւազդին չունչը բիծ մը թողուցած է քու կուսական ճակտիդ վրայ, իմ ուրուականիս յուրտ համբոյրներովը պիտի մաքրեմ զայն . . . ԱՀ, դուն հիմայ անշուշտ ուեր հակայազարմ դիւցազանց գլուխը նասած, անոնց գործունէութեան մէջ կը մխիթարուիս Հայաստանին թշուառութեանցը վրայ . . . բայց ես, ես անմխիթար պիտի ըլլամ երանաւէտ օթարանաց մէջն ալ իմ հայրենեացս վրայ . . . ինչուան որ . . . բայց գինուոյ ձայն է . . . չըլլայ թէ թշնամիք . . . որդեակ . . . Զարմայր . . . եկու՛ թեւերուդ կոթնիմ . . . որպէս զի ճամարձակ կարենամ չարժիլ . . . սուրս։

ՏԵՍԻԼ Է.

ԱՐԴՈՒԱՐԴ, ՎԱՐԱԺ, ՋՕՐԱՎԱՐՔ ԵՒ ԱՌԱՋԻՆՔ

ԱՐԴ. Վերջապէս գտանք գքեզ Տէր, բայց ինչ վիճակի մէջ։

ՎԱՀ. Ո՛վ երջանկութիւն, իմ քաջերս են . . . Հայոց գիրկը պիտի արձկեմ վերջին շունչս . . . հեռու են ինձմէ թշնամիք եւ Արտաւազդ . . .

ԱՐԴ. Ինչպէս գաւաճանը իւր արեանը մէջ. մեր հոս գալու առենը տեսանք գինքը միայնակ դաշտին մէջ յուսահատ եւ խուժուռադէմ, Նիզակներ եւ նետեր տեղացինք իւր վրան, ու մահացու գինուց տակ թաղուեցաւ. մօտեցանք իւր գիակին քով ու տեսանք որ անդէն էր։

ՎԱՀ. Անհաս է Աստուածոյ արդարութիւնը . . . Արդուարդ, օրհասաբեր վայրկեանը կը մօտենայ. քեզի կը յանձնեմ իմ որդիս . . . ու Հայաստանը . . . մօտեցէ՛ք ինծի . . քաջ զօրակա՛նքդ իմ . . . ձեր արեան մինչեւ վերջին կաթիլը . . . թափեցէ՛ք . . . հայրենեաց համար . . . որպէս գի . . . ամենքը իմանան . . . թէ դուք աստենօք Վահէին դրօշակին . . . տակ գինուորներ էիք . . . մօտեցէ՛ք ինձի . . . հայ գէնքերու փայլմունքը . . . վերջին անգամ . . . զարնեն աչուըներս . . . ու անկէ ետքը . . . յաւիտենական մութի . . . մէջ . . . ծածկուին . . . (կը մեռնի)։

ՋԱՐ. Հա՛յր իմ, հա՛յր իմ. (կու լայ)։

ԱՐԴ. Իւր վերջին խօսքերը սուրբ պատգամներ են մեզի համար. երթանք քաշուինք մեր բարձրաբերձ լեռներուն մէջ. հոն աչուընիս Հայաստանին վրայ ըլլայ։

ՎԵՐՋ

ԱՂՔԻԿԻ ԽՏԱԼԱՑՈՒՈՑ

ՍԱՀՈՒՂ

ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

ՀԻՆԳ ՀԱՆԴԷՍ

(ԱԶԱՏ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆ)

ԱՆՁԻՆՔ

ՍԱՒՈՒՂ, Թագաւոր,
ՅՈՎՆԱԹԱՆ, Որդի Նորա,
ԱԲԵՆՆԵՐ, Զօրապետ,
ԴԱՒԻԹ
ԵԶՐԱՍ, Քուրմ զօրավար և Թիկնապահ,
ԱԲԻՄԵԼԵՔ, Քահանայապետ,
ՎՀՈՒԿ ԿԻՆ
ՋՕՐԱԿԱՆՔ

ՍԱՒՈՒՂ

ՀԱՏՈՒԱԾ Ա.

ՏԵՍԻԼ Ա.

ԴԱՒԻԹ

Հոս, ուր որ առաջնորդեցիր ինձի Ամենակալ Աստուած, կուզիս որ կենամ ես. պիտի կատարեմ քուկամքդ. անաւասիկ Գեղբուայ լեռները ուր որ հիմա Իսրայէլ բանակը դրած ամպարիշտ Փղշտացւոյն դէմ կը կենայ. ան, ուր էր թէ հոս Թշնամի սուքերը իմ կեանքս առնէին. բայց չէ. իմ մահս Սաւուղէն պիտի ընդունեմ... ով անգութ ու ապերախտ Սաւուղ. ինչու այդչափ թշնամութիւն, ինչու քու արի զօրականդ պղպէս կը հալածես առանց վայրկեան մը դինքը հանգիստ թողլու. ես սակայն Դաւիթ երբեմն քեզի օգնական, քեզի վահան էր. իմ վրաս դրած էիր բոլոր քու վստահութիւնդ ու ինչուան քու փեսայութեանդ գեղեցիկ պատուոյն բարձրացուցիր, ու երբ անոր փոխարէն հարիւր Թշնամի գլուխներ պահանջեցիր ինձմէն, խնդրածիդ կրկինը բերի ես քեզի. սակայն աղէկ կը տեսնամ որ Սաւուղ ինքզինքը կորնչուցած է. չատոնցուընէ՝ ի վեր չար ոգւոյն մատնած է դինքը Աստուած. ա՜յդ, ինչ ենք. ննջք երբ Աստուած ալ դմեզ երեսէ

կը ձգէ։ Հանպատ, փոքրացնէր գլխէդ։ տեղի տուր պայծառ արեգականդ. որովհետեւ մեծ գործի մը վկայ ըլլալու համար, պիտի ծագէ առաւօտը։ դուն ալ Գեղբուէ ապագայ դարերուն մէջ պիտի հռչակուիս, եւ պիտի ըսեն թէ, հոս Դաւիթ ինքզինքը ամբարտաւան Սաւուղին ձեռքը մատնեց. եղիր խրատչէ եղիր քու վըրանիդ էդ. եղիր եւ դուն թագաւոր որպէս զի տեսնաս թէ պատերազմի արհեստին մէջ դեռ հմուտ է Դաւիթ. եղիր դուն ալ անօրէնն փղշտացիք, եղիր եւ անս թէ մահը իմ սրտոյս դեռ հնազանդ է ըլլ։

ՏԵՍԻԼ Ա.

ՅՈՎՆԱԹԱՆ, ԴԱՒԻԹ

ՅՈՎ. Ո՞հ, ինչ ձայն է աս. կարծես թէ պիտի ճանչնամ զայն։

ԴԱՒ. Ո՞վ կուգայ հոս... ահ, երբ առաւօտ պիտի ըլլայ. չէի ուզեր որ դասալիք գինուորի մը պէս...

ՅՈՎ. Գեղի կըսեմ. ով ես դուն. ինչ բան ունիս հոս թագաւորական վրանին քով։

ԴԱՒ. կարծեմ թէ Յոնաթան է խօսողը. հնար սիրտ առնեմ, որպէսզի պատերազմին ես եմ. կեցցէ խոստովանիլ. դիս ազեկ կը ճանչնայ փղշտացին։

ՅՈՎ. Ո՞հ ինչ կը լսեմ... Դաւիթ միայն աս պատասխանը կրնայ տալ։

ԴԱՒ. Յոնաթան, սիրելիդ իմ Յոնաթան...

ՅՈՎ. Ո՛վ երկինք... Դաւիթ եղբայր իմ։

ԴԱՒ. Ո՞հ, ինչ ուրախութիւն... ես քու քովդ

ՅՈՎ. Իրաւ է չէ նէ երազ կը տեսնամ. դուն Գեղբուէ կուգաս, հօրդէս չես վախնար. ահ, ինչ անուշ տեսութիւն... քայց կը վախնամ որ աւելի դասն չըլլայ քաժանումը։

ԴԱՒ. Ինչ. կուզես որ վախնամ ես. քանի անգամ պատերազմի մէջ դէմ առ դէմ տեսայ ես ու արհամարհեցի մահը. ու որչափ երկար ժամանակ քու հօրդ առիւծ բարկութենէն վախչցեալ թափառական պտըտեցայ աշխարհ անդին. տակաւին քաջկերու տողը մահը երկիւղն է. ու երկիւղ ինչ ըսել է չեմ գիտեր ես։ Մեծ վտանգի մէջ կը գտնուի հիմա թագաւորս ու իր ժողովուրդը, ու Դաւիթ անտառներու մէջ ապահով կենայ. միթէ կը հոգամ ես կեանքը երբ ձեր գլխուն վրայ կը փայլատակէ հեթանոսաց սուրը։ Մեռնելու համար եկայ ես, մեռնելու. քայց դաշտի վրայ, դէնքերու մէջ, հայրենեացս համար, քաջի մը պէս մեռնելու, ու ապերախտ Սաւուղին համար որ իմ մահս կը փնտռէ։

ՅՈՎ. Ո՛վ սիրտ ամբիծ. դուն անչուշտ Աստուծոյ ընտրեալն ես Դաւիթ, Աստուած որ այդպիսի վսեմ իմաստներ կը շնչէ սրտիդ մէջ, քեզի աւաջնորդ հրեշտակ մը խրկեց երկինքէն։ Քայց ինչպէս պիտի երթեւեռաս դուն թագաւորին աչքին. թշնամւոց մէջ կը կարծէ անիկայ զքեզ, ու ապստամբ մատնիչ կը կոչէ զքեզ։

ԴԱՒ. Ա՛հ, սիրտս դաւ էր ինձի քունի տրտունջ թշնամւոց քովը ապաւէն մը փնտռել. քայց երբ ապիս դէմ դէնք կը վերցնեն անոնք, սուրը ձեռքս կառնեմ ես ալ ինչուան որ քոտրուին յաղթուին. Թող եղբայր Սաւուղ հաւատացանէ ինձի իր առաջին վարձքը նոր ատելութեամբ ու մահուամբ։

ՅՈՎ. Սիրելի իմ հօրս. վատ ու ժպիրդ Աբեններէն է

որ կը խաբէ ու կը թունաւորէ դինքը. ու սուտ բարեկամ երբէք անոր քովէն չի բաժնուիր. չար ոգին որ հօրս օրանին վրայ սիրեր է, ատեն ատեն հանգիստ կը թողու զինքը. բայց Աբեններ ոչ բնաւ. մինակ ինքն է սիրելի, մինակ անոր մտիկ կընէ հայրս. թագաւորին աչքին կատածելի ըլլալու համար բաւական է Աբեններէն քիչ մը աւելի աւազինութիւն ունենալ, պարապ տեղը կս ու քու հարուստ իմ հօրս...

ԴԱՒ. Ո՛վ հարուն, ով քաղցր անուն. ուր է Մեղքոդն իմ հաւատարիմս. ու դու կը սիրէ դին հօրը կամքին դէմ.

ՅՈՎ. Ինչ կը սիրէ մի... ինքն ալ հոս է...

ԴԱՒ. երկինք. պիտի տեսանեմ զինքը... բայց ինչպէս հոս դաշտին մէջ...

ՅՈՎ. Հօրս ուրիշը չարժեցաւ անոր վրայ ու չուզեց մինակ թողուլ զինքը պալատը ցաւագին տղոց մէջ. մանաւանդ որ թէպէտ միշտ սրտում ու տխուր է քովս սակայն մինակ ինքն է որ քիչ մը կրնայ մխիթարել հօրս սիրտը. ան, քանի որ հեռացար դուն մեզմէ, արցունքներու բնաիարան եղաւ մեր տունը.

ԴԱՒ. Ո՛վ իմ սիրտն ամուսինս. քու անուշ դէմքդ տեսնամ ու անցեալ վիշտերու յիշատակը պիտի կորսուի բոլորովին մտքէս. պիտի հեռանան նաեւ գալիք թշուառութեանց սեւ գուշակութիւնները.

ՅՈՎ. Թէ որ տեսնէիր մէյմը զինքը, հապա թէ զքեզ կորնչուց ալ մոռցաւ իւր զարդերն ու վատառութիւնները, գլուխն վրայ մոխիր ցանած, մազերը թափթըփած, երեսները իրենց գեղեցիկ գոյնը կորնչուցած, ինքը բոլորովին հալած ու մաշած արցունքներու ու ցաւոց մէջ. օրերը կանցնէ, օրը հազար անգամ ոտքը

ինկալով իւր հօրը, տուր ինձի իմ Դաւիթս, հառաչանքներով կը պաղատի, դարձուր ինձի իմ փեսաս, որ դուն տուիր, ու զգեստները պատռելով արցունքները գետի պէս կը վազցնէ հօրս ձեռքերուն վրայ, ու արցունքներով կը լեցուին հօրս աչքերն ալ. ու ոնչ կրնայ արցունք չի թափել, մինակ Աբեններ որ հրաման կուտայ մարած ու կիսամեռ դուստրը մէկդի քաշկռտել հօրը դիմացէն.

ԴԱՒ. Ո՛վ տեսիլ, ահ, ինչ բաներ կը պատմես ինձի.

ՅՈՎ. Ո՞ւր էր թէ ճշմարիտ չըլլային ըսածներս. քանի որ դուն անեղեւոյթ եղար մեզմէ, ինչ ցաւալի փոփոխութիւններու հանդիպեցանք մենք. հանդստութիւն, փառք ու քաջութիւն չի մնայ մեզի. Թագուհեցան Իսրայէլի սիրտերը, Փղշտացին կը գոռայ հիմայ մեզի դէմ, վասն զի ալ չունինք զքեզ մեզի առաջնորդ. հոս, աս դաշտին մէջ վաղուան առին օր թշնամւոյն սպառնալիքներն ու նախատինքը կը լսենք մենք, զմեզ մոռցեր ենք, ու ինչ զարմանք. վասն զի պակասեցաւ Իսրայէլին տուրն ու զգօնութիւնը Դաւիթ, եւ՝ որ քեզմէ եառքը իբրեւ երկրորդ կրնայի պարծիլ վաղուց ասպարէզին մէջ, հիմայ տկար են ձեռուընիս զօրաւոր հարուածներու. երբ կը տեսնամ զքեզ ինձմէ հեռու բիւր վտանգներու մէջ դառն կեանք մը կանցնես, կարծես թէ ալ չեմ ուզեր հօրս, ազգիս ու որդւոցս համար ինքզինքս զոհել. դուն ինձի թագաւորութենէ, հօրմէ ու որդիներէ չաս աւելի սիրելի ես Դաւիթ.

ԴԱՒ. Կը սիրես դուն զիս որչափ որ արժանի չեմ. ասանկ ալ սիրէ զքեզ Տէր.

ՅՈՎ. Աստուած որ առաքինութեան վարձքը ամենեւին

չուչայներ, քեզի հետ է միշտ. Սամուէլ տուրք մարգարէն իւր մեռնելու առեն մեծամեծ դուշակութիւններ ըրաւ քեզի համար, քու կեանքդ նուիրական ու սիրելի է ինծի. ահ, քեզի համար միտակ արքունեայ վառոդները կը վախնամ չէ թէ պատերազմին. հոս թագաւորական վրաններու քով դաւաճանութիւնը մահուան հետ կը քնակի, ու մահը չատ անգամ Սաուղայ ու Աբեններայ ձեռքէն կը թռչի: Ա՛հ, պահուրսէ ինձ իմ Դաւիթս, ինչուան որ պատերազմին նչանը տրուի. վասն զի այսօր պէտք է ակամբք կռիւը:

ԴԱՒ. Թշնամիէն առաջ պէտք է որ Սաուղ տեսնայ զիս. եկայ ես ամչցնելու զինքը, ու քարացեալ սիրտը կակղցնելու որ զղջայ իւր անպիտութեանը վրայ. նախ թագաւորին բարկութեանը՝ ետքը թշնամի տերերուն դիմացը պիտի վազեմ ես: Ինչ պիտի ըսես դուն Սաուղ, երբ ծառայի մը պէս իմ դլուխս քեզի խոնարհեցնեմ, ես քու փեսադ ու հաւատարիմդ որ չի պործած յանցանքներուս թողութիւնը կը խնդրեմ քեզմէ, ես որ առաջ քու պահապանդ էի ու հիմայ ակնոց եմ ինքզինքս քեզի զոհ մատուցանելու: Իրաւ որ տուրք ձերունին Հռամայի մէջ ընդունեցաւ զիս, իբրեւ հայր խօսեցաւ ինձի հետ, ու իմ գիրկս փչեց հոգին, ինչը որ երբեմն որդւոյ մը պէս կը գգուէր Սաուղն ալ, բայց ինչ փոխարէն ընդունեցաւ անկէ. սակայն տաւուածային ձերունին մեռնելու առենը կը պատուիրէր ինձի, սէր եւ հաւատարմութիւն առ Թագաւորն եւ կոյր հնազանդութիւն առ Աստուած. իւր վերջին խօսքերը խորունկ տպաւորած սրտիս վրայ ինչուան դերեզման հետս պիտի տանիմ. «Վայ, եղուկ քեզ Սաուղ, թէ որ չի գառնաս ու չի ղջաս, գվխուդ վրայ

կախուած է Աստուծոյ բարկութեան սուրը»: Ասանկ կըսէր Սամուէլ: — Ա՛հ, ղքեզ միայն Յովնաթան, դոնէ ղքեզ միայն կուզէի ազատ երկինքը բարկութենէն, ու կը յուսամ որ պիտի ըլլաս, ու մենք ամենքս ալ, դուդ Սաուղ ինքնին որուն դեռ ղղջալու առեն կայ թէ որ մէյմը Աստուած գարնէ երկնքէն իւր կայծակը, չատ անգամ իւր վրէժխնդրութեանը կը մատնէ արգարն ալ մեղաւորին հետ, ինչպէս մէկ սարսափելի փոթորիկ մը որ կաբէ կը ջնջէ ապականեալ տունկերու հետ, անուշահոտ ու փափուկ ծաղիկներն ալ:

ՅՈՎ. Շատ չնորհքներ կրնայ ընդունիլ Դաւիթ Աստուծմէ, ուրիշ բան չեմ ըսեր քեզի. քանի որ կենդանի եմ, կերդնում քեզի, Սաուղին սուրը պիտի չկոչնայ երբէք գվխուդ վրայ. բայց վատ դաւաճանութիւններէն ինչպէս կրնամ ազատիլ ես զքեզ. հոս կռչունքներուն ու երաժշտական հանդէսներու մէջ մահը չատ անգամ կը պահուըտի, ով պիտի պահէ զքեզ...

ԴԱՒ. Իսրայէլին Աստուածն ու տէրը, եթէ ազատիմ պիտի. իսկ եթէ պիտի կորսուիմ քաջերու բախտախնդրութիւնն ալ բաւական չէ. բայց քու հօրմէդ առաջ, չեմ կրնար արդեօք տեսնալ սիրելի հարսս:

ՅՈՎ. կարծես թէ փափուկ անկողնին մէջ կսպասէ ինքը որ առաւօտ ըլլայ. գիշերուան մէջ կելլայ ու հոս կուգայ քու վրադ լալու համար, ու հոս մեր հիւանդ հօրը վրայ մէկտեղ աղօթք կընենք. բայց ահա արշալոյսը կը ծագէ, ալ պէտք չէ երկայն առեն ուշանանք հոս. պէտք է զգոյշ ըլլանք, չըլլայ թէ ժամանակէն առաջ բանտարկու դաւաճանին մէկը հօրս իմացնէ քու գալուստդ եւ կամ Աբեններին. ծածկէ ինքզինքդ ու գնա խառնուէ զօրքին մէջ, ինչուան որ տեսնեմ ես

հօրս հետ, ու թէ որ հողմը յաջող տեսնամ, կիմացնեմ ես քեզի։

ԴԱՒ. *Ա՛յնպէս թող ըլլայ, վառան եղիր իմ վրաս, անխոնեմ գործ մը չեմ ըներ. կը սիրեմ զքեզ, ձեզի կը պահեմ իմ անձս ու Աստուծոյ վրայ կը դնեմ յոյսս։*

ՏԵՍԻԼ Գ.

ՅՈՎՆԱԹԱՆ

Ահա առաւօտ եղաւ. ով ամենամակալ Աստուածդ Իսրայէլի արդեօք ինչ վճիռ կարեցիր այսօր մեր վրայ քու անքննելի խորհրդոյդ մէջ. ինչ պիտի ըլլայ այսօր մեր բանակը. փրկութիւն՝ չէ նէ կորուստ. ահա զօրքերը կելլան իրենց վրաններէն. բանակը կը շարժի. աղբերը, վահաններըը, նիզակներըը կը չոլան արեւուն ճառագայթներէն. ամենքը պատերազմի կը պատրաստուին. պատերազմ, աստն մը պատերազմին ձայնը երբ կը լսէի, ուրախութեամբ կը թնդար սիրտս. բայց հիմա, չեմ գիտեր ինչու կը դողայ սիրտս... հայր իմ... Դաւիթ... հոգ չէ, անվերկիւղ կը դիմեմ ես ինձի տասնեան եղած արիւնոտ ասպարէզին մէջ որ այնչափ փառքով գիս պսակելէն վերջը, հիմա ալ Թող գերեզմանս ըլլայ. գաւիթներով զարդարուած տեղը փառաւոր ու նախանձելի տեղ է. հո, Աստուածդ Իսրայէլի. բանականը ըլլայ քեզի իմ արիւնս. գարձեալ հօրս գլխէն վրէժխնդիր սուրդ. ընդունէ գիս գոհ հօրս ու Իսրայէլին փրկութեանը... պահէ Դաւիթն ալ։

ՏԵՍԻԼ Դ.

ԱՒԵՆՆԵՐ, ՅՈՎՆԱԹԱՆ

ԱՒԵ. *Դաւիթ. ով պահեր է Դաւիթը։*

ՅՈՎ. *Ա՛յ նենգաւոր դաւաճան. Աստուած պահեր է Դաւիթը. այն Աստուածը որ արդարոյն բարեկամ է ու թշնամի քեզի պէս...*

ԱՒԵ. *Պատերազմին ժամանակը կը մոռնայ Յովնաթան. ինչ պէտք է լեզուիս նախատինքներով գինեթան. ինչ պէտք է լեզուիս նախատինքներով գինեթան, երբ սուրը զործածել աւելի վայելուչ է մեր թագաւորին ու հայրենեաց համար։*

ՅՈՎ. *Ա՜հ, գուն չես մի Աւենններ մեր ընտանեացը թշուառութեանը առաջին պատճառներէն մէկը. բաւական չէր չար ոգիէն հօրս վրայ տիրելով գինքը թշուառ ու յուսահատ ընելը. բաւական չէ իւր որդւոյ գառն ու անմխիթար վիճակը. բաւական չէ Իսրայէլի ժողովրդին վախ ու կասկածի մէջ ձգելը, հո Աւենններ գուն ալ առ առն չարեաց վրայ կաւելցնես քու սրբոտիդ չարութիւններն, նախանձն ու առերեսութիւնը։*

ԱՒԵ. *Ես չեմ գիշեր առնելին թէ ինչ երես եմ այս չանթահար կշտամբանաց արժանի ըլլալու համար, չեմ գիշեր կրնամ թէ ինչ չարիքներ գիպեր եմ Իսրայէլին գլխուն վրայ. միայն առ միտքս կուգայ որ իմ աւելին պատերազմին գաշտին վրայ ազգիս ու թագաւորիս համար թափեր եմ. իւր հայրենեաց թշնամիներուն թշնամի ու բարեկամացը բարեկամ եղեր է միշտ Աւենններ. գեռ ասկէ աւելի ինչ առաքինութիւններ պէտք են Յոնաթանի աչքին սիրելի ըլլալու համար։*

ՅՈՎ. Մարդասիրութիւն, անձնախանձ ու անկեղծ սիրտ, հանդարտ ու ճշմարտասէր միտք. այսպիսի առաքինութիւններով կրնաս դուն հայրենեացդ օգտակար ըլլալ, ապա թէ ոչ, աւելի լաւ է թշնամեաց բանակին մէջ յայտնի պատերազմիս մեզի դէմ, քան թէ ժպիրն ձեռքով անիրաւութիւն ու չարիք ցանես ազգիդ մէջ, իսկ քու իմ հօրս վրայ ունեցած հաւատարմութիւնդ, որով կը պարծիս, չեմ գիտեր սէր կոչեմ չէ նէ մտանութիւն։

ԱԲԵ. Հաւատարմութիւն ու սէր կոչէ Յովնաթան. թէ որ ես Սաւուղը չի սիրէի, ուրիշ կերպով կը պատասխանէի իւր որդւոյն նախատանացը։

ՅՈՎ. Ա՛նօրէն, կը յանդգնիս ապառնալ ինձի, թէ որ Յովնաթան Սաւուղին որդին չըլլար, հիմա հոս կը սպրլեցնէր քեզի քու պարտքդ։

ԱԲԵ. Իմ պարտքս գօրքիս ու թագաւորիս վրայ արիւն պահպանութիւն ընելն է. Դաւթի անունը հոս իմ ականջս հնչեց. Դաւիթը Սաւուղին թշնամին է. ես հաւատարիմ գօրական եմ Սաւուղին, ուստի չեմ կրնար բարեկամ ըլլալ Դաւթին որ իւր սիրտը բարկութեան արժանի խաբեբայ ու կեղծաւոր մտանիչ մըն է, որչափ ալ ճարտար երաժիշտ ու քաջ երգեցող ըլլայ. թէ որ հոս է ինքը, անշուշտ մտանելու համար եկած է զմեզ. բայց Աբեններին աչքերը իւր վրան են. գողտնի անունք, որունք որ թշնամի են Սաւուղայ, թէ օտար ու թէ ընտանի թշնամի ըլլան։

ՏԵՍԻԼ Ե.

ՅՈՎՆԱԹԱՆ

Ա՛յ խստասիրտ դաժան, դողա դուն որ չարութեան մէջ քարացեր պնդացեր ես. սուրս որ այնչափ թշնամիներ զոհեց, պէտք չէր մի այս կատաղի գազանն ալ սատկեցնել որ թշնամիէ աւելի չար է. երթամ իմ հօրս ու ջնջեմ եթէ կարելի է բանտարկու Աբեններին իւր մտքին մէջ ցանած դառն սերմանքը. ժողովուրդ իմ, Սաւուղ, Դաւիթ . . . ահ, որչափ սիրելի նիւթեր. այսօր Յովնաթան պիտի վրդկէ զձեզ կամ պիտի մեռնի։

ՉԳԻ ՎԱՐԱԳՈՅՐՆ

ՀԱՏՎԱԾ Ը.

ՏԵՍԻԼ Ա.

ՍԱՒՈՒՂ. ԱԲԵՆՆԵՐ

ՍԱՒ. Գեղեցիկ է արշալոյսը. այսօր արեւուն երեսը արիւնոտ չէ, ու բարեբախտ օր մը կը խոստանայ. ահ, իմ անցեալ օրերս, ձեր էք հիմա, աւազ. ձեր էք դուք. Սաւուղ կելլար առաւօտը ու վտահ էր որ յաղթող պիտի դառնայ անկողին։

ԱԲԵ. Ու հիմայ ուսկից է քեզի ազ երկիւղը. դու չէիր մի փղշտացին գոռոզութիւնը գետինը զարնողը, հիմայ ալ պատերազմին բախտը ու փառքը թէպէտ եւ ուշ, բայց աւելի չքեղ պիտի վայլին գլխուդ վրայ. Աբեններն է քեզի ըսողը։

ՍԱՒ. Ո՛վ Աբեններ. երիտասարդութիւնն ու ծերութիւնը ծրչալի տարբեր աչքով կը դիտեն մարդկային մշտափոփոխ դիպուածները. եղաւ առեն մը որ ես ալ կորովի բազկով դիւրութեամբ կը չարժէի ազ անագին պատերազմական նիզակը որ հիմայ հազիւ թէ կրնամ վերցնել. ան առենը վախ, կասկած, ինչ ըսել է՝ չէի գիտեր ես. բայց կարծես թէ մինակ երիտասարդութիւնս կորնցուցի ես... ձեր էր թէ ինձի հետ ըլլար ամենահակառ Աստուծոյ անյաղթելի բազուկը... կամ թէ հոս իմ քովս ըլլար իմ քաջ Դաւիթս։

ԱԲԵ. Իսկ մենք ով ենք ուրեմն. միթէ առանց Դաւթի յաղթութիւն չըլլար. եթէ այնպէս ըլլար, սուրը ձեռքս չէի առներ բայց եթէ սիրտս խոթելու համար.

քու ամեն թշուառութեանցդ հեղինակն ու պատճառը ազ Դաւիթը չէ մի։

ՍԱՒ. Է՛հ, ուրիշ աւելի սոսկալի պատճառ մը կայ իմ թշուառութիւններուս. ինչ, ծածկել կուզես ինձմէ կենացս դառնութիւնները. ահ, թէ որ սիրելի որդւոց հայր չըլլայի ես, ինչ վոյթ էր ինձի յաղթութիւնը՝ տէրութիւնը եւ կեանքն ալ. ինչուան հիմայ թշնամիայ սուրերուն մէջ ինքզինքս նետելով կը կարծեցնէի ես ամենաթշուառ կեանքս։ Այս քանի՞ տարի է որ ծիծաղիլ ինչ ըսել է չի տեսած դէմքիս վրայ. չատ անգամ իմ անձկալի որդիքներս գիս զգուելու առենին սիրտս բարկութեան բոցով կը վառեն, վայրենի՝ պղտոր՝ անհամբեր՝ միշտ խռովասէր՝ ինքզինքիս եւ ուրիշներուն անտանելի եղեր եմ. խաղաղութեան առենը պատերազմ կուզեմ, ու պատերազմին մէջ խաղաղութիւն, ամեն բաժակի մէջ կարծեմ թէ պահուըտած թոյն կայ, ու ամեն սիրելիներս թշնամի կերեւան ինձի. կակուղ բարձերն ու բազմոցները սուր փուշերով կը խայթեն գիս. կարճ քունս ալ տանջանքներով լեցուն է, ու երազներս սարսափով, դեռ ասկէ աւելի ինչ կըլլայ, ես ով կրնայ հաւատալ որ պատերազմին փորձն ալ կը զոզացնէ Սաւուղը, Սաւուղը պատերազմին ձայնէն կը սասանի։ Տեսնելիքս իր փառքէն զրկուած այրի մնացեր է Սաւուղայ տունը. տես թէ ինչպէս հեռացեր է Աստուած Սաւուղէն։ Դուն ալ որ երբեմն, ինչպէս որ իրօք ալ այսպէս է, ինձի ջերմ եւ սայդ բարեկամ կերեւաս աչքիս, աննկուն զօրավար ու վտահ փառաց Սաւուղայ, երբեմն ալ վատ չոզոքորթ մը, նախանձոտ, ներդաւոր եւ թշնամի դաւաճան։

ԱԲԵ. Ձգաստացիր Սաւուղ. անցեալ կեանքդ մէյմը

աչքիդ առջեւը բեր. սրտիդ բոլոր խռովութիւններուն պատճառը Հռամայ մարգարէները չեն մի. ոմ նախ հա. մարձակեցաւ քեզի դրուցելու որ Աստուած երես դարձուցեր է քեզմէ. ապ լիրը՝ նեղեցաւիա՝ փառամոլ՝ ժանտ ձերը Սամուէլ, որուն արձագանք կուտային իր կեղծաւոր արբանեակները, աչուընները նախանձու թոյնով լեցուած խոժոռ կը նայէր անիկայ արքունական թագին դլխուդ վրայ չողալը. ապ թագին ինքը կուզէր ձեռք երկնցնել, բայց Իսրայէլին միակամ հաճութիւնը քեզի պարգեւեց զայն, փճացուց անոր փառաքը, ու քաջ սիրտ պատերազմող մը ընտրեց իրեն թագաւոր. ասկ մինակ քու մեղքդ, ու երբ դուն մերժեցիր անոր ձեռքին տակը ծառայ ըլլալ, անկէ ետքը դադրեցար ինքն ալ քեզ Աստուծոյ ընտրեալ կոչելէն. Սամուէլով ինքը առաջին դուրը փորեց քեզի ու հնացածը Դաւիթի լեցուն կառարեց. այն Դաւիթ մեծանուն պատերազմի մէջ, բայց միշտ դերի Սամուէլին. խորհուրդներու դիմաց աւելի կարիճ քան թէ արեանց ասպարիզին մէջ, ձեռքերը գինք գործածող բայց սրտովը քահանայ. քեզի կըսեմ ակը, սուտ զարդերէն մերկացնելով ճանչցիր առոյգը ու ճշմարիտը. ես քու արիւնէդ ծնած եմ. քեզի փառք եղածը, ինձի ալ փառք է. բայց Դաւիթ չի կրնար բարձրանալ ինչուան որ ոտքի տակ չառնէ Սաւուղը։

ՍԱԻ. Դաւիթ... կատեմ ես գինքը... բայց ինձի փեսայ ըլի ես գինքը... ան, դուն չես գիտեր, ապ Աստուածային ձայնը որ չատ գիշերներ ինձի հետ կը խօսէր, երբ ես թագաւորական գահոյքէն ու բաղձանքներէն չատ հեռու աննշան ու միայնակ կեանք մը կանցնէի, հիմայ նոյն ձայնը դարձեալ չատ գիշերներ անապին որոտմամբ ականջս կը գարնէ ալէկոծ մրմռեալ

ծովու մը պէս «Ե՛լ Սաւուղ... մարգարէին պատկառելի ու արբազան կերպարանքը» որ դեռ թագաւոր չեղած չատ ատկամ երազիս մէջ կը տեսնայի, հիմայ ապաղած չատ ատկամ երազիս մէջ կը տեսնայի, հիմայ ահաւոր դէմքով մը ինձի կերեւայ. ես կը տեսնամ ինքզինքս մութ ու ապառաժելի ձորի մը մէջ, ու անիկայ բարձր ու լուսաւոր լեռան մը վրայ կեցած դիմացը ձունկ չոքած է Դաւիթ. անոր գլխուն վրայ Աստուածային եղը կը թափէ ծերունին, ու ձախ ձեռքը այնչափ հեռաւորութենէն գլխուս վրայ երկնցնելով կը յայիչտակէ թագս, ու Դաւիթը կուզէ պատկել անոր, կը հաւատամ, Դաւիթ անոր երկրպագութիւն ընելով յանձն կը չառներ ու կը մերժէ. կուլայ կաղաչէ ու նշան կընէ որ դարձեալ իմ գլխուս դարձնէ պատկը... ոմ տեսիլ... ան, իմ Դաւիթս. դուն ուրեմն դեռ ինձի հնազանդես... դուն ինձի դեռ փեսայ հաւատարիմ հպատակ ու բարեկամ... ան, ինչ բարկութիւն. թագը ձակտէս յափշտակել դու որ այդչափ յանդգնեցար. դողդողար ծեր. ոմ ես դուն. պիտի կորսուի ոմ որ մարքին անցուց թէ... բայց եղուկ ինձի, վասն զի անա ցնորքներու մէջ ինկայ դարձեալ։

ԱԲԵ. կորսուի մինակ Դաւիթը, կորսուի, ու անոր հետ մէկտեղ կորսուին երազներն, ամենայն ցնորք՝ սպրսալին ու թշուառութիւնք։

ՏԵՍԻԼ Բ.

ՅՈՎՆԱԹԱՆ, ՍԱԻՈՒՂ, ԱԲԵՆՆԵՐ

ՅՈՎ. Ողջոյն քեզ հայր իմ, Ամենակալը հետդ ըլլայ միշտ։

ՍԱՒ. Ինձի հետ միշտ ցաւերն են, սովորականէս աւելի կանուխ ելայ այսօր գուարթ յոյսով մը. բայց ամէն յոյս կորաւ, ինչպէս մշուշ մը անապատին մէջ. ու ինչ օգուտ որդեակ իմ, ուշացնել ասկէ ետքը պատերազմը. մահուան երկիւղը մահէն աւելի դժնդակ է. Թող գայ մահը, կուզեմ որ պատերազմը ըլլայ այսօր,

ՅՈՎ. Այսօր յաղթութեամբ պսակուինք մենք, դառնայ նորէն յոյսը քու սրտիդ մէջ հայր, երբէք ասանկ բարեգուշակ օր մը չի ծագեցաւ մեզի. ահ, գուարթանան քու աչքերդ, յաղթութիւնը իմ սրտիս մէջ ինջաւ. այս գաշտերը թշնամի զիակներով պիտի ծածկուին այսօր, զիշատիչ թռչուններու առատալի կերակուր մը պատրաստենք, անկէ ետքը յաղթութեամբ ու փառքով դառնանք ու հանդչինք պալատդ քու որդւոդ հետ. դառնայ նորէն խնդութիւնը մեր տանը մէջ, երջանիկ ընենք քու դուստրդ ալ՝ իր փեսան իրեն դարձընելով ու մեր ամենուն աչաց արցունքը հայրենի ձեռքով սրբես։

ՍԱՒ. Ինչ, միթէ ամենևին չի պաղրին պիտի արցունքները ձեր աչուընիցէն։ Ատենք են քաղցր երեւոյթները որ Սաւուղին ցամքած ու յուսահատ սիրտը գուարթութեամբ պիտի ծաղկեցնեն. ատենկ իմ ցաւերս կսփսիէք դուք, արցունք չեմ ուզեր, Թողուցէք զիս միենակ, գացէք, ինչ կուզէք ինձմէ։

ՅՈՎ. Ո՜հ, չէ, չէ, հայր իմ, ուրախացիր, խնդա Սաւուղ. ահա պատերազմի ու յաղթութեան անուշ հով մը կը փչէ դաշտին մէջ. այսօր արեւուն ծագելու ատենը, ինջաւ երկնքէն պատերազմին հրեշտակը, ու բոլոր Իսրայէլին վրայ թեւերը տարածելով գվեռւդ վրայ յաղթական պսակը դրաւ։

ՍԱՒ. Ինչ, կուզես դիս ալ անմիտ ուրախութեանդ մասնակից ընել. ինչ յաղթութիւն, ինչ հրեշտակ. մատը կը տեսնամ ես որ պերեզմանական քարի մը վրայ նստած, արիւնախառն աչուընները իմ վրաս կը տնկէ. որու համար կը սրէ ձեռքի մանգաղը, ահ, նայեցէք միւնոյնպանծ բազմամեայ կաղնին կորեցաւ ինկաւ ու թոռնած արմատը դեռնին մէջէն վեր ելաւ. ալ Սաւուղ, Սաւուղ, այսօր քու վերջին օրդ է։

ԱԲԵ. Գանի անգամ ըսեմ որ ձեր տեսութիւնը անտանելի է Սաւուղին. վայրկեան մը հանգիստ Թող չէք տար զինքը, ու իր տառապանքները կաւելցընէք միշտ։

ՅՈՎ. Ինչ, Թողուինք ուրիմն մեր սիրելի հայրը, դինն մենակ պիտի կենաս անոր քովը, ու քու ձեռքիդ մէջ . . .։

ՍԱՒ. Ինչ կայ, որդւոյս դէմքին վրայ բարկութիւն կը տեսնամ, ալ կը նախատէ զինքը. արդեօք դուն ես Արիններ, չես դիտեր իմ արիւնս է անիկայ . . . մի խօսիր ու կիլէ։

ՅՈՎ. Այո, քու արիւնդ եմ, պատրաստ քեզի համար տալու զայն. ինչ կը կարծես հայր, որ երբ քեզմէ Դաւիթը կը խնդրեմ, միենակ բարեկամութեան կողմնակալ սէրը կը դրդէ զիս. ես քու ախոյանդ ու Իսրայէլին զօրութիւնը, Փղշտացւոյն սարսափը կը խնդրեմ քեզմէ. միթէ Դաւիթը չէր իր երկնային երգերովը քու յուսահատ ու խռովայոյզ միտքդ հանդարտեցնողը. ըսէ հայր իմ, քու խաւարային սրտիդ մէջ միխիթարութեան ճառագայթ մը չէր Դաւիթ, ես ալ սուր մը կը դործածեմ ձեռքս, բայց ինչ բանի կուգայ երբ չի տեսնամ Դաւիթին ալ սուրը պատերազմին մէջ չողալը.

մինչ տարակոյս կը մնար մեզի, թէ որ անիկայ հոս ըլլար· յաղթութիւնը անչուշտ էր։

ՍԱՒ· Ո՛վ իմ անցեալ ժամանակներս, ով իմ դուարթացեալ յաղթութեան փառաւոր օրերս ... ահա մէկիկ մէկիկ յաղթանակներս կարդաւ դիմացս կուգան, կը դառնամ ես բանակէն արեան քրտինքի ու փոչոյ մէջ· թշնամւոյս կործանեալ պատռղութեանը վրայ կոխկրտուելով կը պարծիմ ես, ու Աստուծոյ օրհնութիւնը ... ես Աստուծոյ, ինչ կը խօսիմ. իմ աղօթքներուս ձայնին երկրպագ են Աստուծոյ ականջները, գոցուեցան իմ չըրթունքներս ... ուր էք իմ փառքերս, ուր սառկեցուցած թշնամիներուս արիւնը ...

ՅՈՎ· Ամենը կը գանաս Դաւթին հետ, բայց Դաւիթ քեզի հետ չէ· դուն մերժեցիր ու հալածեցիր դինքը, Դաւիթ քու որդեակդ, քու հպատակներուդ ամենէն ընտիրը, այն ղօնամիտ ու հեզ Դաւիթը, որ քու որդիքներէդ աւելի հաւատարիմ սիրով կը սիրէր ու կը հնազանդէր քեզի· ահ, ներէ՛ հայր ...։

ՍԱՒ· Արցունքներ եկան աչքիս, ահ, ով կտիպէ դիս այս անտանելի արցունքի· Թող տուէք որ ցամքած մնան աչուըներս։

ԱԲԵ· Աւելի աղէկ է, Տէր, որ քաշուիս քու վրանիդ մէջ· քիչ մը ետքը ըզգուններ քեզի ու աչքէ անցընես պատերազմի պատրաստուած բանակդ· եկու երթանք, Տէր, ու դիտցիր հասատատ որ Դաւթին քով բան մը չկայ։

ՏԵՍԻԼ Գ·

ԴԱՒԻԹ, ՍԱՒՈՒԼ, ԱԲԵՆՆԵՐ, ՅՈՎՆԱԹԱՆ

ԴԱՒ· Բայց միայն անմեղութիւնը։

ՍԱՒ· Ի՞նչ կը տեսնամ։

ՅՈՎ· Ո՛վ երկինք· ինչ ըրիր։

ԱԲԵ· Ա՛յ յանդուգն։

ՅՈՎ· Հայր ...

ՍԱՒ· Ո՛վ տեսիլ։

ԴԱՒ· Տէր իմ արքայ, դուն աս պլուխս կուզես քու չառնոցուան փնտռածդ, ահա կը բերեմ քեզի· կարէ դլուխս։

ՍԱՒ· Ո՛հ, ինչ կը լսեմ ... Դաւիթ ... Դաւիթ, Աստուած մը քեզի հետ կը խօսի· Աստուած մը դքեզ հոս բերաւ ինձի։

ԴԱՒ· Այո՛, արքայ· այն Աստուածը որ դիս, երբ դեռ մանուկ էի ամբարտաւան ու դոռոզ երկաթներով պատած հսկայազօր Գողիաթին դիմացը հանեց· այն Աստուածը որ ետքէն քու ղէնքերուդ այնչափ յաջողութիւն տալով յաղթութիւն յաղթութեան վրայ դիզեց, ու իւր անքննելի խորհրդովը իմ տկար ձեռքովս մեծամեծ դործեր հաճեցաւ կատարել· այո՛, նոյն ինքն Աստուած դիս հոս քեզի կը բերէ յաղթութեան հետ։ Ինչպէս որ կուզես ընդունէ դիս, իբրեւ ղօրականդ կամ իբրեւ ղօրավար եթէ այնչափ կարժեմ· կործանէ նախ թշնամիները· ցնդի փառասէր սառակաչունչ հողմ մը այն մարմինը

բանան տուր, «Մեռնի Դաւիթը» ու մէկէն Աբեններ սպաննէ զիս։ Ես ոչ տուրը ձեռքս կառնեմ ոչ վանքը. չի վայլեր ինձի որ մեծաղօր արքայիս դիմացը խոնարհ աղաչանքներէն, սիրալիր մեծարանքէ ու համբերող անմեղութենէն ուրիշ զէնքեր գործածեմ։ Եթէ Աստուած կամի, դուցէ աւելի արժանի ըլլամ մեռնիլ իբրեւ քու որդիդ քան թէ իբրեւ Թշնամիդ։ Ահաւասիկ խոհակ մեր հօրը Աբրահամու որդին ալ Սաբեկայ լեռանը վրայ պատրաստակամ էր նուիրել իւր արիւնը, մինակ հնազանդութիւնն էր իւր ղպացմունքը, ոչ ցաւն եւ ոչ կսկիծ, հայրը մէկ ձեռքը վերուցեր էր զինքը զոհելու համար, ու անիկայ մէկալ ձեռքը կը համբուրէր։ Սաւուղը տուաւ Սաւուղը կառնէ. անով իմ անունս հրաշակուեցաւ, անիկայ զիս մոռացութեան մէջ կը թաղէ. անիկայ մեծ ըրաւ՝ անիկայ հիմայ ալ կոչնչացնէ զիս։

ՍԱՒ. Ո՛վ ինչ խօսքեր են ասոնք որ չատոնցուընէ աչքս կուրցունող մշուշը կը պատռեն. ինչպէս ղօրաւոր կը հնչեն սրտիս մէջ. Դաւիթ դուն կարիճ կը խօսիս. դուն քաջ եղար ոմ Դաւիթ. բայց հպարտութեամբ համարձակեցար դուն նախատել զիս, ու զքեզ կանգնել Սաւուղայ կործանեալ փառքին վրայ. գողնալ իմ պարծանքներս ու իմ լուսոս վայլել. թէ եւ ես քու Տէրդ ու թագաւորդ չըլլայի, միթէ կը վայլէր որ պատանի զինուորը ծեր պատերազմողը արհամարհէ. դուն ասանկ մէջ մինակ մեծանձնութենէ պակսեցար, քու վրադ Իսրայէլին աղջիկները կերգէին «Դաւիթ հազար զարկաւ՝ Սաւուղ հարիւր» ան, դուն ասս սիրտս սաստիկ խոցեցիր Դաւիթ. ինչու դուն ալ անոնց պատասխան չի տուիր «Իր կարիճ տարիքին մէջ, չէ թէ հազար՝ այլ հազարներ կը զարնէր Սաւուղ. անիկայ զիս փառաւորեց»։

ԴԱԻ. Ո՛հ, իրաւ այդպէս կըսէի ես. բայց անիկայ, որուն ձեռքն է քու սրտիդ բալէքները, Աբեններ աւելի ղօրաւոր ձայնով կը խօսէր քեզի։ Շատ պօրացած է Դաւիթ ժողովրդին բերնին ու սրտին մէջ. դուն թէ որ դանիկայ չի մեռցնես ով կրնայ սանձել զինքը, Սաւուղ։ Ինչու՞ աւելի ճշմարտութեամբ չէիր ըսեր թագաւորին ով Աբեններ «Դաւիթ ինձմէ շատ լաւ է, անոր համար կառեմ ես զինքը, ու կը նախաձիմ ու անոր մահը կուզեմ։»

ԱԲԵ. Անօրէն, երբ դուն գաղտուկ պայներ քու մարդարէներուդ ժողովքին մէջ որ ծածուկ ժանտ ոգայթներ լարէք ձեր տիրոջը արքային դէմ, ու երբ փղշտացւոց գիրկը նետուելով՝ սիրտ թշնամիներուն մէջ պիղծ օրեր կանցնէիր, ես ըսի քեզի, չէ նէ դուն գործեցիր. դուն ինձմով թագաւորին աչքը չմտաբր մի, ով յորդորեց Սաւուղը զքեզ իրեն փնտայ ընելու, ով, բայց մինակ Աբեններ։

ՍԱՒ. Կրնաս Դաւիթ, տուա հանել Աբեններին ըսածները. ըսէ, այլազգիներուն քովը պայողը դուն չէիր մի, ու ժողովուրդս ապստամբութեան դրդողը. դուն չատ անգամ իմ կեանքս ալ չուզեցիր մի դաւաճանել, քու տիրոջդ ու երկրորդ հօրդ։

ԴԱԻ. Ահա իմ տեղս թող ասիկայ պատասխանէ, քու ծիրանի զգեստիդ կտորը կը ճանչնաս, տո ու տես, քուկինդ չէ մի։

ՍԱՒ. Տուր տեսնամ, ինչ է այս. այո, իմինս է, ուսկից առեր ես դուն։

ԴԱԻ. Քու զգեստիդ վրայէն այս սրտիս կտրեցի ես ասիկայ։ Կը յիշես դուն տէր, երբ դուն իմ մահս փնտռելով անզթութեամբ կը հալածէիր զիս, մինակ ու անօգնելով անզթութեամբ կը հալածէիր զիս, մինակ ու ան-

օդնական փախայ պահուտեցայ ես ենքադդա քա-
րայրին մէջ, ուր դուն քու զօրքերդ ապառաժ դրանը
քով պահապան դնելով հանգիստ քունի մէջ թաղուած
էիր. բայց, սիրտդ արեամբ ու ախտութեամբ լեցուած,
ու դուն հանգիստ քուն կը քնանայիր. տես, ինչպէս
կը ծիծաղի Աստուած մարդկանց խորհուրդներուն վը-
րայ. քեզ հոն զարնել սպաննել ու մէկալ դռնէն փախ-
չելէն դիւրին բան կար. այո, շատ դիւրին էր ինձի.
ձեռքի զգեստիդ կտորը կը վկայէ. դուն մեծազօր ար-
քայ զօրականներով պատած, աջքսորուած անարգ տը-
ղու մը ձեռքը ինկած էիր, բայց ուր էր քաջն Աբեններ.
սաճիկ կը ծառայէ իր թագաւորին։ Տես որուն վրայ
դրեր ես քու յոյսդ, եւ որուն դէմ բարկացեր ես. հի-
մա գոհ ես մի արքայ, իմ անմեղութեանս ու սիրա-
սէր զգայմանցս յայտնի նշան է ասիկայ, ու Աբեննե-
րայ քիչ հաւատարմութեանը ու չարասէր եւ անխնամ
պահպանութեանը։

ՍԱՒ. Յաղթեցիր որդեակ իմ, ահ, յաղթեցիր. տես
Աբեններ ու լուռ կեցիր։

ՅՈՎ. Ո՛վ խնդութեանս, ով ուրախալի օր։

ԴԱՒ. Ա՛հ, հայր իմ, հայր։

ՍԱՒ. Այո, ցնծութեան եւ յաղթութեան օր է այս
օրս, կուզեմ որ դուն այսօր սպարապետ ըլլաս զօր-
քիս, իմ հրամանս է, թող դլուխ ծռէ Աբեններդ. ու-
րիշ նախանձ չունենաք դուք, բայց եթէ շատ թշնա-
մի կոտրել. Յոաբեթան, դուն քու սիրոյ եղբօրդ քո-
վը դանուիս դաշտին մէջ. քու կենացդ երաշխաւորը
Դաւիթն է ինձի ու անոր կենացը դուն։

ՅՈՎ. Թէ որ Դաւիթ զօրապետ է, իւր երաշխա-
ւորն ինքն Աստուած է։

ՍԱՒ. Բաւական է ալ, եկու որդեակ, պատերազ-
մէ առաջ հանդչէ քիչ մը վրանին մէջ. երկար պան-
դխտութեանդ ցաւերը մոռցընէ քեզի սիրուն հարսդ,
եկէք երթանք։

ԶԳԻ ՎԱՐԱԳՈՅՐՆ

ՀԱՏՎԱԾ Գ.

ՏԵՍԻԼ Ա.

ԴԱՒԻԹ, ԱԲԵՆՆԵՐ

ԱԲԵ. Ահա եկայ ես. Թագաւորը սեղանէն ելաւ չելաւ, Աբեններըն վրայ քու հրամանիդ հնազանդիլ։

ԴԱՒ. Ուզեցի մինակ խօսիլ քու հետդ։

ԱԲԵ. Մերձաւոր պատերազմին վրայ կուզես խօսիլ։

ԴԱՒ. Այո՛, եւ միանգամայն այս ալ ըսել որ դուն իմ ձեռքիս տակը չես, բայց երկուքնիս ալ միասին ժողովուրդին ու Թագաւորին պէտք է ծառայենք, ուրիշ մտածմունք չունենանք մեզ Աբեններ։

ԱԲԵ. Իմ Թագաւորիս համար որուն արիւնէն եմ, սուրս չատ անգամ փայլատակեր է Թշնամւոյն դէմ, երբ դուն քու պարսաւիչներուդ ձայնը չէր լսուեր ամենեւին։

ԴԱՒ. Թագաւորական արիւն իմ երակներուս մէջ չի խաղար, ամենուն յայտնի են իմ գործքերս, ու իմ անձիս չեմ տար փառքը, Աբեններն ալ աղէկ գիտէ։ Բայց դուն մոռցիր իմ գործքերս, ու մինակ քուկիններդ յիշէ. դուն այսօր Յանա նախանձաւոր ըլլալ քու անձիդ ու ինքզինքէդ մեծ . . .

ԱԲԵ. Ինչուան հիմայ ես ինքզինքս զօրապլուխ գիտէի. Դաւիթը հոս չէր, անոր համար ալ համարձակեր էի մինակ ամեն բան կարգի դնել յաղթութեան համար. Թէ որ ես զօրավարի իշխանութիւն ունենայի,

մտիկ ըրէ ու տես իմ կարգադրութիւնս. ահա մեր դիմացը հիւսիսէն դէպի հարաւ ձորի մը մէջ տարածուեր է փղչտացւոց բանակը. մէկ կողմէն ցած բլուր մը կը պատէ դիրքնիք, որուն գլուխը անկոխ ու ցցուած է. մէկալ կողմը լեռներու մէջ ընդարձակ դուռ մը կայ, ուսկից լայն դաշտին մէջէն Ելեւուան ծով կը հանէ ճամբան. Թէ որ հոն ձգենք Թշնամին, յաղթութիւնը անշուշտ է. ուստի պէտք է նախ վախուստ ձեւացնել, երեք բաժին ընելու է զօրքերնիս. առաջինը ձախ կողմէն զանոնք դաշտը ձգելու համար փախչիլ ցուցընէ. երկրորդ դունդը մէջ տեղը մնայ անկարգ ու ցրուած Թշնամին խաբելու համար, իսկ մենք ընտիր քաջերով արեւելքի կողմէն ապառաժ բլրոյն վրայ ելլելով Թշնամիին կռնակը կառնենք, ամեն կողմէն կը պաշարուի, ու բնաջինջ կը կորսուի։

ԴԱՒ. Քաջ ու խելացի ես միանգամայն, զօրութիւնը որուն վրայ ըլլայ նէ ըլլայ, գիտեմ ես յարգել ու գովել. ես քու զօրականդ ըլլամ, չէ Թէ զօրագլուխ, ու քու պատերազմիդ մէջ իմ գալովս մինակ սուր մը աւելնայ։

ԱԲԵ. Դաւիթն է զօրապետ, Դաւիթն է պատերազմին յարդարիչը, ոչ իրմէ աւելի վարպետ զէնք կը չարժէ։

ԴԱՒ. Եւ ոչ Աբեններէն աւելի անհամանձ պէտք է ըլլայ այնչափ առնեանձ ձիրքեր ունենալէն վերջը. քու խորհուրդդ ամեն կողմանէ քաջադէպ կը տեսնամ ես. Յոնաթան ու ես հոս Թագաւորական վրաններուն քով կը կենանք. Քուշը արեւելքի կողմը անցնի, Սադոկ հազար հոգիով լերանը վրայ ելլայ, ու դուն տասը հազար մարդով պատերազմին դաշտը բռնես։

ԱԲԵ. Քեզի կը վայլէ ադ նախապատիւ տեղը։

ԴԱԻ. Անոր համար զքեզ հոն կը դնեմ. արեւը դեռ նոր կելլայ, ամեն բան պատրաստէ դուն, բայց փողի ձայնը չի լսուի ինչուան որ ժամը չորս չըլլայ. տես արեւմտեան սաստիկ հով մը կը փչէ, իրիկուան դէմ փոշւոյ մրրիկը ու արեւը ծիւնամոյն աչքը զարնելով խառն մեզի հետ մէկտեղ պիտի կուտին։

ԱԲԵ. Աղէկ կըսես։

ԴԱԻ. Ուրեմն գնա, հրաման տուր. ու ջանա Աբիններ քու արժանի փառքդ չի մթնցնել անարժան արուեստներով։

ՏԵՍԻԼ Բ.

ԴԱԻԻԹ

Խորագէտ է պատերազմին կարգաւորութեանը մէջ. բայց ինչ օգուտ, երբ զօրքին սիրտը իրեն հետ միացած չէ. սա միայակ կը պակսի Աբեններէն, որն որ Դաւթի կը չնորհէ Աստուած։ Այսօր յաղթութիւնը կատարեալ, ու անկէ ետքը Թողում հեռանալ դարձեալ Սաւուղէն. չկայ ինձի խաղաղութիւն անոր քովը. մանաւանդ թէ նոր յաղթանակս նոր յանցանք պիտի սեպուի ինձի։

ՏԵՍԻԼ Գ.

ՅՈՎՆԱԹԱՆ, ԴԱԻԻԹ

ՅՈՎ. Սիրեցեալդ իմ Դաւիթ. չես գիտեր որ այն ինչ իմ հայրս կոչունքէն ելաւ, Աբեններ մէկէն անոր քովը մօտեցաւ, ու քիչ մը առեն խօսեցաւ հետը։ Ես ալ մօտ գացի, անիկայ դուրս ելաւ. ու հայրս փոխուած տեսայ։

ԴԱԻ. Ի՞նչ ըսաւ. ինչպէս երեւցաւ քեզի։

ՅՈՎ. Առաջ մեզի հետ արհնանք ցօղեց. կը համբուրէր ու կը գրկէր զմեզ. իրրեւ որդեսէր հայր մը կը խօսէր մեզի, հիմա նոյնը չէ։

ԴԱԻ. Տարաժամ հոգերով մի ցաւցներ սիրտդ. ինքը թագաւոր է ու ինչպէս կը հաճի Թող այնպէս վարուի մեզի հետ. բաւական է որ պատերազմը չի կորսընցնէ այսօր, վաղը իւր անգութ խորհուրդները դարձեալ ինձի դէմ ի գործ դնէ. նորէն իմ առջի անարդ վիճակս կատարեալ ինձի. խիստ աքսոր, փախուստ եւ վիշտ. ինձի միակ ու սաստիկ մահ զձեզ Թողուլն է Յովնաթան. ու հարկ է Թողուլ... ահ, ընդունայն յոյսեր, Թշուառ հարսանիք ու չարագուշակ փեսայութիւն. փոխանակ երջանիկ օրեր անցնելու ձեզի հետ, միշտ աքսորեալ ու փախստական ապրիլ։

ՅՈՎ. Ա՛հ, ոչ, ալ պիտի չի բաժնուինք մէկմէկէ. ալ ոչ ոք պիտի յանդգնի յափշտակել զքեզ մեր գըրկէն. բաւական եղաւ մեր դժբաղդ կեանքը հօրս ցասկոտ պալատին մէջ. ալ կըսէր որ երիտասարդական տարիքս, այն ոսկեզօծ յոյսերու ու վառաց տարիքը, պաւար ու լեզի օրերու պիտի դառնայ. ալ կըսէր որ

այն պայծառ ու գեղեցիկ առաւօտը յանկարծ տխուր ամպերով պիտի դողուի. առեն մը հայր քոյր ու բարեկամ երջանկութեամբ կը լեցնէին զիս, հիմայ ալ դարձեալ անոնք են որ կը կարտեն սիրտս. Դաւիթ, երբ բախտը մեզմէ երեսը կը դարձնէ, թշուառութեան փշալից ճամբան դէպի գերեզման կը տանի. թշուառ ու կարիճ մարդու մը չի կայ անկէ աւելի հանգիստ ու վայելուչ տեղ. բայց դուն ապրէ Դաւիթ, ապրէ Իսրայէլ ազգին փառքն ու կանգնումը ըլլալու համար, ապրէ առեն առեն Յովնաթան եղբայրդ միաքըդ բերելու ու անոր վրայ լալու համար:

ԴԱՒ. Սիրտս ալ չի դիմանար քու խօսքերուդ. ան, դաղրէ, հեղեղի պէս արեան չէ թէ արցունքներու նուիրուած է այս օրս:

ՅՈՎ. Քեզի համար վախ ու արգելք մը չկայ պատերազմին մէջ. վասն զի Աստուծոյ անյաղթելի վահանը ունիս դուն, բայց կը վախնամ որ ամբարիշտ Աբենները չարիք մը չի մտածէ քու վրադ:

ԴԱՒ. Բայց ինչ. Սաւուղ պատերազմի դործը ինծի յանձնելուն կասկած մը ունեցաւ որ այդպէս կը խօսիս:

ՅՈՎ. Ամէնայն չի լսեցի, սակայն ընդունները կախած ինքն իրեն հետ չեմ դիտեր ինչ կը խօսէր դաւաճան քահանային վրայ. դաշտի մէջ անծանօթ մարդիկներու ու խարեբայ կրօնքի, մութ կտրուկ ու ահեղ խօսքեր Դաւթին բարեկամ եղողի մը համար:

ԴԱՒ. Ահա ինքը:

ՏԵՍԻԼ Դ.

ՍԱՒՈՒՂ, ՅՈՎՆԱԹԱՆ, ԴԱՒԻԹ

ՅՈՎ. Եկուր, հայր սիրուն, հանդչեցուր միտքդ. հոս բաց ու մաքուր օդը զօրացնէ զքեզ, եկու հայր իմ, եկու նստէ քու որդիքներուդ մէջ:

ՍԱՒ. Ի՞նչ խօսքեր են առանք:

ՅՈՎ. Ա՜հ, հայր իմ:

ՍԱՒ. Ո՞վ էք դուք. ով է պայծառ ու մաքուր օդը դի վրայ խօսողը. այս օդը թանձրամած մառախուղ է. խաւար ու մահուան մթութիւն... մօտ եկուր ինծի, կը տեսնամ արեւուն չորս կողմը արիւնոտ պսակ մը պատեր է... կը լսես չարագուշակ հաւերու ողբալական ձայները... օդին մէջ սուգ ու լաց կը տարածուի, կը պատէ իմ սիրտս ալ ու դիս ալ լալու կտանի... բայց ինչ. դուք ալ կուլաք:

ՅՈՎ. Աստուած հզօր Իսրայէլի. առանց քու երեսդ կը դարձնես Սաւուղէն. անիկայ որ երբեմն քու ծառադ էր, հիմայ այսպէս թշնամւոյն ձեռքը կը թողուս զինքը: Հայր, ան քու քովդ է սիրելի որդիդ. թէ որ դուն զուարթ ըլլաս, ինքն ալ ուրախ կըլլայ, ու արցունք կը թափէ թէ որ դուն ալ կուլաս. բայց ինչու արտասուենք, դարձաւ մեզի ուրախութիւնը:

ՍԱՒ. Դաւիթը կուգես ըսել. Դաւիթ. ան, ինչու համար իմ որդւոյս հետ ինքն ալ դիս չի գրկեր:

ԴԱՒ. Հայր, կը վախնայի որ զքեզ չի բաղկացնեմ. ան, ինչու համար սրտիս մէջ չեմ կրնար կարդալ, ես քեզի հետ եմ միշտ:

ՍԱՒ. Դուն . . . անանկ է նէ դուն կը սիրես Սաւուղայ տունը։

ԴԱՒ. Ի՞նչ, կը սիրե՛մ. Յոնաթանը եղբայրական սիրով կը սիրեմ. աչխարհքիս մէջ ամեն վտանգ աչքս կառնեմ քեզի համար, ու ինքզինքիս համար բան մը չեմ հոգար։

ՍԱՒ. Բայց ինքզինքդ ալ մեծ բանի մը տեղ կը դնես դուն։

ԴԱՒ. Ես իմ անձս կը մեծարեմ. դաշտին մէջ ոչ անպիտան գինուոր մը, ու արքունիքիդ մէջ քու փեսադ ու Աստուծոյ դիմացը ոչնչի մը տեղ դրեր եմ ինքզինքս։

ՍԱՒ. Միշտ Աստուծոյ վրայ կը խօսիս դուն. բայց աղէկ գիտես որ չատոնցուներէ նենգաւոր քահանայից ժանտ ցասումը հեռացուց զիս Աստուածմէ. ուրեմն զիս նախատելու համար կը յիշես դուն զԱստուած։

ԴԱՒ. Ոչ, այլ գինքը փառաւորելու համար. ան, ինչու միտքդ դրեր ես որ Աստուած քեզի հետ չէ. ով որ գինքը չուզեր, անոր հետ չէ. բայց ով որ գինքը կը կոչէ ու անոր վրայ կը դնէ բոլոր յոյսը, ըրբ հեռացեր է անկէ. ինքը գահին վրայ հաստեց զքեզ. իրմով կը թագաւորես դուն, դուն անորն ես, թէ որ միտնակ իր վրայ դնես յոյսդ։

ՍԱՒ. Ո՞վ կը խօսի երկնից վրայ. արդեօք քահանայ մըն ես դուն որ սուրբ քարոզներ կուտաս ինծի, տեսնանք, (կը ծոթենայ Դաւիթ) էհ, ոչ. գինուոր ես դուն ու սուր կախեր ես մէջքդ, մօտեցիր տեսնամ Դաւիթն է խօսողը չէ նէ Սամուէլ. ինչ սուր է ասիկայ. ես այս սուրը իմ ձեռքովս տաճարին ընծայ չէի տուի մի։

ԴԱՒ. Ասիկայ ան սուրն է որ իմ տկար պարսատիկովս ստացայ, որ վայրենի հակային ձեռքովը գըլխուս վրայ կախուած ահարկու մահ կապառնար ինծի, սակայն անոր արիւնը խմեց եւ ոչ իմս։

ՍԱՒ. Բայց սուրը տապանակին քով իբր նուիրական սուր մը չի կախուեցաւ ասիկայ։

ԴԱՒ. Այո, բայց . . .

ՍԱՒ. Անանկ է նէ ուսկից առիր դուն զայդ. ով տուաւ քեզի զայդ ով։

ԴԱՒ. Ըսեմ չիտակը. անզէն ու փախստական հասայ ես Նոմբա, ինչ պատճառներու համար գիտես. ճամբայները լեցուած էին եղեռնագործ մարդիկներով, ու ես զէնք մը չունենալով քովս, ամեն մէկ քայլ առնելուս կրնայի մահաբեր վտանգի մը հանդիպիլ. սուրբ տապանակին դիմացը երկրպագելով հոն աս զէնքը գտայ եւ Ղեւտացիէն, որ թէ մէկուն տրուած ըլլար գործածել, անշուշտ մինակ Դաւթին կը վայլէր։

ՍԱՒ. Ու ահիկամ . . .

ԴԱՒ. Առաւ եւ տուաւ ինծի։

ՍԱՒ. Եւ ով էր անիկայ։

ԴԱՒ. Աքիմելէք։

ՍԱՒ. Անօրէն, վատ տէրտրուժ . . . ուր է տաճարը. ով կատաղութիւն . . . ան, ամենն ալ ամբարիշտ, ամենքն ալ անօրէն ու դաւաճան, թշնամիք Աստուծոյ. դուք իր պաշտօնեայները, ուր էք . . . ճերմակ զգեստով անւ հոգիներ . . . ուր է տապարը, ուր է խոզհատով անւ հոգիներ . . . ուր է տապարը, ուր է խոբանը. կործանի, ապականեմ, մորթեմ։

ՅՈՎ. Հայր իմ, ինչ կընես, ուր կը վազես, ինչ կը խօսիս. հանդարտէ հայր, հոս խորան, զոհ չկայ։

ՍԱՒ. Ո՞վ է գիս արգիլողը, ով է որ ինծի դէմ կը կենայ։

ՅՈՎ. Հայր . . . :

ԴԱՒ. Դուն երկնքէն օգնէ Աստուածդ Իսրայէլի, քու առջեւդ ծունկ կը չոքեմ աէր ու կը պաղատիմ . . .:

ՍԱՒ. Խաղաղութիւնը դնաց ինձմէն. արեւ, իշխանութիւն, որդիք ամէնն ալ կորսուեցան. Թշուառականն Սաւուղ. ով է քեզի մխիթարութիւն, ով քեզի օգնական. քու որդիներդ. համր են անոնք, անգութ, ապերախտ. ամէնն ալ ողորմելի ծերոյն մահը կուզեն. ամէնուն աչքը աս թագին վրան որ ալեւոր ճակատս կը պահէ. առէք, յափշտակեցէք զայն, ու անոր հետ մէկտեղ կորնցէք դուշդջուն գլուխս ալ . . . ահ, իմ աղետալի վիճակս, մահը լաւագոյն է, մահը կուզեմ (Ինքն ծռեն այս խոտված վիճակին մէջ կենալեն ետը կը սկսի լալ):

ՅՈՎ. Ա՛հ, հայր իմ, ամէնքնիս ալ քու կենացդ կը փափաքինք. ամէն մէկերնիս ալ մեր կեանքը կուտանք որ դուն ապրիս. արդ իւր բարկութիւնը արցունքներու մէջ կը հալի. եղբայր իմ, ժամանակն է քաղցր երգերով իւր սիրտը հանդարտեցնել. չատ անգամ երկնային նուագներովդ մոռցուցեր ես դուն իւր սրտին խոցերը:

ԴԱՒ. Ո՛հ, մեր բերնավը խօսէ Աստուած, եկէք ընկերք իմ ու երգենք ամենակալ Աստուծոյ օրհնութիւնը, որուն ձեռքն են թշուառ մահացուաց ստացպեալ սրտերը: (Հոս երգեցողի պոյտ կոտքան ու օրհնութիւնը կ՚երգեն):

ՍԱՒ. Երգերու ձայն կը լսեմ ես . . . մահաբեր թմրութիւնս փարատէ ինձմէ, ցուցուր ինձի երիտասարդութեանս վառաւոր տարիները: (Հոս պոպերոզմոյն երգ կ՚երգեն):

ՍԱՒ. Ա՛հ, այո, այս է իմ առջի տարիներուս զուարթարար ձայնը որ կարծես թէ գերեզմանին մէջէն գիս աշխոյժ ու եռանդուն կեանց կը կոչէ . . . ինչ կըսեմ, եղո՛ւկ ինձի. պատերազմի ձայնը ալ չեմ ախորժիր. պարապութիւն հանգիստ ու մոռացութիւն աւելի կը վայլեն ծեր մարդու մը: (Խոպոռ-ըներ երգ մը կ՚երգեն հոս):

ՍԱՒ. Ո՛հ, գեղեցիկ հանգիստ, ով սքանչելի խաղաղութիւն սրտի. երակներուս մէջ կը ծաւալի անուշակ երջանկութիւն մը. բայց ինչ կը կարծէք դուք. միթէ վատին մէկն է Սաւուղը որ խաղաղութիւն փնտռէ. ինչ, քաջայաղթ Սաւուղ թագաւորը մէկզի նետուած պատերազմի անպիտան գործիք մը կը կարծէք դուք: (Ընդքեն պոպերոզմոյն երգ մը կ՚երգեն):

ԴԱՒ. Ասանկ պիտի իյնան կործանին քու թշնամիներդ՝ ես ալ քու քաջերուդ գլուխը անցած կը հալածեմ փղշտացիքը, կը զարնեմ, կը կոխեմ կը ջախջախեմ, որ սորվին թէ՝ երկու անհաւոր սուրեր ունին Իսրայէլացիք պատերազմի մէջ:

ՍԱՒ. Ո՞վ է ատիկայ որ խրոխտալով կը խօսի. Սաւուղին սուրէն ուրիշ սուր կայ պատերազմին մէջ. ա

ՏԵՍԻԼ Ե·

ՍԱԻՈՒՂ, ՅՈՎՆԱԹԱՆ

ՅՈՎ· Հայր սիրեցեալ, հանդարտէ։

ՍԱՒ· Ո՞վ կը բռնէ զիս, ո՛վ կաղաչէ, ո՛ւր է իմ սուրս, ո՛ւր է ձեզի կըսեմ, տուէք ինձի իմ սուրս։

ՅՈՎ· Ա՛հ, եկու ինձի հետ, հայր սիրելի, թող պիտի չի տամ որ երթաս· տէս, հոս օտար մարդ չկայ, քու որդւոյդ հետ դարձիր պալատդ, վասն զի հանդչելու կարօտութիւն ունիս· եկու, դադրի քու բարբարկութիւնդ, քու որդւոյդ հետն ես ու միշտ քու քովդ պիտի ունենաս զինքը։

ՉԳԻ ՎԱՐԱԳՈՅՐՆ

ՏԵՍԻԼ Ա·

ՍԱԻՈՒՂ, ԱԲԵՆՆԵՐ, ԱՔԻՄԵԼԷՔ, ՋՕՐԱԿԱՆՔ

ԱԲԵ· Տէր արքայ, մեծ պատճառ մը կստիպէ զիս քեզի դառնալ թէպետ մի արեան դեռեր չի վաղցուցած։ Դաւիթ, աղ կորիճ Դաւիթը, որուն վրայ կեցած էր յաղթութիւնը, աներեւոյթ եղեր է· մէկ ժամ մը մնաց պատերազմին սկսելուն, բոլոր զօրքը եռանդով վառուած աղաղակներով օդը կը թնդացնէ· կը դողայ երկիր փայլակի պէս վազող ձիերուն ոտքին տակը, ամենքը մահ, կրակ ու պատերազմ կը շնչեն· բայց ո՛վ տեսաւ Դաւիթը, մէկտեղ մը չկայ Դաւիթ· բայց դուն տէս արքայ, անշուշտ երկնից նպատատն է աս բանս մեղի· տես, ո՛վ անոր տեղը պատերազմի դաշտին մէջ կերեւայ· ասիկայ որ քահանայից փափուկ բեհեզներու մէջ պատած է, գողի մը պէս Բենիամինի գնդին մէջ պահուտեր էր· ահա լսէ իրմէ թէ ինչ կարեւոր պատճառներով այս վտանգներուն մէջ կը դնէ ինքզինքը։

ԱՔԻ· Այո՛, ըսեմ պատճառը թէ որ Թագաւորին բարկութիւնը թոյլ տայ ինձի։

ՍԱՒ· Թագաւորին բարկութիւնը, ուրեմն արժանի ես դուն անոր· բայց ո՛վ ես դուն, ինձի կերեւայ թէ պիտի ճանչնամ զքեզ· մի՞թէ դուն Հռամայի տեսանողաց զառանցեալ ու գոռոզ խմբէն չես մի։

ԱՔԻ· Քահանայ եմ Աստուծոյ, գլուխ Ղեւտացւոց, եւ արքային պաշտամանցս մէջ յաջորդ մեծին Ահա-

րումեի. միշտ տապանակին քովը կը կենամ ես. առեջօք տապանակ ուխտին սովորութիւն էր բանակին մէջ կենալը, հիմայ մեծ բան մը կերեւայ աստուածական պաշտօնէին թէ եւ գաղտուկ հոն երեւնալը. նոր ու կարգէ դուրս դիպուած մըն է արքանուէր քահանային ներկայութիւնը հոն՝ ուր Սաուղ կը թագաւորէ. դուն դիս չես ճանչնար, ու ինչ զարմանք. դուն արդեօք ինքզինքդ կը ճանչնաս, ատուներդ մոլորեցուցեր ես Աստուծոյ ճամբէն. իսկ ես կը կենամ տապանակին քով ուր մեծն Աստուած կը բնակի, հոն՝ ուր չատոնց է Սաուղ տեսնուած չէ. իմ անուանս Աբիմելէք է։

ՍԱՒ. Մատնիչ կը նշանակէ ազ անունը, հիմայ ազէկ կը ճանչնամ զքեզ, ազէկ ատենին հոս հասար. ըսէ ինձի, դուն չես մի աքսորեալ Դաւիթին ապաւէնն՝ Կեբրակուր ու զէնք տուողը, ու ինչպիսի զէնք. Փղշտացւոյն նուիրական սուրը որ Աստուծոյ ուխտակալ նոյն տապանակին քով կախուած էր, դուն ալիզ ձեռքովդ անկէց առնելով քու սիրոյդ ու թագաւորիդ ժամանակ Թշնամիին մէջքը կապելիր զայն, հիմայ ալ ելեր ես, ատօրէն, բանակիս մէջ ալ մատնութիւն ընելու, տարակոյս չկայ։

ԱՔԻ. Այո՛, զքեզ մատնելու համար եկեր եմ, ման զի կուգամ Աստուծմէ մաղթելու համար յաղթութիւն՝ որ Աստուած չուզեր տալ. այո, ես եմ Դաւիթին օգնական ձեռք մատուցողը. բայց ով է ազ Դաւիթը. միթէ թագաւորին վնասան չէ, ու իր զօրքերուն առնէն մեծանուն ու քաջը, պատերազմի մէջ քու զօրութիւնդ ու վահանդ, ու խաղաղութեան առենը իր քաղցր երգերովը քու սրտիդ սիրուդը, ժողովրդեան ուրախութիւնն ու թշնամեաց սարսափը. ես այսպիսի

անձի մը պաշտպանութիւն ըրի, միթէ քիչ մը առաջ դուն քու ձեռքովդ զինքը իւր առջի փառքին մէջ հաստատելով պատերազմի առաջնորդ չընտրեցիր մի, որ բանակիդ մէջ յաղթութիւնը նորէն բերէ. ու Աստուծոյ սրտիդ մէջ տնկած կորստեան վախը ցրուէ փարատէ. թէ որ դուն զիս կը դատապարտես ինքզինքիդ դէմ վճիռ կուտաս։

ՍԱՒ. Ուսկից կուգայ ձեզի աղ գթութիւնը, դուք անգութ քահանայներ. ամպարիշտք ու արեան ծարաւի սրտեր. մեծ յանցանք սեպեց Սամուէլ, Ամաղեկայ թագաւորին արիւնը չի թափելուս համար, որ սուրը ձեռքը գերի ընկեր էր. վեհամիտ թագաւոր մը, վհատանձն ու առաքինի պատերազմող, բայց թշուառ ու գթութեան արժանի. խիստ չղթաներով կապուած բերին զինքը դիմացս. թէպէտ յաղթուած բայց ազնուական հպարտութիւն մը ունէր կերպարանքին վրայ. իւր արիւնոտութիւն մը ունէր կերպարանքին վրայ. իւր արիւնոտ թիւնը յանցանք սեպուեցաւ Սամուէլի աչքին. երեք անգամ իւր քահանայական ժամու ձեռքովը մեռց երկաթը խեղճին սիրտը. աւաղ են ձեր քաջութիւնները այ վատասիրտ մարդիկ. բայց ով որ իւր բնիկ թագաւորին դէմ գլուխ կը վերցնէ ու մատնիչ է, դուք զանիկայ կը պաշտպանէք ու վեր կը վերցնէք. մինակ ձեր պարտքը հոգերնիդ չէ, ուրիշ ամեն հոգերով ալ է սրտերնիդ. ով էք դուք. ծնունդ չար եւ անզգամ, որ մեր վտանգներովը հանգիստ ու ապահովութիւն կը գտնայ. ու վատ զգեստներու մէջ պատած եղջիւրները մեր գլխուն վրայ կը բարձրացնէ, երբ մենք զրահներու տակ արիւն քրտինք մտած, մեր որդւոց ամուսիններու եւ նաեւ ձեզի համար աղեաւալի կեանք մը կանցընենք. ահ, ով էք դուք։

ԱՓԻ. Եւ դուն ով ես, Թագաւոր մը երկրիս վրայ, բայց Աստուծոյ առջին ինչ Թագաւոր. ինքզինքիդ դարձիր Սաւուղ ուրիշ բան չես, բայց եթէ պահակալ փոչիմը. ես ինքիրմէս ոչինչ եմ. բայց երբ մէյմը Աստուած չունիս ոյ ինձի, կայծակ եմ մրրիկ եւ հուր. Աստուած զքեզ ալ հաստատեց, բայց թէ որ մէյմը ծուռ նայի, ինչ կըլայ Սաւուղ. անիրաւութեամբ Փղշտացի Թագաւորին կողմը կը բռնես ու անոր չար ճամբուն մէջ դուն ալ մոլորեր կերթաս. ամպարիշտ Թագաւորի մը համար Քընաամի սուրէն ուրիշ ինչ պատիժ կրնայ ըլլալ. սարսէ դուն Սաւուղ, ահա սեւ ամպերուն մէջէն կրակէ Թեւերով մահուան հրեշտակը կը տեսնամ, ալ ձեռքը կը փայլատակէ վրէժխնդիր բոցեղէն սուրը ու ձախ ձեռքով ամբարիշտ գլխուդ մազերէն կը բռնէ. դողա Սաւուղ ու սարսէ. տես ով է զքեզ մահուան դիմաց քաշկռտողը, այս մարդը, սատանային եղբայրը չար Աբեններն որ քու ծերացեալ սիրտդ մաղձով ու դառնութեամբ կը լեցնէ, ու պատերազմասէր Թագաւորը տղու մը պէս իրեն խաղալիք ըրեր է. ուր է Սաւուղայ տունը, ալիքներուն վրայ դրվեր է հիմը. տեսէք ինչպէս կը չարժի, իյնալու վրայ է. կործանեցաւ փոչի դարձաւ, ինչ եղաւ Սաւուղայ տունը. ոչինչ։

ԱԲԵ. Տէր արքայ, հրաման տուր որ քու տեղդ ես պատասխանեմ. տեսնաս տէր, քահանայի մը լրբենի լեզուն ինչպէս պիտի սանձել Աբեններ։

ՍԱՒ. Սաւուղն ալ պիտի զայդ. մարդարէ դուժաբեր. մեղք որ գլխուդ գալիքներն ալ չի կրցար դուշակել. ու ես քեզի պրուցեմ ու Աբենները ի դործ դնէ։ Դուն ով քաջ, փութիա փոխէ չուտով Դաւթին հրամանները որ մատնութեամբ լեցուն են. վաղը արշալուսին

պատերազմ ըլլայ. կուզեմ որ ցորեկուան պայծառ արեւը վկայ ըլլայ իմ պատերազմիս, քու սպառնալիքներդ իմ առջի եռանդս վառեցին. վաղը ես զօրապետ պիտի ըլլամ բանակիս, ու բոլոր օրը բաւական պիտի չըլլայ ըրած կոտորածիս։ (Աբեններին) Հանէ աս մարդը դիւրացէս, մէկդի տար, Թող մեռնի, ու իր վատ արիւնը փղշտացիներուն արեանը հետ խառնուի։

ԱԲԵ. Բաւական է որ Աբեններին ձեռքն է, նոյն բանն է Թէ մահուան ձեռքը ըլլար։

ՍԱՒ. Բայց իմ վրէժխնդրութեանս քիչ է այսչափը, խրկէ իմ բարկութիւնս բոլոր քահանայից բնակած տեղերին ու զարկ սպաննէ, ջնջէ իրենց տունը տեղը, որդիքներն՝ հայր ու մայր ու անօրէն ցեղերին փոչի ըլլայ ու ցրուի օդին մէջ. որպէս զի իմանան Թէ Սաւուղ մը կայ դեռ երկրիս վրայ. այսչափ տանն ձեռմէ պղծուած ձեռքս կայծակներ չի Թափեց ձեր գլխուն վրայ, անոր համար այնչափ հպարտութեամբ դուռդայեր էիք իմ վրաս։

ԱՓԻ. Ինձմէ ոչ ոք կրնայ յաւիտեանակել արդարոյ ցանկալի մահը, իմ մահս միանգամայն քաղցր ու փառաւոր է ինձի, բայց ձեր երկուքնիդուդ ալ մահը արդէն չատոնց անդարձ վճռեր է Աստուած, որով պիտի իյնաք անարգութեամբ Աբենները ու դուն Սաւուղ, ոչ թշնամութեամբ միեն եւ ոչ պատերազմի մէջ. երթանք. Աստուծոյ եղբի պատգամները խօսեցայ ես ամբարշտին. անիկայ խուլ եղաւ. իմ պաշտօնս լմնցաւ. ու կեանքս աղեկ դործածեցի։

ՍԱՒ. Տար սատկեցուր զինքը չուտով անողորմ ու չարաչար մահուամբ։

ԱԲԵ. Ինձի Թող ապ հոգը. տեսնաս ինչպէս չու-

տալ պիտի կատարուի հրամանդ . եկու դուն երթանք։
(Խոհե–ըե–մբ կը ւ–ւշ Ա+ւնելե+ւն ըե–էն –– կը փ–նի)։

ՏԵՍԻԼ Բ.

ՍԱՒՈՒՂ

Ամենքն ալ ինձի դէմ անգութ թշնամի դարձեր են ամենքն ալ միաբաններ ժամանակէն առաջ իրենք իրենց ձեռքովը գերեզմանս կը փորեն ու կուզեն քանի գըլուորել ինձ մէջը. բայց գուցէ յոգնեցան ալ երկինք ինձ հալածելէն. կուգեմ խմանալ մէյմը ազ միահեծան տիրոջ անողոքելի կամքը, որ ամենազօր կը կոչեն. կուզեմ բանալ բախտին գիրքը, կարդալ իմ ճակատագիրս ու տեսնալ թէ որո՞ւն է ազ աներեւոյթ ձեռքը որ անդին հարուածներ կիջեցնէ թշուառ գլխուս վրայ։

ՏԵՍԻԼ Գ.

ՎՀՈՒԿ, ՍԱՒՈՒՂ

ՍԱՒ. Դո՞ւն ես ազ մարդարէուհին, որ ապագան դուշակելով պիտի ծանուցանես Իսրայէլի թագաւորին իր ճակատագիրը։

ՎՀՈ. Ես եմ։

ՍԱՒ. Ո՞վ ես դուն։

ՎՀՈ. Ամենակալ Աստուծոյ ձայնը։

ՍԱՒ. Վայ քեզի, եթէ դիս խաբելու ըլլաս։

ՎՀՈ. Մանաւանդ թէ վայ քեզի Սաուղ։

ՍԱՒ. Ուրեմն ինչ կը բերես ինձի։

ՎՀՈ. Ձու վճիռդ։

ՍԱՒ. Ձրուցէ։

ՎՀՈ. Ո՛վ Աստուած, ինչու համար միշտակ դիս ընտրեցիր բոլոր Իսրայէլին մէջէն. տկար ու վախկոտ կին մըն եմ ես, աւելի զօրաւոր պաշտօնեայ մը ընտրէ քեզի, քու աստուածայինն բարկութիւնդ թագաւորի մը ծանուցանելու համար ոչ եմ ես։

ՍԱՒ. Ինչու ձեռքերդ կը դողան ու արցունք կը թափես։

ՎՀՈ. Մարէ գութը իմ սրտիս մէջ ով Աստուած, որ համարձակ ճշմարտութիւնը կարենամ խօսիլ։

ՍԱՒ. Շինծու ապրատիներովդ կարծես թէ պիտի վախցընես զիս։

ՎՀՈ. Բայց ով թագաւոր, բերանս առաջ չերթար խօսելու։

ՍԱՒ. (Բռնի–ըե–մբ) Դեռ կը դանդաղիս. համբերութիւնս հատաւ. խօսէ կամ եղիր պիտակէս։

ՎՀՈ. Ինչու չեմ կրնար դուրս նայել ու հետս տանել այն ամեն թշուառութիւնները որ հիմայ պիտի մարգարէանամ. կուզեմ ետ դառնալ բայց Աստուած կը բռնէ ու յառաջ կը մղէ զիս. չեմ կրնար դէմ դնել իր զօրութեանը. այո՛, կզգամ քու ներկայութիւնդ Աստուած ահաւոր ու երկնաւոր բարկութիւնդ սրտիս մէջ կանցնի։ Սակայն ինչ արիւնոտ ճառագայթ էր որ աչքիս զարկաւ, լուռ կեցէք։ Ապագան կը բանայ իր

մթին գաղտնիքները. վիհ մը կը տեսնամ ես, ու մէջը խառն ի խուռն լեցուած են թշուառութիւնք, առաքինութիւնն եւ ոճիրք. Սաւուղ ... Դաւիթ ... ցաւալիդ Յոնաթանն։ Ա՜հ, ով թագաւոր, ալ մի՛ ստիպեր զիս խօսելու։

ՍԱՒ. (Դողալով) Ի՞նչ եղեր են Դաւիթը, Յոնաթանը, խօսէ։

ՎՀՈ. Այ՛, մէկը փարատեցաւ, ու վարագոյրը բացուեցաւ. կը տեսնամ, անիկայ է։

ՍԱՒ. Ո՞վ։

ՎՀՈ. Դաւիթը։

ՍԱՒ. Դաւիթը ինչ։

ՎՀՈ. Յաղթեցիր Դաւիթ, ինչպիսի փառքով կը փայլիս դուն. ինչ է որ կը տեսնամ ճակտիդ վրայ։

ՍԱՒ. Լմնցուր, առաջ տար խօսքդ։

ՎՀՈ. Թագ մը։

ՍԱՒ. Ա՛նօրէն, ինչ ըսիր, անիկա՛յ, Դաւիթը պըսակուած։

ՎՀՈ. (Տէր-Ըե-ՏԸ) Ու դուն կիյնաս կը մնռնիս Թշուառ երիտասարդ ու կուլայ գքեզ, փափուկ ու դեղեցիկ զոհ, բոլոր Իսրայէլի ժողովուրդը. գթութիւն գթութիւն ով Աստուած. դարձուր քու բարկութիւնդ, բաւական են Սաւուղին իր անձին թշուառութիւնները, բայց մահը առանց գութ ունենալու Յոնաթանին ծաղիկ հասակին, կը զարնէ զինքը ու փուճ տեղ Դաւիթ արցունքի գետեր կը վազցնէ սիրելի բարեկամին վրան։

ՍԱՒ. Լռէ՛ւ կեցիր. բաւական եղան լսածներս։

ՎՀՈ. Սաւուղ, քու մեղքերուդ համար զրկեց Աստուած քու որդիդ. դառապարտեցար դուն, ու երկինք

երես դարձուցին քեզմէ. մէկ չնչով ցիր ու ցան ըրաւ Աստուած քու ցեղդ ու յափշտակեց ձեռքէդ գաւազանը։

ՍԱՒ. Լռէ՛ւ կեցիր ըսի քեզի, մի՛ խօսիր։

ՎՀՈ. Սաւո՛ւղ, Սաւո՛ւղ, Աստուած է որ կը խօսի. քու տակաւ ձեռքերէդ պիտի իյնայ գաւազանը ու թագաւորութեանդ հետ մէկտեղ Յուդայի ցեղին պիտի անցնի. Դաւիթ եւ իր որդիքը պիտի վայելեն քու ցեղիդ խոստացուած բարիքները. ինչպէս պայծառ կը փայլի Դաւիթ. արդար ու չքեղ է իւր յաղթանակը. ադ վեհ արմատէն ինչ ծաղիկներ կը բուսնին. ինչ կը տեսնամ. Աստուած մը ... երգեցէ՛ք, երգեցէ՛ք Դաւիթը։

ՍԱՒ. Ալ քու յանդգնութեանդ չափը անցուցիր, խաբեբայ ու նենգաւոր է քու բերանդ։ Աստուած խոստացաւ ինծի գահը, Աստուած չի խաբեր։

ՎՀՈ. Աստուած իր բարկութիւնը կը խոստանայ ապերախտ թագաւորներուն։

ՍԱՒ. Կարծես թէ անպատիժ պիտի մնան քու նախնիքներդ ինծի դէմ։

ՎՀՈ. Կարծես թէ պիտի կրնաս փոխել Աստուծոյ պատգամները։

ՍԱՒ. Գիտես դուն գլխուդ գալիքը։

ՎՀՈ. Ա՛ս միենակ գիտեմ որ նոյն իսկ քու ձեռքերդ պիտի պատժեն զքեզ, ու արեւը մարը չի մտած պիտի կատարէ Աստուած իմ բերնովս քեզի գրուցածները. մնաս բարով վատաբախտիկ հայր, մնաս բարով Թշուառ թագաւոր։

ՍԱՒ. (Կը քաշէ գինւը) Ոչ, ոչ, այ նենգամիտ. մոխիր ըրէ՛ ու պատասխան տուր ինծի. բաւական համբերեր

ցի քու լրբութիւններուդ · կուզեմ խայտառակել քու խաբէութիւնդ · թէ որ երկինք յայտնեցին քեզի , ըսէ նայիմ որո՞նք են յանցանքներս որ կը հատարձակիս եւ բեռս զարնել ։

ՎՀՈ· Մթութեան մէջ ծածկուեցան , բայց երկրիս չի տեսածը երկինքը կը տեսնայ Սաւուղ ։

ՍԱՒ. Ձրուցէ թէ որ պիտես ։

ՎՀՈ· Սամուէլին ուրուականը պիտի ըսէ քեզի ո՞րն ք են քու չարիքներդ ։

ՍԱՒ. Սամուէլ , ինչ ըսել կուզես ։

ՎՀՈ. Դուն ինքիրենդ չես կրնար կարդալ ադ ա՛ր իւնանիչ գրերը ։

ՍԱՒ· Ի՞նչ բան ունի Սամուէլ ինծի հետ ։

ՎՀՈ· Ո՞վ խոթեց իւր սիրտը արիւնահեղ երկաթը ։

ՍԱՒ· Ո՞վ ։

ՎՀՈ· Դուն ։

ՍԱՒ· (կոպոշ վրան կը վաղէ ուրկէ) Ա՛յ աներես կընիկ · վառեցիր իմ վրէժխնդրութիւնս · պարապ տեղը ուզեցի խնայել քեզի · դնա , գրուցէ քու Աստուծոյդ , գնա գրուցէ Սամուէլին թէ ինչպէս կը պատժէ Սաւուղ ։ (Անոր ըրնելու վայրկեանին մէջ կը գեղնայ Սամուէլն ուրուականը , սոսկալի) Երկիւղ · ինչ կը տեսնամ · գոնէ ես · քու արիւնաթաթաւ աստուերդ է · ադ ինչ սոսկալի նայուածք է · ադ ինչ ահարկու կերպարանք որ սարսափով կը լեցնէ զիս · ահ · ներէ ինծի մահաբեր ուրուական · ներէ կաղաչեմ · այո՛ ես բացի , ես ադ վէրքերը · գիտեմ , կը ճանչնամ , հարկ չէ որ երեսս զարնես ինծի · ահ , չէ · դուն բերանդ մի բանար · աչքերէդ ու դէմքէդ կիմանամ ինչ ըսել կուզես ինծի · դարձիր գերեզմանիդ մէջ · հոն քիչ ա-

տենէն պիտի տեսնուինք մէկմէկու հետ · եթէ կուզես հիմայ , զարկ , մեռցո՛ւր զիս · ան վրէժդ ։ (Կո՛ծէը նը բռնայ ու նը ըսէ · Սո՛ւրբ աղբիւրն ջուրս)

ԶԳԻ ՎԱՐԱԳՈՑՐՆ

ՀԱՆԴԻՍ Ե.

ՏԵՍԻԼ Ա.

ԴԱԻԻԹ, ՅՈՎՆԱԹԱՆ

ՅՈՎ. Եկուր սիրեցեալ բարեկամ. գիշերը լմննալու մօտ է, կը լսես բանակին խառնաձայն աղաղակը. առաւօտը կանուխ պատերազմը պիտի սկսի. բայց լուսթիւնը կը տիրէ հօրս վրանին քով. նայէ՛ երկինք ալ քու փախստեանդ կօգնեն, լուսինը կը սահի, ու եղբի ճառագայթները մութ ամպերու տակ կը ծածկէ. փութա ուրեմն փախիր, մէկը չի կրնար տեսնել զքեզ։

ԴԱԻ. Ո՛վ իմ սրտիս ընտրելագոյն մտերիմ քաջդ Յոնաթան. երբ բոլոր Իսրայէլի ժողովուրդը պատերազմի կը շարժի, ինչպէս կարելի բան է որ Դաւիթ փախչելու պատրաստուի. ինչ է մահը. կուզեմ հոս մնալ, զարնէ զիս Սաուղ եթէ կուզէ, բաւական է որ առաջ չատ մը թշնամեաց գունդեր գետինը փռեմ։

ՅՈՎ. Ա՛հ, դուն չես գիտեր, Դաւիթ, որ հայրս սկսաւ արեան մէջ գովացնել իր բարկութիւնը, Աքիմելէք քահանայապետը հոս գտնուելով, անոր ցասմանը զոհ իննալ։

ԴԱԻ. Ի՞նչ կը լսեմ. քահանայներու վրայ դարձուց անիկայ սուրը. վայ քեզի Սաուղ։

ՅՈՎ. Աւելին ալ մոխիկ ըրէ. անգութ հրաման տուաւ թագաւորը Աբենններին որ եթէ դուն պատերազմի խառնուրդին մէջ երեւնաս, սպաննէ զքեզ։

ԴԱԻ. Ու դուն աս բաներուս կը համբերես Յոնաթան։

ՅՈՎ. Յոնաթան չի կրնալով աս բաներուս համբերել, յուսահատ մահուան դէմ կը վազէ զէնքերու մէջ. բայց դուն ալ մի՛ ուշանար. կասկածելի ժամը կը մօտենայ. գուցէ վրաններուն քով մէկը կը լսուեսէ զմեզ ու քեզի փախչելու առեն չմնայ։

ԴԱԻ. Ա՛հ, որչափ ծանր է ինձի պատերազմը թողուլ երթալ. ահագնօթի ձայն մը կը լսեմ որ կը կոչէ սրտիս մէջ. հասած է սոսկալի օրը Իսրայէլին ու թաւորին գլխուն վրայ. ուր էր թէ . . . բայց ոչ. հոս քահանայից անմեղ արիւնը թափուեցաւ պիղծ է բանակը, ու աղտոտած մնր կոխած երկիրը. Աստուած վրէժխնդիր պիտի ըլլայ աղ արիւնին, Դաւիթ ալ չի կրնար հոս պատերազմիլ, երթամ ուրեմն, ինչու չեմ կրնար զքեզ ալ հետս տանիլ. բայց դուն ինձի մտերիմ չեղած Սաուղին որդին էիր, նուիրէ՛ անոր քու սուրդ ու քաջութիւնդ, բայց անշնաս պահէ կեանքդ, որ ամեն բանէն աւելի սիրելի է ինձի. ահ, վերջին անգամ գրկեմ զքեզ։

ՅՈՎ. Վերջին անգամ ընդունէ իմ սիրոյս բարեւը, վասն զի յաւէն տեսութիւնդ է աս Յոնաթանին հետ. երթանք, պիտի ընկերանամ քեզի մինչուան բանակէն հեռանալդ։ (Կերթան)։

ՏԵՍԻԼ Բ.

ԱԲԵՆՆԵՐ, ՋՕՐԱԿԱՆՔ

ԱԲԵ. Պատերազմը սկսելու մօտ է. երթանք լեռան անդիի կողմը թշնամին պաշարելու համար. ամեն քան կարգի դրի վերջին փորձանքը բերելու անոր գլխուն վրայ ու պիտի չազատի. ուրախացիր մարդակեր սուրդ Աբենեերի. աղէկ գործ պիտի տեսնես դուն այսօր իմ ձեռքս. պատերազմ. ով զուարճալի խաղ, ուրախական հանդէս. արիւնս կեռայ. կատաղութիւնս կը բռնկի. ու սուրս անհամբեր կը մրմռայ. բայց ձեր է Դաւիթ. ձեր է երաժիշտ զօրապետը. պատերազմին ձայնը իր քնարին թելերուն ներդաշնակութիւնը չմոթեց ու քաշուեցաւ հեռու գնաց փախաւ ամէն. գուցէ հիմայ ծառի մը չուքին տակը հանդիստ նստած կերգէ հովիւի մը պէս. երբ մենք առիւծի մը պէս պիտի մռնչենք արիւնացայտ դաշտին վրայ. եկու փախուկ պատանիդ, եկու սիրուն երիտասարդ, քիչ մը առեն սրտիդ վախը ու վատութիւնդ մէկդի թող, եկու ու գոնէ հեռուէն ըլլայ դիտէ ու տես, եթէ դուն աղէկ երգել ու պարել գիտես, Աբեններ ալ ինչպէս աղէկ դիտէ պատերազմին խաղը, եկու, չէ նէ կուգամ ես քեզի ու չղթայակապ կը քաշկռտեմ զքեզ. բայց հիմակու հիմայ ձեզի կուգամ ես, անթլփատ ու անզգամ Փղշտացիք. կուգամ ու մէկտեղ կը բերեմ ձեզի Աբեններին սովորական ընծայները, սարսափ, կոտորած, կորուստ ու մահ։

(Կ՚երթայ։)

ՏԵՍԻԼ Գ.

Յ-ը-ր-ը-ն վ-է-ր-ա-ծ -- է-ր ձ-ե-ր ր-ի-ն-ա-պ-ա-հ-ն կ-ր-ն-ա-ծ ։

ՅՈՎՆԱԹԱՆ, ԵԶՐԱՍ, ԹԻԿՆԱՊԱՀ

ՅՈՎ. Ո՞ւր ենք եղրաս. ձեր կը տանիս զիս, չ-ծ-ղ պարապ տեղը կը չանաս ազատել Յովնաթանը, արիւնս կը վազէ. աչուներս կը ծանրանան, ալ չեմ կրնար քա-կը վազէ. աչուներս կը ծանրանան, ալ չեմ կրնար քալել։

ԵԶՐ. Չօրացիր որդեակ իմ, չըլլայ որ կենդանի ձեռք իյնաս յաղթականին, մէկ քանի ոտք ալ առ։

ՅՈՎ. Ալ ուժ չէ մնայ եր վրաս, մահուան ձեռքը պաղած սրտիս պլլուեր է. հնար չկայ, պէտք է մեռնիլ։

ԵԶՐ. Ո՛վ դառն ցաւոցս. (Հէյ-ոյ) ես չեմ կրնար օգնել անոր. չեմ կրնար հոգեվարք սիրոջս վերջին խնամքները մատուցանել, սիար ձեռուներս բաւական չեն գինքը իմ ուսերուս վրայ բառնալ, ան թշուառ ծերութիւն, քեզի հետ պիտի մեռնիմ հոս տէր. ուրիշ բան չի գար ձեռքէս։

ՅՈՎ. Մտիկ ըրէ սիրելիդ Եզրաս, իմ ետքի խընդիրքս. եթէ աս մահաբեր գիշերուան մէջ գոնէ իմ հայրս միայն ազատեցաւ, պատմէ անոր իմ մահս, ըսէ իրեն որ Յովնաթան մեռաւ, բայց քաջութեամբ մեռաւ. ըսէ իրեն որ պատ Դաւթին վրայ, իր անմեղութեան վրէժը ինձմէ կառնէ Աստուած. ըսէ

հօրս անտրտունջ կը մեռնիմ ես իրեն ու իր ժողովրդին համար բոլոր արիւնս թափելով։

ԵԶՐ. (ԼԸՎ) Ա՜հ, տեսայ ես քու ծնունդդ ու հիմայ ալ պիտի տեսնամ քու մեռնելդ, ուրեմն ինչուան ասկէ իմ ծերութեան հասայ ես, որ քեզմէ ետքն ալ ապրիմ, բայց կրնայ ըլլալ որ Աստուած դեռ խնայէ քեզի. ահ, մէյմը առաւօտ ըլլար, ու փախստական գինուորին մէկը հոս հանդիպելով օգնէր ինձի քեզ ապահով տեղ մը տանելու, բայց ամեն կողմ լռութիւնը տիրեր է։

ՅՈՎ. Ալ օգնութիւն չեմ ապասեր ոչ բախտէն եւ ոչ մարդիկներէն, միայն թէ ալ իմ հուսատարիմս քիչ մը ջուր թէ որ կարենայիր գտնել ծարաւի եմ։

ԵԶՐ. (ֆնդոելՎ) Պարապ տեղը քիչ մը ջուր կը փնտռեմ, հոս ոչ աղբիւր մը եւ ոչ ջրհոր...

ՅՈՎ. Ա՛ռ ուրեմն իմ սաղաւարտս իմ ձորին մէջ ու կեդրոնի հեղեղատէն քիչ մը ջուր լեցուր բեր ինձի։

ԵԶՐ. Ի՞նչպէս միտքդ կ'ողջմի զինքը. ով Աստուած տուր ինձի զօրութիւն դանդաղ ծերութեանս որ չուշացուցած ըլլամ։

ՏԵՍԻԼ Գ.

ՅՈՎՆԱԹԱՆ

Թող մի տար գիս Փղշտացւոց ձեռքը, ով Աստուած, Թող մի տար ոսկորներս օտար երկրի մէջ. գոնէ իմ մոխիրներս ժողվէ Քշուառ հայրս. հայր իմ. ահ, ինչ անուն ելաւ բերնէս. գուցէ հիմայ կը մեռնի ինք

Յովնաթանին անունը տալով. Մեղքով, սիրելի քոյր, որչափ պիտի լաս իմ մահս. եղբայրս չիգար. Թշրուածին կը տարածուի աչուներուս վրայ. ուսկից կուգայ ասոնց հանդարտութիւնը որ քունի կը հրաւիրէ գիս, եղբայրս ուշ պիտի հասնի. ով Աստուած, քու գիրկդ արթընցնամ։ (Կը ննջէ Յարէթ մը ոտքը)։

ՏԵՍԻԼ Ե.

ՍԱՒՈՒՂ

Փախուստն կամաց կամաց կը մօտենայ տուրն Յովնաթանը պեռնելու։

ՍԱՒ. Ո՞ւր փախչիմ. ուր գտնամ այս մահաբեր գիշերուան թանձր մթութեանը մէջ իմ գինուորներուս ողորմելի մնացորդը. ինկա՜ն ուրեմն ամենն ալ Թըշնամեաց սուրին բերանը. ու ես, ես միայնակ անոնց հարուածներէն ազատ մնացի. ուր եմ ես... բանակին տեղն է հոս. ահա նոյն վրաններն որ քիչ մը առաջ մարդկանց բազմութեամբ եւ ձայներով լեցուն էին, ու հիմայ լուռ եւ ամայի մնացեր են. Ժողովուրդիս, սաստիկ խօսք տուի գառնալու ես քեզի, քու կրտրիճ որդիքներդ հետս տարի, ու միայնակ կը գառնամ. միայնակ ես չի մնայ. երկինք իրենց ոխութեան ինչուան վերջին բաժակը Թափելին գլխուս վրայ, յոյսիըչտակեցին ձեռքէս յաղթութիւնը ու ապրելու փափաքեցին ձեռքէս յաղթութիւնը ու ապրելու փափաքեցին գիս, բայց ոչ, ես իմ ձեռքովս Թագաւորի մը արժանի մահուամբ վերջ տուի իմ կեանքս.

քայց ձեր երթամ, ձեր վճռառեմ գինքը. արշալոյսը դեռ չի ծագիր աս արիւնով ներկուած լեռներուն վրայ. ով գիտէ գուցէ արեւուն առջի ճառագայթները օգնեն ինծի գտնալ մեռելներուն մէջ . . . երկինք ազատէ գոնէ Յուլեաթանը։

ՅՈՎ. (ուրուագրվ) Ո՞ւր եմ ես, ով է ինծ կանչողը։

ՍԱՒ. (ապշած) Ո՞ւսկից կուգան ադ հառաչանքները. խօսէ ով ես դուն, ինչ կրնես հոն։ (Կը վազէ դէպի անոր)։

ՅՈՎ. Կը մեռնիմ . . .

ՍԱՒ. Ի՞նչ ձայն աս։

ՅՈՎ. Հայր . . .

ՍԱՒ. Իրաւ է, Յուլեաթան . . .

ՅՈՎ. Ես եմ։

ՍԱՒ. (Բռնելով գինէը) Գտայ ուրեմն գքեզ։

ՅՈՎ. Ու կը մեռնիմ քու գիրկդ, բայց երանի ինծի, մեռնէի առաջ կրցայ տեսնել ու գրկել գքեզ։

ՍԱՒ. Ի՞նչ կը տեսնեմ. արեանդ մէջ կը լողաս. ամէնկ կը դարձնես գինքը ով Աստուած. ո՛ր հրէշը զարկաւ գքեզ. յոյս չկայ ուրեմն, ուրեմն պէտք է որ ես ալ մեռնիմ։

ՅՈՎ. Ապրէ՛ իմ վրէժս առնելու համար, վերջին չնորհք մը կը խնդրեմ քեզմէ. իմ տեղս Դաւիթը քեզի ողջի ընդունէ. անիկայ արդէն ինծի եղբայր էր. Աստուած կը սիրէ գինքը։

ՍԱՒ. Ի՞նչ. աս առելի անունը դեռ քու բերանդ է. Աստուած գինքը կը սիրէ. աս է պատճառը որ ես ալ կատեմ գինքը. իրեն կողմը բռնելու համար աս գիշեր Աստուած թագս կտոր կտոր ըրաւ գլխուս վրայ. իրեն համար կը մեռնիս դուն, իրեն համար կիյնամ ես ալ.

ու դուն կուգես որ . . . ահ, ձեր էր թէ կարենայի իւր առեղնալ սիրտը մեռելու սուրս. աղիքները դուրս թափելու, ու երակներուն մէջ արեանը ինչուան վերջին կաթիլը պարպելու, բայց ադ մխիթարութիւնը ալ իմ չունենամ ես. վատը ամեն հոգ Աստուծոյ վրայ թողուցեր ու փախեր է. կը վախնայ աս դողդոջուն թեզ

հոգեմ ու կը նախատեմ զքեզ. Թող երկինքը որ քուկին գահդ է, գլխուս վրայ փլչի. պիտի բարձրացնեմ դարձեալ գլուխս տիեզերաց դէմ ու յուսահատութեանս զարհուրելի ձայնէն պիտի դողան աստղները, բոլոր կայծակներդ հատուցիր իմ վրաս թափելով, բայց Սաւուղ դեռ կանգուն ու անվախ կեցեր է. վրէժխնդրութեանդ ամեն բոցերը վչեցիր ինձի դէմ, ու Սաւուղ չերեցաւ. սակայն որդիս աչքիս առջեւը կը մեռնի. յաղթեցիր ուրեմն, յաղթեցիր անգութ հնարքով, վասն զի զաւակս սպաննեցիր, բայց երկար պիտի չվայելես աղ յաղթութիւնը. ես ինքզինքս դևերեզմանին փոսը պիտի նետեմ հիմայ ու ոչնչութեան վիհը վրաս գոցելով պիտի ազատիմ ձեռքէդ։

ՑՈՎ. Ո՛վ հայր իմ. ահ, որչափ կը դառնացնես ինձի իմ մահս. ու կենացս վերջին վայրկեանները լեղիով կը խառնես. ինչու ժամը առաջ չեմ մեռնիր... մեռնի՞լ... ահ, չէ, մեռնիլ չեմ ուզեր, դեռ ատենս չէ... ինչ տեսիլ է ատիկայ, մահուան հրեշտակը սեւ թեւերով գլխուս վրայ ինձաւ... աւուշ աչուըներ կը նեռէ իմ վրաս ու կը ժպտի... բայց ձեռքը սուր մը բռնած է... դարձուր ինձմէ ադ սուրը, մի զարներ, խնայէ ինձի. տես, դեռ երիտասարդ եմ, դեռ կենաց պարտիզին մէջ պիտի պտըտիմ ես. երջանկութիւնն ու փառքը կը հրաւիրեն զիս... տեսէք, նշանը տրուեցաւ, փողերը զարնուեցան. պատերազմ. տուէք ինձի իմ սուրս... վազեմ կայծակի պէս... յաղթութիւն...։

ՍԱՒ. Թշուառութիւն ինձի ու քեզի համար։ (Ձեռքը ճակտին կը ջրնէ)։

ՑՈՎ. Դուն հոն ես հայր իմ. ահ, այո, դուն ես. փարատեցաւ տեսիլը. ալ կը մեռնիմ ես. այո, կը փա-

փաքիմ, կը ցանկամ մահը... հայր, երիտասարդութեան մէջ աւելի կխնացուի եղեր մահուան վայելքը. թեան մէջ աւելի կխնացուի եղեր մահուան վայելքը. դևերեզմանին դռնէն կը տեսնամ երկինքը... հրեշտակները ձեռք կերկինցնեն ինձի... հայր, մէյմըն ալ գըրկեմ զքեզ... ճիտս բարով... ընդունէ՛...։ (Կը մեռնէ)։

ՍԱՒ. Մեռաւ, ու ես դեռ կապրիմ. մեծութիւնս, թագս ու փառքս ես բոլոր տունս ջնջուած տեսնելէս վերջը, երթամ ջնջուիմ ես ալ. եկէք իմ ձեռքովս գեւերեզման մտած թշուառներու կատաղի ուրուականներ, եկէք, խմեցէք ու գինովցէք արիւնովս որ հիմայ դեռ պէս պիտի վազցընեմ. ծափ զարկէք, երբ Սաւուղ անկել փոսին մէջ ցատկէ. (Ներքեն փղշտացւոց աղաղակը կը լսուի)։ Ո՞նչ կը լսեմ, կուգան, զիս կը վնտռեն. պիտի գտնաք զիս վատ թշնամիներ, հոս, որդւոյս մարմնոյն վրայ։ (Կը ջրնէ իր գինեփը ու կենացը ճակատին մատնացոյց վրայ)։

ՏԵՍԻԼ Զ։

Փղշտացիք լսելով զհեր կը վազեն յաղթութեամբ երթեալ։

ԶԳԻ ՎԱՐԱԳՈՅՐՆ

ՎԵՐՋ

ՎԱՂԹԻՈՒ

ՄԱՀ ԿԵՍԱՐՈՒԻ

ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԻԻՆ

ՀԻՆԳ ԱՐԱՐՈՒԱԾ

ԱՆՁԻՆՔ

ՅՈՒԼԻՈՍ ԿԵՍԱՐ, *Դիկտատոր։*
ՄԱՐԿՈՍ ԱՆՏՈՆԻՈՍ, *Հիւպատոս։*
ՄԱՐԿՈՍ ԲՐՈՒՏՈՍ, *Պրետոր։*
ԿԱՍԻՈՍ
ԿԻՄԲՐՈՍ } *Սինկղիտոսք։*
ԴԵԿԻՄՈՍ
ՏՕԼԱՊԵԼԼԱ, *Զօրավար։*
ՋՕՐԱԿԱՆՔ
ԺՈՂՈՎՈՒՐԴ

ԿԵՍԱՐ

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Ա.

ՍԵՆԵԱԿ

ՏԵՍԻԼ Ա.

ԿԵՍԱՐ, ԱՆՏՈՆԻՈՍ

ԱՆՏ. Ահա այսպէս պիտի թագաւորես դուն կեսար. այս բարեպատեհ ժամուն մէջ Հռովմ իր ճակատը պիտի խոնարհեցնէ քու պսակիդ դիմացը ու ոքեզ պիտի ողջունէ միշտ այդպէս հզօր պահապան ու արի վրէժխնդիր Հռովմայ բարձր դահին ու միահեծան ինքնակալ։ Անտոնիոս ամենևին չի նախանձիր մանաւանդ թէ պաշտպան կը կենայ քեզի պէս դիւցազնի մը վստաղը։ ու իմ ձեռքերս պիտի լարեն որոգայթը, որուն մէջ դուն Հռովմը կուզես բռնել։ Բաւական է ինձի քու ձեռքիդ տակը երկրորդ ըլլալ մարդկանց մէջ. կը ցանկամ մինակ գլխուդ թագ կապել ու ծառայել, քան թէ թագաւորել... բայց ինչ է որ կը տեսնամ Տէր. հառաչանքներով մինակ պատասխան կուտաս ինձի. քու կին վստքդ ինձի ուրախութիւն է, ու քեզի վիշտ կը պատճառէ. ուսկից կուգայ քեզի այդ տխրութիւնը. դուն որ աշխարհքիս ու Հռովմայ մեծապանծ թագա-

ւորն ես. կեսար կը հառաչէ. կեսար կը վախնայ. ո՞ր բանն է քու կորիճ սրտիդ վախ տուողը։

ԿԵՍ. Սիրեցեալդ Անտոնիոս. ատենն է ալ սրտիս խորհուրդները քեզի յայտնելու. գուցէ քեզի անծանօթ չէ որ քիչ ատենէն պիտի չարժեմ իմ բանակս գոռոզացեալ Փարթեւաց վրայ. կերթամ Կրասոսին ու բոլոր Հռովմայ անարգանաց վրէժը պահանջել Հայերէն ու Պարսիկներէն. իմ արծուիս, ըր հռովմէական հզօր բանակիս անպարտելի նշանն է, Վոսպորոսէն անդին կուզէ տարածել թեւերը, ու կորիճ զօրքերս գլխուս պսակուելուն կսպասեն. կը յուսամ այս ձեռքերը՝ որ Հռենոսը գերեցին, պիտի նուաճեն Եփրատն ալ. աս յոյսը կը քաջալերէ պիս. բայց չի կրնար խաբել. ո՛վ գիտէ, կրնայ ըլլալ բաղդս յոգնի ինձի հետ վաղելէն. բաղդը աշխարհքիս ամեն իսնատունները ծաղր կընէ. ու թէ որ Պոմպէոսն ալ մատնեց նէ, չի կրնար ըլլալ որ հիմայ ալ կեսարը. վասն զի յաղթանակէ դէպի կործանումն չատ անգամ ոտքի քայլ մը բաւական է։ Ֆառսուն տարի տիրեցի, կռուեցայ ու յաղթեցի. ու աս ձեռքերս աշխարհքիս բաղդին երասանակները կառավարեցին. իմացայ որ աշխարհքիս մէջ բաղդ ըսածը կերթայ ու կուգայ, ինչպէս չոր խոտ մը հողէն։ Բայց ինչ սլմոր ըլլայ նէ թող ըլլայ. ասկէ ետքը բնաւ չեմ վախնար. պիտեմ յաղթել առանց պարծենալու ու մեռնիլ առանց ցաւելու։ Իմին երթալու ատենս աս միտակ կը խնդրեմ քու բարեկամութենէդ, իմ որդիքներուս վրայ ըլլան միշտ աչքերդ. աս ըլլայ քեզի իմ վերջին կտակս. Անտոնիոս կեսարին որդւոցը հայր ըլլայ. երդում չեն ուզեր. յիշէ միայն խօսքերս։

ԱՆՏ. Ինչպէս կարելի է ադ բանը. դուն երթաս

պատերազմի, արիւն թափելու ու մահուան ու ես քու տեղդ Իտալիա մնամ, երբ փառաց հրաւէրը զքեզ Ասիա կը կանչէ. ծանր կուգայ ինձի նաեւ անունդը որ բախտիդ վրայ վախնալով չարիքներ կը գուշակես, թագաւորութենդ ու որդւոցդ հայր կրնես պիս. ուրիշ որդի չունիս դուն Հոկտաւիոսէն՝ի զատ, ու որդիդիր ամենևին։

ԿԵՍ. Չեմ ուզեր ծածկել քեզմէ հայրենի սրտիս վիշտը. Հոկտաւիոս իմ հարազատ որդիս է պիտեմ, ասնոր համար ալ կեսար անուանեցի զինքը. սակայն բախտը, չեմ գիտեր բարերար կոչեմ չէ նէ թշնամի, ուրիշ որդւոյ մը, ու սիրելի որդւոյ պիս հայր ըրաւ. բայց աւելի, անիկայ ինձի սիրոյս փոխանակ չարիք կը հատուցանէ։

ԱՆՏ. Ես ալ է անիկայ. ալ է այն ապերախտ գեղցայազանդ արեան անարժան որդին։

ԿԵՍ. Մոխիկ ըրէ. կը ճանչնաս արդեօք Բրուտոսը։

ԱՆՏ. Ինչ...

ԿԵՍ. Ան Բրուտոսը, Կատոնին անսպառ օրինացը աչակերտ ու պաշտպան, ոևերիս թշնամի միապետաբարոյ ու պաշտպան, ոևերիս թշնամի միապետասէրներուն տէրութեան, անիկայ որ իմ անձիս թշնամիներուն հետ միշտ ինձի դէմ հակառակ եղաւ, անիկայ որ Թեսաղոյ դաշտերուն մէջ ձեռքս իջնալով երկու անգամ կեանքը չնորհեցի, անիկայ իմ անուանս խրոխտ թշնամիներուն մէջ ծնած ու մեծցած, անիկայ...

ԱՆՏ. Անիկայ ինչ, առաջ սար խօսքդ կաղաչեմ։

ԿԵՍ. Անիկայ իմ որդիս է։

ԱՆՏ. Ինչ կըսես։

ԿԵՍ. Կը զարմանաս. բայց դուն միտակ ինձի մի հաւատար. ան կարդա ու տես։

ԱՆՏ. (Բառնալով աչքը ի վեր ընդ վանակ վերադիրը պատկերվով) Սերվիլիա Կատոնին քոյրը . . .

ԿԵՍ. Անկէ ծնաւ ինձի որդեակն իմ Բրուտոս. հվդիք, պահեցիք ուրեմն զինքը որ ինձի հակառակ ապստամբ գլուխ վերցնէ, բայց կարդա դուն ադ նամակը, որ իւր մայրը ինձի գրեց մահուան անկողնին մէջ. կարդա ու ամեն բան անկէ կիմանաս։

ԱՆՏ. (Կը կարդայ) «Սիրելիդ իմ Կեսար, ահա կը մեռնիմ ես. Աստուծոյ բարկութիւնը միանգամայն կեանքիս ու սիրոյս վերջ կուտայ. ահ, միտքդ ըլլայ միշտ որ Բրուտոսին իմ որդւոյս հայրն ես, մնաս բարով, ընդունէ ետքի չնչոյս հրաժարականը, լաւն Աստուածները իմ աղաչանքիս որ գրեթէ գերեզմանիս մէջէն իրենց կուզեմ, Բրուտոս նոյն սէրը ունենայ քու վրադ, նոյն սէրը որով հիմայ հողը կ'ինջնամ։ Քուկին Սերվիլիադ»։ Զարմանալի դիպուած, որ բռնաւոր բաղդը դքեզ հայր ըրաւ այնպիսի որդւոյ մը որ քեզի հետ ամենևին նմանութիւն մը չունի։

ԿԵՍ. Սակայն ունի անիկայ ալ առաքինութիւններ, թէպէտեւ հօրը առաքինութիւններուն նման չեն. իր անյաղթելի արիութիւնը թէպէտ ինձի հակառակ է, բայց ինձի սիրելի է շատ. բարկացած եմ իր վրան, բայց հանդուրժած ալ եմ որ ադ կատաղի անձը ատտիկ զարմայնամբ լեցուցած է դիս, ու թէպէտ Բադաւորութեան սէրը կը դատապարտէ զինքը, բայց մտքովս իրաւունք կուտամ իրեն կամ հայրենի սրտիս գթութենէն բռնադատուած եւ կամ Հռոմայեցի ըլլալովս հայրենասիրական ձայնը միշտ կը լսեմ սրտիս մէջ որ ամեն բանէ աւելի պէտք էի սիրել. աւելին ալ ըսեմ քեզի, թէ որ Բրուտոս Կեսարու որդին է,

պէտք է որ ատէ միապետութիւնը. ես ալ երիտասարդութեանս տարիքին մէջ նոյն կարծիքն ու համոզումը ունէի. ատեցի Պիղղան, գարշեցայ բռնաւորներէն. ու եթէ Պոմպէոսին անիրաւ իշխանութիւնը չուզեր ոտքի առնել դիս, հիմայ Կեսար Հռոմայ քաղաքացիներուն մէկն էր. իրաւ փառասէր ու դառդ բնութեամբ, բայց առաքինութիւնը սիրող. հաւատա ինձի Անտոնիոս, թէ որ ես Կեսար չըլլայի, Բրուտոս էի։

ԱՆՏ. Կարգէ դուրս են ադ խօսքերդ ինձի համար տէր.

ԿԵՍ. Պէտք է անանկ սիրտ մը ունենալ, որ ամեն վիճակի յարմարի. քիչ առենէն կը տեսնես դուն, Բրուտոս երբ իմանայ իմ որդիս ըլլալը պիտի փոխէ իր միտքը. արքունի պատկը որ իմ ճակտիս պատրաստուած է, կը յուսամ որ կակղցնէ իւր սրտին խստութիւնը. չատ անգամ երբ բաղդը կը փոխուի, կը փոխուի բնութիւնն ալ. չեմ յուսար որ բնութիւնը ու արիւնը, Բադաւորութեան յոյսը ու քու խրատներդ քիչ առենէն իմ որդիս ինձի դարձնեն։

ԱՆՏ. Ես կը տարակուսիմ տէր, աղէկ կը ճանչնամ ու ականջ կը խոստովանիմ անոր մտքին անսասան խեռութիւնը, անանկ դպրոցի մը գնաց աշակերտ եղաւ որ չողոքորթական խօսքերու եւ ոչ ականջ կը կախէ, ադ կախարդ փիլիսոփան Սոսիկոսը որ կը սորվեցնէ բնութեան դէմ կռուիլ, անիկայ միշտ անոր ականջէն վար կը սուրէ. անոր սիրտը հիմայ քարացած է ու աղիքները պղինձ դարձած. նոյն ինքն Կատոն, ադ ցնորեալ դիւցազը Սոսիկեան վարդապետութեամբ մոլորած, որ առելութեամբ մահը ընտրեց քան թէ քու բարեկամութեան սէրդ որ չըլլայ թէ ներումն

խնդրելու խոտարհի, նոյն ինքը կըսեմ թոզոր իր ամբարտաւանութեանքը այնչափ երկիւղալի չէր որչափ ազ անգութ գազանը որ դուն կուզես ու կը յուսաս ընտանեցնել։

ԿԵՍ. *Ո՛վ բարեկամ, ինչ կը խօսիս. վիրաւորեցիր զիս։*

ԱՆՏ. *կը սիրեմ քեզ ու չեմ կրնար խաբել։*

ԿԵՍ. *Բայց դուցէ ժամանակը խելքը գլուխը բերէ իրեն։*

ԱՆՏ. *Ես չեմ յուսար։*

ԿԵՍ. *Ի՞նչ ուրեմն. անոր առելութիւնը . . .*

ԱՆՏ. *Այո, պիտի բորբոքի ու երէ գքեզ։*

ԿԵՍ. *Հոգ չէ. ինչ պիտի ըլլայ նէ թոզ ըլլայ, ես անոր հայրն եմ, ու կեսար եմ. ինձի պարծանք է, չէ թէ միայն թշնամիներուս ներել, այլ եւ բարեկամ կուչել զանոնք ինձի. կուզեմ որ Հռովմ ու իմ որդիս ամկամայ բռնադատութեն պիտ սիրելու. ու ներող գթութեամբս խոնարհեցնեմ դիմացս Բրուտոսը ու բոլոր աշխարհք. զքեզ ինձի օգնական պիտի առնեմ ոմէ քաջ. դուն քու ձեռքդ ինձի երկնցուցիր ապստամբներուն գլուխը ջախջախելու համար, նուաճէ հիմա, նուաճէ Բրուտոսն ալ. կակղցուր անոր պնդացած սիրտը ու հեզութեամբ լսէ իւր ծննդեան գաղտնիքը, որ կուզեմ յայտնել իրեն բայց բնաւ չեմ համարձակիր։*

ԱՆՏ. *Ահա պատրաստ կեցած եմ, ամեն բան յանձն կառնեմ քեզի համար. բայց դարձեալ կըսեմ ես յոյս չունիմ։*

ՏԵՍԻԼ Բ.

ՏՕԼԱՊԷԼԼԱ, ԿԵՍԱՐ, ԱՆՏՈՆԻՈՍ

ՏՕԼ. *Վեհապն Տէր. Աւազանին ինչպէս որ հրամայեցիր հոս ժողվըվելով կուգէ ներս մտնել։*

ԿԵՍ. *Ինչո՞ւ համար այդչափ ուշացան, թող գան չուտով։*

ԱՆՏ (*Անոնց ներս մտնելը տեսնելն*) *Ահա կուգան. երեսներնէն առելութիւն ու լեղի կը կաթէ։*

ՏԵՍԻԼ Գ.

ԿԵՍԱՐ, ԱՆՏՈՆԻՈՍ, ԲՐՈՒՏՈՍ, ԿԱՍԻՈՍ, ԿԻՄԲՐՈՍ, ԴԵԿԻՄՈՍ

ԿԵՍ. *Առաջ եկէք, դուք որ Հռովմայ հասատուն սիւներն ու ամրութիւնն էք, քաջ նիզակակիցք իմ, ճօտեցէք ինձի, Կասիոս, Կիմբրոս, Դեկիմոս ու դուն իմ Բրուտոս, բոլոր աշխարհքիս նուաճութեան ժամը հասաւ, թէ որ յաջողեն մեզ երկինք, ու դժոխոց մէջ Կապասին ոգին գոհ ընելու Պարթեւաց գահին կործանմամբը. եկաւ ժամանակը որ Հռովմայ տէրութեան պակասորդը պիտի լեցուի պատերազմի իրաւունքով. ամեն բան պատրաստ է, ու Եփրատ գետը ինձի կըսպասէ. ես վաղը հոն պիտոր երթամ, Կասիոս ու Բրուտոս ինձի հետ պիտի գան, Իտալիա ու Գաղղիա Ան-*

ոնիոսին ձեռքը մնան։ Ուրիշ բան չի մնար Հռովմայ ու ինձի, բայց միայն գիտնալ թէ ինչ անունով պէտք է որ սիրեմ աչխարհի։ Սիղղա Լչխանապետ էր, Մարիոս հիւպատոս, Պոմպէոս սպարապետ, որուն ես յաղթեցի, ու բաւական է ըսել որ նոր իշխանութեան նոր անուն մը պէտք է։ Ամեն առղ ձայն մը կը հռչակի թէ պարապ առղը Հռովմ կը խրոխտայ Հայոց ու Պարսից դէմ, միայն մէկ թագաւոր մը բաւական է յաղթել անոնց։ անոնց դէմ կը պատրաստուի Կեսար ու թագաւոր չէ։ Կեսար հզօր քաղաքացի մըն է, ու իր յաղթութենից փառքովը մինակ կրնայ պարծիլ։ բայց դուցէ գայ օր մը որ ինքն ալ փոփոխամիտ ամկին ապստամբութեանը փորձը առնէ։ Մինչ Թող կուտամ որ իմ կենդանութեանս առնը Հռովմ յաղթուի, մտնաւանդ թէ հազար անգամ Թող մեռնի Կեսար։ կը լսա՞ք իմ խօսքերս, ո Հռովմայեցիք, ու կիմանա՞ք միտքս ու դիտաւորութիւնս որուն կը փափաքիմ։

ԿԻՄ։ Ժամանակ է ալ խօսելու, ով Կեսար. այն ամենայն թագ ու արքունի գաւազան, որ մեր աչխատութեանցը պտուղն ու յաղթանակը պիտի ըլլան կըսես, նախանձոտ ձերակուտին ու ժողովրդեան աչքին առելի նախատինք պիտի սեպուին քան թէ չնորհք ու բարերարութիւն։ Մարիոս, Սիղղա, Պոմպէոս իրենց անիրաւ իշխանութեամբն ալ չի յանդգնեցան Հռովմայ սահմանները ուզածնուն պէս բաժնել ու թագաւորի պէս պատգամներ որոտալ մեղի. մենք առելի մեծ բաներ կը յուսայինք քեզմէ Կեսար։

ԿԵՍ. Ի՞նչ է ուզածդ, ըսէ նայիմ,

ԱՄԵՆՔԸ (Բաց ՚ի Անտոնիոսէն) Ազատութիւն, ազատութիւն։

ԿԱՍ։ Դուն ալ երդումով խոստացար ընդել բոլորովին ինքնակալ տէրութիւնը, ու մենք այս օրուան վրայ յոյսերնիս դրեր էինք. ասիկայ էր նաեւ Հռովմին ուրախալի յոյսը որ հիմայ թշուառ եղած գիլ ութեամբ արիւնոտ դիականց մէջ կընայի ու հառաչանաց ձայնը ինչուան երկինք կը հասնի. արդ յիշեցնեմ քեզի քու երդումդ, Կեսար։

ԲՐՈ. Թող մեծնայ Կեսար, ես ալ կուզեմ, բայց աղատ ըլլայ Հռովմ, ու ինչպէս կարելի բան է որ ինչուան Հնդկաստան իշխողը գերի ըլլայ ինք իր մէջը. ինչ օգուտ է անոր որ իւր անունէն դողայ. աչխարհք ու ամենքը պաշտեն զինքը իբր փառաւոր թագուհի մը, երբ անիկայ գերութեան չղթայներու մէջ տառապի. ինչ օգուտ մեզի ալ գիտնալը որ Կեսար ամեն կողմէն չատ մը գերիներ ու հարուստ կողոպուտներ մեզի կը բերէ. Պարսիկներն ու Հայերը չեն մեր արեանը ծարաւի՝ ոխերիմ թշնամիները. ա՛ն ցմէ չարագոյն թշնամիներ կան, այո կան, ես գիտեմ ըսածս։

ԿԵՍ. Դուն ալ մի, ով իմ Բրուտոս։

ԱՆՏ. Կը լսես առնց յանդգնութիւնը. տես թէ թողութեան արժանի մարդիկ են առնք։

ԿԵՍ. Անհանգիստ է նէ՝ դուք ձեր սիրտ յանդգնութեամբը կուզէք յոգնեցնել իմ մարդասէր հեզութիւնս, դուք որ ղորոնք իմ սրտիս ու աղեղամբս առացեր եմ, դուք Մարիոսին ծառաները ու Պոմպէոսին գերիները, որ մինակ իմ գթութեամբս աս օրը կը չնչէք, ապերախտ ու անհամ լեզուներ՝ որ Սիղղայի դիմացը պատանձած կապանձ լեզուներ՝ որ Սիղղայի դիմացը պատանձած կապկըպած էին ու հիմայ իմ վեհանձնութենէս համարձակութիւն առած վրաս կը գոռան, ամենեւին չի վախնալով որ Կեսար այդչափ նուաստութիւն յանձն առնէ

ձեզմէ վրէժ առնելու։ Հոն Փարսաղիոյ դաշտին մէջ, հոն պէտք էիք ընել ադ լրբութիւնը. հիմայ բաղդը իմ կողմս է, թէ որ յաղթել չի պիտցաք, սորվեցէք ծառայել։

ԲՐՈ. Ծառայել. ահ, իմ քաջ ընկերներս, մեռնինք մանաւանդ՝ մեռնինք. հրաման տուր Կեսար, Թող զարնեն մեզ, մի կարծեր որ վատերու հետ կը խօսիս. Հռոմայ փառացը անարժան սրտեր չունինք մենք. Թաղպիոյ դաշտին վրայ մեզմէ ոչ ոք իւր կեանքը քեզմէ խնդրելու անարգութիւնը չունեցաւ, դուն ինքիրմէդ մեզի պարգեւ տուիր զայն որ նախատինք ըլլայ մեզի. դառն է մեզի այս կեանքը՝ Թէ որ այդչափ տուղ պիտի դնեինք նէ. Թէ որ դուն Թագաւորութեան կը փափաքիս, անանկ է նէ ալ մի խնայեր մեզի, զարկ առակեցուր, ու նախ ինձմէ սկսէ։

ԿԵՍ. Մարկ ըրէ ինձի (ՔՆԻ-ԸԵՐ-Ն) գացէք դուք. այնչափ յանդգնեցաք Բրուտոս, որ ինչուան դիս ալ կը նախատես. տուր խոցերով վիրաւորեցիր դիս ու չես իմանար. բայց մի վախնար, չի կրնար ըլլալ որ կեսար քու կեանքդ ուզէ։ Մէկդի Թող Բրուտոս ադ անմիտ կատաղի սէրը հայրենեաց՝ Ծերակուտին ու Հռոմայ, (ԲՐ-ՓՈՍ Կ-ՈՒՂԷ ԵՐՆ-Ը) մարկ ըրէ, կեցիր հոս, դուն մինակ կրնաս գէնքերս ձեռքէս առնել. (ՆՐԲԻՆ Կ-ՈՒՂԷ ԵՐՆ-Ը) կեցիր, մի բաժնուիր քովէս, սրտիս սիրելին, ով իմ Բրուտոս։

ԲՐՈ. Բոլոր արիւնս քուկինդ է կեսար, Թէ որ դուն քու առջի խօսքդ պահես, իսկ Թէ որ դուն բռնաւոր մընաս, քու սէրդ զղուելի ու գարշելի է ինձի. (Կ-ՈՒՂԷ ԵՐՆ-Ը)։

ԱՆՏ. Կեցիր մ'երթար ....

ԲՐՈ. Ես Անտոնիոսին հետ. Հռովմայեցի չեղողին հետ չեմ կրնար կենալ, ու ով որ Թագաւոր կուզէ անիկայ Հռովմայեցի չէ։

ՏԵՍԻԼ Գ.

ԿԵՍԱՐ, ԱՆՏՈՆԻՈՍ

ԱՆՏ. Ես քեզի չըսի մի. հիմայ կարծես դուն որ բընութիւնը կակղցնէ ադ քարացեալ սիրտը, մէկդի Թող ադ մտածմունքդ, Բրուտոս Թէ որ կախարժի, Թող լայ Հռովմայ կործանումը. բայց Թող ծածուկ մնայ իրմէ իւր ծնողին անունը որ կը հալածէ. մահուան արժանի է այն ապերախտ ու յանդուգն մարդը որ քու բարիքներդ ոտքի տակ առաւ. ալ մոռցիր ասկէ ետքը որ անիկայ քու որդիդ է։

ԿԵՍ. Ձեմ կրնար. վասն զի կը սիրեմ զինքը։

ԱՆՏ. Թէ որ ասանկ է նէ, ուրեմն իշխայ Թող կեսար իւր աթոռէն. միտքդ դրեր ես որ անոր ձեռքովը պիտի պատրաստուի քեզի գահը. Հռովմայ իշխանը դուն ես մի, չէ նէ Կասիոս, Սիմբրոս, Դեկիմոս, անծանօթ անչեան մարդիկ որ գոռոզութեամբ համարձակեցան յանդիմանել կչտամբել զքեզ, սպառնալ քեզի որ տիեզերաց Թագաւոր ես. ու դեռ կենդանի են անոնք։

ԿԵՍ. Անոնք ինձի հաւասար իշխանակիցներս են. բայց իմ ձեռքիս տակը բռներ եմ զանոնք ու գիտեմ խաղաղութեամբ լուծը անոնց վիզը անցունել։

ԱՆՑ. Թէ որ քու առջի Մարիոսն ու Սիլղան ըլլա-

յին մի կարծեր որ այդչափ գթութեամբ վարուէին անոնց հետ, այլ չարաչար մահուան պատուհասով փոխարէն կը հատուցանէին անոնց։

ԿԵՍ. Բարբարոսին մէկն էր Սիղղայ. արիւն, հուր ու գաղանացեալ բարկութիւն անոր իշխանութեանը գահը պատրաստեցին, կեղեքեց անիկայ Հռոմը, ամենուն առելի եղաւ. բայց ես կուզեմ ամենուն սիրելի ըլլալ· գիտեմ ես ռամկին բնութիւնը, որ մէկ օրուան մէջ առելութիւնը սիրոյ կը փոխէ· թէ որ թագաւորական պատիւս իրեն ծանր կերեւայ, անուշ պայ պիտի իրեն մարդասիրութեանս գութը, ասանկ ծաղկներու տակ կը ծածկեմ ես վիշը, ուր կը գլտորեմ պիրենք։ Պէտք է չոյել գաղանը պինդը կապելու առենն ալ· քաղցրութեամբ կորսամ ու գգուանքներով կը նուաճեմ, ու թշնամիներուս վրայ իմ սէրս յաղթանակ կը կանդնեմ։

ԱՆՏ. Ինչուան որ չի վարժին անոնք քեզմէ վախնալու՝ չես կրնար թագաւորել։

ԿԵՍ. Չէ· չեմ ուզեր որ վախնայ մէկը կեսարէն, բայց միայն անիկայ որ իրեն դէմ պինդ կը վերցնէ։

ԱՆՏ. Բայց պիտնաս որ Հռոմ կրնայ դէշ գործածել քու մարդասէր քաղցրութիւնդ։

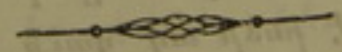
ԿԵՍ. Հռոմ ինչուան հիմայ մնծարեց իմ բարերարութիւններս. նայէ դուն մէյմը ան տաճարին որ կանգնեց կեսարի սիրոյն։

ԱՆՏ. Վախցիր գուցէ մէկ օր մը ուրիշ տաճար մըն ալ կանգնէ, փառաց՝ վրէժինդրութեան. վախցիր անոնց որոնք նախանձու թոյնով լեցուն է· ազնուական կասիոսը արդէն գուշակեց որ այսօր իմ ձեռքէս պիտի ընդունիս դու արքայական թագը, ու քու երեսիդ ալ յանդգնեցաւ մրմռալ· պէտք էր գոնէ այս

ապստամբներէն աներկիւղ ըլլալ ու անոնց նետերէն ապահովել ինքզինքդ։

ԿԵՍ. Թէ որ ես վախնայի անոնցմէ, ինչուան հիմայ արժանի պատիժը անոնց գլուխը կը թափէի. բայց ինչու առելութեան խորհուրդներ կը թելադրես ինձի. բաւական է ալ. ելլանք երթանք, ու մէկդի դնելով փուճ կասկածներու ու վրէժխնդրութեան վախը, մարդասէր կամօք թագաւորենք աշխարհքիս վրայ, որ ինքդիրենը իւր պարանոցը կը մատուցանէ ծառայութեան լուծը առնելու համար։

ԶԳԻ ՎԱՐԱԳՈՅՐՆ

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Բ.

ՀԱՆԴԷՍ Ա.

ԱՆՏՈՆԻՈՍ, ԲՐՈՒՏՈՍ

ԱՆՏ. Այդ քու խրոխտ արհամարհութիւնդ, ադ քու յանդուգն ժպրհութիւնդ, չէ թէ առաքինութենէն, այլ վարձի գազանութենէն առաջ կուգայ. պէտք չէր մի քեզի խոնարհիլ, իմնալ կնաարու գթութեան ու ղօրութեանը դիմացը. եւ կամ գոնէ պէտք չէր մի մարիկ ընել անոր խօսքերը. բայց մեղք որ չես դիտեր թէ ումի կը մերժես դուն, որուն դէմ գլուխ կը վերցընես. թէ որ դիտնայիր՝ չատ պիտի ցաւէիր։

ԲՐՈ. Բաւական է ինձի ադ ցաւը որ կը պատճառեն ինձի հիմա քու խօսքերդ, այ վատասիրտ անչնորհք քաղաքացի Թշնամի Հռովմայ զոր կը մատնես դուն. ինչ կուզես ինձմէ, ըսէ նայիմ. թերեւս խարել կամ որանձ Բրուտոսը. գնա կորիր ինձմէն, գնա բազմէ դողալով ադ բռնաւորին ձեռքին տակը որ կը ճզմէ ըզ քեզ. ասկէ ետքը խայտառակեցան քու մեքենայներդ. ծառայութեան փափաքով կը հալիս ու կը մաշիս ողորմելի թշուառական. ու դուն Հռովմայեցի ես, դուն հիւպատոս, այ անարժան։

ԱՆՏ. Մարդ եմ ես Բրուտոս, ու մտերիմ բարեկամ, առնցմէ աւելի մեծ առաքինութիւն չեմ ուզեր. իսկ

դուն որ իբր գիւցազն կը պարծիս, տմարդի լարբարոս մինես ու չեմ գիտեր ինչ անուն տալ ադ միրզ գողութեանդ որ դուն առաքինութիւն կը կոչես (Կերթայ)

ՏԵՍԻԼ Բ.

ԲՐՈՒՏՈՍ ՄԻԱՑՆ

Ա՛յ անզգամ թռնալէից բերան, ահա իմ տառապեալ հայրենեացս կարծեցեալ հիմունքները. ահա ձեր յաջորդները որ գիւցազնացեալ Դևկոսք եւ Ռէգրատիոսք եւ դուն իմ արիւնակիցս մեծդ Բրուտոս, անարչատ վրէժխնդիր օրինաց Հռովմայ, ինչ մնաց մեզի Հռովմէական փառքէն. ամենքն ալ ահիւ ու դողութեամբ խոնարհած կը համրուրեն բռնաւորին անօրէն ձեռքը որ զմեզ ամենքնիս ալ Հռովմայ որդիքները երկաթի չղթաներով գերի կուզէ ընել. Կեսար վերցուց մեզմէ առաքինութեան անունն ալ, ու ահա հիմայ Հռովմը կը վինասեմ ու Հռովմը չեմ գտնար. Ո՛վ դուք հայրենեայս վեհագոյն ծառայքն, որոց սիրտը տեսան իմ աչուընեա, եւ որոց ձիշատակը արցունքներով կը թրջեմ. դուն արիդ Պոմպէոս, դուն սատուածացեալ հոգի Կատոնի եւ դուն Սկիպիոն գիւցազանց տոհմին վերջին չառաւիղը, վառեցէք սրտիս մէջ ձեր արիութեան անչէջ բոցը. ձեր անձինքը կրկին կենդանացուցէք նոյն Բրուտոսին վրան. տուէք ինձի սիրտ մը արժանի պատուոյն Հռովմայ որ այս բռնաւորը ոտքի տակ առնէ. դուն չէիր մի այս գիշեր քունիս մէջ ինձի երեւ-

ցողը ով մեծդ կատոլը ու ականջէս վար պոռացիր, «Կը քանանա դուն Բրուտոս ու Հռոմի գերի է. չէ, դուն Բրուտոս չես», ով դառն կշտամբանք. Հռոմի, իմ աչքերս ոչ երբէք պիտի դադրին քու վրադ. իմ եղբայր մի՛ զարնէք աղ գերութիւնը որ պարչելի է ինձի, ու դուն սոսկացիր անօրէն բռնաւոր, սոսկացիր նեսար. ահա կերկնցնեմ ձեռքերս քու վրադ, դուն Բրուտոս չես. ես Բրուտոսը չեմ. այն Բրուտոսն եմ ու պիտի ըլլամ միշտ. պիտի սպանիմ, Հռոմի, կամ չէ նէ դուն պիտի վրկուիս, առաքինութիւնը պիտի կայ դեռ մէկը քու ծոցիդ մէջ. Հռոմի վրէժխնդիր մը կուզէ. Հռոմի աչուընները ինծի դարձուցեր է, անիկայ իմ արեամս ու ձեռքիս ջէնք կուտայ. Հռոմի արիւն կուզէ, այսօր իւր վրէժը պիտի կատարեմ ես։

ՏԵՍԻԼ Գ.

ԲՐՈՒՏՈՍ, ԿԱՍԻՈՍ, ԴԵԿԻՄՈՍ

ԿԱՍ. (Կը ջրկէ Բրուտոսը) Վերջին անգամ դրկեմ ղքեզ քաջդ Բրուտոս, մեր հայրենի օրէնքները կործանեցան, պէտք է որ այսօր մենք ալ մեռնինք. ես չեմ յուսար աներեւոյթ Հոդուածոյ հանդարտիլ կեսարէն. պիտի անիկայ մեր միտքը ու քաջութիւնը, իմացաւ որ իւր մեքենայները յայտնուեցան ու խաղը եղան. ուր էր թէ բոլորովին ջնջէր դմեզ Հռոմէյ ներխարհակ ինամօրդները. հասաւ մեր մահապուշակ ժամը. ամեն բան կորսուեցաւ, ալ յոյս չկայ, ալ չկայ մեզի համար

ոչ հայրենիք, ոչ պատիւ, ոչ օրէնք, մէկ օրուան մէջ կեսար յաղթանակեց Հռոմէյ ու աշխարհի. իրեն հարմար էին մեր նախնեաց այնչափ արիւնով վաստակած պատերազմները. մէկ օրուան մէջ յափշտակեց կլլեց կեսար վեց միառաւոր դարերու արդիւնքը, հն, իմ Բրուտոս, դուն ալ բռնաւորին գերի ըլլալու համար ծրներ ես եղեր, վասն զի ազատութիւնը գնաց հեռացաւ մեզմէ։

ԲՐՈ. Պիտի դառնայ նորէն, պիտի գայ, չուշանայ պիտի։

ԴԵԿ. Ո՞ւր էր... բայց ինչ աղաղակ է սա։

ԲՐՈ. Թող տուր ազ անհասատատ թնթեւամիտ ժողովուրդը... գերիներու բազմութեան ձայնը կը լսեմ ես։

ԿԱՍ. Այսպէս ուրեմն ազատութիւնը... բայց երբ թալով աղաղակը կը չատնայ...

ՏԵՍԻԼ Դ.

ԿԻՄԲՐՈՍ ՏԱԳՆԱՊԱՒ, ԵՒ ԱՌԱՋԻՆՔ

ԿԱՍ. Դուն ես Կիմբրոս, ինչու խառնիր ես. խօսէ։

ԴԵԿ. Արդեօք մատնուեցանք մենք. ինչ եղաւ, ինչ սեսար, չուտ ըլլէ, պատմէ մեզի։

ԿԻՄ. Հռոմէյ նախատինքն ու կործանումը տեսայ ես. կեսար ոտքի վրայ կայնած տաճարին մէջ որոտընդոստ ձայնով իրրեւ չան թընկէց Արամազդը, իւր ծանր ծաղամիտ խորհուրդները կը քարոզէր ամենուն, իրրեւ թէ քիչ տեսնէն գօրաւոր բանակով Պարթից դէմ պի-

ոի երթայ յաղթէ նուաճէ զանոնք. մէյ մ'ալ ամէն կողմէն ձայն մը ելաւ, ամենքը կը կոչէին զինքը պատերազմի կայծակ, յաղթող աչխարհի, Հռովմայ փառաւորութիւնը. բայց անոր գոռոզութիւնը ատոնց մով գոհ չէր ըլլար, ու աւելի մեծ բան մը կը պահանջէր

ԱՄԵՆՔԸ. Ա՛յ անամօթ երես,

ԿԻՄ. Ա՛ս ուրախական հանդէսին աաեղը Անտոնիոս բազմութիւնը ձգելով ներս մտաւ, ոհ անլուր թշուառութիւն, թագ ու գաւազան ձեռքը բռնած մէկէն լուեց բազմութիւնը. իսկ անիկայ հանդարձակ առաջ գալով, սոսկացէք որդիք Հռովմայ, իր ձեռքովը դրաւ թագը կեսարու գլխուն վրայ ու անոր ոտքը իյնալով, բարձր ձայնով կաղաղակէր, կեցցէ կեսար թագաւոր Հռովմայ եւ աչխարհի,

ԱՄԵՆՔԸ. Ա՛յ անօրէնն անարժան. ով անգութ քրոնաւոր,

ԿԻՄ. Ա՛յս լսելով Հռովմին երեսին գոյնը նետեց, ու անոր չարագուշակ ողբոց ձայնը ինչուան երկինք հասաւ. չատ մարդիկներ վախով ու ամօթով լեցուած, երեսնին կախած, սրտերնին դողդ մէջ ապիս անդին փախան ցրուեցան, գետի պէս արցունք վազցնելով: Մէկէն կեսար գուշակելով ժողովրդեան բարկութիւնը կեղծաւոր խորամանկութեամբ իր գլխուն թագը ու գաւազանը գետինը զարնելով կոխկռտեց: Ան աաեր ամենքը նորէն ուրախութեան դարձան, իրրեւ թէ ազատութիւննին նորէն ատացան. Անտոնիոս ապշած հեռացաւ անկէց, ու կեսար իր կեղծաւորութեան տակը ծածկելով սրտին չարութիւնը, երեսանց հրաժարիլ կը ձեւացնէր թագաւորական փառքէն, բայց սիրտը սաստիկ վերաւորուած կատաղութեամբ կը մեռնէր ան

պատուոյն համար, որուն արժանի չէր. ու ալ չի կրնալով զսպել իր բարկութիւնը դուրս ելաւ տաճարէն, հրամայեց տուաւ ծերակուտին որ գան իրեն ժողովրվին մէկ ժամէ մը: Մէկ ժամէն ետքը ալիտի փոխէ կեսար իշխանութիւնը. մեծերէն արդէն չատերը իր կողմը վատրկած է. Հռովմ ծախու հանուեցաւ, ու բռնաւորը անոր գին կը կորէ. ծերակոյտը ռամկէն աւելի վատ եղաւ, կեսար բարձր 'ի գլուխ տիրարար կիյխէ. ասկայ բաւական չէ, կուզէ թագաւորական պատիւն ալ. ռամիկը կը մերժէ իրեն զայն ու ծերակոյտը կը պարգեւէ. ուրեմն ինչ ընելու է բարեկամք քաջք, ընտրեցէք

ԿԱՍ. Ի՞նչ ընելու է, մեռնիլ ու ջնջել մեր նախատինքը, քա՛ի որ անոտի յոյս մը կը ծիծաղէր հայրենացի վրայ, համբերեցի իր կապանքներուն. հիմայ որ ամեն յոյս պարապ ելաւ, ալ ինչու կը դանդաղիմ. Հռովմայ վերջին օրը կասիոսին ալ վերջի օրը ըլլայ, ուր որ հայրենիքս գերի է, հոն արժանի չեմ այս օդը շնչել. թէ որ չի կրնամ ես այսօր անոր վրէժը առնել, թող մեռնիմ անոր հետ. ալ ինչու կուշանամ, Պոմպէոս, Մեսեղլոս, Կասոնէ, ձեր նախանձաւորն եմ ես. ժամանակն է ձեր եռեւէն գալու:

ԲՐՈ. Չէ, այդպէս չէ, մէկու մը նախանձաւոր չըլլանք, այլ մենք մեզմէ նոր սպարէզի մը մէջ քաջ անուն ընենք ուրիշներուն օրինակ ըլլալու համար. բոլոր աչխարհք աչքը մեր վրայ անկած է, չի խաբենք աչխարհքիս ու մեր հայրենեաց յոյսը:

ԿԱՍ. Ի՞նչ է քուկին խնդիրդ ատ յուսահատ ժամուս մէջ:

ԿԻՄ. Աղետալի ժամը կը մօտենայ, մէկ ժամէն եռքը պիտի կործանէ կեսար Հռովմը:

ԲՐՈ. Մէկ ժամէ մը եաքը աս սուրը իր սրտէն անցնի, ու գլտորի կեսար արեանը մէջ։

ԿԱՍ. Ո՛վ մեծդ, ով իմ քաջազունս, ահ, դրկեմ ըզ քեզ, կը ճանչնամ զքեզ ադ վսեմ քաջութենէդ։

ԴԵԿ. Ո՛վ քաջ, բռնաւորաց մահացու թշնամին եւ արժանի ժառանգ արեան մեծին Բրուտոսի, ես ալ նոյն խորհուրդը ունէի սրտիս մէջ։

ԿԱՍ Արթնցուցիր դիս ալ մահացու թմրութենէս, քուկինդ է աս գործքիս փառքն ու պսակը. աս յոյսը ունէի ես քու առաքինութենէդ. Հռովմ մինակ, չէ թէ ուրիշը կրնար քեզի այսպիսի խորհուրդ մը չնչել. քու անունդ միայն մահուան վճիռ Թող որոտայ բռնաւորին չար գլուխը, եկու ուրեմն Բրուտոս, սրբէ՛ք մեր նախնիքը երկրիս վրայէն, Կապիտոլիոնի փառացը վրէժը մենք առնենք, վասն զի Արտաղդ կուշայնէ կայծակները թափելու. հնպա, դուք ալ Դեկիմոս, Սիմբրոս, ինչ է դիտաւորութիւնդիդ, յայտնեցէք ձեր կարծիքն ալ։

ԿԻՄ. Մեր ամենուս խորհուրդն ու կամքը մի եւ նոյն է. առէք մեր կեանքը, պարչեցանք բռնաւորէն, կը սիրենք Հռովմը, ու պիտի խնդրենք անոր վրէժը

ԴԵԿ. Ո՛վ հարք Հռովմայ, որ ամպարիշտները սատակելով զանիկայ դերութենէ պիտի դարձնէք, բաւական եղաւ այսչափ առեն հասկերեվնիս բռնաւորին անարժան ձեռքին սակը՝ որ կը ճզմէ զմեզ, ու քանի որ կուշացնենք մենք անոր մահը, անոր կեանքին առմէն մէկ վայրկեանը մեզի մեղք պիտի սեպուի։

ԿԻՄ. Հիմա պէտք է մտածենք թէ արժան է ուրիշներ ալ մեր վտառացը մասնակից ընել։

ԲՐՈ. Ոչ, քաւ լիցի, բաւական է մեզի մեր եռանդը ու սիրտը հայրենեաց ազատութեան համար. Եպիդը ու սիրտը հայրենեաց ազատութեան համար. Եպիդոս, Սկիւռոս, Տոլապէլլա, Փաբինիոս ու Ծերակուտին մնացորդը վատասիրտ մարդիկներ բռնաւորէն կաշառք կերած են. մէկը բաժնորդ չըլլայ աս մեծ պատուոյ ու վտանգին. Կեսար քիչ մը առնէն պիտի երթայ առեանը, հոն, ով քաջք, զինքը չորս կողմէն պատեցուլ, զարնենք զինքը, հոն աս սուրս իր սիրտը պիտի խոթեմ մէկ հարուածով, ու իր արիւ՛ը հետ հանեմ թափեմ Պոմպէոսին՝ կատուին ու Հռովմայ վրէժը. վերամնդ մեծ. վասն զի նոյն առենը անչուշտ իւր պաշտօնեաները պիտի բռնեն տաճարին դռները. ժողովուրդ անմիտ ու փոփոխական որ չի գիտեր սիրել, չէ նէ առնելու թեան արժանի է աս հայրենեաց մատնիչը. ես մեր մահը աչքիս առջեւը կը տեսնամ, սակայն ով աստանկ մահը կեանքի հետ կը փոխէ. ես իմ անձս կը նուիրեմ Հռովմայ կենացը. Թող խառնուի մեր արիւնը բռնաւորին արեանը հետ. ահ, ինչ ցանկալի է այս մահը, մեռնինք ով քաջք, մեռնինք՝ որ կեսարն ալ մեռնի, որ մեր հայրենիքն ալ ու ազատութիւնը նորէն կենդանանան անմահ կենդանութեամբ։

ԿԱՍ. Ուրեմն ալ ինչու կուշանանք, եկէք միաբան վազենք Կապիտոլիոն, հոն պատրաստուեր է ինքը նուաճելու զմեզ. հոն իրեն արեան ինչուան վերջին կաթիլը խմէ գեամինը. ժողովրդէն բնաւ մի վախնաք. ատիկա եղաւ պատեր է զինքը. բայց երբ իմնայ իրեն պաշտելին պիտի առէ զինքը։

ԲՐՈ. Անանկ է նէ երդում ընենք ամենքնիս ալ սուրերնուս վրայ (կը հանէ սուրը, նայելով ընկերներուն) երդում ընենք Պոմպէոսին անիրաւ մահուան, կատուին անմեղ արեանը ու Հռովմայ դիւցազանց հոգւոցը վրայ.

երդում ընենք անմահ Աստուածներուն վրայ ալ որ բողոք ընելով մեզի կը խնդրեն Հռովմայ արեան վրէժը որ գազանաբար խմեց ադ բռնաւորը. որպէս զի Հռովմայ գունաթաի երեսը վարդերու պէս ծաղկի անոր արիւնէն։

ԿԱՍ. Ոչ այսչափ միայն, այլ եւ երդում ընենք, ով որ աս բռնաւորիս պէս յանդգնի թագաւորական պատուոյն աչք տնկել ու հայրենեաց օրէնքը քակել, սատկեցնենք զինքը, ով ըլլայ նէ ըլլայ, թէ մեր եղբայրները, թէ որդիք, ու թէ եւ ծնողք ալ. վասն զի աւելն բռնաւոր մեր թշնամին է, քաջդ Բրուտոս, Հռովմայեցին չունի ուրիշ որդի, ոչ հայր, ոչ եղբայր, բայց միայն Աստուածք. առաքինութիւն, օրէնք եւ Հռովմ. Ուրեմն խօսք տանք արիւննիս մէկ մէկու խառնելով հայրենեաց համար թափելու. ասկէ ետքը հայրենասիրութեան եղբայր ըլլանք մէկ մէկու որ արդէն հարազատ որդիք ենք Հռովմայ ու ամենուն հօրը վեհ Արամազդայ։ Ուրիշ բան մը չի մնաց մեզի, բայց մեր երդումը բռնաւորին արեամբը կնքել։ Կերդնուինք ձեզի (ՅՈՒՆԿ ԿԸ ՀԱՓԼՆ ԱՂՆՆ Ա.) Աստուածք եւ դիւցազունք Հռովմայ որուց միայն յիշատակը մեր սիրտը կը բորբոքէ, ամեն բան, չէ թէ մեր, այլ Հռովմայ փառացը համար կընենք. ապրինք ու մեռնինք իրեն համար. ու գերեզմանին մէջ մեր ոսկորները ուրախանան երբ իր ազատութեան ցնծալէն աղաղակը ինչուան երկինք բարձրանայ։ Երթանք ուրեմն, երթանք կատարելու մեր գործը, վասն զի ուշացաւ։

ԱՅԼՔ. Փութացէք երթանք։ (ԱՅԼՔ ՅՈՒՍՔԼԵՆ, ԲՐՈՒՏՈՍ ՅԵՏՈ ՏԱՅ)։

ՏԵՍԻԼ Ե.

ԿԵՍԱՐ ՊԱՇՏՕՆԷԻՒՔ ՄՏԱՆԷ

ԿԵՍ. կեցիր հոն, մ'երթար. մոիկ ըրէ ինձի այ անըզգամ։

ԲՐՈ. Բռնաւորներէն հեռու։

ԿԵՍ. (Իբ ՏՐՊՈՑ) բռնեցէք զինքը։

ԲՐՈ. Կատարէ մտքիդ դրածը, աւ ինձմէ աս կեանքը։

ԿԵՍ. կեսար թէ որ քու կեանքդ ուզէր, բաւական էր իր մէկ ակնարկութիւնը, վասն զի արժանի ալ եմ. հոս փարասպիա չենք, կը հասկնամ բաածս, ու դուն դեռ ապերախտ մոլի յանդգնութեամբ պարծանք կը սեպես ինձի դէմ գլուխ վերցնել. երէսէդ կկրնամ սրտիդ չարութիւնը որ վերջապէս իմ բարկութիւնս պիտի վառէ։

ԲՐՈ. Իմ խորհուրդներս Հռովմայեցիի մը արժանի են. մեղք որ չեն ուզեր երկինք որ դուն իմանաս զայն։

ԿԵՍ. Համբերեմ ուրեմն քու արբութեանդ. մոիկ ընեմ քեզի, թող խոնարհի կեսար իր բարձրութենէն Բրուտոսին համար. (ՏՐՆՆԵՐՈՆ) հեռացէք դուք ինձմէ քիչ մը աւեն։ Ըսէ նայիմ, ինչ բան կրնաս երեսս զարնել ինձի։

ԲՐՈ. Դեռ ինչ պիտի ըլայ. ահա երկիրս օտարներուն եւ հայրենեացդ արեանը մէջ թաթխած. Հռովմ դերի բռնուած անլոյծ երկաթներու մէջ, ու ինչուան քու քաջութիւնդ ու առաքինութիւնդ սրտիդ չարութեանը հետ խառնված, ու արդարութիւնդ չար քան զանիրաւութիւն, որ չողոքորթ լեզուով կը համոզէ Հռովմը սիրել իրեն տուած շղթայները։

ԿԵՍ. Ադ լեզուդ Պոմպէոսին լեզուն է, անիկայ կախարդեց զքեզ. Պոմպէոս Հռովմայ մահաբեր դառը Թշնամին, անիկայ սորվեցուց քեզի ազ խօսքերը, վասն զի ինքը չէր ուզեր կնոջը իրեն հաւատար իշխանակից. ինչ կը կարծես. Թէ որ անիկայ ինձի յաղթէր, ազատութիւն պիտի չնորհէր Հռովմայ. ոչ այդպէս, այլ խիստ դերութեան կապանք երով պիտի տանջէր զինքը, ու ան աստեր Բրուտոս, այն վեհ դիւցազնը ինչ պիտի ընէր։

ԲՐՈ. Ան աստեր Բրուտոս խայտառակ մահուամբ կը ջնջէր զանիկայ աշխարհքէս։

ԿԵՍ. Յայտնութեան ուրիմն քու մեքենայներդ որ ինձի ալ կը պատրաստես. խմայութեցաւ միտքդ, ու դեռ կը պարծիս ալ դուն. դեռ կենդանի կը մնայ Բրուտոս իմ Թշնամիս. ահա ես քու առջեւդ եմ, մինակ ու անօգնական, չիկան իմ քովս ոչ ծառայ՝ ոչ զօրական՝ ոչ Թիկնապահ։

ԲՐՈ. Քաջերուն պաշտպանը իրենց արիութիւնն է. մանաւանդ երբ Բրուտոսի պէս մէկուն դիմացն են. ուր էր Թէ ինչպէս որ զօրականներէ ու Թիկնապահներէ ազատ ես հիմա, անանկ ալ խղճմտանքիդ տապնապէն ու սրտիդ վախէն ազատ ըլլայիր։

ԿԵՍ. Վաճխ, ադ ձայնը եւ ոչ ականջս կը ճանչնայ, Թող Թէ սիրտս։

ԲՐՈ. Այո, վախը անծանօթ էր քեզի պատերազմին դաշտին վրայ, բայց ոչ նոյնպէս Հռովմայ քաղաքին մէջ, մէկը ինչուան որ ուրիշները զարհուրեցնէ պէտք է որ նախ ի՛քը սասանի. քու ձեռքդ չէ՛ ին հիմա սպաննել զիս. չես ին պիտեր որ կատեմ զքեզ, չես պիտեր որ անօրէն խորհրդոցդ կատարմանը արգելք եմ. անանկ է

նէ ինչու մէկէն հոս չես կորանցներ զիս. յայտնի է ուրեմն որ զարհուրելով կը դողաս մեղմէ։

ԿԵՍ. Ա՛նհիա. միթէ հոն փարատիա քու կեանքդ իմ ձեռքս չէր ին։

ԲՐՈ. Հիմայ ալ Բրուտոս միթէ զքեզ ծաղր չըներ. Թէ որ հոն վախը ձեռքդ կապեց, հոս քու բարկութիւնդ Թող կատարէ զայն, ահա հոս կ՚ոցներ եմ, ինչ բան զքեզ կարգիլէ։

ԿԵՍ. Բնութիւնը, սիրտս, արիւնը, ոչ անգութ, ան կարդա, ճանչցիր արիւնդ, ճանչցի՛ր ինքզինքդ, ճանչցիր ադ արիւնը. նայէ զով կը հալածես, ուսկից կը գարչիս, որուն վրայ կը յարձակիս, ու անկէ ետքը ըրէ ուզածդ Թէ որ կրնաս։ (Կ՚ուզէ ընդդիմանալ)։

ԲՐՈ. (Կը խզէ ընդդիմանալ) Ա՛հ, վայ ինձ, եղուկ ինձի. ուր եմ ես, ինչ էր կարդացածս, ինչ էր որ ասացայ ... աչք իմ ... խաբուեցայ արդեօք։ (Նորէն ընդդիմանալ կ՚ուզէ)։

ԿԵՍ. Հիմայ ինչ կ՚ըսես, որդեակ իմ։

ԲՐՈ. Անիկայ իմ հայրս ... ով ապշութիւն, ով հիացում։

ԿԵՍ. Այո, ես քու հայրդ եմ, քու հայրդ, ով անարժան ապերախտ, ինչու համար է ադ բարկութեամբ լեցուն անտեղի լուսթիւնդ. ինչու կը հատաչես, (կը փրկէ զինքը) որդեակ իմ Բրուտոս, դուն իմ վիրկս լուռ մունչ կը կենաս, քնութիւնը վրադ սարսափ ձգեց, ու սէր ամենեւին։

ԲՐՈ. Ո՛վ ահաւոր եւ անոյտ բաղդս, ով երդումն, ո՛հ, հայրենիք իմ սիրելի, Հռովմ, ով դիք։ կեսար ... սա՛ղ Թշուառիս, սա՛ղ տառապեալ սրտիս, բաւական եղաւ ինձի սա կեանքս, ուր է մահ։

ԿԵՍ. Խօսէ՛ Բրուտոս, խօսէ՛ որդեակ իմ, դուն էդ խղճմտանքդ կը խայթէ զքեզ. ըսէ՛ ինձի, բան քու սիրտդ. հաւատա՛ քու հօրդ. կը լռե՞ս տակաւին Բրուտոս, բարե՛, կը վախնա՞ս ուրեմն իմ որդիս ըլլալու, կը զարհուրի՞ս ադ ցանկալի անունէն, կը խորչի՞ս, կը փախչի՞ս սիրոյս ձեռքէն, կը մերժե՞ս վաստքիս հետ մտնակից ըլլալ, իմ արիւնս ըլլալդ քեզի նախատինք կը սեպե՞ս. այն թագը, այն գաւազանը, այս թագաւորութիւնն ու կեսար անունը՝ ասկից դուն կը զարչի՞ս, Բրուտոսին համար պատրաստուեցան, թագաւորութեանս ժառանգութիւնն քու եւ Հռոմայեցիներուն մէջ կուզէի բաժնել։

ԲՐՈ. Ո՛վ երկինք, Աստուածդ . . .

ԿԵՍ. կուզես խօսիլ, կը բռնադատես ինքզինքդ ու չես կրնար. աչքէն արդեօք առաջ կուգան ադ հեծութիւններդ, չէ նէ ոխութենէն. ինչո՞ւ համար այլայլեր խռովեր ես, խօսէ՛, պատասխան տուր։

ԲՐՈ. Կեսար . . .

ԿԵՍ. Որդեակ իմ։

ԲՐՈ. Ո՛հ, չեմ կրնար խօսիլ . . .

ԿԵՍ. Եւ ինչո՞ւ արդեօք, ինչո՞ւ չես հաւարձակիր, հայր, քաղցր անունը բերնէդ հանել։

ԲՐՈ. Թէ որ դուն իմ հայրս ես, մէկ բան մը կը խնդրեմ քեզմէ։

ԿԵՍ. Ջրուցէ՛ մէյմը, ու ամեն բան կը կատարեմ։

ԲՐՈ. Մեռայուր պիտ հոս, կամ չէ նէ մէկդի թող թագաւորութեան խորհուրդը։

ԿԵՍ. Ա՛յ անօրէն զաւակ, այ ապերախտ անդութ, անողոքելի կատաղի գազան. այ ապառաժ սիրտ. աւելի խստացած եմ դիւթենէս. դնա՛ ալ ասկէ ետքը

իմ որդիս չես դուն. գնա՛ անհոգութեամբ քաղաքացի. յուսակտուր սիրտս հոս նոր բան մը սորվեցաւ քեզմէ. աս սիրտը, որ այնչափ առեցիր պիտի կըսէի քեզի պէս բնութեան կապը, պիտի մոռնայ հայրական դութը։

ԲՐՈ. Իմ անունս Բրուտոս է, ու ինձի հայր ու մայր Հռոմը կը ճանչնամ. մի՛ բռնադատեր զիս հայր ընդունիլ ինձի մեր նախնին Բրուտոսը որ արեամբ որդւոյն Հռոմայ ազատութիւն պարգեւեց. դուն ես ալ սորվիմ անկէց հօրս արեամբը, որդւոյս, ու նոյն իսկ իմ արիւնուս հալածել ջնջել Հռոմէն ինքնակալ միահեծան տէրութիւնը։

ԿԵՍ. Ու ինչ. միթէ ծնաւ կեսար Բրուտոսին աղաչելու համար. սորվիմ ես ալ քեզմէ մարդկութեան սահմանէն դուրս ելլալ. դնա՛ աչքիս առջեւէն զաւակ ապստամբ, ալ հոգ չեմ ըներ, ալ չեմ ճանչնար զքեզ. ազատ եմ իմ իշխանութեանս մէջը, ալ ակամբ չեմ կախեր անիրաւ անարժան դիւթեանս. յոգնեցայ ալ ապերախտներու ներելէն. ասկէ ետքը ուրիշ լեզուով խօսիմ իրենց հետ։ Ո՛վ Սիղղա, Սիղղա, զքեզ ինձի օրինակ պիտի առնեմ. սարսեցէ՛ք ասկէ ետքը դուք երբ բռնակալութիւնս ու վրէժխնդրութիւնս մռնչեն ձեր գլխուն վրայ։ Գնա՛, մի՛ երեւար աչքիս այ անգութ. դնա՛ քու ընկերներուդ. ամենքնիդ մէկտեղ չարժեցիք իմ ցասումս, ամենքնիդ ալ պիտի կորսուիք։ Կեսարին զօրութիւնը գիտէ Հռոմ, հիմայ ալ տեսնայ անոր բարկութիւնը. ասկէ ետքը մարդասիրութիւնը անգթութեան փոխեմ. ու աս ամեն բաներն պատճառը դուն ես միայնակ, դուն պարտական չարեաց անօրէն գլուխ։

(կերթայ)։

ԲՐՈ. երթամ ես ալ անոր ետեւէն. չի բորբոքենք բոլորովին անոր բարկութիւնը. ահ, ուր էր թէ կարենայի միանգամայն սրբկել Հռոմը ու կեսարը։

ՋԳԻ ՎԱՐԱԳՈՑՐՆ

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Գ.

ՏԵՍԻԼ Ա.

ՀՐԱՊԱՐԱԿ

ԿԻՄԲՐՈՍ, ԴԵԿԻՄՈՍ

ԴԵԿ. Իրաւ կըսեմ ես քեզի որ տեսայ Բրուտոսը խռոված կերթար հոնկէց, ու արցունքներով լեցուած էին իր աչքերը. կրնայ ըլլալ արդեօք որ փոխած ըլլայ միտքը։

ԿԻՄ. Ֆաւ լեցի. Բրուտոս կը սիրէ Հռոմը. կը սիրէ անիկայ ճշմարտութիւնը ու փառքը. քիչ մը հաքը կուգայ ինքը հոս, ինչպէս որ խոստացաւ։

ԴԵԿ. Ահա կը տեսնամ մէկը որ արտօրնօք հոս մեզի կուգայ։

ԿԻՄ. Անիկայ չէ մի եւ կամ կասիոս։

ՏԵՍԻԼ Բ.

ԿԱՍԻՈՍ, ԿԻՄԲՐՈՍ, ԴԵԿԻՄՈՍ

ԿԱՍ. Հասաւ ժամանակը, ով քաջք, Հռոմայ կենդանութիւնը՝ աշխարհքիս թագուհին պիտի ազատի այսօր իւր արքայէն ձեռքէն. աս պարծանքը ձերինն է սոր իւր արքայէն ձեռքէն. աս պարծանքը ձերինն է քաջազունք Հռոմայ. դեռ քիչ մը առեն ալ, ու պիտի

կորսուի բռնաւորը, վերնայ մէջ տեղէն ան գործը որ չի կրցան գլուխ հանել Պոմպէոս՝ կատոնէն Ափրիկէ ու Սպանիա, մեր ձեռքովը պիտի կատարուի այսօր. հայրենեաց վրէժը պիտի խնդրենք, ու աչխարհիս չորս կողմը քարոզ կարդան որ ամենքը պաչտեն մեր Հռովմը վասն զի ալ ծառայ չէ:

ԿԻՄ. Ամենքնիս ալ պատրաստ ենք քեզի հետ մահուան ու կենաց, մեռցնելու ու ապրելու, միայն թէ պաչտըվի Հռովմ ու ծերակուտին առեանը. մահուան ու կենաց խորութիւն չենք ըներ, կամ բռնաւորը սատկի մեր ձեռքովը, եւ կամ զմեզ սատկեցնէ ինքը:

ԴԵԿ. Բայց ինչ կընէ Բրուտոս. դեռ չերեւցաւ անիկայ. Բրուտոս բռնաւորին դահիճը որ երդումնցուց զմեզ ու երդում ըրաւ ինքը նախ կեսարին կեանքը վերցնել. ինչու համար այսչափ ուչացաւ. արդեօք մէկ տեղ մը արգիլուեցաւ մնացը, եւ կամ յայտնուեցաւ դաւաճանութիւնը:

ԿԱՍ. Ձեմ կարծեր. տեսայ Բրուտոսը որ բարկացած կուգար սպդնապով, վախ մի ունենաք անոր վրայ. ես ինքզինքէս աւելի անոր վրայ յոյս դրեր եմ:

ԴԵԿ. Անաւասիկ ինքը. քաքէ, ինչպէս խոռված կերեւայ:

ՏԵՍԻԼ Գ.

ԲՐՈՒՏՈՍ, ԿԱՍԻՈՍ, ԿԻՄԲՐՈՍ, ԴԵԿԻՄՈՍ

ԲՐՈ. Ա՛ս ինչ է. մինակ դուք էք հոս:

ԿԱՍ. Մի թէ քիչ ենք մենք, երբոր դուն ալ մեզի հետ ես:

ԿԻՄ. Ի՞նչ է ատ սրտիդ տագնապը Բրուտոս. բռնաւորը քանի մը իմացաւ արդեօք. մատնուեցաւ Հռովմ:

ԲՐՈ. Ոչ. Կեսար չդիտեր իր մահուան ծրագրը. անիկայ վատահ է ձեր վրայ:

ԿԱՍ. Ինչու անանկ է նէ խռովեր ես:

ԲՐՈ. Ո՞ւր է Պիկերոն, ես ինչուան հիմայ անոր եւ տեսչէն կը պարտէի:

ԿԻՄ. Չես դիտեր որ ծերակուտէն մէկ քանի հոգի հետը առած, ելաւ գնաց փութով Հռովմէն:

ԿԱՍ. Ծերութիւնը թոռմեցուց անոր առջի քաջութիւնը:

ԲՐՈ. Բայց չի մարեց. Հռովմայեցի մարդ չի համարձակիր արհամարհել Պիկերոն. երդում կրնեմ Աստուձակիր արհամարհել Պիկերոն. երդում կրնեմ Աստուծոց վրայ որ Հռովմայ առաւելագոյն օրհնեց զանիկայ ինքը իւր անձը ու ազատութիւնը:

ԿԱՍ. Բայց մեզի բիւր անգամ երեսի, որ ազատենք, կամ ինչուան խոր ծերութիւն հասնիլ ազատութեամբ, կամ հիմակուընէ մեր ծոցիկ կարիճ հասակին մէջ վազամեռիկ ըլլալ Հռովմայ հետ:

ԲՐՈ. Իրաւ երանի է ձեզի, բայց ինձի ոչ բնաւ, որ կամ անգթութեամբ մեռնիլ պէտք է եւ կամ կենդանութեամբ ծառայ ըլլալ:

ԿԱՍ. Ի՞նչ կուզես ըսել:

ԿԻՄ. Բռնաւորին հետ երկայն բարակ խօսելով ինչ իմացար:

ԲՐՈ. Ոչինչ, Հռովմին համար, միայն ինձի համար սոսկումն ու մահուան սարսափ, ու ձեզի աւելութիւն թշնամութեան հետ խառնած:

ԿԻՄ. Որուն համար աս թշնամութիւնը:

ԲՐՈ. Ինձի, Բրուտոսի:

ԿԻՄ. Ձքեզ նախատեմ։

ԿԱՍ. Ձքեզ, որ Հռովմայ ու մեր կենդանութիւնն ես։

ԲՐՈ. Ես եմ . . . ով անհաւատալի բան. աւելդ ինձի. ես ինչուան հիմայ կը կարծէի որ կատոփնին Թոռն եմ . . . սակայն։

ԴԵԿ. Ի՞նչ է, ըսէ մեզի, ինչ լսեցիր, ինչու՞ զարհուրեր ես։

ԲՐՈ. Դառն լուր մը ականջս հնչեց, որ կարող է զձեզ ալ սարսափով լեցնել։

ԿԱՍ. կամ բռնաւորին կամ մեր մահը անչուշտ է, ուրեմնինք ամենքնիս ալ, բայց զարհուրիլ ոչ բնաւ։

ԲՐՈ. Չէ, այդպէս չէ. մտիկ ըրէ մէյմը ինծի ու սարսափեցնեմ զքեզ. պարտք կը սեպեմ ինձի սպաննել կեսարը, Հռովմայ, մեր, մեր յաջորդներուն ու աշխարհիս փրկութեանը համար. ես նախ վերուցի ձեռս ուրներս իր վրայ, իւր կորստեանը ժամն ու տեղը ուրոշեցի, սակայն . . . սակայն գիտցէք հիմայ որ Բրուտոս . . . Բրուտոս . . .

ԿԻՄ. Ի՞նչ է։

ԲՐՈ. Բրուտոս անոր որդին է։

ԿԱՍ. Դուն կեսարու որդին ես։

ԲՐՈ. Ծնունդ եմ դառնարսաո արդանդին Սերվիլիայ։

ԴԵԿ. Ո՛վ Հռովմ։

ԿԻՄ. Բրուտոս որդի բռնաւորի,

ԿԱՍ. Չէ, դուն անոր որդին չես, աղ սիրտը ունեցողը անոր որդին չի կրնար ըլլալ։

ԿԻՄ. Ի՞նչ կերպով սառուցեց քեզի զայն կեսար։

ԲՐՈ. Շատ կերպով. ինձի հետ միշտ սիրով ու հօր պէս վարուեցաւ, իւր թագաւորութեանը դիս ժառանգ կանուանէր, բայց դլուխ սակնայնի, կարդալ տուաւ

ինձի չարագուշակ թուղթ մը, Սերվիլիայեն ձեռքովը գրած անոր, որուն մէջ զիս իրենց որդին ըլլալուն յայտնութիւնը սարսափով տեսայ։

ԿԻՄ. Ո՛վ բօթաբեր լուր, ով ահագին գաղտնիք, ինչու՞ համար ինչուան վերջը խաւարին մէջ թաղուած չի մնացիր։

ԲՐՈ. Բայց անիկայ հիմայ ալ իւր բռնաւորութիւնը իրեն փառք կը սեպէ, յամառեր պնդեր է կամ թաւրութեան կամ մահուան հանդպիլ։

ԿԱՍ. Ու գտնայ անիկայ մահը։

ԿԻՄ. Անողոքելի բռնաւոր մըն է, բայց յիշէ դուն Բրուտոս որ Հռովմայ որդւոցը ուրիշ հայր չի կայ . . .

ԿԱՍ. Ու բռնաւոր մարդը չունի որդի։

ԲՐՈ. Հիմայ դուք ականջով լսեցիք ու աչքով տեսաք իմ թշուառութիւնս. դառաւոր նահեցէք իմ բաղդիս, ինչ արժան է գործել ընտրեցէք. ձեր մէջը թէ մարդ մը, Թող ցուցնէ ինձի արժանաւոր ճամբան. ահա ես ինքզինքս ձեզի յանձներ եմ, ձեզի կապաւինիմ. բայց ինչու՞ ամեն մէկերնիդ աչուընիդ գետինը խոնարհեցուցեր էք, դուն ալ լուռ կը կենաս Կասիոս. այս ահագին խոր անդունդին մէջ մէկը ինձի ձեռք չերկրցներ, զիս չարագործութենէ կամ վատութենէ մէկը չի փրկեր, տրտում կը կենաս Կասիոս։

ԿԱՍ. Խորհուրդ մը պիտի տամ քեզի ու անոր վրայ կը տրտմիմ։

ԲՐՈ. Ըսէ կաղաչեմ։

ԿԱՍ. Թէ որ դուն ռամիկ անհչան մարդոցմէ մէկն ես, գնա ծառայ եղիր ասկէ ետքը, նամանաւ քու հօրդ, զարկ, սառկեցուր զանոնք որ պէտք էր խնամել. Թող

հայրենիքդ ուրիշ ապերախտ բռնաւոր մըն ալ ունենայ որ չուտով ալ իր պատիժը գտնայ։ Բայց ինչ, իմ խօսքերս Բրուտոսին համար են, այն քաջ պիւցացին՝ Թըլքեր Բրուտոսին, որուն վեհ սիրտը, որ արդարութեան միշտ արթուն պահապանն է, կեսարին նաւի անօրէն բռնաւորաց, որուն վեհ սիրտը, որ արանարժան անունը մաքրեց ու սրբեց։ Ըսէ ինձի կը յիշես արդեօք դուն Կասիլինային մեր հայրենեացը ըրած կատաղի սպառնալիքները։

ԲՐՈ. Այո՛, խիստ աղէկ կը յիշեմ։

ԿԱՍ. Ուրեմն թէ որ ադ արիւնկղակ բռնաւորին ձեռքով Հռոմայ ազատութեան կորսուելուն առնը, ու մեր հասարակաց թշնամւոյն գլուխը արդարապատ պատուհասով զարնուելու առնը, անիկայ զքեզ իրեն սիրալիր որդին կոչէր, ինչ կընէիր դուն ան առնը, ուր, իր քովը, չէ նէ մեր կողմը կը կենայիր դուն։

ԲՐՈ. Բաւէ, ինչ բաներ կը հարցնէ ինձի Կասիոս, այդչափ ուրեմն տկար ու անարդ անպեղիր իմ առաքինութիւնս որ վայրկեան մըն ալ չի կրնամ որոշել հայրենիքս անօրինէն։

ԿԱՍ. Բաւական է այսչափս Բրուտոս, բաւական է. նոյն իսկ քու խօսքերդ կը ցուցնեն քեզի ընելիքդ. ազատեցաւ Հռոմ. բայց դուն ըսէ ինձի, կրնայիր դուն մտքի ու սրտի խռովութիւն մը որ ոամիկը անմտութեամբ սոխրած է բնութեան ընծայել. Կեսարին միևնակ մէկ խօսքը՝ հայրենեաց սէրը, քու պարտքդ ու երդումդ խլեց մի քու սրտէդ։ Որովհետեւ քեզի անառոյգ գաղանիք մը յայտնեց, ու զքեզ իրեն որդի դաւանեցաւ, միթէ անով բռնաւոր ու դառնալարտելի ըլլալէն դադրեցաւ մի, միթէ դուն նոյն Բրուտոսը ու նոյն Հռոմայեցին չէս մի. Կեսար քու հայրդ է, բայց

Հռոմին ալ քու մայրդ չէ մի, մենք քու նիզակակիցներդ՝ քու եղբայրներդ չենք մի. դուն մեզի հետ առաքինութեան օթեւանին մէջ չի մնծցար մի, ծնունդ Բրուտոսի, ծնունդ Սկիպիոնի, սիրելի Գամպէոսի, Կատոնի վեհան ու բարեկամ ինձ կասիոսի. դեռ ինչ կուգաս առ պաշտելի անուններէն աւելի. ինչ վոյթ է քեզի որ մէկ բռնաւոր մը Սերվիլիան հրապուրելով քեզի կեանք տուեր է. բայց ադ քաջազուն սիրտդ ձի տուաւ քեզի. կատոնի չէ մի. անիկայ, Բրուտոս, կրթեց զքեզ, կատոնի է մինակ քու հարազատ հայրդ. անկէց ժառանգութիւն ինկաւ քեզի քու առաքինութիւնդ. կարէ ուրեմն, կարէ ադ ամօթալի կապանքը որ զքեզ կապեր է. չէ՞ մեր երդումը, ամօթ անակ քեզի հայր անգամ անուանել զինքը, որ չէ որդի այլ թշնամի Հռոմայ։

ԲՐՈ. Ի՞նչ կըսէք դուք ալ մեծերիս բարեկամք։

ԿԻՄ. Թէ որ մենք ալ ան նոյն խորհուրդները չունենայինք սրտերնուս մէջ, մեղմէ աւելի Հռոմայ վտանգ անարժան որդիքներ կրնային մի ըլլալ. բայց ինչ պէտք է ուրիշներուն խորհուրդ հարցնել ան բանիս համար, հարցուր քու սրտիդ, հարցուր Բրուտոսին։

ԲՐՈ. Բանամ ուրեմն իմ սիրտս ձեզի. տեսաք դուք իմ վրաս ապտակը սիրած, բարկութիւն ու ատելութիւն, քիչ մը առնն սիրտս տկարացաւ, իմ խաղացնալ աչքերէս արցունքի ցօղեր կաթեցին. Հռոմայ սիրոյն համար ահաւոր երդումներ ընելէն վերջը, ծնողիս մահուամբը, ամօթով լեցուած եմ, ու որդիութեանս վրայ կողքաւ դառնալէս, կը գարչիմ կը զզուիմ անոր չարիքներէն, ու կը զարմանամ անոր առաքինութեանը վրայ. բռնաւոր եւ դիւցազն,

թշնամի ու հայր կը ճանչնամ զինքը, Կեսար ու Հռովմ սիրտս կը պատռեն, աղիքներս կը կտրտին անոնց վրայ ու վախով եւ գթութեամբ, սիրով եւ բարկութեամբ լեցուած, բնութեան օրէնքէն եւ ուրիշ բիւրաւոր կիրքերէն քաշկռտուած, կը բաղձամ ազ մահուան որ կեսարին պատրաստուած է։ Մտիկ ըրէք ինձի ով քաղք, ու դեռ աւելին լսեցէք. գիտցէք որ Կեսար աքանչելի մարդ մըն է աչքիս, չեմ կրնար առնել զինքը, այն վեհազուն սիրտը բաւական է մինակ կախարդելու ամենքը, ու թէ որ մէկուն տրուած ըլլար իշխել Հռովմայ, ինքը մինակ կրնար ըլլալ ներելու արժանի քառնաւոր մը ... սակայն սրտերնիդ ամուր բռնեցէք, ով քաղք, մինակ այն անլիծելի քառնաւորի անունը կրակ կը կտրէ գլխս, Հռովմայ, ծերակուտին ու ամենուն աչքը իմ վրաս են, տիեզերայց օգուտը իմ ականջէս վար կը խօսի անոր դէմ. մի վախնաք բնաւ, ով նիզակակիցք իմ, պիտի վառուիմ դարձեալ ես իմ արիական առաքինութեամբս, ձեր դիմացը կը հեծեմ, բայց երդմանս հաւատարմութիւնը չի պիտի մոռնամ. հիմայ հոս քիչ մը առնէն դարձեալ դէմ առ դէմ պիտի խօսիմ անոր հետ ... բայց, ինչու չեմ կրնար կակղցնել փոխել անոր միտքը, որով կարենայի վրկել զինքը ու Հռովմը. ուր էր, իմ տեղս աստուածներէն մէկը խօսէր իրեն հետ, կամ լեզուիս զօրութիւն տար. բայց թէ որ օգուտ մը չընեն խօսքերս, թէ որ յոյսս պարապ ելլայ, թէ որ չը խոնարհի գոռողը, սուրը գետինը կործանէ զինքը. աչուընիս մէկզի պիտի դարձնեմ, բայց պիտի երկնցընեմ ձեռքերս. քաւ լիցի որ հայրենիքս հօրս հետ փոխեմ, Թող զարմանան ուրիշներք կամ զարհուրին մեր նորանշան գործքին վրայ. Բրուտոսի փոյթը

չէ որ փառաց կամ անարգութեան արձան կանգնէ. ես չառնոյ աչքս առեր եմ փառքը ու անարգութիւնը. ազատ քաղաքացի եմ, գիտեմ ես արժանը, ուրիշ ամեն բան ոչինչ է. գացէք, գացէք, ով քաղք ու ծառայութեան լուծը թոթուելու ջանացէք։

ՉԳԻ ՎԱՐԱԳՈՅՐՆ

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Գ.

ՏԵՍԻԼ Ա.

ԲՐՈՒՏՈՍ, ԿԱՍԻՈՍ, ԿԻՄԲՐՈՍ, ԴԵԿԻՄՈՍ

ԲՐՈ. Բարեկամք քաջք, Անտոնիոս կը ծանուցանէ ինձի որ առանձին կուզէ խօսակցիլ հետս. ինչ կրնան ըլլալ իր խօսքերը. անշուշտ Անտոնիոսի մը արժանի խօսքեր, չողոքորթել վատ մարդահաճութեամբ եւ կամ գաւաճանել անպուսապ լրբութեամբ. բայց ինչ ըլլան նէ ըլլան, ուզեցի ես որ դուք ալ ներկայ գըտնուիք հոս. ճշմարիտ Հռոմայեցւոց այս աննման քաջ պզտիկ խումբը, սարսափ կամ պատկառանք ձըգէ անոր սիրտը, եթէ միայն կարենայ պատկառիլ. բայց անա կուգայ։

ՏԵՍԻԼ Բ.

ԱՆՏՈՆԻՈՍ, ԵՒ ԱՌԱՋԻՆՔ

ԱՆՏ. Քեզի կուգամ բրուտոս ու խօսք մը ունիմ ըսելու։

ԲՐՈ. Ահա բրուտոս հոս կեցեր է, խօսէ։

ԱՆՏ. Բայց իշխանապետը ինձի հրաման տուաւ որ ...

ԲՐՈ. Իշխանապետը Թող քեզի հրաման տայ, ազատ ենք մենք։

ԱՆՏ. Պէտք է որ քեզի հետ առանձին խօսիմ։

ԲՐՈ. Սեպէ որ մինակ եմ հոս. Կեսար Բրուտոսին ինչ որ կրնայ ըրուցել, առնցմէ ծածուկ չի կրնար ըլլալ. բարեկամութիւնը ու հայրենեաց սէրը գմեզ այնքանիս ալ մէկ սիրտ մէկ հոգի ըրաւ, վչտացան ինձի հետ իմ որդիութեանս նախատանացը վրայ, բայց դուն ըսէ ինչ պիտի ըսես նէ. ինձի այնպէս կը թուի որ Կեսար խրկից զքեզ սրբելու համար իմ նախատինքս. փութա, ըսէ մեզի. ինչ է Կեսարուն միտքը, արդեօք նորէն վառուելցաւ սրտին մէջ Հռովմայ սէրը ու կուզէ ճշմարիտ հայրութեան ցոյցեր տալ ինձի որ ես ալ օրհնեմ այն օրը որուն մէջ ծնայ։

ԱՆՏ. Հրաման էր ինձի իշխանապետէն որ քեզի հետ ծածուկ խօսիմ... անիկայ հայրախնամ գթով կը յուսայ որ փոխուիս այդպիսի խորհուրդներէն ու քաղցրութեամբ մտիկ ընես բնութեան ազատարար ձայնին։

ԲՐՈ. Ի՞նչ ընելու է բնութեան ձայնը մտիկ ընող սեպուելու համար։

ԱՆՏ. Ի՞նչ ընելու է. մեծարել ու սիրել ծնողքդ. կամ թէ քու երկաթէ սիրտդ սիրել չի պիտիր դէ գոնէ ապերախտութեամբ ոտքի տակ չառնել բնութեան օրէնքը։

ԲՐՈ. Ջնչին խօսքերդ մէկդի թող. համառօտ ըսէ ու ինձի պատասխան տուր Պատրաստ է Կեսար ծերանալ կուտի առեանին մէջ թողուլ մերկանալ իշխանապետութիւնը. պատրաստ է արձակել գօրքը ու անզէն մնալ. պատրաստ է ազատել Հռովմը աղ կասկածէն որով պատրաստ է ազատել կրակեմ իւր բարեկամները, թըշնամիները ու ինքզինքն ալ. ու վերջապէս կանգնել խախտած ու վնաս հայրենի օրէնքները ու ինքը առաջինը

ըլլալ անոնց հնազանդող։ Ասոնք են բարերարութիւնները որ կրնայ ընծայել Բրուտոսին թէ որ իմ հարազատ հայրս է։

ԱՆՏ. Շատ աղէկ, ուրիշ բան մը ունիս ըսելու։

ԲՐՈ. Ակէյ աւելին արժանի չէ Անտոնիոս լսել Բրուտոսէն. դարձիր քու տիրոջդ ու պատմէ լսածդ։

ԱՆՏ. Իմացայ. պատմեմ պիտի, ինչ որ ինչուան հիմայ ալ պարապ տեղը կըսէի իրեն։

ԲՐՈ. Անիրաւ ու նենգաւոր դեսպան մը կը ճանչնամ ես զքեզ կեսարու ու Բրուտոսին մէջ. բայց թէ որ ասնիկայ խրկեց նէ զքեզ առիր պատասխանդ։

ԱՆՏ. Թէ որ կեսար ինձի ու Հռովմայ բարւոյն ատկանջ կախած ըլլար, ուրիշ դեսպան պէտքը չէր խըրկել Բրուտոսին, բայց դահիճներ։

ՏԵՍԻԼ Գ.

ԲՐՈՒՏՈՍ, ԿԱՍԻՈՍ, ԿԻՄԲՐՈՍ, ԴԵԿԻՄՈՍ

ԲՐՈ. Լսեցիք։

ԿԱՍ. Ո՛հ Բրուտոս. դու ես Աստուած Հռովմայ։

ԴԵԿ. Թէ որ խօսքով միայնակ կայծակի պէս կը զարնես, ինչ պիտի ըլլան ձեռքիդ հարուածները։

ԿԻՄ. Ու ասանկ ամբարտաւան անօրէն գերին ալ պէտք է կորնչնել։

ԲՐՈ. Ադ մարդը եւ ոչ մեր բարկութեանը արժանի է. մէկ վերջին փորձ մըն ալ ընեմ, ու անկէ ետքը մէկ նշան մը տալուս պատրաստ եղէք։

ԿԵՍ. Երթանք ուրեմն ժողվել մեր բարեկամները։

ԲՐՈ. Գնացէք չուտով։

ՏԵՍԻԼ Դ.

ԲՐՈՒՏՈՍ

Հոս քիչ մը ատենէն պիտի խօսիմ կեսարին հետ ու ետքը խորհրդոց տաճարին մէջ մահը դարանակալ պիտի ըլլայ իրեն . . . խնայէ, երկինք, խնայէ ինձի քու հրամանովդ օդին մէջ կախուած մեր սուրերը անոր գլխուն վրայ իջնալու ատենը. ըրէք, որ սիրէ անիկայ Հռովմը ու անոր քաղաքացին ըլլայ։ Ահա կուգայ ինքը. ապշեր մնացեր եմ. չփոթութիւնը առեր է միտքը. ով կատոն, կատոն, հասիր փութացիր օգնէ ինձի։

ՏԵՍԻԼ Ե.

ԿԵՍԱՐ, ԲՐՈՒՏՈՍ

ԿԵՍ. Ինձմէ ինչ կուզես, ինչ կը խնդրես, մարդկային սիրտ ունիս մի դուն. դուն իմ որդիս ես մի։

ԲՐՈ. Այո՛ քու որդիդ եմ, թէ որ դուն ալ Հռովմայ որդին ես։

ԿԵՍ. Ա՛յ խստասիրտ դաժան. նախատինք նախատինքի վրայ կը դիզես անպիտանութեամբ ինձի դէմ, թէ որ այնչափ առատապարգեւ բարերարութիւններս ու

չնորհքներս, իմ սէրս ու քաղցրութիւնս ու քեզի համար պատրաստած այնչափ փառքն ու պատիւը ու թագաւորութիւնը կարող չեղան խնդքդ գլուխդ բերել, քան աչքով պիտի նայիս ուրիշն իմ թագիս։

ԲՐՈ. Ահիւ ու դողութեամբ։

ԿԵՍ. Կը ցաւիմ քու վրադ Բրուտոս. կողոմիմ կողոմիմ անձիդ մոահաճութեանդ. նա մանաւանդ կը նեղեմ ալ քեզի. բայց ինչպէս կրնաս դիս առել որդեակ։

ԲՐՈ. Ո՛չ այդպէս. կը խաբուխ դուն Կեսար. ես կը սիրեմ զքեզ. քու քաջութիւններդ ու առաքինութիւնդ զարմացմամբ լեցուցին դիս միշտ զքեզ ճանչնալէս ի վեր ու երբ դեռ չէի գիտեր որ իմին հայրս ես, ու բողոքելով գանգատ ըրի Աստուածներուն, թէ ինչու համար քեզի պէս դիւցազն մը միանգամայն պարծանք ու կործանումն ըլլայ Հռովմայ։ Կեսար թագաւոր կը մերժես. Կեսար Հռովմայեցի, Բրուտոսին Աստուածը ըլլայ ու իրեն պոհ ընես իմ բախտս ու կեանքս։

ԿԵՍ. Ի՞նչ զգայմունքներ ունիս իմ վրաս։

ԲՐՈ. Բնաբաւոր զգայմունքներ բայց ի նախանձէն։

ԿԵՍ. Ու ինչէ քեզի առելի երեւցած իմ վրաս։

ԲՐՈ. Բռնաւորութիւնը. ահ, մանիկ ըրէ ինձի միանգամ Կեսար կաղաչեմ քեզի, մանիկ ըրէ, լսէ պաղատանքներուս, (ձունկ կը չոքէ) իմին ու բոլոր Հռովմայեցւոց. կուզես առաջին գահը ունենալ մարդոց սրտին մէջ, երջանիկ ու փառաւոր կեանք մը վայելել, ու թագաւորէն ու Կեսարէն ալ առելի մեծ ըլլալ։

ԿԵՍ. Ի՞նչ կուզես ըսել, նէրը ոտք։ (կը յարուցանէ)։

ԲՐՈ. Տէս, բոլոր աշխարհք քու կառքիդ գերի լծեցէր. արձակէ գոնէ, արձակէ աս կապանքներէն մեր հայրենիքը. Հռովմայեցիի մը հոգի ունեցիր, մէկդի դնէիր թագաւորութենէն։

ԿԵՍ. Ո՛հ, ինչ պահանջեցիր։

ԲՐՈ. Ինչ որ Միղղան ալ ըրաւ. Միղղա գիշատիչ գազան, մեր արեւանը մէջ թաթխըւեցաւ երկար ժամանակ, բայց վերջապէս ազատութիւն չնորհելով Հռովմայ, մոռցուց ամէն բան. այն մարդու արիւն խըմող բռնաւորը որ չորս կողմէն դիահներով պաշարված էր, իր գահէն վար իջնալով, ամենուն մտքին մէջէն ջնջեց սրբեց իր յանցանքները. Կեսար չուզեց անոր չարութեանը նմանիլ, ուրիշ թող նմանի անոր առաքինութեանը. շատ բարիքներ պարգեւեցիր մեզի. բայց ինչ օգուտ. Հռովմայ ու Հայրենեացդ պէտք էր ընել այն չնորհքները, ան աստենը մեր սրտերը քեզի ծառայ պիտի ընես. ան աստենը թագաւոր ես, ան աստենը ես ալ քու որդիդ եմ... բայց արդեօք պարտք տեղը կը խօսիմ ես։

ԿԵՍ. Հռովմայ թագաւոր մը պէտք է. գուն ալ մէկ օր մը պիտի իմանաս անձիդ վնասովը։ Մէկէ չես տեսնար որ մեր քաղաքացիները թագաւորէ մը աւելի բրուտացեր են. երբ բնութիւնը կը փոխուի, բրուտոս, պէտք է որ օրէնքներն ալ փոխուին, հիմայ ամենքը ազատ ղեկիկ ազատութիւնը գործիք մը աւեր են վերար վերնասելու համար. Հռովմ աստեն մը ամէն բան կը քակէր ու կը կործաներ, հիմայ ինքզինքը կը կործանէ. բայց ես պիտի ըլլամ իր նեցուկը. Միղղային ժամանակէն ետքը Հռովմայ առաքինութիւնը, ծերակոյտը, օրէնքը ու հասարակապետութիւնը եւ ինքն իսկ Հռովմ չուքի պէս անցան, երազի պէս թռան գացին, ու հիմայ անունք անզոյ ու անոտի անուններ են եւ ոչ

թէ ճշմարտութիւն, ու դուն աս ապականեալ ժամանակիս մէջ ուր ամէն բան արիւն կրակ ու մրրիկ կը շնչէ, այնպէս կը խօսիս իբր թէ Դեկոսի ու Եմիլիոսի դարուն մէջ ըլլայիր։ Որդեակ իմ սիրելի, կատարելէն խաբուեցար դուն, անիկայ զքեզ մոլորցուց դիտեմ ես, ու հիմակուընէ կը տեսնամ որ ադ քու կարծեցեալ մահագուշակ առաքինութիւնը սեւ օրեր պիտի բերէն քու եւ հայրենեաց գլխուն վրայ, բայց դուն մտիկ ըրէ ինձի, ինձի՝ քու հօրդ մտիկ ըրէ որ կը սիրէ զքեզ ու կը ցաւի քու մոլորութեանդ վրայ. իմ հարազատ որդիս եղիր Բրուտոս, տուր ինծի այսօր քու սիրտդ ու ես կուխտեմ քեզի իմինս. փոխէ ադ կամակոր միտքդ, պարապ տեղը մի կուրծիր բնութեան դէմ, ինչու լուռ կեցեր ես, պատասխան չես տար ու երեսդ մէկդի կը դարձունես։

ԲՐՈ. Ինքզինքէս դուրս եղեր եմ (ԲՈՒՏՈՒՆ ՅԱՅՏՆԱԲ) միտքս կը ցնորին. երկինք, փայլատակէ, խրկէ քու կայծակներդ ու չանթահար սատկեցուր պիս. ինչ ընեմ... կեսար...

ԿԵՍ. Որդեակ իմ, բնութիւնը հալեցուց սառուցեալ սիրտդ, որդիական գորովանաց նշաններ կը տեսնամ քու վրադ. ահ, թէ որ մէյմը քու սրտիդ տիրեմ, այդ յաղթանակը կենացս ամենէն փառաւորը պիտի ըլլայ որդեակ իմ։

ԲՐՈ. Կեսար, դիտես արդեօք որ մեծ վտանգի մէջ է քու կեանքդ. դիտես որ չկայ ճշմարիտ Հռովմայեցի մը որ քու արեանդ ծարաւի չըլլայ. անանկ է նէ եթէ ոչ Հռովմայ, գոնէ քու անձիդ փրկութիւնը չարժէ զքեզ. ես դիտեմ որ քեզի խնամակալ ասոնցմէ մէկը կը խօսի իմ բերնովս, անիկայ պիս կը փութացնէ

ու զիս հոս քու ոտներուդ կը խոնարհեցնէ (ՓՈՒՆՏԻՈՍ ՊԻԼԱՏՈՍ) կերդունցնեմ զքեզ աստուածոց անաւոր անուանը վրայ, որ ինչուան հիմայ մոռցեր էիր. քու մեծ քաջութիւնդ Հռովմին ու նոյն իսկ Կեսարին համար ըլլայ, այլեւ աս ալ ըսեմ, քու սիրելի որդուդդ համար ըլլայ որ քեզի կաղաչէ, կը հառաչէ, կը պաղատի ու զքեզ առաջին կը ճանչնայ աշխարհքիս մէջ ու քեզմէ մեծ Հռովմը միայն. մի՛ մերժեր զիս, լսէ պատանւոյս։

ԿԵՍ. Մէկդի գնա այ անարժան, ինչ կը խնդրես ինձմէ։

ԲՐՈ. Կը խնդրեմ որ մտիկ ընես խրատներուս ու չի յամառիս խաստութեամբ ինչուան ետքը։

ԿԵՍ. Աշխարհքիս սիւները սասանին, կեսար ոչ քնաւ։

ԲՐՈ. Ա՞յս է ուրեմն վերջին խօսքդ։

ԿԵՍ. Ասիկայ է. պէտք է որ Հռովմ ծառայ ըլլայ, կեսարին ուզածը սա է։

ԲՐՈ. Մնաս բարով կեսար... (ԿՈՒԼԱ ԵՐԹԱԼ)։

ԿԵՍ. Ի՞նչ կընես (ՀԸ ԲՈՒՆԵ ՔԷՒԸ) կեցիր, ինչ բանի համար են այդ արցունքներդ. կուլաս դուն Բրուտոս որ թագաւոր պիտի ըլլամ ես, կուլաս Հռովմին վրայ, որ թագաւոր պիտի ըլլամ ես, կուլաս Հռովմին վրայ։

ԲՐՈ. Զքեզ միայն, քու վրադ մինակ կուլամ ես. թող տուր պիս, մնաս բարով։

ՏԵՍԻԼ Զ.

ԿԵՍԱՐ

Ո՛վ անդրդուելի արիութիւն, ո՛վ անսասան միտք, այս ինչ կարգէ դուրս սէր է հայրենեաց։

ՏԵՍԻԼ Է.

ԿԵՍԱՐ, ՏՈԼԱՊԵԼԼԱ

ՏՈԼ. Տէր արքայ, ծերակոյտը ու բոլոր մեծերը ժողվըվելով տաճարին մէջ, ինչպէս որ հրամայեցիր, ու գահը պատրաստելով քու գալուդ կսպասեն. Հռովմայեցւոց զօրաց գնդերը ու բոլոր քաղաքը ոտքի վրայ չարժեցաւ, ու տաճարին դուռը ծովու պէս տարակուսանաց մէջ կը ծփան. որոնք որ իրենց կեանքը քու վրադ դրած են, պատրաստ են երկրպագել քու պատկիդ։ Բայց թէ որ հաճիս, տէր արքայ, հաւատալ քու մտերիմ զօրականիդ ու բօթալից գուշակութիւններուն ու աստուածոց երկնից, առ այժմ քիչ մը ետ ձգէ աս գործքը, ուրիշ յաջող ժամանակի պահէ անոր կատարումը։

ԿԵՍ. Ի՞նչ, ուր որ թագաւորութեան վրայ է խընդիրը ուշացնեմ ես. եւ ո՞վ է ինձի արգելք։

ՏՈԼ. Նա ինքն բնութիւնը չատ գուշակութիւններով կը խրատէ զքեզ, ու երկինք քու մահդ կը գուժեն։

ԿԵՍ. Մէկդի թող ած գուշակութիւնները. կեսար մարդ է, մեծ անմտութիւն է կարծել որ երկինք այնչափ նախանձեցան կեսարու վրայ որ ինչուան անչունչ բնութեան միտք մը ընծայեն իրեն համար, կամ թէ աշխարհքիս հիմունքը չարժեն ու տարերք իրենց տեղէն դուրս ցատկեն, որ մէկ մարդ մը օր մը աւելի կամ պակաս ապրի երկրիս վրայ։ Աստուածները համրած են մեր կենաց օրերը, եւլանք սիրով բախտին դիմացը, կեսար բանէ մը չի վախնար։

ՏՈԼ. Կեսարին թշնամիները չատ են, որ պիտի չի համբերեն այս նոր լուծը կրելու. ո՞վ գիտէ, գուցէ վրէժխնդիր դաւաճանութիւն մը պատրաստած են քեզի համար։

ԿԵՍ. Ո՛չ երբէք կրնան այնչափ յանդգնիլ։

ՏՈԼ. Զարաչար կը յուսամ։

ԿԵՍ. Այնչափ երկիւղը մահուան պիտի խայտառակէ զիս աշխարհքիս դիմացը։

ՏՈԼ. Սակայն հասարակաց օգտին համար պէտք է որ երկայն ապրիս դուն երկրիս վրայ. Թող տուր ինձի գոնէ քեզի հետ գալ առեանը։

ԿԵՍ. Ո՛չ, յանձն չեմ առներ հրամաններս փոխել. խորհուրդը փոխել վատութեան նշան է։

ՏՈԼ. Շատ աղէկ. կը Թողում ես զքեզ ինչպէս որ կախորժիս, բայց չատ վախով կը Թողում։

ԿԵՍ. Աւելի լաւ է ինձի մեռնիլ, քան Թէ մահուանէ վախնալ։ Երթանք։

ԶԳԻ ՎԱՐԱԳՈՑՐՆ

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ Ե.

ՏԵՍԻԼ Ա.

ՏԱՃԱՐ ԽՈՐՀՐԴՈՅ

ԲՐՈՒՏՈՍ. ԿԱՍԻՈՍ

ԿԱՍ. Ինձի այնպէս կը թուի որ այսօր քիչ մարդ պիտի ըլլայ ատեանին մէջ։

ԲՐՈ. Բաւական է որ քաջերու ատեան ըլլայ։ (Ա-ղաղ)։

ԿԱՍ. Կը լսես, Բրուտոս, ժողովրդին աղաղակը։

ԲՐՈ. Անոնք ալ կրնան օգնել մեզի, վտանգը մո-տեցաւ։

ԿԱՍ. Բայց ես շատ անխռով ու աներկիւղ կը տես-նամ զքեզ։

ԲՐՈ. Գոմպէոս ու կատոնէ ինձի հովանի ըլլան։

ԿԱՍ. Ահա կերեւնան պաշտօնեայք բռնաւորին։

ԲՐՈ. Իսկ կիմբրոս ու Դեկիմոս։

ԿԱՍ. Անոր հետ են, շատ աղէկ ու խորագիտու-թեամբ գործեցին։

ԲՐՈ. Մտածեցիր արդեօք հեռացնել ասկէց անօրէն Անտոնիոսը։

ԿԱՍ. Մարկեղոսին ու Մեսեղլոսին հետ խօսք ը-րի, որ երկայն ատեն տաճարէն դուրս խօսքի բռնեն զինքը, ու թէ որ պէտք ըլլայ, բռնութեամբ։

ԲՐՈ. Ուրեմն ամեն բան պատրաստ է, դեռ քիչ մը ատեն ալ, ու պիտի գրկենք ազատութիւնը եւ մեկըզ-մեկ կամ կենօք կամ մահուամբ. քիչ մը տեւենէն տես-նես դու կասիոս, որդւոյ մը ետքի հնարքները ու հը-ռովմայեցի մարդու մը քաջութեան վերջին հանդէսը։

ԿԱՍ. Ո՛վ քաջ, քու նշանիդ կապասեն մեր սու-րերը։

ՏԵՍԻԼ Բ.

ԿԵՍԱՐ, (Ձառաղեցով ու եփէը կերթան) ԿԻՄԲՐՈՍ,

ԴԵԿԻՄՈՍ, (Ալ ուրիշ հոգի ձերակոյտէն)

(Կեսար կը նորէն, նոյնպէս առաջնէն)

ԿԵՍ. Ա՛ս ինչ է. որոշուած ժամը արդէն չատոնց անցաւ ու ծերակուտին կէսը հազիւ կերեւի, սակայն ես ալ ուշացայ չատ. կը ցաւիմ ի պատկառելի ատ-եան որ ժամանակին չի հասնելով սպասել տուի ձեզ. բայց ինչու համար ժողովքին կէսը հոս չէ։ (Լռութիւն)։

ԲՐՈ. Մէկը պատասխան չտար.... Ամենուս ալ յայտնի է պատճառը, նոյն իսկ մեր լռութիւնը չը գու-շակեր մի քեզի զայդ, Կեսար. որոնք որ հոս քու ա-ջեւդ կը տեսնաս, վախերնէն հոս ժողվըվեցան ու ո-րոնք որ չես տեսնար վախերնէն ցրուեցան։

ԿԵՍ. Բրուտոսին յանդգնութիւնը ինձի նոր բան չէ, ինչպէս քեզի ալ կեսարու մարդասէր ներողու-թիւնը. սակայն պարապ տեղը կը հակառակիս, ես չե-կայ հոս ձեզի հետ վիճելու համար։

ԲՐՈ. Եւ ոչ մեկը զքեզ ծաղր ընելու համար. ա-
ղէկ բան չըրին անոնք որոնք որ աս բարենչան օ-
րուան մէջ հեռացան մեզմէ. ու կը սխալին անոնք ալ
որ այս առեանիս մէջ նսեմելով լուսինը օրինաւոր
կը կարծեն. ես փարատեմ անոնց անտեղի երկիւղը։
Մտիկ ըրէք ինձի, ով հարք պատկառելիք եւ ժողո-
վուրդ հռովմայեցւոց, մի կարծէք որ կեսար չարիք կը
խորհի իր սրտին մէջ մեր հայրենեաց վրայ. իր զը-
թալից աչուընները մեր տառապեալ ազգին վրայ կը
դարձնէ. կենդանի են երկինք. կերդնուամ ես որ ինքը
առաջիններէն չատ աւելի չքեղ ու նոր յաղթանակ մը
կուզէ կանգնել այսօր, վասն զի ևկաւ հոս յաղթանա-
կել իր անձին ու նախանձոտ չարամիտներուն. կերդ-
նուամ ըսի, որ աս բանիս համար հոս ժողվեց զձեզ, որ
ընտրեց ինքը յօժարութեամբ ու սրտի մտօք իր քա-
զաքակիցներուն հաւասար ըլլալ. սակայն եւ այնպէս
կեսարին նման մէկը պիտի չի գտնուի։

ԿԵՍ. Կրնայի կարել քու խօսքդ . . .

ԲՐՈ. Իմ խօսքերս քեզի ծանր չերեւան. գիտցած
ըլլաք որ Բրուտոս մէկ անձ է կեսարին հետ. կը տես-
նամ որ զարհուրած կեցեր էք. մութ կերեւան ձեզի
իմ խօսքերս, բայց մէկ խօսքով լուսաւորեմ ատ մը-
թութիւնը, ես կեսարու որդին եմ։ (Ապշած հիացում)։

ԾՈՂ. Բրուտոս կեսարու որդին։

ԲՐՈ. Մտուդիւ անիկայ իմ հայրս է, ու հիմայ ես
մեծապէս կը պարծիմ որ կեսար իշխանապետ քաղա-
քացիի փոխուեցաւ։

ԾՈՂ. Կեցցէ Բրուտոս, կեցցէ կեսար։

ԿԵՍ. Իրաւ իմ որդիս է Բրուտոս, ես ինքնին յայտ-
նեցի իրեն զայդ. իր ազգու ճարտարախօս լեզուն,

արիական սիրտը, աներկիւղ համարձակութիւնը ու
դիւցազնական առաքինութիւնները որ զէմքին վրայ
կը փայլին, իմ հարազատ որդիս կը քարոզեն զԲրու-
տոս։ Ըսատի ժողովուրդ Հռովմայ, վստահելով որ իմ
մահուանէս ետքն ալ իմ բարիքներս վայելէք դուք իմ
գահիս յաջորդ ինձմէ արժանին կընտրեմ Բրուտոսը.
անոր կը թողում իմ փառքս ու իշխանութիւնս, անոր
կայ երկրորդ կեսար մը ըլլայ ձեզի։

ԲՐՈ. Բրուտոսին եւ ոչ թշնամիները կը հաւատան
երբէք աս խօսքերուն։ Կեսար իրեն իշխանութիւնը
ինձի կը թողու. այսինքն ըսել կուզէ ո Հռովմայեցիք,
որ իւր որդւոյն ազատչանքովը պիտի թողու այսօր կե-
սար իւր իշխանութիւնը ու ազատութիւն կը չնորհէ
Հռովմայ։

ԾՈՂ. Կեցցէ Բրուտոս, կեցցէ կեսար։

ԿԵՍ. Բաւական է ալ, պէտք է քեզի ասկէ ետքը
լսել առջեւս իրրեւ որդի եւ կրտսեր հաւասար։ Մտիկ
ըրէք ինձի, ալ կեսարն է որ կը խօսի։ Ես հաստատ
միտքս դրեր եմ երթալ Պարթեւաց դէմ, վազը իմ բա-
նակս պիտի չարժիմ Ասիա ու ինչ որ առաջուց հը-
րամայեցի ձեզի, ի բոլանդակ պիտի կատարէք դուք։
Հռովմայ բոլոր թշնամիները գերի ընկէնէս ետքը, պիտի
դառնամ դամ իմ աստեղացս ձեռք մատնեմ ինքզինքս,
ու ան ատենը ինչպէս որ կախորժի թող ընդունի զիս,
Հռովմ, ընդունի զիս կուզէ իրրեւ իշխանապետ կուզէ
իրրեւ քաղաքացի կուզէ իրրեւ ոչինչ։

ԲՐՈ. Ո՛չ Հռովմայեցւոց, ոչ հօր, եւ ոչ կեսարու
արժանի խօսքեր էին ինչ որ լսեցինք, անօրէն հրաման
է այդ ինքնակալի. ահ, հայր իմ, մտիկ ըրէ ինձի վեր-
ջին անգամ, տես արցունքները, տես որդւոյդ հատա-

չանքները. լաչ ինձի, բուլանդակ Հռոմի իմ բերնովս քեզի հետ կը խօսի. տես Բրուտոսը, որ կեանքին մէջ ոչ լացեր եւ ոչ աղաչեր է երբէք, տես դու հիմայ գինքը քու առջեդ ինկած (կը շոյէ) Բրուտոսին հայրը կուգես ըլլալ եւ ոչ Հռոմայ։

ԿԵՍ. Մտիկ չեմ ըներ այնպիսի աղաչանքներ որ ինձէ յայտնի նախատինք են. ելիր ատք, լուռ կեցիր, յանդրգնեցաւ ասիկայ բռնաւոր կոչել զիս, բայց եթէ իրաւցնէ բռնաւոր ըլլայի, պէտք չէի ինչուան հիմայ կենդանի պահել գինքը, որ ամօթով լեցնէ զիս հրապարակաւ ձեր ամենուն առջեւ։ Իշխանապետին խորհուրդը պէտք է կատարուի. Հռոմայ օգուտը զայս կը պատուիրէ, ու ով որ գլուխ վերցնելով հակառակի ինձի, անիկայ թշնամի է Հռոմայ, ապստամբ ու մատնիչ։

ԲՐՈ. Հիմայ մենք հնազանդինք իշխանապետին ինչպէս որ կը վայլէ. (կը հանէ սուրը ու պատճառէ կը յույնէ կերպով վրայ։)

ԿԻՄ. Մեռիր բռնաւոր, սասկէ։

ԿԱՍ. Զարնեմ ես ալ։

ԴԵԿ. Ուզեցիր, ընդունէ ուրեմն։

ՈՄԱՆՔ. Ո՜հ, ինչ բան է սա. ով արիւնալից սատեան (կը փոխէ)։

ԿԵՍ. Ա՛յ անօրէն դաւաճանք (կը պաշպանէ ինքզինքը)։

ԱՅԼՔ. Մեռնի, սասկի բռնաւորը։

ԲՐՈ. Ես մինակ չեմ կրնար զարնել անոր։

ԿԵՍ. (կէնայ ու վերադառնալը կը փոխէ դիմէն) Դուն ալ, որդեակ իմ Բրուտոս. հո, կը մեռնիմ... ես։

ԲՐՈ. Ո՜հ, հայր իմ... հո, Հռոմ...

ԿԻՄ. Փախչողներուն ձայնէն հոս կը դիզուի ժողովուրդը (դուրսը պոչոկ և խառնոկ յայներ կը լսուին)։

ԿԱՍ. Թող գայ ժողովուրդը. սասկեցնենք Բրուտոսը. հապա փութանք սասկեցնենք Անտոնիոսն ալ։ (կերթայ կէտրոնէ կէլլէ)։

ՏԵՍԻԼ Գ.

ԿԵՍԱՐ ՄԵՌԵԱԼ, ԲՐՈՒՏՈՍ ԵՒ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴ

ԺՈՂ. Ի՞նչ կայ, ինչ է սա աղաղակը. ինչ է այս արիւնը. Բրուտոս սուրը ձեռքը կեցեր է։

ԲՐՈ. Ժողովուրդ Հռոմայ հոն դարձուցէք ձեր աչուըները, կը տեսնաք ով է ադ արիւնաթաթաւ մարմինը։

ԺՈՂ. Կեսար արիւնուցայ ինկած. ով դառն տեսարան։

ԲՐՈ. Այո, այո, նոյն ինքն կեսարն է դեռինը փրուած. ու թէպէտեւ անարիւն երկաթ կը տեսնաք իմ ձեռքս, սակայն ես, ես ուրիշներուն հետ սպաննեցի կեսարը։

ԺՈՂ. Ա՛յ անգութ դահիճ, մեռիր դուն ալ. (կը յույնէ)։

ԲՐՈ. (Սուրը կոխելէն վերայ կը դնէ). Ահա իմ սուրս կուրծքիս դէմ կը դնեմ ես. Թող մեռնիմ. սակայն նախ մտիկ ըրէք ինձի, ժողովուրդ Հռոմայ։

ԺՈՂ. Մեռնի չուտով կեսարու դահիճը։

ԲՐՈ. Սակայն ուրիշ տեղ մի վնասէք կեսարու դահիճը. անաւասիկ ես ինքն Բրուտոս, ձեր անօթի սուրերուն կերակուր ըլլամ. թէ որ իշխանապետին արեան վրէժը առնելու եկեր էք, ահա ձեզի Բրուտոսին գլուխը. բայց թէ որ ճշմարիտ սէր ազատութեան դեռ

կը վառի ձեր սրտին մէջ, ուրեմն ուրախացէք, վասն զի մեռաւ ձեր բռնաւորը։

ԺՈՂ. Ի՞նչ կը խօսիս։

ԲՐՈ. Սուտ չեմ դրուցեր. կերդնուիմ որ կեսար թագաւորած էր Հռովմայ. հոս իշխանաբար կը խօսէր մեզի հետ ու իբրեւ թագաւոր պատգամներ կուտար մեզի. ու դիտնալով որ ուրիշ կերպով չէր կրնար թագաւորել, բայց եթէ բռնութեամբ, հոս, աս առեանիս մէջ, հպարտ խօսքերով հրաման կուտար նորէն պատերազմի ելլալ Պարթեւաց դէմ, մինչդեռ Հռովմայ մէջ կը պակսին գանձ, զէնք ու քաջ զինուորներ. ինչ էր իր միտքը. գառնալ մեզի դէմ բռնացեալ զօրութեամբ ու գլխուն թագ կապել, իր պարգեւներովը ձեր սիրտն ալ կը ջանար գերի ընել. սակայն փճացան իր զէնքերը, վասն զի դուք երբէք յանձն չէք առներ ծախել ձեր ազատութիւնը, մանաւանդ թէ կը տեսնամ զձեզ որ ազատութեան համար մահուան դէմ կը վազէք։ Արդ ահաւասիկ ազատեցաւ Հռովմ. թող ասկէ ետքը մեռնի Բրուտոս, հնպա սպաննեցէք զանիկայ որ ձեզի կեանք ու ազատութիւն պարգեւեց. ահա կեցեր եմ. ձեր թագաւորին մահուանը վրէժը առնելու համար մեռցուցէք Բրուտոսը. ով որ ազատութեան չի փափաքիր թող զարնէ գլխս։

ՈՄՆ. Աս ինչ խօսքեր են. աստուածներէն մէկը կը խօսի անոր բերնովը։

ԲՐՈ. Հիմայ կը ճանչնամ զձեզ Հռովմայ մեր մօրը հարազատ որդիքներ. բայց որպէս զի գիտնաք որ Բրուտոս ալ Հռովմայեցի է, լսեցէք ձեզի համար անակընկալ լուր մը. կեսար իմ հայրս էր։

ՈՄՆ. Ո՛վ զարմանք. ինչ կըսես, ճչմարիտ....

ԲՐՈ. Ճչմարիտ կըսեմ որ անոր որդին եմ ես, իւր գահին ժառանգ կանուանէր զիս ու նենգաւոր խորամանկութեամբ կը ջանար որսալ զիս։

ԺՈՂ. Ո՛վ անիրաւ յանդգնութիւն։

ՈՄՆ. Ուրեմն իրաւցնէ բռնաւոր էր անիկայ։

ԲՐՈ. Արցունքներ թափեցի ես, աղաչեցի իբրեւ որդի եւ իբրեւ քաղաքացի Հռովմայ՝ մէկդի դնել իւր խորհուրդը, ինչքեր չըրի իւր միտքը փոխելու համար, ինչուան մահս ալ խնդրեցի իրմէ, բայց պարապ տեղը աշխատեցայ. յամառեր այնպէս էր կամ մեռնիլ կամ թագաւորել, անոր համար ես ալ հոս նչան տուի աս մեծ գործքիս։ Բայց իմ ձեռքերս իւր վրան իջնալու առեն կախուեցան անզօրած։

ԺՈՂ. Ո՛հ առաքինութիւն, ո՛ ճչմարիտ Բրուտոս։

ԲՐՈ. Մեռաւ Հռովմայ բռնաւորը, գոնութիւն աստուածոց. բայց որովհետեւ հայրասպան եղաւ Բրուտոսը մահապարտ է անիկայ... ձեզմէ կը յուսայ մահուան հանդիպիլ. միթէ կը փափաքիմ ես ապրիլ ասկէ ետքը. սակայն ներեցէք չնորհեցէք ինձի մէկ ժամ մը միայն ազատութիւնը կատարեալ ու ապահով ընելու համար. անկէ ետքը հայրասպան որդին ելլայ ողջակէզ հօրը դամբանին վրայ։ (Կ՚ԼԱ)։

ՄԷԿ. Ո՛վ, սիրտս կը թափանցեն իւր խօսքերը։

ԱՅԼ ՈՄՆ. Վախով ու զարմացմամբ կը լեցուիմ ես։

ԱՅԼ ՈՄՆ. Տեսէք, կուլայ Բրուտոս սրտին այլայլութենէն։

ԲՐՈ. Արժանապէս կուլամ ով Հռովմայեցիք, կուլամ կեսարին վրայ, վասն զի չի կար երկրիս վրայ իրեն նման դիւցազուն մը. որ անզուգ սիրտը արցունք չի թափեր անոր մահուանը վրայ, բայց ով որ անոր

կենդանութեանը կը փափաքի Հռովմայեցի չէ։

ՈՄՆ. Ո՛հ, Բրուտոս, փայլակները կելլեն քու չըթունքներէդ։

ԲՐՈ. Թող ձեր սուրերն ալ փայլատակին հիմայ, քալեցէք երթանք կանգնել բոլորովին Հռոմայ ազատութիւնը, վազենք Կապիտոլիոն, հոն է ազատութեան գահը, թողունք մի անիկայ արիւնկզակ բռնաւորներուն ձեռքը։

ՈՄՆ. Ջարնենք, սատկեցնենք, հալածենք զանոնք։

ԲՐՈ. Մա՛հ, մա՛հ, կամ ազատութիւն։

ԺՈՂ. Վազենք Բրուտոսին հետ կամ մահուան կամ ազատութեան։ (կ՚ելլեն երթալ. բրուտոս կ՚ելլայ)։

ՏԵՍԻԼ Դ.

ՏՈԼԱՊԻԼԼԱ ՏԱԳՆԱՊԱՒ

ՏՈԼ. Ո՞ւր կը վազէք, ո Հռովմայեցիք, մոխիկ ըրէք ինձի, ինչ կայ. բարէ, արիւնով ներկուած է դետինը ... կնաներ ... վա՛հ, եղո՛ւկ ինձի. կը դրուցէր սիրտս ինձի. սա ինչ էր որ եղաւ, ո Հռովմայեցիք։

ՈՄՆ. Մխիթ չնա գիտեր թէ ինչ եղաւ։

ՏԵՍԻԼ Ե.

ԿԱՍԻՈՍ ԱՐԻՒՆՈՏ ՍՈՒՐԸ ՁԵՌՔԸ

ԿԱՍ. Դուք հոս էք մի, ով Հռովմայեցիք։

ՈՄՆ. Ի՞նչ կուզես մեզմէ անօրէն բռնաւոր։ (վրդ. ելլայ)։

ԿԱՍ. Ես եմ կասիոս, ով Հռովմայեցիք. ուրախացէ՛ք, ամեն բան լմնցաւ. սատկեցաւ, վերցաւ բռնաւորը, սասկ պիտի կորսուին Հռովմայ ամեն թշնամիները։

ՏՈԼ. Լսեցէ՛ք ինձի, ո Հռովմայեցիք, մոխիկ ըրէք, զարնենք կտոր կտոր ընենք սա անօրէն դաւաճանը։ (կը հանէ սուրը)։

ԿԱՍ. (Հռովմայեցոց կոպտելէ) Լսեցէք ինձի, ո Հռովմայեցիք, նախանձաւոր եղէք կասիոսին ծնունդք դիւցազանց, յաղթականք աշխարհի. գերութենէն ազատեցաք դուք, ալ ծառայ չէք դուք. կեցցէ Հռովմ, կեցցէ ազատութիւն, կասիոսին ձեռքովը կտրեցան կապանքները, խորտակեցան չղթայք։

ՏՈԼ. Դահիճ կուզէք ըլլալ ուրեմն դիւցազն արեան ո Հռովմայեցիք։

ԿԱՍ. Ես բարեկամիս դահիճ եղայ ձեր փրկութեանը համար, անիկայ գձեզ գերի ըրաւ, ես անոր արիւնը թափեցի. մխիթ կայ ձեր մէջը այնչափ անարդ ու վատ մէկը որ ողբայ կնաար ու անոր մեղի պատրաստած գերութիւնը. ո՞ւր է ան մարդը, ո՞ւր է ազ վատազգի Հռովմայեցին որ բռնաւորութիւն կուզէ, թող խօսի եթէ կայ այնպիսի մէկը, ինձի, կասիոսին դիմացը ելլայ. քա՛ւ լիցի ձեզմէ այդպիսի վատութիւն, դուք ամենքնիդ ալ ազատութիւն սիրող էք, ու կը գովէք զմեզ։

ԺՈՂ. Բռնաւոր էր կնաար, կորսո՛ւի անոր յիշատակը։

ԿԱՍ. Ո՛վ վեհապուն իշխանք աշխարհի, երանի է ձեզի ծնունդք Հռովմայ. անմահ պիտի ըլլայ ձեր քաջութիւնը, կը ցաւիմ չատ որ չի կրցայ գտնել անօրէն Անտոնիոսը անոր գլուխն ալ ուտելու համար. գիտեմ

ես որ հիմայ պիտի գայ հոս ձեզի ապաւինելու. բայց յիշեցէք դուք որ անիկայ իր մանկութենէն սիրեց ու ծառայեց Կեսարու. անոր ձեռքին տակը վարժեալ ինքն ալ անօրէն բռնաւորութեան, անիկայ ալ բռնաւոր է։ Անիկայ գայ պիտի հոս արդարացնել ձեր դիմացը բռնաւորութիւնը ու բռնաւորը. կը կարծէ ու կը յուսայ խաբել, խորամանկել, հրապուրել զձեզ. սոյգ է, օրէնքը իրեն իրաւունք կուտայ գալ խօսիլ ձեր դիմացը. սակայն Հռոմայ ժողովուրդը Թող դառաւոր նրսոտի կեսարու՝ Անտոնիոսի ու մեր մէջը. առէք դարձեալ ձեր ձեռքը ազ օրէնքը եւ իրաւունքը որ յափըշտակեց ձեզմէ բռնութիւնը. ես դանոնք դարձեալ ձեզի կը դարձընեմ ու յաւիտեան կուզեմ հաստատել։ Կը դառնամ ես Կապիտոլիոն, հոն ծերակոյտը ինձի կըսպասէ. կերթամ ես անոնց հետ մեր տառապեալ քաղքին վրայ բերել դարձեալ փառքը, օրէնքները ու առաւաձնները, մարել թշնամեաց խռովութիւնը, ու միւսանդամ կանգնել ազատութեան կործանեալ դահը։ Բաւական է ինձի, ով իմ Հռոմայեցիք, որ դուք երջանկութեան փափաքիք, դուք ձեր ձեռքովը մի մատնէք զձեզ թշնաւոյն. աս միտակ կը խնդրեմ ես ձեզմէ, աս միտակ կաղաչեմ, մի հաւատաք Անտոնիոսին, վախցէք անկէ, եւ մանաւանդ վախցէք անոր խորամանկ խաբէութենէն։

ՈՄՆ. Թէ որ անիկայ զքեզ պառապարակէ, կորսուի ինքն ալ։

ԿԱՍ. Մոքերնիդ ըլլայ ձեր երդումը, ո Հռոմայեցիք, ու վերկուեցաւ Հռոմ։ (կելլայ)։

ԺՈՂ. Կեցցէ Կասիոս. կեցցէ Բրուտոս փրկութիւն Հռոմայ։

ՏԵՍԻԼ Զ.

ԺՈՂՈՎՈՒՐԴՆ — ԱՆՏՈՆԻՈՍ

ՄԷԿԸ. Ահա Անտոնիոսը կուգայ։

ԱՅԼ. Ինչ ունի մեզի ըսելու։

ՄԷԿԸ. Տեսէք ինչպէս կը հառաչէ ու կուլայ։

ԱՅԼ. Շատ կը սիրէր անիկայ կեսարը։

ԱՆՏ. (կը մտնայ) Այո, ով Հռոմայեցիք իմ. կը խռովանիմ ես ալ, կը սիրէի դինքը. ու թէ որ կարելի էր իմ կեանքս ալ կուտայի իրեն տեղը. բայց աւաղ. դուցէ ուրիշ կարծիքներ ունիք դուք անոր վրայ. երբ արքունի պատակը գլխէն նետելով ինքզինքը նուիրեցան գոհ մատուց օրինաց Հռոմայ, ով արդեօք մահը յանձն չէր առներ անոր տեղը. բայց ես չեմ ուզեր փառաւորել կեսարու յիշատակը. Թող խօսի աշխարհք, քարոզէ դիւցազին առաքինութեանց հանդէսը, միայն ողորմեցէք իմ կսկիծներուս, ներեցէք բնութեան, նեղրեցէք բարեկամութեան, գթացէք աս արցունքներուս որ աչուրներս կը ցօղեն։

ՄԷԿԸ. Պէտք էր քեզի լալ Հռոմայ գերութիւնը, դիւցազն էր կեսարը, սակայն բռնաւոր էր։

ԱՅԼ. Բռնաւոր էր ազ հաստատին, կորսուի անոր յիշատակը. կեցցէն, կեցցէն ազատարարք Հռոմայ։

ԺՈՂ. Կեցցէ Բրուտոս, կեցցէ Կասիոս։

ԱՆՏ. Գաւ լիցի որ ես դանոնք յանցաւոր ընեմ. անոնք կուզեն հայրենիքը պաշտպանել, անոնք սպանեցին ձեր իշխանապետը. անկէ այնչափ բարիքներ տեսնելէն վերջը, ձեռքերնին թաթխեցին անոր արեանը մէջ. բայց ոՀն էր յանցանքը՝ պատճառ ազ ահա

գին վրէժխնդրութեան. արդեօք կեսար չարագործին մէկն էր կամ մահապարտ. սակայն ինչ ըրաւ ձեզի ադ չարագործը, ըսէք կաղաչեմ, միթէ անողորմ ձեռամբ ծանրացաւ ձեր վրան, եւ կամ իւր յաղթութեանց պատուղը մինակ ինքը վայելեց. վահ, աշխարհքիս աւարէն ձեր ճակատն ալ պսակեց. ձերինն է բոլոր աշխարհքիս ոսկին ու գանձը. նաեւ իւր արիւնը ձեզի համար կը թափէր 'ի սէր Հայրենեաց. անիկայ իւր յաղթական կառքէն կը տեսնար իւր քաղաքացիներուն սիրտը, ու վար իջնալով առատ պարգեւներով նոյն իսկ իր ձեռքովը ձեր աչքերուն արցունքները կը սրբէր, Անով դուք յաղթական գտնուեցաք աշխարհքի, անով զօրացաք, անով երջանիկ եղաք. անիկայ ամեն մէկերնուդ զատ զատ առատաձեռն սրտով կը հատուցանէր ծառայութեան վարձքը, ու գթութեամբ կը նայէր իւր ժողովրդին յանցանքներուն. զձեզ, ո անմահ Աստուածք, զձեզ վկայ կը կոչեմ լուսաւոր երկինք որոնց ճշմարիտ պատկերը եղաւ կեսար երկրիս վրայ. դուք ինքնին գիտէք թէ ինչպէս մարդասէր գթած էր կեսար որուն հաւատացիք բոլոր աշխարհը։

ԺՈՂ. Այդպէս է իրաւ, բազմագութ էր կեսար։

ԱՆՏ. Եթէ այդ դիւցազնը մէյմը ձեռք առած ըլլար վրէժխնդրութեան սուրը, հիմայ կենդանի էր ինքը. վասն զի ինչուան իւր թշնամիներուն ալ բարերար էր։ երկու անգամ կասիոսին կեանքը չնորհեց, եւ Բրուտոս ... ահ, աննշարին չարիք, ով անլուր գազանութիւն. աւաղ, ալ չեմ կրնար սրտիս ցաւերը զսպել, ով քաջք. Բրուտոս դաւաճաններուն գլուխը, անօրէն Բրուտոսը, ադ վայրենի ահարկու ճիւաղը ... անոր որդին էր։

ԺՈՂ. Ո՛վ դիք։

ԱՆՏ. Գիտեմ, ով քաջք, գիտեմ որ ձեր ոսկորները կը դողան սարսափով, սրտերնիդ կը խառվի. կը տեսնամ ձեր արցունքներն ալ. Բրուտոս անոր որդին էր. բայց ինչ. միթէ դուք ալ անոր որդիքները չէք մի ով Հռովմայեցիք. անիկայ իւր սրտին մէջ զձեզ իրեն որդեգիր ըրաւ. ահ, թէ որ գիտնայիք մէյմը անոր կամքը։

ԺՈՂ. Ի՞նչ է։

ԱՆՏ. Անոր ժառանգը Հռովմն է, ձեր են իր դաշտերը, կեսար մահուընէն առքն ալ աստուածային պատուոյ հասած ձեր վրայ հովանի է. ձեզ մինակ կը սիրէր անիկայ, ձեզի համար մինակ պիտի երթար Ասիա, արիւն քրտինք մտնալ 'ի փառս Հռովմայ. իւր վերջին կտակը ասանկ կը դրէր ձեզի. ով Հռովմայեցիք իմ, ժողովուրդ թագաւոր, որուն ես ծառայ եմ. թագաւորէ կեսար աշխարհքիս վրայ ու կեսարին վրայ թագաւորէ Հռովմ. ինչ ըրին ձեզի ասկէ աւելի Բրուտոս ու կասիոս։

ԺՈՂ. Կը ցաւինք շատ, ու չվոխած մնացեր ենք։

ԱՑԼՓ. Իրաւ կեսար Հռովմայ հայրն էր։

ԱՆՏ. Բայց ձեր հայրը գնաց, չկայ ալ, վատ դաւաճանութեամբ յափշտակուեցաւ մեզմէ ադ դիւցազնը, քնութեան, աշխարհի ու Հռովմայ պարծանքը. ահ, կըրնաք մերժել իրեն մահուան պատիւը. միթէ ձեր աչքերը արցունք չի թափեն ու ձեռքերնիդ գերեզմանի մէջ չի հանդչեցնեն ձեր հայրը ու սիրելի բարեկամը. անաւասիկ տեսէք դինքը պառկած իւր արեանը մէջ։ (կը մօտենայ կեսարին դիակին)։

ԺՈՂ. Ո՛վ ցաւալի տեսիլ, ահ, արտասուելի պատկեր։

ԱՆՏ. Ահա Հռովմայ մեծութեան եւ մանաւանդ թէ աշխարհիս մոխիր դարձած վերջին տխուր մնացորդը. ահա այն քարերար ոգին զոր կը պաշտէիք եւ որուն երկրպագութիւն կընէին նոյն իսկ իւր սպանողները. ասիկայ է ձեր պարծանքը, հզօր ապաւէն, պատերազմի ու խաղաղութեան մէջ ձեր ամուր վահանը, որ երբեմն դողացուց բոլոր աշխարհք ու պատրաստուեր էր դողացնել Պարթեւը չղթայակապ իւր կառքին ետեւէն քաշկռտելով հոս մեր քաղաքը բերել. կը ճանչնաք արդեօք ձեր կեսարը, ո՛ Հռովմայեցիք, նայեցէք մէյմը իրեն, տեսէք անոր վէրքերը, տեսէք աս արիւնը որ հիմայ հոս ձեր աչքին առջեւը թափեցին անօրէն մատնասպաններ. աս մարմնոյն վրայ գաղանացեալն Բրուտոս, իւր ծնողին անմեղ արիւնովը ձեռքերը պղծեց. բայց կեսար ինչ ըրաւ. անուշ ու դիմած աչուըները անոր վրայ դարձնելով, արիւնը գետի պէս վազելու առնելը, կը ներէր անոր, իւր սիրելի որդին կը կոչէր զինքը. դուն ալ որդեակ իմ, կը գոչէր, դուն ալ մի ոմն իմ Բրուտոս։

ՄԷԿԸ. Ա՛յ նենգաւոր դաւաճան Բրուտոս, Արամազդին կայծակէն զարնուելու արժանի։

ԱՑԼՔ. Բաւէ. դեռ անոր արիւնը կը վազէ։

ԱՆՏ. Ա՛ս արիւնը ձեզմէ վրէժխնդրութիւն կը պահատի, ու ձեր կտրիճ ձեռքերէն կը յուսայ վրէժխնդրութիւն. լսեցէք լսեցէք ինձի, ո՛ Հռովմայեցիք, արթընցէք ու լսեցէք անոր ձայնը որ ինձմով ձեզի հետ կը խօսի, եկէք ինձի հետ, վազենք կայծակի պէս անոր վայրենի սպանողներուն վրայ, Կեսարին հոգւոյն միևնակ աս մխիթարութիւնը կաղաչեմ որ մատուցանէք. սուրբ խարոյկի վրայ դնենք իւր մարմինը, ու անոր բոցէն

բռնկցնելով մեր ջահերը, վազենք ամենքնիս ալ, կրակի տանք բորբոքենք քանդենք ադ մարդակոտոր գազանները ուն պահուըտած տեղերնին, անխնայ ջարդենք զանոնք, ու իրենց անողորմ սրտերնին դուրս հանելով գանձերուն դիմացը նետենք պատառ պատառ ըլլալու համար. այսպիսի զոհ կը վայլէ մեր հասարակաց հօրը ու աստուածոյն հայրենեաց անմահ կեսարու. հնազանդեցէք իմ, երթանք, Անտոնիոսը ձեզի առաջնորդ առէք։

ՄԷԿԸ. Հնազանդ, երթանք, վրէժը առնենք անոնց գլխէն։

ԱՑԼՔ. Երդում ընելով աս դիւցազնին անպարտ արեանը վրայ, հիմայ հոս անոր վրէժը առնենք, վազեցէք զէնքի։

ԺՈՂ. Մահ, սատակումն, վրէժխնդրութիւն։

ԱՆՏ. Մի՛ մարէք, ո՛վ քաջք, ձեր բարկութեան բոցը. վազեցէք իմ ետեւէս, վազեցէք պատերազմի եւ վրէժխնդրութեան։ (Կերթան խառն ի խառն և աղաղակեն)։

ՉԳԻ ՎԱՐԱԳՈՑՐՆ

ՎԵՐՋ

ԲՐՈՒՏՈՍ Ա.

ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

ՀԻՆԳ ՀԱՆԴԷՍ

ԱՆՋԻՆՔ

ԲՐՈՒՏՈՍ.
ԿՈԼԼԱՏԻՆՈՍ.
ՏԻՏՈՍ.
ՏԻԲԵՐԻՈՍ.
ՄԱՄԻԼԻՈՍ.
ՎԱՂԵՐԻՈՍ.
ՃՈՂՈՎՈՒՐԴ.
ԾԵՐԱԿՈՑՏ.
ԴԱՒԱԿԻՑՔ.
ՋՕՐԱԿԱՆՔ.

ԲՐՈՒՏՈՍ Ա.

ՀԱՏՈՒԱԾ Ա.

ՏԵՍԻԼ Ա.

ԲՐՈՒՏՈՍ, ԿՈԼԼԱՏԻՆՈՍ

ԿՈԼ. Ո՞ւր քեզի հետ բռնի տանիլ պիտ կուզես, ով Բրուտոս. տուր ինձի աղ դաշոյնս որ դուն սիրելոյս արեամբը կը ծխայ. տուր որ սրտիս մէջ...

ԲՐՈ. Աղ դաշոյնը, որ ալ սրբազան գործիք մը եղաւ մահուան, կերդնուիմ, որ նախ ուրիշներուն արեանը մէջ պիտի լողայ. Առ այժմ պէտք է որ հոս բոլոր Հռովմայ ժողովուրդը վկայ ըլլայ քու անհուն ցաւոդ ու իմ արդար սրտմտութեանս:

ԿՈԼ. Ա՛հ ոչ. ամենուն աչքէն կուզիմ պահուըտիլ ես. չկայ մխիթարութիւն ահաւոր թշուառութեանս. տուրը, աղ տուրը միայն արցունքներուս վերջ տայ պիտի:

ԲՐՈ. Սարսափելի վրէժխնդրութենէ մը պիտի ըղխէ քեզի մխիթարութիւն. ու գոհ պիտի ըլլաս, կերդնուիմ քեզի Բրուտոս. ով պարկեշտ ու անմեղ արիւն արիւսիրտ Հռովմայեցի Տիկնոջ. Հռովմայ ազատութեան կըրակները պիտի ցաւակեցնես դուն այսօր:

ԿՈԼ. Երանի թէ ադ յոյսը ունենայի ես. մեռնելէս առաջ կատարեալ վրէժխնդրութիւն...

ԲՐՈ. Ցուսալ. մանաւանդ թէ ատոյգ եւ ապահով եղիր. փափաքելի օրն ու վայրկեանը հասաւ վերջապէս. հնուց 'ի վեր սրտիս մէջ պահած վտանգաւոր, բայց վեհ խորհուրդներս կրնան վերջապէս յայտնուիլ Հռովմայ դիմացը, դուն վատաբաստ ամուսին, կրնաս, կրնաս վրէժխնդիր քաղաքացի մը դառնալ այսօր. դու ինքնին պիտի օրհնես ադ անմեղ արիւնը որ փուճ տեղը թափուած պիտի չըլլայ, թէ որ դուն ալ քու արիւնդ ուզես զոհել հայրենեացդ։ Այո, հայրենիք, որուն համար քեզի հետ կուզէ սպրիլ ու մեռնիլ Բրուտոս։

ԿՈԼ. Ո՛հ, ինչ սրբազան անուն ելաւ բերնէդ. միտնակ հայրենեաց համար կերդնուիս սպրիլ ես ալ. մեծ ու անքաւելի է ինձի եղած նախատինքը. բայց մեծ պիտի ըլլայ նաեւ վրէժխնդրութիւնս. պիտի տեսնայ Հռովմ որ եթէ ադ նախատինքը կայծակի պէս զարկաղիս, կայծակնահար հարուածով մը կրնայ պատժել Կոլատինոս անօրինին գլուխը, որ այնչափ յանդգնեցաւ։

ԲՐՈ. Կեցցես ուրեմն ու ինձի հետ մէկտեղ վազէ ադ ասպարէզը, որուն ծայրը Հռովմայ փրկութիւնը կեցած է. Ատուած մը չունէ կուտայ ինձի, Ատուած մը կը քաջալերէ զիս ու կորոտայ սրտիս մէջ «Բրուտոսէն ու Կոլլատինոսէն կսպասէ Հռովմ կեանք ու ազատութիւն»։

ԿՈԼ. Վսեմ ու Բրուտոսի արժանի յոյս է քուկինդ. վատ է անիկայ որ կասկածով կը պաշարուի, երբ հայրենիքը վտանգի մէջ է. կամ անօրէն Տարկուինոսէն քոնութեան լուծը կը թօթվենք այսօր, կամ Հռովմայ հետ մէկտեղ կը կործանինք մենք. բայց նախ վրէժիս առնելով։

ԲՐՈ. Ազատ ըլլանք կամ թէ ոչ, մեր անկմանը մեջէն պիտի կանգնին բարձրանան վրէժխնդրութիւնն ու փառքը. դուն գուցէ լաւ չես ադ սարսափելի երդումը որ Լուկրէտիային դողդոջուն սրտէն սուրը ետ քաշելու առենս ըրի. ադ սուրը որ դեռ ձեռքիս մէջ կը սեմեմ, նոյն երդումը պիտի կրկնեմ ու հրատարակեմ այսօր բոլոր Հռովմայ դիմացը ու թշուառ Լուկրէտիայիդ անկենդան մարմնոյն վրայ։ Երբ արեւը ծագի, ժողովուրդը դունդ ազատ պիտի դիզուի հրապարակը, ու սարսափը պիտի պատէ զիրենք, արդէն վաղերիսի ձեռքով տարածվեցաւ ազետալի դիպուածին համբաւը. բայց ինչ պիտի ըլլան ամենքը երբ լսեն գեղեցիկ ու պարկեշտ Լուկրէտիային անձնասպանութիւնը իւր նախատինքը ջնջելու համար. վատահ եմ թ

խաւտինքը իւր արեանը մէջ կրնամ սրբել ես այսօր։

ԲՐՈ. Ո՛հ, անոնց պիղծ արիւնէն ծներ եմ ես ալ. բայց պիտի տեսնայ աչխարհք, որ ես աւելի Հռովմայ որդին եմ քան թէ Տարկուինեանց քրոջը. ու որչափ Հռովմայեցիի անարժան արիւն որ կայ երակներուս մէջ կերդնուամ ես ամենն ալ փոխել հայրենեաց համար թափելով զայն. բայց ահա ժողովուրդը բազմութեամբ հոս կը դիմէ. ժամանակն է խօսելու։

ՏԵՍԻԼ Ա.

ԲՐՈՒՏՈՍ, ԿՈԼԼԱՏԻՆՈՍ, ԺՈՂՈՎՈՒՐԴ

ԲՐՈ. Հոս եկէք, ո Հռովմայեցիք. մոիկ ըրէք ինձի. մեծ ու ահաւոր պատմութիւններ պիտի լսէք ինձմէ։

ԺՈՂ. Ո՛վ Բրուտոս, իրաւ է ինչ որ լսեցինք։

ԲՐՈ. Տեսէք, այս անմեղ ու անձնասպան Հռովմայեցի տիկնոջ դաչոյնը որ դեռ իւր արեամբը կը ծփայ։ Ահա իւր ամուսինը, լուսիւնը ցաւն ու սոսկումը դինքը պատեր են. դեռ կապրի ինքը, բայց միանակ վրէժխընդրութեան համար կապրի, ինչուան որ տեսնայ կտոր կտոր եղած ձեր բարկութեանը դիմացը աղ վատշուեր Սեստոսը. ես ալ կապրիմ, որպէս զի տեսնամ այն օրը որ Տարկուինեանք բոլորովին հալածուին Հռովմայէն։

ԺՈՂ. Ո՛վ անլուր դիպուած։

ԲՐՈ. Դուք հիմայ ապշութեամբ ու ցաւով լեցուած,

դժբաղդ ամուսնոյն վրայ տխուր աչուըներ կը նետէք։ Այո, ո Հռովմայեցիք, տեսէք զինքը, իւր ճակտին վրայ նկարուած տեսէք դուք ամենքնիդ ալ ձեր նախատինքը. այդպիսի դառն վիճակի մը մէջ պէտքը չէ որ ինքզինքը սպաննէ. բայց չի կրնար առանց վրէժխընդրութեան ապրիլ. սակայն Թող դադրին արցունքները, սգոյ ու ապշութեան ժամանակը չէ. ինձի, ո Հռովմայեցիք, իմ վրաս դարձուցէք կատաղութեամբ ձեր աչուըները. գուցէ իմ աչուըներէս ազատութեան մէկ քանի կայծեր թռչին ու բորբոքեն զձեզ. ես եմ Ցունիս Բրուտոս, որ այնչափ առեն չիմար կարծեցիք, վասն զի այնպէս կեղծեցի. միշտ բռնաւորներու մէջ գերի ապրելով կսպասէի ան ժամուն որ զիս ու հայրենիքս միանգամայն ազատեմ անոնց անգութ ճիրաններէն. Աստուածներուն որոշած աղ հանդիսաւոր ժամը հասաւ վերջապէս. գերութեան վիճակէն մարդկութեան վիճակը հասնիլ ձեր ձեռքն է հիմայ. ես, ձեզի համար, մեռնիլ կը փափաքիմ միայն. միայն թէ ես ըլլամ առաջինը ազատութեան մէջ մեռնող ու քաղաքացի Հռովմայ։

ԺՈՂ. Ո՛հ, ինչ կը լսենք. ինչ վհատութիւն եւ այժ ունին իր խօսքերը. բայց տակաւ ենք մենք. ինչպէս կրնանք դէմ դնել զօրաւոր բռնաւորաց։

ԲՐՈ. Դուք տկար էք. ինչ կըսէք. այդպէս կը ճանչնաք դուք զձեզ. ձեր սրտին մէջ չատոնց ճշմարիտ առելութիւն կար անօրէն Տարկուինեանց դէմ. իրենց բռնակալ իշխանութիւնը վերջին սոսկալի ու անգութ օրինակը աչուըներնուդ դիմացը բերէք մէյմը. ձեր բորբոքեալ բարկութեանը գրգիռ, համախոհ ու գլուխ ըլլայ Կոլլատինոսին ու Բրուտոսին կատաղու-

թիւնը. Ձեր ազատութիւնը կը խորհիք դուք ու ինքզինքնիդ տակաւ կը կարծէք ու զօրաւոր կը սեպէք բռնաւորները, որն է իրենց ոյժը. որոնք են իրենց զէնքերը. Հռովմէական ոյժ եւ Հռովմէական զէնքեր. Լուկրէտիոս դժբաղդ աղջկանը արիւնոտ թաթխուած արդէն իմ խորհրդավոր բռնաւորին բանակը գնաց. տեսան զինքը զինուորները ու լսեցին սոսկալի դիպուածը դուցէ հիմայ վատութեան դրօշակները պատռելով, ու ազատութեան դրօշները բացած մեղի վուխթով օգնութեան կը վազեն. դուք քաղաքացիք, ուրիշներուն պիտի թողուք բռնաւորաց դէմ նախ եւ առաջ զէնք վերցընելու պատիւը։

ԺՈՂ. Ո՛հ, ինչպէս կը բորբոքեն մեր սրտերը քու խօսքերդ. ալ ինչ բանէ կը վախնանք, եթէ ամենքս միաբան ենք։

ԿՈԼ. Ձեր ազնուական ու անհամբեր ցասումը կարծես թէ նոր կենաց կը հրաւիրեն զիս. ես բան մը չեմ կրնար խօսիլ, վասն զի արցունքը իմ ձայնս կը կտրէ. բայց Թող իմ տեղս խօսի իմ Հռովմէական սուրս. ես առաջին կը մերկացնեմ զայն, ու գետնի վրայ կը նետեմ պատեանը, որ հոն կենայ ինչուան ետքը. ով սուր, զգ քեզ կամ բռնաւորին կամ իմ սիրտս կերդնում մեզ. դուք առաջին պիտի ըլլաք ինձի հետեւելու, ով հարք եւ ամուսինք... բայց ինչ տեսարան է այդ...

ԺՈՂ. Ո՛վ ահագին տեսիլ. տեսէք ազնուական տիկնոջ դագաղը կը տանին հրապարակին մէջ։

ԿՈԼ. Այո. ո Հռովմայեցիք. այդ ազնուական տիկնոջ վրայ դարձուցէք ձեր աչուները եթէ կրնաք. նա՛ անչունչ մարմինը, մահաւոր վէրքը, ու անմեղ մաքուր արիւնը կը պոռան ձեզի «Այսօր կամ ազատ պիտի ըլլաք, կամ պիտի մեռնիք, ո Հռովմայեցիք»։

ԺՈՂ. Այո ամենքնիս ալ կամ ազատ պիտի ըլլանք կամ պիտի մեռնինք։

ԲՐՈ. Մտիկ ըրէք հիմայ Բրուտոսին, Թշուառ կնոջ արիւնալից դիակին վրայ նոյն իսկ ան սուրը որ իւր սիրտը մխեց կը բարձրացնէ հիմայ Բրուտոս, ու բոլոր Հռովմայ դիմացը կը նորոգէ ադ երդումը որ արդէն անոր օրհասական մարմնոյն վրայ երդուընցեր էր։ Քանի որ սուր մը կը կրեմ ես, քանի որ օդը կը շնչեմ, Տարկուինոս ոտք պիտի չի կոխէ Հռովմայ մէջ, եւ ոչ ոք բռնաւորի գարշելի անունը կամ իշխանութիւնը պիտի ունենայ։ Աստուածները մոխիր դարձնեն Բրուտոսը, թէ որ ճշմարիտ ու անկեղծ չխօսիր. կերդնում նաեւ Հռովմայ բոլոր բնակիչները ազատ՝ հաւասար ու քաղաքացի ընել. քաղաքացի եմ ես ալ եւ ոչ աւելի. մինակ օրէնքն է թագաւոր ու ես անոր առաջին հպատակ։

ԺՈՂ. Այո օրէնքը, ամենքնիս մէկ բերան նոյնը կերդնուինք մենք ալ, ու կոլլատինոսէն աւելի Թշուառ ըլլանք, թէ որ երդումնիս ոտքի տակ առնենք։

ԲՐՈ. Ճշմարիտ Հռովմայեցիի պէս կը խօսիք հիմայ. ձեր միութեան զօրութեանը դէմ բռնաւորն ու բռնութիւն պիտի փշրին ու կործանին. առ այժմ ուրիշ բան պէտք չէ, բայց եթէ գոցել քաղաքին դռները անոնց դէմ. ինչ բարեբախտութիւն որ արդէն Հռովմէն դուրս գտնուեցան իրենք։

ԺՈՂ. Բայց դուք Հռովմայ հիւպատոս ու հայր պիտի ըլլաք միանգամայն, դուք ձեր միաքն ու խնամութիւնը, իսկ մենք մեր սուրերն ու սրտերը պիտի մատուցանենք Հռովմայ։

ԲՐՈ. Գացէք ուրեմն ու քարոզեցէք բոլոր քաղքին

ՀԱՏՈՒԱԾ Ե.

ՏԵՍԻԼ Ա.

ԲՐՈՒՏՈՍ, ՏԻՏՈՍ

ՏԻՏ. Ինչպէս որ հրամայեցիր հայր, բոլոր ժերտակոյսը հրաւիրուեցան մեծ ժողովքին. բոլանդակ Հռովմը քու մէկ նշանիդ հոս դիմացդ պիտի ունենաս. միայն ապշութեան մէջ հազիւ կրնամ ըմբռնել թէ ինչպէս յանկարծակի Հռովմայ Տէրը եղար։

ԲՐՈ. Ես ինքզինքիս ալ չեմ, եւ ոչ Հռովմայ, ոչ Ցիտոս. եւ ոչ ալ ուրիշ մէկը պիտի ըլլայ երկնքին. ես իրեն համար երդում ըրի, եւ որ ինչուան հիմայ վար գերի մըն էի. դուք դիս ծառայ տեսաք երբ բռնաւորին որդւոյը հետ իր պալատին մէջ զձեզ դեղբութեան մէջ կը մեծցնէի. անարդ ու բռնութեան տակ ճնշուած հայր մը չէր կրնար ազատութեան սրտով ձեզի. ահ, թէ որ հիմայ ազատութիւնը այնչափ քաղցր ու փառաւոր կերեւայ աչքիս, դուք որդեակք իմ, դուք էք պատճառը, աներկիւղ քաջութեան ու ազատութեան տուած օրինակներս, հիմայ աւելի բորբոքեն զձեզ ու թօթափեցէք ձեր սրտին մէջէն ամեն վատութեան խորհուրդները որ իմ առջի ծառայական վիճակս կրցաւ ազդել ձեզի. դո՛ն պիտի մնաս նիմ ես ան օրը, որ ազատ քաղաքացիներու մէջ պիտի թողում իմ որդիքներս։

մէջ, որ բռնաւորք դուրս մնացին, ու ալ պիտի չկըրնան ներս մտնալ. ազատութիւնը մեղի հետ է, բայց օրինաւոր եւ սուրբ ազատութիւնն. կոտրեն ամենքը գերութեան ժանդոտած չղթաները ու վախի եւ սարսափի յաջորդեն քաջութիւն եւ յոյս, ու անխախտ հիմանց վրայ հաստատենք մեր ազատութիւնը։

ՁԳԻ ՎԱՐԱԳՈՑՐՆ

ՏԻՏ. Հայր, քու վեմ արտիդ, որ միշտ մեր աչքին դիմացը կը փայլէր, բախտը ասկէ աւելի մեծ ու փառաւոր առպարէզ մը չէր կրնար բանալ. երանի մեզի թէ որ կարենանք օգտակար ըլլալ մեր հօրը իւր վեհ խորհուրդը կատարելու համար. բայց մեծ ու սոսկալի են նաեւ արգելքները. ռամիկը միշտ փոփոխական է. ոչ դիտէ որչափ օգնականներ ունին դեռ Տարկուինեանք։

ԲՐՈ. Թէ որ ամենեւին արգելք մը չըլլար, գործը թեթեւ ու Բրուտոսին անարժան գործ մը կըլլար. բայց թէ որ Բրուտոս արգելքներէ վախնար, արժանի չէր անանկ վեմ խորհուրդ մը կատարելու. միացուր ուրեմն քու երիտասարդական անչէջ եռանդդ՝ հօրդ անշարժ ու անաչառ դիտաւորութեանը, ու այսպէս Բրուտոսին ու Հռովմայ որդին պիտի ըլլաս միանգամայն. բայց եղբայրդ ահա հոս կուգայ. տեսանք ինչ լուր կը բերէ մեզի։

ՏԵՍԻԼ Բ.

ՏԻԲԵՐԻՈՍ, ԲՐՈՒՏՈՍ, ՏԻՏՈՍ

ՏԻԲ. Ակրեցեալ հայր, աւելի յարմար առեն չէի կրնար հոս հանդիպիլ քեզի. ուրախութեամբ քեզի կը փնտռէի. սաստիկ փութալէս չունչս կտրեցաւ. անսովոր զգացմունքներ սիրտս կը դրդեն. տեսայ մօտէն Տարկուինոսները, տեսայ ու չի դողացի։

ՏԻՏ. Ինչ եղաւ։

ԲՐՈ. Ո՞ւր տեսար։

ՏԻԲ. Ականատես ըլլալով համոզուեցայ հիմայ որ ինքն է ցած բռնակալ մը։ Գոռոզ թագաւորը լսելուն պէս Հռովմայ ակնկոծեալ չարժումը, իւր անօրէն որդւոյն հետ թողուց բանակը. ու արտօրալով դէպի քաղաքը կը վազէր ընտիր զօրաց խումբով մը, ու արդէն հասեր էին իմ պահպանուելիանս յանձնուած կարմենեան դռանը քով. ահ, որչափ բախտաւոր պանուեցայ ես. բռնաւորաց դէմ ես նախ մերկացուցի սուրս. երկար դուռը ամրացուցած ու գոց էր, ու ես քանի զօրականով ամենքնիս ալ ձիու վրայ դուրսը կեցած կսպասէինք. ու ահա յանկարծ բազմաթիւ զունդ մը դէպի մեզի կը վազէր սպառնալից ազաղակներով. լսել տեսնալ, զանոնք ճանչնալ ու սուսերամերկ վրանին յարձակիլը մէկ վայրկենի գործ եղաւ. բռնաւորք ես զերիք ազատութիւնն ու մանր տեսան մեր սուրերուն ծայրը. իրենցմէ առաջ հոգիէն աւելի գլուխնին փոչւոյ մէջ, մնացորդը փախան ու ամենէն առաջ բռնաւորը. երկայն առեն պիրենք հալածելէն ետքը ես դարձայ այս յաղթութեանս աւետիսը փութով քեզի բերելու։

ԲՐՈ. Յաղթութիւնը թէպէտեւ պզտիկ է սակայն բարեգուշակ պիտի ըլլայ այս սկիզբը պատերազմին. կուզէի ես ալ մասնակից ըլլալ անոր. ճակատ առ ճակատ իրենց դիմացը կենալէն աւելի մեծ փափաք մը չկայ սրտիս մէջ. ահ, ինչու չեմ կրնար մի եւ նոյն առեն պաշտօնի մէջ, հրապարակը, լեզուս միտքս ու սուրս գործածել միանգամայն. բայց այսպիսի որոնքներով չատ գործքեր մէկտեղ կրնամ կատարել։

ՏԻԲ. Հայր, ազ վտաները ցրտելէս ետքը երբ կը դառնայի դէպի պարտզին, հեռուէն ձիու ոտքի մը ձայն

լսեցի որ մեզի կուգար, եւ դարձայ ու տեսայ բռնաւորին կողմանէ մինակ ու անզէն մէկը կը յառաջանար ձեռքը ձիթենիի ճիւղ մը բռնած. հասաւ ինձի ու խոնարհ կերպարանքով մը խաղաղութեան պատգամաւոր ըլլալը ինձի յայտնելով, կը խնդրէր Հռոմ մտնալ. Բրուտոսին ու Ծերակուտին պայմաններ ու դաշինք բերեր եմ կըսէր։

ԲՐՈ. Եւ ո՛վ էր ատ դեսպանը։

ՏԻԲ. Մամիլիոս. ըսի իմ զօրքերուս որ հակեն իր վրայ քաղքէն դուրս, ու ես քեզի եկայ, իմանալու համար թէ ինչ պէտք է ընել։

ԲՐՈ. Աղէկ ժամանակին հասաւ ինքը, ասկէ աւելի հանդիսաւոր օր մը չէինք կրնար ընտրել բռնաւորի մը դեսպանին աչքին ներկայանալու համար. գնա, վնասէ, ու հետդ բեր գինքը հոս. թող իմանայ բոլոր Հռոմայ դիմացը եթէ կը համարձակի. եւ յուսամ որ Հռոմայ արժանի պատասխան մը պիտի ընդունիս։

ՏԻԲ. կերթամ ես իրեն։

ՏԵՍԻԼ Գ.

ԲՐՈՒՏՈՍ, ՏԻՏՈՍ

ԲՐՈ. Գուն ալ գնա ծերակոյտը դիմաւորելու ու աննենգն պատուաւոր տեղը որոշէ իրենց համար. անա ժողովրդին բազմութիւնը հոս կը դիմուի. կը տեսնամ ծերակոյտի մէկ մասն ալ. փութա որդեակ։

ՏԵՍԻԼ Դ.

ԲՐՈՒՏՈՍ

ԲՐՈ. Ո՛վ դուն մարդկային սրտին խորունկը քննող միահեծան թագաւորդ Ողիմբոսի, դուն որ իմ սիրտս կը տեսնաս ու կը վառես. ով Արամազդ, բարձր եւ յաւիտենական պաշտպան Հռոմայ. տուր ինձի հանճար, միտք եւ լեզու արժանի մեծութեան վասն նպատակիս այն պիտի չնորհես խնդրուածքս եթէ իրաւ է, որ դուն ընտրեցիր զիս գործիք ազատութեան, քու ճշմարիտ եւ առաջին պարգեւդ։

ՏԵՍԻԼ Ե.

ԲՐՈՒՏՈՍ, ՎԱՂԵՐԻՈՍ, ԺՈՂՈՎՈՒՐԴ, ԾԵՐԱԿՈՅՏ

ԲՐՈ. Ձեր ամենուդ դիմացը կուգամ եւ խիստ համար մը տալու իմ գործոցս. դուք քիչ մը առաջ կոլատինոսին հետ նոր պաշտօնի մը բարձրացուցիք զիս, սակայն երբէք չեմ պարծիր անմիտ փառասիրութեամբ. չէ թէ պատուոյ ազատութեան մինակ ծարաւի եմ, այլ ատ Հռոմ եւ անհաշտ ատելութիւն Տարկուինեանց դէմ. ատոնց մէջ տեսնուի մինակ իմ յարգս. եւ ուրիշները ատոր համար մինակ նախանձին Բրուտոսի, ու չանան գերազանցել զինքը. ուրիշ բանի չեմ փափաքիր։

ԺՈՂ. Քու վեհ եւ արի կերպարանքդ ու ազատախօս համարձակութիւնդ կ'ինայնեն մեզի ով Բրուտոս որ դուն ես հայր Հռովմայեցւոց եւ Հռովմայ։

ԲՐՈ. Որովհետեւ ազ սիրելի անունը կուտաք ինձի, ուրեմն ես ալ կը համարձակիմ որդիքս կոչել զձեզ. այո, որդեակք իմ, կը յուսամ քիչ առնէն անտարակուսելի փորձերով յայտնել որ ինքզինքէս ու առնէն վեր սիրելի էք դուք ինձի. իմ իշխանակից քաջայ բաղմութեամբ քաղքէն դուրս ելաւ, բռնաւորին քովէն փախչող զօրականները ընդունելու համար. մեր ազատութեան լուրը բօթաբեր աւրնայ դակի մը պէս հասաւ բռնաւորին ականջը. եւ յուսահատ ապշութեամբ ձեռքը ճակատը զարնելով ինքը իրեն կը հարցնէ, թէ ինչպէս զերի ժողովուրդ մը կը յանդգնի խլրտիլ, ոտք ելլալ, կապերը քակել ու իր չղթաները մահացու զէնք դարձնել զինքը տանջողներուն գլուխը ջախջախելու համար. զայրագին աչքերը մեր վրայ դարձուցած կատաղութենէն կը մռնչէ իր աւարը ձեռքէ փախցնելուն ու ժանիքները կը բանայ վրան յարձակելու համար. Թող պայ, ո Հռովմայեցիք, Թող պայ հոս իր զերեզմանը գտնելու. վասն զի ազատութեան հոլը կենդանարար չունչ մըն է ժողովրդոց, ու խորշակն պէս կը զարնէ բռնաւորները. Թող պայ փնտռէ հոս իր գաւազանն ու գահը, ու մեր աւրերուն ծայրը գտնայ անարգութիւնն ու մահը. աւրը է աստղութեան բոցը երբ չարերու դէմ կը բռնկի ու կը տոչորէ պիրենք. մենք որ բռնաւորայ գոհ պատրաստուեր էինք, հիմայ բռնութիւնը մոռերէն բռնած գոհ ընենք ազատութեան խորանին վրայը։

ԺՈՂ. Բրուտոսին խօսքերը պատգամներ են մեզի

համար, քու ըսածիդ պէս այդ աստղութիւնը վեհ յաւիտենական ու աւրը հիմունքը ըլլայ Հռովմայ, ուստի մենք յանուն դժոխային աստուածոց մեր առնուս եւ մեր որդւոցը արեանը վրայ մէկ ձայնով կատաղաբար աստղութիւն կերդնուինք Տարկուինեանց դէմ։

ԲՐՈ. Գերազանց դիւցազնական խօսքեր. գոհ կը մնանիմ ես, վասն զի կրցայ մի անգամ խօսիլ ինչպէս որ Հռովմայեցի մը պէտք է խօսիլ. ու իմ ականջներուս լսեցի նաեւ Հռովմայեցւոց արժանի իմաստներ։ Ուստի որովհետեւ Հռովմ իր պաշտպանութեան հոգը բոլովին մեզի կը յանձնէ վստահութեամբ, քիչ առնէն պարապէն դուրս կելլամ ես ալ, ինչուան որ զէնքերը ձգելով անկասկած խաղաղութեան մէջ հաստատուն կառավարութիւն մը չնորհեմ Հռովմայ։

ԺՈՂ. Կոտրել, ցրուել, ջնջել պէտք է նախ բռնաւորները։

ԲՐՈ. Ադ գործքին գլուխը ես պիտի ըլլամ. առ այժմ հաճեցէք ունկնդիր ըլլալ իրենց դեսպանին որ կը խնդրէ ձեզի հետ խօսիլ։ Կը հաւատամք, Տարկուինոս ու իր անօրէն որդին Սեստոսը, մէկ քանի հոգիով քիչ մը առաջ յանդգնեցան Հռովմայ մտնենալ, կարծելով թէ վախկոտ ոչխարներու խումբի մը պիտի հանդիպին. անմիտներ, աստիկ խաբուեցան. ու Տիբերիոս իմ որդիս հալածելով զանոնք, պինուց առաջին պարծանքը առացաւ. բռնութեան տեղ, հիմայ խոնամանկութիւնը ձեռք առնելով, կը համարձակին հոս Մամիլիոսը դեսպան խրկել. անարժան պայմանները որոնք են կուզէք լսել։

ԺՈՂ. Կամ անոնց կամ մեր մահը, ուրիշ պայման չենք ուզեր։

ԲՐՈ· Պատասխանը լսէ ինքը ուրեմն ու սանի։

ԺՈՂ· Թող գայ չուտով Ծառայ դեպանը. մոխիկ ընէ Հռոմմայ պատասխանը ու երթայ պատմէ գինքը խըրկողին։

ՏԵՍԻԼ Զ.

ԲՐՈՒՏՈՍ, ՏԻՏՈՍ, ՏԻԲԵՐԻՈՍ, ՄԱՄԻԼԻՈՍ, ՎԱՂԵՐԻՈՍ, ԺՈՂՈՎՈՒՐԴ, ՇԵՐԱԿՈՑՏ

ԲՐՈ· Եկու Մամիլիոս, առաջ անցիր. նայէ որոնք են չորս կողմդ. Տարկուինեանց պալատին մէջ մնծցած ըլլալով դուն Հռոմը չես տեսած. տես, ասիկայ է. հոս է բոլանդակ Հռոմը, որ պատրաստ է քեզի մոխիկ ընելու. խօսէ։

ՄԱՄ· Մեծ ու կարեւոր խօսքեր ունիմ ըսելու քեզի ով Բրուտոս, բայց այսչափ բազմութեան մէջ յանկարծակի...

ԲՐՈ· Բարձր խօսէ, ու չէ թէ մինակ ինձի. ծերակուտին ու ժողովրդեան յայտնէ արքայական պատգամները, եւ ուրիշներուն հետ Բրուտոսն ալ մոխիկ կընէ քեզի։

ԺՈՂ· Ամենուն խօսէ, ու կարճ խօսքով ամենուն ալ պատասխանը կառնես մեծ հիւպատոս Բրուտոսին ըերնովը. ճշմարիտ թարգմանն է ինքը մեր սրտին եւ խորհրդոցը. խօսէ ուրեմն, ու հապառօտ ըսէ. կատարեալ ու բացարձակ պատասխան պիտի ընդունինք մեզմէ։

ԲՐՈ· Լսեցիր։

ՄԱՄ· Կը դողամ ես. Տարկուինոս արքայ...։

ԺՈՂ· Ո՛չ Հռոմմայ։

ՄԱՄ· Տարկուինոս Հռոմմայ բարեկամն ու հայրը...

ԺՈՂ· Անիկայ Սեստոսին անօրէնն հայրն է, չէ թէ մեր։

ԲՐՈ· Հաճեցէք մոխիկ ընելու իւր խօսքերը մեծանձնական լռութեամբ։

ՄԱՄ· Ինչ մը առաջ Տարկուինոս Հռոմմին խռովութիւնը լսելուն պէս, գրեթէ մինակ ու անզէն ձեզի կուգար, իր անմեղութեանը ու ձեր հաւատարմութեան վրայ վստահելով, բայց գինեալ բազմութիւն մը եկաւ մեզ գինքը. ուստի գիս ձեզի կը խրկէ պատգամաւոր հաշտութեան. ու իմ բերնովս կը հարցնէ ձեզի թէ ինչ յանցանք գործեր է ինքը, որ պարտաւորի ձեր իրեն չնորհած գահը կորնցնելու։

ԺՈՂ· Ո՛վ կատաղութիւն. ով յանդգնութիւն. Լուկրէտիան մնաս, ու դուն կը հարցնէ իւր յանցանքը։

ՄԱՄ· Յանցանքը Սեստոս գործեց, չէ թէ ինքը։

ՏԻՏ· Ու Սեստոսն ալ հօրը հետ հոս կուգար քիչ մը առաջ. եւ թէ որ անոր հետ փախած չըլլար, դուք գինքը հոս կը տեսնէիք հիմայ։

ԺՈՂ· Ա՜հ, ինչու արգիլեցիք գիրենք Հռոմ մտնալու, հազար կտոր ըրած էինք հիմայ, Սեստոսն ալ Տարկուինեանք ալ։

ՄԱՄ· Իրաւ է Սեստոսն ալ հօրը հետ էր. բայց Տարկուինոս աւելի իրրեւ դաստաւոր քան թէ իրրեւ հայր, իւր որդին հոս կը բերէր ձեր դիմացը արժանի պատիժը հատուցանելու իրեն։

ԲՐՈ· Անհամբեր եւ վերջ առութիւն է ըսածդ, որ զարմացմամբ կը դրդռէ զիս. եթէ ամպարիշտ հայրը

իւր գահը պահելու համար, որդւոյն արիւնը թափէր, միթէ դարձեալ կընդունէինք մենք զինքը. Լուկրէտիային նախատինքն ու մահը իրաւ է որ մեր սառապանաց չափը լեցուց, բայց առանց անոր ալ, միթէ ուրիշ հաղարաւոր ոճիրներ կը պակսին հօրը, Սեստոսին ու բոլոր ադ անօրէն Տարկուինեանց ցեղին, իրենց թագաւորութիւնը արիւնահեղ բռնութեանց եւ անիրաւութեանց երկայն հիւսուածք մըն է. որ մէկը պէտք է յիշատակել հոս իրենց անթիւ սպանութիւններէն. զրկանք անիրաւութիւնք, յափշտակութիւնք եւ բիւր չարիքներ անոնց ձեռքով լեցուեցան Հռոմ, վերջինը եղաւ Լուկրէտիային մահը. բայց անկէ անդին պիտի չանցնի ոչ իրենց ամպարշտութիւնները եւ ոչ մեր սառապանաց ու համբերութեան չափը։

ԺՈՂ. Այո՛, վերջինն է այս, երդում կընենք բոլորնիս ալ. պիտի մեռնինք նախ, քան թէ թողունք որ Տարկուինոս կենդանի Հռոմ մտնայ։

ԲՐՈ. Ի՞նչ եղար Մամիլիոս, լուռ ու չփոթած կեցեր ես. կրնայիր այդ պատասխանը գուշակել դուն. գնա ուրեմն ու տար զայն քու սերոջդ, որովհետեւ աւելի կընտրես ծառայ ըլլալ քան թէ մարդ։

ՄԱՄ. Շատ իրաւունքներ կրնայի առաջ բերել, բայց...

ԲՐՈ. Բռնութեան տակ ճնշուող ժողովրդեան ու բռնաւորաց մէջ ուրիշ իրաւունք չկան, բայց եթէ զէնքերը. երբ ինքը գահին վրայ դառնոզութեամբ եւ անգթութեամբ կիշխէր Հռոմայ, միթէ ականջ կը կախէր իրաւանց եւ աղաչանքներու ձայնին. մանաւանդ թէ կը խնդար ինքը երբ մենք կուլայինք։

ՄԱՄ. Ուրեմն թող ուրիշները ձեզ աւելի արջանիկ

ընեն լաւագոյն թագաւորութեամբ։ Մէկ առաջարկութիւն միայն ունիմ ընելու։ Շատ գանձեր ունի Տարքիւն միայն ուխտ ընելու։ Շատ գանձեր ունի Տարկուինոս Հռոմայ մէջ. իւր պատիւը հայրենիքը ու գահը յափշտակելէն վերջը արդեօք իւր գանձերն ալ յափշտակել է ձեր միտքը։

ԺՈՂ. Թող Բրուտոս պատասխանէ մեր տեղը։

ԲՐՈ. Հռոմայեցիք չի յափշտակեցին Տարկուինոսէն իւր հայրենիքը. բռնաւորք չունին հայրենիք եւ ոչ ալ արժանի են ունենալու. պատիւը չատոնց կորնցուցին իրենք իրենց ձեռքով, մեր կամքով իսկան կործանեցան բռնութիւնն ու բռնակալը ու իրենց գահը մոխիր դարձած ցրուեցաւ օդին մէջ անհետ եղաւ. Իրաւ է որ իրենց նախնիքներէն մնացած գանձեր ունին Հռոմ որ չարաչուեստ հնարքներով գաղթին մէջ տառապանաց ու սպասանեցին մեր բարուց ամբութիւնը ուստի Հռոմ այդ գանձերուն միանակ Տարկուինոսները արժանի կը սեպեն ու ամբողջ հատ կը դարձնէ իրենց։

ԺՈՂ. Ա՛ն վանամիա Բրուտոս, Հռոմայ խնամակալ ատուած մը կը խօսի Բրուտոսին բերնովը, իւր ըսածին պէս ըլլայ ու հատ տրուին Տարկուինոսին իր գանձերը։

ԲՐՈ. Ու գանձերուն հետ հալածուին մոլութիւնք ու ամէն արբունական պղծութիւնները. գնա Մամիլիոս, իրենց առաջնորդները ժողովէ որչափ կրնաս փութով. իմ որդիքներս քեզի պատահան ըլլան ու հանին վրադ. (էր ոչ—ոչը) գայէք իւր հետը։

ՏԵՍԻԼ Է·

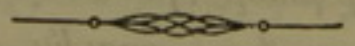
ԲՐՈՒՏՈՍ, ԺՈՂՈՎՈՒՐԴ, ՏԵՐԱԿՈՑՏ

ԲՐՈ· Ալ պէտք է դադրեցնենք մեր ժողովքը ու ելլանք պատերազմի դաշտը, տեսնանք թէ ուրիչ պատասխան կը մնայ տալու Տարկուինոսին մեր սրովը։

ԺՈՂ· Ահա հոս ենք մենք, ամեն բանի պատրաստ քեզի հետ։

ԲՐՈ· Ֆալեցէք երթանք ուրեմն յաղթութեան կամ մահուան։

ԶԳԻ ՎԱՐԱԳՈՑՐՆ

ՀԱՏՈՒԱԾ Գ·

ՏԵՍԻԼ Ա·

ՏԻԲԵՐԻՈՍ, ՄԱՄԻԼԻՈՍ

ՏԻԲ· Եկու Մամիլիոս, պէտք է որ հնազանդիմ հօրս հրաման խրկեց ինձի որ արեւը չի մտած դուն Հռովմէն դուրս պէտք է ըլլաս։

ՄԱՄ· Դեռ այս առտու բոլոր Հռովմայ ու ժողովրդին հետ մէկտեղ իմ խնդիրքներս ընդունելէն վերջը, ինչպէս հիմայ ետ կառնէ խօսքը։

ՏԻԲ· Միայն քու անձիդ համար է այս պատուէրը, քաղքէն դուրս ելլալէդ վերջը պիտի տրուին քեզի Տարկուինեանց դանձերը· երթանք։

ՄԱՄ· Ուրեմն ինչ լուր կուգես որ տանիմ քու կողմանէդ թշուառ Արռնային։

ՏԻԲ· Ըսէ իրեն որ ինքը մինակ արժանի չէ Տարկուինոսին որդին ըլլալու, ու ես չի մոռնալով մեր բարեկամութեան առաջին սէրը, կը ցաւիմ իւր վիճակին վրայ· աւելի մեծ օգուտ մը չեմ կրնար ընել իրեն համար։

ՄԱՄ· Ինքզինքիդ համար չատ մեծ օգուտ կրնաս ընել դուն։

ՏԻԲ· Ի՞նչ կուգես ըսել։

ՄԱՄ· Կուզեմ ըսել որ եթէ երիտասարդ սրտիդ գթութիւնը անծանօթ չէ, պէտք է որ գթաս քու անձիդ եւ քու վիճակիդ վրայ։

ՏԻՓ. Ի՞նչ կը խօսիս։

ՄԱՄ. Արուեստին գիւտիւնը քեզի աւելի օգտակար կրնայ ըլլալ քան թէ քուկդ անոր, ազատութեան կրակը սիրտդ կը բորբոքէ ու չես անանար ոչ վտանգ եւ ոչ արգելք. բայց կրնաս կարծել որ երկայն առեն կարենայ դիմանալ այս նորելուկ ռամկավարն կառավարութիւնը։

ՏԻՓ. Ազատութիւնը քեզի համար անկարելի բան մը երեւնալը զարմանք չէ, որովհետեւ դո՛ն ծառայ ես. սակայն Հռովմայ միաբան կամքը...։

ՄԱՄ Ուրիշ Հռովմայ մը կամքն ալ իմացայ ես, կը ցաւիմ քու վրադ. դուն որ հօրդ հետ անգունդին բերանը կը վազես, բայց Տիտոսը հոս կուգայ, գուցէ ինձմէ աւելի ադէկ կը այ եղբայրդ յայտնել քեզի իրաց կատարելի վիճակը։

ՏԵՍԻԼ Բ.

ՏԻՏՈՍ, ՄԱՄԻԼԻՈՍ, ՏԻԲԵՐԻՈՍ

ՏԻՏ. Ձքեզ կը փնտռէի ինչուան հիմայ, հարկաւոր խօսք մը....։

ՏԻԲ. Հիմայ չեմ կրնար։

ՄԱՄ. Պէտք է որ ինքը պիս անմիջապէս Հռովմայէն դուրս հանէ, այսպէս է եղեր ձեր հօրը բացարձակ հրամանը. ահ, արշաւի կը ցաւիմ ձեր վրայ ով պատանիք

ՏԻԲ. Երթանք, երթանք Մամիլիոս, եղբայր իմ քիչ մը առենէն կը գառնամ ես քեզի։

ՏԻՏ. Ու ինչ ըսել կուզէ ազ մարդը։

ՄԱՄ. Երթանք, ճամբան ըսեմ ես քեզի, թէ ո՞րքան են եղբօրդ քեզի զուրցելիք հարկաւոր խօսքերը։

ՏԻՏ. Կեցիր, կուզեմ գիտնալ...։

ՄԱՄ. Բոլոր չգիտցածներդ ալ գիտեմ ես, ամէն բան ինձմէ կը կախուի, մեծ վտանգներէն կը աս ես ազատել զձեզ, ես միայն։

ՏԻԲ. Խորամանկ խօսքերով կուզես մեր միտքը պաշարել։

ՏԻՏ. Ո՞վ են անոնք որոնց բախտը քեզմէ կը կախուի։

ՄԱՄ. Տիբերիոս, Տիտոս, ձեր հայրը Բրուտոս, Կոլլատինոս եւ Հռոման։

ՏԻԲ. Ի՞նչ կը խօսիս դուն ո անմիտ։

ՏԻՏ. Գիտեմ որ անօրէն յոյս մը կը սնուցանես սրտիդ մէջ։

ՄԱՄ. Յոյս, ստուգութիւն է անիկայ չէ թէ յոյս. Տարկուինոսին նախատաւոր ահագին դաւակցութիւն մը կը պատրաստուի քաղքին մէջ, եւ մի կարծեր ով Տիտոս որ Ագուիլեանք են միայն անոր մէջ, Ոկտաւեանք Մարկիոսեանք եւ ուրիշ հարիւրաւոր անձինք ազնուականներէն եւ ժողովրդէն։

ՏԻԲ. Ո՛վ երկինք, ինչ կը լսեմ։

ՏԻՏ. Իրաւ է, մեծ դրգռութիւն մը կայ Հռովմի մէջ բազմութիւն մարդկանց կը ժողովուիլին Ագուիլեանց տունը ուր ես ալ կուզէի դանուիլ իրրեւ իրենց բարեկամն ու ազգականը, սակայն պիս մինակ չընդունեցան. ուստի մեծ կասկած մը ծագեցաւ մտքիս մէջ։

ՄԱՄ. Ես հոն էի, դաւակցութիւնը մեծ եւ զօրաւոր է, որ չեմ վախնար յայտնել ձեզի։

ՏԻԲ. Ա՛նօրէն։

ՏԻՏ. Վաա հնարքներդ գործածեցիր։

ՄԱՄ. Մոխիկ ըրէք, մոխիկ ըրէք, որդիք Բրուտոսի, ինչ որ կուզեմ ըսել ձեզի. եթէ կարող ըլլայի ես իմ հնարքովս այնպէս չուտով եւ այնչափ մեծ դաւակցութիւն մը պատրաստել, ոյ կրնար յանդգնիլ նենգաւոր կոչել զիս. միթէ նենգութիւն է օրինաւոր թագաւորի մը արդար իրաւունքը պաշտպանելով իւր մոլորեալ ու խաբուած հպատակները ճշմարտութեան եւ արդարութեան ճամբան բերել. բայց խմինս չէ այս պատիւը, ու աւելի մը չունենայ ես գործածել ոչ հնարք, ոչ արուեստ եւ ոչ ինչ եւ իցէ աշխատութիւն. հապա թէ ժողովրդեան բազմութիւնը ցրուեր էր ծածուկ հրաւէր մը ընդունեցայ ներկայ գտնուելու դաղտնի ժողովքի մը, զարմանքով լեցուեցաւ միտքս տեսնելով այնչափ եռանդուն պաշտպաններ միաբանած վրէժխնդիր ըլլալու աքսորեալ թագաւորին իրաւանցը. այնչափ խոստումներ կընէին ինձի որչափ որ ես չէի կրնար պահանջել իրենցմէ. միայն Սեստոսը արժանի կը կոչէին մեծ պատուհասի, վասն զի միակ Սեստոսն է յանցաւորը, ու Հռոմէն աւելի իր հայրը անոր դէմ բարկացած է, ու երդում ըրաւ կատարեալ վրէժխնդրութիւն ընելու։ Ես յայտնեցի իրենց թագաւորին ամ միտքը. ան առնը ամէնքը մէկ բերան պոռացին զինքը վերահին իւր գահը հաստատելու համար, ամէնքնիս ալ մեր կեանքը կը գոհնք, այս եղաւ Հռովմայ լաւագոյն եւ ամենէն ազնուական մասին միաբերան աղաղակը. հիմայ դուք կը տեսնաք որ պրուտոս կամ խորամանկութիւն չկայ խօսքերուս մէջ, ամէն բան յայտնեցի ձեզի զձեզ ազատելու համար ու նաեւ ձեր հայրը եթէ կուզէ ինքը։

ՏԻԲ. Որովհետեւ այսպէս ամէն բան ծանօթ է քեզի, ուրեմն աւելի աղէկ է որ Հռոմէ մեկնաս դուն ինչուան հօրս դարձը. հիմայ կխոհանամ թէ ինչու հայրս խստիւ պատուիրեց ինձի ժամ մը առաջ դուրս հանելու զքեզ քաղքէն։

ՏԻՏ. Աղէկ մտածեցիր. առ այժմ պէտք է որ Մամիլիոսը Վիտելեանց մեր ազգականներուն տունը իջեւ պատանդ կենայ, դուն հակէ իւր վրան, ինչուան որ ես քաղքէն դուրս ելլամ ու ըսեմ հօրս որ ժամանակ չի կորսնցնէ չուտով հոս դառնայ։

ՄԱՄ. Անկեղծութեամբ խօսեցայ ես ձեզի հետ կարծելով որ ազնուական սրտերու կը խօսիմ, ու հիմայ կուզէք մատնել զիս. հոգ չեմ ըներ. թող Բրուտոս իմ անձիս վրայ ազգաց առջեւ իրաւունքը ոտքի տակ առնէ. սակայն վերահաս վտանգը այնչափ մօտ է ձեր գլխուն վրայ որ իմ անձիս ջնաւէն չի կրնար պղտի կօգուտ մը ծագել ոչ ձեզի եւ ոչ Բրուտոսին. եւ որոնք են Բրուտոսին ու Կոլլատինոսին պաշտպանները, վատ ու անպիտան խառնիճաղանճը, որոնց վրայ կոթիլներ են եւ որոնցմով պիտի կոտծանին ու ջնջուին. գնա դուն Տիտոս քու հօրդ. որչափ փութացնես իրեն հոս գալը, այնչափ իւր կատաեանը պիտի մօտեցնես զինքը. ու դուն չուտով տար պիտ Վիտելեանց տունը, զուցէ դուն այնչափ ապահով չես ըլլար հոն որչափ ես։

ՏԻԲ. Ինչպիսի կասկածով կը պաշարեն զիս քու խօսքերդ։

ՄԱՄ. Ուր ճշմարտութիւն կայ, հոն կասկած չըլլար, Վիտելեանք ալ ձեր մօրը չորս եղբայրները որ Բրուտոսին հետ արեամբ ու բարեկամութեամբ կապուած էին, անոնք ալ Տարկուինոսին կողմն են։

ՏԻՏ. Ձչմարիտ են քու խօսքերդ։

ՏԻՌ. Անշուշտ սուտ կը խօսիս։

ՄԱՄ. Կրնայ զձեզ հաւոզել աս Թուղթը որուն մէջ գրուած են իրենց ձեռքովը ամեն դաւակիցներուն անուններն. ահա, տեսէք՝ կարդացէք անոնց չորսին ալ անուններն։

ՏԻՌ. Ո՛վ տեսիլ...

ՏԻՏ. Երկինք, ինչ պիտի ըլլայ մեր հօրը վիճակը։

ՏԻՌ. Զարագուշակ օր ու Թշուառ Հռոմ։

ՄԱՄ. Չի կարծէք դուք որ իմ հոս մնալովս դաւակցութիւնը չի կարենայ յաջողիլ. հաւատարիմ զօրականի մը ձեռքով ծածուկ ամեն բան իմացուցի ես Տարկուինոսին. Եորուբացիք, Վօլսկեանք, Վէացւոց Թագաւորը ու բոլոր դրացի ժողովուրդները ևս Հռոմ իրեն հետ են. աս Թուղթս ուրիշ բանի չի ծառայեր բայց եթէ մէջը ստորագրուողներուն վրայ Թագաւորին նեղութիւնը ու դժուիլը հրաւիրել. Բրուտոսին ձեռքը մատնեցէք դիս աս Թղթիս հետ թէ որ կուզէք. քիչ մը ատեն իր անյագ վրէժխնդրութիւնը արեամբ պիտի լուցնէ Հռոմ. բայց չի կրնաք պիտի ազատել զինքը անշուշտ մահուանէ, ու Տարկուինոս պիտի տիրէ վերջապէս։

ՏԻՏ. Ո՛հ, կանխատես եղեր էի ես այս չարիքներուն ու ըսի նաեւ հօրս։

ՏԻՌ. Կորսուեան վիհ մը բացուած է մեր առջին տակը. խօսէ, ինչ պէտք է ընենք։

ՏԻՏ. Մեծ վտանգի մէջ է մեր հայրը։

ՏԻՌ. Ու աւելի մեծ վտանգի մէջ Հռոմ։

ՄԱՄ. Զեզի կըսեմ. ինչ օգուտ է գաղտնի խօսիլը, կամ Հռոմէն դուրս ըրէք զիս, կամ շղթաներով կա-

պկցէք. ամեն բանի պատրաստ եմ. բայց թէ որ ճչմարիտ սէր ունիք դեռ ձեր վրայ՝ ձեր հօրը ու հայրենեաց, գիտցած եղիք որ զձեզ, ձեր հայրը ու Հռոմը ազատելը ձեր ձեռքն է։

ՏԻՏ. Ի՞նչպէս։

ՏԻՌ. Ի՞նչ է քու յոյսդ։

ՄԱՄ. Ձեր անուններն ալ աւելցուցէք հոս ու ամեն ալ կազատին։

ՏԻՌ. Ի՞նչ, պիտի մատնեմք մեր հայրը ու հայրենիքը։

ՄԱՄ. Այն առնը մատնեցիք դուք ձեր հայրը, հայրենիքը, ձեր պատիւը ու խնամակալ աստուածները երբ ձեր օրինաւոր Թագաւորին դէմ յանդգնեցաք ապստամբիլ. բայց թէ որ ազգասիրութիւնը յաջղէր, գոնէ ձեր մատնութենէն պտուղ մը քաղած կըլլայիք. հիմայ դարձեալ կըսեմ ձեզի, ազ յոյսը չէք կրնար ունենալ ու ձեր ողբալի յամառութիւնը փուճ տեղը անպուէի կոտորուածներու պատճառ պիտի ըլլայ։

ՏԻՏ. Բայց ըսէ ինձի. Թէ որ ուրիշներուն պէս մենք ալ մեր անունը ստորագրենք աս Թղթիս մէջ, ինչ պիտի ըլլայ հետեւանքը։

ՄԱՄ. Շատ արդար հետեւանքներ. նախ Թագաւորին բերնէն պիտի լսէք իր անձին ջատագովութիւնը, դուք իր ներկայութեամբը դատաւոր պիտի նստիք ամբարիշտ Տեառոսին անլուր յանցանացը ու արդարադատ պատուհասին։ Պիտի տեսնաք ձեր հայրենիքը աւելի հեզ կառավարութեան մը տակ խաղաղ ու երջանիկ, ու ամենքը զձեզ հայրենեաց փրկիչ պիտի կոչեն որ Բրուտոսին ու Տարկուինոսին մէջ բարեկամութեան գործիք եղաք, որով միայն կրնայ ազատիլ Հռոմ։

ՏԻՏ. Սոյգ է, կրնանք ըսածիդ պէս . . .

ՏԻԲ. Ա՛հ մտածէ, ոնվ գիտէ, գուցէ ուրիշ ճամբայ մը . . .

ՏԻՏ. Ո՞րն է ուրիշ ճամբան. չատ գօրաւոր է դաւակցութիւնը։

ՏԻԲ. Ես քեզմէ կրտսեր եմ տարիքով. ասանկ ծանր պարագայի մը մէջ չեմ ուզեր ու չեմ կրնար բաժնուիլ քեզմէ. միշտ սիրելի ես դուն ինձի. բայց սրտիս մէջ սոսկալի գուշակութիւն մը կզգամ . . .

ՏԻՏ. Սակայն գիշերը վրայ կը հասնի, ու դեռ չենբեւեցան իրենց գօրականերովը ոչ իմ հայրս եւ ոչ Կոլատինոս. Տարկուինոս անշուշտ իմացաւ ամեն բան. չորս կողմէն պաշարուած ենք. գոնէ թագաւորին բարկութիւնը ջանանք հանդարտեցընել . . .

ՄԱՄ. Ուշ է ժամանակը որոշեցէք. աւելի աղէկ է որ աս թանկագին վայրկեանները ձեր օգտին գործածէք. ստորագրեցէք. ահա ձեզի թուղթը, ու չուտով եկած Հռոմէն, որպէս զի չուտով խաղաղութիւնը Հռոմ դառնայ։

ՏԻՏ. Վկայ կը կոչեմ երկինքը որ գիտէ սրտիս անմեղութիւնը, գիտեն երկինք որ հասարակաց օգուտը կսիրէ գիս։ (Կուլայ ընդդէմը — Եղոտըփէ)։

ՏԻԲ. Ո՛հ ինչ կընես։

ՏԻՏ. Ահա իմ անունս։

ՏԻԲ. Ախնայէս ըլլայ, ահա իմ անունս ալ ոնվ Մամիլիոս։ (Ան ալ Եղոտըփէ)։

ՄԱՄ. Գոհ սրտով կերթամ հիմայ։

ՏԻՏ. Դուն առաջնորդէ անոր մինչ ես . . .

ՏԵՍԻԼ Գ.

ԿՈԼԼԱՏԻՆՈՍ ՂԻՆ-ՐՆԵՐՎ ՏԻՏՈՍ, ՏԻԲԵՐԻՈՍ, ՄԱՄԻԼԻՈՍ

ԿՈԼ. Ի՞նչ կը տեսնամ, դեռ Մամիլիոս Հռոմէմ է։

ՏԻԲ. Ո՞ւր ենք, ինչ ըրինք մենք։

ՏԻՏ. Աւաղ թշուառութեանս։

ԿՈԼ. Աճապարանք կը կատարէք դուք ձեր հօրը հրամանը. բայց ինչու այդչափ խռովեցաք, ինչու լուռ կեցեր էք, ինչ թուղթ է ատ. գոհութիւն դից, գուցէ ժամանակին հասայ. զօրականք շղթայներու զարկէք չուտով Տիտոսն ու Տիբերիոսը։

ՏԻՏ. Մտիկ ըրէ կաղաչեմ։

ԿՈԼ. Քիչ մը ատենէն թող մտիկ ընեն ձեզի Հռոմի ու Բրուտոսը. երկու եղբայրները իրենց հօրը տունը տարէք ու հակեցէք վրանին։

ՏԻԲ. Ա՛հ, Տիտոս . . . ։

ՏԵՍԻԼ Դ.

ԿՈԼԼԱՏԻՆՈՍ ԵՒ ԶՕՐԱԿԱՆՔ

ԿՈԼ. Ա՛ս անարժան մարդն ալ չուտով դուրս հանեցէք քաղքէն։

ԶԳԻ ՎԱՐԱԳՈՅՐՆ

ՀԱՆԴԷՄՈՒՆՔ ԴՈ.

ՏԵՍԻԼ Ա.

ԲՐՈՒՏՈՍ, ՋՕՐԱԿԱՆՔ

ԲՐՈ. Ո՛վ քաջք. Հռովմայ ազատութեանը համար բաւական արիւն թափեցինք, կրնայ ձեզմէ ամէն մէկը քիչ մըն ալ իւր տունը հանգչիլ. թէ որ նորէն յանդգնի թշնամին աչքը վերցնել դէպ՝ ի Հռովմ, պիտի ժողովինք վերստին զինքը վանելու համար։

ՏԵՍԻԼ Բ.

ԿՈԼԼԱՏԻՆՈՍ, ԲՐՈՒՏՈՍ, ՋՕՐԱԿԱՆՔ

ԿՈԼ. Ազէկ ատենին հասար ով Բրուտոս, միրաս կասկածով լեցուած քու ուշանալուդ վրայ, քիչ մնաց Հռովմէն դուրս պիտի ելլայի քեզի հանդպելու համար։

ԲՐՈ. Ուշ հասայ ես, բայց լի յուսով եւ ուրախութեամբ, մեծ դժուարութեամբ համոզեցի իմ քաջերս պարապէն ներս մնալ. այնչափ եռանդով եւ աստիկութեամբ կը պատերազմէին թագաւորական գնդին հետ, որ չգիտնալով Տարկուինոսին փախուստը Արտէայէն ճամբայ ելեր էին մեզի դէմ. թէպէտ եւ առջի

բերանը քաջութեամբ դիմակալեցին, բայց վերջապէս խորտակեցան չարաչար՝ բազմաթիւ մեռեալներով ծածկեցին դաշտը, ու մնացածները ցիր ու ցան եղան. երբ այն ինչ արեւը մանելու վրայ էր յաղթութեան գափնիներով պսակուեցանք մենք, ու գիշերուան մթութիւնը միայնակ կրցաւ ազատել թշնամին բնաջինջ կորըստէն։

ԿՈԼ. Ոչինչ նուազ բախտաւոր եղաւ իմ արշաւանքս ալ. գիտես որ քաղքին մէկալ դռնէն դուրս ելեր էի ես. ու ահա յանկարծ դիմացնիս ելաւ մեծ խումբ մը Հռովմայեցի զօրականաց որ բռնաւորին քովէն փախեր ու մեզի կուգային. ահ, ինչպիսի վեհ ուրախութեան բարձրագոչ աղաղակներով մէկզմէկ գրկեցին ադ քաջերը, զօրականք եւ քաղաքացիք ամէնն ալ մէկզմէկու հետ խառնուելով. Հռովմ մտան իմ առաջնորդութեամբս ու պիրար կուզեն գերազանցել Հռովմայ պաշտպանութեանը համար։

ԲՐՈ. Անշուշտ ինչուան հիմայ որդւոյս ձեռքով դուրս վռնտուեցաւ դաւաճան Մամիլիոն ալ. երթանք կարճ հանգիստ մը վայելելու, որ արժանապէս վաստկեցանք կարծեմ. երբ արեւը ծագի դարձեալ պիտի տեսնայ զմեզ Հռովմայ առեանը. մեծ ու կարեւոր խնդիրներու վրայ պիտի խօսին ժողովրդին հետ։

ԿՈԼ. Ո՛վ Բրուտոս դեռ հանգստեան ատենը չէ. զօրքերդ թող հեռանան քիչ մը ատեն քեզմէ. բայց չի թողուն զէնքերնին. պէտք է որ միայնակ խօսիմ քեզի հետ։

ԲՐՈ. Ինչ։

ԿՈԼ. Հռովմայ օգուտը կը պահանջէ...

ԲՐՈ. Գացէք ու առեանին մօտ սպասեցէք ինձի զօրականք։

ԿՈԼ. Ա՛հ Բրուտոս, փուճ տեղը այս տօնական գիշերուան մէջ նոյն իսկ քու տանդ մէջ կարճ քուն մը կը վնտռես դուն։

ԲՐՈ. Ի՞նչ կուզես ըսել. երկինք. ինչ կը նշանակեն դէմքիդ խռովութիւնը, անձիդ տագնապն ու սարսափը։

ԿՈԼ. կը դողամ այո՛, Բրուտոսին համար, Հռոմիին ու մեր ամենուս համար. դուն այս առաւօտ իմ անլուր ազեատից կարեկից մտերմութեամբ յուսոյ եւ վրէժխնդրութեան մխիթարութիւնները կը մատուցանէիր, ու ես, աւա՛ղ Թշուառիս, ես փոխարէնն ուրիշ վէրքով մը պէտք է խոցեմ քու սիրտդ, ա՛հ, ինչո՜ւ չի մեռայ ես, որ չի տեսնայի այսպիսի չարագուշակ օր մը. դժբաղդ հայր, իմ խօսքերս մահատիպ նետի մը պէս պիտի զարնեն դքեզ, սակայն չեմ կրնար լռել։

ԲՐՈ. Ո՛վ առաւածք, սոսկում կը պատճառեն ինձի քու խօսքերդ. սակայն ամենէն մեծ չարիքը չարեաց ապաւէն է. խօսէ, ինչուան հիմայ գերութեան մէջ ապրելով վարժած եմ համբերել Թշուառութեանց ու պրկուիլ ամեն բանէ որ ինձի սիրելի է. անձիս Թշուառութիւնը ոչինչ է Հռոմայ ազատութեանը փոխարէն խօսէ՛ ուրեմն։

ԿՈԼ. Ցեզմէ կը կախուի, այո՛, քու ձեռքդ է Հռոմայ ազատութիւնը. բայց այնպիսի ծանր գնով... ո՛վ աղետալի օր... ես առաջին պատճառ տուի վհո ու դիւցազնական գործոյն, ու անոր կատարմանը համար պէտք է որ Բրուտոս բոլանդակ Հռոմայ մէկ անգուր ու անգութ օրինակ մը պատրաստէ արիութեան անաչառ սրտի. կրնայիր հաւատալ. նոյն իսկ քու բնականդ ապահով չես դուն. զօրաւոր ու կատաղի դաւակցութիւն մը կեւիլ Հռոմայ մէջ։

ԲՐՈ. ես արդէն կասկած մը ունեցայ Մամիլիոսին խօսքերէն. անոր համար ալ խստիւ պատուիրեցի Տիբերիոսին չուտով Հռոմէն դուրս ընելու պինքը։

ԿՈԼ. Դեռ արեւը չէր մտած երբ ես տեսայ որ Մամիլիոս դեռ հոս էր քու որդիքներուդ հետ. կը ցաւիմ ըսելու քեզի, սակայն ատոր է որ պէ՛տ հնազանդեցան քեզի։

ԲՐՈ. Ո՛հ, ինչպիսի բարկութեամբ ու սարսափով կը լեցնեն պիա քու խօսքերդ։

ԿՈԼ. Թշուա՛ռ Բրուտոս, ինչ պիտի ըլլայ երբ ես յայտնեմ քեզի դաւակցութիւնը, ու երբ լսես դաւակիցներուն անուանները. քու մերձաւոր ազգականներուդ ու բարեկամացդ մէջ առաջին են Վխտիւանք, գլուխք դաւաճանաց։

ԲՐՈ. Վխտիւանք...

ԿՈԼ. Եւ քու որդիդ...

ԲՐՈ. Ի՞նչ կը լսեմ. արիւնս կը պաղեցնես երակներս մէջ. իմ որդիքներս մատնիչ... ա՛հ չէ. չեմ հաւատար։

ԿՈԼ. Ո՛վ Բրուտոս. երանի թէ սոյտ չըլլար. ես ալ նախ չուզեցի հաւատալ. սակայն հարկ եղաւ որ աչուներուս հաւատամ եղբէն. այս թուղթը մահաբեր թուղթ մըն է մեզի համար. կարդա՛։

ԲՐՈ. Սիրտս կը դողայ. ինչ կը տեսնամ հոս. անուն անուան վրայ գրուած. առաջին Ագուիլիանք, եղբը Վխտիւանք, Մարկիոսանք եւ ուրիշներ. եւ վերջապէս... Տիտոս... Տիբերիոս... ա՛հ, բաւական է. ալ չեմ կրնար. Թշուա՛ռ Բրուտոս. ալ հայր չես դուն. բայց դեռ Հռոմայ հիւպատոսն ու քաղաքացին ես. Տիտոսն ու Տիբերիոսը չուտով հոս իմ դիմացս բերէ՛ք։

Բայց ինչպէս քու ձեռքդ ինկաւ աս ոսկեայ թուղթը,

ԿՈԼ. Ես աչքովս տեսայ զայն Մամիլիոսին ձեռքը, թէպէտ եւ չուտով կուզէր պահել, ու ձեռքէն առի մէկէն, հաւատարիմ պահապաններու ձեռք յանձնելի եաքէն քու որդիքներդ, ու փութով հարկաւոր եղածը կարգի դրի. մանուկիւնը մանիչներուն գլուխը պիտի զարնէ, տարակոյս չկայ, ով քաջ, ժամանակին վրայ հասայ ես. ու անշուշտ Աբրամադղին բարձր դիւթեանը արդիւնքն է որ ինձի յայտնուեցաւ այնպիսի աղետաբեր գաղտնիք մը, վասն զի ես հայր չեմ, ցաւով ու դառնութեամբ կը պատմեմ զայն, ու կասիպուիմ իմացընելու քեզի ու քու տանդ մէջ ոտքդ . . .

ԲՐՈ. Ուրիշ տուն չունի ալ դժբաղդ Բրուտոսը, բայց եթէ Հռոմայ աւերանը ու գերեզմանը։

ԿՈԼ. Սիրտս չի դիմանար խօսքերուդ. մոռացուցին քու ցաւերդ իմ վիշտերս. բայց ով գիտէ գուցէ կրնան արդարանալ որդիքներդ. խօսեցնել տուր մէյ մը զիրենք. դաւակցութեան խորհուրդը քեզի միայնակ յայտնեցի ես. աւելն ազգու միջոցներ ձեռք առի, որպէս զի աս գիշեր մարդ դուրս չելլայ քաղքէն. առաւօտուն բոլոր ժողովուրդը պիտի ժողովուիլ տաճարը։

ԲՐՈ. Ու բոլոր ժողովուրդը առաւօտուն Բրուտոսին բերնէն պիտի լսէ ճշմարտութիւնը՝ ինչ ըլլայ նէ ըլլայ։

ԿՈԼ. Ահա կը տեսնամ Թշուառ երիտասարդները որ . . .

ԲՐՈ. Իմ որդիքներս, այնպէս կը կարծէի ես զանոնք դեռ այս առտու. հիմայ Թշնամի եղան ինձի ու մահուիչ Հռոմայ։

ՏԵՍԻԼ Գ.

ՏԻՏՈՍ, ՏԻԲԵՐԻՈՍ ջրաղացին մէջ, ԲՐՈՒՏՈՍ, ԿՈԼԼԱՏԻՆՈՍ։

ԲՐՈ. (ջրաղացը) Հեռացէք քիչ մը. իսկ դուք առաջ եկէք։

ՏԻՏ. Ա՜հ, հայր . . .

ԲՐՈ. Հռոմայ հիւպատոսն եմ. կը հարցնեմ ձեզի թէ դուք Հռոմայ քաղաքացի էք։

ՏԻԲ. Այո, ու դեռ որդիք Բրուտոսի։

ՏԻՏ. Ու փորձով ալ կը ցուցնենք, եթէ հաճի ունկընդիր ըլլալ մեզի Բրուտոսը։

ԿՈԼ. Գութ կը չարժեն իրենց կերպարանքն ու խօսքերը։

ԲՐՈ. Տեսէք աս թուղթը որ անօրէն Մամիլիոսը Տարկուինեանց կը տանէր. ուրիշ չատ անուններու մէջ ձերինները ալ կան, բուն իսկ ձեռքերնուդ առած դրութեամբը. ուրեմն դուք այսուհետեւ Հռոմայ մահնիչներն էք, չէ թէ որդիք Բրուտոսի. վատանուն բռնաւորաց որդիքներ էք դուք։

ՏԻՏ. Ատոր է, ուրիշ երեւելի անուններու մէջ, ես նախ եւ առաջ ստորագրեցի իմ անունս ալ. իմ օրինակէս ասիպուելով ստորագրեց հոքէն եղբայրս. ինքը յանցաւոր չէ. ինձի միայնակ կը վայլէ փոխարէն պատիժը. ինքը միշտ ինձի հակառակը խորհուրդ կուտար։

ՏԻԲ. Սակայն չի կրցայ ուրիշ ճամբայ մը գուշնել քեզի. հարկ էր ազատել մեր հայրը ծանր վտանգէ մը

Մամիկիոս այնպիսի ճարտարութեամբ առուտը իրաւին հետ խառնեց, որ մենք խաբուելով իւր հնարքներէն մեծ վտանգի մէջ ու անօգնական կարծեցինք հայրենիս. ո՛հ, շատ սիրեցինք մենք զքեզ հայր, անոր համար մոլորեցանք։ Թէ որ յանցաւոր ենք, մեծ պատուհասի հասաստարապէս արժանի ենք երկուքնիս ալ. բայց հայրական առելութիւնը որ ամենէն մեծ պատիժն է, եւ ուսկից միայն կը վախնանք մենք, ո՛հ, հայր, վկայ կը կոչեմ երկինքը ու կերդնում որ արժանի չենք մենք անոր։

ԲՐՈ. Ո՛վ կատաղութիւն, ու դուք ուրիշ նենգաւորաց հետ խօսք դրիք Տարկուինոսը նորէն իւր գահը հանել։

ՏԻՏ. Ես սաստագրութիւնս դնելով կարծեցի Տարկուինոսին գութը չարժել քու վրադ։

ԲՐՈ. Տարկուինոսին գութը չարժել իմ վրաս. Թէ եւ այնպէս ըլլար, դուն անօրէն, պէտք էիր հայրենիքը մատնել ինձի համար. քիչ մը առաջ դուք ինձի հետ երդում չըրիք մեռնիլ քան Թէ Տարկուինոսին հնազանդիլ նորէն։

ՏԻՏ. Չեմ ուրանար . . . ոչ . . .

ԲՐՈ. Երդմնազանց էք ուրեմն եւ մատնիչ. աս Թղթիս մէջ իմ ու ձեր մահը սաստագրեցիք միանգամայն։ (Կո–ԼՅ)։

ՏԻԲ. Դուն կուլաս, ով հայր իմ, ո՛հ, Թէ որ հայրական արցունքներ խիստ դատաւորի մը աչքերը Թրջելով կը վկայեն գոնէ որ բոլորովին դԹութեան անարժան չենք մենք, ուրախութեամբ պիտի մեռնինք Հռոմին համար։

ՏԻՏ. Բայց Թէպէտ եւ յանցաւոր, Տիտոս ոչ վատ է եւ ոչ ալ անօրէն,

ԲՐՈ. Ա՛հ որդեակք իմ, որդեակք իմ. . . ինչ կըսեմ. դուք իմին առաջին եւ միակ նախատինքս էք. արհամարհելի կեանք մը կուզէիք ձեր հօրը իւր փառացն ու ազատութեանը կորստեամբը. կուզէիք ձեզի հետ գերութեան Թունաւոր օդը շնչել տալ ինձի, երբ ձեր ձեռքն էր ինձի հետ ազատ մահուան դիմաց վազել. ու այդպիսի ամբարիշտ խորհուրդ մը գլուխ հանելու համար, ձեր նորածին հայրենեաց մատնիչ եղաք. ահա կանչիմ գոցեցիք պատուոյ ձայնին, ատերդումն գըտաք նուեցաք Աստուծոյ դէմ։ Ու Թէեւ ես բոլոր Հռոմայեցւոց ձեռքովը մատնըվէի, ու ինչպէս որ դուք ըրիք, բըռնաւորին ոտքը խնալով գԹութիւն պաղատէի իրմէ, ա՛հ, դուք անմիտք, ինչպէս չի կրցաք դուշակել որ հալածական ու վատ բռնաւորի մը սիրտը ուրիշ բան չի կրնար ըլլալ, բայց եԹէ անզուգ ծարաւ վրէժխընդրութեան եւ արեանց. ատոր, անարդ եւ երկարատեւ մահուան կուզէիք դատապարտել զիս՝ ձեր հայրը, ինքզքեզ ազատելու համար։

ՏԻԲ. Չեմ ուրանար որ երբ այնչափ ազնուականաց անուններն տեսայ Թղթին մէջ, սիրտս վախով լեցուեցաւ անկարելի կարծեցի քու վեհ խորհրդոյդ կատարումը. արդէն պիտես Թէ կասկածելի ու վտանգաւոր կը սեպի միշտ ատ ձեռնարկութիւնը, Թէպէտեւ սրտանց կը փափաքէի. ուստի երբ տեսայ որ քիչ ատենուան մէջ ամեն բան կերպարանափոխ եղաւ ու Հռոմայեցւոց երեւելիները Թագաւորին կողմը կանցնին, գողացի Հռոմին վրայ որ փուճ տեղը արեամբ պիտի լեցուէր, քուկինդ սկսելով. մեր անուններն ալ Թղթին մէջ ա–ելցնելով գոնէ զքեզ Թագաւորին վրէժխընդրութենէն կը յուսայի ազատել. ու չարաշուեան Մամիլիոս երբ

կայն խօսքերով այնպէս կը խոստանար մեզի։

ԲՐՈ. Ա՛հ, ինչ ըրիք. ուրեմն Հռովմայ քաղաքացին չէիր դուն նոյն վայրկենին, որովհետեւ կը մատնէիր Հռովմը ինձի համար. եւ ոչ ալ Բրուտոսին որդին էիր նոյն ատենը, որովհետեւ իւր պատիւը կը ծախէիր ա-նարդ չղթայներ փոխարէն ընդունելով։

ՏԻՖ. Ֆու արդար բարկութիւնդ միանակ իր վրայ մի դարձներ ով հայր, ես ալ նոյնպէս արժանի եմ ցասմանդ. կը խոստովանիմ որ ես ալ դողացի քեզի համար, աւելի սիրելինք մեր հայրը քան թէ հայրենիքը, մի միայն յանցանքնիս այս է։

ԿՈԼ. Չեմ գիտեր որու ցաւակից ըլլալ. հօրը, չէնէ որդւոց, թշուառ ու չար թշուառ են ամէնն ալ։

ԲՐՈ. Աղէկ կը տեսնամ ես ալ. աւելի Բրուտոսի որդիք ուզեցիք ըլլալ քան թէ Հռովմայ. դերութեան մէջ ծնաք ու մեծցաք դուք. ու ես չէի կրնար, ինչպէս որ քաղաքացի հօր մը կը վայլէր, վեհ ու ազնուական մտածութեանց անունդը տալ ձեզի. որդեակք, ձեր յանցանքին ուրիշ պատճառ չեմ գտներ, ես ինքզինքս կը մեղադրեմ. ծառայական վիճակի մէջ համբերատար լուծիդ ու դողալս, զձեզ ալ դողալու վարժեցուց։ Ա՛հ, դիւութիւնը մեռած չէ սրտիս մէջ. որդեակք իմ, սիրելի որդեակք, ես ձեզմէ աւելի Բրուտոս եմ. ա՛հ, թէ որ Հռովմը մատնելու կամ հայրերնիդ մահուընէ փրկելու ընտրութիւնը ձեր ձեռքն էր, ինչու մտքերնիդ չի բերիք որ Բրուտոսին բաւական էր մէկ սուր մը զինքը վատութենէ ազատելու համար, ու Բրուտոս սուր մը ունէր, ու գիտէին զայն իւր որդիքը. պէտք էին ուրեմն դողալ իրենց հօրը համար։

ԿՈԼ. Ալ դադրին ով Բրուտոս ցաւերդ ու բարկութիւնդ դուցէ կրնան դեռ ազատիլ որդիքներդ։

ՏԻՏ. Փրկութիւն չկայ ինձի համար. ալ չեմ ուզեր ապրիլ. կորնցուցի սիրելի հօրս համարումը, ու թերեւս սէրն ալ. չէ, ալ չեմ ուզեր ապրիլ. բայց իմ սըխալս օրինակովս թող արդարանայ կրտսեր եղբայրս ու ազատի։

ՏԻԲ. Շատ մեծ է մեր յանցանքը ով հայր. բայց հատասար է. անիրաւ ես թէ որ հաւասար չի կշռես պատիժն ալ։ Թերեւս Հռովմայ խնամածու երկնային ոգին ուզեց որ մեր արիւնը հիմն ըլլայ ցանկալի ազատութեան։

ԲՐՈ. Ո՛հ, որդեակք, ալ այսչափ քաւական է. ձեր անկեղծ ու վսեմ գղջումը կը խորովէ սիրտս. ահ կիմանամ որ դեռ հայր եմ, քան թէ հիւպատոս... ոսկորներս կը դողան դիութենէ ու չարաճանչ զգայմունքներս կը դողան, քիչ ատենէն, այո՛ քիչ ատենէն բոլոր արիւնս պիտի թափեմ հայրենեաց համար... Հռովմայ նոր կենդանութեանը վերջին հաստատութիւն մը պէտք է. ու անիկայ իմ արիւնս պիտի ըլլայ, միայն թէ ազատ ըլլայ Հռովմ. երդում կրնեմ ես ոչ մէկ օր մը ապրելու ձեզմէ առքը. առքի անգամ գրկեմ զձեզ սիրելի որդեակք... դեռ կրնամ գրկել զձեզ.. արցունքներս կընդմիջեն խօսքերս... ինձ քարոզ... որդեակք իմ, Հիւպատոսդ Հռովմայ, ահա, քեզի կը յանձնեմ ասթուղթս. սուրը պարտաւորութիւն մը կը դնեմ վրադ աս թուղթս Հռովմայ դիմացը հանելու. քու պահպանութեանդ յանձնուած են յանցաւորներն ալ. քեզի հետ արշաւուսին պիտի դամ ատեանը, Ալ երկայն ատեն չեմ կրնար դիմանալ այս անդութ տեսարանին։

ՏԵՍԻԼ Դ.

ԿՈԼԼԱՏԻՆՈՍ, ՏԻՏՈՍ, ՏԻԲԵՐԻՈՍ, ՋՕՐԱԿԱՆԴ

ՏԻՏ Յաւաղիդ հայր . . .
ՏԻԲ. Միայն թէ ազատ ըլլայ Հռոմի . . .
ԿՈԼ. եկէք ինձի հետ։

ԶԳԻ ՎԱՐԱԳՈՅՐՆ

ՀԱՆԴԻՍ Ե.

ՏԵՍԻԼ Ա.

ԺՈՂՈՎՈՒՐԴ, ՎԱՂԵՐԻՈՍ, ԿՈԼԼԱՏԻՆՈՍ, ԲՐՈՒՏՈՍ

ԿՈԼ. Ո՛ Հռոմայեցիք. պայծառ եւ զուարթ ծագեցաւ ձեզի երէկ արեւը. երբ այս ատեն ազատութեան առաջին ձայները կը հնչէին օդոյն մէջ, ես ցաւոցս մէջ ընկղմած լուռ կեցեր էի. Այս չարաղէպ օրուանս մէջ, աւաղ, ուրիշ պաշտօն մը կը մնայ ինձի կատարելու. որովհետեւ մեծ Բրուտոսին հետ հաճեցաք զիս հիւպատոս ընտրել, կը յիշէք դուք ամենքնիդ ալ ձեր ատեանին մէջ ըրած երդումնիդ, մեռնիլ մանաւանդ, քան թէ Տարկուինեանց վատ լուծին տակ նորէն մըտնալ. երդունցաք նաեւ հալածել ու ջնջել օրինաց բռնութիւն ընողը. բայց միթէ կրնաք հաւատալ. ձեր դիմացը, ես նախ եւ առաջ կը պարտաւորիմ ամբաստանել չատ մը հզօր եւ երեւելի քաղաքացիներ, վատանուն անօրէն եւ երդմնազանց դաւակիցներ, որ թագաւորին կողմը բռնելով միարաներ են Հռոմայ դէմ.

ԺՈՂ. Թագաւորին, եւ ո՛վ են անոնք. ո՛վ են Հռոմայեցի անուան անարժան մատնիչ դաւաճանները. չուտ ըրէ, զրուցէ անուննին որ կտոր կտոր ընենք զիրենք.

ԿՈԼ. Ա՛հ . . . երբ անոնց անունը լսէք, թերեւս . . . ո՛վ գիտէ . . . կը դողաք ես երբ միտքս կը բերեմ. աւելի

գթութիւն պիտի խնդրեմ ձեզմէ, քանթէ անաչառ արդարութիւն. գրեթէ ամենն ալ երիտասարդ են. դեռ անփորձ գերութեան խիստ վիճակին որուն մէջ գտնուեցանք մենք. ու ապականեալ արքունեաց թունաքեր չքոյն տակ մեծցած, բռնաւորութեան պտուղները ճաշակեցին առանց անոնց դառնութիւնը զգալու։

ԹՈՂ. Ո՛վ ըլլան նէ ըլլան, երդմնազանց ու մատնիչ են. արժանի չեն գթութեան, թող կորսուին. ազատութիւնը կուզէ որ չուտով կտրուին նորաչէն քաղքին փտտած անդամները. զրուցէ՛ք անուննին. իմանանք։

ԿՈԼ. Ցանցաւորները շատ են. սակայն մի եւ նոյն կերպով յանցաւոր չեն ամենն ալ. կան ոմանք որ կը մերժեն գերութիւնը ու լի է սրտերնին ազնուական ըզգացմունքներով, բայց նենգաւոր Մամիլիոսէն չար հնարքներով մոլորեալ եւ խաբուած։

ԹՈՂ. Ո՞ւր է ատ անօրէն Մամիլիոսը. հվ կատաղութիւն. ո՞ւր է։

ԿՈԼ. Մութը չկոխած, քաղքէն դուրս հանել տուի զինքը. վասն զի այդպէս կը պահանջէր ազգաց սուրբ իրաւունքը. Հռովմայ արդարասէր ժողովուրդը իրաւունքը կը յարգէ, ու հաւատարմութիւնն է մեր ազատութեան հիմը։

ՎԱՂ. Իմաստութեամբ գործեցիր, ազատելով զինքը մեր կատաղութեան ձեռքէն, եւ անարատ պահել տալով մեզի արդարութիւնը. Աստուածներն ու առաքինութիւնը թող մեր կողմն ըլլան, ու վատ բռնաւորաց դրօշոյն տակ թող ժողովուին՝ մատնութիւն, վատութիւն եւ երկնային արդար բարկութիւնը։

ՈՍՆ. Բայց իրենց նզովեալ գանձերը պէտք է իրենց դարձնենք, որպէս զի Հռովմայ ընտանուն գործածեն.

բռնաւորաց ձեռքը սուրբէն աւելի, ոսկիէն պէտք է վախնալ։

ԹՈՂ. Իրաւ է. պէտքը չէ որ այդ գանձերը զէնք մը դառնան վատերուն ձեռքին մէջ. բայց մերինն ալ չըլլան. ինչ պիտի ընենք ոսկին մենք որ մէջբերնիս սուր ունինք ու կուրծքերնիս ազատութեան ամուր պարսպ։

ՎԱՂ. Մոխիր դառնան բռնաւորաց գանձերը, եւ կամ թափուին Տիբերիոսին ալիքներուն մէջ։

ԹՈՂ. Ու անոնց հետ ջնջուի բռնաւորաց յիշատակը։

ՎԱՂ. Ու մեր գերութիւնն ալ։

ԿՈԼ. Զեզի արժանի է այս որոշմունքը, չուտով պիտի գործադրուի ձեր կամքը։

ԹՈՂ. Այո, բայց առ այժմ, յայտնէ՛ք մեզի դաւակցութիւնը եւ դաւաճանաց անուննները։

ԿՈԼ. Ո՛վ երկինք. կը դողամ ես, ու չեմ գիտեր ինչպէս սկսիմ։

ԹՈՂ. Բայց Բրուտոս լուռ եւ անշարժ կը կենայ. կարծես թէ արցունքի նշաններ կան աչուներուն վրայ. ուրեմն փութա. դուն խօսէ՛ Կոլլատինոս։

ԿՈԼ. Ո՛վ դառնութեանս։

ՎԱՂ. Բայց ինչ կը նշանակեն այս հառաչանքները. դուն Հռովմայ ազատարարը, Լուկրէտիայի ամուսինն եւ մեր հիւպատոսը չես, ո Կոլլատինոս. մինթէ բարեկամ կուզես ըլլալ դուն ալ մատնիչներու. սիրտդ գթութեամբ կը շարժի անոնց համար որ անգութ թշնամի են Հռովմայ։

ԿՈԼ. Երբ պիտի լսէք իմ խօսքերս, դուք ալ հաղորդ պիտի ըլլաք այն ցաւոց որ կը կեղեքէ զիս. սարսափով, ապշութեամբ եւ գթութեամբ պիտի լեցուիք։

Ա՛ս թուղթը Մամիլիոս Տարկուինեանց պիտի տանէր. դեռ ինքը Հռովմէն դուրս չելած, առի զայն ձեռքէն. եւ խոստովանեցայ ան օրէնքը, որ ասոր մէջի ստորագրուող քաղաքացիքը երդում ըրեր էին առաջիկայ գիշերուան մէջ քաղքին դռները բանալ Թագաւորին.

ԺՈՂ. Ո՛վ սոսկալի մատնութիւն, սատկին չարերը, թող սատկին.

ՎԱՂ. Այդպիսի յանցանքին թեթեւ պատիժ է մահը.

ԿՈԼ. Թող Վաղերիոս կարդայ ձեզի այս աղետալի թուղթը. ահա քեզի կուտամ. ան, չեմ կրնար ես բերանս առնել ադ անուններն.

ՎԱՂ. Ի՞նչ կը տեսնամ. ամեն մէկուն իւր առանձին ստորագրութիւնը աս թղթիս մէջն է. մտիկ ըրէք Հռովմայեցիք, Ադուբիլիոս գլուխ է դաւակցութեան. ամենէն առաջ իւր անունը գրուած է.

ԿՈԼ. Ամեն մէկուն ցըցուցի ես աս թուղթը եւ ամենն ալ խոստովանեցան ճշմարիտը. չղթայներով կապուած հիմայ ձեր դիմացը կուգան.

ՎԱՂ. Անկէ եաքը...

ԺՈՂ. Ի՞նչ, գրուցէ.

ՎԱՂ. Չեմ կրնար հաւատալ աչքիս. կը կարդամ չորս անուններ.

ԺՈՂ. Որո՞նք են.

ՎԱՂ. Բրուտոսին մերձաւոր ազգականներէն.

ԺՈՂ. Վխտիլեանք.

ԿՈԼ. Դեռ ուրիշ անուններ ալ պիտի լսէք հիմայ.

ՎԱՂ. Լսեցէք, գաղ գաղ ամեն մէկուն անունները. Մարկիոսեանք, Ոկտավեանք, Փապիոսեանք ու դեռ չատ մը ուրիշ անուններ... բայց վերջինները սարսափով կը լեցնեն զիս. Թուղթը ձեռքէս կիյնայ...

ԺՈՂ. Որո՞նք են արդեօք...

ՎԱՂ. Չէ, երբէք չեմ կրնար հաւատալ...

ԲՐՈ. Ամենէն ետքի ստորագրուող անունները Տիտոս եւ Տիբերիոս են.

ԺՈՂ. Ջու որդիքնե՞րդ... դժբաղդ հայր. մահագուշակ օր.

ԲՐՈ. Բարեբաղդ օր ձեզի համար. Բրուտոս քաղաքացիներէն ուրիշ որդիք ալ չի ճանչնար. երէկ բոլոր արիւնս Հռովմին համար թափելու երդում ըրի, այսօր պատրաստ եմ կատարելու զայն.

ԺՈՂ. Վա՛յ քեզի, ո՛վ Բրուտոս.

ԲՐՈ. Բայց ինչ, բոլոր Հռովմայեցիք լուռ եւ ահաբեկ կեցեր են. ամենքնիդ ալ Բրուտոսին վրան կը դողաք. բայց ո՛վ աւելի մեծ վտանգի մէջ կը գտնուի այսօր. ըսէք ինձի. Բրուտո՞ս, չէ՞ նէ Հռովմ. Հոս ամեն մէկը ամեն բանէ առաջ Հռովմայ ազատութիւնը, ապահովութիւնը ու մեծութիւնը պէտք է հոգայ. Անոնք ետքերնիդ կիյնայ ձեզի համար դողալը. տուեր են մեզի. ինձի կիյնայ ձեզի համար դողալը. ուրեմն թող դադրին ձեր արցունքները. ես նաեւ առաջ պիտի ցուցնեմ ձեզի, թէ ինչպիսի հիմանց վրայ պէտք է կանգնենք յաւիտենական քաղքին ազատութիւնը.

ՏԵՍԻԼ Ը.

ԲՐՈՒՏՈՍ, ԿՈԼԼԱՏԻՆՈՍ, ՎԱՂԵՐԻՈՍ, ԺՈՂՈՎՈՒՐԴ, ԴԱՒԱԿԻՑՔ, ղպ-ներով։

ԲՐՈ. Մեծահռչակ օր մըն է այսօր Հռովմայ համար, Ո՛վ դուք չարեացապարտ գլուխներ որ ձեր հայրենիքը իւր նորածին ազատութեանը մէջ ուզեցիք խղդել. Հռոմայ դիմացը կեցեր էք դուք. ջատագով կեցէք ձեր անձին, եթէ կրնաք. կը լռէք ամենքնիդ ալ, ուրեմն մահապարտ էք դուք. անդարձ վճիռ կորոտայ ձեր գլխուն վրայ Հռովմ... ահ, սակայն կուլայ իմ իշխանակից. կը լռեն ծերակոյտն ու ժողովուրդը...

ՏԻՏ. Մեր մէջը միայն մէկը կայ որ անմեղ պիտի մեռնի. ու անիկայ իմ եղբայրս է։

ՏԻԲ. Ձէ, մի՛ հաւատար. կամ երկուքնիս ալ անմեղ կամ երկուքնիս ալ յանցաւոր ենք. իր անուան քովը իմ անունս ալ գրուած է թղթին մէջ։

ԲՐՈ. Ո՛չ ոք անմեղ է ադ թղթին մէջի ստորագրուողներէն։

ԿՈԼ. Ո՛ Հռովմայեցիք. դաւաճաններուն մէջ կը գտնուին իրաւ, այս թշուառ երիտասարդները. բայց նենդաւոր Մամիլիոսին թելադրութիւններէն խաբուեցան, ու մոլորեցան. ուստի իրենց անուններն ալ ստորագրեցին մինակ իրենց հայրը մահուանէ ազատելու համար։

ԺՈՂ. Ձշմարիտ կը խօսիս, ուրեմն մինակ անոնք պէտք է ազատ ըլլան։

ԲՐՈ. Ինչ կը լսեմ. անխրաւութեան վրայ կուզէք

ուրեմն հաստատել ձեր զօրութիւնն ու ազատութիւնը, վրէժխնդիր սուրը այնչափ յանդգնաւոր գլուխներ զարնելու ատենը մինակ պէտք է իմ որդւոցս խնայել, որովհետեւ հիւպատոսի որդիքներ են. դաւաճաններուս անուանց հետ իրենց անուններն ալ ստորագրուած են. կամ ոչ ոք, կամ ամենն ալ պէտք է մեռնին. ներել ամենուն՝ Հռովմայ կորստեանը փափաքիլ է. արձկել միայն երկուքը՝ անիրաւութիւն մեծ. աւելի գթութենէ քան թէ արդարութենէ չարժեալ Կոլլատինոս ուզեց արգանդարացնել գիրենք. րսելով թէ, հայրերնին կուզէին ազատել, բայց ուրիշներն ալ, ով գիտէ, չէ՞ն ուզեր արդեօք ազատել իրենց հայրը, եղբայրը, ու որդիքները. ուրեմն մի եւ նոյն յանցանքով պարտաւոր են ամենն ալ. կրնայ հօր մը սիրտը դառնութեամբ ու անհուն ցաւով լեցուիլ իւր որդւոցը վրայ. բայց հիւպատոսին պարտքն է ապահով ընել նախ հայրենիքը ու եղբը իւր որդւոցը դիակներուն վրայ իյնալ մեռնիլ. անգութ բայց արդար օրինակ մը պէտք է մեզի, աւելի զօրաւոր եւ ազատ ըլլալու համար. Ջծրականք, թող յանցաւորները ամենն ալ առաջ անցնին, ու իջնայ տապարը անոնց գլխուն վրայ. Սակայն սիրտս սւլ չի դիմանար... կը մօտենայ ահաւոր պատուհասին ժամը... ինչուան հիմայ հիւպատոսն էր որ խօսեցաւ. դիտեցէք հիմայ ամենաթշուառ հօրը ցաւագին վիճակը... տապարները կը պատրաստուին արդէն... ահ, կը... ծածկեմ իմ դէմքս. ներեցէք հայրական արցունքներուս. բայց դուք աչունիդ դարձուցէք անոնց վրայ. ազատ ու մշտատեւ կը կանգնի կը բարձրանայ Հռովմ ադ արիւնէն։

ՎԵՐՋ

ԿԱՏԱԿԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

ԱԽԱԶԱԿԱՅ

ՄԻԱԿ ԱՐԱՐՈՒԱԾ

ԱՆՋԻՆՔ

ԹԱԹՈՒԼ. — Աւազակապետ
ԶԱՐԵՀ. — Աւազակ.
ՄԱՐԿՈՍ. — Աւազակ.
ՀԵԹՈՒՄ. — Աւազակ.
ԲԱԲԻԿ. — Աւազակ.
ԿՈՒԻՏՈՆ. — Աւազակ.
ԹՈՐՈՍ — Աւազակ.
ՄԵԼԳՈՆ. — Գնդապետ.
ՍԵՊՈՒՀ. — Տաճնապետ.
ՀԵԼԻՆԷ. — Պառաւ կին.
ՇԱՀԱՆ. — Ձամբորդ
ՄԱՆԻԿ — Մանուկ տասնամեայ.

Ջօրականք։

ԿԱՏԱԿԵՐԳՈՒԹԻՒՆ ԱՒԱԶԱԿԱՑ

ՏԵՍԻԼ Ա.

ԱՆՏԱՌ

«Բոլոր ասպետները չեփոփոյ երբէք երբեմն վրան սեղանի մը չուի բոլոր կոպեն կը խոչեն։

ԵՐԳ

Վառեց երկինք իւր մոմերն,
Աւազակաց համար։
Թրալալա. (ընթ.)

Սահի գուարթ թող գիշերն
Մեր պալատն է անտառ։
Թրալալա. (ընթ.)

Երգեն հաղմունք փոթորիկ,
Աւազակաց համար։
Թրալալա. (ընթ.)

Գինւով լեցուին մեր փորիկ,
Եկէք օն գուք 'ի պար։
Թրալալա. (ընթ.)

ԹԱԹ. Բարեկամք, մէջերնէս ամենէն բարձր պատուաւորը, սարսափելի կոկորդէն որոտնդոստ կեցցէ մը

հնչեցնէ սա անտառին մէջ՝ ի փառս եւ յաւերժ կեանքի դանութիւն մեր փառաւորեալ խմբին։

ՄԱՐ. (Զարհուրը ցոյց տալով) Բեզի կ'իյնայ այդ պաշտօնը։

ՋԱՐ. (Ահաբին յոյնով մը) Կեցցէ աւազակութիւն, կեցցէ գինի, կեցցեն աւարն ու կողոպուտ։

ԹՈՐ. Այդ կեցցէները պիտի սատկեցնեն զմեզ, եթէ քիչ մըն ալ տեւելու ըլլան. հաւատացէք ինծի բարեկամք, որոտմունքին եղբայրն է այդ ձայնը։

ՋԱՐ. Գինիի մէջ կը խեղդեմ ես զայն. (Կը փնչէ գաւաթին մէջ)։

ԿՈՒ. Մենք ալ նոյնպէս. (Անոնց ալ կը փնչեն)։

ԹԱԹ. Իրաւունք ունինք կեցցէներով զարդարելու մեր նախահանձելի արուեստը. միշտ ուրախ, միշտ զբաղարթ, միշտ հարուստ, առատութիւն, ազատութիւն, եւ ուրիշներուն քսակը կը վայելենք մենք։

ՋԱՐ. Իրաւունէ, չէ թէ միայն հարուստ, զուարթ, եւ ազատ, այլ եւ բարեգործ մարդիկ ալ ենք մենք. մենք չենք մի ագահը ամեն հոգերէ ու կասկածներէ ու դանձերու քեռանց ծանրութենէ ազատողը. միթէ բարեգործութիւն չէ ազատ օդ մը շնչել տալ բորբոսած ու ժանգոտած ոսկիին, որ մնտուկներու մէջ փակուած է գերութեամբ. ու խիստ չատ անգամ մեզմէ աւելի համեստ ձեռքերու մէջ չէ ըրած իւր շրջանը. մենք ենք որ մէկ հարուածով մը առանց ժանտամահի, սուի, քաղցի, բժշկաց ու դեղերու օգնութեան՝ երագաթեւ կը թռցնենք մարդս անդիի աշխարհը. մեզմով կը նորոգի ոսկիէ դարը երկրիս վրայ. մենք չէ թէ ուրիշներուն պէս գաղտուկ՝ այլ յայտնի գողութեամբ եւ սպանութեամբ կը դիզենք հարստութիւն հարստութեան վրայ ու մեր դանակներուն եւ ճակատ քրտինքովը կը

ճարենք մեր հացը. վերջապէս ինչ փառք, ինչ պարծանք պատկառելի ըլլալ մեծին պզտիկին։

ԿՈՒ. Ու ողջ ճամբորդութիւն ընել դէպ ի երկինք, ու մտիկ չընելով ոչ հոգն, ոչ փոթորիկը ծածանել օդոյն մէջ ընդ հովանեաւ աստեղաց լուսնին եւ արեգ

ԵՐԳ

Երբոր մեռնիմ ես ու դուք ընկերք,
Հարիւր գինով խօսք տուին որ՝
Լի բաժակներ ամենուն ձեռք
Գան ու պարեն շիրմիս բոլոր.
Եւ առ՝ի ղոհ մեծ քաւութեան՝
Ոգւոյս հանգիստ պաղատելով՝
Պիտի ցողեն իմ գերեզմանս
Հարիւր պուգակ գինիներով։

ԿՈՒ. Մի՛ վախնաք, այս առաջին անգամ չէ որ գուարճութիւն եւ վայելք ուրիշին ծախքովը կըլլայ։

ՋԱՐ. կեցցե՛ս փիլիսոփայ աւազակ։ (Ալէ՛ Ձէձ-ըն)։

ԲԱՔ. Ինչուան ո՞ւր մտեր է փիլիսոփայութիւնը։

ԹՈՐ. Փիլիսոփայութիւնը հիմայ անանկ վերարկու մըն է որ ինչուան անասունք ալ կը հագնին կոր։

ԿՈՒ. Վասն զի լուսաւորեալ դարու մէջ ենք։

ԹՈՐ. Ֆահ, քահ, քահ. հիմակուան լուսաւորութեան կրակը եւ ոչ սիկառ մը վառելու բաւական է։

ԹԱԹ. Բարեկամք, փիլիսոփայութեան եւ լուսաւորութեան անօգուտ վէճերը մեր քաղաքակիցներուն Թող տալով, ուրիշ հարկաւոր դիւթի մը վրայ խօսքերնիս դարձնենք. քիչ մը առաջ մարդ մը եկաւ ինձի քաղքէն, գիս տեսնելու, եւ իմացուց որ ինքը մեծատուն ազգական մը ունէր, որուն բոլոր հարստութեանց ժառանգ մի միայն որդի մը մնացեր էր, իւր եղբայրը տասը տարիէ՝ի վեր պատերազմի գացած ու

անչուշտ հոն մեռած պիտի ըլլայ. մեծ դրամոյ գումար մը խոստացաւ մեզի թէ որ այդ տղան յայտնեցնենք, որպէս զի մեռած կարծուելով, բոլոր ժառանգութիւնը իրեն մնայ. տղուն կենացը մի՛ վնասէք ըսաւ, բայց զգուշութեամբ պահեցէք զինքը. յանձն առի ես առաջարկութիւնը, ու մեր ընկերներէն մէկը մեր կերակուր եփող պառաւին հետ մէկտեղ խրկեցի որսին ետեւէն. քիչ մը ետքը կուգան։

ՋԱՐ. Թող գայ, թող գայ այդ պզտիկ հրեշտակը սատանայից խմբին մէջ։

ՄԱՐ. Ինչուան որ անոնք գան, եթէ կուզէք ընկերներ, մեր անցեալ վարքը իրարու պատմելով ժամանակ անցուցնենք. ամեն մէկերնիս իմանանք թէ ինչ ճամբաներէ հարկ եղեր է իւրաքանչիւրին, ինչուան այս դիւցազնական վիճակը հասնելու համար։

ԿՈՒ. Շատ աղէկ. ուստի նախ ես ինձմէ կսկսիմ. ես բաւական ունեւոր ծնողաց զաւակ էի, մայրս գիս չափազանց կը սիրէր, անոր համար աւազակ եղայ, պզտիկուց գիս դպրոց խրկեցին, ապագրելով վարպետներուն որ եւ ոչ բամպակով դպչին ինձի, չըլլայ որ ըսին ծանր ուսմունքներ սորվեցնէք մեր զաւկին. վասն զի շատ փափուկ ու տկար է, ու իւր ծնողացը աչքին մէկ հատիկ լոյսն է. անկէ ետքը ինչ պիտի ընէ քերականութիւնը, աշխարհագրութիւնը, պատմութիւնը. փիլիսոփայ զաւակ չենք ուզեր մեր տանը մէջ. Այս խօսքերը իմ դիմացս եղան, ու մտածեցէք թէ ինչ աչքով կրնայէի վարպետներուս վրայ. պզտիկ յանդիմանութիւն մը չէին կրնար ընել ինձի, մէկէն կիմացնէի մօրս, ու երկրորդ օրը հայրս դպրոց կուգար ու կայծակներ կը թափէր վարպետներուն վրայ. կա-

մաց կամաց անտանելի երեւցաւ ինձի դպրոցական վիճակը. շատ անգամ կը փախչէի, ինձի հասակակից տղոց հետ խաղալու զուարճանալու համար. հօրս տուած ստակը բաւական չէր ըլլար, սկսայ գողութիւն ընել տանը մէջ ու դուրսը ուտել. բարեկամին մէկը օր մը տուն եկաւ որ համոզէ ծնողքս աչքերնին բանալու իմ վրաս. խեղճը իւր յանդգնութեանը փոխարէն՝ աղէկ ծեծ մը ուտելով հազիւ թէ լեղապատառ կրցաւ փախչիլ. իսկ ես շատ մը համբոյրներ ու ստակ առնելով մօրմէս՝ չարունակեցի ընթացքս որ ինչուան հոս բերաւ զիս:

ՋԱՐ. Ես շատ պզտիկուց որբ մնալով ծնողքէս, ինքիր գլխուս մնացայ. ու երբ քիչ մը սկսաւ խելքս հասնիլ, ու սկսայ դիտել մարդիկները, ամենեւին չի հաւնեցայ աշխարհքիս. տեսայ խեղկատակ մը որ ազնուականութիւն ծախելով, Ես, կը պօռար ամենուն. տեսայ խմաստակ մը որ գլուխը բոժոժներ կախած ամենուն կը ցուցնէր. ցնդած ուղեղներ ու ճաթած խելապատակներու բեկորներով լեցուած էր աշխարհքս. մեծաքիթ հպարտութիւն մը հակայաճեմ կը քալէր ամէն կողմ, մարդիկը փոսերու մէջ՝ կը կարծէր ինչուան ամպերը թռչիլ. ահագնակերպ լեզուն որ բերնին մէջ նեղ կուգար վեր՝ի վայր չարժելով, պզտիկ կը խորհէր ու մեծ մեծ կը խօսէր. տեսայ պճնասէր կնիկներ, որոնք իրաւունք չատ գովելի էին իրենց դոհարներովին ու փալիլուն զարդարանքներովը. խաւուն կը դիմէին զբօսանաց տեղերը, հրապարակներու, փողոցներու ու ժողովքներու մէջ, զիրար տեսնելու ու իրարու չի հաւնելու համար. վերջապէս տեսնելով որ հպարտութիւնն ու անմտութիւնը տարափոխիկ հիւանդութիւն

սը եղեր են աշխարհքիս մէջ, մտածեցի այս անտառիս մէջ ապաստան մը դանել, ու ըսի, աւելի աղէկ է ըլլալ աւազակ, քան թէ խմաստակ ու խելաթափ:

ԲԱՆ. Ձքեզ չատ կը սիրեն ու կը համբուրեն եղեր քու ծնողքդ, անոր համար աւազակ եղեր ես. դիս ալ չատ կատէին ու կը ծեծէին իմ ծնողքս, անոր համար աւազակ եղայ:

ԹԱԹ. Ես պզտիկուց ուսման չատ սէր ունենալով, սորվեցայ տրամաբանութիւն, փիլիսոփայութիւն, պիտութիւն, աշխարհագրութիւն, ճարտասանութիւն. ինչ եւ իցէ չատ մը ութիւններ. այսչափ ութիւններով զարդարուած կարծեցի որ յարգութիւն ու հարըստութիւն ալ պիտի ունենամ. ուստի սկսայ վիզս տրնջած պտըտիլ ժամանակիս գիտնականի մը պէս. բայց ամենքը կը հարցնէին ինձի, ստակ ունիս. ոչ, կըսէի. ուրեմն դնա քանդ ըսելով եւ ոչ երեսս կը նայէին. տեսայ որ առանկով անօթութենէս պիտի մեռնիմ, աւելի լաւ է ըսի երթամ աւազակ ըլլամ, եւ հիմայ ես ալ սորվեցայ անցնողներուն հարցունել, ստակ ունիս. երբոր ոչ պատասխանեն, ուրեմն դնա քանդ ըսելով, բաճ բիւճ ատրճանակս կը պարպեմ վրանին:

ՄԱՐ. Թէ որ մեր իսօսակցութիւնը այսպէս չարունակէ, կարծեմ իրաւունք պիտի ունենանք քարոզելու ամենուն, որ ասկէ եաքը Թող դան աւազակներէն սորվելու բարոյականի դասեր. խնդճ մարդկութիւն, մենք միայն մնացինք իրեն դաստիարակ: Պիտի մեռնի մենք միայն մնացինք իրեն դաստիարակ: Պիտի մեռնի աշխարհք, Թէ որ իւր հոգը մեր վրայ չառնենք, ուստի անոր կենդանութեանը կը մնկեմ առ դաւաթն ալ:

ՋԱՐ. Կեցցէն աւազակք. կեցցէ աշխարհքն ալ մեր փորը կշտացնելու համար:

ՏԵՍԻԼ Բ.

ՀԵՂԻՆԷ, ՀԵԹՈՒՄ, ՄԱՆԻԿ ԵՒ ԱՌԱՋԻՆՔ

ԵՐԳ.

Ո՞ւր կը դիմէ դուարթադէմ աւազակ
Մինչ լուսին չողայ յերթեր կապուտակ
Մեծ իշխան քարանձաւայ՝ լեռներու
Դիմէ ըզհետ նաղուհեայ եւ դանձերու։

Ժայռից հասորք են նեցուկ իւր կողին
Խոտ փափուկ դալարագեղ անկողին,
Երգ՝ ի բերան փակին աչք մըթապատ
Աւազակին կեանքն ու մահն է ազատ։ (Բ.Բ.Ե.)

ՀԵԹ. Ահա բերինք գառնուկը։

ՀԵՂ. Առաջ եկուր տղաս, մի վախնար, նայէ ինչ աղուոր տեղ բերի քեզ. տեսնաս ինչ աղէկ կերակուրներ պիտի եփեմ քեզի։

ՄԱՆ. Ի՞նչու յաւիշատակեցիք զիս մօրս գրկէն. ահ ուր է մայրս, ուր է մայրս։

ՀԵՂ. Ես եմ քու մայրդ, տղաս, ես եմ քու մայրդ։

ՄԱՆ. Կորի, մի մօտենար ինձի. շատ գարշելի պառաւ մըն ես դուն։

ՋԱՐ. Պրաւօ. շատ խելացի է աս պզտիկը, աղէկ ճանչցաւ զքեզ։

ՀԵՂ. Ես գարշելի եմ հա. որովհետեւ գեղեցկութեանս ծաղիկները քիչ մը թոռմեր են. երիտասարդու-

թեանս առէնը տեսնայիք դուք ինչ. քայց գարձեալ ցուցուցէք մէկը որ ինձի չափ ախորժելի ըլլայ։

ԿՈՒ. Հա հա, այո, ախորժելի եւիած կերակուրներուդ պէս։

ԹԱԹ. Թող տուէք զինքը, կնիկ չէ մի, աւազակներու չորչրուկ աղախինն ալ ըլլայ գարձեալ ինքզինքը գեղեցկութեան թագուհին կը կարծէ։

ՄԱՆ. Կաղաչեմ գարձուցէք զիս իմ տունս. ով Աստուած, շատ սոսկալի մարդիկներ էք դուք. կը վախնամ կոր ձեզմէ, գթացէք վրաս, ինչ ըրի ես ձեզի. մայր իմ, մայր իմ, եկուր ազատէ զիս ասոնց ձեռքէն։

ՀԵՂ. Ինչ կուզես որդեակ, ահա հոս եմ։

ԹԱԹ. (Տը—ն) Լուռ կեցիր, (Զ—ր Է Ի Ն) ու դուն պատմէ ինչպէս կրցաք յափշտակել զինքը։

ՋԱՐ. Այս ցնդած պառաւին հետ պայմանս այն տունը, ըսի իրեն որ պարտիզին մէջ պահուըտի. ես վեր եկայ ու թուղթ մը ձեռքս ներկայացայ խաթունին իբրեւ իր էրկանը հին պարտաւէրներէն մէկը ու պահանջեցի իրմէ մեծ գումար մը առկի հատուցանելու ինձի. զքեզ չեմ ճանչնար ըսելով խաթունը. չի կրնար ըլլալ որէ-րիկս քեզի պէս մարդէ մը այնչափ առակ փոխ առած ըլլայ, խաբեբայ մըն ես դուն, դուրս եկիր։ Ես կատղեցայ, ատուներս գեղերը զարնելով սոսկալի բառեր ալաց հանել բերնէս. խաթունը չուզելով որ այս պըղտիկը լսէ իմ խօսքերս, բաւ իրեն որ պարտէզ երթայ. ես դեռ քիչ մըն ալ ափերցիներ դուրս տալէն առքը վար իջայ բարկութեամբ, ու ելայ անէն, ու պարտէզին դուռը հասայ մեր պառաւին։

ՀԵՂ. Հիմայ կարդը ինձի եկաւ պատմելու. ես պարտէզին մէկ անկիւնը կծկաեր նստեր էի, տեսնե-

լուս պէս տղուկին դալը, ցատկեցի վրան. անիկայ ուզեց պօռալ, Թաչկինակ մը Թխեցի բերանը. գրկեցի ղինքը ու Թոչունի պէս վազելով բերինք հոս. ճամբան չատ մինալ աղուոր պատմութիւններ պատմելով իրեն, ղինքը մխիթարելու համար։

ԹԱԹ. կեցցես պառաւդ քաջագուն. Թէպէտ գուրկ մազերէ, բայց ոչ քաջութենէ. ուստի դուն սիրուն գառնուկ, նայէ որ խելօք կենաս, ասկէ ետքը ասիկայ քեզի մայր ճանչցիր. այս անտառը գուկինդ է, ուրախ գուարթ, ցատկէ, խաղա ուզածդ։

ՄԱՆ. Քեզի ըլլայ այս պառաւն ալ՝ անտառն ալ. ես մայրս կուզեմ. տունս, պարտէզս կուզեմ։

ԹԱԹ. Մեզի ինչու չես ուզեր։

ՄԱՆ. Դուք չատ գարչելի մարդիկ էք։

ՀԵՂ. Շատ խելացի տղայ է, աղէկ ճանչցաւ զձեզ։

ՏԵՍԻԼ Գ.

(Մէկ տուֆ աստղիները կ՚ուֆան)

ՀԵԹ. Ուրիշ որս մըն ալ. կառք մը կանցնի կոր անտառէն, վազենք . . .

ԱԻԱ. Վազենք, յարձակինք կողոպտուին վրայ. (կ՚ըլլան)։

ՏԵՍԻԼ Դ.

ՀԵՂԻՆԷ ԵԻ ՄԱՆԻԿ

ՀԵՂ. Մի լար տղաս. տեսնաս հիմայ պիտի դան. նայինք ինչ խաղալիքներ պիտի բերեն քեզի։

ՄԱՆ. Ո՛վ իմ աստուածս, աղատէ զիս աստնց ձեռքէն ես կամ չէ նէ զիս քու քովդ առ. խեղճ մայրս, արդեօք որչափ կուլայ կոր հիմայ. ես մեղք չունիմ ով աստուած իմ, աղատէ զիս աստնց ձեռքէն։

ՀԵՂ. Զայնդ քաչէ չարաճճիկ. ինչ խօսք մտիկ չըֆող լալկան տղայ ես. ինչ աստուած, ինչ մայր. Թէ որ խելօք չի կենաս քու երեսներդ կը ճանկռտեմ։

ՄԱՆ. Ա՛հ, ուր փախչիմ. կաղաչեմ զիս մի մեռցըներ, գեռ չատ պզտիկ եմ ես։

ՏԵՍԻԼ Ե.

(Նէրս կ՚ուֆան աստղիները ներս կ՚ելլեն)

ԹԱԹ. Ի՞նչ գեղեցիկ կառք էր. չորս հոգի մէջը անենն ալ կարիճ մարդիկ. բայց մեր ատրճանակները աւելի կարիճ վրթան, ու վանգ վանգ ինկան չորսն ալ։

ՋԱՐ. Բանանք մտաւիկը, տեսնանք մէջի կուտերը։

(կը բանան)։

ԲԱԲ. Մէջը ինչ ըսես կայ։

ՈՄՆ. Ասիկայ ես կառնեմ։

ԱՅԼ ՈՄՆ. Չէ. քեզի չեմ տար. (կ՚երթա ղեկավարին):

ԹԱԹ. Ի՞նչ կընէք, հանդարտեցէք, կոխե՝ տուներու մէջ, կոխե՝ եղբայր եղբօր, բարեկամ բարեկամի հետ, կոխե՝ փողոցներու եւ վաճառանոցներու մէջ. եւ ով նախատինք, կոխե՝ նաեւ աւազակներու խմբին մէջ. ոչ ընկերք իմ, եթէ ամեն տեղէն հալածուելի է ընկերական միաբանութիւնը, թող մեր մէջը երեւայ. տարբեր աստուկը մեր պանդոկը ու ամենուն հաւասար կը բաժնեմ ես կողոպուտը:

ԱՄԵՆՔԸ. Ինչ է, աղէկ խօսեցար:

ԹԱԹ. Բարեկամական ձեռք տուէք իրարու, բայց ոչ ինչպէս սովորութիւն է, այլ անկեղծ ու շիտակ սրտով:

ԱՄԵՆՔԸ. Այո՛, կը պագատուինք իրարու հետ: (կը պՃՃՈՒՆ):

ԹԱԹ. Ու դուն նաղելի գեղեցկուհիդ, տար այս տղան, քեզի կը յանձնենք գինքը. (փղոն) եւ որպէս զի մեր ըրածն ու խօսածները ուրիշ չըլլայ որ յայտնես, կը պատուիրեմ քեզի որ համր ըլլաս ասկէ ետքը. խնդայր, չէ նէ այս դանակովս կատր կատր կընեմ գքեզ:

ՏԵՍԻԼ Զ.

ԲԱԲԻԿ, ՇԱՀԱՆ, ԵՒ ԱՌԱՋԻՆՔ

ԲԱԲ. Ահա մէկ ուրիշ մըն ալ որ գտանք անտառին մէջ. կողոպտելու բան մը չի գանալով վրան, բացի իւր սրինգէն, հոս բերինք գինքը:

ԹԱԹ. Ո՞վ ես դու:

ՇԱՀ. Թափառական երաժիշտ մը:

ԹԱԹ. Ո՞ւր կերթայիր:

ՇԱՀ. Քաղաք կը պտըտիմ ու սրինգ փչելով ապրուստս կը ճարեմ:

ԹԱԹ. Մեզի համար ալ փչէ պա սրինգդ, եթէ ալ կերգեմ:

ՇԱՀ. Բայց գիտցէք որ դիւթական գործիք մըն է իմ սրինգս. ով որ անոր ձայնը լսէ, պէտք է ցատկէ, ուզէ չուզէ:

ՋԱՐ. Փչէ, փչէ, չուտ ըրէ, ցատկելու մեծ փափաք մը եկաւ վրաս:

ՇԱՀ. (կը փչէ սրինգը, ամենը ընկերները կը ցատկեն):

ԱՄԵՆՔԸ. Բաւական է բաւական, ալ ճարթեցանք:

ՀԵՂ. Փիչ մը չունչս էր մնացեր, ան ալ հատաւ:

ՇԱՀ. Ո՛չ, ոչ. բռնեցի աւազակները. (ՓՐՅՒԼ ԿԸ ՓԷ, ԱՆԸՆԴՀԱՏԸ ՉՆ ԿՐՆԱՐՎԻԼ ԴԻՄԱՆԱԼ ԿԸ ՓՈՒՆԻՆ):

ՇԱՀ. Կորսուեցան անզգամները. աստուած տայ մէկ օր մը անանկ ցատկել մը ցատկեն որ ոտուընին ալ գետին չի հասնի. ես չարունակեմ ճամբաս:

ՏԵՍԻԼ Է.

ՄԵԼԳՈՆ ԵՒ ՍԵՊՈՒՀ

ՄԵԼ. Գանի որ կը կը քալենք, այնչափ կը հեռանանք մեր ճամբէն, ահա չորս կողմէն պաշարուած ենք այս անտառին ծառերէն. ինչ դժբաղդութիւն. ես որ տասը տարուան հեռաւորութենէ ետքը անհամբեր կը փութամ հայրենի տունս հասնելու. հարկ է ուրեմն այս

դիշեր անտառին մէջ անցնել. ու դիշերն ալ ցուրտ է։

ՍԵՊ. Այս առաջին անգամ չէ, որ առտեղայ տակը պիտի պառկինք. հոգ մ՚ըներ. չորցած խոխուներ կը ժողուեմ՝ ու գինուորական կրակ մը կը վառենք. մենք ալ քովը, ուզենք տաքուկ մը քովը կը նստինք, ուզենք կը քնանանք։

ՄԵԼ. Ինչուան որ մեր գունդը կարենանք գտնալ. ով գիտէ, որչափ հիմայ կը մնտռեն զմեզ։

ՍԵՊ. Բայց ես այս կողմէն լոյս մը կը տեսնամ. կերեւայ թէ պանդոկ մը կայ այս անտառիս մէջ. կեցցէ մեր բախտը։

ՄԵԼ. Կեցցէր. կրնայ ըլլալ որ վտանգաւոր տուն մը ըլլայ։

ՍԵՊ. Ի՞նչ, կենամ, ես բանէ մը չեմ վախնար։

ՄԵԼ. Կը զարմանամ որ այնչափ անվախութեամբդ տառնապետ մնացեր ես։

ՍԵՊ. Կեցցէր, առաջ պատճառը ըսեմ քեզի. ես պղտիկուց դպրոց գնացի. վեց տարի միակերպ ուսմունք շարունակելով, հազիւ թէ ինչուան Հ. Զ. Ղ. դիրերուն հասայ. նայեցայ որ իմ հանճարս գիտութեանց յարմարութիւն չունի, պատերազմական եռանդ մը ներսէն դիս կը բորբոքի, ես կրակ, բոց ու մուխ կը չնչեմ, գայի գինուոր դրուեցայ ու մէկէն տառնապետ ըրին զիս. առաջին պատերազմի մէջ թշնամւոյն ձեռքէն դրօշակ մը յափշտակեցի։

ՄԵԼ. Ադ քաջութիւնդ ինչպէս վարձատրեցին։

ՍԵՊ. Կեցցէ ըսէ, ես վարձք չեմ ուզեր. դեռ ուրիշ շատ մը աւելի մեծ քաջութիւններ կատարեմ ու անկէ ետքը վարձքերու առնը կուգայ. ուստի դարձեալ ես իմ տառնապետութեանս միայն պատերազ-

մին մէջ թշնամւոյն սպարապետը գերի բռնեցի։

ՄԵԼ. Կը զարմանամ որ ադ քաջութիւնդ ալ անվարձ մնացեր է։

ՍԵՊ. Կեցցէ ըսէ, դեռ առնը չէ. ուստի ուրիշ անգամ մըն ալ թշնամւոյն թագաւորը սպաննեցի։

ՄԵԼ. Ո՛հ, ինչ զարհուրելի մարդ ես. աստր վրայ զքեզ պէտք էին գոնէ հաղարապետ ընել։

ՍԵՊ. Կեցցէ ըսէ, դեռ առնը չեկաւ. ուստի ուրիշ անգամ մըն ալ ռուսի մը բնակաւ մեր գնդին մէջ ու սկսաւ կրակ ցառկեցնել ամեն կողմ, ամենքը սարսափած փախչող փախչողի եղան. ես միայն անվախ մնացայ, ոտքս վրան դրի, փիւֆ մը ըրի ու մարեցաւ։

ՄԵԼ. Ի՞նչպէս զքեզ գոնէ գնդապետ մը չըրին անկէ ետքը։

ՍԵՊ. Կեցցէ ըսէ, քիչ մը ետքը առնը կուգայ. ուստի ուրիշ անգամ մըն ալ գիշերային յարձակում ընել որոշուելով, գործը դիւրաւ յաջողցնելու համար, գացի թշնամւոյ բանակին պահանորդին ձեռքերը ու ոտքերը կտրեցի։

ՄԵԼ. Գլուխը ինչու չի կտրեցիր։

ՍԵՊ. Վասն զի արդէն կտրած էր։

ՄԵԼ. Ո՛վ հրաշալի քաջութիւն. ուրեմն վստահ եմ վրադ. կրնաս հիմայ անվերկիւղ ադ դուռը զարնել։

ՍԵՊ. Համով կերակուր մը ու հանգիստ անկողին պիտի հանդչեցնեն զմեզ։ (Կերթայ կը զարնէ դուռը)։

(Ներսէն) Ո՞վ է այն։

ՍԵՊ. Մենք ենք, մենք։

ՀԵՂ. Դուք ովք էք։

ՍԵՊ. Մոլորեալ ճամբորդներ։

ՀԵՂ. Գանձի հոգի էք։

ՍԵՊ. Երկու, ու երկուք ալ մեր ձիերը։

ՀԵՂ. Ուրեմն ամենքնիդ չորս գլուխ. կայնեցէք կուդամ. (դո՞ւրս ելլայ) բարով հրամմեր էք աղնիւ գինուորականք. ուսկից կուգաք, պատերազմէն, քաղքէն, գեղէն, ինչ կուզէք, ներս հրամեցէք։

ՄԵԼ. Ինչ չաղակրատ պառաւ է. ուսկից կուգանք հոգ չէ. մեր ուզածը քիչ մը կերակուր է որ չնորհք ընէիր մեզի հոս բերելու։

ՀԵՂ. Շատ լաւ. ուզածնիդ կը կատարեմ. աղէկ մարդիկ կերեւնաք դուք, ու աղէկ մարդիկներու ձեռք ինկաք, կը խրկեմ ձեզի կերակուր պզտիկ տղուս հետ որ շատ սիրուն է, բայց հարկ է ՚ի ծննդենէ, այսինքն չի կրնար խօսիլ, լեզուն կապուած է։ (կերթա)։

ՄԵԼ. Թէ որ այդ հինգան լաչակը չըլլար՝ երդում կընէի որ այդ չատախօս պառաւը խազախի գինուորն է։ Ձուզեցի ներս մտնալ, վասն զի անտառներու մէջ պանդոկ մը չի կրնար ապահով բնակարան մը ըլլալ։

ՍԵՊ. Աղէկ մտածեցիր. հիմակու հիմայ փոթերնիս կշտացնենք. ու թէ որ ուզենք, գետինը մեզի շատ փափուկ անկողին մը կրնայ ըլլալ։

ՄԵԼ. Ու այս անդամ առանց վախնալու թշնամւոյն թնդանօթներուն որոտման ձայնէն արթննալու։

զակներու ձեռք ընկեր էք դուք. այս գիշեր պիտի սպաննեն զձեզ. Աստուած աղատէ ձեր կեանքը, ու գիս ալ ձեզի հետ»։ Ո՛վ անակնկալ լուր. աւազակներու բնակարան է ուրեմն այս անտառը. մեծ վտանգի մէջ ենք բարեկամ։

ՍԵՊ. *Ջինուորի մը համար ամենէն մեծ վտանգը անօթութիւնն է։*

ՄԵԼ. *Մեկզի թող ծաղրածութիւնը ու ընելիքնիս խորհինք մէջերնիս։*

ՍԵՊ. *Ահա լմնցուցի. ինչ ընելու է. ահա իմ քաջութիւնս, ահա իմ սուրս. ահա ես. թող դան, քանի հոգի ուզեն նէ ըլլան։*

ՄԵԼ. *կերակուր չէ որ ուտես զանոնք ալ. քաջութեան հետ մէկտեղ խելք ալ պէտք է, աս փորձանքին մէջէն դուրս ելլալու համար։*

ՏԵՍԻԼ Թ.

ՀԵՂԻՆԷ ԵՒ ԱՌԱՋԻՆՔ

ՀԵՂ. *Պանդոկապետը եկաւ։*

ՍԵՊ. *Բարով եկաւ։*

ՄԵԼ. *Թող հրամմէ (Հեղինէ կ'երթայ) հիմայ աս չարաշրջիկը ինչպէս ընդունելու է։*

ՍԵՊ. *Նայինք անիկայ ինչպէս պիտի ընդունի զմեզ, թէ որ ինձի հարցնես, երբ անիկայ լեզուով կը խօսի, մենք մեր սուրերով կը խօսինք հետը։*

ՄԵԼ. *Եթէ ինքը միևնակ ըլլար՝ աղէկ էր բսածդ։*

ՍԵՊ. *Անհոգ եղիր ով քաջ. բոլոր մեր տասնամեայ պատերազմներուն մէջ այսչափ խելք չի յոգնեցուցինք։*

ՄԵԼ. *Խելք չունեցողը յոգնութենէ թող բնաւ չի վախնայ։*

ՏԵՍԻԼ Ժ.

ԹԱԹՈՒԼ ԵՒ ԱՌԱՋԻՆՔ

ԹԱԹ. *Ուրախ եմ զձեզ տեսնելուս հոս իմ պանդոկիս մէջ։*

ՍԵՊ. *Մենք ալ չատ տրտմած ենք...*

ՄԵԼ. *Շատ քաղաքավար ու աղնիւ էք դուք։*

ԹԱԹ. *Ո՞ւսկից կուգաք։*

ՍԵՊ. *Հեռու եւ մօտ տեղերէն։*

ՄԵԼ. *Պատերազմէն կը դառնանք մեր հայրենի երկիրը։*

ԹԱԹ. *Հիմակուհիմայ դուք աշխարհքիս ամենէն ապահով եւ հիւրընկալ տեղը կը գտնուիք, կերթամ հարկաւոր եղած պատուէրները տալու, ձեզի արժանաւոր ընդունելութիւն մը ընելու համար։ (Կերթայ)։*

ՍԵՊ. *Հիմայ ինչ ընելու է։*

ՄԵԼ. *Մինակ ենք, բայց չեմ յուսահատիր. այնչափ պատերազմի դաշտերէն անվնաս ելանք, յուսամ որ նոյնպէս ալ այս անտառէն կելլանք։*

ՍԵՊ. *Ես չեմ ուզեր մինակ ելլել հոսկէց, սա անտառաբնակ արջերն ալ հետերնիս տանինք ինչպէս կըլլայ։*

ՏԵՍԻԼ ԺԱ.

ՏԱՍՆԱՊԵՏ ՄԸ ՋԻՆՈՒՈՐՆԵՐՈՎ

ՏԱՍ. *Կեցցե՛ն դնդապետ մեր, վերջապէս դուռնք զձեզ։*

ՄԵԼ. *Աղէկ առեւն եկաք։*

ՍԵՊ. *Հիմայ աղէկ խնդալու կարգը եկաւ։*

ՄԵԼ. *Չօրական ք, պիտցած ըլլաք որ աւազակներով լեցուն է անտառս, մէկ քանի հոգի ձեզմէ թող մնանն պանդոկը ու բռնեն զով որ դանան հոն, եւ դուք դարանի կեցէք անտառին մէջ։*

ՍԵՊ. *Ես ալ կուգամ ձեզի հետ։* (Կ՚երթան)։

ՄԵԼ. *Թող ընդունին իրենց պատիժը անզգամք, ով պիտի ուշչափ մարդասպանութեանց տեսարան եղած է այս անտառը։ Ո՛րչափ կը փափաքիմ գրկել այդ հրեշտակին ալ, որ տակաւին վտանգէ մը ազատեց զմեզ։*

ՏԵՍԻԼ ԺԲ.

ՄԵԼԳՈՆ, ՍԵՊՈՒՀ, ՄԱՆԻԿ, ԵՒ ՀԵՂԻՆԷ Ա ԱԻԱԶԱԿՔ ԿՈՊԵԼՔ։

ՍԵՊ. *Մեծ հրաշք մը ըրի, համրին լեզուն բացուեցաւ։*

ՄԱՆ. *Ո՛վ իմ ազատիչներս, գրկեմ զձեզ։*

ՄԵԼ. *Ո՛վ զարմանք, ով ես դուն, ինչ է քու անունդ։*

ՄԱՆ. *Իմ անունս Մանիկ է, մօրս անունը Զապէլ Խաչենց։*

ՄԵԼ. *Ի՞նչ կը լսեմ, ուրեմն դուն իմ քեռորդիս ես։* (Կ՚ելլէ դէպ՚ը)։

ՄԱՆ. *Ո՛վ ուրախութիւն. ուրեմն դուն իմ մօրեղբայրս ես։*

ՄԵԼ. *Նախախնամութիւնը իրար հանդիպցուց հոս զմեզ որ իրարու կեանքը ազատենք։*

ՄԱՆ. *Դառնանք, երթանք չուտով մեր տունը. մայրս երկուքնիս ալ մեռած կը կարծէ. ահ, որչափ պիտի ուրախանայ, որչափ պիտի ուրախանամ ես ալ։* (Կ՚ուզեն մեկնիլ ուրիշները)։

ՄԵԼ. *Երթանք քու մօրդ արցունքները սրբելու. տարէք սա չարագործներն ալ ու յանձնեցէք գաւառին, այսպէս երկինք պաշտպան կը կենան անմեղ թեան եւ կը պատժեն վերջապէս անզգամութիւնը։*

(Ա-ոյ-ւ ԹՒ-ը ԵՐԵԼՎ ԿԵՐԹԱՆ)։

Մարեց երկինք իւր մոմերն եւայլն։

(ՏԵ- ԵՐԵ- 539)

ՎԵՐՋ

ԴԱՏԱՎԵՐԴՈՒԹԻՆ

ԵՐԻՑ ՔԱՂԱՑ

ՄԻԱԿ ԱՐԱԲՈՒԱՑ

ԱՆՁԻՆՔ

ՌՕՄՈՒԼՏՈՍ· Տանուտէր
ԼՕՐԷՏՕՍ· Եղբայր Նորա
ԹԱԴՈՍ· Մտաւոյ տան
ՇԱՆԱԽՈՐՈՎ·
ԿՈԴՐԱՏԻՈՍ· } Երկք քաղք
ՊԵՏՐՈՍ·

ԿԱՏԱԿԵՐԳՈՒԹԻՒՆ ԵՐԻՑ ԿԱՋԱՑ

ՏԵՍԻԼ Ա·

ՌՕՄՈՒԼՏՈՍ· ԼՕՐԷՏՕՍ·

ՌՕՄ· Խեղճ կերարտոս, ուրչաի կը ցաւիմ իր վրան· այնարհքս միշտ ասանկ է, աղէկ մարդը երկար չապրիր·

ԼՕՐ· Եղբայր իմ, աս ուրչաի լացիր, աս ուրչաի հառաչելիր, ալ համբերութիւնս հատուցիր, չեմ գիտեր թէ ամենէն սիրելի ազգականդ ալ ըլլար, այսչաի պիտի ցաւէիր·

ՌՕՄ· Պարապ խօսքեր կընես· գիտեմ ես ըրածս· ուր տեսար դուն կերարտոսին պէս քաջ ու հաւատարիմ ծառայ մը·

ԼՕՐ· Այո՛, ես ալ շատ կը ցաւիմ անոր մահուանը վրայ· բայց···

ՌՕՄ· Չես յիշեր, քանի անգամ իւր կենաց վտանգովը իմ կեանքս ազատեց· մինչ դուն ալ անոր պարտական չես քու կեանքդ ալ, երբ անտառին մէջ վեց աւազակներ քու վրադ յարձակեցան ու կերարտոս ազանդամներուն երկուքը գետինը փռեց, ու մէկալներն ալ փախցուց·

ԼՕՐ· Ու ես ալ ապերախտ չդտնուեցայ, ու շատ տակով վարձատրեցի իւր քաջութիւնը· բայց հիմայ որ մեռած է ալ պարապ է երկայն բարակ ողբեր ընել իւր վրան· նայինք մանաւանդ ուրիշ մէկը գտնալ անոր տեղը·

ՌՕՄ. Շիտակը գրուցեմ. ահա ադ է ինձի մտմտուք պատճառողը. չատ դժուար է այսօրուան օրս գտնալ անոր պէս կարիճ եւ հաւատարիմ մէկը։

ԼՕՐ. Ի՞նչ, մտմտուք։

ՌՕՄ. Այո։

ԼՕՐ. Գիտցիր, հաղիւ թէ խեղճ կերարտոսին մահուան լուրը տարածուեցաւ այս աւուրս, երեք հոգի ներկայացան ինձի եառնէ եառնէ, եւ աղաչեցին հանգուցեալին յաջորդութեան պատիւը ունենալ։

ՌՕՄ. Բայց գիտես որ հիմակուան ծառայներէն չատը մեծ մեծ խօսող, խոշոր խոշոր ջարդող, ու սրտով անպիտան եւ վատ մարդիկներ են։

ԼՕՐ. Բայց կրնանք անոնց մէջ աղէկ ընտրութիւն մը ընել։

ՌՕՄ. Շատ աղէկ ուզածդ ըլլայ. զրկէ պիտի դտնաս նայիմ որ կերարտոսին տեղը կարենայ բռնել։

ԼՕՐ. Կրնանք մէյմը այս աւտուս եկողներուն մէջ ընտրութիւն մը ընել։

ՌՕՄ. Կը ճանչնամ զիրենք։

ԼՕՐ. Շիտակը գրուցելով չէ. բայց ինձի անանկ ըսին որ անվախ գործաւոր մարդիկներ են։

ՌՕՄ. Որովհետեւ միտքդ դրեր ես որ աչս երեքին մէջ մէկը պէտք է ընտրել եւ քաջ մարդիկներ են, իմին ալ խելքիս կը փչէ մէկ խաղ մը ընել զանոնք փորձելու համար։

ԼՕՐ. Փորձէ, ինչպէս որ կուզես։

ՏԵՍԻԼ Բ.

ԹԱԴՈՍ ԵՒ ԱՌԱՋԻՆԴ

ԹԱԴ. Տեարք իմ, Շանսախորով ըսուած մէկը եկեր ձեզ տեսնալ կուզէ։

ԼՕՐ. Անոնցմէ մէկին է։

ՌՕՄ. Թող գայ. (Ժ—ՆԵՐԻ)։

ԼՕՐ. Սա ընելու փորձդ ինչ է, կրնամ գտնալ։

ՌՕՄ. Պիտի ըսեմ քեզի. անանկ փորձ մըն է որ եթէ ճերմակերես կարենան մէջէն ելլալ, իրաւցընէ քաջ մարդիկ են։

ԼՕՐ. Անաւասիկ ինքը. տես ինչ ահաւոր կերպարանք է։

ՌՕՄ. Կը տեսնամ, գլխէն ինչուան ոտքը սպառազինեալ է. բայց քաջութիւնը երեսոյթին վրայ կեցած չէ։

ՏԵՍԻԼ Գ.

ՇԱՆԱԽՈՐՈՎ ԵՒ ԱՌԱՋԻՆԴ

ՇԱՆ. Ցարգամեծար տեարք.. ձեր հրամանովը.. կուզէի.. խնդրել ձեզմէ..

ՌՕՄ. Խօսէ, խօսէ։

ՇԱՆ. Լսելով ձեր ծառային մահը.. եւ հիմայ.. ես ալ գործ մը չունենալով.. կը յուսամ.. ուսումի կապակցեմ ձեր յարգամեծար տէրութեանցը..

ԼՕՐ. Կուզես մեր քովը ծառայ ըլլալ։

ՇԱՆ. Այո այո, աս կուզէի ըսել։

ՌՕՄ. Փու անունդ ինչ է։

ՇԱՆ. Բարթուղիմէոս Մարդակերոս, անուանեալն Շանախորով, բայց կարող է նաեւ, եթէ հրամմելու ըլլաք, խորովել, այրել, տապկել բովանդակ աշխարհքս։

ՌՕՄ. Ո՛հ, ահ, չատ բարձրէն սկսար։

ՇԱՆ. Ներեցէք, կուզէի ըսել որ իմ քաջութիւնս..

ՌՕՄ. Մոխիկ ըրէ, թերեւս մեր ծառայութեանը մէջ ընդունինք զքեզ, եթէ պայմանները յարմարին. առ այժմ պէտք է որ այս գիշեր պահպանութիւն ընես մեռելի մը։

ՇԱՆ. Մեռելի մը, ինչ ըսել կուզէք, կը կարծէք որ ես բաւական այժ չունիմ կենդանիները սպաննելու, որ կուզէք մեռելոց պահապան ընել զիս։

ՌՕՄ. Հանդարտէ, ով քաջդ. գիտես որ անցեալ գիշեր մեռաւ մեր խելօք սպասաւորը, որն որ իր կատարելութիւններովն սիրելի եղած էր ինծի, որուհետեւ ուրեմն որ վաղը պատուաւոր յուղարկաւորութիւն մը ըլլալու իրեն, բայց ինչպէս որ մեր երկրին սովորութիւնն է, գեռ չթաղուած մեռելին քով պէտք է պահապան մը կենայ. ուստի դուն պիտի ըլլաս այս պահապանը։ Կրնաս յանձն առնուլ այս պաշտօնը։

ՇԱՆ. Յանուն բոլոր դժոխական կաճառին, կենդանի մարդկանց ամենէն զօրաւորագունին կրնամ պահապան ըլլալ, ուր մնաց մեռելի մը։

ՌՕՄ. Շատ ապէկ. ես ալ պիտի վկայեմ ան առեղծը քու գործունէութիւնդ. արեւը կը մանայ, քիչ մը կերթաքուր, անկէ եաքը գործի կսկսիս։

ՇԱՆ. Բայց կուզեմ մէյմը գիտնալ, ուր է այդ մեռելը։

ՌՕՄ. Քիչ մը եաքը հոս բերել տամ պիտի. Թադէոս։

ՏԵՍԻԼ Դ.

ԹԱԴՈՍ ԵՒ ԱՌԱՋԻՆԴ

ԹԱԴ. Հրամմեցէք։

ՌՕՄ. Տար աս մարդը խոհանոցը, ըսէ խոհարար պառաւին որ քիչ մը կերակուր տայ իրեն. հոն կեցիր դուն ինչուան որ կանչեմ զքեզ. հարկ չէ ըսել, որ մեռելի մը պահպանութիւն ընելու համար զէնքեր պէտքը չեն։

ՇԱՆ. Ի՞նչ, Շանախորովը միթէ զինուց կարօտուելիք ունի. թող դիմացս գայ ով որ կուզէ, մարդ ըլլայ, անասուն ըլլայ, սատանէլը ըլլայ, հոգ չեմ ըներ, մատուըներովս կը խղդեմ զինքը, գիտցած եղիր. երթանք ուրեմն։

ԹԱԴ. Ո՛հ, ինչ սոսկալի մարդ, թէ որ իրաւ են զրուցածները։

ՏԵՍԻԼ Ե.

ԼՕՐԷՏՈՍ· ՌՕՄՈՒԼՏՈՍ·

ԼՕՐ. Ի՞նչ այլանդակ մոռածմունք է քու մոռածմունքդ, նայինք ծայրը ուր պիտի երթայ։

ՌՕՄ. Չեմ գիտեր. ոտկլին մէջ աւելորդապաշտութիւնը որչափ զօրացած է. նոյն իսկ անվախ սըրտով մարդիկներն ալ մեռելներէն, կախարդներէն եւ ուրուականներէն կը վախնան։

ՏԵՍԻԼ Զ.

ԹԱԴՈՍ ԵՒ ԱՌԱՋԻՆՔ

ԹԱԴ. Տեսրք իմ, այս իրիկուն չսեմնուած անսանելի դէպքերու իրիկուն է. ահագին երկայնութեամբ մարդ մը եկաւ անկաւեցաւ, պեխերն ու կերպարանքը այնպէս սոսկալի են որ։

Ի.ՕՐ. Երեքին մէկին ալ ան է։

ՌՕՄ. Ձրուցէ որ պայ, ժամնամակին եկաւ։

Ի.ՕՐ. Ինչ մը ետքը երթորդն ալ կուգայ։

ՌՕՄ. Իմ ուզածս ալ ան է, փոքռս աւելի սղէկ պիտի յաջողի։

Ի.ՕՐ. Անշուշտ եմ որ կուգայ. մեր տանը մէջ ծառայ ըլլալու պաշտօնը բաւական ախորժակ չարժեցաւ պատառ մինչ է։

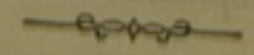
ՌՕՄ. Շատ իրաւ է ըսածդ։

Ի.ՕՐ. Բայց դեռ ինձի բան մը չըսիր թէ ինչ հնարքով պիտի փորձես առնոց քաջութիւնը։

ՌՕՄ. Ինչ մինակ հասիթերէ ու կխնամես. գուն ալ պիտի հասնիս թէ սրչափ վատասիրտ են առ ինքնակոչ քաջերը։

Ի.ՕՐ. Աղէկ ուզածիդ պէս ըրէ. եա երթամ պատրաստեմ սրահը այս իրիկուան հիւրերուն ընդունելութեանը համար։

ՌՕՄ. Այո ապ հիւրերը յարմար առնեին պիտի գան զաւարճալի տեսարանի մը ներկայ գտնուելու բայց ահա խրատիլակը։

ՏԵՍԻԼ Է.

ՌՕՄՈՒԼՏՈՍ · ԿՈԴՐԱՏՈՍ·

ԿՈԴ. Մեծարդոյ Տէր, կրնամ արդեօք ձեր առջեւ մէջ ծառայութեան պատիւը ունենալ։

ՌՕՄ. Որո՞նք են քու արժէքդ ու պարծանքներդ։

ԿՈԴ. Ամէն բանի կարող եմ. վախ ինչ ըսել է չեմ գիտեր, անուշ պէս երազաշարժ են ոտքերս, ու թեւերուս ուժին խօսք չկայ։

ՌՕՄ. Կրնաս մեռնիլ ձեւանալ։

ԿՈԴ. Մեռնիլ ձեւանալ, ինչ ըսել կուզէք։

ՌՕՄ. Գիտցած բլլաս որ քիչ մը առաջ ուրիշ մինակ եկաւ խնդրելու համար, որ պինդը իմ ծառայութեանս ընդունիմ. բայց չկրնալը ըսելով ինծ համարտամ չունեցայ իւր քաջութեանը վրայ. հիմա ազէկ առնեմն եկար. դուն կտիճ ու ուժով մարդ կերեւաս. ուստի տառնելի իրեն խազ մը ընել, որ իւր անպատանութիւնը խայտառակի ու դուն նախանձելար ալ։

ԿՈԴ. Աբանելի տառնիւնք. շատ բրէք ախեցէք, առանց գործերու համար մէկ հատիկ եմ, ինչ պէտք է ընել պրուցեցէք. գործեսդ կը կրկնեմ ձեզի որ ամէն բանի կարող եմ. ու կերդնում Վոլթագին մօրուքին վրայ, քաղաք գժոխք առակ մը չեն արժեր գիտցիր, պոչերնին կը կարեմ առանանութեանս, կամ կամ կրնեմ ապտակելին եղջիւրը ու լեզուտառաս կը հարտնեմ զանոնն ալ ծակէ ծակ։

ՌՕՄ. Տեսնանք ուրեմն, սեռնանք. անուշ ինչ է։

ԿՈԴ. Թագէոս կոդրատոս. ու իրաւցընէ կը կոտ-

բեմ, կը կտրեմ, կը խորտակեմ, կը ճղմեմ դիմացս ելլողը։

ՌՕՄ. Անունդ սոսկալի անուն մը նէ. ով կայ հոն, Թադոս։

ՏԵՍԻԼ Ը.

ԹԱԴՈՍ ԵՒ ԱՌԱՋԻՆԳ

ԹԱԴ. Հրամմէ՛ Տէր։

ՌՕՄ. Ա՛ս կտրիճ մարդը տար ձախ կողմի պզտի սրահը, թող հոն ձգէ զէնքերը ու զգեստը. հագցուր իրեն ճերմակ լաթեր, կնրակուր ալ տուր որ ուտէ. զինքը աղէկ պահես հոն որ չըլլայ թէ մէկը տեսնայ կամ իմանայ. դուն ալ կոզրատիոս դուրս չելլաս անկէց մինչեւ որ զքեզ չկանչեմ։

ԿՈԴ. Գլխաւս վրայ, Տէր։

ԹԱԴ. Երթանք։

ՏԵՍԻԼ Թ.

ՌՕՄՈՒԼՏՈՍ ՔՆԱՒ, ԵՒ ՊԵՏՐՈՍ

ՌՕՄ. Ո՛հ ուրչաի գոհ պիտի ըլլամ թէ որ մէյ մը համոզի եղբայրս որ այս պարծենկոտ քաջերը ուրչաի վատ ու անպիտան մարդիկներ են։

ՊԵՏ. (Նէրւէն) Կորսըէ՛, անպիտան գնա անդադար։

ՌՕՄ. Ո՞վ է սա կանչուրտտողը։

ՊԵՏ. Ինձի պէս մարդու մը, որ ամբողջ բանակէ մը չի վախնար, ու աշխարհք կը դողացնէ... ոհ, ամե-

մենախոնարհ ծառայ եմ ձեր բարձր տէրութեանը։

ՌՕՄ. Բայց ինչպէս... սասանկ հոս...

ՊԵՏ. Անբան՝ անասուն՝ տխմար՝ ցնդածին մէկը կուզէր զիս դուռը սպասեցնել իմ գալս ձեղի իմացնելու համար։

ՌՕՄ. Բայց կարծեմ որ պէտք էր...

ՊԵՏ. Կը հասկընամ, կը հասկընամ. գիտեմ ինչ ըսել կուզէք. ես ալ գիտեմ քաղաքավարութիւնը. բայց ամեն կանոն իր զարտուղութիւնը ունի ու ինծի պէս մարդ մը ամեն տեղ հանդարտակ կրնայ մտնալ ելլալ. ամեն դռները կը բանայ. ու թէպոր պոռուին, կը խորտակէ կը փշրէ պատռնք։

ՌՕՄ. Սակայն սասանկ տան մը մէջ...

ՊԵՏ. Այո՛, այո՛, մէկ տունը որ արժանի է ամենայն պատուոյ յարգութեան եւ մեծարանաց. եւ ես նայն պատուոյ յարգութեան եւ մեծարանաց. եւ ես նայն իսկ աստր հանդր եկայ. իր մեծարանքս, յարգութիւնս, ակնածութիւնս մատուցանելու ձեր բազմահռչակ անձին եւ քաջափայլ զարմին. եւ կեցցէ՛ն ամենայն հայհոյութիւնք զոր դժոխք կը պոռթկան. կուզէին արգիլել զիս, զիս Պետրոս Ամենակոլոսը, առանց վախնալու որ իրաւունք կուլ կուտամ ինծի դէմ կեցողները։

ՌՕՄ. Բայց վերջապէս.... (Չիտակը զուարճալի մարդ է)։

ՊԵՏ. Բայց վերջապէս, աչխուժալյ Տէր, ես հոս եկայ ամենայն հանդարտակութեամբ։

ՌՕՄ. Ու ես ալ կուզէի ճիշդ գիտնալ հանդարտակութեանդ...

ՊԵՏ. Հանդարտակութիւն, սքանչելի իսօք, ահ, հանդարտակութիւնը մեծ բան է, հանդարտակութեամբ ամե-

նայն դժուարութիւնք եւ վտանգք կը յաղթուին. ահա ես ալ.. զօր օրինակ կարող եմ մինակ իմ համարձակութեամբս ցիր ու ցան ընել ու կծիկը դնել տալ...

ՌՕՄ. Բայց պիտեա որ կամաց կամաց համբերութիւնս կը հատցընես...

ՊԵՏ. Այ՛, Մեծապատիւ Տէր, համբերութիւնը. բայց պիտէք որ համբերութեամբ մեծամեծ գործքեր գլուխ կելլան. համբերութիւն ըսիք, միտքս եկաւ. մէկ օր մը...

ՌՕՄ. Ո՛հ, ալ չեմ դիմանար. պիտի գրուցես հոս գալուդ պատճառը, չէ նէ...

ՊԵՏ. Ի՞նչ, դեռ չիմացած որ ես հոս եկեր եմ կեբարտոսին յաջորդը ըլլալու համար. թէ որ անիկայ. տասը հոգի գրպանէն կը հանէր, ես հարիւր հոգի.

ՌՕՄ. Ի՞նչ է ըսիր անունդ.

ՊԵՏ. Պետրոս Ամենակուլոս.

ՌՕՄ. Բայց որմնէ են արժէքներդ որ կարենամ...

ՊԵՏ. Իմ արժէքներս, աղուոր խօսք. քաջութիւնս անպաղթելի, ուժս՝ սարսափը որ մինակ իմ անունէս... էհ, գիս ձեր տանը մէջ ընդունեցէք, աղէկ թոշակ մը կապեցէք ինծի, ու անկէ ետքը ամէն բան հրամեցէք ինծի, կը տեսնաք.

ՌՕՄ. Ուրեմն քու քաջութիւնդ կրնայ ինծի շահաւոր ըլլալ. ըսէ ինծի մեռելներէն կը վախնաս.

ՊԵՏ. Մեռելներէն, հա հա հա. մեռելներէն. չնորհակալ եմ ձեր ըրած կատակին վրայ. ոչ մեռելներէն ոչ կենդանիներէն. չէք գիտեր որ հարիւր սատանայ կը կրեմ փորիս մէջ իմ հրամանիս տակ.

ՌՕՄ. Ուրախ եմ այդ առաւութեանը վրայ. սատանայ ըսիր, միտքս եկաւ. կրնաս իրօք սատանայ մը ձեւանալ.

ՊԵՏ. Ի՞նչ ըսել է. ամենայն յօժարութեամբ. անկից դիւրին բան կայ. ահա պատրաստ եմ. արդեօք կատակերգութիւն մը կուզէք խաղցնել.

ՌՕՄ. Այո՛. կատակերգութիւն կամ անոր նման խաղ մը. այս իրիկուն մէկը եկաւ ուզելով ներարտոսին տեղը անցնիլ, ու անոր դադաղին քով պահպանութիւն պիտի ընէ այս գիշեր. դուն սատանայի հաւատով պիտի երեւնաս անոր, երբոր ըսելու ըլլամ. այսչափս բաւական է. ով կայ հոն, Թադոս.

ՏԵՍԻԼ Բ.

ԹԱԴՈՍ, ՊԵՏՐՈՍ, ՌՕՄՈՒԼՏՈՍ.

ԹԱԴ. Հրամմեցէք.

ՌՕՄ. Տար սա կտրիճը վերի սենեակներէն մէկուն մէջ, ու դուն չուտով ետ դարձիր. (Կերթան).

ՏԵՍԻԼ Գ.

ՌՕՄՈՒԼՏՈՍ

ՌՕՄ. Ի՞նչ զուարճալի խաղ մը պիտի ըլլայ. ծրչափ պիտի խնդամ այդ յիմար պարծենկոտներուն վրան. (Ծոռան կոփոյ) Հիմա գնան սրահին մէջ. բայց նայէ որ մէկը չի տեսնայ զքեզ, ու հոս բեր ճերմակները հազած մարդը. չուտ ըրէ.

ԹԱԴ. Հիմա կուգամ. (Կերթայ սենեակ մը կը բերէ)

ՌՕՄ. Աս սեղանը բաւական մեծ է, ու կրնայ դադպի մը տեղ գործածուիլ. մեռելը չատ աղէկ կրնայ վրան պառկիլ. սեւ օթոց մը պէտք է, ան ալ տեղ մը կը գտնանք. սատանային լաթերն ալ բարեկենդանի զգեստներէն կը գտնեմ... ահա մեռելը։

ՏԵՍԻԼ Ժ.

ԿՈԴՐԱՏՈՒՍ, ՌՕՄՈՒԼՏՈՍ, ԹԱԴՈՍ

ԿՈԴ. Ահա եկայ ես. պատրաստ եմ ձեր ամեն հրամանը կատարելու. բայց ծրչափ աւելի կախորժէի թէ որ ձեռքերնուս ոյժը մէյ մը փորձի հանէիք։

ՌՕՄ. Լուռ կեցի՛, ձայն մի հաներ. դուն Թադոս, գնա՛ քիչ մը չուր ու ալիւր բեր ինծի։ (Մատան կերթայ)

ԿՈԴ. Ալիւր ու չուր, ինչ ընել կուզէք։

ՌՕՄ. Հիմա կը տեսնաս։

ԹԱԴ. (Կոֆայ) Ահա ուզածնիդ։

ՌՕՄ. Թրջէ՛ սրտով երեսը։

ԹԱԴ. Գլխուս վրայ։

ՌՕՄ. Քանի՛ ալիւրը երեսին։

ԿՈԴ. Ուզածնուդ պէս ըլլայ։

ԹԱԴ. Տեսէք ինչ աղէկ մեռել եղաւ։

ԿՈԴ. Ո՞վ գիտէ ինչ փառաւոր կերպարանք եղաւ։

ՌՕՄ. Լռէ՛, լռէ՛. տարածուէ՛ այս սեղանին վրայ ու չունչ չառնես ամենևին. յիշէ՛ որ մեռած ես. Թադոս սեւ օթոց մը բեր։

ԹԱԴ. Շուտ մը։ (կերթայ)

ԿՈԴ. Ահա սեղանին վրայ կը տարածուիմ. ահ, ա-

ինչ կարծր անկողին է. բայց միշտ աստանկ մեռած պիտի մնամ։

ՌՕՄ. Հիմա քու պահապանդ կուգայ։

ԿՈԴ. Քովը գէնք պիտի չունենայ. այնպէս չէ՞։

ՌՕՄ. Այո իմ քաջասիրտս, մի՛ վախնար, մի՛ դողար, անգէն պիտի դայ. դուն քիչ մը առեն անշարժ կեցիր, ու երբ քու պահապանդ աչուըները յոգնած քնանալ ուզէ, քու հնարագէտ հանճարդդ կը թողում յարուցիին առնել ու սարսափեցնել գինքը, թէ որ կրնաս գինքը դող հանել ու փախցնել, դուն պիտի ընտրուիս, ու բացի անկէց հարուստ պարգեւ մըն ալ կընդունիս։

ԿՈԴ. Հասկըցայ. հոգ մընէք, գիտեմ ընելիքս։

ՏԵՍԻԼ ԺԱ.

ԹԱԴՈՍ (Սէ՛ օթոցով,) ԵՒ ԱՌԱՋԻՆՔ

ԹԱԴ. Ահա սեւ լաթը։

ՌՕՄ. Ծածկէ՛ իր վրան, աստանկ. աղէկ է, ա՛խ, գլուխը պէտք է ազատ ըլլայ որ չունչ առնէ եւ ընելիքը գիտնայ. Թադոս, երթանք. մեռե՛լ, զգոյշ կեցիր. քեզ տեսնամ. (գիշեր բարի։

ՏԵՍԻԼ ԺԲ.

ԿՈԴՐԱՏԻՈՍ, (Խոժը) ԹԱԴՈՍ ԵՒ ՇԱՆԱԽՈՐՈՎ.

ԿՈԴ. (Քիչ մը եւլալով և ուրս խոչը նայելով) Քանի՛ տեսակ խեղճ կայ երկրիս վրայ. ինչ փառաւոր գործ,

մեռնիլ ձեւանալ. ինչ անարդութիւն, բայց ոտքի ձայն է. պահապանս կուգայ. խորհրդածութեանց առնն չկայ, ես դարձեալ մեռնիմ։

ԹԱԴ. Ահա մեռելը, կառուներէն եւ մինուորէն աղէկ պահպանես գինքը. արթուն կեցիր ու նայէ որ առնեւին քունը վրադ չհանի, չէ նէ անանկ վախ մը կուտնեմ որ արիւնդ կը սառի։

ՇԱՆ. Ո՛հ, ահ, ես վախնամ մեռելէ մը. գնամ բանդ, սառանան ինքը անձամբ ալ գայ գինքը տանելու համար, դարձեալ չեմ վախնար։

ԹԱԴ. Անանկ է նէ գիշեր բարի (կերթայ)։

ՇԱՆ. Երթաս բարով. ուսոի աղնուամեծար մեռելդ, (կը մօթենայ մեղանին) ահ, ահ, ինչ առելի կերպարանք ունին մեռելները ինծի համար. առ ալ մանաւանդ չատ տպեղ է. ինչ աւազակի դէմք. ու աղէկ մարդ մը կը կարծէին գինքը. իր կենդանութեան առնը չէի ճանչնար ադ մարդը. ծանօթներուս մէկուն կը նմանի... բայց չեմ յիշեր որուն. աւելի աղէկ է երեսը չերնայիլ։ Ուսոի սիրելիդ հանգուցեալ, աղէկ ընկերութիւն պիտի ընենք մէկտեղ. եւ քեզի պատիւ ընելու համար, այս բաժակովս (ծոցէն կը հանէ) պիտի խմեմ քու քաջութեանդ որ անդիլի աշխարհք գնաց. (կը նայի մը ու գինքը մեղանին վրայ կը դնէ) ինչ դէշ կերպարանք կունենան մեռնելու առեններն առնէն քաջերն ալ. որչափ երկայն պիտի երեւնայ ինծի առ պիշերս. ինչ ընեմ ձանձրութենէ փախչելու համար. էհ, ինքիրենս խաղթի պէս խօսիմ. առանամ մէյ մը սրահին դռները։

ԿՈԴ. (Ներքեւ Շահնախորով կոչուածը կը դուրսէ, գինքն ծառայները կը նոթէ)։

ՇԱՆ. Աղէկ. դռները պոց են. ահ, կամայ կամայ մեռնիլ ալ պիտի ըլլայ... ոսկորներուս մէջ դող մը... կը մտնայ. ոնչ մը տածեց ասիկայ մեռելի մը հետ մինակ թողուլ գիս. կը յիշեմ որ իմ մեծ մամս, երբ տղայ էի կը պատմէր... որ ուրուականներ... մեռելները յարութիւն կառնեն... ու գիշերուան մէջ կը պտըտին... ամենն ալ սուտ առասպելներ են. բայց քիչ մըն ալ իրաւը կայ մէջը. իմ մամս աղէկ գիտէր. ու մեր գեղին վարժապետն ալ որուն անունը լիափորիկ էր անցած տարի մեռել մը... էհ, բայց ինչու մեռելներու վրայ կը մտածեմ. առ է ձանձրութեան յաղթելու կերպը, զուարթութիւն. բայց ինչուան եռքը ոտքի վրայ պիտի կենամ. ահա աթոռիկ մը, հիմայ աղէկ է առանկ, չատ աղէկ, չատ հանգիստ, չեմ ուզեր որ քունէն բռնուիմ. էհ, որչափ կարելի է առ բնչ է, մէջը ցամքեր է, բան չկայ. արդեօք մեռելը խմեց... չէ, չէ. կրնայ ըլլալ որ առաջուց առնն ալ խմեր եմ, ու մոքէս եղեր է. (ընդունելութեան կոչով վազ) ինչ ընեմ, երբ քունը կուգայ... մարդ չի կրնար... դիմանալ... հոգ չէ... դռները աղէկ գոց են... ես կը քնանամ... քնութիւնը... իր հանգիստը... կը պահանջէ... (կը փռնչայ)։

ԿՈԴ. (Գլուխը կը վերցնէ) Փնացաւ... հիմայ առենն է իրեն խաղ մը խաղալ... բայց (կը ծիծաղի) ազնիւ գինն գիս հաշտեցուց քունին հետ. էհ, ես ալ կրնամ քնանալ քիչ մը. գիշերը երկայն է. բայց առ ինչ կարծր անկողին տուեր են խեղճ մեռելին. յոգնեցայ կոնքիկի վրայ պառկելէն. կողիս վրայ դառնամ. (շուրջ-բերը ոտքէն գլուխը կը նայի)։

ՇԱՆ. (Կը ննջայ ու արթնցած կը վազէ. Կոբզոբէս —

ոաջին դէրթը կառնէ). Վայ ինծի. օդնութիւն . . . ան, աղէկ որ արթնցայ. ինչ սոսկալի բան. երազին մէջ տեսնալ որ սատանան եկեր մեռելը իր տունը կը տանի, ու ղիս ալ անոր հետ մէկտեղ. էհ, միշտ առաջին քունին մէջ կուգան սարսափելի երազները. (կը ննջէ) հիմայ կը յուսամ աւելի հանգիստ քնանալ. (ժամը կը շուրթէ) սա ինչ է. վերջապէս սա մեռելը փորձանք մը պիտի բերէ գլխուս. ալ չեմ կրնար մինակ մնալ հոս. կը դողամ, արիւնս սառեցաւ. երթամ օդնութեան կանչեմ. մէկը կը տեսնամ սրտերը. (կը նայի) խոհարար պառաւն է կը մօտենայ հոս. եկուր, եկուր։

ՏԵՍԻԼ Ժ

ՊԱՌԱՒ ԵՒ ՇԱՆԱԽՈՐՈՎ

ՊԱՌ. (Չի գիտնար ծռիլը). Թող տուր գիս. ով ես դուն. խոհանոցը քունս տարեր, հոն մնայեր էի. Թող տուր որ երթամ անկողինս պառկիմ։

ՇԱՆ. Ինչ մըն ալ դուն արթուն կեցիր ու պահպանութիւն ըրէ։

ՊԱՌ. Որու պահպանութիւն պիտի ընեմ։

ՇԱՆ. Տիս, (ծռիլը կը ցոյցնէ) սատր։

ՊԱՌ. Մեռել մը. մեռել մը (սրսոփած) ով Աստուած, մեռել մը. դուն սպաններ ես զինքը. դուն գող ես, աւազակ ես. գիս ալ պիտի սպաննես, մորթես, կտոր կտոր պիտի ընես. ան, օդնութիւն, գթութիւն,

կրակ կայ, գող կայ. (կուզէ ֆոթոյէլ շանթուրով կը ջնջէ ջինէը) ան, ան, արիւնս պիտի խմես . . .

ՇԱՆ. Ո՛րչափ արիւն ունիս որ խմիմ, լուռ կեցիր ցնդած պառաւ. մոխիկ ըրէ, նայէ ինչ պիտի ըսեմ քեզի։

ՊԱՌ. Ա՛հ, ողորմէ ինծի, գետ մեռնելու ժամանակս չէ. մեղք եմ. Թող տուր որ գոնէ նախ աղօթք ընեմ, խնայէ երիտասարդ կենացս. ան, ան, անա մարեցայ, շունչ չի մնաց վրաս. մեռայ, իրաւցնէ մեռայ։

ՇԱՆ. Լուռ կեցիր ըսի քեզի. ես քեզմէ օդնութիւն կը յուսայի ու դուն երկրորդ փորձանք եղար գլխուս անզգամ պառաւ. հիմայ սատանան կուգայ կը յափշտակէ զքեզ։

ՏԵՍԻԼ ԺԱ.

ՊԵՏՐՈՍ ոտքանոյէ կերպարանքով, ձի ձեռքը ջահ, ձիուկը ձեռքը ղմոյնը։

ՊԵՏ. Սատանան կուգայ հոս քեզի համար, թէշուառական։

ՊԱՌ. Գթութիւն, հասէք, օդնեցէք։

ՇԱՆ. Ա՛հ, կաղաչեմ, Տէր սատանայ. ներէ ողորմէ, ան, ան, ան ինչ կրակ է, կայրէ, կը բորբոքէ գիս։ (Գետինը կ'իյնայ)

ԿՈԴ. (կարճառայ պզտիկն, ոտքանաւ պետնէլով սրսոփած կը ցրնկէ սեղանին վրայէն ու կը պոռայ) Ա՛հ, սատանան եկեր է։ (կը վազէ)

ՊԵՏ. (կը սոսկայ պետնէլով ձեռքէն յարուցնէ ար-

Ն֊ը) Ա՛հ, մեռելը յարութիւն առաւ, օգնեցէ՛ք (կը նե֊
րե՛ք ա՛ն ղպրո՛ց ա՛ն ինչո՛ւ կը վա՛զէ, ա՛ինն ա՛լ էրա՛ս֊
կը հա՛րցնէ ա՛ն էրա՛ս պէ՛տ֊ը ձա՛նկ կը ըլլա՛ն)

ՊԵՏ. Ողորմէ՛ ինձի սիրելի մեռել։

ՇԱՆ. Ա՛հ, Տէր սատանայ։

ԿՈԴ. Ա՛հ, իմ անձկալի՛ սատանաս։

ՊԱՌ. Ա՛հ, գթած մեռել, բարեսիրտ սատանայ։

ՏԵՍԻԼ Ա֊Ի֊Ն 5

ՌՕՄՈՒԼՏՈՍ, ԼՕՐԷՏՈՍ, ձառայները կը մտնան ծրաբնէրով։

ծրաբէ լառով երէք ձառայ կը ծանչնան պէրառ ա֊
ղէտ էլաձ ոտ կ֊ելլան։

ՊԵՏ. Դուն Շանախորհո՛ղն ես։

ԿՈԴ. Դուն Ամենակուլհան ես։

ՇԱՆ. Դուն Կոդրատիո՛ս։

(Տէր ա֊ ձառայ֊ բուչըայն կը ինդան վրանէն)

ՌՕՄ. Ա՛հ, վատասիրտ մարդիկներ երեքնիդ ալ. տո՛ւս եղբայր իմ, տեսէ՛ք դուք ալ, ինչ կարժեն աուտ պարծենկոտները։

ՎԵՐՋ

ՀԱՅ. Ս.Ս.Ր.
ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆ (1)

Մինչեւ մահուն անյիշատակ ի չէրիմ
Մընաս քու սիրոյդ ես հաւատարիմ
Կըրնայ ըլլալ որ դուն աւազ մոռնաս զիս,
Բայց ես հաստատ եմ միշտ իմ խոստումնէիս։

Ով իմ հրեշտակ յոյս իմ միակ նազելի
Ձեզի կեանք ու բաղդ բոլորն ալ տուի
Իմ մանկութեան տիոց դու սէր նախընծայ
Սիրտդ պերել միշտ ես փափաքեցայ։

Սակայն ափսոս երջանկութեան այն փափուկ
Մահուան ժանտ ձեռքով ըլլայ վաղանցուկ
Այս է վճիռ զոր գրեց ճակտին մեր երկինք
Պէտք է իրարմէ անդարձ բաժնուինք։

Սակայն իմ սիրտ քու կին սրտէդ անբաժան
Ձեզմէ չիզատուի մինչ ի գերեզման
Սիրոյս յետին բաղձանք յետին նշանակ
Ձու քովդ է հանգչիլ մահուան քարին տակ։

Սոխակն երգել իւր դայլայլիկ գիւերին
Նստի ի վերայ մեր ցուրտ դամբանին
Մինչ երկուքնիս մենք ի տեղւոյն այն դադար
Մանրեան գրկաց մէջ ննջենք անդադար։

---

(1) Այս Ծանաւորը., մատենագրութեանս տպագրութեան ամբողջանալէն ետքը ձեռքերնիս հասաւ։

Վըկայ ըլլան աստեղք երկնից կամարաց
Զքեզ յաւիտեան սիրեմ անմոռաց
Չի դադրիմ պիտի երբէք ըսել քեզ
Ես քուկդ եմ յաւերժ սիրով բոցակէզ։

Ո՛հ ինչ ընեմ ըսէ սրտիս իմ հատոր
Արիւնս կ'ուզես թող վազէ բոլոր
Բայց թէ անով ալ գոհ չըլլաս ով անգութ
Կեանքս այս գոհ կուտամ քու սիրոյդ։

Պիտի սիրես դիս յեա մահուան դիտեմ ես
Բայց անօգուտ տեղ արտասունքներ թափես
Շիրմիս վրայ ամխիթար ողբալով
Ան սիրելիդ որ կորուսիր չուտով։

ՎՐԻՊԱԿՔ

ԵՐԵՍ	ՏՈՂ.	ՍԽԱԼ.	ՈՒՂԻՂ.
14	6	դիպ	տիպ
22	3	յասպարէզ	աստպարէզ
29	2	մենք	մէկ
42	16	գեղեցիկ	գեղեցիկք
45	3	եւ ի բոց	եւ բոց
45	19	զքընով	ըզքընով
47	12	։	,
47	18	լըսէ	լըսէ
48	7	նայեաց	նայեայց
50	21	թփոց	թըփոց
54	18	եւ եթ	եւեթ
56	20	դայլայլիք	դայլայլիկք
65	12	յորձեւանդն	յորձնեւանդըն
65	23	յանխուռըն	յախուռըն
65	30	զ	ե
67	29	քաղիք	քաղաք
68	16	Հիմ	Հիմ
68	19	Ո՛վ	Ո՞վ
83	19	ըզփուննչըն	ըզփուննջըն
85	10	հոգներ	յոգներ
94	13	խարուկեալ	խարակեալ
94	14	սէրըն	սէրըս
110	3	չիջելափար	չիջելափառ
114	10	եղին	եաին
116	9	կիցվ արդի	կից վարդե
127	12	տողդոջուն	դողդոջուն
147	14	անընդխմակաց	անընդդիմակաց

ԵՐԵՍ	ՏՈՂ.	ՍԽԱԼ.	ՈՒՂԻՂ.
185	16	զոքենք	զոքինք
207	4	դարձիր	դարձեր
212	3	զարներ	զարնէր
212	30	չինըուխրեցի	զինուխրեցի
216	11	բեբանս	բերանս
232	10	սկսէր	սկսեր
233	15	ձեռբակալ	ձերբակալ
234	24	Շապւոհ	Շապուհ
246	27	ծովածւոփ	ծովածուփ
248	15	հոգնեցաւ	յոգնեցաւ
248	20	չնորհներ	չնորհքներ
251	26	չարատանչ	չարատանջ
254	10	ՍԵՍ	ՍԻՍ
291	26	Հահաստան	Հայաստան
295	23	դրօշակիները	դրօշակները
297	1	Աբուվհնասպ	Ատրվհնասպ
302	18	բարօվ	բարով
303	22	մահաբեի	մահաբեր
308	30	ցօլային	ցոլային
314	10	պէսքը	պէտք
326	6	ճարակիր	ճարակեր
331	13	հարդեցին	հորդեցին
332	8	դրոշակ	դրօշակ
359	28	բոցեղն	բոցեղէն
398	14	բարբարկութիւն	բարկութիւն
408	20	Սամուլին	Սամուէլին
416	10	ձայն աս	ձայն է աս
424	6	փարթեւ	Պարթեւ

ՀՀ Ազգային գրադարան
NL0365070